© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

शुक्लयजु पत्र २२३

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भा०प० ॐश्रीगणेशायनमः नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं।देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥ ॥
१ ॐनमोभगवतेवासुदेवाय ॐनमःपितामहाय ॐनमःकृष्णद्वैपायनाय ॐनमःसर्वविघ्नविनाय
केभ्यलोमहर्षणपुत्रउग्रश्रवाःसौतिःपौराणिकोनैमिषारण्येशौनकस्यकुलपतेर्द्वादशवार्षिकेसत्रे।सुखा
सीनानभ्यगच्छद्ब्रह्मर्षीन्संशितव्रतान्।विनयावनतोभूत्वाकदाचित्सूतनंदनः।तमाश्रममनुप्राप्तंनैमिषा
रण्यवासिनाम्।चित्राःश्रोतुंकथास्तत्रपरिवव्रुस्तपस्विनः।अभिवाद्यमुनींस्तांस्तुसर्वानेवकृतांजलिः।अपृ
च्छत्सतपोवृद्धिंसद्भिश्चैवाभिपूजितः।अथतेषूपविष्टेषुसर्वेष्वेवतपस्विषु।निर्दिष्टमासनंभेजेविनयाल्लोम
हर्षणिः।सुखासीनंततस्तंतुविश्रांतमुपलक्ष्यच।अथापृच्छदृषिस्तत्रकश्चित्प्रस्तावयन्कथाः।कुतआगम्यते १
सौतेक्वचायंविहृतस्त्वया।कालःकमलपत्राक्षशंसैतत्पृच्छतोमम।एवंपृष्टोब्रवीत्सम्यग्यथावल्लोमहर्षणिः॥
वाक्यंवचनसम्पन्नस्तेषांचचरिताश्रयं।तस्मिन्सदसिविस्तीर्णेमुनीनांभावितात्मनां॥ सौतिरुवाच ॥
जन्मेजयस्यराजर्षेःसर्पसत्रेमहात्मनः।समीपेपार्थिवेन्द्रस्यसम्यक्पारीक्षितस्यच।कृष्णद्वैपायनप्रोक्ताःसुपु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

याविविधाः कथाः। कथिताश्चापि विधिवद्या वैशम्पायनेन वै। श्रुत्वाहं ता विचित्रार्था महाभारतसंश्रिताः। ब
हूनि संपरिक्रम्य तीर्थान्यायतनानि च। समन्तपंचकं नाम पुण्यं द्विजनिषेवितं। गतवानस्मि तं देशं युद्धं यत्राभवत्पु
रा। कुरूणां पाण्डवानां च सर्वेषां च महीक्षितां। दिदृक्षुरागतस्तस्मात्समीपं भवतामिह। आयुष्मन्तः सर्व एव ब्र
ह्मभूता हि मे मताः। अस्मिन्यज्ञे महाभागाः सूर्यपावकवर्च्चसः। कृताभिषेकाः शुचयः कृतजप्या हुताग्नयः। भवं
त आसते स्वस्था ब्रवीमि किमहं द्विजाः। पुराणसंश्रिताः पुण्याः कथाः धर्म्मार्थसंश्रिताः। इतिवृत्तं नरेन्द्राणामृषी
णां च महात्मनां॥ ऋषय ऊचुः ॥ द्वैपायनेन यत्प्रोक्तं पुराणं परमर्षिणा। सुरैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव श्रुत्वा यद
भिपूजितं। तस्याख्यानवरिष्ठस्य विचित्रपदपर्व्वणः। सूक्ष्मार्थन्याययुक्तस्य वेदार्थैर्भूषितस्य च। भारतस्येतिहास
स्य पुण्यां ग्रंथार्थसंयुतां। संस्कारोपगतां ब्राह्मीं नानाशास्त्रोपबृंहितां। जन्मेजयस्य यां राज्ञो वैशंपायन उक्तवान्।
यथावत्स ऋषिस्तुष्ट्या सत्रे द्वैपायनाज्ञया। वेदैश्चतुर्भिः संयुक्तां व्यासस्याद्भुतकर्म्मणः। संहितां श्रोतुमिच्छामः पुण्यां
पापभयापहां॥ सौतिरुवाच ॥ आद्यं पुरुषमीशानं पुरुहूतं पुरुष्टुतं। ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म व्यक्ताव्यक्तं सना
तनं। असच्च सदसच्चैव यद्विश्वं सदसत्परं। परावराणां स्रष्टारं पुराणं परमव्ययं। मंगल्यं मंगलं विष्णुं वरेण्यमनघं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

१० २ श्रुचिं। नमस्कृत्य हृषीकेशं चराचरगुरुं हरिं। महर्षेः पूजितस्येह सर्वलोकमहात्मनः। प्रवक्ष्यामि मतं कृत्स्नं व्यास
स्याद्भुतकर्म्मणः। आचख्युः कवयः केचित्संप्रत्याचक्षते परे। आख्यास्यंति तथैवान्य इतिहासमिमं भुवि। इदं तु त्रि
षु लोकेषु महज्ज्ञानं प्रतिष्ठितं। विस्तरैश्च समासैश्च धार्यते यद्द्विजातिभिः। अलंकृतं शुभैः शब्दैः समयैर्दिव्यमानुषैः
।छन्दोवृत्तैश्च विविधैरन्वितं विदुषां प्रियं। निःप्रभेस्मिन्निरालोके सर्व्वतस्तमसावृते। बृहदंडमभूदेकं प्रजानां बीज
मव्ययं। युगस्यादौ निमित्तं तन्महद्दिव्यं प्रचक्षते। यस्मिन्संश्रूयते सत्यं ज्योतिर्ब्रह्म सनातनं। अद्भुतं चाप्यचिंत्यं च
सर्वत्र समतां गतं। अव्यक्तं कारणं सूक्ष्मं यत्तत्सदसदात्मकं। यस्मात्पितामहो यज्ञे प्रभुरेकः प्रजापतिः। ब्रह्मा
सुरगुरुः स्थाणुर्मनुः कः परमेष्ठ्यथ। प्राचेतसस्तथा दक्षो ब्रह्मपुत्राश्च सप्त वै। ततः प्रजानां पतयः प्राभवन्नेकविं
शतिः। पुरुषश्चाप्रमेयात्मा यं सर्व्व ऋषयो विदुः। विश्वेदेवास्तथादित्या वसवोथाश्विनावपि। यक्षाः साध्याः पिश २
चाश्च गुह्यकाः पितरस्तथा। ततः प्रसूता विद्वांसः शिष्टा ब्रह्मर्षिसत्तमाः। राजर्षयश्च बहवः सर्व्वैः समुदिता गुणैः। आ
पो द्यौः पृथिवी वायुरंतरिक्षं दिशस्तथा। संवत्सरर्त्तवो मासाः पक्षाहोरात्रयः क्रमात्। यच्चान्यदपि तत्सर्व्वं संभूतं लो
कसाक्षिकं। यदिदं दृश्यते किंचिद्भूतं स्थावरजंगमं। पुनः संक्षिप्यते सर्व्वं जगत्प्राप्ते युगक्षये। यथर्त्तावृतुलिंगानि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्युनीमल्लोकाधिष्ठात्रीदेवता २

नानारूपाणिपर्यये। दृश्यंतेतानितान्येवतथाभावायुगादिषु। एवमेतदनाद्यंतंभूतसंहारकारकं। अनादिनिध
नंलोकेचक्रंसंपरिवर्त्तते। त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणित्रयस्त्रिंशच्छतानिच। त्रयस्त्रिंशच्चदेवानांसृष्टिःसंक्षेपलक्ष
णा। दिवःपुत्रोबृहद्भानुश्चक्षुरात्माविभावसुः। सवितासऋचीकोर्कोभानुराशावहोरविः। पुराविवस्वतःसर्वेस
ह्यस्तेषांतथावरः। देवभ्राट्तनयस्तस्यतस्मात्पुत्रोनिमिःस्मृतः। निमेस्तुतनयोजज्ञेतस्मात्सुभ्राडितिस्मृतः। सुभ्राज
स्तुत्रयःपुत्राःप्रजावंतोबहुश्रुताः। दशज्योतिःशतज्योतिःसहस्रज्योतिरेवच। दशपुत्रसहस्राणिदशज्योतेर्महात्मनः।
ततोदशगुणाश्चान्येशतज्योतेरिहात्मजाः। भूयस्ततोदशगुणाःसहस्रज्योतिषःसुताः। तेभ्योयंकुरुवंशश्चयदू
नांभरतस्यच। ययातीक्ष्वाकुवंशश्चराजर्षीणांचसर्वशः। संभूताबहवोवंशाभूतसर्गाःसविस्तराः। भूतस्थानानिस
र्वाणिरहस्यंत्रिविधंचयत्। वेदायोगःसविज्ञानोधर्म्मोर्थःकामएवच। धर्म्मकामार्थयुक्तानिशास्त्राणिविविधानि
च। लोकयात्राविधानंचसंभूतंदृष्टवानृषिः। इतिहासाःसवैयाख्याःविविधाःश्रुतयोपिच। इहसर्वमनुक्रांतमुक्तंग्रं
थस्यलक्षणं। विस्तीर्यैतन्महज्ज्ञानमृषिःसंक्षिप्यचाब्रवीत्। इष्टंहिविदुषांलोकेसमासव्यासधारणं। मन्वादिभारतंके
चिदास्तीकादितथापरे। तथोपरिचराद्यन्येविप्राःसम्यगधीयते। विविधंसंहिताज्ञानंदीपयंतिमनीषिणः। व्याख्यातुंकु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ शालाः केचिद्ग्रंथान्धारयितुं परे। तपसा ब्रह्मचर्येण व्यस्य वेदं सनातनं। इतिहासमिमं चक्रे पुण्यं सत्यवतीसुतः। परास
२ रात्मजो विद्वान्ब्रह्मर्षिः शंसितव्रतः। तदाख्यानवरिष्टं स कृत्वा द्वैपायनं प्रभुः। कथमध्यापयानीह शिष्यानित्यन्वचिंत
यत्। तस्य तच्चिन्तितं ज्ञात्वा ऋषेर्द्वैपायनस्य च। तत्राजगाम भगवान्ब्रह्मा लोकगुरुः स्वयं। प्रीत्यर्थं तस्य चैव र्षेर्लोकानां
हितकाम्यया। तं दृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा प्रांजलिः प्रणतः स्थितः। आसनं कल्पयामास स सर्वैर्मुनिगणैर्वृतः। हिरण्यगर्भमा
सीनं तस्मिंस्तु परमासने। परिवृत्यासनाभ्यासे वासवेयः स्थितोभवत्। अनुज्ञातोथ कृष्णस्तु ब्रह्मणा परमेष्ठिना॥
निषसादासनाभ्यासे स्मियमाणः शुचिःस्मितः। उवाच स महातेजा ब्रह्माणं परमेष्ठिनं। कृतं मयेदं भगवन्काव्यं
परमपूजितं। ब्रह्मवेदरहस्यं च यच्चान्यत्स्थापितं मया॥ सांगोपनिषदां चैव वेदानां विस्तरक्रिया। इतिहासपुराणा
नामुन्मेषं निर्मितं च यत्। भूतं भव्यं भविष्यं च त्रिविधं कालसंज्ञितं। जरामृत्युभयव्याधिभावाभावविनिश्चयः। विवि २
धस्य च धर्मस्य ह्याश्रमाणां च लक्षणं। चातुर्वर्ण्यविधानं च पुराणार्थं च कृत्स्नशः। तपसो ब्रह्मचर्यस्य पृथिव्याश्चं
द्रसूर्ययोः। ग्रहनक्षत्रताराणां प्रमाणं च युगैः सह। ऋचो यजूंषि सामानि वेदाध्यात्मं तथैव च। न्यायशिक्षा चिकि
त्सा च दानं पाशुपतं तथा। हेतुनैव समं जन्म दिव्यमानुषसंज्ञितं। तीर्थानां चैव पुण्यानां देशानां चैव कीर्त्तनं। नदीनां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पर्वतानांचवनानांसागरस्यच।पुराणांचैवदिव्यानांकल्पानांयुद्धकौशलं।वाक्यजातिविशेषाश्चलोकयात्राक्रम
श्चयः।यच्चापिसर्वगंवस्तुतच्चैवप्रतिपादितं।परंनलेखकःकश्चिदेतस्यभुविविद्यते॥ ब्रह्मोवाच ॥तपोवि
शिष्टादपिवैविशिष्टान्मुनिसंचयात्।मन्येश्रेष्ठतरंत्वांवैरहस्यज्ञानवेदनात्।जन्मप्रभृतिसत्यांतेवेद्मिगांब्रह्मवादि
नीं।त्वयाचकाव्यमित्युक्तंतस्मात्काव्यंभविष्यति।अस्यकाव्यस्यकवयोनसमर्थाविशेषणे।विशेषणेगृहस्थस्यशे
षास्त्रयइवाश्रमाः।काव्यस्यलेखनार्थायगणेशःस्मर्यतांमुने॥ सूतउवाच ॥एवमाभाष्यतंब्रह्माजगाम
स्वंनिवेशनं।ततःसस्मारहेरंबंव्यासःसत्यवतीसुतः।स्मृतमात्रोगणेशानोभक्तचिंतितपूरकः।तत्राजगामविघ्नेशोय
वेदव्यासोयतस्थितः।पूजितश्चोपविष्टश्चव्यासेनोक्तस्तदानघ।लेखकोभारतस्यास्यभवत्वंगणनायक।मयैवप्रो
च्यमानस्यमनसाकल्पितस्यच।श्रुत्वैतत्प्राहविघ्नेशोयदिमेलेखनीक्षणं।लिखतोनावतिष्ठेततदास्यांलेखकोह्यहं॥
व्यासोप्युवाचतंदेवमबुध्वामालिखक्वचित।ॐमित्युक्त्वागणेशोपिबभूवकिललेखकः।ग्रंथग्रंथिंतदाचक्रेमुनिर्गूढं
कुतूहलात्।यस्मिन्प्रतिज्ञयाप्राहमुनिर्द्वैपायनस्त्विदं।अष्टौश्लोकसहस्राणिअष्टौश्लोकशतानिच।अहंवेद्मिशुको
वेत्तिसंजयोवेत्तिवानवा।ततःश्लोककूटमद्यापिग्रथितंसुदृढंमुने।भेत्तुंनशक्यतेर्थस्यगूढत्वात्प्रश्रितस्यच।सर्वज्ञो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
४

पिगणेशोयतत्क्षणमास्तेविचारयन्।तावद्वत्काख्यासोपिश्लोकानन्यान्दद्रनपि।अज्ञानतिमिरांधस्यलोकस्यतुवि
चेष्टतः।ज्ञानांजनशलाकाभिर्नेत्रोन्मीलनकारकं।धर्मार्थकाममोक्षाणांसमासव्यासकीर्त्तनैः।तथाभारतसूर्ये
णनृणांविनिहतंतमः।पुराणपूर्णचंद्रेणश्रुतिज्योत्स्नाःप्रकाशिताः।नृबुद्धिकैरवाणांचकृतमेतत्प्रकाशनं।इतिहा
सप्रदीपेनमोहावरणघातिना।लोकगर्भगृहंकृत्स्नंयथावत्संप्रकाशितं।संग्रहाध्यायबीजोवैपौलोमास्तीकमूलवा
न्।संभवस्कंधविस्तारःसभारण्यविटंकवान्।अरणीपर्वरूपाढ्योविराटोद्योगसारवान्।भीष्मपर्वमहाशाखोद्रो
णपर्वपलाशवान्।कर्णपर्वसितैःपुष्पैःशल्यपर्वसुगंधिभिः।स्त्रीपर्वैषीकविश्रामःशांतिपर्वमहाफलः।तस्यवृक्ष
स्यवक्ष्यामिशश्वत्पुष्पफलोदयं।स्वादुमेध्यरसोपेतमच्छेद्यममरैरपि।मातुर्नियोगाद्धर्मात्मागांगेयस्यचधीमतः
।क्षेत्रेविचित्रवीर्यस्यकृष्णद्वैपायनःपुरा।त्रीनग्नीनिवकौरव्यान्जनयामासवीर्यवान्।उत्पाद्यधृतराष्ट्रंचपांडुंवि ४
दुरमेवच।जगामतपसेधीमान्पुनरेवाश्रमंप्रति।तेषुजातेषुवृद्धेषुगतेषुपरमांगतिं।अब्रवीद्भारतंलोकेमानुषेस्मि
न्महानृषिः।जन्मेजयेनपृष्टःसन्ब्राह्मणैश्चसहस्रशः।शशासशिष्यमासीनंवैशंपायनमंतिके।ससदस्यैःसहा
सीनःश्रावयामासभारतं।कर्मांतरेषुयज्ञस्यचोद्यमानःपुनःपुनः।विस्तरंकुरुवंशस्यगांधार्याधर्मशीलतां।क्ष

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नुःप्रज्ञांधृतिंकुंत्याःसम्यक्द्वैपायनोब्रवीत्।वासुदेवस्यमाहात्म्यंपाण्डवानांचसत्यतां।दुर्वृत्तंधार्त्तराष्ट्राण
मुक्तवान्भगवानृषिः।चतुर्विंशतिसाहस्त्रीं चक्रेभारतसंहितां।उपाख्यानैर्विनातावद्भारतंप्रोच्यतेबुधैः
।ततोध्यर्द्धशतंभूयःसंक्षेपंकृतवानृषिः।अनुक्रमणिकाध्यायंवृत्तान्तानांसपर्वणां।इमंद्वैपायनःपूर्वंपु
त्रमध्यापयच्छुकं।ततोन्येभ्योनुरूपेभ्यःशिष्येभ्यःप्रददौविभुः।षष्टिंशतसहस्त्राणिचकारान्यांससंहितां।
त्रिंशच्छतसहस्त्रंचदेवलोकेप्रतिष्ठितं।पित्र्येपंचदशप्रोक्तंरक्षोयक्षेचतुर्दश॥एकंशतसहस्त्रंतुमानुषे
प्रतिष्ठितं।नारदोश्रावयद्देवानसितोदेवलःपितॄन्।गंधर्वयक्षरक्षांसिश्रावयामासवैशुकः।अस्मिंस्तुमा
नुषेलोकेवैशम्पायनउक्तवान्।शिष्योव्यासस्यधर्मात्मासर्ववेदविदांवरः।एकंशतसहस्त्रंतुमयोक्तंवैनि
बोधत।दुर्योधनोमन्युमयोमहाद्रुमःस्कंधःकर्णःशकुनिस्तस्यशाखाः।दुःशासनःपुष्पफलेसमृद्धेमू
लंराजाधृतराष्ट्रोमनीषी॥युधिष्ठिरोधर्ममयोमहाद्रुमःस्कंधोर्जुनोभीमसेनस्यशाखाः।माद्रीसुतोपुष्प
फलेसमृद्धेमूलंकृष्णोब्रह्मचब्राह्मणाश्च॥पाण्डुर्जित्वाबहून्देशान्बुध्याविक्रमणेनच।अरण्येमृगया
शीलोन्यवसत्सजनस्तदा।मृगव्यवायनिधनात्कृच्छ्रांप्रापसआपदं।जन्मप्रभृतिपार्थानांतत्राचारविधिक्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० ५

मः। मात्रोरभ्युपपत्तिश्च धर्मोपनिषदं श्रुति। धर्मस्य वायोः शक्रस्य देवयोश्च तथाश्विनोः। तापसैः सह
संवृद्धा मातृभ्यां परिरक्षिताः। मेध्यारण्येषु पुण्येषु महतामाश्रयेषु च। ऋषिभिर्यत्तदानीता धार्त्तराष्ट्रा
न्प्रति स्वयं। शिशवश्चाभिरूपाश्च जटिला ब्रह्मचारिणः। पुत्राश्च भ्रातरश्चेमे शिष्याश्च सुहृदश्च वः। पांडवा
एत इत्युक्त्वा मुनयोन्तर्हितास्ततः। तांस्तैर्निवेदितान्दृष्ट्वा पाण्डवान्कौरवास्तदा। शिष्टाश्च वर्णाः पौरा येते ह
र्षाच्चुक्रुशुर्भृशं। आहुः केचिन्न तस्यैते तस्यैत इति चापरे। यदा चिरमृतः पाण्डुः कथं तस्येति चापरे। स्वाग
तं सर्वथा दिष्ट्या पांडोः पश्याम संततिं। उच्यतां स्वागतमिति वाचोश्रूयन्त सर्वशः। तस्मिन्नुपरते शब्दे दिशः
सर्वा निनादयन्। अंतर्हितानां भूतानां निस्वनस्तुमुलोभवत्। पुष्पवृष्टिः शुभा गंधाः शंखदुंदुभिनिस्वनाः।
आसन्प्रवेशे पार्थानां तदद्भुतमिवाभवत्। तत्प्रीत्या चैव सर्वेषां पौराणां हर्षसंभवः। शब्द आसीन्महांस्त ५
त्र दिवस्पृक्कीर्त्तिवर्द्धनः। तेधीत्य निखिलान्वेदान् शास्त्राणि विविधानि च। न्यवसन्पांडवास्तत्र पूजिता अकुतो
भयाः ८। युधिष्ठिरस्य शीलेन प्रीताः प्रकृतयोभवन्। धृत्या च भीमसेनस्य विक्रमेणार्जुनस्य च। गुरुशुश्रूषया
क्षांत्या यमयोर्विनयेन च। तुतोष लोकः सकलस्तेषां शौर्यगुणेन च। समवाये ततो राज्ञां कन्यां भर्तृस्वयंव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रां।प्राप्तवानर्जुनःकृष्णांकृत्वाकर्मसुदुष्करं।ततःप्रभृतिलोकेस्मिन्ख्यातःसर्वधनुष्मतां।आदित्यइवदुःप्रे
क्ष्यःसमरेष्वपिचाभवत्।ससर्वान्पार्थिवान्जित्वासर्वांश्चमहतोगणान्।आजहारार्जुनोराज्ञोराजसूयंम
हाक्रतुं।अन्नवान्दक्षिणावांश्चसर्वैःसमुदितोगुणैः।युधिष्ठिरेणसंप्राप्तोराजसूयोमहाक्रतुः।सुनया
द्वासुदेवस्यभीमार्जुनबलेनच।घातयित्वाजरासंधंचैद्यंचबलगर्वितं।दुर्योधनंसमागच्छन्नर्हणानिततस्त
तः।मणिकांचनरत्नानिगोहस्त्यश्वधनानिच।विचित्राणिचवासांसिप्रावारावरणानिच।कंबलाजिनर
त्नानिरांकवास्तरणानिच।समृद्धांतांतथादृष्ट्वापांडवानांतदाश्रियं।ईर्ष्यासमुत्थःसमहांस्तस्यमन्युरजाय
त।विमानप्रतिमांतत्रमयेनसुकृतांसभां।पांडवानामुपहृतांसदृष्ट्वापर्य्यतप्यत।तत्रावहसितश्चासीत्
प्रस्कंदन्निवसंभ्रमात्।प्रत्यक्षंवासुदेवस्यभीमसेनादिभिस्तदा।सभोगान्विविधान्भुंजन्रत्नानिविवि
धानिच।कथितोधृतराष्ट्रस्यविवर्णोहरिणःकृशः।अन्वजानात्ततोद्यूतंधृतराष्ट्रःसुतप्रियः।तच्छ्रुत्वावासु
देवस्यकोपःसमभवन्महान्।नातिप्रीतमनाश्चासीद्विवादांश्चान्वमोदत।द्यूतादीननयान्घोरान् विविधां
श्चाप्युपैक्षत।निरस्यविदुरंभीष्मंद्रोणंशारद्वतंकृपं।विग्रहेतुमुलेतस्मिन्दहन्क्षत्रंपरस्परं।जयत्सु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री० प०
६

पाण्डुपुत्रेषु श्रुत्वा सुमहद्दिश्रियं। दुर्योधनमतं ज्ञात्वा कर्णस्य शकुनेस्तथा॥ धृतराष्ट्रश्चिरं ध्यात्वा संजयं वा
क्यमब्रवीत्। शृणु संजय सर्वं मे न चासूयितुमर्हसि। श्रुतवानसि मेधावी बुद्धिमान्प्राज्ञसंमतः। न विग्रहे म
म मतिर्न च प्रीये कुलक्षये। न मे विशेषः पुत्रेषु स्वेषु पांडुसुतेषु वा। वृद्धं मामभ्यसूयंति पुत्रा मन्युपरायणाः।
अहं त्वचक्षुः कार्पण्यात्पुत्रप्रीत्या सहामि तत्। मुह्यंतं चानुमुह्यामि दुर्योधनमचेतनं। राजसूये श्रियं दृष्ट्वा
पांडवस्य महौजसः। तच्चावहसनं प्राप्य सभारोहणदर्शने। अमर्षणः स्वयं जेतुमशक्तः पांडवान्रणे। नि
रुत्साहश्च संप्राप्तुं सुश्रियं क्षत्रियोपि सन्। गांधारराजसहितश्छद्मद्यूतममंत्रयत्। तत्र यद्यद्यथा ज्ञातं मया
संजय तच्छृणु। श्रुत्वा तु मम वाक्यानि बुद्धियुक्तानि तत्वतः। ततो ज्ञास्यसि मां सौते प्रज्ञाचक्षुषमित्युत॥ यदा
श्रौषं धनुरायम्य चित्रं विद्धं लक्ष्यं संपातितं वै पृथिव्यां। कृष्णां हृतां प्रेक्षतां सर्वराज्ञां तदा नाशंसे विजयाय संजय ६
॥ यदाश्रौषं द्वारकायां सुभद्रां प्रसह्योढां माधवीमर्जुनेन। इंद्रप्रस्थं वृष्णिवीरौ च यातौ तदा नाशंसे विजयाय
संजय॥ यदाश्रौषं देवराजं प्रविष्टं शरैर्दिव्यैर्वारितं चार्जुनेन। अग्निं तदा तर्पितं खांडवे च तदा नाशंसे विजयाय
संजय॥ यदाश्रौषं जातुषाद्वेश्मनस्तान्मुक्तान्पार्थान्पंच कुंत्या समेतान्। युक्तं चैषां विदुरं स्वार्थसिद्धौ तदा० ॥
श

यदाश्रौषंद्रौपदींरंगमध्येलक्ष्यंभित्वानिर्जितामर्जुनेन।शूरान्पांचालान्पांडवेयान्प्रयुक्तांस्तदा०॥यदाश्रौषंमागधा
नांवरिष्ठंजरासंधंक्षत्रमध्येज्वलंतं।दोर्भ्यांहतंभीमसेनेनगत्वातदा०॥यदाश्रौषंदिग्जयेपांडुपुत्रैर्वशीकृतान्भूमि
पालान्प्रसह्य।महाक्रतुंराजसूयंकृतंचतदा०॥यदाश्रौषंद्रौपदीमश्रुकंठींसभांनीतांदुःखितामेकवस्त्रां।रजस्वलां
नाथवतीमनाथवत्तदा०॥यदाश्रौषंवाससांतत्रराशिंसमाक्षिपत्कितवोमंदबुद्धिः।दुःशासनोगतवान्नैवचांतं
तदा०॥यदाश्रौषंहृतराज्यंयुधिष्ठिरंपराजितंसौबलेनाक्षवत्यां।अन्वागतंभ्रातृभिरप्रमेयैस्तदा०॥यदाश्रौषंवि
विधास्तत्रचेष्टाधर्मात्मनांप्रस्थितानांवनाय।ज्येष्ठप्रीत्याक्लिश्यतांपांडवानांतदा०॥यदाश्रौषंस्नातकानांसहस्रै
रन्वागतंधर्मराजंवनस्थं।भिक्षाभुजांब्राह्मणानांमहात्मनांतदा०॥यदाश्रौषमर्जुनंदेवदेवंकिरातरूपंत्र्यंबकंतोष्य
युद्धे।अवाप्नुवंतंपाशुपतंमहास्त्रंतदा०॥यदाश्रौषंत्रिदिवस्थंधनंजयंशक्रात्साक्षाद्दिव्यमस्त्रंयथावत्।अधीयानं
शंसितंसत्यसंधंतदा०॥यदाश्रौषंकालकेयास्ततस्तेपौलोमानोवरदानाच्चदृप्ताः।देवैरजेयानिर्जिताश्चार्जुनेनतदा०
॥यदाश्रौषमसुराणांवधार्थेकिरीटिनंयांतममित्रकर्षणं।कृतार्थंचाप्यागतंशक्रलोकात्तदा०॥यदाश्रौषंवैश्रव
णेनसार्द्धंसमागतंभीममन्यांश्चपार्थान्।तस्मिन्देशेमानुषाणामगम्येतदा०॥यदाश्रौषंघोषयात्रागतानांबंधंगं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०भा० धर्वैर्मोक्षणंचार्जुनेनास्वेषांसुतानांकर्मविबुद्धोरतानांतदा०॥यदाश्रौषंयक्षरूपेणधर्मंसमाम्नातंधर्मराजेनसूत।प्र
७ श्नाकांश्चिद्विब्रुवाणंचसम्यक्तदा०॥यदाश्रौषंनविदुर्मामकास्तान्प्रच्छन्नरूपाश्चसतःपांडवेयान्।विराटराष्ट्रेसहकृ
ष्णयातांस्तदा०॥यदाश्रौषंमामकानांवरिष्ठान्धनंजयेनैकरथेनभग्नान्।विराटराष्ट्रेवसतामहात्मनातदा०॥य
दाश्रौषंसत्कृतांमत्स्यराज्ञासुतांदत्तामुत्तरामर्जुनाय।तांचार्जुनःप्रत्यगृह्णात्सुतार्थेतदा०॥यदाश्रौषंनिर्जितस्याध
नस्यप्रव्राजितस्यस्वजनात्प्रच्युतस्य।अक्षौहिणीःसप्तयुधिष्ठिरस्यतदा०॥यदाश्रौषंमाधवंवासुदेवंसर्वात्मनापांडवा
र्थेनिविष्टं।यस्येडांद्यांविक्रममेकवाकुस्तदा०॥यदाश्रौषंनरनारायणौतौकृष्णार्जुनौवदतोनारदस्य।अहंद्रष्टाब्रह्म
लोकेचसम्यक्तदा०॥यदाश्रौषंलोकहितायकृष्णंशमार्थिनमुपयातंकुरूणां।शमंकुर्वाणमकृतार्थंचयातंतदा०
यदाश्रौषंकर्णदुर्योधनाभ्यांबुद्धिंकृतांनिग्रहेकेशवस्य।तंचात्मानंबहुधादर्शयानंतदा०॥यदाश्रौषंवासुदेवेप्रया ७
तेरथस्यैकामग्रतस्तिष्ठमानां।आर्त्तांपृथांसांत्वितांकेशवेनतदा०॥यदाश्रौषंमंत्रिणंवासुदेवंतथाभीष्मंशांतनवंच
तेषां।भारद्वाजंचाशिषोनुब्रुवाणंतदा०॥यदाकर्णोभीष्ममुवाचवाक्यंनाहंयोत्स्येजीवमानेत्वयीति।हित्वासेनामपच
क्रामचापितदा०॥यदाश्रौषंवासुदेवार्जुनौतौतथाधनुर्गांडिवमप्रमेयं।त्रीण्युग्रवीर्याणिसमागतानितदा०॥यदाश्रौ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

षंकश्मलेनाभिपन्नेरथोपस्थेसीदमानेर्जुनेवै।कृष्णंलोकान्दर्शयानंशरीरेतदा०॥यदाश्रौषंभीष्ममभित्रक
र्शनंनिघ्नंतमाजावयुतंरथानां।नैषांकश्चिद्वध्यतेख्यातरूपस्तदा०॥यदाश्रौषंचापगेयेनसंख्येस्वयंमृत्युंवि
हितंधार्मिकेण।तच्चाकार्षुःपांडवेयाःप्रहृष्टास्तदा०॥यदाश्रौषंभीष्ममत्यंतशूरंहतंपार्थेनाहवेष्वप्रधृष्यं।
शिखंडिनंपुरतःस्थापयित्वातदा०॥यदाश्रौषंशरतल्पेशयानंवृद्धंवीरंसादितंचित्रपुंखैः।भीष्मंकृत्वासोमका
नल्पशेषांस्तदा०॥यदाश्रौषंशांतनवेशयानेपानीयार्थेनोदितेनार्जुनेन।भूमिंभित्वातर्पितंतत्रभीष्मंतदा०॥
यदावायुःशक्रसूर्यौचयुक्तौकौंतेयानामनुलोमाजयाय।नित्यंचास्माञ्श्वापदाभीषयंतितदा०॥यदाद्रोणे
विविधानस्त्रमार्गान्निदर्शयन्समरेचित्रयोधी।नपांडवांश्छ्रेष्ठतरान्निहंतितदा०॥यदाश्रौषंचास्मदीयान्महार
थान्व्यवस्थितानर्जुनस्यांतकाय।संशप्तकान्निहतानर्जुनेनतदा०॥यदाश्रौषंव्यूहमभेद्यमन्यैर्भारद्वाजेनात्तश
स्त्रेणगुप्तं।भित्वासौभद्रंवीरमेकंप्रविष्टंतदा०॥यदाभिमन्युंपरिवार्यबालंसर्वेहत्वाहृष्टरूपाबभूवुः।महारथाः
पार्थमशक्नुवंतस्तदा०॥यदाश्रौषमभिमन्युंनिहत्यहर्षान्मूढान्क्रोशतोधार्तराष्ट्रान्।क्रोधादुक्तंसैंधवेचार्जुने
नतदा०॥यदाश्रौषंसैंधवार्थेप्रतिज्ञांप्रतिज्ञातांतद्वधायार्जुनेन।सत्यांतीर्णांशत्रुमध्येचतेनतदा०॥यदाश्रौषं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८

श्रांतहयेधनंजयेमुक्त्वाहयान्पाययित्वोपवृत्तान्पुनर्युक्त्वावासुदेवंप्रयातंतदा०॥यदाश्रौषंवाहनेष्वक्षमे
षुरथोपस्थेतिष्ठतागांडिवेन।सर्वान्योधान्वारितानर्जुनेनतदा०॥यदाश्रौषंनागबलैःसुदुःसहंद्रोणानीकं
युयुधानंप्रमथ्य।यातंवार्ष्णेयंयत्रतौकृष्णपार्थौतदा०॥यदाश्रौषंकर्णमासाद्यमुक्तंवधाद्भीमंकुत्सयित्वाव
चोभिः।धनुःकोट्यातुद्यकर्णेनवीरंतदा०॥यदाद्रोणःकृतवर्माकृपश्चकर्णोद्रौणिर्मद्रराजश्चशूरः।अमर्षय
न्सैंधवंवध्यमानंतदा०॥यदाश्रौषंदेवराजेनदत्तांदिव्यांशक्तिंव्यंसितांमाधवेन।घटोत्कचेराक्षसेघोररूपेत
दा०॥यदाश्रौषंकर्णघटोत्कचाभ्यांयुद्धेमुक्तांसूतपुत्रेणशक्तिं।ययावध्यःसमरेसव्यसाचीतदा०॥यदाश्रौ
षंद्रोणिनाद्वैरथस्थंमाद्रीसुतंनकुलंलोकमध्ये।समंयुद्धेमंडलशश्चरंतंतदा०॥यदाद्रोणेनिहतेद्रोणपुत्रो
नारायणंदिव्यमस्त्रंविकुर्वन्।नैषामंतंगतवान्पांडवानांतदा०॥यदाश्रौषंभीमसेनेनपीतंरक्तंभ्रातुर्युधि ८
दुःशासनस्यानिवारितंनान्यतेनभीमंतदा०॥यदाश्रौषंकर्णमत्यंतशूरंहतंपार्थेनाहवेष्वप्रधृष्यान्तस्मि
न्भ्रातॄणांविग्रहेदेवगुह्येतदा०॥यदाश्रौषंद्रोणपुत्रंकृपंचदुःशाशनंकृतवर्माणमुग्रं।युधिष्ठिरंधर्मरा
जंजयंतंतदा०॥यदाश्रौषंनिहतंमद्रराजंरणेशूरंधर्मराजेनसूत।सदासंग्रामेस्पर्द्धतेयस्तुकृष्णंतदा०॥यदा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रौषंकलहद्यूतमूलंमायावलंसौवलंपांडवेन।हतंसंग्रामेसहदेवेनपापंतदा०॥यदाश्रौषंश्रांतमेकंशया
नंह्रदंगत्वास्तंभयित्वातदंभः।दुर्योधनंविरथंभग्नशक्तिंतदा०॥यदाश्रौषंपांडवांस्तिष्ठमानान्गत्वाह्रदे
वासुदेवेनसार्द्धं।अमर्षणंधर्षयंतःसुतंमेतदा०॥यदाश्रौषंविविधांश्चित्रमार्गान्गदायुद्धेमंडलशश्चरंतं।
मिथ्याहतंवासुदेवस्यबुध्यातदा०॥यदाश्रौषंद्रोणपुत्रादिभिस्तैर्हतान्पांचालान्द्रौपदेयांश्चसुप्तान्।कृतंवी
भत्समयशस्यंचकर्मतदा०॥यदाश्रौषंभीमसेनानुयातेनाश्वत्थाम्नापरमास्त्रंप्रयुक्तं।क्रुद्धेनैषीकमव
धीद्येनगर्भंतदा०॥यदाश्रौषंब्रह्मशिरोर्जुनेनस्वस्तीत्युक्त्वाचास्त्रमस्त्रेणशांतं।अश्वत्थाम्नामणिरत्नंच
दत्तंतदा०॥यदाश्रौषंद्रोणपुत्रेणगर्भेवैराट्यावैपात्यमानेमहास्त्रैः।द्वैपायनःकेशवोद्रोणपुत्रंपरस्परे
णाभिशापैःशशाप।गांधारीपुत्रपौत्रैर्विहीनातथावंधुभिःपितृभिःभ्रातृभिश्च।कृतंकार्यंदुष्करंपांडवे
यैःप्राप्तंराज्यमसपत्नंपुनस्तैः।कष्टंयुद्धेदशशेषाःश्रुतामेत्रयोस्माकंपांडवानांचसप्त।द्व्यूनाविंशतिरा
हताक्षौहिणीनांतस्मिन्संग्रामेभैरवेक्षत्रियाणां॥तमस्त्वतीवविस्तीर्णंमोहआविशतीवमां।संज्ञांनोप
लभेसूतमनोविह्वलतीवमे॥ सौतिरुवाच ॥इत्युक्त्वाधृतराष्ट्रोथविलप्यबहुदुःखितः।मूर्छितः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पुनराश्वस्तः संजयंवाक्यमब्रवीत्।शृणुसंजयसर्वंत्वंनमेसूयितुमर्हसि।संजयैवंगतेप्राणांस्त्यक्तुमि
च्छामिमाचिरं।स्तोकंह्यपिनपश्यामिफलंजीवितधारणे सौतिरुवाच तंतथावादिनंदीनंविल
पंतंमहीपतिं।निश्वसंतंयथानागंमुह्यमानंपुनःपुनः।गावल्गणिरिदंधीमान्महार्थंवाक्यमब्रवीत्
संजयउवाच श्रुतवानसिवैराजन्महोत्साहान्महाबलान्।द्वैपायनस्यवदतोनारदस्यचधीमतः।मह
त्सुराजवंशेषुगुणैःसमुदितेषुच।जातान्दिव्यास्त्रविदुषःशक्रप्रतिमतेजसः।धर्मेणपृथिवींजित्वायज्ञैः
रिष्ट्वाप्तदक्षिणैः।अस्मिंल्लोकेयशःप्राप्यततःकालवशंगतान्।शैब्यंमहारथंवीरंसंजयंजयतांवरं।सुहो
त्रंरंतिदेवंचकक्षीवंतंमहाद्युतिं।बाह्लीकंदमनंचैद्यंशर्यातिमजितंनलं।विश्वामित्रममित्रघ्नमंबरीषंम
हाबलं।मरुत्तंमनुमिक्ष्वाकुंगयंभरतमेवच।रामंदाशरथिंचैवशशबिंदुंभगीरथं।कृतवीर्यंमहाभागं ९
तथैवजनमेजयं।ययातिंशुभकर्माणंदेवैर्योयाजितःस्वयं।चैत्ययूपांकिताभूमिर्यस्येयंसवनाकरा।इ
तिराज्ञांचतुर्विंशंनारदेनसुरर्षिणा।पुत्रशोकाभितप्तायपुराशैब्यायकीर्तितं।तेभ्यश्चान्येगताःपूर्वंराजानो
बलवत्तराः।महारथामहात्मानःसर्वैःसमुदितागुणैः।पुरुःकुरुर्यदुःशूरोविष्वगश्वोमहाद्युतिः।अणुहो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

युवनाश्वश्च ककुत्स्थोविक्रमीरघुः।विजितोवीतिहोत्रोंगोभवःश्वेतोबृहद्गुरुः।उशीनरःशतरथःकंकोदुलि
दुहोद्रुमः।दंभोद्भवःपरोवेणःसगरःसंकृतिर्निमिः।अजेयःपरशुःपुंड्रःशंभुर्देवावृधोनघः।देवाह्वयःसुप्र
तिमःसुप्रतीकोबृहद्रथः।महोत्साहोविनीतात्मासुक्रतुर्नैषधोनलः।सत्यव्रतःशांतभयःसुमित्रःसुबलः
प्रभुः।जानुजंघोऽनरण्योर्कःप्रियभृत्यःशुचिव्रतः।बलसिंधुर्निरामर्दःकेतुशृंगोबृहद्बलः।धृष्टकेतुर्बृहत्के
तुर्दीप्तकेतुर्निरामयः।अविक्षिच्चपलोधूर्तःकृतबंधुर्दृढेषुधिः।महापुराणःसंभाव्यःप्रत्यगःपरहाश्रुतिः।
एतेचान्येचराजानःशतशोथसहस्रशः।श्रूयंतेयुतशश्चान्येसंख्याताश्चैवपद्मशः।हित्वासुविपुलान्भो
गान्बुद्धिमन्तोमहाबलाः।राजानोनिधनंप्राप्तास्तवपुत्राइवप्रभो।येषांदिव्यानिकर्माणिविक्रमस्त्यागए
वच।माहात्म्यमपिचास्तिक्यंसत्यंशौचंदयार्जवं।विद्वद्भिःकथ्यतेलोकेपुराणैःकविसत्तमैः।सर्वर्द्धिगुणसं
पन्नास्तेचापिनिधनंगताः।तवपुत्रादुरात्मानःप्रतप्ताश्चैवमन्युना।लुब्धादुर्वृत्तभूयिष्ठानतांछोचितुमर्हसि।
श्रुतवानसिमेधावीबुद्धिमान्प्राज्ञसम्मतः।येषांशास्त्रानुगाबुद्धिर्नतेमुह्यंतिभारत।निग्रहानुग्रहौचापिवि
दितौतेनराधिपः।नात्यंतमेवानुवृत्तिःश्रूयतेपुत्ररक्षणे।भवितव्यंतथातच्चनानुशोचितुमर्हसि।दैवंप्रज्ञा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०

१०

विशेषेण कोतिवर्त्तितुमर्हति। विधातृविहितं मार्गं न कश्चिदतिवर्त्तते। कालमूलमिदं सर्वं भावाभावौ सुखा
सुखे। कालः सृजति भूतानि कालः संहरते प्रजाः। निर्दहंति प्रजाः कालः कालः शमयते पुनः। कालो हि कुरु
ते भावान्सर्वाल्लोके शुभाशुभान्। कालः संक्षिपते सर्वाः प्रजा विसृजते पुनः। कालः सुप्तेषु जागर्त्ति कालो हि दु
रतिक्रमः। कालः सर्वेषु भूतेषु चरत्यविहृतः समः। अतीतानागता भावा ये च वर्त्तंति सांप्रतं। तान्कालनिर्मिता
न्बुध्वा न संज्ञां हातुमर्हसि सौतिरुवाच इत्येवं पुत्रशोकार्त्तं धृतराष्ट्रं जनेश्वरं। आश्वास्य स्वस्थ
मकरोत्सूतो गावल्गणिस्तदा। अत्रोपनिषदं पुण्यां कृष्णद्वैपायनोब्रवीत्। विद्वद्भिः कथ्यते लोके पुराणे कवि
सत्तमैः। भारताध्ययनं पुण्यमपि पादमधीयतः॥ श्रद्दधानस्य पूयंते सर्वपापान्यशेषतः। देवा देवर्षयो ह्यत्र
तथा ब्रह्मर्षयोमलाः। कीर्त्यन्ते शुभकर्माणस्तथा यक्षा महोरगाः। भगवान्वासुदेवश्च कीर्त्यतेत्र सनातनः। १०
स हि सत्यमृतं चैव पवित्रं पुण्यमेव च। शाश्वतं ब्रह्म परमं ध्रुवं ज्योतिः सनातनं। यस्य दिव्यानि कर्माणि कथयंति
मनीषिणः। असच्च सदसच्चैव यस्माद्विश्वं प्रवर्त्तते। संततिश्च प्रवृत्तिश्च जन्ममृत्युपुनर्भवाः॥ अध्यात्मं श्रूयते य
च्च पंचभूतगुणात्मकं। अव्यक्तादि परं यच्च स एव परिगीयते। यत्तद्यतिवरा युक्ता ध्यानयोगबलान्विताः। प्रतिविं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वमिवादर्शेरूपंत्यात्मन्यवस्थितं। श्रद्दधानःसदायुक्तःसत्यधर्मपरायणः। आसेवन्निममध्यायंनरःपापात्प्र
मुच्यते। अनुक्रमणिमध्यायंभारतस्येममादितः। आस्तिकःसततंशृण्वन्नकृच्छ्रेष्ववसीदति। उभेसंध्येजपन्
कृत्स्नंसद्योमुच्येतकिल्बिषात्। अनुक्रमण्यायावत्स्यादह्नारात्र्याचसंचितं। भारतस्यवपुर्ह्येतत्सत्यंचामृतमेव
च। नवनीतंयथादध्नोद्विपदांब्राह्मणोयथा। हृदानामुदधिःश्रेष्ठोगौर्वरिष्ठाचतुष्पदां। यथैतानीतिहासा
नांतथाभारतमुच्यते। यश्चैनंश्रावयेच्छ्राद्धेब्राह्मणान्पादमंततः। अक्षय्यमन्नपानंवैपितॄंस्तस्योपतिष्ठते।
इतिहासपुराणाभ्यांवेदंसमुपबृंहयेत्। बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदोमामयंप्रहरिष्यति। कार्ष्णंवेदमिमंविद्वान्श्रा
वयित्वार्थमश्नुते। भ्रूणहत्यादिकंचापिपापंजह्यादसंशयं। यइमंशुचिरध्यायंपठेत्पर्वणिपर्वणि। अधीतंभा
रतंतेनकृत्स्नंस्यादितिमेमतिः। यश्चेमंशृणुयान्नित्यमार्षंश्रद्धासमन्वितः। सदीर्घमायुःकीर्तिंचस्वर्गतिंचाप्नु
यान्नरः। एकतश्चतुरोवेदाभारतंचैतदेकतः। पुराकिलसुरैःसर्वैःसमेत्यतुलयाधृतं। चतुर्भ्यःसरहस्येभ्योवे
देभ्योह्यधिकंयदा। तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्महाभारतमुच्यते। महत्त्वाद्भारतत्वाच्चमहाभारतमुच्यते। निरुक्त
मस्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते। तपोनकल्कोध्ययनंनकल्कःस्वाभाविकोवेदविधिर्नकल्कः। प्रसह्यवित्ताहरणं

ब्रह्मघ्नादि। वेदाध्ययनं। पापं

वेदोक्तविधिः स्वर्गकामोऽश्वमेधेन यजेतेत्यादिः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

एतान्सर्वं न कल्कः पापं भवति शुद्धः साधनस्य । अथ यत्किञ्चित्कल्कः दम्भ अनकहा अज्ञानापहृतत्वात् कल्कः दम्भः ।
ज्ञानेन तत्वस्य कृता अज्ञानेन तस्य कृता दूषिता नि कल्कः पापं स्वकार्यकर्तृत्वात् ।

आ० प० नकल्कस्तान्येवभावोपहतानिकल्कः इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिअनुक्रमणिकाध्यायः
११ ऋषयऊचुः समंतपंचकमितियदुक्तंसूतनंदन।एतत्सर्वंयथातत्त्वंश्रोतुमिच्छामहेवयम्
सौतिरुवाच शृणुध्वंममभोविप्राब्रुवतश्चकथाःशुभाः।समन्तपंचकाख्यंचश्रोतुमर्हथसत्तमाः॥
त्रेताद्वापरयोःसंधौरामःशस्त्रभृतांवरः।असकृत्पार्थिवंक्षत्रंजघानामर्षचोदितः।सर्वंक्षत्रमुत्सा
द्यस्ववीर्येणातुलद्युतिः।समंतपंचकेपंचचकाररौधिरान्ह्रदान्।सतेषुरुधिरांभःसुह्रदेषुक्रोधमूर्च्छि
तः।पितॄन्संतर्पयामासरुधिरेणेतिनःश्रुतं।अथर्चीकादयोभ्येत्यपितरोराममब्रुवन्।रामराममहाभा
गप्रीताःस्मतवभार्गव।अनयापितृभक्त्याचविक्रमेणतवप्रभो।वरंवृणीष्वभद्रंतेयमिच्छसिमहाद्युते
॥ रामउवाच ॥यदिमेपितरःप्रीतायद्यनुग्राह्यतामयि।यच्चरोषाभिभूतेनक्षत्रमुत्सादितंमः ११
मया।अतश्चपापान्मुच्येहमेषमेप्रार्थितोवरः।ह्रदाश्चतीर्थभूतामेभवेयुर्भुविविश्रुताः।एवंभविष्यतीत्ये
वंपितरस्तमथाब्रुवन्।तंक्षमस्वेतिनिषिषिधुस्ततःसविररामह।तेषांसमीपेयोदेशोह्रदानांरुधिरांभसां॥
समंतपंचकमितिपुण्यंतत्परिकीर्तितं।येनलिंगेनयोदेशोयुक्तःसमुपलक्ष्यते।तेनैवनाम्नातंदेशंवाच्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

माहुर्मनीषिणः॥ अंतरे चैव संप्राप्ते कलिद्वापरयोरभूत्॥ समंतपंचके युद्धं कुरुपांडवसेनयोः॥ तस्मिन्
परमधर्मिष्ठे देशे भूदोषवर्जिते। अष्टादश समाजग्मुरक्षौहिण्यो युयुत्सया॥ समेत्य तं द्विजास्ताश्च तत्रैव
निधनं गताः। एतन्नामाभिनिर्वृत्तं तस्य देशस्य वै द्विजाः। पुण्यश्च रमणीयश्च स देशो वः प्रकीर्त्तितः। तदेतत्क
थितं सर्वं मया ब्राह्मणसत्तमाः। यथा देशः स विख्यातस्त्रिषु लोकेषु सुव्रताः॥ ऋषय ऊचुः ॥
अक्षौहिण्य इति प्रोक्तं यत्त्वया सूतनंदनः। एतदिच्छामहे श्रोतुं सर्वमेव यथातथं। अक्षौहिण्याः परीमाणं न
राश्वरथदंतिनां। यथावच्चैव नो ब्रूहि सर्वं हि विदितं तव सौतिरुवाच एको रथो गजश्चैको न
राः पंच पदातयः। त्रयश्च तुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभिधीयते। पत्तिं तु त्रिगुणामेतामाहुः सेनामुखं बुधाः।
त्रीणि सेनामुखान्येको गुल्म इत्यभिधीयते। त्रयो गुल्मा गणो नाम वाहिनी तु गणास्त्रयः। स्मृतास्तिस्रस्तु
वाहिन्यः पृतनेति विचक्षणैः। चमूस्तु पृतनास्तिस्रस्तिस्रश्चम्वस्त्वनीकिनी। अनीकिनीं दशगुणां प्राहुर
क्षौहिणीं बुधाः। अक्षौहिण्याः प्रसंख्यानं रथानां द्विजसत्तमाः। संख्या गणिततत्वज्ञैः सहस्राण्येकविंशतिः।
शतान्युपरि चैवाष्टौ तथा भूयश्च सप्ततिः। गजानां च परीमाणमेतदेव विनिर्दिशेत्। ज्ञेयं शतसहस्रं च सह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१२

स्राणि नवैव तु। नराणामपि पंचाशच्छतानि त्रीणि चानघाः। पंचषष्टिसहस्राणि तथाश्वानां शतानि च। दशो
त्तराणि षट् प्राहुर्यथावदिह संख्यया। एतामक्षौहिणीं प्राहुः संख्यातत्त्वविदो जनाः। यां वः कथितवान
स्मि विस्तरेण तपोधनाः। एतया संख्यया ह्यासन्कुरुपांडवसेनयोः। अक्षौहिण्यो द्विजश्रेष्ठाः पिंडिताष्टा
दशैव तु। समेतास्तत्र वै देशे तत्रैव निधनं गताः। कौरवान्कारणं कृत्वा कालेनाद्भुतकर्मणा। अहानि युयु
धे भीष्मो दशैव परमास्त्रवित्। अहानि पंच द्रोणस्तु ररक्ष कुरुवाहिनीं। अहनी युयुधे द्वे तु कर्णः परबला
र्दनः। शल्योर्द्धदिवसं चैव गदायुद्धमतः परं। तस्यैव दिवसस्यान्ते द्रौणिहार्दिक्यगौतमाः। प्रसुप्तं निशि वि
श्वस्तं जघ्नुर्यौधिष्ठिरं बलं। यत्तु शौनक सत्रे ते भारताख्यानमुत्तमं। जनमेजयस्य तत्सत्रे व्यासशिष्येण धी
मता। कथितं विस्तरार्थं च यशो वीर्यं महीक्षितां। पौष्यं तत्र च पौलोममास्तीकं चादितः स्मृतं। विचित्रार्थपदा १२
ख्यानमनेकसमयान्वितं। प्रतिपन्नं नरैः प्राज्ञैर्वैराग्यमिव मोक्षिभिः। आत्मेव वेदितव्येषु प्रियेष्विव च जीवि
तं। इतिहासः प्रधानार्थः श्रेष्ठः सर्वागमेष्वयं। अनाश्रित्येदमाख्यानं कथा भुवि न विद्यते। आहारमनपाश्रि
त्य शरीरस्येव धारणं। तदेतद्भारतं नाम कविभिस्तूपजीव्यते। उदयप्रेप्सुभिर्भृत्यैरभिजात इवेश्वरः। इतिहा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सोऽन्नमेव स्मिन्नर्पिता बुद्धिरुत्तमाः। स्वरव्यंजनयोः कृत्स्ना लोकवेदाश्रयेव वाक्। तस्य प्रज्ञाभिपन्नस्य वि
चित्रपदपर्व्वणः। भारतस्येतिहासस्य श्रूयतां पर्व्वसंग्रहः। पर्व्वानुक्रमणी पूर्वं द्वितीयः पर्वसंग्रहः। पौष्यं पौ
लोममास्तीकमादिवंशावतारणं। ततः संभवपर्वोक्तमद्भुतं रोमहर्षणं। दाहो जतुगृहस्यात्र हैडिंबं पर्व चो
च्यते। ततो वकवधः पर्व पर्व चैत्ररथं ततः। ततः स्वयंवरो देव्याः पांचाल्याः पर्व चोच्यते। क्षात्रधर्मेण निर्जित्य
ततो वैवाहिकं स्मृतं। विदुरागमनं पर्व राज्यलाभस्तथैव च। अर्जुनस्य वने वासः सुभद्राहरणं ततः। सुभद्रा
हरणादूर्ध्वं ज्ञेयं हरणहारिकं। ततः खांडवदाहाख्यं तत्रैव मयदर्शनं। सभापर्व ततः प्रोक्तं मंत्रपर्व ततः
परं। जरासंधवधः पर्व पर्व्व दिग्विजयं तथा। पर्व्व दिग्विजयादूर्ध्वं राजसूयिकमुच्यते। ततश्चार्घाभिहरणं शि
शुपालवधस्ततः। द्यूतपर्व ततः प्रोक्तमनुद्यूतमतः परं। ततश्चारण्यकं पर्व किर्मीरवध एव च। अर्जुनस्याभि
गमनं पर्व्व ज्ञेयमतः परं। ईश्वरार्जुनयोर्युद्धं पर्व्व कैरातसंज्ञितं। इंद्रलोकाभिगमनं पर्व्व ज्ञेयमतः परं। नलोपा
ख्यानमपि च धर्म्मिष्ठं करुणोदयं। तीर्थयात्रा ततः पर्व्व कुरुराजस्य धीमतः। जटासुरवधः पर्व्व यक्षयुद्धमतः
परं। निवातकवचैर्युद्धं पर्व्व चाजगरं ततः। मार्कंडेयसमस्या च पर्व्वानंतरमुच्यते। संवादश्च ततः पर्व्व द्रौपदी

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सत्यभामयोः। घोषयात्रा ततः पर्व मृगस्वप्नोद्भवन्ततः। व्रीहिद्रौणिकमाख्यानमैंद्रद्युम्नं तथैव च। द्रौपदीह
रणं पर्व सैंधवेन वनान्ततः। पतिव्रतायामाहात्म्यं सावित्र्याश्चैवमद्भुतं। रामोपाख्यानमत्रैव पर्व ज्ञेयमतः प
रं। कुंडलाहरणं पर्व ततः परमिहोच्यते। आरणेयं ततः पर्व वैराटं तदनंतरं। पांडवानां प्रवेशश्च समयस्य च पाल
नं। कीचकानां वधः पर्व पर्व गोग्रहणं ततः। अभिमन्योश्च वैराट्याः पर्व वैवाहिकं स्मृतं। उद्योगपर्व विज्ञेयम
तऊर्ध्वं महाद्भुतं। ततः संजययानाख्यं पर्व ज्ञेयमतः परं। प्रजागरं तथा पर्व धृतराष्ट्रस्य चिन्तया। पर्व सानत्सु
जातं च गुह्यमध्यात्मदर्शनं। यानसंधिस्ततः पर्व भगवद्यानमेव च। मातलीयमुपाख्यानं चरितं गालवस्य च।
सावित्रं वामदेवं च वैन्योपाख्यानमेव च। जामदग्न्यमुपाख्यानं पर्व षोडशराजिकं। सभाप्रवेशः कृष्णस्य वि
दुलापुत्रशासनं। उद्योगः सैन्यनिर्याणं श्वेतोपाख्यानमेव च। ज्ञेयं विवादपर्वात्र कर्णस्यापि महात्मनः। नि १२
र्याणं च ततः पर्व कुरुपांडवसेनयोः। रथातिरथसंख्या च पर्वोक्तं तदनंतरं। उलूकदूतागमनं पर्वामर्षविव
र्द्धनं। अंबोपाख्यानमत्रैव पर्व ज्ञेयमतः परं। भीष्माभिषेचनं पर्व ततश्चाद्भुतमुच्यते। जंबूखंडविनिर्माणं प
र्वोक्तं तदनंतरं। भूमिपर्व ततः प्रोक्तं द्वीपविस्तारकीर्तनं। पर्वोक्तं भगवद्गीता पर्व भीष्मवधस्ततः। द्रोणाभिषे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

चनं पर्व संसप्तकवधस्ततः। अभिमन्युवधः पर्व प्रतिज्ञापर्व चोच्यते। जयद्रथवधः पर्व विज्ञेयं लोमहर्षणं। मो
क्षो नारायणास्त्रस्य पर्वानंतरमुच्यते। कर्णपर्व ततो ज्ञेयं शल्यपर्व ततः परं। ह्रदप्रवेशनं पर्व गदायुद्धमतः
परं। सारस्वतं ततः पर्व तीर्थवंशानुकीर्त्तनं। अतऊर्द्ध्वं सुबीभत्सं पर्व सौप्तिकमुच्यते। एषीकं पर्व चोद्दिष्टमत
ऊर्द्ध्वं सुदारुणं। जलप्रदानिकं पर्व स्त्रीविलापस्ततः परं। श्राद्धपर्व ततो ज्ञेयं कुरूणामौर्द्ध्वदेहिकं। चार्वाकनि
ग्रहः पर्व रक्षसो ब्रह्मरूपिणः। आभिषेचनिकं पर्व धर्मराजस्य धीमतः। प्रविभागो गृहाणांच पर्वोक्तं तदनंतरं।
शांतिं पर्व ततो यत्र राजधर्मानुशासनं। आपद्धर्मश्च पर्वोक्तं मोक्षधर्मस्ततः परं। शुकप्रश्नाभिगमनं ब्रह्मप्र
श्नानुशासनं। प्रादुर्भावश्च दुर्वासः संवादश्चैव मायया। ततः पर्व परिज्ञेयमानुशासनिकं परं। स्वर्गारोहणि
कं चैव ततो भीष्मस्य धीमतः। ततोऽश्वमेधिकं पर्व सर्वपापप्रणाशनं। अनुगीता ततः पर्व ज्ञेयमध्यात्मवाचकं
। पर्व चाश्रमवासाख्यं पुत्रदर्शनमेव च। नारदागमनं पर्व ततः परमिहोच्यते। मौशलं पर्व चोद्दिष्टं ततो घोरं सु
दारुणं। महाप्रस्थानिकं पर्व स्वर्गारोहणिकं ततः। हरिवंशस्ततः पर्व पुराणं खिलसंज्ञितं। विष्णुपर्व शिशो
श्चर्या विष्णोः कंसवधस्तथा। भविष्यपर्व चाप्युक्तं खिलेचैवाद्भुतं महत्। एतत्पर्वशतं पूर्णं व्यासेनोक्तं महात्म

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰
१४

ना। यथावत्सूतपुत्रेण लोमहर्षणिना ततः। उक्तानि नैमिषारण्ये पर्वाण्यष्टादशैव तु। समासो भारतस्याय
मत्रोक्तः पर्वसंग्रहः। पौष्यं पौलोममास्तीकमादिवंशावतारणं। संभवो जतुवेश्मा ख्यं हिडिंबवकयोर्वधः
। तथा चैत्ररथं देवाः पांचाल्याश्च स्वयंवरः। क्षात्रधर्मेण निर्जित्य ततो वैवाहिकं स्मृतं। विदुरागमनं चैव रा
ज्यलंभस्तथैव च। वनवासोऽर्जुनस्यापि सुभद्राहरणं ततः। हरणाहरणं चैव वेदहनं खांडवस्य च। मयस्य द
र्शनं चैव आदिपर्वणि कथ्यते। पौष्ये पर्वणि माहात्म्यमुत्तंकस्योपवर्णितं। पौलोमे भृगुवंशस्य विस्तारः
परिकीर्त्तितः। आस्तीके सर्वनागानां गरुडस्य च संभवः। क्षीरोदमथनं चैव जन्मोच्चैःश्रवसस्तथा। यजतः
सर्पसत्रेण राज्ञः पारीक्षितस्य च। कथेयमभिनिर्वृत्ता भारतानां महात्मनां। विविधाः संभवा राज्ञामुक्ताः
संभवपर्वणि। अन्येषां चैव शूराणामृषेर्द्वैपायनस्य च। अंशावतरणं चात्र देवानां परिकीर्त्तितं। दैत्यानां दा १४
नवानां च यक्षाणां च महौजसां। नागानामथ सर्पाणां गंधर्वाणां पतत्रिणां। अन्येषां चैव भूतानां विवि
धानां समुद्भवः। महर्षेराश्रमपदे कण्वस्य च तपस्विनः। सकुंतलायां दुष्यंताद्भरतश्चापि जज्ञिवान्।
यस्य लोकेषु नाम्नेदं प्रथितं भारतं कुलं। वसूनां पुनरुत्पत्तिर्भागीरथ्यां महात्मनां। शांतनोर्वेश्मनि पुनस्ते

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्णां चारोहणं दिवि। तेजोंशानां च संपातो भीष्मस्याप्यत्र संभवः। राज्यान्निवर्त्तनं तस्य ब्रह्मचर्यव्रते स्थि
तिः। प्रतिज्ञापालनं चैव रक्षा चित्रांगदस्य च। हते चित्रांगदे चैव रक्षा भ्रातुर्यवीयसः। विचित्रवीर्यस्य तथा
राज्यसंप्रतिपादनं। धर्मस्य नृषु संभूतिरणीमांडव्यशापजा। कृष्णद्वैपायनाच्चैव प्रसूतिर्वरदानजा। धृ
तराष्ट्रस्य पांडोश्च पांडवानां च संभवः। वारणावतयात्रायां मंत्रो दुर्योधनस्य च। हितोपदेशश्च पथि धर्म
राजस्य धीमतः। विदुरेण कृतो यत्र हितार्थं म्लेछभाषया। विदुरस्य च वाक्येन सुरुंगोपक्रमक्रिया॥
निषाद्याः पंचपुत्रायाः सुप्ताया जतुवेश्मनि। पुरोचनस्य चात्रैव दहनं संप्रकीर्त्तितं। पांडवानां वने घोरे हि
डिंबायाश्च दर्शनं। तत्रैव च हिडिंबस्य वधो भीमान्महाबलात्। घटोत्कचस्य चोत्पत्तिरत्रैव परिकीर्त्तिता। म
हर्षेर्दर्शनं चैव व्यासस्यामिततेजसः। तदाज्ञयैकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने। अज्ञातचर्यया वासो यत्र तेषां
प्रकीर्त्तितः। बकस्य निधनं चैव नागराणां च विस्मयः। संभवश्चैव कृष्णाया धृष्टद्युम्नस्य चैव ह। ब्राह्मणात्स
मुपश्रुत्य व्यासवाक्यप्रचोदिताः। द्रौपदीं प्रार्थयंतस्ते स्वयंवरदिदृक्षया। पांचालानभितो जग्मुर्यत्र कौतूह
लान्विताः। अंगारपर्णं निर्जित्य गंगाकूलेर्जुनस्तदा। सख्यं कृत्वा ततस्तेन तस्मादेव सशुश्रुवे। तापत्यमथवा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२५

सिष्टमौर्वंचाख्यानमुत्तमं।पांचालनगरेवापिलक्ष्यंभित्वाधनंजयः।द्रौपदींलब्धवानत्रमध्येसर्वमहीक्षितां
।भीमसेनार्जुनौयत्रसंरब्धान्पृथिवीपतीन्।शल्यकर्णौचतरसाजितवंतौमहामृधे।दृष्ट्वातयोश्चतद्वीर्यम
प्रमेयममानुषं।शंकमानौपांडवांस्तान्रामकृष्णौमहामती।जग्मतुःतौसमागंतुंशालांभार्गववेश्मनि।पं
चानामेकपत्नीत्वेविमर्शोद्रुपदस्यच।पंचेंद्राणामुपाख्यानमत्रैवाद्भुतमुच्यते।द्रौपद्यादेवविहितोविवाहश्चा
प्यमानुषः।क्षत्तुश्चधृतराष्ट्रेणप्रेषणंपांडवान्प्रति।विदुरस्यचसंप्राप्तिर्दर्शनंकेशवस्यच।खांडवप्रस्थवा
सश्चतथाराज्यार्द्धसर्जनं।नारदस्याज्ञयाचैवद्रौपद्याःसमयक्रिया।सुंदोपसुंदयोस्तद्वदाख्यानंपरि
कीर्तितं।अनंतरंचद्रौपद्यासहासीनंयुधिष्ठिरं।अनुप्रविश्यविप्रार्थेफाल्गुनोगृह्यचायुधं।मोक्षयित्वागृहं
गत्वाविप्रार्थंकृतनिश्चयः।समयंपालयन्वीरोवनंयत्रजगामह।पार्थस्यवनवासेचउलूप्यापथिसंगमः। १५
पुण्यतीर्थानुसंयानंबभ्रुवाहनजन्मच।तत्रैवमोक्षयामासपंचसोप्सरसःशुभाः।शापाद्ग्राहत्वमापन्नाब्राह्म
णस्यतपस्विनः।प्रभासतीर्थेपार्थस्यकृष्णेनचसमागमः।द्वारकायांसुभद्राचकामयानेनकामिनी।वासु
देवस्यानुमतेप्राप्ताचैवकिरीटिना।गृहीत्वाहरणंप्राप्तेकृष्णेदेवकिनंदने।अभिमन्योःसुभद्रायांजन्मचोत्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मतेजसः।द्रौपद्यास्तनयानांच संभवोत्रप्रकीर्त्तितः।विहारार्थंचगतयोः कृष्णयोर्यमुनामनु।संप्राप्तिश्चक्र
धनुषोः खांडवस्यचदाहनं।मयस्यमोक्षोज्वलनाद्भुजंगस्यचमोक्षणं।महर्षेर्मन्दपालस्य शार्ङ्ग्यांतनयसंभव
ः।इत्येतदादिपर्व्वोक्तं प्रथमंबहुविस्तरं।अध्यायानांशतेद्वेतुसंख्यातेपरमर्षिणा।सप्तविंशतिरध्यायाव्या
सेनोत्तमतेजसा।अष्टौश्लोकसहस्राणि।अष्टौश्लोकशतानिच।श्लोकाश्चचतुराशीतिर्मुनिनोक्तामहात्मना।
द्वितीयंतुसभापर्व्वबहुवृत्तांतमुच्यते।सभाक्रियापांडवानांकिंकराणांचदर्शनं।लोकपालसभाख्यानंना
रदाद्देवदर्शिनः।राजसूयस्यचारंभोजरासंधवधस्तथा।गिरिव्रजेनिरुद्धानांराज्ञांकृष्णेनमोक्षणंतथा
दिग्विजयोत्रैवपांडवानांप्रकीर्त्तितः।राज्ञामागमनंचैवसार्हणानांमहाक्रतौ।राजसूयेर्घसंवादेशिशुपालव
धस्तथा।यज्ञेविभूतिंतांदृष्ट्वादुःखामर्षान्वितस्यच।दुर्योधनस्यावहासोभीमेनचसभातले।यत्रास्यमन्युरुद्भू
तोयेनद्यूतमकारयत्।यत्रधर्मसुतंद्यूतेशकुनिःकितवोजयत्।यत्रद्यूतार्णवेमग्नांद्रौपदींनौरिवार्णवात्॥
धृतराष्ट्रोमहाप्राज्ञः स्नुषांपरमदुःखितां।तारयामासतांस्तीर्णान्ज्ञात्वादुर्योधनोनृपः।पुनरेवततोद्यूते
समाह्वयतपांडवान्।जित्वासवनवासायप्रेषयामासतांस्ततः।एतत्सर्व्वंसभापर्व्वसमाख्यातंमहात्मना॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰ प॰ अध्यायाः सप्ततिर्ज्ञेया स्तथाष्टौ चात्र संख्यया। श्लोकानां द्वे सहस्रे तु पंच श्लोकशतानि च। श्लोकाश्चैकादश
१६ ज्ञेयाः पर्वण्येतस्मिन्द्विजोत्तमाः। अतः परं तृतीयं तु ज्ञेयमारण्यकं महत्। वनवासं प्रयातेषु पांडवेषु महात्मसु
।पौरानुगमनं चैव धर्मपुत्रस्य धीमतः। अन्नौषधीनां च कृते पांडवेन महात्मना। द्विजानां भरणार्थं च कृतमा
राधनं रवेः। धौम्योपदेशात्तिग्मांशुप्रसादादन्नसंभवः। हितं च ब्रुवतः क्षत्तुः परित्यागोंबिकासुतात्। त्यक्तस्य
पांडुपुत्राणां समीपगमनं तथा। पुनरागमनं चैव धृतराष्ट्रस्य शासनात्। कर्णप्रोत्साहनाच्चैव धार्त्तराष्ट्रस्य
दुर्मतेः। वनस्थान्पांडवान्हंतुं मंत्रो दुर्योधनस्य च। तं दुष्टभावं विज्ञाय व्यासस्यागमनं द्रुतं। निर्याणप्रतिषेध
श्च सुरभ्याख्यानमेव च। मैत्रेयागमनं चात्र राज्ञश्चैवानुशासनं। शापोत्सर्गश्च तेनैव राज्ञो दुर्योधनस्य च। किर्मी
रस्य वधश्चात्र भीमसेनेन संयुगे। वृष्णीनामागमश्चात्र पांचालानां च सर्वशः। श्रुत्वा शकुनिना द्यूते निकृत्या १६
निर्जितांश्च तान्। क्रुद्धस्यानुप्रशमनं हरेश्चैव किरीटिना। परिदेवनं च पांचाल्या वासुदेवस्य संनिधौ। आश्वास
नं च कृष्णेन दुःखार्त्तायाः प्रकीर्त्तितं। तथा सौभवधाख्यानमत्रैवोक्तं महर्षिणा। सुभद्रायाः सपुत्रायाः कृष्णे
न द्वारकां पुरीं। नयनं द्रौपदेयानां धृष्टद्युम्नेन चैव हि। प्रवेशः पांडवेयानां रम्ये द्वैतवने ततः। धर्मराजस्य च

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्रैवसंवादः कृष्णयासह। संवादश्चतथा राज्ञा भीमस्यापिप्रकीर्त्तितः। समीपंपांडुपुत्राणां व्यासस्यागमनंतथा।
प्रतिस्मृत्याथविद्यायादानंराज्ञेमहर्षिणा। गमनंकाम्यकेचापिव्यासेप्रतिगतेततः। अस्त्रहेतोर्विवासश्चपार्थ
स्यामिततेजसः। महादेवेनयुद्धंचकिरातवपुषासह। दर्शनंलोकपालानामस्त्रप्राप्तिस्तथैवच। महेंद्रलोकग
मनमस्त्रार्थेचकिरीटिनः। यत्रचिन्तासमुत्पन्नाधृतराष्ट्रस्यभूयसी। दर्शनंबृहदश्वस्यमहर्षेर्भावितात्मनः। युधि
ष्ठिरस्यचार्त्तस्यव्यसनेपरिदेवनं। नलोपाख्यानमत्रैवधर्मिष्ठंकरुणोदयं। दमयंत्याःस्थितिर्यत्रनलस्यच
रितंतथा। तथाक्षहृदयप्राप्तिस्तस्मादेवमहर्षितः। लोमशस्यागमस्तत्रस्वर्गात्पांडुसुतान्प्रति। वनवासगताना
चपांडवानांमहात्मनां। स्वर्गेप्रवृत्तिराख्याता लोमशेनार्जुनस्यवै। संदेशादर्जुनस्यात्रतीर्थाभिगमनक्रिया।
तीर्थानांचफलप्राप्तिः पुण्यत्वंचापिकीर्त्तितं। पुलस्त्यतीर्थयात्राचनारदेनमहर्षिणा। तीर्थयात्राचतत्रैवपांड
वानांमहात्मनां। तथायज्ञविभूतिश्चगयस्यात्रप्रकीर्त्तिता। आगस्त्यमपिचाख्यानंयत्रवातापिभक्षणं। लोपा
मुद्राभिगमनंमपत्यार्थमृषेस्तथा। ऋष्यशृंगस्यचरितंकौमारब्रह्मचारिणः। जामदग्न्यस्यरामस्यचरितंभूरि
तेजसः। कार्त्तवीर्यवधोयत्रहैहयानांचवर्ण्यते। प्रभासतीर्थेपांडूनांवृष्णिभिश्चसमागमः। सौकन्यमपिचा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भा०प० २७

ख्यानंच्यवनोयत्रभार्गवः।शार्यातियज्ञेनासत्यौकृतवान्सोमपीतिनौ।ताभ्यांचयत्रसमुनिर्यौवनंप्रतिपा
दितः।मांधातुश्चाप्युपाख्यानंराज्ञोत्रैवप्रकीर्तितं।जंतूपाख्यानमत्रैवयत्रपुत्रेणसोमकः।पुत्रार्थमयज
द्राजालेभेपुत्रशतंचसः।ततःश्येनकपोतीयमुपाख्यानमनुत्तमं।इंद्राग्नीयत्रधर्म्मश्चाप्यजिज्ञासंशि
विंनृपं।अष्टावक्रीयमत्रैवविवादोयत्रवंदिना।अष्टावक्रस्याविप्रर्षेर्जनकस्याध्वरेभवत्।नैयायिकानांमु
ख्येनवरुणस्यात्मजेनच।पराजितोयत्रवंदीविवादेनमहात्मना।विजित्यसागरंप्राप्तंपितरंलब्धवानृषि
ः।यवक्रीतस्यचाख्यानंरैभ्यस्यचमहात्मनः।गंधमादनयात्राचवासोनारायणाश्रमे।नियुक्तोभीमसेन
श्चद्रौपद्यागंधमादने।व्रजन्पथिमहाबाहुर्दृष्टवान्पवनात्मजं।कदलीखंडमध्यस्थंहनूमंतंमहाबलं।यत्र
सौगंधिकार्थेसोनलिनींतामधर्षयत्।यत्रास्ययुद्धमभवत्सुमहद्राक्षसैःसह।यक्षैश्चैवमहावीर्यैर्मणि २७
मत्प्रमुखैस्तथा।जटासुरस्यचवधोराक्षसस्यवृकोदरात्।वृषपर्वणोराजर्षेस्ततोभिगमनंस्मृतं।आर्ष्टिषे
णाश्रमेचैषांगमनंवासएवच।प्रोत्साहनंचपांचाल्याभीमस्यात्रमहात्मनः।कैलासारोहणंप्रोक्तंयत्रयक्षै
र्बलोत्कटैः।युद्धमासीन्महाघोरंमणिमत्प्रमुखैःसह।समागमश्चपांडूनांयत्रवैश्रवणेनच।समागमश्च

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्जुनस्य तत्रैव भ्रातृभिः सह। निवातकवचैर्घोरैर्दानवैः सुरशत्रुभिः। पौलोमैः कालकेयैश्च यत्र युद्धं किरी
टिनः। वधश्चैषां समाख्यातो राज्ञस्तेनैव धीमता। अस्त्रसंदर्शनारंभो धर्मराजस्य सन्निधौ। पार्थस्य प्रति
षेधश्च नारदेन सुरर्षिणा। अवरोहणं पुनश्चैव पांडूनां गंधमादनात्। भीमस्य ग्रहणं चात्र पर्वताभोगवर्ष्म
णा। भुजगेंद्रेण बलिना तस्मिन् सुगहने वने। अमोक्षयद्यत्र चैनं प्रश्नानुक्त्वा युधिष्ठिरः। काम्यकागमनं
चैव पुनस्तेषां महात्मनां। तत्रस्थांश्च पुनर्द्रष्टुं पांडवान्पुरुषर्षभान्। वासुदेवस्यागमनमत्रैव परिकीर्त्तितं।
मार्कंडेयसमस्यायामुपाख्यानानि सर्वशः। पृथोर्वैन्यस्य यत्रोक्तमाख्यानं परमर्षिणा। संवादश्च सर
स्वत्यास्तार्क्ष्यर्षेः सुमहात्मनः। मत्स्योपाख्यानमत्रैव प्रोच्यते तदनंतरं। मार्कंडेयसमस्या च पुराणं परि
कीर्त्यते। ऐंद्रद्युम्नमुपाख्यानं धौंधुमारं तथैव च। पतिव्रतायाश्चाख्यानं तथैवांगिरसं स्मृतं। द्रौपद्याः कीर्त्ति
तश्चात्र संवादः सत्यभामया। पुनर्द्वैतवनं चैव पांडवाः समुपागताः। घोषयात्रा च गंधर्वैर्यत्र बद्धः सुयोधनः।
ह्रियमाणस्तु मंदात्मा मोक्षितोसौ किरीटिना। धर्मराजस्य चात्रैव मृगस्वप्ननिदर्शनात्। काम्यके कानन श्रे
ष्ठे पुनर्दर्शनमुच्यते। व्रीहिद्रौणिकमाख्यानमत्रैव बहु[illegible]विस्तरं। जयद्रथेनापहारो द्रौपद्याश्चाश्रमात्

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रात्।यत्रैनमन्वयाद्भीमोवायुवेगसमोजवे।चक्रेचैनंपंचशिखंयत्रभीमोमहाबलः।रामायणमुपाख्यान
मत्रैवबहुविस्तरं।यत्ररामेणविक्रम्यनिहतोरावणोयुधि।सावित्र्याश्चाप्युपाख्यानमत्रैवपरिकीर्त्तितं।
कर्णस्यपरिमोक्षोत्रकुंडलाभ्यांपुरंदरात्।यत्रास्यशक्तिंतुष्टोदादेकवीरवधायच।आरणेयमुपाख्यानंय
त्रधर्मोन्वशात्सुतं।जग्मुर्लब्धवरायत्रपांडवाःपश्चिमांदिशं।एतदारण्यकंपर्व्वतृतीयंपरिकीर्त्तितं।अत्राध्या
यशतेद्वेतुसंख्ययापरिकीर्त्तिते।एकोनसप्ततिश्चैवतथाध्यायाःप्रकीर्त्तिताः।एकादशसहस्राणिश्लोका
नांषट्शतानिच।चतुःषष्टिस्तथाश्लोकाःपर्व्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः।अतःपरंनिबोधेदंवैराटंपर्व्वविस्तरं।
विराटनगरंगत्वाश्मशानेविपुलांशमीं।दृष्ट्वासन्निदधुस्तत्रपांडवाह्यायुधान्युत।यत्रप्रविश्यनगरंछद्मना
न्यवसंस्तुते।पांचालींप्रार्थयानस्यकामोपहतचेतसः।दुष्टात्मनोवधोयत्रकीचकस्यवृकोदरात्।पांडवा १८
न्वेषणार्थंचराज्ञोदुर्योधनस्यच।चराःप्रस्थापिताश्चात्रनिपुणाःसर्वतोदिशं।नचप्रवृत्तिस्तैर्लब्धापांडवा
नांमहात्मनां।गोग्रहश्चविराटस्यत्रिगर्त्तैःप्रथमंकृतः।यत्रास्ययुद्धंसुमहत्तैरासील्लोमहर्षणं।ह्रियमाण
श्चयत्रासौभीमसेनेनमोक्षितः।गोधनंचविराटस्यमोक्षितंयत्रपांडवैः।अनन्तरंचकुरुभिस्तस्यगोग्रहणं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कृतांसमस्तायत्रपार्थेननिर्ज्जिताःकुरवोयुधि। प्रत्याहृतंगोधनंचविक्रमेणकिरीटिना। विराटेनोत्तरा
दत्तास्नुषायत्रकिरीटिनः। अभिमन्युंसमुद्दिश्यसौभद्रमरिघातिनं। चतुर्थमेतद्विपुलंवैराटंपर्व्ववर्णि
तं। अत्रापिपरिसंख्याताअध्यायाःपरमर्षिणा। सप्तषष्टिरथोपूर्णाश्लोकानामपिमेशृणु। श्लोकानां
द्वेसहस्रेतुश्लोकाःपंचाशदेवतु। उक्तानिवेदविदुषापर्व्वण्यस्मिन्महर्षिणा। उद्योगपर्व्वविज्ञेयंपंचमं
शृण्वतःपरं। उपप्लव्येनिविष्टेषुपांडवेषुजिगीषया। दुर्योधनोर्ज्जुनश्चैववासुदेवमुपस्थितौ। साहाय्य
मस्मिन्समरेभवान्नौकर्त्तुमर्हति। इत्युक्तेवचनेकृष्णोयत्रोवाचमहामतिः। अयुध्यमानमात्मानंमंत्रि
णंपुरुषर्षभौ। अक्षौहिणींवासैन्यस्यकस्यकिंवाददाम्यहं। वव्रेदुर्योधनःसैन्यंमंदात्मायत्रदुर्मतिः।
अयुध्यमानंसचिवंवव्रेकृष्णंधनंजयः। मद्रराजंचराजानमायान्तंपांडवान्प्रति। उपहारैर्वंचयित्वावर्त्म
न्येवसुयोधनः। वरदंतंवरंवव्रेसाहाय्यंक्रियतांमम। शल्यस्तस्मैप्रतिश्रुत्यजगामोद्दिश्यपांडवान्।
सांत्वपूर्वंत्वकथयद्यत्रेंद्रविजयंनृपः। पुरोहितप्रेषणंचपांडवैःकौरवान्प्रति। तथेंद्रविजयंचापि
यानंचैवपुरोधसः। संजयंप्रेषयामासशमार्थीपांडवान्प्रति। यत्रदूतंमहाराजोधृतराष्ट्रःप्रताप

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वान्॥श्रुत्वाचपांडवान्यत्रवासुदेवपुरोगमान्॥प्रजागरःसंप्रजज्ञेधृतराष्ट्रस्यचिंतया।विदुरोयत्रवाक्या
निविचित्राणिहितानिच।श्रावयामासराजानंधृतराष्ट्रंमनीषिणं।तथासनत्सुजातेनयत्राध्यात्ममनु
त्तमं।मनस्तापान्वितोराजाश्रावितःशोकलालसः।प्रभातेराजसमितौसंजयोयत्रवाविभो।एकात्म्य
वासुदेवस्यप्रोक्तवानर्जुनस्यच।यत्रकृष्णोदयापन्नःसंधिमिच्छन्महामतिः।स्वयमागच्छमंकर्त्तुंनगरं
नागसाह्वयं।प्रत्याख्यानंचकृष्णस्यराज्ञादुर्योधनेनवै।शमार्थेयाचमानस्यपक्षयोरुभयोर्हितं।दंभो
द्भवस्याख्यानमत्रैवपरिकीर्त्तितं।वरान्वेषणमत्रैवमातलेश्चमहात्मनः।महर्षेश्चापिकथितंचरितं
गालवस्यवै।विदुलायाश्चपुत्रस्यप्रोक्तंचाप्यनुशासनं।कर्णदुर्योधनादीनांदुष्टंविज्ञायमंत्रितं।योगेश्व
रत्वंकृष्णेनयत्रराज्ञांप्रदर्शितं।रथमारोप्यकृष्णेनयत्रकर्णोनुमंत्रितः।उपायपूर्वंशौंडीर्यात्प्रत्याख्यात २९
श्चतेनसः।आगम्यहास्तिनपुरादुपप्लव्यमरिंदमः।पांडवानांयथावृत्तंसर्वमाख्यातवान्हरिः।तेतस्यवच
नंश्रुत्वामंत्रयित्वाचयद्धितं।सांग्रामिकंततःसर्वंसज्जंचक्रुःपरंतपाः।ततोयुद्धायनिर्यातानराश्वरथदं
तिनः।नगराद्धास्तिनपुराद्बलसंख्यानमेवच।यत्रराज्ञाउलूकस्यप्रेषणंपांडवान्प्रति।श्वोभाविनिमहा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

युद्धे दूतस्तेन कृतवान्प्रभुः। रथातिरथसंख्यानमंबोपाख्यानमेव च। एतत्सुबहुवृत्तांतं पंचमं पर्व भारते। उद्यो
गपर्व निर्दिष्टं संधिविग्रहमिश्रितं। अध्यायानां शतं प्रोक्तं षडशीतिर्महर्षिणा। श्लोकानां षट्सहस्राणि
तावंत्येव शतानि च। श्लोकाश्च नवतिः प्रोक्तास्तथैवाष्टौ महात्मना। व्यासेनोदारमतिना पर्व एतस्मिंस्तपो
धनाः। अतः परं विचित्रार्थं भीष्मपर्व प्रचक्षते। जंबूखंडविनिर्माणं यत्रोक्तं संजयेन ह। यत्र यौधिष्ठिरं सैन्यं वि
षादमगमत्परं। यत्र युद्धमभूद्घोरं दशाहानि सुदारुणं। कश्मलं यत्र पार्थस्य वासुदेवो महामतिः। मोहजं
नाशयामास हेतुभिर्मोक्षदर्शिकैः। समीक्ष्याधोक्षजः क्षिप्रं युधिष्ठिरहिते रतः। रथादाप्लुत्य वेगेन स्वयं
कृष्ण उदारधीः। प्रतोदपाणिराधावद्भीष्मं हंतुं व्यपेतभीः। वाक्यप्रतोदाभिहतो यत्र कृष्णेन पांडवः। गां
डीवधन्वा समरे सर्वशस्त्रभृतां वरः। शिखंडिनं पुरस्कृत्य यत्र पार्थो महाधनुः। विनिघ्नन्निशितैर्बाणै रथाद्भी
ष्ममपातयत। शरतल्पगतश्चैव भीष्मो यत्र बभूव ह। षष्ठमेतत्समाख्यातं भारते पर्व विस्तृतं। अध्यायानां
शतं प्रोक्तं तथा सप्तदशापरे। पंच श्लोकसहस्राणि संख्या चाष्टौ शतानि च। श्लोकाश्च चतुराशीतिरस्मिन्
पर्वणि कीर्त्तिताः। व्यासेन वेदविदुषा संख्याता भीष्मपर्वणि। द्रोणपर्व ततश्चित्रं बहुवृत्तान्तमुच्यते। सेना

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२०

पत्येभिषिक्तोथयत्राचार्यःप्रतापवान्।दुर्योधनस्यप्रीत्यर्थंप्रतिजज्ञेमहास्त्रवित्।ग्रहणंधर्मराजस्यपां
डुपुत्रस्यधीमतः।यत्रसंसप्तकाःपार्थमपनिन्यूरणाजिरात्।भगदत्तोमहाराजोयत्रशक्रसमोयुधि।सु
प्रतीकेननागेनसहशांतःकिरीटिना।यत्राभिमन्युंवहवोजघ्नुरेकंमहारथाः।जयद्रथमुखावालंशूरम
प्राप्तयौवनं।हतेभिमन्यौक्रुद्धेनयत्रपार्थेनसंयुगे।अक्षौहिणीःसप्तहत्वाहतोराजाजयद्रथः।यत्रभीमो
महावाहुःसात्यकिश्चमहारथः।अन्वेषणार्थंपार्थस्ययुधिष्ठिरनृपाज्ञया।प्रविष्टौभारतींसेनामप्रधृ
ष्यांसुरैरपि।संसप्तकावशेषंचकृतंनिःशेषमाहवे।अलंवुषःश्रुतायुश्चजलसंधश्चवीर्यवान्।सोम
दत्तिर्विराटश्चद्रुपदश्चमहारथः।घटोत्कचादयश्चान्येनिहताद्रोणपर्वणि।अश्वत्थामापिचात्रैवद्रोणेयु
धिनिपातिते।अस्त्रंप्रादुश्चकारोग्रंनारायणममर्षणः।आग्नेयंकीर्त्यतेयत्ररुद्रमाहात्म्यमुत्तमं।व्यासस्य २०
चाप्यागमनंमाहात्म्यंकृष्णपार्थयोः।सप्तमंभारतेपर्वमहदेतदुदाहृतं।यत्रतेपृथिवीपालाःप्रायशोनिधनं
गताः।द्रोणपर्वणियेशूराःनिर्दिष्टाःपुरुषर्षभाः।अत्राध्यायशतंप्रोक्तंतथाध्यायाश्चसप्ततिः।अष्टौश्लो
कसहस्राणितथानवशतानिच।श्लोकानवतथैवात्रसंख्यातास्तत्वदर्शिना।पाराशर्येणमुनिनासंचिं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्यद्रोणपर्व्वणि।अतःपरंकर्णपर्व्वप्रोच्यतेपरमाद्भुतं।सारथ्येविनियोगश्चमद्रराजस्यधीमतः।आख्यातं
यत्रपौराणंत्रिपुरस्यनिपातनं।प्रयाणेपरुषश्चात्रसंवादःकर्णशल्ययोः।हंसकाकीयमाख्यानंतत्रैवाक्षे
पसंहितं।वधःपांड्यस्यचतथाअश्वत्थाम्नामहात्मना।दंडसेनस्यचवधोदंडस्यचवधस्तथा।द्वैरथेयत्रक
र्णेनधर्मराजयुधिष्ठिरः।संशयंगमितोयुद्धेमिषतांसर्वधन्विनां।अन्योन्यंप्रतिचक्रोधोयुधिष्ठिरकिरीटि
नोः।यत्रैवानुनयःप्रोक्तोमाधवेनार्जुनस्यवै।प्रतिज्ञापूर्वकंचापिवक्षोदुःशासनस्यच।भित्वावृकोदरोरक्तं
पीतवान्यत्रसंयुगे।द्वैरथेयत्रपार्थेनहतःकर्णोमहारथः।अष्टमंपर्व्वनिर्दिष्टमेतद्भारतचिंतकैः।एको
नसप्ततिःप्रोक्ताअध्यायाःकर्णपर्व्वणि।चत्वार्य्येवसहस्राणिनवश्लोकशतानिच।चतुःषष्टिस्तथाश्लो
काःपर्व्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः।अतःपरंविचित्रार्थंशल्यपर्व्वप्रकीर्त्तितं।हतप्रवीरेसैन्येतुनेतामद्रेश्वरोभव
त्।वृत्तानिरथयुद्धानिकीर्त्यन्तेयत्रभागशः।विनाशःकुरुमुख्यानांशल्यपर्व्वणिकीर्त्यते।शल्यस्यनिधनं
चात्रधर्मराजान्महात्मनः।शकुनेश्चवधोत्रैवसहदेवेनसंयुगे।सैन्येचहतभूयिष्ठेकिंचिच्छिष्टेसुयोधनः।
ह्रदंप्रविश्ययत्रासौसंस्तभ्यापोव्यवस्थितः।प्रवृत्तिस्तत्रचाख्यातायत्रभीमस्यलुब्धकैः।क्षेपयुक्तैर्वचो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भिश्चधर्मराजस्यधीमतः।ह्रदात्समुत्थितोयत्रधार्त्तराष्ट्रोत्यमर्षणः।गदायुद्धंचतुमुलमत्रैवपरिकीर्त्तितं
दुर्योधनस्यराज्ञोथयत्रभीमेनसंयुगे।ऊरूभग्नौप्रसह्याजौगदयाभीमवेगया।नवमंपर्वनिर्दिष्टमेतदद्भुत
मर्थवत्।एकोनषष्टिरध्यायाःपर्वण्यत्रप्रकीर्त्तिताः।संख्यातावहुवृत्तांताःश्लोकसंख्यात्रकथ्यते।त्रीणिश्लो
कसहस्राणिद्वेशतेविंशतिस्तथा।मुनिनासंप्रणीतानिकौरवाणांयशोभृता।अतःपरंप्रवक्ष्यामिसौप्तिकं
पर्वदारुणं।भग्नोरुंयत्रराजानंदुर्योधनममर्षणं।अपयातेषुपार्थेषुत्रयस्तेभ्याययूरथाः।कृतवर्म्मा
कृपोद्रौणिःसायाह्नेरुधिरोक्षितं।समेत्यददृशुर्भूमौपतितंरणमूर्द्धनि।प्रतिजज्ञेदृढक्रोधोद्रौणिर्यत्रम
हारथः।अहत्वासर्वपांचालान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान्।पांडवांश्चसहामात्यान्नविमोक्ष्यामिदंशनं।यत्रैवमुक्त्वा
राजानमपक्रम्यत्रयोरथाः।सूर्यास्तमनवेलायामासेदुस्तेमहद्वनं।न्यग्रोधस्यात्रमहतोयत्राधस्ताद्व्यव
स्थिताः।तत्रकाकान्बहून्रात्रौदृष्ट्वोलूकेनहिंसितान्।द्रौणिःक्रोधसमाविष्टःपितुर्वधमनुस्मरन्।पांचा
लानांप्रसुप्तानांवधंप्रतिमनोदधे।गत्वाचशिविरद्वारिदुर्दर्शंतत्रराक्षसं।घोररूपमपश्यत्सदिवमावृत्य
धिष्ठितं।तेनव्याघातमस्त्राणांक्रियमाणमवेक्ष्यच।द्रौणिर्यत्रविरूपाक्षंरुद्रमाराध्यसत्वरः।प्रसुप्ता २१

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्शिरशिविन्यस्तान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान्।पांचालान्सपरीवारान्द्रौपदेयांश्चसर्वशः।कृतवर्मणाचसहितः
कृपेणचनिजघ्निवान्।यत्रामुच्यंततेपार्थाःपंचकृष्णबलाश्रयात्।सात्यकिश्चमहेष्वासःशेषाश्चनिधनं
गताः।पांचालानांप्रसुप्तानांयत्रद्रोणसुताद्वधः।धृष्टद्युम्नस्यसूतेनपांडवेषुनिवेदितः।द्रौपदीपुत्रशो
कार्त्तापितृभ्रातृवधार्द्दिताः।कृतानशनसंकल्पायत्रभर्तॄनुपाविशत्।द्रौपदीवचनाद्यत्रभीमोभीमप
राक्रमः।प्रियंतस्याश्चिकीर्षन्वैगदामादायवीर्यवान्।अन्वधावत्सुसंक्रुद्धोभारद्वाजंगुरोःसुतं।भीमसे
नभयाद्यत्रदैवेनाभिप्रचोदितः।अपांडवायेतिरुषाद्रौणिरस्त्रमवासृजत्।मैवमित्यब्रवीत्कृष्णःशम
यंस्तस्यतद्वचः।यत्रास्त्रमस्त्रेणचतच्छमयामासफाल्गुनः।द्रौणेश्चद्रोहबुद्धित्वंवीक्ष्यपापात्मनस्तदा।द्रौ
णिद्वैपायनादीनांशापाश्चान्योन्यकारिताः।मणिंतथासमादायद्रोणपुत्रान्महारथात्।पांडवाःप्रददुर्हृ
ष्टाद्रौपद्यैजितकाशिनः।एतद्वैदशमंपर्वसौप्तिकंसमुदाहृतं।अष्टादशास्मिन्नध्यायाःपर्वण्युक्तामहा
त्मना।श्लोकानांकथितान्यत्रशतान्यष्टौप्रसंख्यया।श्लोकाश्चसप्ततिःप्रोक्तामुनिनाब्रह्मवादिना।सौ
प्तिकैषीकसंबद्धेपर्वण्युत्तमतेजसा।अतऊर्ध्वमिदंप्राहुःस्त्रीपर्वकरुणोदयं।पुत्रशोकाभिसंतप्तः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः।कृष्णोपनीतांयत्रासावायसींप्रतिमांदृढां।भीमसेनद्रोहबुद्धिर्धृतराष्ट्रोबभंजह।तथा
शोकाभितप्तस्यकौरवायोधनंप्रति।सांतःपुरस्यगमनंशोकार्त्तस्यप्रकीर्त्तितं।विलापोवीरपत्नीनांयत्रातिक
रुणःस्मृतः।क्रोधावेशःप्रमोहश्चगांधारीधृतराष्ट्रयोः।यत्रतान्क्षत्रियाञ्छूरान्संग्रामेष्वनिवर्त्तिनः।पुत्रान्
भ्रातॄन्पितॄंश्चैवददृशुर्निहतान्रणे।पुत्रपौत्रवधार्त्तायास्तथात्रैवप्रकीर्त्तिता।गांधार्याश्चापिकृष्णेनक्रोधो
पशमनक्रिया।यत्रराजामहाप्राज्ञःसर्वधर्मभृतांवरः।राज्ञांतानिशरीराणिदाहयामासशास्त्रतः।तो
यकर्मणिचारब्धेराज्ञामुदकदानिके।गूढोत्पन्नस्यचाख्यानंकर्णस्यपृथयात्मनः।सुतस्यैतदिहप्रोक्तं
व्यासेनपरमर्षिणा।एतदेकादशंपर्वशोकवैक्लव्यकारकं।प्रणीतंसज्जनमनोवैक्लव्याश्रुप्रवर्त्तकं।स
प्तविंशतिरध्यायाःपर्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः।श्लोकसप्तसतीचापिपंचसप्ततिसंयुता।संख्ययाभारता २२
ख्यानमुक्तंव्यासेनधीमता।अतःपरंशांतिपर्वद्वादशंबुद्धिवर्द्धनं।यत्रनिर्वेदमापन्नोधर्मराजोयुधिष्ठि
रः।घातयित्वापितॄन्भ्रातॄन्पुत्रान्संबंधिमातुलान्।शान्तिपर्वणिधर्म्माश्चव्याख्याताःशारतल्पिकाः।राज
भिर्वेदितव्यास्तेसम्यग्ज्ञानबुभुत्सुभिः।आपद्धर्माश्चतत्रैवकालहेतुप्रदर्शिनः।यान्बुद्ध्वापुरुषःसम्यक्

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सर्वज्ञत्वमवाप्नुयात्।मोक्षधर्माश्च कथिता विचित्रा बहुविस्तराः।द्वादशं पर्व निर्दिष्टमेतत्प्राज्ञजनप्रियं।
अत्र पर्वणि विज्ञेयमध्यायानां शतत्रयं।त्रिंशच्चैव तथाध्यायान वचैव तपोधनाः। चतुर्दश सहस्राणि
तथा सप्तशतानि च।सप्तश्लोकास्तथैवात्र पाराशर्येण धीमता।अत ऊर्ध्वं तु विज्ञेयमनुशासनमुत्तमं।
यत्र प्रकृतिमापन्नः श्रुत्वा धर्मविनिश्चयं।भीष्माद्भागीरथीपुत्रात्कुरुराजो युधिष्ठिरः।व्यवहारोऽत्र का
र्त्स्न्येन धर्मार्थीयः प्रकल्पितः।विविधानां च दानानां फलयोगाः पृथग्विधाः।तथा पात्रविशेषाश्च दाना
नां च परो विधिः।आचारविधियोगश्च सत्यस्य च परा गतिः।महाभाग्यं गवां चैव ब्राह्मणानां तथैव च।
रहस्यं चैव धर्माणां देशकालोपसंहितं।एतत्सुबहुवृत्तान्तमुत्तमं चानुशासनं।भीष्मस्यात्रैव संप्राप्तिः स्व
र्गस्य परिकीर्त्तिताः।एतत्त्रयोदशं पर्व धर्मनिश्चयकारकं।अध्यायानां शतं त्वत्र षट्चत्वारिंशदेव तु।श्लो
कानां तु सहस्राणि प्रोक्तान्यष्टौ प्रसंख्यया।ततोऽश्वमेधिकं नाम पर्व प्रोक्तं चतुर्दशं।तत्संवर्त्तमरुत्तीयं यत्रा
ख्यान – मुत्तमं।सुवर्णकोषसंप्राप्तिर्जन्म चोक्तं परीक्षितः।दग्धस्यास्त्राग्निना पूर्वं कृष्णात्संजीवनं पुनः।च
र्यायां हयमुत्सृष्टं पांडवस्यानुगच्छतः।तत्र तत्र च युद्धानि राजपुत्रैरमर्षणैः।चित्रांगदायाः पुत्रेण पुत्रिकाया ध

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री॰प॰
२३

नंजयः।संग्रामेवभ्रुवाहेनसंशयंचात्रदर्शितः।सुदर्शनंतथाख्यानंवैलवंधर्म्ममेवच।अश्वमेधेमहायज्ञेनकु
लाख्यानमेवच।इत्याश्वमेधिकंपर्व्वप्रोक्तमेतन्महाद्भुतं।अत्राध्यायशतंत्रिंशत्त्रयोध्यायाश्चशब्दिताः।त्री
णिश्लोकसहस्राणितावंत्येवशतानिच।विंशतिश्चतथाश्लोकाः संख्यातास्तत्वदर्शिना।ततस्त्वाश्रमवास
स्यंपर्व्वपंचदशंस्मृतं।यत्रराज्यंसमुत्सृज्यगांधार्य्यासहितोनृपः।धृतराष्ट्रोश्रमपदंविदुरश्चजगामह।यंदृष्ट्वा
प्रस्थितंसाध्वीपृथाप्यनुययौतदा।पुत्रराज्यंपरित्यज्यगुरुशुश्रूषणेरता।यत्रराजाहतान्पुत्रान्पौत्रानन्यांश्च
पार्थिवान्।लोकांतरगतान्वीरानपश्यत्पुनरागतान्।ऋषेःप्रसादात्कृष्णस्यदृष्ट्वाश्चर्यमनुत्तमं।त्यक्त्वाशो
कंसदारश्चसिद्धिंपरमिकांगतः।यत्रधर्मंसमाश्रित्यविदुरःस्वर्गतिंगतः।संजयश्चमहामात्योविद्वान्गाव
ल्गणिर्वशी।ददर्शनारदंयत्रधर्मराजोयुधिष्ठिरः।नारदाच्चैवशुश्रावबृष्णीनांकदनंमहत्।एतदाश्रमवा २३
ख्यानंपर्व्वोक्तंसुमहाद्भुतं।द्विचत्वारिंशदध्यायंपर्वैतदभिसंख्यया।सहस्रमेकंश्लोकानांपंचश्लोकशता
निच।षडेवचतथाश्लोकाःसंख्यातास्तत्वदर्शिना।अतःपरंनिबोधेदंमौशलंभृशदारुणं।यत्रतेपुरुषव्या
घ्राःशस्त्रस्पर्शहतायुधि।ब्रह्मदंडविनिष्पिष्टाःसमीपेलवणांभसः।आपानेयानकलितादैवेनाभिप्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

चोदिताः।एरकारूपिभिर्वज्रैर्निजघ्नुरितरेतरं।यत्रसर्वक्षयंकृत्वातावुभौरामकेशवौ।नातिचक्रमतुःकालंप्रा
प्तंसर्वहरंमहत्।यत्रार्जुनोद्वारवतीमेत्यवृष्णिविनाकृतां।दृष्ट्वाविषादमगमत्परांचार्त्तिंनरर्षभः।ससंस्कृत्य
यदुश्रेष्ठंमातुलंशौरिमात्मनः।ददर्शयदुवीराणामापानेवैशसंमहत्।शरीरंवासुदेवस्यरामस्यचमहा
त्मनः।संस्कारंलंभयामासवृष्णीनांचप्रधानतः।सवृद्धबालमादायद्वारवत्यास्ततोजनं।ददर्शापदिकष्टा
यांगांडीवस्यपराभवं।सर्वेषांचैवदिव्यानामस्त्राणामप्रसन्नतां।नाशंवृष्णिकलत्राणांप्रभावानामनित्यतां।
दृष्ट्वानिर्वेदमापन्नोव्यासवाक्यप्रचोदितः।धर्मराजंसमासाद्यसन्यासंसमरोचयत्।इत्येतन्मौशलंपर्वषो
डशंपरिकीर्त्तितं।अध्यायाष्टौसमाख्याताःश्लोकानांचशतत्रयं।श्लोकानांविंशतिश्चैवसंख्यातास्तत्त्वद
र्शिना।महाप्रास्थानिकंतस्मादूर्ध्वंसप्तदशंस्मृतं।यत्रराज्यंपरित्यज्यपांडवाःपुरुषर्षभाः।द्रौपद्यासहि
तादेव्यामहाप्रस्थानमास्थिताः।यत्रतेग्निंददृशिरेलौहित्यंप्राप्यसागरं।यत्राग्निनाचोदितश्चपार्थस्तस्मैम
हात्मने।ददौसंपूज्यतद्दिव्यंगांडीवंधनुरुत्तमं।यत्रभ्रातॄन्निपतितान्द्रौपदींचयुधिष्ठिरः।दृष्ट्वाहित्वाजगा
मैवसर्वाननवलोकयन्।एतत्सप्तदशंपर्वमहाप्रास्थानिकंस्मृतं।यत्राध्यायास्त्रयःप्रोक्ताःश्लोकानांचशत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तत्रयं। विंशतिश्चतथाश्लोकाः संख्यातास्तत्वदर्शिना। स्वर्गपर्वततो ज्ञेयं दिव्यं यत्तदमानुषं। प्राप्तं देवरथं
स्वर्गान्नेष्टवान्यत्र धर्मराट्। आरोढुं समहाप्राज्ञ आनृशंस्याच्छुनाविना। तामस्याविचलां ज्ञात्वास्थितिं ध
र्ममहात्मनः। स्वरूपं यत्र तत्स्यक्त्वा धर्मेणासौ समन्वितः। स्वर्गं प्राप्तः स च तथा यातना विपुला नृशं। देव
दूतेन नरकं यत्र व्याजेन दर्शितः। शुश्राव यत्र धर्मात्मा आतृणां करुणा गिरः। निदेशे वर्त्तमानानां देशे
तत्रैव वर्त्ततां। अनुदर्शितश्च धर्मेण देवराजेन पांडवः। आप्लुत्याकाशगंगायां देहं त्यक्त्वा समानुषं। स्व
धर्मनिर्जितं स्थानं स्वर्गं प्राप्य सधर्मराट्। मुमुदे पूजितः सर्वैः सेंद्रैः सुरगणैः सह। एतदष्टादशं पर्व प्रोक्तं
व्यासेन धीमता। अध्यायाः पंचसंख्याताः पर्व्वण्यस्मिन्महात्मना। श्लोकानां द्विशते चैव प्रसंख्याते तपोधनाः।
नवश्लोकास्तथैवान्ये संख्याताः परमर्षिणा। अष्टादशैवमेतानि पर्व्वाण्येवुक्तान्यशेषतः। खिलेषु हरिवंशश्च
भविष्यं च प्रकीर्त्तितं। अत्रापि परिसंख्यानं कथितं तत्वबुद्धिना। अध्यायानां सहस्रं तु कीर्त्तितं वैद्विजोत्तमाः। दश
श्लोकसहस्राणि विंशतश्लोकशतानि च। श्लोकाश्च चतुराशीतिर्हरिवंशे प्रकीर्त्तिताः। खिलेषु हरिवंशे च संख्या
तानि महात्मना। एतत्सर्व्वं समाख्यातं भारतं पर्व्वसंग्रहात्। अष्टादश समाजग्मुरक्षौहिण्यो युयुत्सया। त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्महद्दारुणंयुद्धमहान्यष्टादशाभवत्।।योविद्याच्चतुरोवेदान्सांगोपनिषदान्द्विजः।नचाख्यानमिदंविद्यान्नैव
सस्याद्विचक्षणः।श्रुत्वात्विदमुपाख्यानंश्राव्यमन्यन्नरोचते।पुंस्कोकिलरुतंश्रुत्वारूक्षाध्वांक्षस्यवागिव।इतिहासोत्त
मादस्माज्जायन्तेकविबुद्धयः।पंचभ्यइवभूतेभ्योलोकसंविधयस्त्रयः।अस्याख्यानस्यविषयेपुराणंवर्त्ततेद्विजाः
।अंतरिक्षस्यविषयेप्रजाइवचतुर्विधाः।क्रियागुणानांसर्वेषामिदमाख्यानमाश्रयः।इंद्रियाणांसमस्तानांचि
त्राइवमनःक्रियाः।अनाश्रित्यैतदाख्यानंकथाभुविनविद्यते।आहारमनपाश्रित्यशरीरस्यवधारणं।इदंक
विवरैःसर्वैराख्यानमुपजीव्यते।उदयप्रेप्सुभिर्भृत्यैरभिजातइवेश्वरः।अस्यकाव्यस्यकवयोनसमर्थाविशेष
णे।साधोरिवगृहस्थस्यशेषास्त्रयइवाश्रमाः।धर्मेमतिर्भवतुवःसततोत्थितानांसह्येकएवपरलोकगतस्य
बंधुः।अर्थाःस्त्रियश्चनिपुणैरपिसेव्यमानानैवाप्तभावमुपयांतिनचस्थिरत्वं।द्वैपायनोष्टपुटनिःसृतमप्रमेयं
पुण्यंपवित्रमथपापहरंशिवंच।।योभारतंसमधिगच्छतिवाच्यमानंकिंतस्यपुष्करजलैरभिषेचनेन।।यदह्ना
कुरुतेपापंब्राह्मणस्त्विंद्रियैश्चरन्।महाभारतमाख्यायसंध्यांमुच्यतिपश्चिमां।यद्रात्रौकुरुतेपापंकर्मणा
मनसागिरा।महाभारतमाख्यायपूर्वांसंध्यांप्रमुच्यते।।योगोशतंकनकशृंगमयंददातिविप्रायवेदविदुषे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२५

चवहुश्रुताय।पुण्यांचभारतकथांशृणुयाच्चनित्यंतुल्यंफलंभवतिमस्यचतस्यचैव॥आख्यानंतदिदमनुत्त
मंमहार्थंविज्ञेयंमहदिहपर्वसंग्रहेण।श्रुत्वादौभवतिनृणांसुखावगाहंविस्तीर्णंलवणजलंयथाप्लवे
न इतिमहाभारतेआदिपर्वणिसंग्रहःसमाप्तम् सौतिरुवाच जनमेजयःपारिक्षि
तःसहभ्रातृभिःकुरुक्षेत्रेदीर्घसत्रमुपास्ते।तस्यभ्रातरस्त्रयःश्रुतसेनोग्रसेनोभीमसेनइति।तेषुतत्सत्र
मुपासीनेष्वागच्छत्सारमेयः।सजनमेजयस्यभ्रातृभिरभिहतोरोरूयमाणोमातुःसमीपमुपागच्छत्॥
तंमातारोरूयमाणमुवाच।किंरोदिषिकेनास्यभिहतइति।सएवमुक्तोमातरंप्रत्युवाच॥जनमेजयस्यभ्रा
तृभिरभिहतोस्मीति॥तंमाताप्रत्युवाच॥व्यक्तंत्वयातत्रापराद्धंयेनास्यभिहतइति॥सतांपुनरुवाच॥ना
पराध्यामिकिंचिन्नावेक्षेहवींषिनावलिहइति।तच्छ्रुत्वातस्यमातासरमापुत्रदुःखार्तातत्सत्रमुपागच्छद्यत्र २५
सजनमेजयःसहभ्रातृभिर्दीर्घसत्रमुपास्ते।सतयाक्रुद्धयातत्रोक्तोयंमेपुत्रोनकिंचिदपराध्यतिनावेक्षतेह
वींषिनावलेढिकिमर्थमभिहतइति।नकिंचिदुक्तवतस्तानुवाच॥यस्मादयमभिहतोनपकारीतस्माददृ
ष्टंत्वांभयमागमिष्यतीति।जनमेजयएवमुक्तोदेवशुन्यासरमयाभृशंसंभ्रान्तोविषण्णश्चासीत्।सतस्मिन्

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सत्रेसमाप्तेहास्तिनपुरंप्रत्येत्यपुरोहितमनुरूपमन्विच्छमाणःपरंयत्नमकरोत।योमेपापकृत्यांशमयेदि
ति।सकदाचिन्मृगयांगतःपारिक्षितोजनमेजयःकस्मिंश्चित्स्वविषयेआश्रममपश्यत।तत्रकश्चिदृषिरा
सांचक्रेश्रुतश्रवानाम।तस्यतपस्यभिरतःपुत्रआस्तेसोमश्रवानाम।तस्यतंपुत्रमभिगम्यजनमेजयःपा
रिक्षितःपौरोहित्यायवव्रे।सनमस्कृत्यतमृषिमुवाच।भगवन्नयंतवपुत्रोममपुरोहितोस्त्विति।सएवमुक्तः
प्रत्युवाचजनमेजयं।भोजनमेजयपुत्रोयंममसर्प्यांजातोमहातपस्वीस्वाध्यायसंपन्नोमत्तपोवीर्यसंभृतो
मच्छुक्रंपीतवत्यास्तस्याःकुक्षौजातः।समर्थोयंभवतःसर्वाःपापकृत्याःशमयितुमंतरेणमहादेवकृ
त्यां।अस्यत्वेकमुपांशुव्रतंयदेनंकश्चिद्ब्राह्मणःकंचिदर्थमभियाचेत्तंतस्मैदद्यादयं।यद्येतदुत्सहसे
ततोनयस्वैनमिति।तेनैवमुक्तोजनमेजयस्तंप्रत्युवाच।भगवंस्तत्तथाभविष्यतीति।सतंपुरोहितमुपादा
योपावृत्तोभ्रातॄनुवाच॥मयायंवृतउपाध्यायोयदयंब्रूयात्तत्कार्यमविचारयद्भिर्भवद्भिरिति।तेनैवमुक्ता
भ्रातरस्तस्यतथाचक्रुः।सतथाभ्रातॄन्संदिश्यतक्षशिलांप्रत्यभितस्थे।तंचदेशंवशेस्थापयामास॥
एतस्मिन्नन्तरेकश्चिदृषिर्धौम्योनामायोदस्तस्यशिष्यास्त्रयोवभूवुःउपमन्युरारुणिर्वेदश्चेति।सएकंशि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰ पे॰ २६ ष्यमारुणिं पांचाल्यं प्रेषयामास। गच्छ केदारखंडं बधानेति। स उपाध्यायेन संदिष्ट आरुणिः पांचाल्यस्तत्र ग
त्वा तत्केदारखंडं बद्धुं नाशकत्। स क्लिश्यमानो नापश्यदुपायं। भवत्त्वेवं करिष्यामीति। स तत्र संविवेश।
केदारखंडे शयाने च तथा तस्मिंस्तदुदकं तस्थौ। ततः कदाचिदुपाध्याय आपोदो धौम्यः शिष्यानपृच्छत्।
क्व आरुणिः पांचाल्यो गत इति। ते तं प्रत्यूचुर्भगवंस्त्वयैव प्रेषितो गच्छ केदारखंडं बधानेति॰ स एवमुक्तस्ता
न् शिष्यान् प्रत्युवाच॰ तस्मात्तत्र सर्वे गच्छामो यत्र स गत इति। स तत्र गत्वा तस्याह्वानाय शब्दं चकार। भो
आरुणे पांचाल्य क्वासि वत्सैहीति। स तच्छ्रुत्वा आरुणिरुपाध्यायवाक्यं तस्मात्केदारखंडात्सहसोत्थाय त
मुपाध्यायमुपतस्थे। प्रोवाच चैनमयमस्म्यत्र केदारखंडे निःसरमाणमुदकमवारणीयं संरोद्धुं संविष्टो
भगवच्छब्दं श्रुत्वैव सहसा विदार्य केदारखंडं भवंतमुपस्थितः। तदभिवादये भगवंतमाज्ञापयतु भवान्कम २६
र्थं करवाणीति। स एवमुक्त उपाध्यायः प्रत्युवाच। यस्माद्भवान्केदारखंडं विदार्योत्थितस्तस्मादुद्दालक एव
नाम्ना भविष्यतीत्युपाध्यायेनानुगृहीतः। यस्माच्च त्वया मद्वचनमनुष्ठितं तस्माच्छ्रेयो वाप्स्यसि। सर्वे च ते वेदाः
प्रतिभास्यंति सर्वाणि च धर्मशास्त्राणीति स एवमुक्त उपाध्यायेनेष्टं देशं जगाम। अथापरः शिष्यस्तस्यैवायो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दधौम्यस्योपमन्युर्नामतंचोपाध्यायः प्रेषयामासावत्सोपमन्योगारक्षस्वेतिसउपाध्यायवचनादरक्षद्गाः
सचाहनिगारक्षित्वादिवसक्षयेगुरुगृहमागम्योपाध्यायस्याग्रतः स्थित्वानमश्चक्रे।तमुपाध्यायःपीवानम
पश्यदुवाचचैनंवत्सोपमन्योकेनवृत्तिंकल्पयसि।पीवानसिदृढमिति।सउपाध्यायंप्रत्युवाचभोभैक्षेणवृ
त्तिंकल्पयामीति।तमुपाध्यायःप्रत्युवाच।ममानिवेद्यभैक्षंनोपयोक्तव्यमिति॰सतथेत्युक्त्वाभैक्षंचरित्वो
पाध्यायायन्यवेदयत्।सतस्मादुपाध्यायःसर्वमेवभैक्षमगृह्णात्।सतथेत्युक्तःपुनररक्षद्गाः।अहनिर
क्षित्वानिशामुखेगुरुकुलमागम्यगुरोरग्रतःस्थित्वानमश्चक्रे।तमुपाध्यायस्तथापिपीवानमेवदृष्ट्वोवा
च।वत्सोपमन्योसर्वमशेषतस्तेभैक्षंगृह्णामिकेनेदानींवृत्तिंकल्पयसीति।सएवमुक्तउपाध्यायंप्रत्युवा
च।भगवतेनिवेद्यपूर्वमपरंचरामितेनवृत्तिंकल्पयामीति॰तमुपाध्यायःप्रत्युवाच।नैषान्याय्यागुरुवृत्तिर
न्येषामपिभैक्षोपजीविनांवृत्त्युपरोधंकरोषिइत्येवंवर्त्तमानोलुब्धोसीति॰सतथेत्युक्त्वागाअरक्षत्।रक्षित्वा
चपुनरुपाध्यायगृहमागम्योपाध्यायस्याग्रतःस्थित्वानमश्चक्रे।तमुपाध्यायस्तथापिपीवानमेवदृष्ट्वापु
नरुवाच।वत्सोपमन्योअहंतेसर्वंभैक्षंगृह्णामिनचान्यच्चरसि॰पीवानसिभृशंकेनवृत्तिंकल्पयसीति।स

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०　एवमुक्तस्तमुपाध्यायं प्रत्युवाच। भो एतासां गवां पयसा वृत्तिं कल्पयामीति। तमुवाचोपाध्यायो नैतन्न्याय्यं प
२७　य उपयोक्तुं भवतो मयानाभ्यनुज्ञातमिति। स तथेति प्रतिज्ञाय गा रक्षित्वा पुनरुपाध्यायगृहानेत्य गुरोरग्र
तः स्थित्वा नमश्चक्रे। तमुपाध्यायः पीवानमेव दृष्ट्वोवाच। वत्सोपमन्यो भैक्ष्यं नाश्नासि न चान्यच्चरसि। पयो
न पिबसि पीवानसि भृशं केनेदानीं वृत्तिं कल्पयसीति। स एवमुक्त उपाध्यायं प्रत्युवाच। भोः फेनं पिबामि।
यमिमे वत्सा मातृणां स्तनान्पिबन्त उद्गिरंतीति। ~~तदेषामपिवत्सा~~ तमुपाध्यायः प्रत्युवाच। एते त्वदनुकं
पया गुणवंतो वत्साः प्रभूततरं फेनमुद्गिरंति। तदेषामपि वत्सानां वृत्त्युपरोधं करोष्येवं वर्त्तमानः फेनम
पि भवान्न पातुमर्हतीति। स तथेति प्रतिश्रुत्य पुनररक्षद्गाः। तथा प्रतिषिद्धो भैक्ष्यं नाश्नाति न चान्यच्चरति।
पयो न पिबति। फेनं नोपभुंक्ते। स कदाचिदरण्ये क्षुधार्तो ऽर्कपत्राण्यभक्षयत्। स तैरर्कपत्रैर्भक्षितैः क्षा　२७
रतिक्तकटुरूक्षैस्तीक्ष्णविपाकैश्चक्षुष्युपहतो ऽन्धो बभूव। सो ऽन्धो ऽपि चंक्रम्यमाणः कूपे पपात। अथ तस्मिन्नना
गच्छति सूर्ये चास्ताचलावलंबिनि उपाध्यायः शिष्यानवोचत्। मयोपमन्युः सर्वतः प्रतिषिद्धः स नियतं कुपि
तस्ततो नागच्छति चिरं। ततो ऽन्वेष्य इत्येवमुक्त्वा शिष्यैः सार्द्धमरण्यं गत्वा तस्याह्वानाय शब्दं चकार। भो उपमन्यो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

क्वासिवत्सैहीति।सतदुपाध्यायवचनंश्रुत्वाप्रत्युवाचोच्चैरयमस्मिन्कूपेपतितोहमिति •तमुपाध्यायःप्रत्यु
वाच •कथंत्वमस्मिन्कूपेपतितइति •सतमुपाध्यायंप्रत्युवाच •अर्कपत्राणिभक्षयित्वांधीभूतोस्म्यतःकूपेप
तितइति •तमुपाध्यायःप्रत्युवाच •अश्विनौस्तुहि •तौदेवभिषजौत्वांचक्षुष्मंतंकर्त्तारावि ति •सएवमुक्तउपा
ध्यायेनोपमन्युरश्विनौस्तोतुमुपचक्रमे।देवावश्विनौवाग्भिरृग्भिः।प्रपूर्वगौपूर्वजौचित्रभानूगिरावाशंसा
मितपसाह्यनंतौ।दिव्यौसुपर्णौविरजौविमानावधिक्षिपंतौभुवनानिविश्वा।हिरन्मयौशकुनीसांपरायौ
नासत्यदस्रौसुनसौवैजयंतौ।शुक्लंवयंतौतरसासुवेमावधिव्ययंतावसितंविवस्वतः।ग्रस्तांसुपर्णस्यबले
नवर्त्तिकाममुंचतामश्विनौसौभगाय।तावत्सुवृत्तावनमंतमाययासत्तमागाअरुणाउदावहन्।षष्टिश्च
गावस्त्रिशताश्चधेनवएकंवत्संसुवतेतंदुहंति।नानागोष्ठाविहिताएकदोहनास्तावश्विनौदुहतोघर्म्ममुक्थं।
एकांनाभिंसप्तशताःअराःश्रिताःप्रधिष्वन्याविंशतिरर्पिताअराः।अनेमिचक्रंपरिवर्त्ततेजरंमायाश्विनौस
मनक्तिचर्षणी।एकंचक्रंवर्त्ततेद्वादशारंमधिषण्णाभमेकाक्षममृतस्यधाम।यस्मिन्देवाअधिविश्वेविष
क्तास्तावश्विनौमुंचतोमाविषीदतः।अश्विनाविंद्रममृतंवृत्तभूयौतिरोधत्तामश्विनौदासपत्नीः।हित्वागि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रिमश्विनौगामुदाचरंनौतदृष्टंकर्मप्रथितौबलस्य।युवांदिशोजनयथोदशाग्रेसमानंमूर्ध्निरथवाविया
ति।तासांयातमृषयोनुप्रयांतिदेवामनुष्याःक्षितिमाचरंति।युवांवर्णान्विकुरुथोविश्वरूपान्येधिक्षि
यंतेभुवनानिविश्वा।तेभानवोप्यनुसृताश्चरंतिदेवामनुष्याःक्षितिमाचरंति।तौनासत्यावश्विनौवांमहे
स्रजंचयांबिभृथःपुष्करस्य।तौनासत्यावमृतावृतावृतेदेवास्तत्प्रपदेनसूते।मुखेनगर्भंलभेतांयुवानौग
तासुरेतत्प्रपदेनसूते।सद्योजातोमातरमत्तिगर्भःतावश्विनौमुंचथोजीवसेगाः।इत्येवंतेनाभिष्टुतावश्वि
नावाजग्मतुराहतुश्चैनंप्रीतौस्वएषतेपूपोशानैनमिति।सएवमुक्तःप्रत्युवाचनानृतमूचतुर्भगवंतौनत्वह
मेतमपूपमुपयोक्तुमुत्सहेगुरवेनिवेद्येति।ततस्तमश्विनावूचतुः।आवाभ्यांपुरस्ताद्भवतउपाध्यायेनैव
मेवाभिष्टुताभ्यामपूपादत्तउपयुक्तःसतेनानिवेद्यगुरवेत्वमपितथैवकुरुष्वयथाकृतमुपाध्यायेनेति। २८
सएवमुक्तःप्रत्युवाचैतौ।एतत्प्रत्यनुनयेभवंतावश्विनौनोत्सहेहमनिवेद्यगुरवेऽपूपमेनमुपयोक्तुमिति।
नमश्विनावाहतुःप्रीतौस्वस्तेप्स्यसीति।एवमुक्तोऽश्विभ्यांलब्धचक्षुरुपाध्यायसकाशमागम्याभ्यवादय
त्।आचचक्षेचसचास्यप्रीतिमानभूत्।आहचैनंयथाश्विनावाहतुस्तथात्वंश्रेयोवाप्स्यसि।सर्वेचतेवेदाः
वानयागुरुभक्त्या।उपाध्यायस्यतेकार्ष्णायसादंताभवतोपिहिरण्मयाभविष्यंतिचक्षुष्मांश्चभविष्यसीतिश्रेयश्चावा २

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रतिभास्यंतिसर्वाणिचधर्मशास्त्राणीति।एषातस्यापिपरीक्षोपमन्योः।अथापरःशिष्यस्तस्यैवापोद
स्यधौम्यस्यवेदोनाम॰तमुपाध्यायःसमादिदेश॰वत्सवेदइहास्यतांतावन्मद्गृहेकंचित्कालंशुश्रूषणाच
भवितव्यंश्रेयस्तेभविष्यतीति।सतथेत्युक्त्वागुरुकुलेदीर्घकालंगुरुशुश्रूषापरोवसत्।गोरिवनित्यंगुरु
णाधूर्षुनियोज्यमानःशीतोष्णक्षुत्तृष्णादुःखसहःसर्वत्राप्रतिकूलस्तस्यमहताकालेनगुरुःपरितोषंज
गाम।तत्परितोषाच्चश्रेयःसर्वज्ञतांचावाप।एषातस्यापिपरीक्षावेदस्य।सउपाध्यायेनानुज्ञातस्समावृ
त्तस्तस्माद्गुरुकुलवासाद्गृहाश्रमंप्रत्यपद्यत।तस्यापिवसतःस्वगृहेत्रयःशिष्याबभूवुः।सशिष्यान्नकिं
चिदुवाचकर्मवाक्रियतांगुरुशुश्रूषावेति।दुःखाभिज्ञोहिगुरुकुलवासस्यशिष्यान्परिक्लेशेनयोजयि
तुंनेयेष।अथकस्मिंश्चित्कालेवेदंब्राह्मणंजनमेजयःपौष्यश्चक्षत्रियावुपेत्यवरयित्वोपाध्यायंचक्रतुः।
सकदाचिद्याज्यकार्येणाभिप्रस्थितउत्तंकनामानंशिष्यंनियोजयामास।भोउत्तंकयत्किंचिदस्मद्गृहेप
रिहीयतेतदिच्छाम्यहमपरिहीयमाणंभवताक्रियमाणमिति।सएवंप्रतिसंदिश्योत्तंकंवेदःप्रवासंज
गाम।अथोत्तंकःशुश्रूषुर्गुरुनियोगमनुतिष्ठमानोगुरुकुलेवसतिस्म।सतत्रवसमानउपाध्यायस्त्रीभिः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
२९

सहिताभिराहूयोक्त उपाध्यायिनी तेऋतुमती उपाध्यायश्च प्रोषितोऽस्या यथायमृतुर्वंध्यो न भवति त
थाक्रियतामेतद्विषीदतीति। स एवमुक्तस्ताः स्त्रियः प्रत्युवाच। न मया स्त्रीणां वचनादिदमकार्यं करणीयं।
न ह्यहमुपाध्यायेन संदिष्टो कार्यमपि त्वया कार्यमिति। तस्य पुनरुपाध्यायः कालांतरेण गृहमाजगाम त
स्मात्प्रवासात्। स तु तद्वृत्तांतं तस्याशेषमुपलभ्य प्रीतिमानभूत्। उवाच चैनं वत्सोत्तंक किं ते प्रियं कर
वाणीति। धर्मतो हि शुश्रूषितोऽस्मि भवता तेन प्रीतिः परस्परेण नौ संवृद्धा। तदनुजाने भवंतं सर्वानेव का
मानवाप्स्यसि गम्यतामिति। स एवमुक्तः प्रत्युवाच किं ते प्रियं करवाणीति। एवं ह्याहुः यश्चाधर्मेण वै ब्रूयाद्य
श्चाधर्मेण पृच्छति। तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं चाधिगच्छति। सोऽहमनुज्ञातो भवता इच्छामीष्टं गुर्वर्थमुपहर्त्तुमि
ति। तेनैवमुक्त उपाध्यायः प्रत्युवाच। वत्सोत्तंक उष्यतां तावदिति। स कदाचिदुपाध्यायमाहोत्तंकः आज्ञापय २९
तु भवान् किं ते प्रियमुपहरामि गुर्वर्थमिति· तमुपाध्यायः प्रत्युवाच· वत्सोत्तंक बहुशो मां चोदयसि गुर्वर्थ
मुपहरामीति तद्गच्छैनां प्रविश्योपाध्यायिनीं पृच्छ किमुपहरामीति। एषा यद्ब्रवीति तदुपाहरस्वेति। स एवमुक्त
उपाध्यायेनोपाध्यायिनीमपृच्छत्। भगवत्युपाध्यायेनास्म्यनुज्ञातो गृहं गंतुमिच्छामीष्टं ते गुर्वर्थमुपहृत्या

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नृणो गंतुमिति। तदाज्ञापयितु भवती किमुपहरामि गुर्वर्थमिति। सैवमुक्तोपाध्यायिनी तमुत्तंकं प्रत्युवा
च। गच्छ पौष्यं प्रति राजानं कुंडले भिक्षितुं तस्य क्षत्रियया पिनद्धे। आनयस्व चतुर्थे ह्नि पुण्यकं भविता ता
भ्यां माबद्धाभ्यां शोभमाना ब्राह्मणान्परिवेष्टुमिच्छामि। तत्संपादयस्व· एवं हि कुर्वतः श्रेयो भविता ऽन्य
था कुतः श्रेय इति· स एवमुक्तस्तया प्रतिष्ठितोत्तंकः। स पथि गच्छन्नपश्यदृषभमतिप्रमाणं तमधिरूढं च
पुरुषमतिप्रमाणमेव। स पुरुष उत्तंकमभ्यभाषत। भो उत्तंकैतत्पुरीषमस्यऋषभस्य भक्षयस्वेति। स
एवमुक्तो नैच्छत्। तमाह स पुरुषो भूयो भक्षयस्वोत्तंक माविचारयोपाध्यायेनापि ते भक्षितं पूर्वमिति। स
एवमुक्तो बाढमित्युक्त्वा तदा तदृषभस्य मूत्रं पुरीषं च भक्षयित्वोत्तंकः संभ्रांतः स्थित एवोपस्पृश्य प्रतस्थे।
यत्र स क्षत्रियः पौष्यस्तमुपेत्यासीनमपश्यदुत्तंकः। स उत्तंकस्तमुपेत्याशीर्भिरभिनंद्योवाच। अर्थी भवंत
मुपागतोस्मीति। स एनमभिवाद्योवाच। भगवन्पौष्यः खल्वहं किं करवाणीति। स तमुवाच गुर्वर्थं कुंडलयो
रर्थेनाभ्यागतोस्मीति। स एनमभिवाद्योवाच ये वै ते क्षत्रियया पिनद्धे कुंडले ते भवान्दातुमर्हतीति। तं प्रत्युवा
च पौष्यः प्रविश्यांतःपुरं क्षत्रिया याच्यतामिति। स तेनैवमुक्तः प्रविश्यांतःपुरं क्षत्रियां नापश्यत्। स पौष्यं पुन

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० रुवाच। नयुक्तं भवताहमनृतेनोपचरितुं। नहि तेंतःपुरे क्षत्रिया संनिहिता नैनां पश्यामि। स एवमुक्तः पौष्यः
३० क्षणमात्रं विमृश्योत्तंकं प्रत्युवाच। नियतं भवानुच्छिष्टः स्मर तावन्न हि सा क्षत्रियोच्छिष्टेनाशुचिना शक्या द्रष्टुं
पतिव्रतात्वात् सैषा नाशुचेर्दर्शनमुपैतीति। अथैवमुक्त उत्तंकः स्मृत्वोवाचास्ति खलु मयोत्थितेनोपस्पृष्टं ग
च्छता चेति। तं पौष्यः प्रत्युवाच। एष ते व्यतिक्रमो नोपस्पृष्टं भवति। न गच्छता चेति। अथोत्तंकस्तं तथेत्युक्त्वा प्रा
ङ्मुख उपविश्य सुप्रक्षालितपाणिपादवदनो निःशब्दाभिरफेनाभिरनुष्णाभिर्हृद्गताभिरद्भिस्त्रिरुपस्पृ
श्य द्विः परिमृज्य खान्यद्भिरुपस्पृश्य चांतःपुरं प्रविवेश। ततस्तां क्षत्रियामपश्यत्। सा च दृष्ट्वैवोत्तंकं प्रत्यु
त्थायाभिवाद्योवाच। स्वागतं भगवन्नाज्ञापय किं करवाणीति। स तामुवाचैते कुंडले गुर्वर्थं मे भिक्षिते
दातुमर्हसीति। सा प्रीता तेन तस्य सद्भावेन पात्रोयमनतिक्रमणीयश्चेति मत्वा ते कुंडले ऽवमुच्यास्मै प्राय ३०
च्छदाह चैनमेते कुंडले तक्षको नागराजः सुभृशं प्रार्थयत्यप्रमत्तो नेतुमर्हसीति। स एवमुक्तस्तां क्षत्रियां
प्रत्युवाच। भवति सुनिर्वृता भव। न मां शक्तस्तक्षको नागराजो धर्षयितुमिति। स एवमुक्त्वा तां क्षत्रियामा
मंत्र्य पौष्यसकाशमागच्छत्। आह चैनं भोः पौष्य प्रीतोस्मीति। तमुत्तंकं पौष्यः प्रत्युवाच। भगवंश्चिरेण

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यात्रमासाद्यतेभवांश्चगुणवानतिथिस्तदिछेश्राद्धंकर्त्तुंक्रियतांक्षणइति।तमुत्तंकःप्रत्युवाच॰कृतक्षणए
वास्मिशीघ्रमिछामियथोपपन्नमन्नमुपाहृतंभवतेति।सतथेत्युक्त्वायथोपपन्नेनान्नेनैनंभोजयामास॰
अथोत्तंकःसकेशंशीतमन्नंदृष्ट्वाअशुच्येतदितिमत्वातंपौष्यमुवाच।यस्मान्मेअशुच्यन्नंददासितस्मादं
धोभविष्यसीति॰ तंपौष्यःप्रत्युवाच॰यस्मात्त्वमप्यऽदुष्टमन्नंदूषयसितस्मात्त्वमनपत्योभविष्यसीति।त
मुत्तंकःप्रत्युवाच॰ नयुक्तंभवतान्नमशुचिदत्वाप्रतिशापंदातुंतस्मादन्नमेवप्रत्यक्षीकुरु॰ ततःपौष्यस्त
दन्नमशुचिदृष्ट्वातस्याशुचिभावमपरोक्षयामास।अथतदन्नंमुक्तकेश्यास्त्रियायत्कृतमनुष्णंसकेशंचा
शुच्येतदितिमत्वातमृषिमुत्तंकंप्रसादयामास।भगवन्नेतदज्ञानादन्नंसकेशमुपाहृतंशीतंतत्क्षामयेभ
वंतंनभवेयमंधइति॰तमुत्तंकःप्रत्युवाच॰नमृषाब्रवीमिभूत्वात्वमंधोनचिरादनंधोभविष्यसीति।ममापि
तुशापोभवतादत्तोनभवेदिति॰ तंपौष्यःप्रत्युवाच॰नचाहंशक्तःशापंप्रत्यादातुंनहिमेमन्युरद्याप्युपशमं
गच्छति॰किंचैतद्भवतानज्ञायतेयथा॰नवनीतंहृदयंब्राह्मणस्यवाचिक्षुरोनिशितस्तीक्ष्णधारः।तदुभय
मेतद्विपरीतंक्षत्रियस्यवाङ्नवनीतंहृदयंतीक्ष्णधारमिति।तदेवंगतेनशक्तोहंतीक्ष्णहृदयत्वात्तंशापम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री॰ प॰ न्यथाकर्तुं नाम्यनामिति॰ तमुत्तंकः प्रत्युवाच। भवताहमन्नस्याशुचिभावमालक्ष्य प्रत्यनुनीतः प्राक्तेऽभि
३१ हितं यस्माददुष्टमन्नं दूषयसि तस्मादनपत्यो भविष्यसीति। दुष्टे चान्ने नैष मम शापो भविष्यतीति। साधयाम्
मस्तावदित्युक्त्वा प्रातिष्ठतोत्तंकः। ते कुंडले गृहीत्वा सोपश्यदथ पथि नग्नं क्षपणकमागच्छंतं मुहुर्दृश्यमानम
दृश्यमानं च॰ अथोत्तंकस्ते कुंडले संन्यस्य भूमावुदकार्थं प्रचक्रमे। एतस्मिन्नंतरे स क्षपणकस्त्वरमाण उ
पसृत्य ते कुंडले गृहीत्वा प्राद्रवत्। तमुत्तंकोभिसृत्य कृतोदककार्यः शुचिः प्रयतो नमो देवेभ्यो गुरुभ्यश्च कृ
त्वा महता जवेन तमन्वयात्। तस्य तक्षको दृढमासन्नः। स तं जग्राह गृहीतमात्रः स तद्रूपं विहाय तक्षकस्व
रूपं कृत्वा सहसा धरण्यां विवृतं महाबिलं प्रविवेश। प्रविश्य च नागलोकं स्वभवनमगच्छत्। अथोत्तंकस्त
स्याः क्षत्रियाया वचः स्मृत्वा तं तक्षकमन्वगच्छत्। स तद्बिलं दंडकाष्ठेन चखान न चाशकत्। तं क्लिश्यमान ३१
मिंद्रोपश्यत्स वज्रं प्रेषयामास। गच्छास्य ब्राह्मणस्य साहाय्यं कुरुष्वेति। अथ वज्रं दंडकाष्ठमनुप्रविश्य त
द्बिलमदारयत्। तमुत्तंकोनुविवेश। तेनैव बिलेन प्रविश्य तं नागलोकमपर्यंतमनेकविधप्रासादहर्म्य
वलभीनिर्यूहशतसंकुलमुच्चावचक्रीडाश्चर्यस्थानावकीर्णमपश्यत्। स तत्र नागांस्तानस्तुवदेभिः श्लो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

केः॥ यऐरावतराजानः सर्प्पाः समितिशोभनाः। क्षरंत इव जीमूताः सविद्युत्पवनेरिताः। सुरूपाबहुरूपाश्च
तथाकल्माषकुंडलाः। आदित्यवन्नाकपृष्ठे रेजुरैरावतोद्भवाः। बहूनिनागवेश्मानिगंगायास्तीरउत्तरे। त
त्रस्थानपिसंस्तौमिमहतःपन्नगानहं। इच्छेत्कोर्कांशुसेनायांचर्तुमैरावतंविना। शतान्यशीतिरष्टौचसह
स्राणिचविंशतिः। सर्पाणांप्रग्रहायांतिधृतराष्ट्रोयमेजति। येचैनमुपसर्पंतियेचदूरंपथंगताः। अह
मैरावतज्येष्ठभ्रातृभ्योऽकरवंनमः। यस्यवासःकुरुक्षेत्रेखांडवेचाभवत्पुरा। तंनागराजमस्तौषंकुंडला
र्थायतक्षकं। तक्षकश्चाश्वसेनश्चनित्यंसहचरावुभौ। कुरुक्षेत्रेचावसतांनदीमिक्षुमतीमनु। जघन्यजस्त
क्षकस्यश्रुतसेनेतियःश्रुतः। अवसद्योमहद्युम्निप्रार्थयन्नागमुख्यतां। करवाणिसदाचाहंनमस्तस्मैम
हात्मने। एवंस्तुत्वासविप्रर्षिरुत्तंकोभुजगोत्तमान्। नैवतेकुंडलेलेभेततश्चिंतामुपागमत्। एवंस्तुवन्नपिना
गान्यदातेकुंडलेनालभत्तदापश्यत्स्त्रियौतंत्रेअधिरोप्यसुवेमेपटंवयंत्यौ तस्मिंस्तंत्रेकृष्णाःसिताश्चतं
तवश्चक्रंचापश्यत्षड्भिःकुमारैःपरिवर्त्यमानं। पुरुषंचापश्यदश्वंचदर्शनीयं। सतान्सर्वांस्तुष्टावएभिर्मं
त्रवादश्लोकैः॥ त्रीण्यर्पितान्यत्रशतानिमध्येषष्टिश्चनित्यंचरतिध्रुवेस्मिन्। चक्रेचतुर्विंशतिपर्वयोगेष

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० ड्कुमाराः परिवर्त्तयंति। तंत्रंचेदं विश्वरूपे द्विचित्रौ युवत्यौ वयतस्तंतून्सततं वर्त्तयंत्यौ। कृष्णान्सितांश्चैव
३२ विवर्त्तयंत्यौ भूतान्यजस्रं भुवनानि चैव। वज्रस्य भर्त्ता भुवनस्य गोप्ता वृत्रस्य हंता नमुचेर्निहंता। कृष्णे वसा
नो वसने महात्मा सत्यानृते यो विविनक्ति लोके। यो वाजिनं गर्भमपां पुराणं वैश्वानरं वाहनमभ्युपेत्य। नमो
स्तु तस्मै जगदीश्वराय लोकत्रयेशाय पुरंदराय। ततः स एनं पुरुषः प्राह प्रीतोस्मि तेहमनेन स्तोत्रेण किं
ते प्रियं करवाणीति। स तमुवाच॰ नागा मे वशमीयुरिति॰ स चैनं पुरुषः पुनरुवाच॰ एतमश्वमपाने ध
मस्वेति। ततोश्वस्यापानमधमत्ततोश्वाद्धम्यमानात्सर्वस्रोतोभ्यः पावकार्चिषः सधूमा निःपेतुस्ताभि
र्नागलोक उपधूपितेथ संभ्रांतस्तक्षकोग्नेस्तेजोभयाद्विषण्णः कुंडले गृहीत्वा सहसा भवनान्निष्क्र
म्योत्तंकमुवाच॰ इमे कुंडले गृह्णातु भवानिति॰ स ते प्रतिजग्राहोत्तंकः प्रतिगृह्य च कुंडले चिंतयत्। ३२
अद्य तत्पुण्यकमुपाध्यायिन्या दूरं चाहमभ्यागतः स कथं संभावयेयमिति। तत एनं चिंतयानमेव
स पुरुष उवाच॰ उत्तंक एनमेवाश्वमधिरोह त्वं क्षणेनैवोपाध्यायकुलं प्रापयिष्यतीति। स तथेत्यु
क्त्वा तमश्वमधिरुह्य प्रत्याजगामोपाध्यायकुलं॰ उपाध्यायिनी च स्नाता केशानावापयंत्युपविष्टा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्तंको नागच्छतीति शापायास्य मनो दध्रे। अथैतस्मिन्नन्तरे स उत्तंकः प्रविश्योपाध्यायिनीमभ्यवादय
त्। तेचास्मै कुंडले श्रायच्छत्। सा चैनं प्रत्युवाच। उत्तंक देशकालेऽभ्यागतः स्वागतं ते वत्स मनागसि मया न शप्तः
श्रेयस्तवोपस्थितं सिद्धिमाप्नुहीति। अथोत्तंक उपाध्यायमभ्यवादयत्। तमुपाध्यायः प्रत्युवाच॰ वत्सोत्तं
क स्वागतं ते किं चिरं कृतमिति। तमुत्तंक उपाध्यायं प्रत्युवाच। भोस्तक्षकेन मे नागराजेन विघ्नः कृतोऽस्मिन्
कर्म्मणि तेनास्मि नागलोकं गतस्तत्र च मया दृष्टे स्त्रियौ तंत्रेऽधिरोप्य पटं वयंत्यौ तस्मिंश्च कृष्णाः सिताश्च
तंतवः किं तत्। तत्र च मया चक्रं दृष्टं द्वादशारं षड्डैनं कुमाराः परिवर्त्तयंति। तदपि किं। पुरुषश्चापि मया
दृष्टः स चापि कः। अश्वश्चातिप्रमाणो दृष्टः स चापि कः। पथि गच्छता च मया ऋषभो दृष्टस्तं च पुरुषोऽधि
रूढस्तेनास्मि सोपचारमुक्तः उत्तंकास्य ऋषभस्य पुरीषं भक्षयेति उपाध्यायेनापि ते भक्षितमिति॰ तत
स्तस्य वचनान्मया तदृषभस्य पुरीषमुपयुक्तं। स चापि कः। तदेतद्भवतोपदिष्टमिच्छेयं श्रोतुं किं तदिति।
स तेनैवमुक्त उपाध्यायः प्रत्युवाच॰ ये ते स्त्रियौ धाता विधाता च॰ ये ते कृष्णाः सितास्तंतवस्ते रात्र्यहनी॰
यदपि तच्चक्रं द्वादशारं षड्कुमाराः परिवर्त्तयंति। तेऽपि षडृतवः संवत्सरश्चक्रं। यः पुरुषः स पर्जन्यः। यो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

उ१

आ०प० श्वःसोग्निः।यश्चऋषभस्त्वयापथिगच्छतादृष्टःसऐरावतोनागराट्।यश्चैनमधिरूढःपुरुषःसचेंद्रः।यदपिते
३२ भक्षितंतस्यऋषभस्यपुरीषंतदमृतंतेनखल्वसितस्मिन्नागभवनेनव्यापन्नस्त्वं।सहिभगवानिंद्रोममस
खात्वदनुक्रोशादिममनुग्रहंकृतवान्।तस्मात्कुंडलेगृहीत्वापुनरागतोसि।तत्सौम्यगम्यतामनुजानेभवंतं
श्रेयोवाप्स्यसीति।सउपाध्यायेनानुज्ञातोभगवानुत्तंकःक्रुद्धस्तक्षकंप्रतिचिकीर्षमाणोहास्तिनपुरंप्रत
स्थे।सहास्तिनपुरंप्राप्यनचिराद्विप्रसत्तमः।समागच्छतराजानमुत्तंकोजनमेजयं।पुरातक्षशिलातस्तंनिवृत्तं
मपराजितं।सम्यग्विजयिनंदृष्ट्वासमंतान्मंत्रिभिर्वृतं।तस्मैजयाशिषःपूर्वंयथान्यायंप्रयुज्यसः।उवाचैववचः
कालेशब्दसंपन्नयागिरा उत्तंकउवाच अन्यस्मिन्करणीयेतुकार्येपार्थिवसत्तम।बाल्यादिवान्यदे
वत्वंकुरुषेनृपसत्तम॥ सौतिरुवाच एवमुक्तस्तुविप्रेणसराजाजनमेजयः।अर्चयित्वायथान्यायं ३३
प्रत्युवाचद्विजोत्तमं।आसांप्रजानांपरिपालनेनस्वंक्षत्रधर्मंपरिपालयामि।प्रब्रूहिमेकिंकरणीयमद्ययेना
सिकार्येणसमागतस्त्वं॥ सौतिरुवाच सएवमुक्तस्तुनृपोत्तमेनद्विजोत्तमःपुण्यकृतांवरिष्ठः।उवा
चराजानमदीनसत्वंस्वमेवकार्यंनृपतेकुरुष्व उत्तंकउवाच तक्षकेणमहींद्रयेनतेहिंसितःपि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नात्तस्मै प्रतिकुरुष्व त्वं पन्नगाय दुरात्मने। कार्यकालं हि मन्येहं विधिदृष्टस्य कर्मणः। तद्गच्छापचितिं राजन्
पितुस्तस्य महात्मनः। तेन ह्यन पराधी स दष्टो दुष्टान्तरात्मना। पंचत्वमगमद्राजा वज्राहत इव द्रुमः। बलदर्पस
मुत्सिक्तस्तक्षकः पन्नगाधमः। अकार्यं कृतवान्पापो योदशत्पितरं तव। राजर्षिवंशगोप्तारममरप्रतिमं नृप।
यियासुं कश्यपं चैव न्यवर्तयत पापकृत्। होतुमर्हसि तं पापं ज्वलिते हव्यवाहने। सर्पसत्रे महाराज त्वरितं तद्वि
धीयतां। एवं पितुश्चापचितिं कृतवांस्त्वं भविष्यसि। मम प्रियं च सुमहत्कृतं राजन्भविष्यति। कर्मणः पृथिवी
पाल मम येन दुरात्मना। विघ्नः कृतो महाराज गुर्वर्थं चरतोनघ॥ सौतिरुवाच ॥एतच्छ्रुत्वा तु नृपतिस्त
क्षकाय चुकोप ह। उत्तंकवाक्य हविषा दीप्तोग्निर्हविषा यथा। अपृच्छत्स तदा राजा मंत्रिणस्तान्सुदुःखितः। उ
त्तंकस्यैव सान्निध्ये पितुः स्वर्गगतिं प्रति। तदैव हि स राजेंद्रो दुःखशोकाप्लुतोभवत्। यदैव वृत्तं पितरमुत्तंका
दशृणोत्तदा इत्यादिपर्वणि पौष्याख्यानं समाप्तम् सौतिरुवाच लोमहर्षणपुत्र उग्र
श्रवाः सौतिः पौराणिको नैमिषारण्ये शौनकस्य कुलपतेर्द्वादशवार्षिके सत्रे ऋषीनभ्यागतानुपतस्थे। पौराणि
कः पुराणे कृतश्रमः स कृतांजलिस्तानुवाच। किं भवंतः श्रोतुमिच्छंति किमहं ब्रुवाणीति तमृषय ऊचुः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

परमंलोमहर्षणेप्रवक्ष्यामस्त्वांनःप्रतिवक्ष्यसिवचःशुश्रूषतांकथायोगं।तत्रभगवान्कुलपतिस्तुशौनको
ग्निशरणमध्यास्ते।योसौदिव्याःकथावेददेवतासुरसंश्रिताः।मनुष्योरगगंधर्वकथावेदचसर्वशः।सचा
प्यस्मिन्मखेसौतेविद्वान्कुलपतिर्द्विजः।दक्षोधृतव्रतोधीमाञ्छास्त्रेचारण्यकेगुरुः।सत्यवादीशमपरस्तप
स्वीनियतव्रतः।सर्वेषामेवनोमान्यःसतावत्प्रतिपाल्यतां।तस्मिन्नध्यासतिगुरावासनंपरमार्चितं।ततोवक्ष्य
सियत्त्वांसप्रक्ष्यतिद्विजसत्तमः सौतिरु एवमस्तुगुरौतस्मिन्नुपविष्टेमहात्मनि।तेनपृष्टःकथाः
पुण्यावक्ष्यामिविविधाश्रयाः।सोथविप्रर्षभःसर्वंकृत्वाकार्यंयथाविधि।देवान्वाग्भिःपितॄनद्भिस्तर्पयित्वा
जगामह।यत्रब्रह्मर्षयःसिद्धाःसुखासीनाधृतव्रताः।यज्ञायतनमाश्रित्यसूतपुत्रपुरःसराः।ऋत्विक्ष्वथस
दस्येषुसवैगृहपतिस्तदा।उपविष्टेषूपविष्टःशौनकोथाब्रवीदिदं इतिमहाभारतेआदिपर्वणिकथा ३४
प्रवेशोनामाध्यायः शौनकउवाच पुराणमखिलंतातपितातेधीतवान्पुरा।कच्चित्त्वमपितत्स
र्वमधीषेलोमहर्षणे।पुराणेहिकथादिव्याआदिवंशाश्चधीमतां।कथ्यंतेयेपुरास्माभिःश्रुतपूर्वाःपितुस्त
व।तत्रवंशमहंपूर्वंश्रोतुमिच्छामिभार्गवं।कथयस्वकथामेतांकल्याःस्मश्रवणेतव सौतिरुवाच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यदधीतंपुरासम्यक्द्विजश्रेष्ठैर्महात्मभिः। वैशंपायनविप्राग्र्यैस्तैश्चापिकथितंयथा। यदधीतंचपित्रामेस
म्यक्चैवततोमया। तत्तावच्छृणुयोदेवैःसेन्द्रैःसर्षिमरुद्गणैः। पूजितःप्रवरोवंशोभार्गवोभृगुनंदन। इमंवंशम
हंपूर्वंभार्गवंतेमहामुने। निगदामियथायुक्तंपुराणाश्रयसंयुतं। भृगुर्महर्षिर्भगवान्ब्रह्मणावैस्वयंभुवा। व
रुणस्यक्रतौजातःपावकादितिनःश्रुतं। भृगोःसुदयितःपुत्रश्च्यवनोनामभार्गवः। च्यवनस्यचदायादःप्रमतिर्ना
मधार्मिकः। प्रमतेरप्यभूत्पुत्रोघृताच्यांरुरुरित्युत। रुरोरपिसुतोजज्ञेशुनकोवेदपारगः। प्रमद्वरायांधर्मात्मा
तवपूर्वपितामहात्। तपस्वीचयशस्वीचश्रुतवान्ब्रह्मवित्तमः। धार्मिकःसत्यवादीचनियतोनियताशनः॥
शौनकउवाच सूतपुत्रयथातस्यभार्गवस्यमहात्मनः। च्यवनत्वंपरिख्यातंतन्ममाचक्ष्वपृच्छतः ॥
सौतिरु भृगोःसुदयिताभार्यापुलोमेत्यभिविश्रुता। तस्यांसमभवद्गर्भोभृगुवीर्यसमुद्भवः। तस्मिन्गर्भे
थसंभूतेपुलोमायांभृगूद्वह। समयेसमशीलिन्यांधर्मपत्न्यांयशस्विनः। अभिषेकायनिष्क्रान्तेभृगौधर्मभृतां
वरे। आश्रमंतस्यरक्षोथपुलोमाभ्याजगामह। तंप्रविश्याश्रमंदृष्ट्वाभृगोर्भार्यामनिंदितां। हृच्छयेनसमाविष्टो
विचेताःसमपद्यत। अभ्यागतंतुतद्रक्षःपुलोमाचारुदर्शना। न्यमंत्रयतवन्येनफलमूलादिनातदा। तांतुरक्षस्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दाश्रस्तंरक्षहृच्छयेनाभिपीडितं।दृष्ट्वाहृष्टमभूद्रक्षस्तन्जिगीषुस्तामनिंदितां।जातमित्यब्रवीत्कार्यंजिहीर्षुर्मु
दितःशुभां।साहिपूर्वंवृतातेनपुलोम्नातुशुचिस्मिता।तांतुप्रादात्पितापश्चाद्भृगवेशास्त्रवत्तदा।तस्यतत्कि
ल्बिषंनित्यंहृदिवर्त्ततिभार्गव।इदमंतरमित्येवंहर्त्तुंचक्रेमनस्तदा।अथाग्निशरणेपश्यज्ज्वलंतंजातवेदसं।त
मपृच्छत्ततोरक्षःपावकंज्वलितंतदा।शंसमेकस्यभार्येयमग्नेपृच्छेऋतेनवै।मुखंत्वमसिदेवानांवदपावकपृ
च्छते।मयाह्रीयंवृतापूर्वंभार्यार्थेवरवर्णिनी।पश्चादिमांपिताप्रादाद्भृगवेनृतकारिणे।सेयंयदिवरारोहाभृगो
र्भार्यारहोगता।तथासत्यंसमाख्याहिजिहीर्षाम्याश्रमादिमां।ममन्युस्तस्यहृदयंप्रहसन्निवतिष्ठति।मत्पूर्व
भार्यांयदिमांभृगुरापसुमध्यमां सौतिरुवाच एवंरक्षस्तमामंत्र्यज्वलितंजातवेदसं।शंकमानं
भृगोर्भार्यांपुनःपुनरपृच्छत।त्वमग्नेसर्वभूतानांमंतश्चरसिनित्यदा।साक्षिवत्पुण्यपापेषुसत्यंब्रूहिकवेव ३५
चः।मत्पूर्वापहृताभार्याभृगुणानृतकारिणा।सेयंयदितथामेत्वंसत्यमाख्यातुमर्हसि।श्रुत्वात्वत्तोभृगो
र्भार्यांहरिष्याम्याश्रमादिमां।जातवेदःपश्यतस्तेवदसत्यांगिरंमम सूतउवाच तस्यैतद्वचनं
श्रुत्वासप्तार्चिर्दुःखितोभवत्।भीतोनृतान्नशापाच्चभृगोरित्यब्रवीच्छनैः अग्निरुवाच ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्वयाहृतापुलोमेयंपूर्वंदानवनंदन।किंत्वियंविधिनापूर्वंमंत्रवन्नहृतात्वया।पित्रातुभ्यंगवेदत्तापुलोमेयं
यशस्विनी।प्रदत्तानतुवैतुभ्यंवरलोभान्महायशाः।अथेमांवेददृष्टेनकर्मणाविधिपूर्वकं।भार्यामृषिर्भृ
गुःप्रापमांपुरस्कृत्यदानव।सेयमित्यवगच्छामिनानृतंवक्तुमुत्सहे।नानृतंहिसदालोकेपूज्यतेदानवो
त्तम   इत्यादिपर्वणिपौलोमे   सौतिरुवाच   अग्नेरथवचःश्रुत्वातद्रक्षःप्रजहारतां।ब्र
ह्मन्वराहरूपेणमनोमारुतरंहसा।ततःसगर्भोनिवसन्कुक्षौभृगुकुलोद्वह।रोषान्मातुश्च्युतःकुक्षेश्च्य
वनस्तेनसोभवत्॥तंदृष्ट्वामातुरुदराच्च्युतमादित्यवर्चसं।तद्रक्षोभस्मसाद्भूतंपपातपरिमुच्यतां।सातमा
दायसुश्रोणीससारभृगुनंदन।च्यवनंभार्गवंपुत्रंपुलोमादुःखमूर्छिता।तांददर्शस्वयंब्रह्मासर्वलोकपि
तामहः।रुदतींबाष्पपूर्णाक्षींभृगोर्भार्यामनिंदितां।सांत्वयामासभगवान्वधूंब्रह्मापितामहः।अश्रुबिंदू
द्भवातस्याःप्रावर्त्ततमहानदी।आनुवर्त्मीश्रितातस्याभृगोःपत्न्यास्तपस्विनः।तस्यामार्गंसृतवतींदृष्ट्वातुसरि
तंतदा।नामतस्यास्तदानद्याश्चक्रेलोकपितामहः।वधूसरेतिभगवांश्च्यवनस्याश्रमंप्रति।सएवंच्यवनोजज्ञेभृ
गोःपुत्रःप्रतापवान्।तंददर्शपितातत्रच्यवनंतांचभाविनीं।सपुलोमांततोभार्यांपप्रच्छकुपितोभृगुः॥   ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० भृगुरुवाच केनासि रक्षसे तस्मै कथिता त्वं जिहीर्षता। न हि त्वां वेद तद्रक्षो मद्भार्यां चारुहासिनीं॥ तत्त्वमा
३६ ख्याहि तं ह्यद्य शप्तुमिच्छाम्यहं रुषा॥ बिभेति को न शापान्मे कस्य चायं व्यतिक्रमः॥ पुलोमोवाच अग्नि
ना भगवंस्तस्मै रक्षसेऽहं निवेदिता। ततो मामनयद्रक्षः क्रोशन्तीं कुररीमिव। साहं तव सुतस्यास्य तेजसा परिमो
क्षिता। भस्मीभूतं च तद्रक्षो मामुत्सृज्य पपात वै॥ सूत उवाच इति श्रुत्वा पुलोमाया भृगुः परममन्
युमान्। शशापाग्निमतिक्रुद्धः सर्वभक्षो भविष्यसि॥ इत्यादिपर्वणि पौलोमे अग्निशापः॥ सौति
रुवाच शप्तस्तु भृगुणा वह्निः क्रुद्धो वाक्यमथाब्रवीत्। किमिदं साहसं ब्रह्मन् कृतवानसि मां प्रति। ध
र्मे प्रयतमानस्य सत्यं च वदतो मम। पृष्टो यदब्रुवं सत्यं व्यभिचारोऽत्र को मम। पृष्टो हि साक्षी यः साक्ष्यं जानानो
ऽप्यन्यथा वदेत्। स पूर्वानात्मनः सप्त कुले हन्यात्तथा परान्। यश्च कार्यार्थतत्त्वज्ञो जानानो ऽपि न भाषते। सोऽपि ते ३६
नैव पापेन लिप्यते नात्र संशयः। शक्तोऽहमपि शप्तुं त्वां मान्यास्तु ब्राह्मणा मम। जानतोऽपि च ते ब्रह्मन् कथयिष्ये नि
बोध तत्। योगेन बहुधात्मानं कृत्वा तिष्ठामि मूर्तिषु। अग्निहोत्रेषु सत्रेषु क्रियासु च मखेषु च। वेदोक्तेन विधा
नेन मयि यद्धूयते हविः। देवताः पितरश्चैव तेन तृप्ता भवन्ति वै। आपो देवगणाः सर्वे आपः पितृगणास्तथा॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दर्शश्च पौर्णमासश्च देवानां पितृभिः सह । देवताः पितरस्तस्मात्पितरश्चापि देवताः । एकीभूताश्च पूज्यंते पृथ
क्त्वेन च पर्वसु । देवताः पितरश्चैव भुंजते मयि यत्कृतं । देवतानां पितॄणां च मुखमेतदहं स्मृतं । अमावस्यां हि पि
तरः पौर्णमास्यां हि देवताः । मन्मुखेनैव हूयंते भुंजते च कृतं हविः । सर्वभक्षः कथं तेषां भविष्यामि मुखं त्वहं
॥ सौतिरुवाच ॥ चिंतयित्वा ततो वह्निश्चक्रे संहारमात्मनः । द्विजानामग्निहोत्रेषु यज्ञसत्रक्रियासु च ॥
निरोंकारवषट्काराः स्वधास्वाहाविवर्जिताः । विनाग्निना प्रजाः सर्वास्ततआसन्सुदुःखिताः । अथर्षयः समुद्वि
ग्ना देवान्गत्वाब्रुवन्वचः । अग्निनाशात्क्रियाभ्रंशाद्भ्रांता लोकास्त्रयोऽनघाः । विदध्वमत्र यत्कार्यं न स्यात्कालात्ययो
म्र यथा । अथर्षयश्च देवाश्च ब्रह्माणमुपगम्य तु । अग्नेरावेदयंश्चापं क्रियासंहारमेव च । भृगुणा वै महाभाग शप्तो
ग्निः कारणांतरे । कथं देवमुखो भूत्वा यज्ञभागाग्रभुक्तथा । हुतभुक्सर्वलोकेषु सर्वभक्षत्वमेष्यति । श्रुत्वा तु तद्व
चस्तेषामग्निमाहूय विश्वकृत् । उवाच वचनं श्लक्ष्णं भूतभावनमव्ययं । लोकानामिह सर्वेषां त्वं कर्त्ता चांत एव
च । त्वं धारयसि लोकांस्त्रीन्क्रियाणां च प्रवर्त्तकः । स तथा कुरु लोकेश नोच्छिद्येरन्यथा क्रियाः । कस्मादेवं वि
मूढस्त्वमीश्वरः सन्हुताशन । त्वं पवित्रं सदा लोके सर्वभूतगतिश्च ह । न त्वं सर्वशरीरेण सर्वभक्षत्वमेष्यसि ।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अपानेह्यर्चिषोयास्तेसर्वंभक्ष्यंतिताःशिखानां।क्रव्यादाचतनुर्याँतेसासर्वंभक्षयिष्यति।यथासूर्यांशुभिःस्प
ष्टंसर्वंशुचिविभाव्यते।तथात्वदर्चिर्निर्दग्धंसर्वंशुचिभविष्यति।त्वमग्नेपरमंतेजःस्वप्रभावाद्विनिर्गतं।स्वते
जसैवतंशापंकुरुसत्यमृषेर्विभो।देवानांचात्मनोभागंगृहाणत्वंमुखेहुतं सौतिरुवाच एवमस्त्वि
तितंवह्निःप्रत्युवाचपितामहं।जगामशासनंकर्तुंदेवस्यपरमेष्ठिनः।देवर्षयश्चमुदितास्ततोजग्मुर्यथाग
तं।ऋषयश्चयथापूर्वंक्रियाःसर्वाःप्रचक्रिरे।दिविदेवामुमुदिरेभूतसंघाश्चलौकिकाः।अग्निश्चपरमांप्री
तिमवापहतकल्मषः।एवंसभगवाञ्छापंलेभेग्निर्भृगुतःपुरा।एवमेषपुरावृत्तइतिहासोग्निशापजः।पुलो
म्नश्चविनाशोयंच्यवनस्यचसंभवः॥ इत्यादिपर्वणिपौलोमे सूतउवाच सचापिच्य
वनोब्रह्मन्भार्गवोऽजनयत्सुतं।सुकन्यायांमहात्मानंप्रमतिंदीप्ततेजसं।प्रमतिस्तुरुरुंनामघृताच्यांसमजी ३७
जनत्।तस्यब्रह्मन्रुरोःसर्वंचरितंभूरितेजसः।विस्तरेणप्रवक्ष्यामितच्छृणुत्वमशेषतः।ऋषिरासीन्मह
न्पूर्वंतपोविद्यासमन्वितः।स्थूलकेशइतिख्यातःसर्वभूतहितेरतः।एतस्मिन्नेवकालेतुमेनकायांप्रज
ज्ञिवान्।गंधर्वराजोविप्रर्षेविश्वावसुरितिस्मृतः।अप्सरामेनकातस्यतंगर्भंभृगुनंदन।उत्ससर्जयथाका

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

लंस्थूलकेशाश्रमंप्रति।उत्सर्ज्य चैवतंगर्भंनद्यास्तीरेजगामसा।अप्सरामेनकाब्रह्मन्निर्दयानिरपत्रपा।
कन्याममरगर्भाभांज्वलंतीमिवचश्रियं।तांददर्शसमुत्सृष्टांनदीतीरेमहानृषिः।स्थूलकेशःसतेजस्वी
विजनेबंधुवर्जितां।सतांदृष्ट्वातदाकन्यांस्थूलकेशोमहाद्विजः।जग्राहचमुनिश्रेष्ठःकृपाविष्टःपुपोषच।ववृ
धेसावरारोहातस्याश्रमपदेशुभे।जातकर्मक्रियाश्चास्याविधिपूर्वंयथाक्रमं।स्थूलकेशोमहाभागश्चका
रसुमहानृषिः।प्रमदाभ्योवरासातुसत्वरूपगुणान्विता।ततःप्रमद्वरेत्यस्यानामचक्रेमहानृषिः।तामाश्र
मपदेतस्यरुरुर्दृष्ट्वाप्रमद्वरां।बभूवकिलधर्मात्मामदनोपहतस्तदा।पितरंसखिभिःसोथश्रावयामासभा
र्गव।प्रमतिश्चाभ्ययाचत्तांस्थूलकेशंयशस्विनं।ततःप्रादात्पिताकन्यांरुरवेतांप्रमद्वरां।विवाहंस्थापयित्वा
ग्रेनक्षत्रेभगदैवते।ततःकतिपयाहस्यविवाहेसमुपस्थिते।सखीभिःक्रीडतीसार्द्धंसाकन्यावरवर्णिनी।ना
पश्यत्संप्रसुप्तंवैभुजंगंतिर्यगायतं।पदाचैनंसमाक्रामन्मुमूर्षुःकालचोदिता।सतस्याःसंप्रपन्नायाश्चोदि
तःकालधर्मणा।विषोपलिप्तान्दशनान्भृशमंगेन्यपातयत्।सादष्टातेनसर्पेणपपातसहसाभुवि।विवर्णावि
गतश्रीकाभ्रष्टाभरणचेतना।निरानंदकरीतेषांबंधूनांमुक्तमूर्द्धजा।व्यसुरप्रेक्षणीयासाप्रेक्षणीयतमाभव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰ प॰
३८

नू। व्यसुः शेते वा भर्त्रा ह्यपि भुवि सर्प्पविषार्दिता। भूयो मनोहरतरा बभूव तनुमध्यमा। ददर्श तां पिता चैव ते चैवा
न्ये तपस्विनः। विचेष्टमानां पतितां भूतले पद्मवर्चसं। ततः सर्वे द्विजवराः समाजग्मुः कृपान्विताः। स्वस्त्यात्रे
यो महाजानुः कुशिकः शंखमेखलः। भरद्वाजः कौणकुत्स्य आर्ष्टिषेणोथ गौतमः। प्रमतिः सह पुत्रेण
तथान्ये वनवासिनः। तां ते कन्यां व्यसुं दृष्ट्वा भुजंगस्य विषार्दितां। रुरुदुः कृपयाविष्टा रुरुस्त्वार्त्तो बहिर्ययौ
॥ इत्यादि पर्व्वणि पौलोमे सौतिरुवाच तेषु तत्रोपविष्टेषु ब्राह्मणेषु महात्मसु। रुरुश्चुक्रो
श गहनं वनं गत्वातिदुःखितः। शोकेनाभिहतः सोथ विलपन् करुणं बहु। अब्रवीद्वचनं शोचन् प्रियां स्मृत्वा
प्रमद्वरां। शेते सा भुवि तन्वंगी मम शोकविवर्द्धिनी। बांधवानां च सर्वेषां किन्नु दुःखमतः परं। यदि दत्तं तपस्त
प्तं गुरवो वा मया यदि। सम्यगाराधितास्तेन संजीवतु मम प्रिया। यथा च जन्मप्रभृति यतात्माहं धृतव्रतः। ३८
प्रमद्वरा तथाद्यैषा समुत्तिष्ठतु भामिनी॥ एवं लालप्यतस्तस्य भार्यार्थे दुःखितस्य च। देवदूतस्तदाभ्येत्य वाक्य
माह रुरुं वने देवदूत उवाच अभिधत्से ह यद्वाचा रुरो दुःखेन तन्मृषा। यतो मर्त्यस्य धर्म्मात्म
न्नायुरस्ति गतायुषः। गतायुरेषा कृपणा गंधर्वाप्सरसोः सुता। तस्माच्छोके मनस्तात मा कृथास्त्वं कथंचन।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

उपायश्चात्रविहितःपूर्वंदेवैर्महात्मभिः।तंयदीछसिकर्त्तुंत्वंप्राप्स्यसीहप्रमद्वरां रुरुरुवाच कउ
पायःकृतोदेवैर्ब्रूहितत्त्वेनखेचर।करिष्येहंतथाश्रुत्वात्रातुमर्हसिमांभवान् देवदूतउ आयुषो
र्द्धंप्रयछत्वंकन्यायैभृगुनंदन।एवमुत्थास्यतिरुरोतवभार्याप्रमद्वरा रुरुरुवाच आयुषोर्द्धंप्रय
छामिकन्यायैखेचरोत्तम।शृंगाररूपाभरणासमुत्तिष्ठतुमेप्रिया सूतउवाच ततोगंधर्वराजश्च
देवदूतश्चसत्तमौ।धर्मराजमुपेत्येदंवचनंप्रत्यभाषतां।धर्मराजायुषोर्द्धेनरुरोर्भार्याप्रमद्वरा।समुत्तिष्ठ
तुकल्याणीमृतैवंयदिमन्यसि धर्मराजउ प्रमद्वरांरुरोर्भार्यांदेवदूतयदीछसि।उत्तिष्ठत्वायु
षोर्द्धेनरुरोरेवसमन्विता सौतिरुवाच एवमुक्तेततःकन्यासोदतिष्ठप्रमद्वरा।रुरोस्तस्यायुषार्द्धे
नसुप्तेववरवर्णिनी।एतद्दृष्टंभविष्यद्धिरुरोरुत्तमतेजसः।आयुषोतिप्रवृद्धस्यभार्यार्थेऽर्द्धमलुप्यत।तत
इष्टेह्निततयोःपितरौचक्रतुर्मुदा।विवाहंतौचरेमातेपरस्परहितैषिणौ।सलब्ध्वादुर्लभांभार्यांपद्मकिंज
ल्कसप्रभां।व्रतंचक्रेविनाशायजिह्मगानांधृतव्रतः।सदृष्ट्वाजिह्मगान्सर्वांन्तीव्रकोपसमन्वितः।अभिहंति
यथासत्त्वंगृह्यप्रहरणंसदा।सकदाचिद्वनंविप्रोरुरुरभ्यागमन्महत्।शयानंतत्रचापश्यद्दुंडुभंवयसान्वितं।तत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० उद्यम्य दंडं स कालदंडोपमं तदा। जिघांसुः कुपितो विप्रस्तमुवाचाथ डुंडुभः। नापराध्यामि ते किंचिदहमद्य
३९ तपोधन। संरंभाच्च किमर्थं मामभिहंसि रुषान्वितः॥ इत्यादिपर्वणि पौलोमे ॥रुरुरुवाच॥
मम प्राणसमा भार्या दष्टासीद्भुजगेन ह। तत्र मे समयो घोर आत्मनोरग वै कृतः। भुजंगं वै सदा हन्यां यं यं
पश्येयमित्युत। ततो हं त्वां जिघांसामि जीवितेनाद्य मोक्ष्यसे डुंडुभ उवाच अन्ये ते भुजगा ब्रह्मन् ये
दशंतीह मानवान्। डुंडुभानहिगंधेन न त्वं हिंसितुमर्हसि। एकानर्थान्पृथगर्थानेकदुःखान्पृथक्सुखान्।
डुंडुभान्धर्मविद्भूत्वा न त्वं हिंसितुमर्हसि सौतिरुवाच इति श्रुत्वा वचस्तस्य भुजगस्य रुरुस्तदा।
नावधीद्भयसंविग्न ऋषिं मत्वाथ डुंडुभं। उवाच चैनं भगवान्रुरुः संशमयन्निव। कामं मां भुजग ब्रूहि कोसी
मां विक्रियां गतः॥ डुंडुभ उवाच ॥अहं पुरा रुरो नाम्ना ऋषिरासं सहस्रपात्। सोहं शापेन विप्रस्य ३९
भुजगत्वमुपागतः रुरुरुवाच किमर्थं शप्तवान्क्रुद्धो द्विजस्त्वां भुजगोत्तम। कियंतं चैव कालं
ते वपुरेतद्भविष्यति इत्यादिपर्वणि पौलोमे डुंडुभ उवाच सखा बभूव मे पूर्वं खगमो नाम
वै द्विजः। भृशं संशितवाक्तात तपोबलसमन्वितः। स मया क्रीडता बाल्ये कृत्वा तार्णमयोरगं। अग्निहोत्रे प्रस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

क्रस्तुभीषितःप्रमुमोहवै।लब्ध्वासचपुनःसंज्ञांमामुवाचतपोधनः।निर्द्दहन्निवकोपेनसत्यवाक्शंसितव्रतः
।यथावीर्यस्त्वयासर्पःकृतोयंमद्बिभीषया।तथावीर्योभुजंगस्त्वंममशापाद्भविष्यसि।नस्याहंतपसोवीर्यं
जानानस्तंतपोधनं।भृशमुद्विग्नहृदयस्तमवोचमहंतदा।प्रणतःसंभ्रमाच्चैवप्रांजलिःपुरतःस्थितः।सखे
तिहसतेदंतेनर्मार्थंवैकृतंमया।क्षंतुमर्हसिमेब्रह्मन्शापोयंविनिवर्त्यतां।सोथमामब्रवीद्दृष्ट्वाभृशमुद्वि
ग्नचेतसं।मुहुरुष्णंविनिःश्वस्यसुसंभ्रांतस्तपोधनः।नानृतंवैमयाप्रोक्तंभवितेदंकथंचनं।यत्तुवक्ष्यामि
तेवाक्यंशृणुतन्मेतपोधन।श्रुत्वाचहृदितेवाक्यमिदमस्तुसदानघ।उत्पत्स्यतिरुरुर्नामप्रमतेरात्मजःशु
चिः।तंदृष्ट्वाशापमोक्षस्तेभवितानचिरादिव।सत्वंरुरुरितिख्यातःप्रमतेरात्मजोपिच।स्वरूपंप्रतिपद्याहमद्य
वक्ष्यामितेहितं।सडौंडुभंपरित्यज्यरूपंविप्रर्षभस्तदा।स्वरूपंभास्वरंभूयःप्रतिपेदेमहायशाः।इदंचोवाच
वचनंरुरुमप्रतिमौजसं।अहिंसापरमोधर्मःसर्वप्राणभृतांवरः।तस्मात्प्राणभृतःसर्वान्नहिंस्याद्ब्राह्मणःक्व
चित्।ब्राह्मणःसौम्यएवेहभवतीतिपराश्रुतिः।वेदवेदांगविन्नामसर्वभूताभयप्रदः।अहिंसासत्यवचनंक्ष
माचेतिविनिश्चितं।ब्राह्मणस्यपरोधर्मोवेदानांधारणापिच।क्षत्रियस्यहियोधर्मःसहिनेष्येतवैतव।दंडधार

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० णमुग्रत्वंप्रजानांपरिपालनं।नहिदंक्षत्रियस्यासीत्कर्मवैभृगुमेरुरोः।जनमेजयस्ययज्ञेस्मिन्सर्प्पाणांहिंसनं
४० पुरा।परित्राणंचभीतानांसर्प्पाणांब्राह्मणादपि।तपोवीर्यबलोपेताद्विदवेदांगपारगात्।आस्तीकाद्विजमुख्या
द्वैसर्पसत्रेद्विजोत्तम आदिपर्व्वणिपौलोमे रुरुरुवाच कथंहिंसितवान्सर्प्पान्सराजाज
नमेजयः।सर्पावाहिंसितास्तत्रकिमर्थंद्विजसत्तम।किमर्थंमोक्षिताश्चैवपन्नगास्तेनधीमता।आस्तीकेन
द्विजश्रेष्ठश्रोतुमिच्छाम्यशेषतः ऋषिरुवाच श्रोष्यसित्वंरुरोसर्वमास्तीकचरितंमहत्।ब्राह्मणा
नांकथयतांत्वरावान्गमनेषदौ।इत्युक्त्वांतर्हितेयोगात्तस्मिन्नृषिवरेप्रभो।संभ्रमाविष्टहृदयोरुरुर्मेनेतदद्भुतं।
वल्केत्वपरमास्थायययौधावन्नितस्ततः।तमृषिंनष्टमन्विच्छन्संश्रांतोन्यपतद्भुवि।संमोहंपरमंगत्वानष्टसंज्ञइवा
भवत्।तदृषेर्वचनंतथ्यंचिंतयानःपुनःपुनः।लब्धसंज्ञोरुरुश्चायात्तदाचख्यौपितुस्तदा।पिताचास्यतदाख्या ४०
नंपृष्टःसर्वमन्यवेदयत्॥ इत्यादिपर्व्वणिसर्पसत्रप्रस्तावनापौलोमंचसमाप्तं शौनकउवाच ॥
किमर्थंराजशार्दूलःसराजाजनमेजयः।सर्पसत्रेणसर्पाणांगतोंतंतद्वदस्वमे।निखिलेनयथातत्वंसौतेसर्पम
शेषतः।आस्तीकश्चद्विजश्रेष्ठःकिमर्थंजयतांवरः।मोक्षयामासभुजगान्प्रदीप्ताद्वसुरेतसः।कस्यपुत्रःसराजास

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सर्पसत्रंयथाहरत।सचद्विजातिप्रवरःकस्यपुत्रोभिधत्स्वमे सौतिरुवाच महदाख्यानमास्तीकं
यथैतत्प्रोच्यतेद्विज।ससर्वमेतदशेषेणशृणुमेवदतांवरः शौनकउ श्रोतुमिच्छाम्यशेषेणकथामे
तांमनोरमां।आस्तीकस्यपुराणर्षेर्ब्राह्मणस्ययशस्विनः॥ सौतिरुवाच ॥इतिहासमिमंविप्राःपुराणं
परिचक्षते।कृष्णद्वैपायनप्रोक्तंनैमिषारण्यवासिषु।पूर्वंप्रचोदितःसूतःपितामेलोमहर्षणः।शिष्योव्यासस्य
मेधावीब्राह्मणैरिदमुक्तवान्।तस्मादहमुपश्रुत्यप्रवक्ष्यामियथातथं।इदमास्तीकमाख्यानंतुभ्यंशौनकपृच्छ
ते।कथयिष्याम्यशेषेणसर्वपापप्रणाशनं।आस्तीकस्यपितात्वासीत्प्रजापतिसमःप्रभुः।ब्रह्मचारीयताहार
स्तपस्युग्रेरतःसदा।जरत्कारुरितिख्यातऊर्ध्वरेतामहातपाः।यायावराणांप्रवरोधर्मज्ञःशंसितव्रतः।सक
दाचिन्महाभागस्तपोबलसमन्वितः।चचारपृथिवींसर्वांयत्रसायंगृहोमुनिः।तीर्थेषुचसमाप्लावंकुर्वन्नट
तिसर्वशः।चरन्दीक्षांमहातेजादुश्चरामकृतात्मभिः।वायुभक्षोनिराहारःशुष्यन्ननिमिषोमुनिः।इतस्ततः
परिचरन्दीप्तपावकसप्रभः।अटमानःकदाचित्स्वान्सददर्शपितामहान्।लंबमानान्महागर्त्तेपादैरूर्द्धैरवाङ्मु
खान्।तानब्रवीत्सदृष्ट्वैवजरत्कारुःपितामहान्।केभवंतोवलंबंतेगर्त्तेस्मिन्नधोमुखाः।वीरणस्तंवकेल

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० ग्नाः सर्वतः परिभक्षिते। मूषकेन निगूढेन गर्तेस्मिन्नित्यवासिना॥ पितर ऊचुः ॥ यायावरा नाम वयमृष
४१ यः संशितव्रताः। संतानप्रलयाद्ब्रह्मन्नधो गच्छाम मेदिनीं। अस्माकं संततिस्त्वेको जरत्कारुरिति स्मृतः। मंदभाग्यो
ल्पभाग्यानां तप एकं समास्थितः। न स पुत्रान् जनयितुं दारान्मूढश्चिकीर्षति। तेन लंबामहे गर्ते संतानस्य क्षयादिह।
ह। अनाथास्तेन नाथेन यथा दुष्कृतिनस्तथा। कस्त्वं बंधुरिवास्माकमनुशोचसि सत्तम। ज्ञातुमिच्छामहे ब्रह्मन्
को भवानिह नः स्थितः। किमर्थं चैव नः शोच्याननुशोचसि सत्तम जरत्कारुरुवाच मम पूर्वे भ
वंतो वै पितरः सपितामहाः। ब्रूत किं करवाण्यद्य जरत्कारुरहं स्वयं पितर ऊचुः यतस्व यत्नवांस्ता
त संतानाय कुलस्य नः। आत्मनोर्थेस्मदर्थे च धर्म इत्येव वा विभो। न हि धर्मफलैस्तात न तपोभिः सुसंचितैः।
तां गतिं प्राप्नुवंतीह पुत्रिणो यां व्रजंति वै। तद्दारग्रहणे यत्नं संतत्यां च मनः कुरु। पुत्रकास्मन्नियोगात्त्वमेतन्नः ४१
परमं हितं जरत्कारुरुवाच न दारान्वै करिष्येहं न धनं जीवितार्थतः। भवतां तु हितार्थाय करिष्ये दा
रसंग्रहं। समयेन च कर्त्ताहमनेन विधिपूर्वकं। तथा यद्युपलप्स्यामि करिष्ये नान्यथा ह्यहं। सनाम्नी या भवित्री
मे दित्सिता चैव बंधुभिः। भैक्ष्यवत्तामहं कन्यामुपयंस्ये विधानतः। दरिद्राय हि मे भार्यां को दास्यति विशेष

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तः। प्रतिग्रहीष्ये भिक्षां तु यदि कश्चित्प्रदास्यति। एवं दारक्रियाहेतोः प्रयतिष्ये पितामहाः॥ अनेन विधिना शश्व
त्र करिष्येऽहमन्यथा। तत्र चोत्पत्स्यते जंतुर्भवतां तारणाय वै। शाश्वतं स्थानमासाद्य मोदंतां पितरो मम ॥
सौतिरुवाच ततो निवेशाय तदा स विप्रः शंसितव्रतः। महीं चचार दारार्थी न च दारान विंदत। स कदाचि
द्वनं गत्वा विप्रः पितृवचः स्मरन्। चुक्रोश कन्याभिक्षार्थी तिस्रो वाचः शनैरिव। तं वासुकिः प्रत्यगृह्णा उद्यम्य भ
गिनीं तदा। न स तां प्रतिजग्राह न सनाम्नीति चिंतयन्। सनाम्नीमुद्यतां भार्यां गृह्णीयामिति तस्य हि। मनो नि
विष्टमभवज्जरत्कारोर्महात्मनः। तमुवाच महाप्राज्ञो जरत्कारुर्महातपाः। किंनाम्नी भगिनीयं ते ब्रूहि सत्यं
भुजंगम वासुकिरुवाच जरत्कारो जरत्कारुः स्वसेयमनुजा मम। प्रतिगृह्णीष्व भार्यार्थे मया दत्तां
सुमध्यमां। त्वदर्थं रक्षिता पूर्वं प्रतीच्छेमां द्विजोत्तम। एवमुक्त्वा ततः प्रादाद्भार्यार्थे वरवर्णिनीं। स च तां प्रति
जग्राह विधिदृष्टेन कर्मणा॥ सौतिरुवाच ॥ मात्रा हि भुजगाः शप्ताः पूर्वं ब्रह्मविदां वर। जनमेजयस्य
वो यज्ञे धक्ष्यत्यनिलसारथिः। तस्य शापस्य शांत्यर्थं पन्नगोत्तमः। स्वसारमृषये तस्मै सुव्रताय महात्मने। स
च तां प्रतिजग्राह विधिदृष्टेन कर्मणा। आस्तीको नाम पुत्रश्च तस्यां जज्ञे महात्मनः। तपस्वी च महात्मा च वेदवेदां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ गपारगः॥ समः सर्वस्य लोकस्य पितृमातृभयापहः॥ अथ दीर्घस्य कालस्य पांडवेयो नराधिपः॥ आजहार म
४२ हायज्ञं सर्पसत्रमिति श्रुतिः॥ तस्मिन्प्रवृत्ते सत्रे तु सर्पाणामंतकाय वै॥ मोचयामास तान्नागानास्तीकः सु
महातपाः॥ भ्रातृंश्च मातुलांश्चैव तथैवान्यान्स पन्नगान्॥ पितॄंश्च तारयामास संतत्या तपसा तथा॥ व्रतैश्च
विविधैर्ब्रह्मन्स्वाध्यायैश्चानृणोऽभवत्॥ देवांश्च तर्पयामास यज्ञैर्विविधदक्षिणैः॥ ऋषींश्च ब्रह्मचर्येण
संतत्या च पितामहान्॥ अपहृत्य गुरुं भारं पितॄणां शंसितव्रतः॥ जरत्कारुर्गतः स्वर्गं सहितः स्वैः पिताम
हैः॥ आस्तीकं च सुतं प्राप्य धर्मं चानुत्तमं मुनिः॥ जरत्कारुः सुमहता कालेन स्वर्गमेयिवान्॥ एतदाख्यानमा
मास्तीकं यथावत्कथितं मया॥ प्रब्रूहि भृगुशार्दूल किमन्यत्कथयामि ते इत्यादिपर्वण्यास्तीके
॥ शौनक उवाच सौते त्वं कथयस्वेमां विस्तरेण कथां पुनः॥ आस्तीकस्य कवेः साधोः शुश्रू ४२
षा परमा हि नः॥ मधुरं कथ्यते सौम्य श्लक्ष्णाक्षरपदं त्वया॥ प्रीयामहे भृशं तात पितेवेदं प्रभाषसे॥ अस्म
च्छुश्रूषणे नित्यं पिता हि निरतस्तव॥ आचष्टैतद्यथाख्यानं पिता ते त्वं तथा वद॥ सौतिरु ॥
आयुष्मन्निदमाख्यानमास्तीकं कथयामि ते॥ यथाश्रुतं कथयतः सकाशाद्वै पितुर्मया॥ पुरा देवयु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

गेब्रह्मन्पितामहसुतेशुभे।आस्तांभगिन्यौरूपेणसमुपेतेह्यनेनघ।तेभार्येकश्यपस्यास्तांकद्रूश्चवि
नताचह।प्रादात्ताभ्यांवरंप्रीतःप्रजापतिसमःपतिः।कश्यपोधर्मपत्नीभ्यांमुदापरमयायुतः।वरा
तिसर्गंश्रुत्वैवकश्यपादुत्तमंचते।हर्षादप्रतिमांप्रीतिंप्रापतुस्मवरस्त्रियौ।वव्रेकद्रूःसुतान्नागान्
सहस्रंतुल्यवर्चसः।द्वौपुत्रौविनतावव्रेकद्रूपुत्राधिकौबले।तेजसावपुषाचैवविक्रमेणाधिकौ
चतौ।तस्यैभर्तावरंप्रादादध्यर्द्धंपुत्रमीप्सितं।एवमस्त्वितितंचाहकश्यपंविनतातदा।यथावत्प्रार्थि
तंलब्ध्वावरंतुष्टाभवत्तदा।कृतकृत्यातुविनतालब्ध्वावीर्याधिकौसुतौ।कद्रूश्चलब्ध्वापुत्राणांसहस्रं
तुल्यवर्चसां।धार्यौप्रयत्नतोगर्भावित्युक्त्वासमहातपाः।तेभार्येवरसंतुष्टेकश्यपोवनमाविशत्

॥ सौतिरुवाच ॥

कालेनमहताकद्रूरंडानांदशतीर्दश।जनयामासविप्रेंद्रद्वेअंडेविनतात
दा।तयोरंडानिनिदधुःप्रहृष्टाःपरिचारिकाः।सोपस्वेदेषुभांडेषुपंचवर्षशतानिच।ततःपंचशतेकाले
कद्रूपुत्राविनिःसृताः।अंडाभ्यांविनतायास्तुमिथुनंनव्यदृश्यत।ततःपुत्रार्थिनीदेवीव्रीडिताचतप
स्विनी।अंडंबिभेदविनतातत्रपुत्रमपश्यत।पूर्वार्द्धकायसंपन्नमितरेणाप्रकाशितं।सपुत्रोरोष

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
४३

संपन्नः सशापेनामिति श्रुतिः। योहमेवं कृतो मातस्त्वया लोभपरीतया। शरीरेणासमग्रेण तस्माद्दा
सीभविष्यसि। पंचवर्षशतान्यस्याययाविस्पर्द्धसे सह। एष च त्वां सुतो मातर्दासीत्वान्मोचयिष्यति
यद्येनमपि मातस्त्वं मामिवांडविभेदनात्। न करिष्यस्यनंगं वाव्यंगं वापि तपस्विनी। प्रतिपालयित
व्यस्तेजन्मकालोस्य धीरया। विशिष्टबलमीप्संत्यापंचवर्षशतात्परः। एवं शप्त्वा ततः पुत्रो विनतामंतरि
क्षगः। अरुणो दृश्यते ब्रह्मन्प्रभातसमये सदा। आदित्यरथमध्यास्ते सारथ्यं समकल्पयत्। गरुडो
पि यथाकालं जज्ञे पन्नगभोजनः। स जातमात्रो विनतां परित्यज्य खमाविशत्। आदास्यन्नात्मनो भोज्य
मन्नं विहितमस्य यत्। विधात्रा भृगुशार्दूल क्षुधितः पन्नगेश्वरः॥ इत्यादिपर्वण्यास्तीके ॥
सूत उवाच एतस्मिन्नेव काले तु भगिन्यौ ते तपोधन। अपश्यतां समायांतं पुत्रैः श्रवसमंतिका ४३ उच्चै
त्। यं तं देवगणाः सर्वे हृष्टरूपमपूजयन्। मथ्यमानेमृते जातमश्वरत्नमनुत्तमं। अमोघबलमश्वाना
मुत्तमं जवनां वरं। श्रीमंतमजरं दिव्यं सर्वलक्षणपूजितं शौनक उवाच कथं तदमृतं देवैर्म
थितं क्व च शंस मे। यत्र जज्ञे महावीर्यः सोश्वराजो महाद्युतिः॥ सौतिरुवाच ॥ ज्वलंतमचलं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मेरुं तेजोराशिमनुत्तमं। आक्षिपंतं प्रभां भानोः स्वशृंगैः कांचनोज्वलैः। कनकाभरणं चित्रं देवगंध
र्वसेवितं। अप्रमेयमनाधृष्यमधर्मबहुलैर्जनैः। व्यालैरावरितं घोरैर्दिव्यौषधिविदीपितं। नाक
मावृत्य तिष्ठंतमुछ्रयेण महागिरिं। अगम्यं मनसाप्यन्यैर्नदीवृक्षसमन्वितं। नानापतंगसंघैश्च ना
दितं सुमनोहरैः। तस्य शृंगमुपारुह्य बहुरत्नाचितं शुभं। अनंतकल्पमहिमं सुराः सर्वे महौजसः
ते मंत्रयितुमारब्धास्तत्रासीना दिवौकसः। अमृताय समागम्य तपोनियमसंयुताः। तत्र नाराय
णो देवो ब्रह्माणमिदमब्रवीत। चिंतयत्सु सुरेष्वेवं मंत्रयत्सु च सर्वशः। देवैरसुरसंघैश्च मथ्यतां
कलशोदधिः। भविष्यत्यमृतं तत्र मथ्यमाने महोदधौ। सर्वौषधीः समावाप्य सर्वरत्नानि चैव हि।
मंथध्वममृतं देवा लप्स्यध्वममृतं ततः॥ इत्यादिपर्वण्यमृतमथने सौतिरुवाच॥
ततोऽभ्रशिखराकारैर्गिरिशृंगैरलंकृतं। मंदरं पर्वतवरं लताजालसमाकुलं। नानाविहगसंघुष्टं
नानादंष्ट्रिसमाकुलं। किन्नरैरप्सरोभिश्च देवैरपि च सेवितं। एकादश सहस्राणि योजनानां समु
छ्रितं। अधो भूमेः सहस्रेषु तावत्स्वेव प्रतिष्ठितं। तमुद्धर्तुमशक्ता वै सर्वे देवगणास्तदा। विष्णुमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
४४

सीनमभ्येत्य ब्रह्माणं चेदमब्रुवन्। भवं तावत्कुरुतां बुद्धिं नैःश्रेयसीं परां। मंदरोद्धरणे यत्नः क्रियतां च
हिताय नः सौतिरुवाच तथेति चाब्रवीद्विष्णुर्ब्रह्मणा सह भार्गव। अचोदयदमेयात्मा फणीं
द्रं पद्मलोचनः। ततोनंतः समुत्थाय ब्रह्मणा परिनोदितः। नारायणेन चाप्युक्तस्तस्मिन्कर्मणि वीर्यवान्।
अथ पर्वतराजानं तमनंतो महाबलः। उज्जहार बलाद्ब्रह्मन्सवनं सवनौकसं। ततस्तेन सुराः सार्द्धं समु
पतस्थिरे। तमूचुरमृतस्यार्थे निर्मथिष्यामहे जलं। अपांपतिरथोवाच ममाप्यंशो भवेत्ततः। सोढा
स्मि विपुलं मर्द्दं मंदरभ्रमणादिति। ऊचुश्च कूर्मराजानमकूपारं सुरासुराः। अधिष्ठानं गिरेरस्य भ
वान्भवितुमर्हति। कूर्मेण तु तथेत्युक्त्वा पृष्ठमस्य समर्पितं। तं शैलं तस्य पृष्ठस्थं यंत्रेणेंद्रोभ्यपीडयत्।
मंथानं मंदरं कृत्वा तथा नेत्रं च वासुकिं। देवा मथितुमारब्धाः समुद्रं निधिमंभसां। अमृतार्थे ततो ब्रह्मन् ४४
सहिता दैत्यदानवाः। एकमंतमुपाश्लिष्टा नागराज्ञो महासुराः। विबुधाः सहिताः सर्वे यतः पुच्छं ततः स्थि
ताः। अनंतो भगवान्देवो यतो नारायणस्ततः। शिर उत्क्षिप्य नागस्य पुनः पुनरवाक्षिपत्। वासुकेरथ ना
गस्य सहसाक्षिप्यतः सुरैः। सधूमाः सार्चिषो वाता निष्पेतुरसकृन्मुखात्। ते धूमसंघाः संभूता मेघसंघाः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सविद्युताः।अभ्यवर्षन्सुरगणाञ्छ्रमसंतापकर्षितान्।तस्माच्चगिरिकूटाग्रात्प्रच्युताःपुष्पवृष्टयः।सुरासु
रगणान्सर्वान्समंतात्समवाकिरन्।बभूवात्रमहानादोमहामेघरवोपमः।उदधेर्मथ्यमानस्यमंदरेणसु
रासुरैः।तत्रनानाजलचराविनिष्पिष्टामहाद्रिणा।विलयंसमुपाजग्मुःशतशोलवणांभसि।वारुणानि
चभूतानिविविधानिमहीधरः।पातालतलवासीनिविलयंसमुपानयत्।तस्मिंश्चभ्राम्यमाणेद्रौसंघृ
ष्यंतःपरस्परं।न्यपतन्पतगोपेताःपर्वताग्रान्महाद्रुमाः।तेषांसंघर्षजश्चाग्निरर्चिभिःप्रज्वलन्मुहुः।वि
द्युद्भिरिवनीलाभ्रमावृणोन्मंदरंगिरिं।ददाहकुंजरांस्तत्रसिंहांश्चैवविनिर्गतान्।विगतासूनिसर्वाणिसत्वा
निविविधानिच।तमग्निममरश्रेष्ठःप्रदहंतमितस्ततः।वारिणामेघजेनेंद्रःशमयामाससर्वशः।ततोना
नाविधास्तत्रसुस्रुवुःसागरांभसि।महाद्रुमाणांनिर्यासाबहवश्चौषधीरसाः।तेषाममृतवीर्याणांरसानां
पयसैवच।अमरत्वंसुराजग्मुःकांचनस्यचविस्रवात्।ततस्तस्यसमुद्रस्यतज्जातमुदकंपयः।रसोत्तमैर्वि
मिश्रंचततःक्षीरादभूद्घृतं।ततोब्रह्माणमासीनंदेवावरदमब्रुवन्।श्रांताःस्मसुभृशंब्रह्मन्नोद्भवत्यमृतंच
तत्।विनानारायणंदेवंसर्वेन्येदेवदानवाः।चिरारब्धमिदंचापिसागरस्यापिमंथनं।ततोनारायणंदेवंब्रह्माव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
४५

चनमब्रवीत्॥ विदंध त्वेषां वलं विष्णो भवानत्र परायणं विष्णुरुवाच वलं ददामि सर्वेषां कर्मै तद्ये
समास्थिताः। क्षोभ्यतां कलशः सर्वैर्मदरः परिवर्त्यतां सूतउ नारायणवचः श्रुत्वा वलिनस्ते म
होदधेः। तत्पयः सहिता भूयश्चक्रिरे भृशमाकुलं। ततः शतसहस्रांशुर्मथ्यमानात्तु सागरात्। प्रसन्नात्मा
समुत्पन्नः सोमः शीतांशुरुज्ज्वलः। श्रीरनंतरमुत्पन्ना घृतात्पांडुरवासिनी। सुरादेवी समुत्पन्ना तुरगः पांडु
रस्तथा। कौस्तुभस्तु मणिर्दिव्य उत्पन्नो घृतसंभवः। मरीचिविकचः श्रीमान्नारायणउरोगतः। श्रीः सु
राश्चैव सोमश्च तुरगश्च मनोजवः। यतो देवास्ततो जग्मुरादित्यपथमाश्रिताः। धन्वन्तरिस्ततो देवो वपुष्मा
नुदतिष्ठत। श्वेतं कमंडलुं बिभ्रदमृतं यत्र तिष्ठति। एतदत्यद्भुतं दृष्ट्वा दानवानां समुत्थितः। अमृतार्थे महा
न्नादो ममेदमिति जल्पतां। श्वेतैर्दंतैश्चतुर्भिस्तु महाकायस्ततः परं। ऐरावणो महान्नागो भवद्धृतोमृताद्धृतेः ४५
अतिनिर्मथनादेव समजायत्तथापरः। जगदावृत्य सहसा सधूमोग्निरिवज्वलन्। त्रैलोक्यं मोहितं यस्य गं
धमाघ्राय तद्विषं। दधार भगवान्कंठे मंत्रमूर्त्तिर्महेश्वरः। तदाप्रभृति देवस्तु नीलकंठ इति श्रुतिः। एतत्तदद्भु
तं दृष्ट्वा निराशा दानवाः स्थिताः। अमृतार्थे वलस्यार्थे महांतं वैरमास्थिताः। ततो नारायणो मायां मोहिनी

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

समुपाश्रितः। स्त्रीरूपमद्भुतं कृत्वा दानवानभिसंश्रितः। ततस्तदमृतं तस्यै ददुस्ते मूढचेतसः। स्त्रियै दानव
दैतेयाः सर्वे तद्गतमानसाः ॥ इत्यादिपर्वण्यमृतमथने ॥ सौतिरुवाच ॥ अथावरणमुख्या
नि नानाप्रहरणानि च। प्रगृह्याभ्यद्रवन्देवान्सहिता दैत्यदानवाः। ततस्तदमृतं देवो विष्णुरादाय वीर्यवान्। ज
हार दानवेन्द्रेभ्यो नरेण सहितः प्रभुः। ततो देवगणाः सर्वे पपुस्तदमृतं तदा। विष्णोः सकाशात्संप्राप्य संभ्रमे तु
मुले सति। ततः पिबत्सु तत्कालं देवेष्वमृतमीप्सितं। राहुर्विबुधरूपेण दानवः प्रापिबत्तदा। तस्य कंठमनु
प्राप्ते दानवस्यामृते तदा। आख्यातं चंद्रसूर्याभ्यां सुराणां हितकाम्यया। ततो भगवता तस्य शिरश्छिन्नमलंकृ
तं। चक्रायुधेन चक्रेण पिबतोमृतमोजसा। तच्छैलशृंगप्रतिमं दानवस्य शिरो महत्। चक्रच्छिन्नं खमुत्पत्य ननाद
दाति भयंकरं। तत्कबंधं पपातास्य विस्फुरद्धरणीतले। सपर्वतवनद्वीपां दैत्यस्याकंपयन्महीं। ततो वैरविनि
र्बंधः कृतो राहुमुखेन वै। शाश्वतश्चंद्रसूर्याभ्यां ग्रसत्यद्यापि चैव तौ। विहाय भगवांश्चापि स्त्रीरूपमतुलं हरिः।
नानाप्रहरणैर्भीमैर्दानवान्समकंपयन्। ततः प्रवृत्तः संग्रामः समीपे लवणांभसः। सुराणामसुराणां च सर्व
घोरतरो महान्। प्रासाश्च विपुलास्तीक्ष्णान्यपतंत सहस्रशः। तोमराश्च सुतीक्ष्णाग्राः शस्त्राणि विविधानि च। ततो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० सुराश्चक्रभिन्नावमंतोरुधिरंबहु।असिशक्तिगदारुग्णानिपेतुर्द्धरणीतले।छिन्नानिपट्टिशैश्चैवशिरांसि
४६ युधिदारुणैः।तप्तकांचनमालीनिनिपेतुरनिशंतदा।रुधिरेणावलिप्तांगानिहताश्चमहासुराः।अद्रीणा
मिवकूटानिधातुरक्तानिशेरते।हाहाकारःसमभवत्तत्रतत्रसहस्रशः।अन्योन्यंछिंदतांशस्त्रैरादित्येलो
हितायति।परिघैरायसैस्तीक्ष्णैःसन्निकर्षेचमुष्टिभिः।निघ्नतांसमरेन्योन्यंशब्दोदिवमिवास्पृशत्।छिंधि
भिंधिप्रधावत्वंपातयाभिसरेतिच।अश्रूयंतमहाघोराःशब्दास्तत्रसमंततः।एवंसुतुमुलेयुद्धेवर्तमानेम
हाभये।नरनारायणौदेवौसमाजग्मतुराहवं।तत्रदिव्यंधनुर्दृष्ट्वानरस्यभगवानपि।चिंतयामासतच्चक्रंवि
ष्णुर्दानवसूदनं॥ततोंबराच्चिंतितमात्रमागतंमहाप्रभंचक्रममित्रतापनं।विभावसोस्तुल्यमकुंठमंडलंसुद
र्शनंसंयतिभीमदर्शनं।तदागतंज्वलितहुताशनप्रभंभयंकरंकरिकरबाहुरच्युतः।मुमोचवैवलवद ४६
थोग्रवेगवान्महाप्रभंपरनगरावदारणं।तदंतकज्वलनसमानवर्चसंपुनःपुनर्न्यपततवेगवत्तदा।वि
दारयद्दितिदनुजान्सहस्रशःकरेरितंपुरुषवरेणसंयुगे।दहत्क्वचिज्ज्वलनइवावलेलिहत्प्रसह्यतान
सुरगणान्न्यकृंतत।प्रवेरितंवियतिमुहुःक्षितौतथापपौरणेरुधिरमथोपिशाचवत्।तथासुरागिरिभि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रदीनचेतसोमुहुर्मुहुःसुरगणमर्द्दयंस्तदा॥ महाबलाविगलितमेघवर्चसः सहस्रशोगगनमभिप्रपद्य ह
श्रथांवराद्भयजननाःप्रपेदिरेसपादपावहुविधमेघरूपिणः।महाद्रयःपरिगलिताग्रसानवःपरस्परंद्रुत
मभिहत्यसस्वनाः।ततोमहीप्रविचलितासकाननामहाद्रिपाताभिहतासमंततः।परस्परंभृशमभिगर्ज्जतां
मुहूरणाजिरेभृशमभिसंप्रवर्त्तिते।नरस्ततोवरकनकाग्रभूषणैर्महेषुभिर्गगनपथंसमावृणोत्।विदारय
न्गिरिशिखराणिपत्रिभिर्महाभयेऽसुरगणविग्रहेतदा।ततोमहीलवणजलंचसागरंमहासुराःप्रविविशु
रर्द्दिताःसुरैः।वियद्गतंज्वलितहुताशनप्रभंसुदर्शनंपरिकुपितंनिशम्यते।ततःसुरैर्विजयमवाप्यमंद
रःस्वमेवदेशंगमितःसुपूजितः।विनाद्यखंदिवमपिचैवसर्वशस्ततोगताःसलिलधरायथागतं।ततोऽमृ
तंसुनिहितमेवचक्रिरेसुराःपरांमुदमधिगम्यपुष्कलां।ददौचतंनिधिममृतस्यरक्षितुंकिरीटिनेबलभिद
थामरैःसह इत्यादिपर्वण्यमृतमथनंसमाप्तम् सौतिरुवाच एतत्तेकथितंसर्वममृतं
मथितंयथा।यत्रसोऽश्वःसमुत्पन्नःश्रीमानतुलविक्रमः।यंनिशाम्यतदाकद्रूर्विनतामिदमब्रवीत्।उ
च्चैःश्रवाहिकिंवर्णोभद्रेप्रब्रूहिमाचिरं विनतोवाच श्वेतएवाश्वराजोऽयंकिंवात्वंमन्यसेशुभे।ब्रू

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
४७

हिवर्ष्मित्वमप्यस्यतनोत्रविपणावहे   कद्रूरुवाच   कृष्णवर्णमहंमन्येहयमेनंशुचिस्मिते।एहिसा
र्द्धंमयादीव्यदासीभावायभामिनि॥   सौतिरुवाच   एवंतेसमयंकृत्वादासीभावायवैमिथः।जग्म
तुःस्वगृहानेवश्वोद्रक्ष्यावइतिस्मह।ततःपुत्रसहस्रंतुकद्रूर्जिह्मंचिकीर्षती।आज्ञापयामासतदावाला
भूत्वाञ्जनप्रभाः।आविशध्वंहयंक्षिप्रंदासीनस्यामहंयथा।नावपद्यंतयेवाक्यंतान्शशापभुजंगमा
न्।सर्पसत्रेवर्त्तमानेपावकोवःप्रधक्ष्यति।जनमेजयस्यराजर्षेःपांडवेयस्यधीमतः।शापमेनंतुशु
श्रावस्वयमेवपितामहः।अतिक्रूरंसमुत्सृष्टंकद्र्वादैवादतीवहि।सार्द्धंदेवगणैःसर्वैर्वाचंतामन्वमोद
त।बहुत्वंप्रेक्ष्यसर्पाणांप्रजानांहितकाम्यया।तिग्मवीर्यविषाह्येतेदंदशूकामहाबलाः।तेषांतीक्ष्णविष
त्वाद्धिप्रजानांचहितायच।युक्तंमात्राकृतंतेषांपरपीडोपसर्पिणां।अन्येषामपिसत्वानांनित्यंदोषपरास्तु ४७
ये।तेषांप्राणांतिकोदंडोदैवेनविनिपात्यते।एवंसंभाष्यदेवस्तुपूज्यकद्रूंचतांतदा।आहूयकश्यपंदेवइ
दंवचनमब्रवीत्।यदेतेदंदशूकाश्चसर्पाजातास्त्वयानघ।विषोल्बणामहाभोगामात्राशप्ताःपरंतप।त
त्रमन्युस्त्वयाताननकर्त्तव्यःकथंचन।दृष्टंपुरातनंह्येतद्यज्ञेसर्पविनाशनं।तेषांतीक्ष्णविषत्वाद्धिप्रजा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नांचहितायच॥ इत्युक्त्वासहस्राक्षंकृदेवस्तंप्रसाद्यप्रजापतिं॥ प्रादाद्धिपहरीविद्यांकश्यपायमहात्मने
इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच ततोरजन्यांव्युष्टायांप्रभातेभ्युदितेरवौ। कद्रूश्चविनताचै
वभगिन्यौतेतपोधन। अमर्षितेतुसंरब्धेदास्येकृतपणेतदा। जग्मतुस्तुरगंद्रष्टुमुच्चैःश्रवसमंतिकात्।
ददृशातेथतेतत्रसमुद्रंनिधिमंभसां। महांतमुदकागाधंक्षोभ्यमानंमहास्वनं। तिमिंगिलझषाकीर्णंमक
रैरावृतंतथा। सत्वैश्चबहुसाहस्रैर्नानारूपैःसमावृतं। भीषणैर्विकृतैरन्यैर्घोरैर्जलचरैस्ततः। उग्रैर्नित्यम
नाधृष्यंकूर्मग्राहसमाकुलं। आकरंसर्वरत्नानामालयंवरुणस्यच। नागानामालयंरम्यमुत्तमंसरितांपतिं
पातालज्वलनावासमसुराणांचबांधवं। भयंकरंचसत्वानांपयसांनिधिमर्णवं। शुभंदिव्यममर्त्यानाममृ
तस्याकरंपरं। अप्रमेयमचिंत्यंचसुपुण्यजलमद्भुतं। घोरंजलचरारावरौद्रंभैरवनिस्वनं। गंभीरावर्तकलि
लंसर्वभूतभयंकरं। वेलादोलानिलचलंक्षोभोद्वेगसमुत्थितं। वीचीहस्तैःप्रचलितैर्नृत्यंतमिवसर्वतः। चंद्रवृ
द्धिक्षयवशादुद्वृत्तोर्मिसमाकुलं। पांचजन्यस्यजननंरत्नाकरमनुत्तमं। गांविंदताभगवतागोविंदेनामितौ
जसा। वराहरूपिणाचांतर्विक्षोभितजलाविलं। ब्रह्मर्षिणाव्रतवतावर्षाणांशतमत्रिणा। अनासादितगाधं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० चपातालतलमव्ययं।आध्यात्मयोगनिद्रांचपद्मनाभस्यसेवतः।युगादिकालशयनंविष्णोरमिततेजसः।
४८ वज्रपातनसंत्रस्तमैनाकस्याभयप्रदं।तिग्माहवार्दितानांचअसुराणांपरायणं।वडवामुखदीप्ताग्नेस्तो
यहव्यप्रदंद्रुवं।अगाधपारंविस्तीर्णमप्रमेयंसरित्पतिं।महानदीभिर्वह्वीभिःस्पर्धयेवसहस्रशः।अभि
सार्यमाणमनिशंददृशातेमहार्णवं।आपूर्यमाणमत्यर्थंनृत्यमानमिवोर्मिभिः॥गंभीरंतिमिमकरोग्रसं
कुलंतंगर्जंतंजलचररावरौद्रनादैः।विस्तीर्णंददृशातुरंबरप्रकाशंतेगाधंनिधिमुरुमंभसामनंतं
इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच नागाश्चसंविदंकृत्वाकर्तव्यमितितद्वचः।निःस्नेहावै
दहेन्माताअसंप्राप्तमनोरथाः।प्रसन्नामोक्षयेदस्मांस्तस्माच्छापाच्चभाविनी।कृष्णंपुच्छंकरिष्यामस्तुरग
स्यनसंशयः।तथाहिगत्वातेतस्यपुच्छेवालाइतिस्थिताः।एतस्मिन्नंतरेतेतुसपत्न्यौपणितेतदा।ततस्तेप ६८
णितंकृत्वाभगिन्यौद्विजसत्तम।जग्मतुःपरयाप्रीत्यापरंपारंमहोदधेः।कद्रूश्चविनताचैवदाक्षायण्यौविह
यसा।आलोकयंत्यावक्षोभ्यंसमुद्रंनिधिमंभसां।वायुनातीवसहसाक्षोभ्यमानंमहास्वनं।तिमिंगिलस
माकीर्णंमकरैरावृतंतथा।संयुतंबहुसाहस्रैःसत्वैर्नानाविधैरपि।घोरैर्घोरमनाधृष्यंगंभीरमतिभैरवं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आकरं सर्वरत्नानां मालयं वरुणस्य च। नागानामालयं चापि सुरम्यं सरितां पतिं। पातालज्वलनावासम
सुराणां तथालयं। भयंकराणां सत्वानां पयसो निधिमव्ययं। शुभ्रं दिव्यममर्त्यानाममृतस्याकरं परं। अप्र
मेयमचिंत्यं च सुपुण्यजलसम्मितं। महानदीभिर्बह्वीभिस्तत्र तत्र सहस्रशः। आपूर्यमाणमत्यर्थं नृत्यंत
मिव चोर्मिभिः। इत्येवं तरलतरोर्मिसंकुलं तं गंभीरं विकशितमंवरप्रकाशं। पातालज्वलनशिखावदी
पितांगं गर्जंतं द्रुतमभिजग्मतुस्ततस्ते इत्यादिपर्वणि सौपर्णे सूत उवाच तं समु
द्रमतिक्रम्य कद्रूर्विनतया सह। न्यपतत्तुरगाभ्यासे नचिरादिव शीघ्रगा। ततस्ते तं हयश्रेष्ठं ददृशाते महा
जवं। शशांककिरणप्रख्यं कालवालमुभे तदा। निशाम्य च बहून्वालान्कृष्णान्पुच्छसमाश्रितान्। विषस
रूपं विनतां कद्रूर्दास्ये न्ययोजयत्। ततः सा विनता तस्मिन्पणितेन पराजिता। अभवद्दुःखसंतप्ता दासी
भावं समास्थिता॥ एतस्मिन्नंतरे चापि गरुडः काल आगते। विना मात्रा महातेजा विदार्यांडमजायत। महा
सत्वबलोपेतः सर्वा विद्योतयन्दिशः। कामरूपः कामगमः कामवीर्यो विहंगमः। अग्निराशिरिवोद्भासन्समि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्धोऽतिभयंकरः।विद्युद्विस्पष्टपिंगाक्षोयुगांताग्निसमप्रभः।प्रवृद्धःसहसापक्षीमहाकायोनभोगतः।घो
रोघोरस्वनोरौद्रोवह्निरौर्वइवापरः।तंदृष्ट्वाशरणंजग्मुःप्रजाःसर्वाविभावसुं।प्रणिपत्याब्रुवंश्चैनमासीनं
विश्वरूपिणं।अग्नेमात्वंप्रवर्द्धिष्ठाःकच्चिन्नोनदिधक्षसि।असौहिराशिःसुमहान्समिद्धस्तवसर्प्पति ॥
अग्निरुवाच नैतदेवंयथायूयंमन्यध्वमसुरार्द्दनाः।गरुडोबलवानेषममतुल्यश्चतेजसा।जातःप
रमतेजस्वीविनतानंदिवर्द्धनः।तेजोराशिमिमंदृष्ट्वायुष्मान्मोहःसमाविशत्।नागक्षयकरश्चैवकाश्यपे
योमहाबलः।देवानांचहितेयुक्तस्त्वहितोदैत्यरक्षसां।नभीःकार्याकथंचात्रपश्यध्वंसहितामम।एवमुक्ता
स्तदागत्वागरुडंवाग्भिरस्तुवन्।तेदूरादभ्युपेत्यैनंदेवाःसर्षिगणास्तदा देवाऊचुः त्वमृषिस्त्वंमहाभा ५९
गस्त्वंदेवःपतगेश्वरः।त्वंप्रभुस्तपनप्रख्यस्त्वन्नस्त्राणमनुत्तमं॥बलोर्मिमान्साधुरदीनसत्वःसमृद्धिमान्दु
र्विषहस्त्वमेव।त्वत्तःसृतंसर्वमहीनकीर्त्तेह्यनागतंचोपगतंचसर्वं।त्वमुत्तमःसर्वमिदंचराचरंगभस्तिभि
र्भानुरिवावभाससे।समाक्षिपन्भानुमतःप्रभांमुहुस्त्वमंतकःसर्वमिदंध्रुवाध्रुवं।दिवाकरःपरिकुपितो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यथादहेत्प्रजास्तथादहसिकृतानलप्रभाभयंकरःप्रलयइवाग्निरुत्थितोविनाशयन्युगपरिवर्तनान्त
कृत।खगेश्वरंशरणमुपागतावयंमहौजसंज्वलनसमानवर्चसं।तडित्प्रभंवितिमिरमभ्रगोचरंमहाबलंग
रुडमुपेत्यखेचरं।परावरंवरदमजय्यविक्रमंतवौजसासर्वमिदंप्रतापितं।जगत्प्रभोतप्तसुवर्णवर्चसात्वं ५२
पाहिसर्वांश्चसुरान्महात्मनः।भयान्वितानभसिविमानगामिनोविमानिताविपथगतिंप्रयान्तिते।ऋषेःसु
तस्त्वमसिदयावतःप्रभोमहात्मनःखगवरकश्यपस्यह।समाक्रुधःकुरुजगतोदयांपरांत्वमीश्वरःप्रश
ममुपैहिपाहिनः।महाशनिस्फुरितसमस्वनेनतेदिशोऽम्बरंत्रिदिवमियंचमेदिनी।चलन्तिनःखगहृदयानिचा
निशंनिगृह्यतांवपुरिदमग्निसन्निभं।तवद्युतिंकुपितकृतान्तसन्निभांनिशम्यनश्चलतिमनोऽव्यवस्थितं।
प्रसीदनःपतगपतेप्रयाचतांशिवश्चनोभवभगवन्सुखावहः॥एवंस्तुतःसुपर्णस्तुदेवैःसर्षिगणैस्तदा
तेजसःप्रतिसंहारमात्मनःसचकारह इत्यादिपर्वणिसौपर्णेसुपर्णस्तुतिः सौतिरुवाच ॥
सश्रुत्वाथात्मनोदेहंसुपर्णःप्रेक्ष्यचस्वयं।शरीरप्रतिसंहारमात्मनःसंप्रचक्रमे सुपर्णउवाच ॥
नमेसर्वाणिभूतानिबिभियुर्देहदर्शनात्।भीमरूपात्समुद्विग्नास्तस्मात्तेजस्तुसंहरे सौतिरुवाच ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
५०

ततःकामगमःपक्षीकामवीर्योविहंगमः।अरुणंचात्मनःपृष्ठमारोप्यसपितुर्गृहात्।मातुरंतिकमागच्छ
त्परंतीरंमहोदधेः।तत्रारुणश्चनिक्षिप्तोदिशंपूर्वांमहाद्युतिः।सूर्यस्तेजोभिरत्युग्रैर्लोकान्दग्धुमनायदा॥
रुरुरुवाच   किमर्थंभगवान्सूर्योलोकान्दग्धुमनास्तदा।किमस्यापहृतंदेवैर्येनेमंमन्युराविशत्॥
प्रमतिरुवाच   चंद्रादित्यौयदाराहुराख्यातौह्यमृतंपिबन्।वैरानुबंधंकृतवांश्चंद्रादित्येतदानघ।वध्य
मानेग्रहेणाथआदित्येमन्युराविशत्।सुरार्थायसमुत्पन्नोरोषोराहोस्तुमांप्रति।बह्वनर्थकरंपापमेकोहंस
मवाप्नुयां।सहायएवकार्येषुनचकृच्छ्रेषुदृश्यते।पश्यंतिग्रस्यमानंमांसहंतेवैदिवौकसः।तस्माल्लोकवि
नाशार्थंह्यवतिष्ठेनसंशयः।एवंकृतमतिःसूर्योप्यस्तमभ्यगमद्गिरिं।तस्माल्लोकविनाशायसंतापयतभा
स्करः।ततोदेवानुपागम्यप्रोचुरेनंमहर्षयः।अद्यार्द्धरात्रसमयेसर्वलोकभयावहः।उत्पत्स्यतेमहान्दाहस्त्रै ५०
लोक्यस्यविनाशनः।ततोदेवाःसर्षिगणाउपगम्यपितामहं।अब्रुवन्किमिवेहाद्यमहद्दाहकृतंभयं।नतावद्दृ
श्यतेसूर्यःक्षयोयंप्रतिभातिच।उदितेभगवान्भानौकथमेतद्भविष्यति   पितामहउवाच   एषलोक
विनाशायरविरुद्यंतुमुद्यतः।दृश्यन्नेवहिलोकान्सभस्मराशीकरिष्यति।तस्यप्रतिविधानंचविहितंपूर्वमे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वहि।कश्यपस्यसुतोधीमानरुणेत्यभिविश्रुतः।महाकायोमहातेजाःसस्थास्यतिपुरोरवेः।करिष्यतिचसा
रथ्यंतेजश्चास्यहरिष्यति।लोकानांस्वस्तिचैवंस्यादृषीणांचदिवौकसां   प्रमतिरुवाच   ततःपिताम
हाज्ञातःसर्वंचक्रेतदारुणः।उदितश्चैवसविताह्यरुणेनसमावृतः।एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्सूर्यमनुराविशत्।
अरुणश्चयथैवास्यसारथ्यमकरोत्प्रभुः।भूयएवापरंप्रश्नंशृणुपूर्वमुदाहृतं   इत्यादिपर्वणिसौप
र्णे   सौतिरुवाच   ततःकामगमःपक्षीमहावीर्योमहावलः।मातुरंतिकमागच्छत्परंपारंमहोद
धेः।यत्रसाविनतातस्मिन्पणितेनपराजिता।अतीवदुःखसंतप्तादासीभावमुपागता।ततःकदाचिद्विनतां
प्रणतांपुत्रसन्निधौ।कालेचाहूयवचनंकद्रूरिदमभाषत।नागानामालयंभद्रेसुरम्यंचारुदर्शनं।समुद्र
कुक्षावेकांतेतत्रमांविनतेनय।ततःसुपर्णमातातामवहत्सर्पमातरं।पन्नगानारुडश्चापिमातुर्वचन
चोदितः।ससूर्यमभितोयातिवैनतेयोविहंगमः।सूर्यरश्मिप्रतप्ताश्चमूर्छिताःपन्नगाभवन्।तदवस्थान्
सुतान्दृष्ट्वाकद्रूःशक्रमथास्तुवत्।नमस्तेसर्वदेवेशनमस्तेवलसूदन।नमुचिघ्ननमस्तेस्तुसहस्राक्ष
शचीपते।सर्पाणांसूर्यतप्तानांवारिणात्वंप्लवोभव।त्वमेवपरमंत्राणमस्माकममरोत्तम।ईशोह्यसिपयः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्रष्टुं त्वमनल्पं पुरंदर। त्वमेव मेघस्त्वं वायुस्त्वमग्निर्विद्युतोंवरे। त्वमभ्रगणविक्षेप्ता त्वामेवाहुर्महाघनं। त्वं व
ज्रमतुलं घोरं घोषवांस्त्वं बलाहकः। स्रष्टा त्वमेव लोकानां संहर्त्ता चापराजितः। त्वं ज्योतिः सर्वभूतानां त्वमादित्यो
विभावसुः। त्वं महद्भूतमाश्चर्यं त्वं राजा त्वं सुरोत्तम। त्वं विष्णुस्त्वं सहस्राक्षस्त्वं देवस्त्वं परायणं। त्वं सर्वममृतं देव
त्वं सोमः परमार्चितः। त्वं मुहूर्त्तस्तिथिस्त्वं च त्वं लवस्त्वं पुनः क्षणः। शुक्लस्त्वं बहुलस्त्वं च कला काष्ठा त्रुटिस्त
था। संवत्सरर्त्तवो मासा रजन्यश्च दिनानि च। त्वमुत्तमा सगिरिवना वसुंधरा सभास्करं वितिमिरमंबरं तथा।
महोदधिः सतिमितिमिंगिलस्तथा महोर्मिमान्बहुमकरो झषाकुलः। महायशास्त्वमिति सदाभिपूज्यसे म
नीषिभिर्मुदितमना महर्षिभिः। अभिष्टुतः पिबसि च सोममध्वरे वषट्कृतान्यपि च हवींषि भूतये। त्वं विप्रैः
सततमिहेज्यसे फलार्थं वेदांगेष्वतुलबलौघ गीयसे च। त्वद्धेतोर्यजनपरायणा द्विजेन्द्रा वेदांगान्यभिगमयं ५१
ति सर्वयत्नैः इत्यादिपर्वणि सौपर्णे सौतिरुवाच एवं स्तुतस्तदा कद्र्वा भगवान्हरिवाहनः
। नीलजीमूतसंघातैः सर्वमंबरमावृणोत्। ते मेघा मुमुचुस्तोयं प्रभूतं विद्युदुज्वलाः। परस्परमिवात्यर्थं गर्ज
न्तः सततं दिवि। संवर्त्तितमिवाकाशं जलदैः सुमहाद्भुतैः। सृजद्भिरतुलं तोयमजस्रं सुमहारवैः। संप्रनृत्तमिवा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

काशंधारोर्मिभिरनेकशः। मेघस्तनितनिर्घोषैर्विद्युत्पवनकंपितैः। तैर्मेघैः सततासारं वर्षद्भिरनिशं तदा। नष्ट
चंद्रार्ककिरणमंबरं समपद्यत। नागानामुत्तमो हर्षस्तथा वर्षति वासवे। आपूर्यत मही चापि सलिलेन समंत
तः। रसातलमनुप्राप्तं शीतलं विमलं जलं। तदा भूरभवच्छन्ना जलोर्मिभिरनेकशः। रामणीयकमागच्छन्मात्रा
सह भुजंगमाः इत्यादिपर्वणि सौपर्णे सौतिरुवाच संप्रहृष्टास्ततो नागा जलधाराप्लु
तास्तदा। सुपर्णेनोह्यमानास्ते जग्मुस्तं द्वीपमाशु वै। इंद्रतुल्यवला घोरं ददृशुस्सर्वमायतं। सुपर्णसहिताः स
र्पाः काननं च मनोरमं। सागरांबुपरिक्षिप्तं पक्षिसंघनिनादितं। विचित्रफलपुष्पाभिर्वनराजीभिरावृतं। भव
नैरावृतं रम्यैस्तथा पद्माकरैरपि। प्रसन्नसलिलैश्चापि ह्रदैर्दिव्यैर्विभूषितं। दिव्यगंधवहैः पुण्यैर्मारुतैरुप
वीजितं। उत्पतद्भिरिवाकाशं वृक्षैर्मलयजैरपि। शोभितं पुष्पवर्षाणि मुंचद्भिर्मारुतेरितैः। वायुविक्षिप्तकु
सुमैस्तथान्यैरपि पादपैः। किरद्भिरिव तत्रस्थान्नागान्पुष्पांबुवृष्टिभिः। मनःसंहर्षणं दिव्यं गंधर्वाप्सरसांप्रि
यं। मत्तभ्रमरसंघुष्टं मनोज्ञाकृतिदर्शनं। रमणीयं शिवं पुण्यं सर्वैर्जनमनोहरं। नानापक्षिरुतं रम्यं कद्रूपु
त्रप्रहर्षणं। तत्ते वनं समासाद्य विजह्रुः पन्नगास्तदा। अब्रुवंश्च महावीर्यं सुपर्णं पतगेश्वरं। वहास्मानपरं द्वीपं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सुरम्यंविमलोदकं।त्वंहिदेशान्बहून्रम्यान्व्रजन्पश्यसिखेचर।सविचिंत्याब्रवीत्पक्षीमातरंविनतांतदा।किं
कारणंमयामातःकर्त्तव्यंसर्पभाषितं विनतोवाच दासीभूतास्मिदुर्योगात्सपत्न्याःपन्नगोत्तम।
पणंवितथमास्थायसर्प्पैरुपधिनाकृते।तस्मिंस्तुकथितेमात्राकारणेगगनेचरः।उवाचवचनंसर्प्पांस्तेन
दुःखेनदुःखितः।किमाहृत्यविदित्वावाकिंवाकृत्वेहपौरुषं।दास्याद्वोविप्रमुच्येयंतथ्यंवदतलेलिहाः ॥
सौतिरुवाच श्रुत्वातमब्रुवन्सर्पाआहरामृतमोजसा।ततोदास्याद्विप्रमोक्षोभवितातवखेचर ॥
इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच इत्युक्तोगरुडःसर्पैस्ततोमातरमब्रवीत्।गच्छाम्यमृतमाह
र्त्तुंभक्ष्यमिच्छामिवेदितुं विनतोवाच समुद्रकुक्षावेकांतेनिषादालयमुत्तमं।निषादानांसहस्राणि
तान्भुक्त्वामृतमानय।नचतेब्राह्मणंहंतुंकार्याबुद्धिःकथंचन।अवध्यःसर्वभूतानांब्राह्मणोह्यनलोपमः। ५२
अग्निरर्कोविषंशस्त्रंविप्रोभवतिकोपितः।एवमादिभिरूपैस्तुसतांवैब्राह्मणोमतः।सतेतातनहंतव्यःसंक्रुद्धेनापि
सर्वथा।ब्राह्मणानामभिद्रोहोनकर्त्तव्यःकथंचन।नह्येवमग्निर्नादित्योभस्मकुर्यात्तथानघ।यथाकुर्यादभिक्रुद्धो
ब्राह्मणःशंसितव्रतः।तदेतैर्विविधैर्लिंगैस्त्वंविद्यास्तंद्विजोत्तमं।भूतानामग्रभूर्विप्रोवर्णश्रेष्ठःपितागुरुः ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

गरुड उवाच किंरूपो ब्राह्मणो मातः किंशीलः किंपराक्रमः। किंस्विदग्निनिभो भाति किंस्वित्सौम्यप्रदर्शनः।य
थाहमभिजानीयां ब्राह्मणं लक्षणैः शुभैः। तन्मे कारणतो मातः पृच्छतो वक्तुमर्हसि विनतोवाच यस्ते कं
ठमनुप्राप्तो निगीर्णं वडिशं यथा। दहेदंगारवत्पुत्र तं विद्याद्ब्राह्मणर्षभं। विप्रस्त्वया न हंतव्यः संक्रुद्धेनापि सर्वदा
।प्रोवाच चैनं विनता पुत्रहार्दादिदं वचः। जठरे न च जीर्येद्यस्तं जानीहि द्विजोत्तमं। पुनः प्रोवाच विनता पुत्रहार्दादिदं
वचः। जानंत्यप्यतुलं वीर्यमाशीर्वादपरायणा। प्रीता परमदुःखार्ता नागैर्विप्रकृता सती। पक्षौ ते मारुतः पातु चं
द्रसूर्यौ च पृष्ठतः। शिरश्च पातु वह्निस्ते वसवः सर्वतस्तनुं। अहं च ते सदा पुत्र शांतिस्वस्तिपरायणा। इहासीना भ
विष्यामि स्वस्तिकारे रता सदा। अरिष्टं व्रज पंथानं पुत्र कार्यार्थसिद्धये सौतिरुवाच ततः स मातुर्वचनं
निशम्य वितत्य पक्षौ नभ उत्पपात। ततो निषादान्बलवानुपागतो बुभुक्षितः काल इवांतकोपरः। स तान्निषादानुप
संहरंस्तदा रजः समुद्धूय नभःस्पृशं महत्। समुद्रकुक्षौ च विशोषयन्पयः समीपजान्भूधरजान्विचालयन्। ततः स
चक्रे महदाननं तदा निषादमार्गं प्रतिरुध्य पक्षिराट्। ततो निषादास्त्वरिताः प्रवव्रजुर्यतो मुखं तस्य भुजंगभोजि
नः। तदाननं विवृतमतिप्रमाणवत्समभ्ययुर्गगनमिवार्दिताः खगाः। सहस्रशः पवनरजोविमोहिता यथानिल

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० प्रज्वलितपादपेवने।ततःखगोवदनममित्रतापनःसमाहरत्परिचपलोमहाबलः।निषूदयन्बहुविधमत्स्यभ
५३ क्षिणोबुभुक्षितोगगनचरेश्वरस्तदा इत्यादिपर्वणिसौपर्णे सौतिरुवाच तस्यकण्ठमनुप्रा
प्तोब्राह्मणःसहभार्यया।दहन्दीप्तइवाङ्गारस्तमुवाचान्तरिक्षगः।द्विजोत्तमविनिर्गच्छतूर्णमास्यादपावृतात्।
नहिमेब्राह्मणोवध्यःपापेष्वपिरतःसदा।ब्रुवाणमेवंगरुडंब्राह्मणःप्रत्यभाषत।निषादीममभार्येयंनिर्गच्छ
तुमयासह॥ गरुडउवाच ॥एतामपिनिषादींत्वंपरिगृह्याशुनिःपत।तूर्णंसंभावयात्मानमजीर्णंमम
तेजसा सौतिरुवाच ततःसविप्रोनिष्क्रान्तोनिषादीसहितस्तदा।वर्द्धयित्वाचगरुडमिष्टंदेशंजगा
मह।सहभार्येविनिष्क्रान्तेतस्मिन्विप्रेचपक्षिराट्।वितत्यपक्षावाकाशमुत्पपातमनोजवः।ततोपश्यत्सपि
तरंपृष्टश्चाख्यातवान्पितुः।यथान्यायममेयात्मातंचोवाचमहानृषिः॥ कश्यपउ ॥कच्चिद्वःकुशलं ५३
नित्यंभोजनेबहुलंसुतः।कच्चिच्चमानुषेलोकेतवान्नंविद्यतेबहु गरुडउ मातामेकुशलाशश्वत्तथा
भ्रातातथाह्यहं।नहिमेकुशलंतातभोजनेबहुलेसदा।अहंहिसर्पैःप्रहितःसोममाहर्त्तुमुत्तमं।मातुर्दास्य
स्यविमोक्षार्थमाहरिष्येतमद्यवै।मात्राचात्रसमादिष्टोनिषादान्भक्षयेतिह।नचमेतृप्तिरभवद्भक्षयित्वास

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हस्तत्राः।तस्माद्भक्ष्यंत्वमपरंभगवन्प्रदिशस्वमे।यद्भुक्त्वामृतमाहर्तुंसमर्थःस्यामहंप्रभो।क्षुत्पिपासा
विघातार्थंभक्ष्यमाख्यातुमेभवान् कश्यपउ इदंसरोमहापुण्यंदेवलोकेपिविश्रुतं।यत्रकूर्मो
र्मोग्रजंहस्तीसदाकर्षत्यवाङ्मुखः।तयोर्जन्मांतरवैरंसंप्रवक्ष्याम्यशेषतः।तन्मेतत्वंनिबोधस्वयत्प्रमा
णौचताबुभौ।आसीद्विभावसुर्नाममहर्षिःकोपनोभृशं।भ्रातातस्यानुजश्चासीत्सुप्रतीकोमहातपाः।सने
च्छतिधनंभ्रातासहैकस्थंमहामुनिः।विभागंकीर्तयत्येवसुप्रतीकोहिनित्यशः।अथाब्रवीच्चतंभ्रातासुप्र
तीकंविभावसुः।विभागंबहवोमोहात्कर्तुमिच्छंतिनित्यदाः।ततोविभक्तास्त्वन्योन्यंनाद्रियंतेऽर्थमोहिताः
ततःस्वार्थपरान्मूढान्पृथग्भूतान्स्वकैर्धनैः।विदित्वाभेदयंत्येतानमित्रामित्ररूपिणः।विदित्वाचापरेभिन्ना
नंतरेषुपतंत्यथ।भिन्नानामतुलोनाशःक्षिप्रमेवप्रवर्तते।तस्माद्विभागंभ्रातॄणांनप्रशंसंतिसाधवः।गुरु
शास्त्रेनिबद्धानामन्योन्येनाभिशंकिनां।नियंतुंनहिशक्यस्त्वंभेदतोधनमिच्छसि।यस्मात्तस्मात्सुप्रतीकहस्ति
त्वंसमवाप्स्यसि।शप्तस्त्वेवंसुप्रतीकोविभावसुमथाब्रवीत्।त्वमप्यंतर्जलचरःकच्छपःसंभविष्यसि।एवमन्यो
न्यशापात्तौसुप्रतीकविभावसू।अस्मिन्सरसिविस्तीर्णेगजकूर्मौबभूवतुः।इत्युक्त्वागरुडंसोथमांगल्यमक

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
५४

रोत्तदा। युध्यतः सह देवैस्ते शुभं भवतु मंगलं। पृथ्वी कुंभाद्द्विजा गावो यच्चान्यत्किंचिदुत्तमं। शुभं स्वस्त्ययनं
चापि भविष्यति तवाऽनघ। युध्यमानस्य संग्रामे देवैः सार्द्धं महाबल। ऋचो यजूंषि सामानि पवित्राणि हवीं
षि च रहस्यानि च सर्वाणि सर्वे वेदाश्च ते बलं। इत्युक्तो गरुडः पित्रा गतस्तं ह्रदमंतिकात्। अपश्यन्निर्मलज
लं नानापक्षिसमाकुलं। गजकच्छपतां प्राप्तौ वथार्थं मूढचेतसौ। रोषदोषानुषंगेन तिर्यग्योनिगतावुभौ।
परस्परद्वेषरतौ प्रमाणबलदर्पितौ। सरस्यस्मिन्महाकायौ पूर्ववैरानुसारिणौ। तयोरन्यतरः श्रीमान्समु
पैति महागजः। यस्य बृंहितशब्देन कूर्मोऽप्यंतर्जलेशयः। उत्थितोऽसौ महाकायः कृत्स्नं विक्षोभयन्सरः। यं दृष्ट्वा
वेष्टितकरः पतत्येष गजो जलं। दंतहस्ताग्रलांगूलपादवेगेन वीर्यवान्। विक्षोभयंस्ततो नागः सरो बहुझषा
कुलं। कूर्मोऽप्यभ्युद्यतशिरा युद्धायाभ्येति वीर्यवान्। षडुच्छ्रितो योजनानि गजस्तद्द्विगुणायतः। कूर्मस्त्रियो ५८
जनोत्सेधो दशयोजनमंडलः। तावुभौ युद्धसंमत्तौ परस्परवधैषिणौ। उपयुज्याशु कर्मेदं साधयेप्सितमात्म
नः॥ सौतिरु ॥ स तत्स्मृत्वा पितुर्वाक्यं भीमवेगोऽन्तरिक्षगः। नखेन गजमेकेन कूर्ममेकेन चाक्षिप
त्। समुत्पपात चाकाशं तत उच्चैर्विहंगमः। सोऽलंबतीर्थमासाद्य देववृक्षानुपागमत्। ते भीताः समकंपे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ततस्तपक्षानिलाहताः। ननोभंज्यादितितदादिप्साः कनकशाखिनः। प्रचलांगान्सतान्दृष्ट्वा मनोरथफलद्रु
मान्। अन्यानतुलरूपांगानुपचक्राम खेचरः। कांचनै राजतैश्चैव फलैर्वैडूर्यशाखिनः। सागरांबुपरिक्षिप्तान्
भ्राजमानान्महाद्रुमान्। तमुवाच खगश्रेष्ठं तत्र रोहिणपादपः। अतिप्रवृद्धः सुमहानापतंतं मनोजवं। यैषा
मम महाशाखा शतयोजनमायता। एतामास्थाय शाखां त्वं खादेमौ गजकच्छपौ॥ ततो द्रुमं पतगसहस्रसे
वितं महीधरं प्रतिमवपुः प्रकंपयन्। खगोत्तमो द्रुतमभिपत्य वेगवान्बभंज तामविरलपत्रसंचयां॥
इत्यादि पर्वणि सौपर्णे सौतिरुवाच स्पृष्टमात्रा तु पद्भ्यां सा गरुडेन बलीयसा। अभज्यत तरोः
शाखा भग्नां चैनामधारयत्। तां भक्त्वा स महाशाखां स्मयमानो विलोकयन्। अथात्र लंबतोपश्यद्वालखि
ल्यानधोमुखान्। ऋषयोत्र लंबते न हन्यामिति तान्ऋषीन्। तपोरतान्लंबमानान्ब्रह्मर्षीनभिवीक्ष्य सः। ह
न्यादेतान्संपतंती शाखेत्यथ विचिंत्य सः। नखैर्दृढतरं वीरः संगृह्य गजकच्छपौ। स तद्विनाशसंत्रासादभिप
त्य खगाधिपः। शाखामास्येन जग्राह तेषामेवान्ववेक्षया। अतिदैवं तु तत्तस्य कर्म दृष्ट्वा महर्षयः। विस्मयो
त्कंपहृदया नाम चक्रुर्महाखगे। गुरुं भारं समासाद्योड्डीन एष विहंगमः। गरुडस्तु खगश्रेष्ठस्तस्मात्पन्नग

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
५५
भोजनः। ततः शनैः पर्यपतन्पक्षैः शैलान्प्रकंपयन्॥ एवं सोभ्यपतद्देशान्बहून्स गजकच्छपः। दयार्थं वाल
खिल्यानां न च स्थानमविंदत॥ स गत्वा पर्वतश्रेष्ठं गंधमादनमंजसा। ददर्श कश्यपं तत्र पितरं तपसि स्थितं॥
ददर्श तं पिता चापि दिव्यरूपं विहंगमं। तेजोवीर्यबलोपेतं मनोमारुतरंहसं॥ शैलशृंगप्रतीकाशं ब्रह्मदंड
मिवोद्यतं। अचिंत्यमनभिध्येयं सर्वभूतभयंकरं॥ महावीर्यधरं रौद्रं साक्षादग्निमिवोद्यतं। अप्रधृष्यमजेयं
च देवदानवराक्षसैः॥ भेत्तारं गिरिशृंगाणां समुद्रजलशोषणं। लोकसंलोडनं घोरं कृतांतसमदर्शनं॥ तमा
गतमभिप्रेक्ष्य भगवान्कश्यपस्तदा। विदित्वा चास्य संकल्पमिदं वचनमब्रवीत्॥ कश्यपउ पुत्र मा साह
संकार्षीर्मा सद्यो लप्स्यसे व्यथां। मा त्वां दहेयुः संक्रुद्धा वालखिल्या मरीचिपाः॥ सौतिरुवाच ततः प्रसाद
यामास कश्यपः पुत्रकारणात्। वालखिल्यान्महाभागांस्तपसा हतकल्मषान्॥ कश्यपउवाच ॥प्रजा ५५
हितार्थमारंभो गरुडस्य तपोधनाः। चिकीर्षति महत्कर्म तदनुज्ञातुमर्हथ॥ सौतिरुवाच एवमुक्ता
भगवता मुनयस्ते समभ्ययुः। मुक्त्वा शाखां गिरिं पुण्यं हिमवंतं तपोर्थिनः॥ ततस्तेष्वपयातेषु पितरं विनतासु
तः। शाखाव्याक्षिप्तवदनः पर्यपृच्छत कश्यपं॥ भगवन्क्व विमुंचामि तरोः शाखामिमामहं। वर्जितं मानुषैर्दे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्नामारभ्यातु भगवान्मम । ततो निःपुरुषं शैलं हिमसंरुद्धकंदरं । अगम्यं मनसाप्यन्यैस्तस्याचख्यौ स कश्य
पः । तं पर्वतं महाकुक्षिमाविश्य स महाखगः । जवेनाभ्यपतत्तार्क्ष्यः सशाखागजकच्छपः । न तां वध्री परिण
हेच्छतचर्मा महातनुः । शाखिनो महतीशाखां यां प्रगृह्य ययौ खगः । स ततः शतसाहस्रं योजनांतरमाग
तः । कालेन नातिमहता गरुडः पतगेश्वरः । स तं गत्वा क्षणेनैव पर्वतं वचनात्पितुः । अमुंचन्महतीशाखां
सस्वनं तत्र खेचरः । पक्षानिलहतश्चास्य प्राकंपत स शैलराट् । मुमोच पुष्पवर्षं च समागलितपादपः । शृं
गाणि च व्यशीर्यंत गिरेस्तस्य समंततः । मणिकांचनचित्राणि शोभयंति महागिरिं । शाखिनो बहवश्चापि
शाखयाभिहतास्तया । कांचनैः कुसुमैर्भांति विद्युत्वंत इवांबुदाः । ते हेमविकचा भूमौ युताः पर्वतधातु
भिः । व्यराजंछाखिनस्तत्र सूर्यांशुप्रतिरंजिताः । ततस्तस्य गिरेः शृंगमास्थाय स खगोत्तमः । भक्षयामास
गरुडस्तावुभौ गजकच्छपौ । तावुभौ भक्षयित्वा तु स तार्क्ष्यः कूर्मकुंजरौ । ततः पर्वतकूटाग्रादुत्पपात महा
जवः । प्रावर्त्तंताथ देवानामुत्पाता भयशंसिनः । इंद्रस्य वज्रं दयितं प्रजज्वाल भयात्ततः । सधूमान्यपत
त्सार्चिर्दिवोल्का नभसश्च्युताः । तथा वसूनां रुद्राणामादित्यानां च सर्वशः । साध्यानां मरुतां चैव ये चान्ये दे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० वतागणाः।स्वंस्वंप्रहरणंतेषांपरस्परमुपाद्रवत्।अभूतपूर्वंसंग्रामेतदादेवासुरेपिच।ववुर्वाताःसनि
५६ र्घाताःपेतुरुल्काःसहस्रशः।निरभ्रमेवचाकाशंवज्रगर्जमहास्वनं।देवानामपियोदेवःसोप्यवर्षतशो
णितं।मम्लुर्माल्यानिदेवानांनेशुस्तेजांसिचैवहि।उत्पातमेघारौद्राश्चववृषुःशोणितंवहु।रजांसिमु
कुटान्येषामुच्छ्रितानिप्रधर्षयन्।ततस्त्राससमुद्विग्नःसहदेवैःशतक्रतुः।उत्पातान्दारुणान्पश्यन्नि
त्युवाचबृहस्पतिं॥ इंद्रउवाच ॥किमर्थंभगवन्घोराउत्पाताःसहसोत्थिताः।नचशत्रुंप्रपश्या
मियुधियोनःप्रधर्षयेत बृहस्पतिरु तवापराधाद्देवेंद्रप्रमादाच्चशतक्रतोः।तपसावालखि
ल्यानांमहर्षीणांमहात्मनां।कश्यपस्यमुनेःपुत्रोविनतायाश्चखेचरः।हर्तुंसोममभिप्राप्तोवलवान्
कामरूपधृक्।समर्थोवलिनांश्रेष्ठोहर्तुंसोमंविहंगमः।सर्वंसंभावयाम्यस्मिन्नसाध्यमपिसाधये ५६
त्॥ सौतिरुवाच ॥श्रुत्वैतद्वचनंशक्रःप्रोवाचामृतरक्षिणः।महावीर्यवलःपक्षीहर्तुंसोममिहो
द्यतः।युष्मान्संवोधयाम्येषयथासनहरेद्वलात्।अतुलंहिवलंतस्यबृहस्पतिरुवाचमे।तच्छ्रुत्वावि
वुधावाक्यंविस्मितायत्नमास्थिताः।परिवार्यामृतंतस्थुर्वज्रीचेंद्रःप्रतापवान्।धारयंतोविचित्राणि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कांचनानि मनस्विनः। कवचानि महार्हाणि वैडूर्यविकृतानि च। वर्माण्यपि च गात्रेषु भानुमंति दृढानि च। वि
विधानि च शस्त्राणि घोररूपाण्यनेकशः। सिततीक्ष्णाग्रधाराणि समुद्यम्य सुरोत्तमाः। सविस्फुलिंगज्वा
लानि सधूमानि च सर्वशः। चक्राणि परिघांश्चैव त्रिशूलानि परश्वधान्। शक्तीश्च विविधास्तीक्ष्णाः करवा
लांश्च निर्मलान्। स्वदेहरूपाण्यादाय गदाश्चोग्रप्रदर्शनाः। तैः शस्त्रैर्भानुमद्भिस्तैर्दिव्याभरणभूषिताः। भा
नुमंतः सुरगणास्तस्थुर्विगतकल्मषाः। अनुपमबलवीर्यतेजसो धृतमनसः परिरक्षणेमृतस्य। असुरपु
रविदारणाः सुरा ज्वलनसमिद्धवपुःप्रकाशिनश्च सर्वे। इति समरवरं सुराः स्थितास्ते परिघसहस्रशतैः
समाकुलं। विगलितमिव चांबरांतरं तपनमरीचिविकाशितं बभासे   इत्यादिपर्वणि सौपर्णे
शौनक उवाच   कोऽपराधो महेंद्रस्य कः प्रमादश्च सूतज। तपसा वालखिल्यानां संभूतो गरुडः कथं। क
श्यपस्य द्विजातेश्च कथं वै पक्षिराट् सुतः। अधृष्यः सर्वभूतानामवध्यश्चाभवत्कथं। कथं च कामचारी स
कामवीर्यश्च खेचरः। एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं पुराणे यदि पठ्यते॥   सौतिरुवाच   ॥विषयोऽयं पुराणस्य
यन्मां त्वं परिपृच्छसि। शृणु मे वदतः सर्वमेतत्संक्षेपतो द्विज। यजतः पुत्रकामस्य कश्यपस्य प्रजापतेः। साह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ष्यऋषयोदेवागंधर्वाश्चदद्रुः।किलातत्रेध्मानयनेशक्रोनियुक्तःकश्यपेनह।मुनयोवालखिल्याश्चयेचान्ये
देवतागणाः।शक्रस्तुवीर्यसदृशमिध्मभारंगिरिप्रभं।समुद्यम्यानयामासनातिकृच्छ्रादिवप्रभुः।अथाप
श्यदृषीन्ह्रस्वानंगुष्ठोदरवर्ष्मणः।पलाशवृंतिकामेकांवहतःसंहतान्पथि।प्रलीनान्स्वेष्विवांगेषुनिरा
हारांस्तपोधनान्।क्लिश्यमानान्मंदबलान्गोःपदेसंप्लुतोदके।तान्सर्वान्विस्मयाविष्टोवीर्योन्मत्तःपुरंदरः।
अवहस्याभ्यगाच्छीघ्रंलंघयित्वावमन्यच।तेथरोषसमाविष्टाःसुभृशंजातमन्यवः।आरेभिरेमहत्कर्मत
दाशक्रभयंकरं।जुहुवुस्तेसुतपसोविधिवज्जातवेदसं।मंत्रैरुच्चावचैर्विप्रायेनकामेनतच्छृणु।कामवीर्यः
कामगमोदेवराजभयप्रदः।इंद्रोन्यःसर्वदेवानांभवेदितियतव्रताः।इंद्राच्छतगुणःशौर्येवीर्येचैवमनोजवः।
तपसोःनःफलेनाद्यदारुणःसंभवत्विति।तद्बुद्ध्वाभृशसंतप्तोदेवराजःशतक्रतुः।जगामशरणंतत्रकश्यपं ५७
शंसितव्रतं।तच्छ्रुत्वादेवराजस्यकश्यपोथप्रजापतिः।वालखिल्यानुपागम्यकर्मसिद्धिमपृच्छत।एवमस्त्वि
तितंचापिप्रत्यूचुःसत्यवादिनः।तान्कश्यपउवाचेदंसांत्वपूर्वंप्रजापतिः।अयमिंद्रस्त्रिभुवनेनियोगाद्ब्रह्म
णःकृतः।इंद्रार्थेचभवंतोपियत्नवंतस्तपोधनाः।नमिथ्याब्रह्मणोवाक्यंकर्तुमर्हथसत्तमाः।भवतांहि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नमिथ्यायंसंकल्पोवैचिकीर्षितः।भवत्वेषपतत्रीणामिंद्रोतिवलसत्ववान्।प्रसादःक्रियतामस्यदेवरा
जस्ययाचतः।एवमुक्ताःकश्यपेनवालखिल्यास्तपोधनाः।प्रत्यूचुरभिसंपूज्यमुनिश्रेष्ठंप्रजापतिं ॥
वालखिल्याऊचुः इंद्रार्थोयंसमारंभःसर्वेषांनःप्रजापते।अपत्यार्थंसमारंभोभवतश्चायमीप्सितः
।तदिदंसफलंकर्मत्वयैवप्रतिगृह्यतां।तथाचैवंविधत्स्वात्रयथाश्रेयोनुपश्यसि।एतस्मिन्नेवकालेतुदेवी
दाक्षायिणीशुभा।विनतानामकल्याणीपुत्रकामायशस्विनी।तपस्तप्त्वाव्रतपरास्नातापुंसवनेशुचिः।
उपचक्रामभर्तारंतामुवाचाथकश्यपः।आरंभःसफलोदेविभवितायस्त्वयेप्सितः।जनयिष्यसिपुत्रौद्वौ
वीरौत्रिभुवनेश्वरौ।तपसावालखिल्यानांममसंकल्पजौतथा।भविष्यतोमहाभागौपुत्रौतेलोकपूजि
तौ।उवाचचैनांभगवान्कश्यपःपुनरेवह।धार्यतामप्रमादेनगर्भोयंसुमहोदयः।एतौसर्वपतत्रीणामिं
द्रत्वंकारयिष्यतः।लोकसंभवितौवीरौकामरूपौविहंगमौ।शतक्रतुमथोवाचप्रीयमाणःप्रजापतिः।त्व
त्सहायौमहावीर्यौभ्रातरौतेभविष्यतः।नैताभ्यांभवितादोषःसकाशात्तेपुरंदर।व्येतुतेशक्रसंतापस्त्व
मेवेंद्रोभविष्यसि।नचाप्येवंत्वयाभूयःक्षेप्तव्याब्रह्मवादिनः।नचावमान्यादर्पात्तेवाग्वज्राभृशकोपनाः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
५८

एवमुक्तोऽजगामेन्द्रोनिर्विशंकस्त्रिविष्टपं।विनताचापिसिद्धार्थावभूवमुदितातथा।जनयामासपुत्रौद्वाव
रुणंगरुडंतथा।विकलांगोरुणस्तत्रभास्करस्यपुरःसरः।पतत्रीणांचगरुडइंद्रत्वेनाभ्यषिंच्यत।तस्यैत
त्कर्मसुमहच्छ्रूयतांभृगुनंदन   इत्यादिपर्वणिसौपर्णे   सौतिरुवाच   ततस्तस्मिन्द्विजश्रेष्ठ
समुदायेतथाविधे।गरुडःपक्षिराट्तूर्णंसंप्राप्तोविबुधान्प्रति।तंदृष्ट्वातिवलंचैवप्राकंपंतसुरास्ततः।
परस्परंचप्रत्यघ्नन्सर्वप्रहरणान्युत।तत्रचासीदमेयात्माविद्युदग्निसमप्रभः।भौमनःसुमहावीर्यःसो
मस्यपरिरक्षिता।सतेनपतगेन्द्रेणपक्षतुंडनखक्षतः।मुहूर्त्तमतुलंयुद्धंकृत्वाविनिहतोयुधि।रजश्चोद्धूयसुमह
त्पक्षवातेनखेचरः।कृत्वालोकान्निरालोकांस्तेनदेवाँनिवाकिरत्।तेनावकीर्णारजसादेवामोहमुपागमन्।न
चैनंददृशुःछन्नारजसामृतरक्षिणः।एवंसंलोडयामासगरुडस्त्रिदिवालयं।पक्षतुंडप्रहारैस्तुदेवान्सविददार ५८
ह।ततोदेवःसहस्राक्षस्तूर्णंवायुमचोदयत्।विक्षिपेमांरजोवृष्टिंतवेदंकर्ममारुत।अथवायुरपोवाहतद्रज
स्तरसावली।ततोवितिमिरेजातेदेवाःशकुनिमर्दयन्।ननादचोच्चैःसबलवान्महामेघइवांबरे।वध्यमानःसुर
गणैःसर्वभूतानिभीषयन्।उत्पपातमहावीर्यःपक्षिराट्परवीरहा।समुत्पत्यांतरिक्षस्थंदेवानामुपरिस्थि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तंवर्मिणोविबुधाःसर्वेनानाशस्त्रैरवाकिरन्।पट्टिशैःपरिघैःशूलैर्गदाभिश्चसवासवाः।क्षुरांतैर्ज्वलितैश्चा
पिचक्रैरादित्यरूपिभिः।नानाशस्त्रविसर्गैस्तैर्वध्यमानःसमंततः।कुर्वन्सतुमुलंयुद्धंपक्षिराण्नव्यकंपत।निर्द
हन्निवचाकाशेवैनतेयःप्रतापवान्।पक्षाभ्यामुरसाचैवसमंताद्व्याक्षिपत्सुरान्।तेविक्षिप्तास्ततोदेवाःप्रदुद्रुवुर्ग
रुडार्दिताः।नखतुंडक्षताश्चैवसुस्रुवुःशोणितंबहु।साध्याःप्राचींसगंधर्वाःवसवोदक्षिणांदिशं।प्रजग्मुःस
हितारुद्रैःपतगेंद्रप्रधर्षिताः।दिशंप्रतीचीमादित्यानासत्यावुत्तरांदिशं।मुहुर्मुहुःप्रेक्षमाणायुध्यमानाम
हौजसः।अश्वक्रंदेनवीरेणरेणुकेनचपक्षिराट्।क्रथनेनचशूरेणतपनेनचखेचरः।उलूकश्वसनाभ्यांचनि
मिषेणचपक्षिराट्।प्ररुजेनचसंयामंचकारपुलिनेनच।तान्पक्षनखतुंडाग्रैरभिनद्विनतासुतः।युगांतकाले
संक्रुद्धःपिनाकीवपरंतपः।महाबलामहोत्साहास्तेनतेबहुधाक्षताः।रेजुरभ्रघनप्रख्यारुधिरौघप्रवर्षिणः।
तान्कृत्वापतगश्रेष्ठःसर्वानुत्क्रांतजीवितान्।अतिक्रांतोमृतस्यार्थेसर्वतोग्निमपश्यत।आवृण्वानंमहाज्वा
लमर्चिर्भिःसर्वतोंबरं।दहंतमिवतीक्ष्णांशुंचंडवायुसमीरितं।ततोनवत्यानवतीर्मुखानांकृत्वामहात्मागरु
डस्तरस्वी।नदीःसमापीयमुखैस्ततस्तैःसुशीघ्रमागम्यपुनर्जवेन।ज्वलंतमग्निंतममित्रतापनःसमास्तरत्

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
५९
त्ररथो नदीभिः। ततः प्रचक्रे वपुरन्यदल्पं प्रवेष्टुकामोग्निमभिप्रशाम्य   इत्यादि पर्वणि सौपर्णे
सौतिरुवाच   जांबूनदमयो भूत्वा मरीचिनिकरोज्ज्वलः। प्रविवेश बलात्पक्षी वारिवेग इवार्णवं। स चक्रं
क्षुरपर्यंतमपश्यदमृतांतिके। परिभ्रमंतमनिशं तीक्ष्णधारमयस्मयं। ज्वलनार्कप्रभं घोरं छेदनं सोमहा
रिणां। घोररूपं तदत्यर्थं यंत्रं देवैः सुनिर्मितं। तस्यांतरं स दृष्ट्वैव पर्यवर्त्तत खेचरः। अरांतरेणाभ्यपतत्संक्षि
प्यांगं क्षणेन ह। अधश्चक्रस्य चैवात्र दीप्तानलसमद्युती। विद्युज्जिह्वौ महावीर्यौ दीप्तास्यौ दीप्तलोचनौ। चक्षु
र्विषौ महाघोरौ नित्यं क्रुद्धौ तरस्विनौ। रक्षार्थमेवामृतस्य ददर्श भुजगोत्तमौ। सदा संरब्धनयनौ सदा चानि
मिषेक्षणौ। तयोरेकोपि यं पश्येत्स तूर्णं भस्मसाद्भवेत्। तयोश्चक्षूंषि रजसा सुपर्णः सहसावृणोत्। ताभ्याम
दृष्टरूपोसौ सर्वतः समताडयत्। तयोरंगे समाक्रम्य वैनतेयोंतरिक्षगः। आच्छिनत्तरसा मध्ये सोममभ्यद्रवत्ततः। ५९
समुत्पाट्यामृतं तत्र वैनतेयस्ततो बली। उत्पपात जवेनैव यंत्रमुन्मथ्य वीर्यवान्। अपीत्वैवामृतं पक्षी परिगृह्या
शु निःसृतः। अगच्छदपरिश्रांत आवार्यार्कप्रभां ततः। विष्णुना च तदाकाशे वैनतेयः समेयिवान्। तस्य नारायण
स्तुष्टस्तेनालौल्येन कर्मणा। तमुवाचाव्ययो देवो वरदोस्मीति खेचरं। स वव्रे तव तिष्ठेयमुपरीत्यंतरिक्षगः। उवाच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

चैनंभूयोपिनारायणमिदंवचः।अजरश्चामृतश्चस्याममृतेनविनाप्यहं।एवमस्त्वितितंविष्णुरुवाचविनतासुतं।
प्रतिगृह्यवरौतौचगरुडोविष्णुमब्रवीत्।भवतेपिवरंदद्यांवृणोतुभगवानपि।तंवव्रेवाहनंविष्णुर्गरुत्मंतंमहाबलं।
ध्वजंचवव्रेभगवानुपरिस्थास्यतीतितं।एवमस्त्वितितंदेवमुक्त्वानारायणंखगः।वव्राजतरसावेगाद्वायुंस्पर्द्धन्म
हाजवः।तंव्रजंतंखगश्रेष्ठंवज्रेणेंद्रोभ्यताडयत्।हरंतममृतंरोषाद्गरुडंपक्षिणांवरं।तमुवाचेंद्रमाक्रंदेगरुडःप
ततांवरः।प्रहसन्श्लक्ष्णयावाचातथावज्रसमाहतः।ऋषेर्मानंकरिष्यामिवज्रंयस्यास्थिसंभवं।वज्रस्यचक
रिष्यामितवैवचशतक्रतो।एतत्पत्रंत्यजाम्येकंयस्यांतंनोपलप्स्यसे।नचवज्रनिपातेनरुजामेस्तीहकाचन।एव
मुक्त्वाततःपत्रमुत्ससर्जसपक्षिराट्।तदुत्सृष्टमभिप्रेक्ष्यतस्यपर्णमनुत्तमं।हृष्टानिसर्वभूतानिनामचक्रुर्गरुत्म
तः।सुरूपंपत्रमालक्ष्यसुपर्णोयंभवत्विति।तद्दृष्ट्वामहदाश्चर्यंसहस्राक्षःपुरंदरः।खगोमहदिदंभूतमितिमत्वा
भ्यभाषत॥ शक्रउवाच ॥बलंविज्ञातुमिच्छामियत्तेपरमनुत्तमं।सख्यंचानंतमिच्छामित्वयासहखगोत्तम।
॥ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे गरुडउवाच सख्यंमेस्तुतयादेवयथेच्छसिपुरंदर।बलंतुममजानीहि
महच्चासह्यमेवच।कामंनैतत्प्रशंसंतिसंतःस्वबलसंस्तवं।गुणसंकीर्तनंचापिस्वयमेवशतक्रतो।सखेतिकृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० त्वानुसखेपृष्टोवक्ष्याम्यहंत्वया। नस्याम्मस्तवसंयुक्तंवक्तव्यमनिमित्ततः।सपर्वतवनामुर्वीससागरजलामि
६० मां।पक्षस्यास्येकयाशक्रत्वावप्यन्नावलंविते।सर्वान्सपिंडितांश्चापिलोकान्सस्थाणुजंगमान्।वहेयमपरि
श्रांतोविद्धीदंमेमहद्बलं॥ सौतिरुवाच ॥इत्युक्तवचनंवीरंकिरीटीश्रीमतांवरः।आहशौनकदेवेंद्रःस
र्वलोकहितःप्रभुः।एवमेवयथात्थत्वंसर्वंसंभाव्यतेत्वयि।संगृह्यतामिदानीमेसख्यमत्यंतमुत्तमं।नकार्यंय
दिसोमेनममसोमःप्रदीयतां।अस्मांस्तेहिप्रवाधेयुर्येभ्योदद्याद्भवानिमं॥ गरुडउवाच ॥किंचित्का
रणमुद्दिश्यसोमोयंनीयतेमया।नदास्यामिसमादातुंसोमंकस्मैचिदप्यहं।यत्रेमंतुसहस्राक्षनिक्षिपेयंऽम
हस्त्वयं।त्वमादायततस्तूर्णंहरेथास्त्रिदिवेश्वरः शक्रउवाच वाक्येनानेनतुष्टोहंयत्त्वयोक्तमिहांड
ज।यमिच्छसिवरंमत्तस्तंगृहाणखगोत्तम॥ सौतिरुवाच ॥इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंकद्रुपुत्राननुस्मरन्।स्मृ ६०
त्वाचैवोपधिकृतंमातुर्दास्यनिमित्ततः।ईशोहमपिसर्वस्यकरिष्यामितुतेर्थितां।भवेयुर्भुजगाःशक्रममभक्ष्याः
महावलाः।तथेत्युक्त्वान्वगच्छंतंततोदानवसूदनः।देवदेवंमहात्मानंयोगिनामीश्वरंहरिं।सचान्वमोदत्तत्सर्वं
यथोक्तंगरुडेनवै।इदंभूयोवचःप्राहभगवांस्त्रिदशेश्वरः।हरिष्यामिविनिक्षिप्तंसोममित्यनुभाष्यतं।आजगा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मततस्तूर्णंसुपर्णोमातुरंतिकं। अथसर्पानुवाचेदंसर्वान्परमहृष्टवान्। इदमानीतममृतंनिक्षेप्स्यामिकु
शेषुवः। स्नातामंगलसंयुक्तास्ततःप्राश्नीतपन्नगाः। भवद्भिरिदमासीनैर्यदुक्तंतद्वचस्तदा। अदासीचै
वमातेयमद्यप्रभृतिचास्तुमे। यथोक्तंभवतामेतद्वचोमेप्रतिपादितं। ततःस्नातुंगताःसर्पाःप्रत्युक्त्वातंत
थेत्युत। शक्रोप्यमृतमाक्षिप्यजगामत्रिदिवंपुनः। अथागतास्तमुद्देशंसर्पाःसोमार्थिनस्तदा। स्नाताश्च
कृतजप्याश्चप्रहृष्टाःकृतमंगलाः। यत्रैतदमृतंचापिस्थापितंकुशसंस्तरे। तद्विज्ञायहृतंसर्पाःप्रतिमा
याकृतंचतत्। सोमस्थानमिदंचेतिदर्भांस्तेलिलिहुस्तदा। ततोद्विधाकृताजिह्वासर्पाणांतेनकर्मणा।
अभवंश्चामृतस्पर्शाद्दर्भास्तेथपवित्रिणः। एवंतदमृतंतेनहृतमाहृतमेवच। द्विजिह्वाश्चकृताःसर्पागरु
डेनमहात्मना। ततःसुपर्णःपरमप्रहर्षवान्विहृत्यमात्रासहतत्रकानने। भुजंगभक्षःपरमार्चितःखगैरही
नकीर्तिर्विनतामनंदयत्। इमांकथांयःशृणुयान्नरःसदापठेतवाद्विजगणमुख्यसंसदि। असंशयंत्रि
दिवमियात्सपुण्यभाङ्महात्मनःपतगपतेःप्रकीर्तनात्   इत्यादिपर्वण्यास्तीकेसौपर्णेसमाप्तम्
॥ शौनकउवाच ॥भुजंगमानांशापस्यमात्राचैवसुतेनच। विनतायास्त्वयाप्रोक्तंकारणंसूतनैत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
६१

नावरश्चदानं भर्त्ताच कद्रूविनतयोस्तथा। नामनी चैवते प्रोक्ते पक्षिणौ वैनतेययोः। पन्नगानां तु नामानि नकी
र्त्तयिष्ये तु सूतज। प्राधान्येनापि नामानि श्रोतुमिच्छामहे वयं   सौतिरुवाच   बहुत्वान्नामधेयानि प
न्नगानां तपोधन। न कीर्त्तयिष्ये सर्वेषां प्राधान्येन तु मे शृणु। शेषः प्रथमतो जातो वासुकिस्तदनंतरं। ऐ
रावतस्तक्षकश्च कर्कोटकधनंजयौ। कालीयो मणिनागश्च नागश्चापूरणस्तथा। नागस्तथा पिंजरक एल
लापत्रोथ वामनः। नीलानीलौ तथा नागौ कल्माषशबलौ तथा। आर्यकश्चोग्रकश्चैव नागः कलशपोत
कः। सुनामुखो दधिमुखस्तथा विमलपिंडकः। ~~कंबलाश्वतरौ चापि~~ आप्तः करोटकश्चैव शंखो वालिशि
खस्तथा। निष्ठानको हेमगुहो नहुषः पिंगलस्तथा। बाह्यकर्णो हस्तिपदस्तथा मुद्गरपिंडकः। कंबलाश्वतरौ
चापि नागः कालीयकस्तथा। वृत्तसंवर्त्तकौ नागौ द्वौ च पद्माविति श्रुतौ। नागः शंखमुखश्चैव तथा कूष्मांडको ६१
परः। क्षेमकश्च तथा नागो नागः पिंडारकस्तथा। करवीरः पुष्पदंष्ट्रो बिल्वको बिल्वपांडुरः। मूषकादः शंखशि
राः पूर्णभद्रो हरिद्रकः। अपराजितो ज्योतिकश्च पन्नगः श्रीवहस्तथा। कौरव्यो धृतराष्ट्रश्च शंखपिंड
श्च वीर्यवान्। विरजाश्च सुबाहुश्च शालिपिंडश्च वीर्यवान्। हस्तिकर्णः पिठरकः सुमुखः कौणपाशनः। कुव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रः कुंजरश्चैव तथा नागः प्रभाकरः। कुमुदः कुमुदाक्षश्च तित्तिरिर्हलिकस्तथा। कर्दमश्च महानागो नागश्च ब
हुमूलकः। कर्कराकर्करौ नागौ कुंडोदरमहोदरौ। एते प्राधान्यतो नागाः कीर्त्तिता द्विजसत्तम। बहुत्वान्नाम
धेयानामितरे नानुकीर्त्तिताः। एतेषां प्रसवो यश्च प्रसवस्य च संततिः। असंख्येयेति मत्वा तान्न ब्रवीमि तपोध
न। बहूनीह सहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च। अशक्यान्येव संख्यातुं पन्नगानां तपोधन इत्यादिपर्वण्या
स्तीके शौनक उ० आख्याता भुजगास्तात वीर्यवंतो दुरासदाः। शापं तं तेभिविज्ञाय कृतवंतः किमुत्त
रं सूत उवाच तेषां तु भगवान्छेषः कद्रूं त्यक्त्वा महायशाः। उग्रं तपः समातस्थे वायुभक्षो यतव्रतः। गंध
मादनमासाद्य बदर्यां च तपोरतः। गोकर्णे पुष्करारण्ये तथा हिमवतस्तटे। तेषु तेषु च पुण्येषु तीर्थेष्वायतने
षु च। एकांतशीली नियतः सततं विजितेंद्रियः। तप्यमानं तपो घोरं तं ददर्श पितामहः। संशुष्कमांसत्वक्स्नायुं ज
टाचीरधरं मुनिं। तमब्रवीत्सत्यधृतिं तप्यमानं पितामहः। किमिदं कुरुषे शेष प्रजानां स्वस्ति वै कुरु। त्वं हि तीव्रेण
तपसा प्रजास्तापयसेनघ। ब्रूहि कामं च मे शेष यस्ते हृदि व्यवस्थितः शेष उवाच सोदर्या मम सर्वे हि
भ्रातरो मंदचेतसः। सह तैर्नोत्सहे वस्तुं तद्भवाननुमन्यतां। अभ्यसूयंति सततं परस्परममित्रवत्। ततो हं तपआस्थि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ष्टंनैतान्यद्रूपेयमितुत।नमर्षयंतिसमसुतांसततंविनतांचते।अस्माकंचापरोभ्राताचेनतेयोन्तरिक्षगः।तंच
द्विषंतिसततंसचापिविलवन्नरः।वरप्रदानान्मपितुःकश्यपस्यमहात्मनः।सोहंतपःसमास्थायमोक्ष्या
मीदंकलेवरं।कथंमेप्रेसभावेपिनतैःस्यान्महसंगमः।तमेवंवादिनंशेषंपितामहउवाचह ब्रह्मोवा
च जानामिशेषसर्वेषांभ्रातृणांतेविचेष्टितं।मातुश्चाप्यपराधाद्धेभ्रातृणांतेमहद्भयं।कृतोत्रपरिह
रश्च पूर्वमेवभुजंगम।भ्रातृणांतवसर्वेषांनशोकंकर्तुमर्हसि।वृणीष्वचवरंमत्तःशेषयन्मेभिकांक्षितं।
दास्यामिहिवरंतेद्यप्रीतिर्मेपरमात्वयि।दिष्ट्याबुद्धिश्चतेधर्मेनिविष्टापन्नगोत्तम।भूयोभूयश्चतेबुद्धि
र्धर्मेभवतुसुस्थिरा॥ शेषउवाच ॥एषएववरोदेवकांक्षितोमेपितामह।धर्मेमेरमतांबुद्धिःसमे
तपसिचेश्वर ब्रह्मोवाच प्रीतोस्म्यनेनतेशेषदमेनचशमेनच।त्वयात्विदंवचःकार्यंमन्नियो। ६२
गात्प्रजाहितं॥इमांमहींशैलवनोपपन्नांससागरग्रामविहारपत्तनां।त्वंशेषसम्यक्चलितांयथावत्सं
गृह्यतिष्ठस्वयथाचलास्यात् शेषउवाच यथाहदेवोवरदःप्रजापतिर्महीपतिर्भूतपतिर्जगत्पतिः।
तथामहींधारयितास्मिनिश्चलांप्रयच्छतांमेशिरसिप्रजापते ब्रह्मोवाच अधोमहींगच्छभुजंग

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

च्छ भुजंगमोत्तम स्वयं तवैषा विवरं प्रदास्यति। इमां धरां धारयता त्वया हि मे महत्प्रियं शेष कृतं भविष्य
ति ॥ सौतिरुवाच ॥ तथेति कृत्वा विवरं प्रविश्य सः प्रभुर्भुवो भुजगवराग्रजः स्थितः। बिभर्ति देवी
शिरसा महीमिमां समुद्रनेमिं परिगृह्य सर्वतः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शेषोसि नागोत्तम धर्मदेवो महीमि
मां धारयसे तदेकः। अनंतभोगैः परिगृह्य सर्वां यथाहमेवं बलभिद्यथा वा ॥ सौतिरुवाच ॥ अध
भूमौ वसत्येवं नागोनंतः प्रतापवान्। धारयन्वसुधामेकः शासनाद्ब्रह्मणो विभुः। सुपर्णं च सहायं वै भग
वानमरोत्तमः। प्रादादनंताय तदा वैनतेयं पितामहः ॥ इत्यादि पर्वण्यास्तीके ॥ सौतिरु
मातुः सकाशात्तं शापं श्रुत्वा वै पन्नगोत्तमः। वासुकिश्चिंतयामास शापोयं न भवेत्कथं। ततः स मंत्रयामा
स भ्रातृभिः सह सर्वशः। ऐरावतप्रभृतिभिः सर्वैर्धर्मपरायणैः ॥ वासुकिरु ॥ अयं शापो यथोद्दिष्टो
विदितं वस्तथानघाः। तस्य शापस्य मोक्षार्थं मंत्रयित्वा यतामहे। सर्वेषामेव शापानां प्रतिघातो हि विद्यते। न
तु मात्राभिशप्तानां मोक्षः क्वचन विद्यते। अव्ययस्याप्रमेयस्य सत्यस्य च तथाग्रतः। शप्ता इत्येव मे श्रुत्वा जायते
हृदि वेपथुः। नूनं सर्वविनाशोयमस्माकं समुपागतः। न ह्येतां सोव्ययो देवः शपंतीं प्रत्यषेधयत्। तस्मात्संम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
६३

त्रयामोह्यभुजंगानामनामयं।यथाभवेद्धिसर्वेषांमानःकालात्ययादयं।सर्वएवहिनस्तावद्बुद्धिमंतोविचक्ष
णाः।अपिमंत्रयमाणाहिहेतुंपश्यामभोक्षणे।यथानष्टंपुरादेवागूढमग्निंगुहागतं।यथासयज्ञोनभवेद्य
थावापिपराभवः।जनमेजयस्यसर्पाणांविनाशकरणायवै॥ सौतिरुवाच ॥तथेत्युक्त्वाततः
सर्वेकाद्रवेयाःसमागताः।समयंचक्रिरेतत्रमंत्रबुद्धिविशारदाः।एकेतत्राब्रुवन्नागावयंभूत्वाद्विजर्ष
भाः।जनमेजयंतुभिक्षामोयज्ञस्तेनभवेदिति।अपरेत्वब्रुवन्नागास्तत्रपंडितमानिनः।मंत्रिणोस्यवयं
सर्वेभविष्यामःसुसंमताः।सनःप्रक्ष्यतिसर्वेषुकार्येष्वर्थविनिश्चयं।तत्रबुद्धिंप्रदास्यामोयथायज्ञोनि
वर्त्स्यसि।सनोवकुमताराजाबुद्ध्वाबुद्धिमतांवरः।यज्ञार्थंप्रक्ष्यतिव्यक्तंनेतिवक्ष्यामहेवयं।दर्शयंतोबहू
न्दोषान्प्रेत्यचेहचदारुणान्।हेतुभिःकारणैश्चैवयथायज्ञोभवेन्नसः।अथवायउपाध्यायःक्रतोस्तस्यभ ६३
विष्यति।सर्पसत्रविधानज्ञोराजकार्यहितेरतः।तंगत्वादशतांकश्चिद्भुजगःसमरिष्यति।तस्मिन्मृते
यज्ञकारेक्रतुःसनभविष्यति।येचान्येसर्पसत्रज्ञाभविष्यंत्यस्यतर्त्विजः।तांश्चसर्वान्दशिष्यामःकृतमे
वंभविष्यति।अपरेत्वब्रुवन्नागाधर्मात्मानोदयालवः।अबुद्धिरेषाभवतांब्रह्महत्यानशोभना।स

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

म्यकस्य धर्म्ममूलावैव्यसनेशांतिरुत्तमा। अधर्मोत्तरतानामकृत्स्नंव्यापादयेज्जगत्। अपरेत्वब्रुवन्नागाःस
मिद्धंजातवेदसं। वर्षैर्निर्वापयिष्यामोमेघाभूत्वासविद्युतः। स्रुग्भाण्डंनिशिगत्वाचअपरेभुजगोत्तमाः। प्रम
त्तानांहरंत्वाशुविघ्नएवंभविष्यति। यज्ञेवाभुजगास्तस्मिन्भूशतशोथसहस्रशः। जनान्दशंतुवैसर्वेनेवंत्रा
सोभविष्यति। अथवासंस्कृतंभोज्यंदूषयंतुभुजंगमाः। स्वेनमूत्रपुरीषेणसर्वभोज्यविनाशिना। अपरेत्व
ब्रुवंस्तत्रऋत्विजोस्यभवामहे। यज्ञविघ्नंकरिष्यामोदीयतांदक्षिणाइति। वश्यतांचगतोऽसौनःकरिष्यति
यथेप्सितं। अपरेत्वब्रुवंस्तत्रजलेप्रक्रीडितंनृपं। गृहमानीयबध्नीमःक्रतुरेवंभवेन्नसः। अपरेत्वब्रुवंस्तत्र
नागाःपंडितमानिनः। दशामस्तंप्रगृह्याशुकृतमेवंभविष्यति। छिन्नंमूलमनर्थानांमृतेतस्मिन्भविष्य
ति। एषानोनैष्ठिकीबुद्धिःसर्वेषामीक्षणश्रवः। अथयन्मन्यसेराजन्द्रुतंतत्संविधीयतां। इत्युक्त्वासमुदै
क्षंतवासुकिंपन्नगोत्तमं। वासुकिश्चापिसंचिंत्यतानुवाचभुजंगमान्। नैषावोनैष्ठिकीबुद्धिर्मताकर्त्तुंभु
जंगमाः। सर्वेषामेवमेबुद्धिःपन्नगानांनरोचते॥ किंतत्रसंविधातव्यंभवतांस्याद्धितंतुयत्। श्रेयःप्रसादनंम
न्येकश्यपस्यमहात्मनः। ज्ञातिवर्गस्यसौहार्द्दादात्मनश्चभुजंगमाः। नचजानातिमेबुद्धिःकिंचित्कर्त्तुंव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
६४

चोदितंमयाहीदंविधातव्यंभवतांयद्धितंभवेत्।अनेनाहंभृशंतप्येगुणदोषौमदाश्रयौ इत्यादि
पर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच सर्पाणांतुवचःश्रुत्वासर्वेषामितिचेतिच।वासुकेश्चवचःश्रु
त्वाएलापत्रोब्रवीदिदं।नसयज्ञोनभवितासवराजातथाविधः।जनमेजयःपांडवेयोयतोस्माकंमहद्भ
यं।दैवेनोपहतोराजन्योभवेदिहपूरुषः।सदैवमेवाश्रयतेनान्योस्तत्रपरायणं।तदिदंदैवमस्माकंभ
यंपन्नगसत्तमाः।दैवमेवाश्रयामोत्रशृणुध्वंचवचोमम।अहंशापेसमुत्सृष्टेसमश्रौषंवचस्तदा।मा
तुरुत्संगमारूढोभयात्पन्नगसत्तमाः।देवानांपन्नगश्रेष्ठास्तीक्ष्णास्तीक्ष्णाइतिप्रभो।पितामहमुपागम्य
दुःखार्त्तानांमहाद्युते॥ देवाऊचुः ॥काहिलब्ध्वाप्रियान्पुत्रान्शपेदेवंपितामह।ऋतेकद्रूंतीक्ष्णरू
पांदेवदेवतवाग्रतः।तथेतिचवचस्तस्यास्त्वयाप्युक्तंपितामह।एतदिच्छामविज्ञातुंकारणंयन्नवारिता ६४
ब्रह्मोवाच वहवःपन्नगास्तीक्ष्णाघोररूपाविषोल्बणाः।यन्निमित्तश्चभविताप्रजानांहितकामोहंनचवा
रितवांस्तदा।येदंदशूकाःक्षुद्राश्चपापाचाराविषोल्बणाः।तेषांविनाशोभवितानतुयेधर्मचारिणः।यन्निमि
त्तश्चभवितामोक्षस्तेषांमहाभयात्।पन्नगानांनिबोधध्वंतस्मिन्कालेसमागते।यायावरकुलेधीमान्भ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

विष्यति महानृषिः। जरत्कारुरिति ख्यातस्तपस्वी नियतेन्द्रियः। तस्य पुत्रो जरत्कारोर्भविष्यति तपोधनः।
आस्तीको नाम यज्ञं स प्रतिषेत्स्यति तं तदा। तत्र मोक्ष्यन्ति भुजगा ये भविष्यन्ति धार्मिकाः॥ देवा ऊचुः॥
स मुनिप्रवरो ब्रह्मन् जरत्कारुर्महातपाः। कस्यां पुत्रं महात्मानं जनयिष्यति वीर्यवान्॥ ब्रह्मोवाच॥ स
नामायां सनामा स कन्यायां द्विजसत्तमः। अपत्यं वीर्यसंपन्नं वीर्यवान् जनयिष्यति। वासुकेः सर्पराजस्य जरत्का
रुः स्वसा किल। स तस्यां भविता पुत्रः शापान्नागांश्च मोक्ष्यति॥ एलापत्र उ॥ एवमस्त्विति तं देवाः पिताम
हमथाब्रुवन्। उक्त्वैवं वचनं देवान् विरिंचिस्त्रिदिवं ययौ। सोऽहमेवं प्रपश्यामि वासुके भगिनीं तव। जरत्कारु
रिति ख्यातां तां तस्मै प्रतिपादय। भैक्ष्यवद्भिक्षमाणाय नागानां भयशान्तये। ऋषये सुव्रतायैनां मे एष मोक्षः
श्रुतो मया॥ इत्यादि पर्वण्यास्तीके - सौतिरुवाच॥ एलापत्रवचः श्रुत्वा ते नागा द्विजसत्तम।
सर्वे प्रहृष्टमनसः साधु साध्वित्यपूजयन्। ततः प्रभृति तां कन्यां वासुकिः पर्यरक्षत। जरत्कारुं स्वसारं वै परं
हर्षमवाप च। ततो नातिमहान्कालः समतीत इवाभवत्। अथ देवासुराः सर्वे ममन्थुर्वरुणालयम्। तत्र नेत्र
मभून्नागो वासुकिर्बलिनां वरः। समाप्यैव च तत्कर्म पितामहमुपागमन्। देवा वासुकिना सार्द्धं पितामह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
६५

मथाब्रुवन्॥ भगवंछापभीतोयंवासुकिस्तप्यतेभृशं।अस्यैतन्मानसंशल्यंसमुद्धर्तुंत्वमर्हसि।जनन्याःशाप
जंदेवज्ञातीनांहितमिछतः।हितोह्ययंसदास्माकंप्रियंकारीचनागराट्।प्रसादंकुरुदेवेशशमयास्यमनो
ज्वरं ब्रह्मोवाच मयैवैतद्वितीर्णंवैवचनंमनसामराः।एलापत्रेणनागेनयदस्याभिहितंपुरा।त
त्करोत्वेषनागेन्द्रःप्राप्तकालंवचःस्वयं।विनङ्क्ष्यन्तियेपापानतुयेधर्मचारिणः।उत्पन्नःसजरत्कारुस्त
पस्युग्रेरतोद्विजः।तस्यैषभगिनीकालेजरत्कारुंप्रयछतु।एलापत्रेणयत्प्रोक्तंवचनंभुजगेनह।पन्न
गानांहितंदेवास्तत्तथानतदन्यथा सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वातुनागेन्द्रःपितामहवचस्तदा।संदि
देशपन्नगान्सर्वान्वासुकिःशापमोहितः।स्वसारमुद्यम्यतदाजरत्कारुमृषिंप्रति।सर्पान्बहूञ्जरत्कारौनित्य
युक्तान्समादधत्।जरत्कारुर्यदाभार्यामिछेद्वरयितुंप्रभुः।शीघ्रमेत्यतदाख्येयंतन्नःश्रेयोभविष्यति ६५
इत्यादिपर्वण्यास्तीके शौनक उ जरत्कारुरितिख्यातोयस्त्वयासूतनंदन।इछामितदहंश्रोतुं
मृषेस्तस्यमहात्मनः।किंकारणंजरत्कारोर्नामैतत्प्रथितंभुवि।जरत्कारुनिरुक्तिंत्वंयथावद्वक्तुमर्हसि॥
तत्तस्यवचनंश्रुत्वाप्रोवाचसमहाद्युतिः॥ सौतिरुवाच ॥जरेतिक्षयमाहुर्वैदारुणंकारुसंज्ञि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तान्नारीरंकारुतस्यासीतस्य धीमांछनैः शनैः।क्षपयामासतीव्रेणतपसेत्यतउच्यते।जरत्कारुरितिब्रह्म
न्वासुकेर्भगिनीतथा।एवमुक्तस्तुधर्मात्माशौनकःप्राहसत्तदा।उग्रश्रवसमामंत्र्यउपपन्नमितिब्रुवन्
॥ शौनक उ ॥उक्तंनामयथापूर्वंसर्वंतच्छ्रुतवानहं।तथातुजातोह्यास्तीकएतदिच्छामिवेदितुं।तच्छ्रुत्वा
वचनंतस्यसूतःप्रोवाचशास्त्रतः॥ सौतिरुवाच ॥संदिश्यपन्नगान्सर्वान्वासुकिःसुसमाहितः।स्वसा
रमुद्यम्यतदाजरत्कारुमृषिंप्रति।अथकालस्यमहतःसमुनिःशंसितव्रतः।तपस्यभिरतोधीमान्सदा
रान्नाभ्यकांक्षत।सतूर्ध्वरेतास्तपसिप्रसक्तःस्वाध्यायवान्वीतभयःकृतात्मा।चचारसर्वांपृथिवींमहा
त्मानचापिदारान्मनसाप्यकांक्षत्।ततोऽपरस्मिन्संप्राप्तेकालेकस्मिंश्चिदेवतु।परीक्षिन्नामराजासीद्ब्र
ह्मन्कौरववंशजः।यथापांडुर्महाबाहुर्धनुर्धरवरोयुधि।बभूवमृगयाशीलःपुरास्यप्रपितामहः।मृगा
न्विध्यन्वराहांश्चतरक्षून्महिषांस्तथा।अन्यांश्चविविधान्वन्यांश्चचारपृथिवीपतिः।सकदाचिन्मृगंविद्धा
बाणेनानतपर्वणा।पृष्टतोधनुरादायससारगहनेवने।यथैवभगवान्रुद्रोविद्ध्वायज्ञमृगंदिवि।अन्व
गच्छद्धनुःपाणिःपर्यन्वेषुमितस्ततः।नहितेनमृगोविद्धोजीवन्गच्छतिवैवने।पूर्वरूपंतुतत्तूर्णंसमासीत्स्वर्ग

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
६६

गतिं श्रुति।परीक्षितो नरेंद्रस्य विद्धो यन्नष्टवान्मृगः।दूरं चापहृतस्तेन मृगेण स महीपतिः।परिश्रांतः पिपा
सार्त्तः आससाद मुनिं वने।गवां प्रचारेष्वासीनं वत्सानां मुखनिःसृतं।भूयिष्ठमुपयुंजानं फेनमापिबतां प
यः।तमभिद्रुत्य वेगेन स राजा शंसितव्रतं।अपृच्छद्धनुरुद्यम्य तं मुनिं क्षुच्छ्रमान्वितः।भोभो ब्रह्मन्नहं राजा
परीक्षिदभिमन्युजः।मया विद्धो मृगो नष्टः कच्चित्तं दृष्टवानसि।स मुनिस्तं तु नोवाच किंचिन्मौनव्रते स्थितः।
तस्य स्कंधे मृतं सर्पं क्रुद्धो राजा समासजत्।समुत्क्षिप्य धनुष्कोट्या स चैनं समुपैक्षत।न स किंचिदुवाचैनं शु
भं वा यदि वाशुभं।स राजा क्रोधमुत्सृज्य व्यथितस्तं तथागतं।दृष्ट्वा जगाम नगरमृषिस्त्वासीत्तथैव सः।
नहि तं राजशार्दूलं क्षमाशीलो महामुनिः।स्वधर्मनिरतं भूपं समाक्षिप्तोप्यधर्षयत्।नहि तं राजशार्दूलस्त
था धर्मपरायणं।जानाति भरतश्रेष्ठस्तत एनमधर्षयत्।तरुणस्तस्य पुत्रोभूत्तिग्मतेजा महातपाः।शृं ६६
गी नाम महाक्रोधो दुःप्रसादो महाव्रतः।स देवं परमासीनं सर्वभूतहिते रतं।ब्रह्माणमुपतस्थे वै काले
काले सुसंयतः।स तेन समनुज्ञातो ब्रह्मणा गृहमेयिवान्।सख्योक्तः क्रीडमानेन स तत्र हसता किल।संरंभा
त्कोपनोतीव विषकल्पो मुनेः सुतः।उद्दिश्य पितरं तस्य यः श्रुत्वा रोषमाहरत्।ऋषिपुत्रेण नर्मार्थं कृश

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नद्विजसत्तम॥ कृशउवाच ॥तेजस्विनस्तवपितातथैवचतपस्विनः।शवंस्कंधेनवहतिमाशृंगिन्
गर्वितोभव।माहत्वमृषिपुत्रेषुमास्मकिंचिद्वचोवद।अस्मद्विधेषुसिद्धेषुब्रह्मवित्सुतपस्विषु।क्वतेपु
रुषमानित्वंक्वतेवाचस्तथाविधाः।दर्पजाःपितरंद्रष्टायस्त्वंशवधरंतथा॥पित्राचतवतत्कर्मनानुरूपमि
वात्मनः।कृतंमुनिजनश्रेष्ठयेनाहंभृशदुःखितः॥ इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच
एवमुक्तःसतेजस्वीशृंगीकोपसमन्वितः।मृतधारंगुरुंश्रुत्वापर्यतप्यतमन्युना।सतंकृशमभिप्रेक्ष्यसू
नृतांवाचमुत्सृजन्।अपृच्छत्तंकथंतातःसमेऽद्यमृतधारकः॥ कृशउवाच ॥राज्ञापरिक्षितातात
मृगयांपरिधावता।अवसक्तःपितुस्तेऽद्यमृतःस्कंधेभुजंगमः शृंग्युवाच किंमेपित्राकृतंतस्यरा
ज्ञोनिष्टंदुरात्मनः।ब्रूहितत्कृशतत्त्वेनपश्यमेतपसोबलं कृशउवाच सराजामृगयांयातःप
रिक्षिदभिमन्युजः।ससारमृगमेकाकीविद्ध्वाबाणेनशीघ्रगं।नचापश्यन्मृगंराजाचरंस्तस्मिन्महावने।
पितरंतेसदृष्ट्वैवपप्रच्छानभिभाषिणं।तंस्थाणुभूतंतिष्ठंतंक्षुत्पिपासाश्रमातुरः।पुनःपुनर्मृगंनष्टंप
प्रच्छपितरंतव।सचमौनव्रतोपेतोनैवतंप्रत्यभाषत।तस्यराजाधनुष्कोट्यासर्पंस्कंधेसमासृजत्।शृंगिंस्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰
६२
व पिता सोऽपि तथैवास्ते यतव्रतः। सोऽपि राजा स्वनगरं प्रस्थितो गजसाह्वयं॥ सौतिरुवाच ॥ श्रुत्वैवमृषि
पुत्रस्तु शवं स्कंधे प्रतिष्ठितं। कोपसंरक्तनयनः प्रज्वलन्निव मन्युना। आविष्टः स हि कोपेन शशाप नृपतिं त
दा॥ वार्युपस्पृश्य तेजस्वी क्रोधवेगबलात्कृतः॥ शृंग्युवाच ॥ योऽसौ वृद्धस्य तातस्य तथा कृच्छ्रगतस्य
च। स्कंधे मृतं समास्राक्षीत् पन्नगं राजकिल्बिषी। तं पापमतिसंक्रुद्धस्तक्षकः पन्नगेश्वरः। आशीविषस्तिग्मते
जा महावाक्यबलचोदितः। सप्तरात्रादितो नेता यमस्य सदनं प्रति। द्विजानामवमंतारं कुरूणामयशस्करं॥ ॥
सौतिरुवाच ॥ इति शप्त्वातिसंक्रुद्धः शृंगी पितरमभ्यगात्। आसीनं गोव्रजे तस्मिन् वहंतं शवपन्नगं। स तमाल
क्ष्य पितरं शृंगी स्कंधगतेन वै। शवेन भुजगेनासीद्भूयः क्रोधसमाकुलः। दुःखाच्चाश्रूणि मुमुचे पितरं चेदमब्रवी
त्। श्रुत्वेमां धर्षणां तात तव तेन दुरात्मना। राज्ञा परिक्षिता कोपादशपं तमहं नृपं। यथार्हति स एवोग्रं शापं कु ६७
रुकुलाधमः। सप्तमेऽहनि तं पापं तक्षकः पन्नगोत्तमः। वैवस्वतस्य सदनं नेता परमदारुणं। तमब्रवीत् पिता
वत्सं तथा कोपसमन्वितं॥ शमीक उ ॥ न मे प्रियं कृतं तात नैष धर्मस्तपस्विनां। वयं तस्य नरेंद्रस्य विष
ये निवसामहे। न्यायतो रक्षितास्तेन तस्य पापं न रोचये। सर्वथा वर्तमानस्य राज्ञो ह्यस्मद्विधैः सदा। क्षंतव्यं पुत्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

धर्मो हि हतो हन्ति न संशयः। यदि राजा न संरक्षेत् पीडा नः परमा भवेत्। न शक्नुयाम चरितुं धर्मं पुत्र यथासुखं।
रक्ष्यमाणा वयं तात राजभिर्धर्मदृष्टिभिः। चरामो विपुलं धर्मं तेषां भागोऽस्ति धर्मतः। सर्वथा वर्त्तमानस्य राज्ञः
क्षन्तव्यमेव हि। परिक्षित्तु विशेषेण यथास्य प्रपितामहः। रक्षत्यस्मांस्तथा राज्ञा रक्षितव्याः प्रजा विभो। अ
राजके जनपदे दोषा जायन्ति वै सदा। उद्धृतं सततं लोकं राजा दण्डेन शास्ति वै। दण्डात्प्रतिभयं भूयः शान्तिरुप
द्यते तदा। नोद्विग्नश्चरते धर्मं नोद्विग्नश्चरते क्रियां। राज्ञा प्रवर्त्तितो धर्मो धर्मात्स्वर्गः प्रतिष्ठितः। राज्ञो यज्ञ
क्रियाः सर्वा यज्ञाद्देवाः प्रतिष्ठिताः। देवाद्वृष्टिः प्रवर्त्तेत वृष्टेरोषधयः स्मृताः। ओषधिभ्यो मनुष्याणां धा
रयेत्सततं हितं। मनुष्याणां च यो धाता राजा राज्यकरः पुनः। दशश्रोत्रियसमो राजा इत्येवं मनुरब्रवीत्।
तेनेह क्षुधितेनाद्य श्रान्तेन च तपस्विना। अजानता कृतं मन्ये व्रतमेतदिदं मम। कस्मादिदं त्वया बाल्या
त्सहसा दुष्कृतं कृतं। न ह्यर्हति नृपः शापमस्मत्तः पुत्र सर्वथा   इत्यादिपर्वण्यास्तीके
शृंग्युवाच   यद्येतत्साहसं तात यदि वा दुष्कृतं कृतं। प्रियं वाप्यप्रियं वा ते वागुक्ता न मृषा भवेत्। नै
वान्यथेदं भविता पितरेष ब्रवीमि ते। नाहं मृषा ब्रवीम्येवं स्वैरेष्वपि कुतः शपन्   शमीक उवाच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
६८

ज्ञानामुग्रप्रभावं त्वां तात सत्यगिरिं तथा। नानृतं चोक्तपूर्वं ते नैतन्मिथ्या भविष्यति। पित्रा पुत्रो वयस्थोपि स
ततं वाच्य एव तु। यथा स्याद्गुणसंयुक्तः प्राप्नुयाच्च महद्यशः। किं पुनर्बाल एव त्वं तपसा भावितः सदा। व
र्द्धते च प्रभवतां कोपोतीव महात्मनां। सोहं पश्यामि यत्कर्मं त्वयि धर्मभृतां वर। पुत्रत्वं बालतां चैव तथा वे
क्ष्य च साहसी। स त्वं शमपरो भूत्वा वन्यमाहारमाचरन्। चर क्रोधमिमं हित्वा नैवं धर्मं प्रणाश्यसि। क्रोधो
हि धर्मं हरति यतीनां दुःखसंचितं। ततो धर्मविहीनानां गतिरिष्टा न विद्यते। शम एव यतीनां हि क्षमिणां
सिद्धिकारकः। क्षमावतामयं लोकः परश्चैव क्षमावतां। तस्माच्चरेथाः सततं क्षमाशी जितेंद्रियः। क्षमया
प्राप्स्यसे लोकान्ब्रह्मणः समनंतरान्। मया तु शममास्थाय यच्छक्यं कर्तुमद्य वै। तत्करिष्याम्यहं तात प्रे
षयिष्ये नृपाय वै। मम पुत्रेण शप्तोसि बालेनाकृतबुद्धिना। ममेमां धर्षणां त्वत्तः प्रेक्ष्य राजन्नमर्षिणा ६८
सोतिरुवाच एवमादिश्य शिष्यं स प्रेषयामास सुव्रतः। परिक्षिते नृपतये दयापन्नो महातपाः। संदिश्य
कुशलप्रश्नं कार्यवृत्तांतमेव च। शिष्यं गौरमुखं नाम शीलवंतं समाहितं। सोभिगम्य ततः शीघ्रं नरेंद्रकुरु
वर्द्धनं। विवेश भवनं राज्ञः पूर्वं द्वास्थैर्निवेदितः। पूजितस्तु नरेंद्रेण द्विजो गौरमुखस्तदा। आचख्यौ च परि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रांतोराज्ञःसर्वमश्रावयत।शमीकवचनंघोरंयथोक्तंमंत्रिसन्निधौ गौरमुखउ शमीकोनामराजें
द्रविषयेवर्त्ततेतवऋषिःपरमधर्मात्मादांतःशांतोमहातपाः।तस्यत्वयानरव्याघ्रसर्पःप्राणैर्वियोजितः।अ
वसक्तोधनुष्कोट्यास्कंधेमौनान्वितस्यवै।क्षांतवांस्तवतत्कर्मपुत्रस्तस्यनचक्षमे।तेनशप्तोसिराजेंद्रपितुरज्ञा
तमद्यवै।तक्षकःसप्तरात्रेणमृत्युस्तवभविष्यति।तत्ररक्षांकुरुष्वेतिपुनःपुनरथाब्रवीत्।तदन्यथानशक्यंच
कर्त्तुंकेनचिदप्युत।नहिशक्नोतितंयंतुंपुत्रंकोपसमन्वितं।ततोहंप्रेषितस्तेनतवराजन्हितार्थिना सूतउवा
च इतिश्रुत्वावचोघोरंसराजाकुरुनंदनः।पर्यतप्यततत्पापंकृत्वाराजामहातपाः।तंचमौनव्रतंश्रुत्वाव
नेमुनिवरंतदा।भूयएवाभवद्राजाशोकसंतप्तमानसः।अनुक्रोशात्मतांतस्यशमीकस्यावधार्यवै।पर्य
तप्यतभूयोपिकृत्वातत्किल्बिषंमुनेः।नहिमृत्युंतथाराजाश्रुत्वावैसोऽन्वतप्यत।अशोचदमरप्रख्योयथा
कृत्वेहकर्मतत्।ततस्तंप्रेषयामासराजागौरमुखंतदा।भूयःप्रसादंभगवान्करोत्विहममेतिवै।तस्मिं
श्चगतमात्रेथराजागौरमुखेतदा।मंत्रिभिर्मंत्रयामाससहसंविग्नमानसः।समंत्र्यमंत्रिभिश्चैवसतथामंत्र
तत्त्ववित्।प्रासादंकारयामासएकस्तंभंसुरक्षितं।रक्षांचविदधेतत्रभिषजश्चौषधानिच।ब्राह्मणान्मंत्रसि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री॰प॰
६९

दुर्गंश्च सर्वतोचैन्ययोजयत्।राजकार्याणितत्रस्थः सर्वाण्येवाकरोन्नृपः।मंत्रिभिः सहधर्मज्ञः समंतात्परि
रक्षितः।नचैनंकश्चिदारोढुंलभतेराजसत्तम।वातोपिनिस्सरंस्तत्रप्रवेशेविनिवार्यते।प्राप्तेचदिवसेत
स्मिन्सप्तमेद्विजसत्तम।काश्यपोभ्यागमद्विद्वांस्तंराजानंचिकित्सितुं।श्रुतंहितेनतदभूद्यथातंराजसत्तमं।
तक्षकःपन्नगश्रेष्ठोनेष्यतेयमसादनं।तंदष्टंपन्नगेंद्रेणकरिष्येहमपज्वरं।तत्रमेर्थश्चधर्मश्चभवितेतिवि
चिंतयन्।तंददर्शसनागेंद्रस्तक्षकःकश्यपंपथि।गच्छंतमेकमनसंद्विजोभूत्वावयोतिगः।तमब्रवीत्पन्नगें
द्रःकाश्यपंमुनिपुंगवं।क्वभवांस्त्वरितोयातिकिंचकार्यंचिकीर्षति॥ काश्यपउ ॥नृपंकुरुकुलोत्प
न्नंपरिक्षितमरिंदमं।तक्षकःपन्नगश्रेष्ठस्तेजसाद्यप्रधक्ष्यति।तंदष्टंपन्नगेंद्रेणतेनाग्निसमतेजसा।पांड
वानांकुलकरंराजानममितौजसं।गच्छामित्वरितंसौम्यसद्यःकर्तुमपज्वरं तक्षकउ अहंसतक्षको ६९
ब्रह्मंस्तंधक्ष्यामिमहीपतिं।निवर्त्तस्वनशक्तस्त्वंमयादष्टंचिकित्सितुं काश्यपउ अहंतंनृपतिंगत्वा
त्वयादष्टमपज्वरं।करिष्यामीतिमेबुद्धिर्विद्याबलसमन्वितः॥ इत्यादिपर्वण्यास्तीके तक्षकउ
यदिदष्टंमयेहत्वंशक्तःकिंचिच्चिकित्सितुं।ततोदष्टंमयादृष्टमिमंजीवयकाश्यप।परंमंत्रबलंयत्तेतद्दर्शययत

स्वचान्यग्रोधमेनंधक्ष्यामिपश्यतस्तेद्विजोत्तम काश्यपउ दशनागेंद्रवृक्षंत्वंयद्येतदभिमन्यसे।अ
हमेनंत्वयादष्टंजीवयिष्येभुजंगम सौतिरुवाच एवमुक्तःसनागेंद्रःकाश्यपेनमहात्मना।अदशद्वृ
क्षमभ्येत्यन्यग्रोधंपन्नगोत्तमः।सवृक्षस्तेनदष्टस्तुपन्नगेनमहात्मना।आशीविषविषोपेतःप्रजज्वालसमंत
तः।तंदग्ध्वासनगंनागःकाश्यपंपुनरब्रवीत्।कुरुयत्नंद्विजश्रेष्ठजीवयैनंवनस्पतिं॥ सौतिरुवाच॥
भस्मीभूतंततोवृक्षंपन्नगेंद्रस्यतेजसा।भस्मसर्वंसमाहृत्यकाश्यपोवाक्यमब्रवीत्।विद्याबलंपन्नगेंद्रप
श्यमेद्यवनस्पतौ।अहंसंजीवयाम्येनंपश्यतस्तेभुजंगम।ततःसभगवान्विद्वान्काश्यपोद्विजसत्तमः।भ
स्मराशीकृतंवृक्षंविद्ययासमजीवयत्।अंकुरंकृतवांस्तत्रततःपर्णद्वयान्वितं।पलाशिनंशाखिनंचतथा
विटपिनंपुनः।तंदृष्ट्वाजीवितंवृक्षंकाश्यपेनमहात्मना।उवाचतक्षकोब्रह्मन्नैतदत्यद्भुतंत्वयि।द्विजेंद्रयद्विषं
हन्याममवामद्विधस्यवा।कंत्वमर्थमभिप्रेप्सुर्यासितत्रतपोधन।यत्तेभिलषितंप्राप्तुंफलंतस्मान्नृपोत्तमात्।
अहमेवप्रदास्यामितत्तेयद्यपिदुर्लभं।विप्रशापाभिभूतेचक्षीणायुषिनराधिपे।घटमानस्यतेविप्रसिद्धिः
संशयिताभवेत्।ततोयशःप्रदीप्तंतेत्रिषुलोकेषुविश्रुतं।निरंशुरिवघर्मांशुरंतर्द्धानमितोव्रजेत् काश्यप

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
७०

उवाच   धनार्थी याम्यहं तत्र तन्मे देहि भुजंगम। ततोहं विनिवर्त्तिष्ये स्वापतेयं प्रगृह्य वै   तक्षक उ
वाच यद्धनं प्रार्थयसे तस्माद्राज्ञस्ततोधिकं। अहमेव प्रदास्यामि निवर्त्तस्व द्विजोत्तम   सौतिरुवाच   तक्षकस्य
वचः श्रुत्वा काश्यपो द्विजसत्तमः। प्रदध्यौ सुमहातेजा राजानं प्रति बुद्धिमान्। दिव्यज्ञानः स तेजस्वी ज्ञात्वा तं नृपतिं
तदा। क्षीणायुषं पांडवेयमपावर्त्तत काश्यपः। लब्ध्वा वित्तं मुनिवरस्तक्षकाद्यावदीप्सितं। निवृत्ते काश्यपे तस्मिन्
समयेन महात्मनि। जगाम तक्षकस्तूर्णं नगरं नागसाह्वयं। अथ शुश्राव गच्छन्स तक्षको जगतीपतिं। मंत्रागदैर्विष
हरै रक्ष्यमाणं प्रयत्नतः॥   सूत उवाच   ॥ स चिंतयामास तदा मायायोगेन पार्थिवः। मया वंचयितव्योसौ
क उपायो भवेदिति। ततस्तापसरूपेण प्राहिणोत्स भुजंगमान्। फलदर्भोदकं गृह्य राज्ञे नागोथ तक्षकः   त
क्षक उवाच   गच्छध्वं यूयमव्यग्रा राजानं कार्यवत्तया। फलपुष्पोदकं नाम प्रतिग्राहयितुं नृपं   सौतिरु   ७०
ने तक्षकसमादिष्टास्तथा चक्रुर्भुजंगमाः। उपनिन्युस्तथा राज्ञे दर्भानापः फलानि च। तच्च सर्वं स राजेंद्रः प्रतिजग्रा
ह वीर्यवान्। कृत्वा तेषां च कार्याणि गम्यतामित्युवाच तान्। गतेषु तेषु नागेषु तापसच्छद्मरूपिषु। अमात्यान्सुहृ
दश्चैव प्रोवाच स नराधिपः। भक्षयंतु भवंतो वै स्वादूनीमानि सर्वशः। तापसैरुपनीतानि फलानि सहिता मया।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ततोराज्ञास सचिवः फलान्यादातुमैच्छत। विधिना संप्रयुक्तोवैकश्यपवाक्येनतेनतु। यस्मिन्नेवफलेनागस्तमे
वाभक्षयत्स्वयं। ततोभक्षयतस्तस्य फलात्कृमिरभूदणुः। ह्रस्वकः कृष्णनयनस्ताम्रवर्णोथशौनकः। सतंगृह्य
नृपश्रेष्ठः सचिवानिदमब्रवीत्। अस्तमभ्येतिसविता विषादद्यनमेभयं। सत्यवागस्तुसमुनिः कृमिर्मादशतामयं
यं। तक्षकोनामभूत्वावैतथापरिहृतंभवेत्। तेचैनमनुवर्त्तंत मंत्रिणः कालचोदिताः। एवमुक्त्वासराजेंद्रोग्रीवा
यांसन्निवेश्यह। कृमिकंप्राहसत्तूर्णंमुमूर्षुर्नष्टचेतनः। प्रहसन्नेवभोगेनतक्षकेनत्ववेष्ट्यत। तस्मात्फलाद्वि
निष्क्रम्ययत्तद्राज्ञेनिवेदितं। वेष्टयित्वाचवेगेनविनद्यचमहास्वनं। अदशत्पृथिवीपालंतक्षकः पन्नगेश्वरः
॥ इतिमहाभारतेआदिपर्वणआस्तीके सूतउवाच तंतथामंत्रिणोदृष्ट्वाभोगेनपरिवेष्टितं।
विवर्णवदनाः सर्वे रुरुदुर्भृशदुःखिताः। तंतुनादंततः श्रुत्वामंत्रिणस्तेप्रदुद्रुवुः। अपश्यन्नतथायान्नमाकाशे
नागमद्भुतम्। सीमन्तमिवकुर्वाणंनभसः पद्मवर्चसं। तक्षकंपन्नगश्रेष्ठंभृशंशोकपरायणाः। ततस्तुतेतद्गृ
हमग्निनावृतं प्रदीप्यमानंविषजेनभोगिनः। भयात्परित्यज्यदिशः प्रपेदिरे पपातराजाशनिताडितोयथा। तं
तोनृपेतक्षकतेजसाहते प्रयुज्यसर्वाः परलोकसत्क्रियाः। शुचिर्द्विजोराजपुरोहितस्तदातथैवतेतस्यनृपस्यमं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०प०
७१

त्रिणः।नृपंशिशुंतस्यसुतंप्रचक्रिरेसमेत्यसर्वेपुरवासिनोजनाः।नृपंयमाहुस्तममित्रघातिनंकुरुप्रवी
रंजनमेजयंजनाः।सबालएवार्य्यमतिर्नृपोत्तमःसहैवतैर्मन्त्रिपुरोहितैस्तदा।शशासराज्यंकुरुपुंगवाग्र
जोयथास्यवीरःप्रपितामहस्तथा।ततस्तुराजानममित्रतापनंसमीक्ष्यतेनस्यनृपस्यमंत्रिणः।सुवर्णव
र्म्माणमुपेत्यकाशिपंवपुष्टमार्थंवरयांप्रचक्रमुः।ततःसराजाप्रददौवपुष्टमांकुरुप्रवीरायपरीक्ष्यध
र्म्मतः।सचापितांप्राप्यमुदायुतोभवन्नचान्यनारीषुमनोदधेक्वचित्।सरस्सुफुल्लेषुवनेषुचैवहप्रसन्न
चेताविजहारवीर्य्यवान्।तथासराजन्यवरोविजह्रिवान्यथोर्वशींप्राप्यपुरापुरूरवाः।वपुष्टमाचापिवरं
पतिंतदाप्रतीतरूपासमवाप्यभूपतिं।भावेनरामारमयांबभूवतंविहारकालेष्ववरोधसुन्दरी इत्या
दिपर्वण्यास्तीके सूतउवाच एतस्मिन्नेवकालेतुजरत्कारुर्महातपाः।चचारपृथिवींकृत्स्नां ७१
यत्रसायंगृहोमुनिः।चरन्दीक्षांमहातेजादुश्चरामकृतात्मभिः।तीर्थेष्वाप्लवनंकृत्वापुण्येषुविचचार
ह।वायुभक्षोनिराहारःशुष्यन्नहरहर्मुनिः।सददर्शपितॄन्गर्त्तेलंबमानानधोमुखान्।एकतंत्ववशिष्टंवैवी
रणस्तम्बमाश्रितान्।तंतुंतंदशनैराखुमाददानंबिलेशयं।निराहारान्कृशान्दीनान्गर्त्तेस्वत्राणमिच्छतः

उपसृत्यसतान्दीनान्दीनरूपोभ्यभाषत।केभवन्तोवलम्बंतेवीरणस्तम्बमाश्रिताः।दुर्बलंखादितैर्मूलैराखु
नाबिलवासिना।वीरणस्तंबकेमूलंयदप्येकमिहस्थितं।तदप्ययंशनैराखुरादत्तेदशनैःशितैः।छेत्स्यतेल्पा
वशिष्टत्वादेतदप्यचिरादिव।ततस्तुपतितारोत्रगर्त्तेस्मिन्नधोमुखाः।तस्यमेदुःखमुत्पन्नंदृष्ट्वायुष्मानधो
मुखान्।कृच्छ्रमापदमापन्नान्प्रियंकिंकरवाणिवः।तपसोस्यचतुर्थेनतृतीयेनाथवापुनः।अर्द्धेनवापिनिस्त
र्त्तुमापदंब्रूतमाचिरं।अथवापिसमग्रेणतरन्तुतपसाममभवन्तःसर्वएवेहकामममेवंविधीयतां। पि
तरऊचुः वृद्धोभवान्ब्रह्मचारीयोनस्त्रातुमिहेच्छति।नतुविप्राग्र्यतपसाशक्यमेतद्व्यपोहितुं।अस्तिन
स्तातसपसःफलंप्रवदतांवरः।संतानप्रक्षयाद्ब्रह्मन्पतामनिरयेऽशुचौ।लंबतामिहनस्तातनज्ञानंप्रति
भातिवै।येनत्वांनाभिजानीमोलोकेविख्यातपौरुषं।वृद्धोभवान्महाभागोयोनःशोच्यान्सुदुःखितान्।शोच
तेचैवकारुण्याच्छृणुयेवैवयंद्विज।यायावरानामवयमृषयःसंशितव्रताः।लोकात्पुण्यादिहभ्रष्टाःसंता
नप्रक्षयान्मुने।प्रनष्टंनस्तपस्तीव्रंनहिनस्तंतुरस्तिवै।अस्तित्वेकोद्यनस्तंतुःसोपिनास्तियथातथा।मंदभा
ग्योल्पभाग्यानांतपएकंसमास्थितः।जरत्कारुरितिख्यातोवेदवेदांगपारगः।नियतात्मामहात्माचसुव्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तः सुमहातपाः ।तेन स्मतपसो लोभात् कृच्छ्रमापादिता वयं ।न तस्य भार्या पुत्रो वा बांधवो वास्ति कश्चन ।तस्मा
ल्लंबामहे गर्त्ते नष्टसंज्ञा ह्यनाथवत् ।स वक्तव्यस्त्वया दृष्ट्वा अस्माकं नाथवत्तया ।पितरस्ते वलंबन्ते गर्त्ते दीना
ह्यधोमुखाः ।साधु दारान् कुरुष्वेति प्रजामुत्पादयेति च ।कुलतंतुर्हि नः शिष्टस्त्वमेवैकस्तपोधन ।यत्त्वं पश्य
सि नो ब्रह्मन् वीरणस्तंबमाश्रितान् ।एषोस्माकं कुलस्तंब आस्ते स्वकुलवर्द्धनः ।यानि पश्यसि वै ब्रह्मन् मूला
हास्य वीरुधः ।एते नस्तंतवस्तात कालेन परिभक्षिताः ।यत्त्वेतत्पश्यसि ब्रह्मन् मूलमस्यार्द्धभक्षितं ।यत्र लं
बामहे गर्त्ते सोप्येकस्तप आस्थितः ।यमाखुं पश्यसि ब्रह्मन् काल एष महाबलः ।स तं तपोरतं मंदं शनैः क्षप
यते तुदन् ।जरत्कारुं तपोलुब्धं मंदात्मानमचेतसं ।न हि नस्तत्तपस्तस्य तारयिष्यति सत्तम ।छिन्नमूला
न्परिभ्रष्टान् कालोपहतचेतसः ।अधः प्रविष्टान् पश्यास्मान् यथा दुष्कृतिनस्तथा ।अस्मासु पतितेष्वत्र सह ७२
सर्वैः स्वबांधवैः ।छिन्नः कालेन सोप्यत्रा गंता वै नरकं ततः ।तपो वाप्यथवा यज्ञो यच्चान्यत् पावनं महत् ।तत्स
र्वमपरं तात न संतत्या समं मतं ।स तात दृष्ट्वा ब्रूयास्त्वं जरत्कारुं तपोधनं ।यथादृष्टमिदं चात्र त्वयाख्येयम
शेषतः ।यथा दारान् प्रकुर्यात्स पुत्रानुत्पादयेद्यथा ।तथा ब्रह्मंस्त्वया वाच्यः सोस्माकं नाथवत्तया ।बांध

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वानांहितस्येहयथाचात्मकुलंतथा।कस्त्वंबंधुमिवास्माकमनुसोचसिसत्तम।श्रोतुमिच्छामसर्वेषांकोभवा
निहतिष्ठति इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वाजरत्कारुर्भृशंशोकपरायणः।
उवाचतान्पितॄन्दुःखाद्बाष्पसंदिग्धयागिरा जरत्कारुरुवाच ममपूर्वेभवन्तोवैपितरःसपिता
महाः।तद्ब्रूतयन्मयाकार्यंभवतांप्रियकाम्यया।अहमेवजरत्कारुःकिल्बिषीभवतांसुतः।तद्दंडंधारयतमेदु
ष्कृतेरकृतात्मनः॥ पितरऊचुः पुत्रदिष्ट्यासिसंप्राप्तइमंदेशंयदृच्छया।किमर्थंचत्वयाब्रह्मन्नकृतोदा
रसंग्रहः॥ जरत्कारुरुवाच ममायंपितरोनित्यंहृद्यर्थःपरिवर्त्तते।ऊर्ध्वरेताःशरीरंवैप्रापयेयम
मुत्रवै।नदारान्वैकरिष्येहमितिमेभावितंमनः।एवंदृष्ट्वातुभवतःशकुंतानिवलंबतः।मयानिवर्त्तिताबुद्धि
र्ब्रह्मचर्यात्पितामहाः।करिष्येवःप्रियंकामंनिवेक्ष्येहमसंशयं।सनाम्नींयद्यहंकन्यामुपलप्स्येकदाचन।भ
विष्यतिचयाकाचिद्भैक्ष्यवत्स्वयमुद्यता।प्रतिग्रहीतातामस्मिन्नभरेयंचयामहं।एवंविधमहंकुर्यांन्निवे
शंप्राप्नुयांयदि।अन्यथानकरिष्येहंसत्यमेतत्पितामहाः।तत्रचोत्पत्स्यतेजंतुर्भवतांतारणायवै।शाश्व
ताश्चाव्ययाश्चैवतिष्ठंतुपितरोमम॥ सूतउवाच ॥एवमुक्त्वातुसपितॄंश्चचारपृथिवींमुनिः।नच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० स्मलभतेभार्यांइच्छोयमितिशौनक।यदानिर्वेदमापन्नःपितृभिश्चोदितस्तथा।तदारण्येसगत्वोच्चैश्चुक्रो
७२ शभृशदुःखितः।सत्वरण्यगतःप्राज्ञःपितृणांहितकाम्यया।उवाचकन्यांयाचामितिस्त्रोवाचःशनैरिमाः।
यानिभूतानिसंतीहस्थावराणिचराणिच।अंतर्हितानिवायानितानिशृण्वन्तुमेवचः।उग्रेतपसिवर्त्तंतंपि
तरश्चोदयंतिमां।निविशस्वेतिदुःखार्त्ताःसंतानस्यचिकीर्षया।निवेशायाखिलांभूमिंकन्याभैक्षंचरामि
भोः।दरिद्रोदुःखशीलश्चपितृभिःसन्नियोजितः।यस्यकन्यास्तिभूतस्ययेमयेरुप्रकीर्त्तिताः।तेमेकन्यां
प्रयच्छन्तुचरतःसर्वतोदिशं।ममकन्यासनाम्नीयाभैक्षवच्चोद्यताभवेत्।भरेयंचैवयांनाहंतांमेकन्यांप्रय
च्छत।ततस्तेपन्नगायेवैजरत्कारौसमाहिताः।तामादायप्रवृत्तिंतेवासुकेःप्रत्यवेदयन्।तेषांश्रुत्वासनागेन्द्र
स्तांकन्यांसमलंकृतां।प्रगृह्यारण्यमगमत्समीपंतस्यपन्नगः।तत्रतांभैक्षवत्कन्यांप्रादात्तस्मैमहात्मने। ७३
नागेन्द्रोवासुकिर्ब्रह्मन्नसतांप्रत्यगृह्णत।असनामेतिवैमत्वाभरणेवाविचारिते।मोक्षभावेस्थितश्चापिद्वं
द्वभूतःपरिग्रहे।ततोनामसकन्यायाःपप्रच्छभृगुनंदन।वासुकिंभरणंचास्यानकुर्यामित्युवाच ॥ ॥
इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच वासुकिस्त्वब्रवीद्वाक्यंजरत्कारुमृषींतदा।सनाम्नीतवक

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्येयंस्वसामेतपसान्विताभरिष्यामिचतेभार्यांप्रतीच्छत्वंद्विजोत्तम। रक्षणंचकरिष्येस्याःसर्वशक्त्यातपो
धन। त्वदर्थंरक्षितेचैषामयामुनिवरोत्तम॥ ऋषिरुवाच ॥नभरिष्येहमेतांवैएषमेसमयःकृतः। अ
प्रियंचनकर्त्तव्यंकृतेचैनांत्यजाम्यहं सौतिरुवाच प्रतिश्रुतेतुनागेनभरिष्येभगिनीमिति। जरत्का
रुस्तदावेश्मभुजगस्यजगामह। तत्रमंत्रविदांश्रेष्ठस्तपोवृद्धोमहाव्रतः। जग्राहपाणिंधर्मात्माविधिमं
त्रपुरस्कृतं। ततोवासगृहंरम्यंपन्नगेंद्रस्यसम्मतं। जगामभार्यामादायस्तूयमानोमहर्षिभिः। शयनंत
त्रसंक्लिप्तंस्पर्द्ध्यास्तरणसंवृतं। तत्रभार्यासहायोवैजरत्कारुरुवासह। सतत्रसमयंचक्रेभार्ययासह
सत्तमः। विप्रियंमेनकर्त्तव्यंनचवाच्यंकदाचन। त्यजेयंविप्रियेचत्वांकृतेवासंचतेगृहे। एतद्गृहाणवचनंम
यायत्समुदीरितं। ततःपरमसंविग्नास्वसानागपतेस्तदा। अतिदुःखान्वितावाक्यंतमुवाचैवमस्त्विति। त
थैवसाचभर्त्तारंदुःखशीलमुपाचरत्। उपायैःश्वेतकाकीयैःप्रियकामायशस्विनी। ऋतुकालेततःस्नाता
कदाचिद्वासुकेःस्वसा। भर्त्तारंवैयथान्यायमुपतस्थेमहामुनिं। तत्रतस्याःसमभवद्गर्भोज्वलनसन्निभः।
अतीवतेजसायुक्तोवैश्वानरसमद्युतिः। शुक्लपक्षेयथासोमोव्यवर्द्धततथैवसः। ततःकतिपयाहस्यजर

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० त्कारुर्महायशाः। उत्संगे स्याः शिरः कृत्वा सुष्वाप परिखिन्नवत्। तस्मिंश्च सुप्ते विप्रेन्द्रे सविता स्तमयाद्गि
७४ रिं। अह्नः परिक्षये ब्रह्मंस्ततः सा चिन्तयत्तदा। वासुकेर्भगिनी भीता धर्मलोपान्मनस्विनी। किन्तु मे सुकृ
तं भूयाद्भर्तुरुत्थापनेन वा। दुःखशीलो हि धर्मात्मा कथं नास्यापराध्नुयां। कोपो वा धर्मशीलस्य धर्मलो
पोथवा पुनः। धर्मलोपो गरीयान्वै स्यादित्यत्राकरोन्मतिं। उत्थापयिष्ये यद्येनं ध्रुवं कोपं करिष्यति। ध
र्मलोपो भवेदस्य संध्यातिक्रमणे ध्रुवं। इति निश्चित्य मनसा जरत्कारुर्भुजंगमा। तमृषिं दीप्ततपसं श
यानमनलोपमं। उवाचेदं वचः श्लक्ष्णं ततो मधुरभाषिणी। उत्तिष्ठ त्वं महाभाग सूर्योस्तमुपगच्छति। सं
श्रि० ध्यामुपास्स्व भगवन्नपः स्पृष्ट्वा यतव्रतः। प्रादुष्कृताग्निहोत्रोयं मुहूर्त्तो रम्यदारुणः। संध्या प्रवर्त्तते चेयं प
श्चिमस्यां दिशि प्रभो। एवमुक्तः स भगवान्जरत्कारुर्महातपाः। भार्यां प्रस्फुरमाणौष्ठ इदं वचनमब्रुव ७४
त्। अवमानः प्रयुक्तोयं त्वया मम भुजंगमे। समीपे ते न वत्स्यामि गमिष्यामि यथागतं। शक्तिरस्ति न वा
मोरु मयि सुप्ते विभावसोः। अस्तं गन्तुं यथाकालमिति मे हृदि वर्त्तते। न चाप्यवमतस्येह वासो रोचेत क
स्यचित्। किं पुनर्द्धर्मशीलस्य मम वा मद्विधस्य वा। एवमुक्ता जरत्कारुर्भर्त्रा हृदयकंपनं। अब्रवीद्भगि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नीतत्रवासुकेः सन्निवेशने। नावमानात्कृतवती तवाहं विप्रबोधनं। धर्मलोपेनते विप्रस्मादेतन्म
याकृतं। उवाचभार्यामित्युक्तो जरत्कारुर्महातपाः। ऋषिः कोपसमाविष्टस्त्यक्तुकामो भुजंगमां। नमे वा
गनृतं प्राह गमिष्येहं भुजंगमे। समयो ह्येष मे पूर्वं त्वया सह मिथः कृतः। सुखमस्म्युषितो भद्रे ब्रूयास्त्वं भ्रा
तरं शुभे। इतो मयि गते भीरु गतः स भगवानिति। त्वं चापि मयि निष्क्रान्ते न शोकं कर्तुमर्हसि। इत्युक्ता सा
नवद्यांगी प्रत्युवाच मुनिं तदा। जरत्कारुं जरत्कारुश्चिंताशोकपरायणा। बाष्पगद्गदया वाचा मुखेन प
रिशुष्यता। कृतांजलिर्वरारोहा पर्यश्रुनयना ततः। धैर्यमालंब्य वामोरूर्हृदयेन प्रवेपता। न मामर्ह
सि धर्मज्ञ परित्यक्तुमनागसं। धर्मे स्थितां स्थितो धर्मे सदा प्रियहिते रतां। प्रदाने कारणं यच्च मम तुभ्यं द्वि
जोत्तम। तदलब्धवतीं मंदां किं मां वक्ष्यति वासुकिः। मातृशापाभिभूतानां ज्ञातीनां मम सत्तम। अपत्यमी
प्सितं त्वत्तस्तच्च तावन्न दृश्यते। त्वत्तो ह्यपत्यलाभेन ज्ञातीनां मे शिवं भवेत्। संप्रयोगो भवेन्नायं मम मोघस्त्व
या द्विज। ज्ञातीनां हितमिच्छंती भगवंस्त्वां प्रसादये। इमम व्यक्तरूपं मे गर्भमाधाय सत्तम। कथं त्यक्त्वा म
हात्मा सन् गंतुमिच्छस्यनागसं॥ सौतिरुवाच ॥ एवमुक्तस्तु स मुनिर्भार्यां वचनमब्रवीत्। यद्युक्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
७५

मनुनृपंचजरत्कारुंतपोधनः।अस्त्ययंसुभगेगर्भस्तववैश्वानरोपमः।ऋषिःपरमधर्म्मात्मावेदवेदांग
पारगः।एवमुक्त्वासधर्म्मात्माजरत्कारुर्महानृषिः।उग्रायतपसेभूयोजगामकृतनिश्चयः इत्या
दिपर्व्वण्यास्तीके सौतिरुवाच गतमात्रंतुभर्त्तारंजरत्कारुरवेदयत्।भ्रातुःसकाशमागम्य
याथातथ्यंतपोधन।ततःसभुजगश्रेष्ठःश्रुत्वासुमहदप्रियं।उवाचभगिनींदीनांतदादीनतरःस्वयं
वासुकिरुवाच जानासिभद्रेयत्कार्य्यंप्रदानेकारणंचयत्।पन्नगानांहितार्थायपुत्रस्तेस्यात्ततोय
दि।ससर्पसत्रात्किलनोमोक्षयिष्यतिवीर्य्यवान्।एवंपितामहःपूर्वमुक्तवांस्तुसुरैःसह।अप्यस्तिगर्भः
सुभगेतस्मात्तेमुनिसत्तमात्।नचेच्छाम्यफलंतस्यदानकर्म्ममनीषिणः।कामंचममनन्याय्यंप्रष्टुंत्वांकार्य
मीदृशं।किंतुकार्य्यगरीयस्त्वात्ततस्त्वाहमचूचुदं।दुर्वार्य्यतांविदित्वाचभर्त्तुस्तेतितपस्विनः।नैनमन्वाग ७५
मिष्यामिकदाचिद्धिशपेत्समां।आचक्ष्वभद्रेभर्त्तुस्त्वंसर्व्वमेवविचेष्टितं।उद्धरस्वचशल्यंमेघोरंहृदिचिर
स्थितं।जरत्कारुस्ततोवाक्यमित्युक्ताप्रत्यभाषत।आश्वासयंतीसंतप्तंवासुकिंपन्नगेश्वरं जरत्का
रुरुवाच पृष्टोमयापत्यहेतोःसमहात्मामहातपाः।अस्तीत्युत्तरमुद्दिश्यममेदंगतवांश्चसःस्वैरेष्वपि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नतेनाहंस्मरामिवितथंवचः।उक्तपूर्वंकुतोराजन्सांपरायेसवक्ष्यति।नसंतापस्त्वयाकार्यः कार्यंप्रति
भुजंगमे।उत्पत्स्यतिचतेपुत्रोज्वलनार्कसमप्रभः।इत्युक्त्वासहिमांभ्रातर्गतोभर्त्तातपोधनः।तस्माद्वै
तुपरंदुःखंतवेदंमनसिस्थितं सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वासनागेंद्रोवासुकिःपरयामुदा।एवम
स्त्वितितद्वाक्यंभगिन्याःप्रत्यगृह्णत।सांत्वमानार्थदानैश्चपूजयाचानुरूपया।सोदर्यांपूजयामासस्व
सारंपन्नगोत्तमः।ततःप्रववृधेगर्भोमहातेजामहाप्रभः।यथासोमोद्विजश्रेष्ठशुक्लपक्षोदितोदिवि।
यथाकालंतुसाब्रह्मन्प्रजज्ञेभुजगस्वसा।कुमारंदेवगर्भाभंपितृमातृभयापहं।ववृधेसतुतत्रैवनाग
राजनिवेशने।वेदांश्चाधिजगेसांगान्भार्गवाच्च्यवनान्मुने।चीर्णव्रतोबालएवबुद्धिसत्वगुणान्वितः।ना
मचास्याभवत्ख्यातंलोकेष्वास्तीकइत्युत।अस्तीत्युक्त्वागतोयस्मात्पितागर्भस्थमेवतं।वनंतस्मादिदं
तस्यनामास्तीकेतिविश्रुतं।सबालएवतत्रस्थश्चरन्नमितबुद्धिमान्।गृहेपन्नगराजस्यप्रयत्नात्परि
रक्षितः।भगवानिवदेवेशःशूलपाणिर्हिरण्मयः।विवर्द्धमानःसर्वांस्तान्पन्नगानभ्यहर्षयत्
इत्यादिपर्वण्यास्तीके शौनकउवाच यदपृच्छत्तदाराजामंत्रिणोजनमेजयः।पितुःस्वर्गगतिं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
७६

तन्मेविस्तरेणपुनर्वद   सौतिरु   श्रृणुब्रह्मन्यथाऽपृच्छन्मंत्रिणोनृपतिस्तदा।यथाचाख्यातवंत
स्तेनिधनंतत्परीक्षितः   जनमेजयउ   जानंतिस्मभवंतस्तद्यथावृत्तंपितुर्मम।आसीद्यथासनि
धनंगतःकालेमहायशाः।श्रुत्वाभवत्सकाशाद्धिपितुर्वृत्तमशेषतः।कल्याणंप्रतिपत्स्यामिविपरीतं
नजातुवित्॥ सौतिरुवाच ॥मंत्रिणोथाब्रुवन्वाक्यंपृष्टास्तेनमहात्मना।सर्वेधर्मविदःप्राज्ञाराजा
नंजनमेजयं॥ मंत्रिणऊचुः ॥श्रृणुपार्थिवयद्ब्रूषेपितुस्तवमहात्मनः।चरितंपार्थिवेंद्रस्ययथा
निष्ठांगतश्चसः।धर्मात्माचमहात्माचप्रजापालःपितातव।आसीदिहयथावृत्तःसमहात्माश्रृणुष्वतत्।
चातुर्वर्ण्यंस्वधर्मस्थंसकृत्वापर्यरक्षत।धर्मतोधर्मविद्राजाधर्मोविग्रहवानिव।ररक्षपृथिवींदेवींश्रीमा
नतुलविक्रमः।द्वेष्टारस्तस्यनैवासन्सचद्वेष्टिनकंचन।समःसर्वेषुभूतेषुप्रजापतिरिवाऽभवत्।ब्राह्मणाः ७६
क्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चैवस्वकर्मसु।स्थिताःसुमनसोराजंस्तेनराज्ञाःस्वधिष्ठिताः।विधवानाथविकलान्
कृपणांश्चबभारसः।सुदर्शःसर्वभूतानामासीत्सोमइवापरः।तुष्टपुष्टजनःश्रीमान्सत्यवाग्दृढविक्रमः।ध
नुर्वेदेतुशिष्योभून्नृपःशारद्वतस्यसः।गोविंदस्यप्रियश्चासीत्पितातेजनमेजय।लोकस्यचैवसर्वस्यप्रि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यथासीन्महायशाः।परिक्षीणेषुकुरुषुसोत्तरायामजीजनत्।परिक्षिदभवत्तेनसौभद्रस्यात्मजोवली।रा
जधर्म्मार्थकुशलोयुक्तः सर्वगुणैर्वृतः।जितेंद्रियश्चात्मवांश्चमेधावीधर्मसेविता।षड्वर्गजिन्महाबुद्धिर्नीति
शास्त्रविदुत्तमः।प्रजाइमास्तवपिताषष्टिंवर्षाण्यपालयत्।ततोदिष्टांतमापन्नः सर्वेषांदुःखमावहन्।तत
स्त्वंपुरुषश्रेष्ठधर्मेणप्रतिपेदिवान्।इदंवर्षसहस्रायराज्यंकुरुकुलागतं।वालएवाभिषिक्तः स्त्वंसर्वभूता
नुपालकः जनमेजयउ नास्मिन्कुलेजातुवभूवराजायोनप्रजानांप्रियकृत्प्रियश्च।विशेषतः
प्रेक्ष्यपितामहानांवृत्तंमहद्वृत्तपरायणानां॥कथंनिधनमापन्नः पिताममतथाविधः।आचक्षध्वंयथावन्मे
श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः॥ सौतिरुवाच ॥एवंसंचोदिताराज्ञामंत्रिणस्तेनराधिपं।ऊचुः सर्वेयथावृत्तंरा
ज्ञः प्रियहितैषिणः॥ मंत्रिणऊचुः सराजापृथिवीपालः सर्वशस्त्रभृतांवरः।वभूवमृगयाशीलः स्तव
राजन्पितासदा।यथापांडुर्महावाहुर्द्धनुर्द्धरवरोयुधि।अस्मास्वासज्यसर्वाणिराजकार्याण्यशेषतः।सकदा
चिद्वनगतोमृगंविव्याधपत्रिणा।विद्ध्वाचान्वसरत्तूर्णंतंमृगंगहनेवने।पदातिर्वद्धनिस्त्रिंशस्तथायुधकला
पवान्।नचाससादगहनेमृगंनष्टंपितातव।परिश्रांतोवयस्थश्चषष्टिवर्षोजरान्वितः।क्षुधितः समहारण्ये

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ ७७

ददर्शमुनिसत्तमं।सतंपप्रच्छराजेंद्रोमुनिंमौनव्रतेस्थितं।नचकिंचिदुवाचेदंसपृष्टोपिसमुनिस्तदा।ततोरा
जाक्षुच्छ्रमार्त्तस्तंमुनिंस्थाणुवत्स्थितं।मौनव्रतधरंशांतंसद्योमन्युवशंगतः।नबुबोधचतंराजामौनव्रतध
रंमुनिं।सतंक्रोधसमाविष्टोधर्षयामासतेपिता।मृतंसर्पंधनुःकोट्यासमुत्क्षिप्यधरातलात्।तस्यशुद्धात्म
नःप्रादात्स्कंधेभरतसत्तम।नचोवाचसमेधावीतमथोसाध्वसाधुवा।तस्थौतथैवचाक्रुद्धःसर्पंस्कंधेनधा
रयन्॥ इत्यादिपर्वण्यास्तीके मंत्रिणऊचुः ततःसराजाराजेंद्रस्कंधेतस्यभुजंगमं।मु
नेःक्षुत्क्षामआसज्यस्वपुरंप्रययौपुनः।ऋषेस्तस्यतुपुत्रोभूद्गविजातोमहायशाः।शृंगीनाममहाते
जास्तिग्मवीर्योतिकोपनः।ब्रह्माणंसमुपागम्यमुनिःपूजांचकारह।सोनुज्ञातस्ततस्तत्रशृंगीशुश्राव
तंतदा।सख्युःसकाशात्पितरंपित्रातेधर्षितंपुरा।मृतंसर्प्पंसमासक्तंस्थाणुभूतस्यतस्यतं।वहंतंकु ७७
रुशार्दूलस्कंधेनानपकारिणं।तपस्विनमतीवाथतंमुनिप्रवरंनृप।जितेंद्रियंविशुद्धंचस्थितंकर्मण्यथा
द्भुते।तपसाद्योतितात्मानंस्वेष्वंगेषुयतंतदा।शुभाचारंशुभकथंसुस्थितंतमलोलुपं।अक्षुद्रमनसूयं
चवृद्धंमौनव्रतेस्थितं।शरण्यंसर्वभूतानांपित्राविनिकृतंतव।शशापाथमहातेजाःपितरंतेरुषान्वितः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ऋषेःपुत्रोमहातेजाबालोपिस्थविरद्युतिः।सक्षिप्रमुदकंस्पृष्ट्वारोषादिदमुवाचह।पितरंतेभिसंधायते
जसाप्रज्वलन्निव।अनागसिगुरौयोमेमृतंसर्पमवासृजत्।तंनागस्तक्षकःक्रुद्धस्तेजसाप्रदहिष्यति।
आशीविषस्तिग्मतेजामद्वाक्यबलनोदितः।सप्तरात्रादितःपापंपश्यमेतपसोबलं।इत्युक्त्वाप्रययौतत्र
पितायत्रास्यसोभवत्।दृष्ट्वाचपितरंतस्मैतंशापंप्रत्यवेदयत्।सचापिमुनिशार्दूलःप्रेषयामासतेपितु।
शिष्यंगौरमुखंनामशीलवंतंगुणान्वितं।आचख्यौसचविश्रांतोराज्ञःसर्वमशेषतः।शप्तोसिममपुत्रे
णयत्तोभवमहीपते।तक्षकस्त्वांमहाराजतेजसासौदहिष्यति।श्रुत्वाचतद्वचोघोरंपितातेजनमेजय
यत्तोभवत्परित्रस्तस्तक्षकात्पन्नगोत्तमात्।ततस्तस्मिंस्तुदिवसेसप्तमेसमुपस्थिते।राज्ञःसमीपंब्रह्म
र्षिःकाश्यपोगंतुमैहत।तंददर्शाथनागेंद्रस्तक्षकःकाश्यपंतदा।तमब्रवीत्पन्नगेंद्रःकाश्यपंत्वरितंद्वि
जं।क्वभवांस्त्वरितोयातिकिंचकार्यंचिकीर्षति काश्यपउ यत्रराजाकुरुश्रेष्ठःपरिक्षिन्नाम
वैद्विज।तक्षकेणभुजंगेनधक्ष्यतेकिलसोद्यवै।गच्छाम्यहंतंत्वरितःसद्यःकर्तुमपज्वरं।मयाभिपन्नंतं
चापिनसर्प्पोधर्षयिष्यति तक्षकउवाच किमर्थंतंमयादष्टंसंजीवयितुमिच्छसि।अहंस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० तक्षकोब्रवीन्नृपश्यमेवीर्यमद्भुतं।नशक्तस्त्वंमयादष्टंतंसंजीवयितुंनृपं।इत्युक्त्वातक्षकस्तत्रसोदश
७८ द्वनस्पतिं।सदष्टमात्रोनागेनभस्मीभूतोभवन्नगः।काश्यपश्चततोराजन्नजीवयततंनगं।ततस्तं
लोभयामासकामंब्रूहीतितक्षकः।सएवमुक्तस्तंप्राहकाश्यपस्तक्षकंपुनः।धनलिप्सुरहंतत्रयामीत्यु
क्तश्चतेनसः।तमुवाचमहात्मानंतक्षकःश्लक्ष्णयागिरा।यावद्धनंप्रार्थयसेराज्ञस्तस्मात्ततोधिकं।गृह्
णमत्तएवत्वंसंनिवर्तस्वचानघ।सएवमुक्तोनागेनकाश्यपोद्विपदांवरः।लब्ध्वावित्तंनिववृतेतक्षका
द्यावदीप्सितं।तस्मिन्प्रतिगतेविप्रेछद्मनोपेत्यतक्षकः।तंनृपंनृपतिश्रेष्ठपितरंधार्मिकंतव।प्रासाद
स्थंयत्तमपिदग्धवान्विषवह्निना।ततस्त्वंपुरुषव्याघ्रविजयायाभिषेचितः।एतद्दृष्टंश्रुतंचापियथाव
न्नृपसत्तम।अस्माभिर्निखिलंसर्वंकथितंतेतिदारुणं।श्रुत्वाचैनंनरश्रेष्ठपार्थिवस्यपराभवं।अस्यच ७८
र्षेरुत्तंकस्यविधत्स्वयदनंतरं सौतिरुवाच एतस्मिन्नेवकालेतुसराजाजनमेजयः।उवाचमं
त्रिणःसर्वानिदंवाक्यमरिंदमः जनमेजयउवाच अथतत्कथितंकेनयद्वृत्तंतद्वनस्पतौ।आ
श्चर्यभूतंलोकस्यभस्मराशीकृतंतदा।यद्वृक्षंजीवयामासकाश्यपस्तक्षकेणवै।नूनंमंत्रैर्हतविषोन

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रणश्येतकश्यपात्।चिंतयामासपापात्मामनसापन्नगाधमः॥दष्टंयदिमयाविप्रःपार्थिवंजीवयिष्य
ति।तक्षकःसंहृतविषोलोकेयास्यतिहास्यतां।विचिन्त्यैवंकृतातेनध्रुवंतुष्टिर्द्विजस्यवै।भविष्यतिसुपा
येनयस्यदास्यामियातनां।एकंतुश्रोतुमिच्छामितद्वृत्तंनिर्जनेवने।संवादंपन्नगेंद्रस्यकाश्यपस्यचकस्त
था।श्रुतवान्दृष्टवांश्चापिभवतांकथमागतं।श्रुत्वातस्यविधास्येहंपन्नगान्नकरीमतिं॥ मंत्रिणऊ
चुः श्रृणुराजन्यथास्माकंयेनतत्कथितंपुरा।समागमंद्विजेंद्रस्यपन्नगेंद्रस्यचाध्वनि।तस्मिन्वृक्ष
क्षेनरःकश्चिद्इंधनार्थीयपार्थिव।विचिन्वन्पूर्वमारूढःशुष्कशाखावनस्पतौ।नबुध्येतामुभौतंचनग
स्थंपन्नगद्विजौ।सहतेनैववृक्षेणभस्मीभूतोभवन्नृप।द्विजप्रभावाद्राजेंद्रव्यजीवत्सवनस्पतिः॥तेना
गम्यनृपश्रेष्ठपुंसास्मासुनिवेदितं।यथावृत्तंतुतत्सर्वंतक्षकस्यद्विजस्यच।एतत्तेकथितंराजन्यथादृ
ष्टंश्रुतंचयत्।श्रुत्वाचनृपशार्दूलविधत्स्वयदभीप्सितं॥ सूतउवाच ॥मंत्रिणांतुवचःश्रुत्वा
सराजाजनमेजयः॥पर्यतप्यतदुःखार्त्तःप्रत्यपिंषत्करंकरे।निश्वासमुष्णमसकृद्दीर्घंराजीवलोचनः॥
मुमोचाश्रूणिचतदानेत्राभ्यांप्ररुदन्नृपः॥उवाचचमहीपालोदुःखशोकसमन्वितः॥दुर्धरंबाष्पमुत्सृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० ७८ उपस्पृश्याचापो यथाविधि। मुहूर्त्तमिव च ध्यात्वा निश्चित्य मनसा नृप॥ अमर्षी मंत्रिणः सर्वानिदं वच
नमब्रवीत् जनमेजय उ श्रुत्वैतद्भवतां वाक्यं पितुर्मे स्वर्गतिं प्रति। निश्चितेयं मम मतिर्या च
तां मे निबोधत। अनंतरं च मन्येहं तक्षकाय दुरात्मने। प्रतिकर्त्तव्यमित्येवं येन मे हिंसितः पिता। शृंगि
णं हेतुमात्रं यः कृत्वा दग्ध्वा च पार्थिवं। इयं दुरात्मता तस्य काश्यपं यो न्यवर्त्तयत्। यद्यागच्छेत्स वै विप्रो
ननु जीवेत्पिता मम। परिहीयेत किं तस्य यदि जीवेत्स पार्थिवः। काश्यपस्य प्रसादेन मंत्रिणां विनयेन च।
स तु वारितवान्मोहात्काश्यपं द्विजसत्तमं। संजिजीविषिषुं प्राप्तं राजानमपराजितं। महानतिक्रमो ह्येष तक्षक
स्य दुरात्मनः। द्विजस्य योऽददद्द्रव्यं मा नृपं जीवयेदिति॥ उत्तंकस्य प्रियं कर्त्तुमात्मनश्च महत्प्रियं। भवतां चैव
सर्वेषां गच्छाम्यपचितिं पितुः इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच एवमुक्त्वा ततः श्रीमान्मंत्रि ७८
भिश्चानुमोदितः। आरुरोह प्रतिज्ञां स सर्पसत्राय पार्थिवः। ब्रह्मन्भरतशार्दूलो राजा पारिक्षितस्तदा। पुरोहित
मथाहूय सर्त्विजं वसुधाधिपः। अब्रवीद्वाक्यसम्पन्नः कार्यसंपत्करं वचः। यो मे हिंसितवांस्तातं तक्षकः स
दुरात्मवान्। प्रतिकुर्यां तथा तस्य तद्भवंतो ब्रुवंतु मे। अपि तत्कर्म विदितं भवतां येन पन्नगं। तक्षकं संप्रदीप्ते

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ग्नौप्रक्षिपेयंसबांधवं।यथातेनपितामह्यंपूर्वंदग्धोविषाग्निना।तथाहमपितंपापंदग्धुमिच्छामिपन्नगं
ऋत्विजऊचुः अस्तिराजन्महत्सत्रंत्वदर्थंदेवनिर्मितं।सर्पसत्रमितिख्यातंपुराणेपरिपठ्यते।आहर्तातस्
स्यसत्रस्यत्वन्नान्योस्तिनराधिपः।इतिपौराणिकाःप्राहुरस्माकंचास्तिसक्रतुः॥ सौतिरुवाच ॥एवमुक्तः
सराजर्षिर्मेनेदग्धंहितक्षकं।हुताशनमुखंदीप्तंप्रविष्टमितिसत्तम।ततोब्रवीन्मंत्रविदस्तान्राजाब्राह्मणां
स्तदा।आहरिष्यामितत्सत्रंसंभाराःसंभ्रियंतुमे।ततस्तऋत्विजस्तस्यशास्त्रतोद्विजसत्तम।तंदेशंमापयामा
सुर्यज्ञायतनकारणात्।यथावद्वेदविद्वांसःसर्वेबुद्धेपरंगताः।ऋद्ध्यापरमयायुक्तमिष्टंद्विजगणैर्युतं।प्र
भूतधनधान्याढ्यमृत्विग्भिःसुनिषेवितं।निर्मायचापिविधिवद्यज्ञायतनमीप्सितं।राजानंदीक्षयामासुःसर्प
सत्राप्तयेतदा।इदंचासीत्तत्रपूर्वंसर्पसत्रेभविष्यति।निमित्तंमहदुत्पन्नंयज्ञविघ्नकरंतदा।यज्ञस्यायतने
तस्मिन्क्रियमाणेवचोब्रवीत्।स्थपतिर्बुद्धिसंपन्नोवास्तुविद्याविशारदः।इत्यब्रवीत्सूत्रधारःसूतःपौराणि
कस्तदा।यस्मिन्देशेचकालेचमापनेयंप्रवर्त्तिता।ब्राह्मणंकारणंकृत्वानायंसंस्थास्यतेक्रतुः।एतच्छ्रुत्वातु
राजासौप्राग्दीक्षाकालमब्रवीत्।क्षत्तारंनहिमेकश्चिदज्ञातःप्रविशेदिति इत्यादिपर्वण्यास्तीके

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० सौतिरुवाच ततःकर्मप्रवर्त्ततेसर्पसत्रेविधानतः।पर्यक्रामंश्चविधिवत्स्वेस्वेकर्मणियाजकाः।प्रावृत्यकृ
८० ष्णवासांसिधूमसंरक्तलोचनाः।जुहुवुर्मंत्रवच्चैवसमिद्धंजातवेदसं।कंपयन्तश्चसर्वेषामुरगाणांमनांसिच।
सर्प्पानाजुहुवुस्तत्रसर्वानग्निमुखेतदा।ततःसर्प्पाःसमापेतुःप्रदीप्तेहव्यवाहने।विचेष्टमानाःकृपणमाह्वयंतः
परस्परं।विस्फुरंतःश्वसंतश्चवेष्टयंतःपरस्परं।पुच्छैःशिरोभिश्चभृशंचित्रभानुंप्रपेदिरे।श्वेताःकृष्णाश्चनीलाश्च
स्थविराःशिशवस्तथा।नदंतोविविधान्नादान्पेतुर्दीप्तेविभावसौ।एवंशतसहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदानिच।अव
शानिविनष्टानिपन्नगानांतुतत्रवै।तुरगाइवतत्रान्येहस्तिहस्ताइवापरे।मत्ताइवचमातंगामहाकायामहाबलाः
उच्चावचाश्चबहवोनानावर्णाविषोल्वणाः।घोराश्चपरिघप्रख्यादंदशूकामहाबलाः।प्रपेतुरग्नावुरगामातृवा
ग्दंडपीडिताः॥ इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे शौनकउवाच सर्पसत्रेतदाराज्ञःपांडवेयस्यधीमतः।ज ८०
नमेजयस्यकेत्वासन्नृत्विजःपरमर्षयः।केशदस्याबभूवुश्चसर्पसत्रेसुदारुणे।विषादजननेत्यर्थंपन्नगानांमहा
भये।सर्वंविस्तरशस्तातभवान्शंसितुमर्हति।सर्प्पसत्रविधानज्ञाविज्ञेयाःकेचसूतज सौतिरुवाच हंत
तेकथयिष्यामिनामानीहमनीषिणां।येऋत्विजःसदस्याश्चतस्यासन्नृपतेस्तदा।तत्रहोताबभूवाथब्राह्मणश्चंड

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भार्गवः।च्यवनस्यान्वयेख्यातोजातोवेदविदांवरः।उद्गाताब्राह्मणोवृद्धोविद्वान्कौत्सोथजैमिनिः।ब्रह्माभव
त्सार्ङ्गरवोथाध्वर्युश्चापिपिंगलः।~~असितोदेवलश्चैव~~सदस्यश्चाभवद्व्यासःपुत्रशिष्यसहायवान्।उद्दालकः
प्रमतकःश्वेतकेतुश्चपिंगलः।असितोदेवलश्चैवनारदःपर्वतस्तथा।आत्रेयःकुंडजठरौद्विजःकालघटस्त
था।वात्स्यःश्रुतश्रवावृद्धोजपस्वाध्यायशीलवान्।कोहलोदेवशर्माचमौद्गल्यःसमसौरभः।एतेचान्येचब
हवोब्राह्मणावेदपारगाः।सदस्याश्चाभवंस्तत्रसत्रेपारिक्षितस्यह।जुह्वत्सुऋत्विक्ष्वथतदासर्पसत्रेमहाक्र
तौ।अहयःप्रापतंस्तत्रघोराःप्राणिभयावहाः।वसामेदोवहाःकुल्यानागानांसंप्रवर्तिताः।ववौगंधश्चतु
मुलोदह्यतामनिशंतदा।पततांचैवनागानांधिष्ठितानांतथांबरे।अश्रूयतानिशंशब्दःपच्यतांचाग्निनाभृशं।
तक्षकस्तुसनागेंद्रःपुरंदरनिवेशनं।गतःश्रुत्वैवराजानंदीक्षितंजनमेजयं।ततःसर्वंयथावृत्तमाख्याय
भुजगोत्तमः।अगच्छच्छरणंभीतस्त्वागस्कृत्वापुरंदरं।तमिंद्रःप्राहसुप्रीतोनतवास्तीहतक्षक।भयंनागेंद्रत
स्माद्वैसर्पसत्रात्कदाचन।प्रसादितोमयापूर्वंतवार्थायपितामहः।तस्मात्तवभयंनास्तिव्येतुतेमानसोज्वरः
॥ सौतिरुवाच ॥एवमाश्वासितस्तेनततःसभुजगोत्तमः।उवासभवनेतस्मिन्शक्रस्यमुदितःसुखी।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा० प०
८२

अजस्रं निपतत्स्वग्नौ नागेषु भृशदुःखितः। अल्पशेषपरीवारो वासुकिः पर्यतप्यत। कश्मलं चाविशद्घोरं
वासुकिं पन्नगोत्तमं। स घूर्णमानहृदयो भगिनीमिदमब्रवीत्। दह्यंतेंऽगानि मे भद्रे न दिशः प्रतिभांति च। सी
दामीव च संमोहाद्घूर्णतीव च मे मनः। दृष्टिर्भ्राम्यतिमेतीव हृदयं दीर्यतीव च। पतिष्याम्यवशो द्याहं तस्मि
न्दीप्ते विभावसौ। पारिक्षितस्य यज्ञोसौ वर्त्तते स्मज्जिघांसया। व्यक्तं मयापि गंतव्यं प्रेतराजनिवेशनं। अ
यं स कालः संप्राप्तो यदर्थमसि मे स्वसः। जरत्कारो मया दत्ता त्रायस्वास्मान्सबांधवान्। आस्तीकः किल
यज्ञं तं वर्त्तंतं भुजगोत्तमे। प्रतिषेत्स्यति मां पूर्वं स्वयमाह पितामहः। तद्वत्से ब्रूहि वत्सं स्वं कुमारं वृद्धसंमितं।
ममाद्य त्वं सभृत्यस्य मोक्षार्थं वेदवित्तमं इत्यादि पर्वणि सर्पसत्रे ५१ सौतिरुवाच ॥
तत आहूय पुत्रं स्वं जरत्कारुर्भुजंगमा। वासुकेर्नागराजस्य वचनादिदमब्रवीत्। अहं तव पितुः पुत्र भ्रात्रा दत्ता ८२
निमित्ततः। कालः स चायं संप्राप्तस्तत्कुरुष्व यथातथं॥ आस्तीक उवाच ॥ किंनिमित्तं मम पितुर्दत्ता
त्वं मातुलेन मे। तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन श्रुत्वा कर्त्तास्मि तत्तथा। सौतिरुवाच ततआचष्ट सा तस्मै बांध
वानां हितैषिणी। भगिनी नागराजस्य जरत्कारुरविक्लवा जरत्कारुरुवाच पन्नगानामशेषाणां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

माताकद्रूरितिश्रुता।तयाशप्तारुषितयासुतायस्मान्निबोधतत्तानुच्चैःश्रवाःसोश्वराजोयन्मिथ्यानकृतो
ममाविनतार्थायपणितेदासभावायपुत्रकाः।जनमेजयस्यवोयज्ञेधक्ष्यत्यनिलसारथिः।तत्रपंचत्वमाप
न्नाःप्रेतलोकंगमिष्यथ।तांचशप्तवतींदेवःसाक्षाल्लोकपितामहः।एवमस्त्वितितद्वाक्यंप्रोवाचानुमुमोद
च।वासुकिश्चापितच्छ्रुत्वापितामहवचस्तदा।अमृतेमथितेतातदेवांछरणमीयिवान्।सिद्धार्थाश्चसुराःस
र्वेप्राप्यामृतमनुत्तमम्।भ्रातरंमेपुरस्कृत्यपितामहमुपागमन्।तेतंप्रसादयामासुःसुराःसर्वेब्जसंभवं
।राज्ञावासुकिनासार्द्धंशापोसौनभवेदिति देवाऊचुः वासुकिर्नागराजोयंदुःखितोज्ञातिकार
णात्।अभिशापःसमातुस्तुभगवन्नभवेत्कथं ब्रह्मोवाच जरत्कारुर्जरत्कारुंयांभार्यांसमवा
प्स्यति।तत्रजातोद्विजःशापान्मोक्षयिष्यतिपन्नगान्।एतच्छ्रुत्वातुवचनंवासुकिःपन्नगोत्तमः।प्रादान्मा
ममरप्रख्यतवपित्रेमहात्मने।प्रागेवानागतेकालेतस्मात्त्वंमय्यजायथाः।अयंसकालःसंप्राप्तोभयात्त्रा
तुमर्हसि।भ्रातरंचापिमेतस्मात्त्रातुमर्हसिपावकात्।नमोघंतुकृतंतत्स्याद्यदहंतवधीमते।पित्रेदत्तावि
मोक्षार्थंकथंवापुत्रमन्यसे सौतिरुवाच एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वासोस्तीकोमातरंतदा।अब्रवीद्दुःख

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८२

संतप्तंवासुकिंजीवयन्निव।अहंत्वांमोक्षयिष्यामिवासुकेपन्नगोत्तम।तस्माच्छापान्महासत्त्वसत्यमे
तद्ब्रवीमिते।भवस्वस्थमनानागनहितेविद्यतेभयं।प्रयतिष्येतथाराजन्यथाश्रेयोभविष्यति।नमे
वागनृतंप्राहस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा।तंवैनृपवरंगत्वादीक्षितंजनमेजयं।वाग्भिर्मंगलयुक्ताभिस्तोष
यिष्येद्यमातुल।यथासयज्ञोनृपतेर्निवर्त्तिष्यतिसत्तम।ससंभावयनागेंद्रमयिसर्वंमहामते।नतेमयि
मनोजातुमिथ्याभवितुमर्हति वासुकिरुवाच आस्तीकपरिघूर्णामिहृदयंमेविदीर्यते।दिशो
नप्रतिजानामिब्रह्मदंडनिपीडितः आस्तीकउवाच नसंतापस्त्वयाकार्यःकथंचित्पन्नगोत्तम।
प्रदीप्ताग्नेःसमुत्पन्नंनाशयिष्यामितेभयं।ब्रह्मदंडंमहाघोरंकालाग्निसमतेजसं।नाशयिष्यामिमात्र
त्वंभयंकार्षीःकथंचन सौतिरुवाच ततःसवासुकेर्घोरमपनीयमनोज्वरं।आधायचात्मनोंगे ८२
भुजगानामत्वरितोभृशं।जनमेजयस्यतंयज्ञंसर्वैःसमुदितंगुणैः।मोक्षायभुजगेंद्राणामास्तीकोद्विजसत्त
म८।सगत्वापश्यदास्तीकोयज्ञायतनमुत्तमं।वृतंसदस्यैर्बहुभिःसूर्यवह्निसमप्रभैः।सतत्रवारितोद्वा
स्थैःप्रविशन्द्विजसत्तमः।अभितुष्टावतंयज्ञंप्रवेशार्थीपरंतपः।संप्राप्ययज्ञायतनंवरिष्ठंद्विजोत्तमः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पुण्यकृतांवरिष्टः।तुष्टावराजानमनंतकीर्त्तिमृत्विक्सदस्यांश्चतथैवचाग्निं इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे
॥ ५२ आस्तीकउवाच सोमस्ययज्ञोवरुणस्ययज्ञः प्रजापतेर्यज्ञआसीत्प्रयागे।तथायज्ञोयं
तवभारताग्र्यपारिक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः।यमस्ययज्ञोहरिमेधसश्चतथायज्ञोरंतिदेवस्यराज्ञः।त
थायज्ञोयंतवभारताग्र्यपारिक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः।गयस्ययज्ञःशशबिंदोश्चराज्ञोयज्ञस्तथावैश्र
वणस्यराज्ञः।तथायज्ञोयंतवभारताग्र्यपारिक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः।नृगस्ययज्ञस्त्वजमीढस्यचासी
द्यथायज्ञोदाशरथेश्चराज्ञः।तथायज्ञोयंतवभारताग्र्यपारिक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः।यज्ञःश्रुतोदि
विदेवस्यसूनोर्युधिष्ठिरस्याजमीढस्यराज्ञः।तथायज्ञोयंतवभारताग्र्यपारिक्षितस्वस्तिनोस्तुप्रियेभ्यः।
कृष्णस्ययज्ञःसत्यवत्याःसुतस्यस्वयंचकर्मप्रचकारयत्र।तथायज्ञोयंतवभारताग्र्यपारिक्षितस्वस्तिनो
स्तुप्रियेभ्यः॥इमेचतेसूर्यसमानवर्च्चसःसमासतेवृत्रहणःक्रतुंयथा।नैषांज्ञातुंविद्यतेज्ञानमद्यदत्तंये
भ्योनप्रणश्येत्कदाचित्॥ऋत्विक्समोनास्तिलोकेषुचैवद्वैपायनेनेतिविनिश्चितंमे।एतस्यशिष्याहिक्षि
तिंचरंतिसर्वर्त्विजःकर्मसुस्वेषुदक्षाः।विभावसुश्चित्रभानुर्महात्माहिरण्यरेताविश्वभुक्कृष्णवर्त्मा।प्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८३

दक्षिणावर्त्तशिखः प्रदीप्तो हव्यं तवेदं हुतभुग्गृहीत्वा देवः।नेह त्वदन्यो विद्यते जीवलोके समो नृपः पालयि
ता प्रजानां।धृत्या वा ते प्रीतमनाः सदाहं त्वं वा वरुणो धर्मराजो यमो वा।शक्रः साक्षाद्वज्रपाणिर्यथेह त्रा
ता लोके त्वं तथेह प्रजानां।मतस्त्वन्नः पुरुषेंद्रेह लोके न च त्वदन्यो भूपतिरस्ति यज्ञे।खट्वांगनाभागदि
लीपकल्प ययातिमांधातृसमप्रभावः।आदित्यतेजःप्रतिमानतेजा भीष्मो यथा राजसि सुव्रतस्त्वं।वा
ल्मीकिवत्ते निभृतं स्ववीर्यं वसिष्ठवत्ते नियतश्च कोपः।प्रभुत्वमिंद्रत्वसमं मतं मे द्युतिश्च नारायणव
द्विभाति।यमो यथा धर्मविनिश्चयज्ञः कृष्णो यथा सर्वगुणोपपन्नः।श्रियां निवासोसि यथा वसूनां नि
धानभूतोसि तथा क्रतूनां।दंभोद्भवेनासि समो बलेन रामो यथा शस्त्रविदस्त्रविच्च।और्वत्रिताभ्यामसि
तुल्यतेजाः दुःप्रेक्षणीयोसि भगीरथेन सौतिरुवाच एवंस्तुतास्सर्व एव प्रसन्ना राजा सदस्याश्च ८३
त्विजो हव्यवाहः।तेषां दृष्ट्वा भावितानीङ्गितानि प्रोवाच राजा जनमेजयोथ इत्यादिपर्वणि सर्प
सत्रे ५३ जनमेजयउ वालोप्ययं स्थविरइवावभाषते नायं बालः स्थविरोयं मतो मे।इच्छा
म्यहं वरमस्मै प्रदातुं तन्मे विप्राः संविदध्वं यथावत् सदस्याऊचुः वालोपि विप्रो मान्य एवेह रा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ज्ञांविद्वान्योवैसपुनर्वैयथावत्।सर्वान्कामांस्तत्रएववाहनेद्ययथाचनस्तक्षकएतिशीघ्रं सौति
रुवाच व्याहर्तुकामेवरदेनृपेद्विजंवरंवृणीष्वेतिततोभ्युवाच।होतावाक्यंनातिहृष्टांतरात्माकर्मण्ये
स्मिंस्तक्षकोनैतितावत् जनमेजयउ यथाचेदंकर्मसमाप्यतेमेयथाचवैतक्षकएतिशीघ्रं।त
थाभवंतःप्रयतंतुसर्वेपरंशक्त्यासहिमेविद्विषाणः॥ ऋत्विजऊचुः ॥यथाशास्त्राणिनःप्राहुः
यथाशंसतिपावकः।इंद्रस्यभवनेराजंस्तक्षकोभयपीडितः।यथासूतोलोहिताक्षोमहात्मापौराणिको
वेदितवान्पुरस्तात्।सराजानंप्राहपृष्टस्तदानीयथाकुर्विप्रास्तद्वदेतन्नृदेवापुराणमागम्यततोब्रवी
म्यहंदत्तंतस्माअभयमिंद्रेणराजन्।वसेहत्वंमत्सकाशेसुगुप्तोनपावकस्त्वांप्रदहिष्यतीति।एतच्छ्रुत्वादी
क्षितस्तप्यमानआस्तेहोतारंचोदयन्कर्मकाले।होताचयत्तोस्याजुहावाथमंत्रैरथामरेंद्रःस्वयमाज
गाम।विमानमारुह्यमहानुभावःसर्वैर्देवैःपरिसंस्तूयमानः।वलाहकैश्चाप्यनुगम्यमानोविद्याधरैर
प्सरसांगणैश्च।तस्योत्तरीयेनिहितःसनागोभयोद्विग्नःशर्मनैवाभ्यगच्छत्।ततोराजामंत्रविदोब्रवीत्पु
नःक्रुद्धोवाक्यंतक्षकस्यांतमिच्छन् जनमेजयउ इंद्रस्यभवनेविप्रायदिनागःसतक्षकः।तमिंद्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८४ लोकसहितंपातयध्वंविभावसौ सौतिरुवाच जनमेजयेनराज्ञानुनोदितस्तक्षकंप्रति। होताजुहा
वतत्रस्थस्तक्षकंपन्नगंतथा। हूयमानेनतथाचैवतक्षकःसपुरंदरः। आकाशेददृशेचैवक्षणेनव्यथितस्त
दा। पुरंदरस्ततंयज्ञंदृष्ट्वोरुभयमाविशत्। हित्वातुतक्षकंत्रस्तःस्वमेवभवनंययौ। इंद्रेगतेतुराजेंद्रतक्ष
कोभयमोहितः। मंत्रशक्त्यापावकार्चिःसमीपमवशोगतः ऋत्विजऊचुः वर्त्ततेतवराजेंद्र
कर्मैतद्विधिवत्प्रभो। अस्मैतुद्विजमुख्यायवरंत्वंदातुमर्हसि जनमेजयउ बालाभिरूपस्यतव
प्रमेयंवरंप्रयच्छामियथानुरूपं। वृणीष्वयत्तेभिमतंहृदि स्थितंतत्तेप्रदास्याम्यपिचेददेयं ऋत्विज
ऊचुः अयमायातितूर्णंसतक्षकस्तेवशंनृप। श्रूयतेस्यमहान्नादोनदतोभैरवंरवं। नूनंमुक्तोवज्रभृता
सनागोभ्रष्टोनाकान्मंत्रविस्रस्तकायः। घूर्णन्नाकाशेनष्टसंज्ञोभ्युपैतितीव्रान्निश्वासान्निश्वसन्पन्नगेंद्रः ८४
॥ सौतिरुवाच ॥पतिष्यमाणेनागेंद्रेतक्षकेजातवेदसि। इदमंतरमित्येवंतदास्तीकोभ्यचोदयत्॥
आस्तीकउ वरंददासिचेन्मह्यंवृणोमिजनमेजय। सत्रंतेविरमत्त्वेतन्नपतेयुरिहोरगाः। एवमुक्त
स्तदातेनब्रह्मन्पारिक्षितस्तुसः। नातिहृष्टमनाश्चेदमास्तीकंवाक्यमब्रवीत्। सुवर्णंरजतंगाश्चयच्चान्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्मन्यसे विभो। तत्रेदद्यां वरं विप्र न निवर्त्तेत्क्रतुर्मम आस्तीक उ सुवर्णं रजतं गाश्च नत्वां राजन्वृ
णोम्यहं। सत्रं ते विरमत्वेतत्स्वस्ति मातृकुलस्य नः॥ सौतिरुवाच आस्तीकेनैवमुक्तस्तु राजा पारि
क्षितस्तदा। पुनः पुनरुवाचेदमास्तीकं वदतां वरं। अन्यं वरय भद्रं ते वरं द्विजवरोत्तम। अयाचत न चाप्यन्यं
वरं स भृगुनंदन। ततो वेदविदस्तात सदस्याः सर्व एव तं। राजानमूचुः सहिता लभतां ब्राह्मणो वरम् ॥
इत्यादिपर्वण्यास्तीके आस्तीकवरप्रदानम् ५४ शौनक उवाच ये सर्पाः सर्पसत्रेस्मिन्
पतिता हव्यवाहने। तेषां नामानि सर्वेषां श्रोतुमिच्छामि सूतज॥ सौतिरुवाच ॥सहस्राणि बहू
न्यस्मिन्प्रयुतान्यर्बुदानि च। न शक्यं परिसंख्यातुं बहुत्वाद्द्विजसत्तम। यथा स्मृति तु नामानि पन्नगानां निबो
धमे। नीलरक्तान्सितान्घोरान्महाकायान्विषोल्बणान्। अवशान्मातृवाग्दंडपीडितान्कृपणान् हुतान्। को
टिको मानसः पूर्णः शलः पालो हलीमकः। पिच्छलः कौणपश्चक्रः कालवेगः प्रकालनः। हिरण्यबाहुः श
रणः कक्षकः कालदंतकः। एते वासुकिजा नागाः प्रविष्टा हव्यवाहने। अन्ये च बहवो विप्र तथा वै कुलसं
भवाः। प्रदीप्ताग्नौ हुताः सर्वे घोररूपा महाबलाः। तक्षकस्य कुले जातान्प्रवक्ष्यामि निबोध तान्। पुच्छांडकोमं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

डुलकः पिंडसेक्तारभेणकः।उच्छिखः शरभोभंगोविल्वतेजाविरोहणः।शिलीशल्करोमूकः सुकुमारः प्र
वेपनः।मुद्गरः शिशुरोमाचसुरोमाचमहाहनुः।एतेतक्षकजानागाः प्रविष्टाहव्यवाहनं।पारावतः पारियात्रः
पांडरोहरिणः कृशः।विहंगः शरभोमेदः प्रमोदः संहतापनः।ऐरावतकुलादेतेप्रविष्टाहव्यवाहनं।कौरव्य
कुलजान्नागांछृणुमेत्वंद्विजोत्तम।एरकः कुंडलोवेणीवेणीस्कंधः कुमारकः।वाहुकः शृंगवेरश्चधूर्तकः प्रा
तरातकौ।कौरव्यकुलजास्त्वेतेप्रविष्टाहव्यवाहनं।धृतराष्ट्रकुलेजातांछृणुनागान्यथातथं।कीर्त्यमानान्म
याब्रह्मन्वातवेगान्विषोल्वणान्।शंकुकर्णः पिठरकः कुठारमुखसेवकौ।पूर्णांगदः पूर्णमुखः प्रहासः शकुनि
र्दरिः।अमाहठः कामठकः सुषेणोमानसोव्ययः।भैरवोमुंडवेदांगः पिशंगश्चोद्रपारकः।ऋषभोवेगवान्नागः
पिंडारकमहाहनू।रक्तांगः सर्वसारंगः समृद्धपटवासकौ।वराहकोवीरणकः सुचित्रश्चित्रवेगिकः।पराश ८५
रस्तरुणकोमणिस्कंधस्तथारुणिः।इतिनागामयाब्रह्मन्कीर्तिताः कीर्तिवर्द्धनाः।प्राधान्येनबहुत्वात्तुन
सर्वेपरिकीर्तिताः।एतेषांप्रसवोयश्चप्रसवस्यचसंततिः।नशक्यंपरिसंख्यातुंयेदीप्तंपावकंगताः।सप्त
शीर्षाद्विशीर्षाश्चदशशीर्षास्तथापरे।कालानलविषाघोराकुताः शतसहस्रशः।महाकायामहावेगाः शै

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

लक्षशृंगसमुच्छ्रयाः। योजनायामविस्तारा द्वियोजनसमायताः। कामरूपाः कामबलाः दीप्तानलविषोल्ब
णाः। दग्धास्तत्र महासत्रे ब्रह्मदंडनिपीडिताः   इत्यादिपर्वण्यास्तीके ५५   सौतिरुवाच
इदमत्यद्भुतं चान्यदास्तीकस्यानुशुश्रुम। तथा वरैश्छंद्यमाने राज्ञा पारिक्षितेन हि। इंद्रहस्ताच्च्युतो नागः
ख एव यदतिष्ठत। ततश्चिंतापरो राजा बभूव जनमेजयः। हूयमाने भृशं दीप्ते विधिवद्वसुरेतसि। न स्म स प्रा
पतद्वह्नौ तक्षको भयपीडितः॥   शौनक उ   ॥ किं सूत तेषां विप्राणां मंत्रग्रामो मनीषिणां। न प्रत्यभा
त्तदाग्नौ यत्स पपात न तक्षकः॥   सौतिरुवाच   तमिंद्रहस्ताद्विस्रस्तं विसंज्ञं पन्नगोत्तमं। आस्तीक
स्तिष्ठ तिष्ठेति वाचस्तिस्रोभ्युदीरयन्। तिर्यक्स्थः सोंतरिक्षे च हृदयेन विदूयता। यथा तिष्ठति वै कश्चित्खं च
गां चांतरा नरः। ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सदस्यैश्चोदितो भृशं। काममेतद्भवत्वेवं यथास्तीकस्य भाषितं। समाप्य
तामिदं कर्म पन्नगाः संत्वनामयाः। प्रीयतामयमास्तीकः सत्यं सूत वचोस्तु तत्। ततो हलहलाशब्दः प्रीतिदः
समजायत। आस्तीकस्य वरे दत्ते तथैवोपरराम च। स यज्ञः पांडवेयस्य राज्ञः पारिक्षितस्य ह। प्रीतिमांश्चाभ
वद्राजा भारतो जनमेजयः। ऋत्विग्भ्यः ससदस्येभ्यो ये तत्रासन्समागताः। तेभ्यश्च प्रददौ वित्तं शतशोथ सह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० ८६

स्वन्नाः।लोहिताक्षायसूतायतथास्थपतयेविभुः।येनोक्तंतस्यतत्राग्रेसर्पसत्रनिवर्त्तने।निमित्तंब्राह्मण
इतितस्मैदत्तंददौवसु।दत्वाद्रव्यंयथान्यायंभोजनाच्छादनान्वितं।प्रीतस्तस्मैनरपतिरप्रमेयपराक्रमः।त
तश्चकारावभृथंविधिदृष्टेनकर्मणा।आस्तीकंप्रेषयामासगृहानेवसुसत्कृतं।राजाप्रीतमनाःप्रीतंकृत
कृत्यंमनीषिणं।पुनरागमनंकार्यमितिचैनंवचोब्रुवीत्।भविष्यसिसदस्योमेवाजिमेधेमहाक्रतौ।तथे
त्युक्त्वाप्रदुद्रावतदास्तीकोमुदायुतः।कृत्वास्वकार्यमतुलंतोषयित्वाचपार्थिवं।सगत्वापरमप्रीतोमातु
लंमातरंचतां।अभिगम्योपसंगृह्ययथावृत्तंन्यवेदयेत्॥ सौतिरुवाच ॥ एतच्छ्रुत्वाप्रीयमाणाःसमे
तायेतत्रासन्पन्नगावीतमोहाः।आस्तीकेवैप्रीतिमंतोबभूवुरूचुश्चैनंवरमिष्टंवृणीष्व।भूयोभूयःसर्वशस्ते
ब्रुवंस्त्वंकिंतेप्रियंकरवामाद्यविद्वन्।प्रीतावयंमोक्षिताश्चैवसर्वेकामंकिंतेकरवामोद्यवत्स ॥ आस्तीक ८६
उवाच ॥ सायंप्रातर्येप्रसन्नात्मरूपालोकेविप्रामानवायेपरेपि।धर्माख्यानंयेपठेयुर्ममेदंतेषांयुष्मन्ने
वकिंचिद्भयंस्यात्।तैश्चाप्युक्तोभागिनेयःप्रसन्नैरेतत्सत्यंकाममेवंवरंते।प्रीत्यायुक्ताःकामितंसर्वशस्तंकर्त्ता
रःस्मप्रवणाभागिनेय।असितंचार्त्तिमंतंचसुनीथंचापियःस्मरेत्।दिवावायदिवारात्रौनास्यसर्पभयंभवेत्।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

योजरत्कारुणोजातोजरत्कारोमहायशाः।आस्तीकःसर्पसत्रेवःपन्नगान्योभ्यरक्षत।तंस्मरंतंमहाभा
गानवैहिंसितुमर्हथ।सर्पापसर्पभद्रंतेगच्छसर्पमहाविषः।जनमेजयस्ययज्ञांतेआस्तीकवचनंस्मर।आ
स्तीकस्यवचःश्रुत्वायःसर्पोननिवर्तते।शतधाभिद्यतेमूर्द्धिशिंशवृक्षफलंयथा॥ सूतउवाच ॥
सएवमुक्तस्तुतदाद्विजेंद्रःसमागतैस्तैर्भुजगेंद्रमुख्यैः।संप्राप्यप्रीतिंविपुलांमहात्माततोमनोगमनायाथ
दध्रे॥मोक्षयित्वातुभुजगान्सर्पसत्राद्द्विजोत्तमः।जगामकालेधर्मात्मादिष्टांतंपुत्रपौत्रवान्।इत्याख्यानंम
यास्तीकंयथावत्तवकीर्तितं।यत्कीर्तयित्वासर्पेभ्योनभयंविद्यतेक्वचित्।यथाकथितवान्ब्रह्मन्प्रमतिः
पूर्वजस्तव।पुत्रायरुरवेप्रीतःपृच्छतेभार्गवोत्तम।यद्वाक्यंश्रुतवांश्चाहंतथाचकथितंमया।आस्तीकस्य
कवेर्विप्रश्रीमच्चरितमादितः।श्रुत्वाधर्मिष्ठमाख्यानमास्तीकंपुण्यवर्द्धनं।यन्मांत्वंपृष्टवान्ब्रह्मंश्रुत्वाडुं
डुभभाषितं।व्येतुतेसुमहद्ब्रह्मन्कौतूहलमरिंदम इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रेसमाप्तम् ५६
शौनकउवाच भृगुवंशात्प्रभृत्येवत्वयामेकीर्तितंमहत्।आख्यानमखिलंतातसौतेप्रीतोस्मितेनतेव
स्पामिचैवभूयस्त्वांयथावत्सूतनंदन।याःकथाव्याससंपन्नास्ताश्चभूयःप्रचक्ष्वमे।तस्मिन्परमदुःपारेसर्प

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८७

सत्रेमहात्मनां।कर्मांतरेषुयज्ञस्यसदस्यानांतथाध्वरे।यावभूवुःकथाश्चित्रायेषधर्मेषुयथातथं।त्वत्तःइ
च्छामहेश्रोतुंसौतेत्वंवैप्रचक्ष्वनः सौतिरुवाच कर्मांतरेष्वकथयन्नुद्विजावेदाश्रयाःकथाः।व्या
सस्त्वकथयच्चित्रमाख्यानंभारतंमहत् शौनकउ महाभारतमाख्यानंपांडवानांयशस्करं।जन
मेजयेनपृष्टःसन्कृष्णद्वैपायनस्तदा।श्रावयामासविधिवत्तदाकर्मांतरेतुसः।तामहंविधिवत्पुण्यांश्रो
तुमिच्छामिवैकथां।मनःसागरसंभूतांमहर्षेर्भावितात्मनः।कथयस्वसतांश्रेष्ठनहितृप्यामिसूतज
सौतिरुवाच हंततेकथयिष्यामिमहदाख्यानमुत्तमं।कृष्णद्वैपायनमतंमहाभारतमादितः।शृ
णुसर्वमशेषेणकथ्यमानंमयाद्विज।शंसितुंतन्महान्हर्षोममापीहप्रवर्त्तते इत्यादिपर्वणिकथा
वंधः ५७ सौतिरुवाच श्रुत्वातुसर्पसत्रायदीक्षितंजनमेजयं।अभ्यगच्छदृषिर्विद्वान्कृष्णद्वै ८७
पायनस्तदा।जनयामासयंकालीशक्तेःपुत्रात्पराशरात्।कन्यैवयमुनाद्वीपेपांडवानांपितामहं।जातमा
त्रश्चयःसद्यइच्छयादेहमवीवृधत्।वेदांश्चाधिजगेसांगान्सेतिहासान्महायशाः।यन्नातितपसाकश्चिन्नवे
दाध्ययनेनच।नव्रतैर्नोपवासैश्चनप्रसूत्यानमन्युना।विव्यासैकंचतुर्द्धायोवेदंवेदविदांवरः।परावर

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ज्ञातोव्रह्मर्षिः कविः सत्यव्रतः शुचिः। यः पांडुं धृतराष्ट्रंच विदुरं चाप्यजीजनत्। शंतनोः संततिं तन्वन्पुण्यकी
र्त्तिर्महायशाः। जनमेजयस्य राजर्षेः समहात्मा सदस्तदा। विवेश सहितः शिष्यैर्वेदवेदांगपारगैः। तत्र राजा
नमासीनं ददर्श जनमेजयं। वृतं सदस्यैर्बहुभिर्देवैरिव पुरंदरं। तथा मूर्द्धाभिषिक्तैश्च नानाजनपदेश्वरैः॥
ऋत्विग्भिर्ब्रह्मकल्पैश्च कुशलैर्यज्ञसंस्तरे। जनमेजयस्तु राजर्षिर्दृष्ट्वा तमृषिमागतं। सगणोभ्युद्ययौ तूर्णं
प्रीत्या भरतसत्तमः। कांचनं विष्टरं तस्मै सदस्यानुमतः प्रभुः। आसनं कल्पयामास यथा शक्रो बृहस्पतेः।
तत्रोपविष्टं वरदं देवर्षिगणपूजितं। पूजयामास राजेंद्रः शास्त्रदृष्टेन कर्मणा। पाद्यमाचमनीयं च अर्घ्यं
गां च विधानतः। पितामहाय कृष्णाय तदर्हाय न्यवेदयत्। प्रतिगृह्य तु तां पूजां पांडवाज्जनमेजयात्। गां चै
व समनुज्ञाय व्यासः प्रीतो भवत्तदा। तथा च पूजयित्वा तं प्रणयात्प्रपितामहं। उपोपविश्य प्रीतात्मा पर्य
पृच्छदनामयं। भगवानपि तं दृष्ट्वा कुशलं प्रतिवेद्य च। सदस्यैः पूजितः सर्वैः सदस्यानभ्यपूजयत्। ततस्तु
सहितः सर्वैः सदस्यैर्जनमेजयः। इदं पश्चाद्द्विजश्रेष्ठं पर्यपृच्छत्कृतांजलिः जनमेजयउ कुरूणां
पांडवानां च भवान्प्रत्यक्षदर्शिवान्। तेषां चरितमिच्छामि कथ्यमानं त्वया द्विज। कथं समभवद्भेदस्तेषामक्लि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०प० ष्टकर्म्मिणां। तच्च युद्धं कथं वृत्तं भूतांतकरणं महत्॥ पितामहानां सर्व्वेषां दैवेनाविष्टचेतसां। कार्त्स्न्येनैत
८८ न्ममाचक्ष्व यथावृत्तं द्विजोत्तम॥ सौतिरुवाच ॥तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कृष्णद्वैपायनस्तदा। शशास शिष्य
मासीनं वैशंपायनमंतिके॥ व्यास उवाच ॥कुरूणां पांडवानां च यथा भेदोभवत्पुरा। तदस्मै सर्व्वमाचक्ष्व यन्म
त्तः श्रुतवानसि। गुरोर्व्वचनमाज्ञाय स तु विप्रर्षभस्तदा। आचचक्षे ततः सर्व्वमितिहासं पुरातनं। राज्ञे तस्मै सद
स्येभ्यः पार्थिवेभ्यश्च सर्व्वशः। भेदं सर्व्वविनाशं च कुरुपांडवयोस्तदा इत्यादिपर्व्वणि कथानुबंधे ५८
वैशंपायन उवाच गुरवे प्राङ्नमस्कृत्य मनोबुद्धिसमाधिभिः। संपूज्य च द्विजान्सर्व्वांस्तथान्यान्विदु
षोजनान्। महर्षेर्व्विश्रुतस्येह सर्व्वलोकेषु धीमतः। प्रवक्ष्यामि मतं कृत्स्नं व्यासस्यास्य महात्मनः। श्रोतुं पात्रं
च राजंस्त्वं प्राप्येमां भारतीं कथां। गुरोर्व्वक्त्रपरिस्पंदो मनः प्रोत्साहतीव मे। शृणु राजन्यथा भेदः कुरुपांडवयोरभू ८८
त्। राज्यार्थे द्यूतसंभूतो वनवासस्तथैव च। यथा च युद्धमभवत्पृथिवीक्षयकारकं। तत्तेहं कथयिष्यामि पृच्छते
भरतर्षभ। मृते पितरि ते वीरा वनादेत्य स्वमंदिरं। नचिरादेव विद्वांसो वेदे धनुषि चाभवन्। तांस्तथा रूपवीर्योजः
संपन्नान्पौरसंमतान्। नामृष्यन्कुरवो दृष्ट्वा पांडवान्श्रीयशोभृतः। ततो दुर्योधनः क्रूरः कर्णश्च सहसौबलः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तेषांनिग्रहनिर्वासान्विविधांस्तेसमारभन्।यदादावथविषंपापोभीमायधृतराष्ट्रजः।जरयामासतद्वीरःसह
न्नेववृकोदरः।प्रमाणकोट्यांसंसुप्तंपुनर्बध्वावृकोदरं।तोयेषुभीमंगंगायाःप्रक्षिप्यपुनमाव्रजत्।यदावि
बुद्धःकौन्तेयःस्तदासंछिद्यबंधनं।उदतिष्ठन्महाबाहुर्भीमसेनोगतव्यथः।आशीविषैःकृष्णसर्पैःसुप्तंचैन
मदंशयत्।सर्वेष्वेवांगदेशेषुनममारचशत्रुहा।तेषांतुविप्रकारेषुतेषुतेषुमहामतिः।मोक्षणेप्रतिकारेच
विदुरोवहितोभवत्।स्वर्गस्थोजीवलोकस्ययथाशक्रःसुखावहः।पांडवानांतथानित्यंविदुरोपिसुखावहः
यदातुविविधोपायैःसंवृतैर्विविधैरपि।नाशकन्निहंतुंतान्दैवभाव्यर्थरक्षितान्।ततःसंमंत्र्यसचिवैःकर्ण
दुःशासनादिभिः।धृतराष्ट्रमनुज्ञाप्यजातुषंगृहमादिशत्।सुतप्रियैषीतान्राजापांडवानंबिकासुतः।ततोविवा
सयामाससराज्यभोगबुभुक्षया।तेप्यातिष्ठन्सहितानगरान्नागसाह्वयात्।प्रस्थानेचाभवन्मंत्रीक्षत्तातेषांमह
त्मनां।तेनमुक्ताजतुगृहान्निशीथेप्राद्रवन्वनं।ततःसंप्राप्यकौंतेयानगरंवारणावतं।न्यवसंतमहात्मानोमा
त्रासहपरंतपाः।धृतराष्ट्रेणचाज्ञप्ताउषिताजातुषेगृहे।पुरोचनात्रक्ष्यमाणाःसंवत्सरमतंद्रिताः।सुरुंगांका
रयित्वातुविदुरेणप्रचोदिताः।आदीप्यजातुषंवेश्मदग्ध्वाचैवपुरोचनं।प्राद्रवन्भयसंविग्नामात्रासहपरं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० नपाः। ददृशुर्द्दारुणं रक्षो हिडिंबं वननिर्झरे। हत्वा च तं राक्षसेंद्रं भीताः समनुबोधनात्। निशि संज्ञाद्य वन्यार्थी
८९ धार्त्तराष्ट्रभयार्दिताः। एकचक्रां ततो गत्वा पांडवाः शंसितव्रताः। वेदाध्ययनसंपन्नास्ते भवन्ब्रह्मचारिणः।
ते तत्र नियताः कालं कंचिदूषुर्नरर्षभाः। मात्रा सहैकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने। तत्रासमसाद क्षुधितं पुरु
षादं वृकोदरः। भीमसेनो महाबाहुर्बकं नाम महाबलं। तं चापि पुरुषव्याघ्रो बाहुवीर्येण पांडवः। निहत्य त
रसा वीरो नागरान्पर्यसांत्वयत्। ततस्ते शुश्रुवुः कृष्णां पांचालेषु स्वयंवरां। श्रुत्वा चैवाभ्यगच्छंत गत्वा चैवाल
भंत तां। ते तत्र द्रौपदीं लब्ध्वा परिसंवत्सरोषिताः। विदिता हास्तिनपुरं प्रत्याजग्मुररिंदमाः। त उक्ता धृतराष्ट्रेण
राज्ञा शांतनवेन च। भ्रातृभिर्विग्रहस्तात कथं वो न भवेदिति। अस्माभिः खांडवप्रस्थे युष्मद्वासोनुचिंतितः। तस्माज्ज
नपदोपेतं सुविभक्तमहापथं। वासाय खांडवप्रस्थं व्रजध्वं गतमत्सराः। तयोस्ते वचनाज्जग्मुः सह सर्वैः सुहृज्जनैः। ८९
नगरं खांडवप्रस्थं रत्नान्यादाय सर्वशः। तत्र ते न्यवसन्पार्थाः संवत्सरगणान्बहून्। वशे शस्त्रप्रतापेन कुर्वंतोऽ
न्यान्महीभृतः। एवं धर्मप्रधानास्ते सत्यव्रतपरायणाः। अप्रमत्तोत्थिताः क्षांताः प्रतपंतोऽहितान्बहून्। अजय
द्भीमसेनस्तु दिशं प्राचीं महायशाः। उदीचीमर्जुनो वीरः प्रतीचीं नकुलस्तथा। दक्षिणां सहदेवस्तु विजिग्ये पर

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वीरहा।एवंचक्रुरिमांसर्वेवश्यांकृत्स्नांवसुंधरां।पंचभिःसूर्यसंकाशैःसूर्येणेवविराजता।षट्सूर्येवाभवत्पृथ्वी
पांडवैःसत्यविक्रमैः।ततोनिमित्तेकस्मिंश्चिद्धर्मराजोयुधिष्ठिरः।वनंप्रस्थापयामासतेजस्वीसत्यविक्रमः।भ्रा
लेभ्योविप्रियतरंभ्रातरंसव्यसाचिनं।अर्जुनंपुरुषव्याघ्रंस्थिरात्मानंगुणैर्युतं।सर्वेसंवत्सरंपूर्णमासंचैकं
वनेवसत्।ततोगच्छहृषीकेशंद्वारवत्यांकदाचन।लब्धवांस्तत्रबीभत्सुर्भार्यांराजीवलोचनां।अनुज्ञांवासुदे
वस्यसुभद्रांभद्रभाषिणीं।साशचीवमहेंद्रेणश्रीःकृष्णेनेवसंगताः।सुभद्रायुयुजेप्रीतापांडवेनार्जुनेन
हा।अतर्पयच्चकौंतेयःखांडवेहव्यवाहनं।बीभत्सुर्वासुदेवेनसहितोनृपसत्तम।नातिभारोहिपार्थस्यके
शवेनसहाभवत्।व्यवसायसहायस्यविष्णोःशत्रुवधेष्विव।पार्थायाग्निर्ददौचापिगांडीवंधनुरुत्तमं।इषु
धीवाक्षयैर्बाणैरथंचकपिलक्षणं।मोक्षयामासबीभत्सुर्मयंयत्रमहासुरं।सचकारसभांदिव्यांसर्वरत्न
समाचितां।तस्यांदुर्योधनोमंदोलोभंचक्रेसुदुर्मतिः।ततोक्षैर्वंचयित्वाचसौबलेनयुधिष्ठिरं।वनंप्रस्थाप
यामाससप्तवर्षाणिपंचच।अज्ञातमेकंराष्ट्रेचततोवर्षंत्रयोदशं।ततश्चतुर्दशेवर्षेयाचमानाःस्वकंवसु
।नाल्लेभंतमहाराजततोयुद्धमवर्त्तत।ततस्तेक्षत्रमुत्साद्यहत्वादुर्योधनंनृपं।राज्यंविहितभूयिष्ठंप्रत्यपद्यंत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० पांडवाः।एवमेतत्पुराहृत्तंतेषामक्लिष्टकर्मणां।भेदोराज्यविनाशायजयश्चजयतांवर इत्यादिपर्व
८० णिकुरुपांडवचरितसूत्राध्यायः ५९ जनमेजयउ कथितंवैसमासेनत्वयासर्वंद्विजोत्तम।
महाभारतमाख्यानंकुरूणांचरितंमहत्।कथांत्वनघचित्रार्थांकथयस्वतपोधन।विस्तरश्रवणेजातंकौ
तूहलमतीवमे।सभवान्विस्तरेणेमांपुनराख्यातुमर्हति।नहितृप्यामिपूर्वेषांशृण्वानश्चरितंमहत्।नतत्का
रणमल्पंवैधर्मज्ञायत्रपांडवाः।अवध्यान्सर्वशोजघ्नुःप्रशस्यन्तेचमानवैः।किमर्थंतेनरव्याघ्राःशक्ताःस
न्तोह्यनागसः।प्रयुज्यमानान्संक्लेशान्क्षान्तवन्तोदुरात्मनां।कथंनागायुतप्राणोबाहुशालीवृकोदरः।परि
क्लिश्यन्नपिक्रोधंधृतवान्वैद्विजोत्तमः।कथंसाद्रौपदीकृष्णाक्लिश्यमानादुरात्मभिः।~~कथंधर्मभृतांश्रेष्ठःसुतोध~~
~~र्मस्यधर्मवित्~~शक्तासतीधार्तराष्ट्रान्नादहत्क्रोधचक्षुषा।कथंव्यसनिनंद्यूतेपार्थौमाद्रीसुतौतदा।अन्वयु ८०
स्तेनरव्याघ्रावाध्यमानादुरात्मभिः।कथंधर्मभृतांश्रेष्ठःसुतोधर्मस्यधर्मवित्।अनर्हःपरमंक्लेशंसोढवा
न्सयुधिष्ठिरः।कथंचबहुलाःसेनाःपांडवःकृष्णसारथिः।अस्यन्नेकोनयत्सर्वाःपितृलोकंधनंजयः।एतदाच
क्ष्वमेसर्वंयथावृत्तंतपोधन।यद्यच्चकृतवंतस्तेतत्रतत्रमहारथाः॥ वैशंपायनउ ॥क्षणंकुरुमहाराजवि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पुलोयमनुक्रमः।पुण्याख्यानस्यवक्तव्यः कृष्णद्वैपायनेरितः।महर्षेःसर्वलोकेषुपूजितस्यमहात्मनः।प्रव
क्ष्यामिमतंकृत्स्नंव्यासस्यामिततेजसः।इदंशतसहस्रंहिश्लोकानांपुण्यकर्मणां।सत्यवत्यात्मजेनेहव्याख्या
तममितौजसा।यइदंश्रावयेद्विद्वान्येचेदंशृणुयुर्नराः।तेब्रह्मणःस्थानमेत्यप्राप्नुयुर्देवतुल्यतां।इदंहिवे
दैःसमितंपवित्रमपिचोत्तमं।श्राव्याणामुत्तमंचेदंपुराणमृषिसंस्तुतं।अस्मिन्नर्थश्चकामश्चनिखिलेनोपदे
क्ष्यते।इतिहासेमहापुण्येबुद्धिश्चपरिनैष्ठिकी।अक्षुद्रान्दानशीलांश्चसत्यशीलानानास्तिकान्।कार्ष्णवेद
मिमंविद्वाञ्छ्रावयित्वार्थमश्नुते।भ्रूणहत्याकृतंचापिपापंजह्यादसंशयं।इतिहासमिमंश्रुत्वापुरुषोपि
सुदारुणः।मुच्यतेसर्वपापेभ्योराहुणाचंद्रमायथा।जयोनामेतिहासोयंश्रोतव्योविजिगीषुणा।महींविज
यतेराजाशत्रूंश्चापिपराजयेत्।इदंपुंसवनंश्रेष्ठमिदंस्वस्त्ययनंमहत्।महिषीयुवराजाभ्यांश्रोतव्यंबहुश
स्तथा।वीरंजनयतेपुत्रंकन्यांवाराज्यभागिनीं।धर्मशास्त्रमिदंपुण्यमर्थशास्त्रमिदंपरं।मोक्षशास्त्रमिदंप्रो
क्तंव्यासेनामितबुद्धिना।संप्रत्याचक्षतेचेदंतथाश्रोष्यंतिचापरे।पुत्राःशुश्रूषवःसंतिप्रेष्याश्चप्रियकारिणः।
शरीरेणकृतंपापंवाचाचमनसैवच।सर्वंसंत्यजतिक्षिप्रंयइदंशृणुयान्नरः।भारतानांमहज्जन्मशृण्वतां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८१
मनुष्याणां। नास्ति व्याधिभयं तेषां परलोकभयं कुतः। धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च। कृष्णद्वै
पायनेनेवं कृतं पुण्यचिकीर्षुणा। कीर्त्तिं प्रथयता लोके पाण्डवानां महात्मनां। अन्येषां क्षत्रियाणां च भूरिद्रवि
णतेजसां। सर्वविद्यावदातानां लोके प्रथितकर्मणां। य इदं मानवो लोके पुण्यार्थे ब्राह्मणाञ्छुचीन्। श्रावये
त महापुण्यं तस्य धर्मः सनातनः। कुरूणां प्रथितं वंशं कीर्त्तयन्सततं शुचिः। वंशमाप्नोति विपुलं लोके
पूज्यतमो भवेत्। योधीते भारतं पुण्यं ब्राह्मणो नियतव्रतः। चतुरो वार्षिकान्मासान्सर्वपापैः प्रमुच्यते।
विज्ञेयः स च वेदानां पारगो भारतं पठन्। देवराजर्षयो ह्यत्र पुण्या ब्रह्मर्षयस्तथा। कीर्त्यन्ते धूतपाप्मानः
कीर्त्यते केशवस्तथा। भगवांश्चापि देवेशो यत्र देवी च कीर्त्यते। अनेकजननी यत्र कार्त्तिकेयस्य संभवः।
ब्राह्मणानां गवां चैव माहात्म्यं यत्र कीर्त्यते। सर्वश्रुतिसमूहोयं श्रोतव्यो धर्मबुद्धिभिः। य इदं श्रावयेद्वि ८१
द्वान्ब्राह्मणानिह पर्वसु। धूतपाप्मा जितः स्वर्गो ब्रह्म गच्छति शाश्वतं। श्रावयेद्ब्राह्मणाञ्छ्राद्धे यश्चेमं पाद
मंततः। अक्षय्यं तस्य तच्छ्राद्धमुपावर्त्तेत्पितॄनिह। अह्ना यदेनः क्रियते इंद्रियैर्मनसापि वा। ज्ञानादज्ञान
तो वापि प्रकरोति नरश्च यत्। तन्महाभारताख्यानं श्रुत्वैव प्रविलीयते। भरतानां महज्जन्म महाभार

नमुच्यते।निरुक्तमस्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते।भरतानांयतश्चायमितिहासोमहाद्भुतः।महतो
ह्येनसोमर्त्यान्मोचयेदनुकीर्त्तितः।त्रिभिर्वर्षैर्लब्धकामःकृष्णद्वैपायनोमुनिः।नित्योत्थितःशुचिःश
क्तोमहाभारतमादितः।तपोनियममास्थायकृतमेतन्महर्षिणा।तस्मान्नियमसंयुक्तैःश्रोतव्यंब्रा
ह्मणैरिदं।कृष्णप्रोक्तामिमांपुण्यांभारतीमुत्तमांकथां।श्रावयिष्यतियेविप्रायेचश्रोष्यतिमानवाः।स
र्वथावर्त्तमानावैनतेशोच्याःकृताकृतैः।नरेणधर्मकामेनसर्वःश्रोतव्यइत्यपि।निखिलेनेतिहासोयं
ततःसिद्धिमवाप्नुयात्।नतांस्वर्गगतिंप्राप्यतुष्टिंप्राप्नोतिमानवः।यांश्रुत्वैवमहापुण्यमितिहासमुप
श्रुते।शृण्वन्श्राद्धःपुण्यशीलःश्रावयंश्चेदमद्भुतं।नरःफलमवाप्नोतिराजसूयाश्वमेधयोः।यथास
मुद्रोभगवान्यथामेरुर्महागिरिः।उभौख्यातौरत्ननिधीतथाभारतमुच्यते।इदंहिवेदैःसमितंपवित्रम
पिचोत्तमं।श्रव्यंश्रुतिसुखंचैवपावनंशीलवर्द्धनं।यइदंभारतंराजन्वाचकायप्रयच्छति।तेनसर्वामहीदत्ता
भवेत्सागरमेखला।पारिक्षितकथांदिव्यांपुण्यायविजयायच।कथ्यमानांमयाकृत्स्नांशृणुहर्षकरीमि
मां।त्रिभिर्वर्षैःसदोत्थायीकृष्णद्वैपायनोमुनिः।महाभारतमाख्यानंकृतवानिदमद्भुतं।धर्मेचार्थेचकामेच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० मोक्षेचभरतर्षभायदिहास्तितदन्यत्रयन्नेहास्तिनतत्क्वचित्   इत्यादिपर्वणिभारतप्रशंसा ६
९२ वैशं०   राजोपरिचरोनामधर्मनित्योमहीपतिः।बभूवमृगयांगंतुंसदाकिलधृतव्रतः।सचेदिविषयं
रम्यंवसुःपौरवनंदनः।इंद्रोपदेशाज्जग्राहरमणीयंमहीपतिः।तमाश्रमेन्यस्तशस्त्रंनिवसंतंतपोनिधिं।दे
वाःशक्रपुरोगावैराजानमुपतस्थिरे।इंद्रत्वमर्होराजायंतपसेत्यनुचिंत्यवै।तंसांत्वेननृपंसाक्षात्तपसः
संन्यवर्तयत्॥   देवाऊचुः   ॥नसंकीर्येतधर्मोयंपृथिव्यांपृथिवीपते।त्वयाहिधर्मोविधृतःकृ
त्स्नंधारयतेजगत्   इंद्रउवाच   ॥लोकेधर्मंपालयत्वंनित्ययुक्तःसमाहितः।धर्मयुक्तस्ततोलोका
न्पुण्यानाप्स्यसिशाश्वतान्।दिविष्ठस्यभुविष्ठस्त्वंसखाभूतोममप्रियः।रम्यःपृथिव्यांयोदेशस्तमाव
सनराधिप।पशव्यश्चैवपुण्यश्चप्रभूतधनधान्यवान्।स्वारक्ष्यश्चैवसौम्यश्चभोग्यैर्भूमिगुणैर्युतः।अर्थ ९२
वानेषदेशोहिधनरत्नादिभिर्युतः।वसुपूर्णाचवसुधावसचेदिषुचेदिप।धर्मशीलाजनपदाःसुसंतोषा
श्चसाधवः।नचमिथ्याप्रलापोत्रस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा।नचपित्राविभज्यंतेपुत्रागुरुहितेरताः।युंजतेधु
रिनोगाश्चकृशाःसंधुक्षयंतिच।सर्वेवर्णाःस्वधर्मस्थाःसदाचेदिषुमानद।नतेस्त्यविदितंकिंचित्त्रिषु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

लोकेषु यद्भवेत्। देवोपभोग्यं दिव्यं त्वामाकाशे स्फाटिकं महत्। आकाशगं त्वां मद्दत्तं विमानमुपपत्स्य
ते। त्वमेकः सर्वमर्त्येषु विमानवरमास्थितः। चरिष्यस्युपरिस्थो हि देवो विग्रहवानिव। ददामि ते वैज
यंतीं मालामम्लानपंकजां। धारयिष्यति संग्रामे या त्वां शस्त्रैरविक्षतं। लक्षणं चैतदेवेह भविता ते नराधि
प। इन्द्रमालेति विख्यातं धन्यमप्रतिमं महत्। यष्टीं च वैणवीं तस्मै ददौ वृत्रनिषूदनः। इष्टप्रदानमुद्दिश्य शि
ष्टानां प्रतिपालिनीं। तस्याः शक्रस्य पूजार्थं भूमौ भूमिपतिस्तदा। प्रवेशं कारयामास गते संवत्सरे तदा। त
तः प्रभृति चाद्यापि यष्टेः क्षितिपसत्तमैः। प्रवेशः क्रियते राजन्यथा तेन प्रवर्त्तितः। अपरेद्युस्तथा तस्याः क्रि
यते सुच्छ्रयो नृपैः। अलंकृतायाः पिटकैर्गन्धैर्माल्यैश्च भूषणैः। माल्यदामपरिक्षिप्ता विधिवत्क्रियते पि च।
भगवान्पूज्यते चात्र हंसरूपी महेश्वरः। स्वयमेव गृहीतेन वसोः प्रीत्या महात्मनः। स तां पूजां महेन्द्रस्तु दृ
ष्ट्वा देवः कृतां शुभां। वसुना राजमुख्येन प्रीतिमानब्रवीत्प्रभुः। ये पूजयिष्यन्ति नराः राजानश्च महं मम। का
रयिष्यन्ति च मुदा यथा चेदिपतिर्नृपः। तेषां श्रीर्विजयश्चैव सराष्ट्राणां भविष्यति। तथा स्फीतो जनपदो
मुदितश्च भविष्यति। एवं महात्मना तेन महेन्द्रेण नराधिप। वसुः प्रीत्या मघवता महाराजोभिसत्कृतः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८२

उत्सवंकारयिष्यंतिसदाशक्रस्ययेनराः।भूमिरत्नादिभिर्युक्तास्तथापूज्याभवंतिते।वरदानमहायज्ञैस्तथा
शक्रोत्सवेनच।संपूजितोमघवतावसुश्चेदीश्वरोनृपः।४।पालयामासधर्मेणचेदिस्थःपृथिवीमिमां।इंद्र
प्रीत्याचेदिपतिश्चकारेंद्रमहंवसुः।पुत्राश्चास्यमहावीर्याःपंचाशन्नमितौजसः।नानाराज्येषुचसुतान्सस
म्राडभ्यषेचयत्।महारथोमागधानांविश्रुतोयोबृहद्रथः।प्रत्यग्रहःकुशांबश्चयमाहुर्मणिवाहनं।मा
वेल्लश्चयदुश्चैवराजन्यश्चापराजितः।एतेतस्यसुताराजन्राजर्षेर्भूरितेजसः।न्यवेशयन्नामभिःस्वैस्तेदे
शांश्चपुराणिच।वासवाःपंचराजानःपृथग्वंशाश्चशाश्वताः।वसंतमिंद्रप्रासादेआकाशेस्फाटिकेचतं।
उपतस्थुर्महात्मानंगंधर्वाप्सरसोनृपं।राजोपरिचरेत्येवंनामतस्याथविश्रुतं।पुरोपवाहिनींतस्यनदीं
शुक्तिमतींगिरिः।अरौत्सीच्चेतनायुक्तःकामात्कोलाहलःकिल।गिरिंकोलाहलंतंतुपदावसुरताडयत्।
निश्चक्रामततस्तेनप्रहारविवरेणसा।तस्यांनद्यामजनयन्मिथुनंपर्वतःस्वयं।तस्माद्विमोक्षणात्प्रीतानदी र३
राज्ञेन्यवेदयत्।यःपुमानभवत्तत्रतंसराजर्षिसत्तमः।वसुर्वसुप्रदश्चक्रेसेनापतिमरिंदमः।चकारपत्नीं
कन्यांतुतथातांगिरिकांनृपः।वसोःपत्नीतुगिरिकाकामकालंन्यवेदयत्।ऋतुकालमनुप्राप्तास्नातापुंस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वनेश्रुचिः।तदहःपितरश्चैनमूचुर्जहिमृगानिति।तंराजसत्तमंप्रीताः।तदामनिमतांवरां।सपितॄणांनियोगं
तमनतिक्रम्यपार्थिवः।चचारमृगयांकामीगिरिकामेवसंस्मरन्।अतीवरूपसंपन्नांसाक्षाच्छ्रियमिवाप
रां।तस्यरेतःप्रचस्कंदचरतोगहनेवने।स्कन्नमात्रंचतद्रेतोवृक्षपत्रेणभूमिपः।प्रतिजग्राहमिथ्यामेनपतेद्रे
तइत्युत।इदंमिथ्यापरिस्कन्नंरेतोमेनभवेदिति।ऋतुश्चतस्याःपत्न्यामेनमोघःस्यादितिप्रभुः।संचिन्त्यैवंतदा
राजाविचार्यचपुनःपुनः।अमोघत्वंचविज्ञायरेतसोराजसत्तमः।शुक्रप्रस्थापनेकालंमहिष्याःप्रसमीक्ष्यवै।
अभिमंत्र्याथतच्छुक्रमारात्तिष्ठन्तमाशुगं।सूक्ष्मधर्मार्थतत्त्वज्ञोगत्वाश्येनंततोब्रवीत्।मत्प्रियार्थमिदंसौम्य
शुक्रंममगृहंनय।गिरिकायाःप्रयच्छाशुतस्याह्यार्त्तवमद्यवै।गृहीत्वातत्तदाश्येनस्तूर्णमुत्पत्यवेगवान्।
जवंपरममास्थायप्रदुद्रावविहंगमः।तमपश्यदथायांतंश्येनंश्येनस्तथापरः।अभ्यद्रवच्चतंसद्योदृष्ट्वैवा
मिषशंकया।तुंडयुद्धमथाकाशेतावुभौसंप्रचक्रतुः।युध्यतोरपतद्रेतस्तच्चापियमुनांभसि।तत्राद्रिकेतिवि
ख्याताब्रह्मशापाद्वराप्सराः।मीनभावमनुप्राप्ताबभूवयमुनाचरी।श्येनपादपरिभ्रष्टंतद्वीर्यमथवासवं।ज
ग्राहतरसोपेत्यसाद्रिकामत्स्यरूपिणी।कदाचिदपिमत्सींतांबबंधुर्मत्स्यजीविनः।मासेचदशमेप्राप्तेतदा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० भरतसत्तम। तज्जंकुरुदराजस्याः स्त्रीपुमांसं च मानुषं। आश्चर्यभूतं तद्गत्वा राज्ञेथ प्रत्यवेदयत्। कायेम
८४ त्स्याइमौ राजन्संभूतौ मानुषाविति। तयोः पुमांसं जग्राह राजोपरिचरस्तदा। स मत्स्यो नाम राजासीद्धा
र्मिकः सत्यसंगरः। साप्सरा मुक्तशापा च क्षणेन समपद्यत। या पुरोक्ता भगवता तिर्यग्योनिगता शुभा।
मानुषौ जनयित्वा त्वं शापमोक्षमवाप्स्यसि। ततः सा जनयित्वा तौ विशस्ता मत्स्यघातिना। संत्यज्य मत्स्यरू
पं सा दिव्यं रूपमवाप्य सा। सिद्धर्षिचारणपथं जगामाथ वराप्सराः। स कन्या दुहिता तस्या मत्स्या मत्स्यज
गंधिनी। राज्ञा दत्ता च दासाय कन्येयं ते भवत्विति। रूपसत्वसमायुक्ता सर्वैः समुदिता गुणैः। सा तु सत्यवती
नाम मत्स्यज्ञात्यभिसंश्रयात्। आसीत्सा मत्स्यगंधैव कंचित्कालं शुचिस्मिता। शुश्रूषार्थं पितुर्नावं वाहयं
तीं जले च तां। तीर्थयात्रां परिक्रामन्नपश्यद्वै पराशरः। अतीवरूपसंपन्नां सिद्धानामपि कांक्षितां। दृष्ट्वैव ८४
वसतां धीमांश्चकमे चारुहासिनीं। दिव्यां तां वासवीं कन्यां रंभोरुं मुनिपुंगवः। संगमं मम कल्याणि कुरु
ष्वेत्यभ्यभाषत। साब्रवीत्पश्य भगवन्पारावारे स्थितानृषीन्। आवयोर्दृष्टयोरेभिः कथं नु स्यात्समागमः।
एवं तयोक्तो भगवान्नीहारमसृजत्प्रभुः। येन देशः स सर्वस्तु तमोभूत इवाभवत्। दृष्ट्वा सृष्टं तु नीहारं ततस्तं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

परमर्षिणा।विस्मितासाभवत्कन्याव्रीडिताचतपस्विनी सत्यवत्युवाच विद्धिमांभगवन्कन्यांसदा
पितृवशानुगां।त्वत्संयोगाच्चदुष्येतकन्याभावोममानघ।कन्यात्वेदूषितेचापिकथंशक्ष्येद्विजोत्तम।गृहंगं
तुंऋषेचाहंधीमन्नस्थातुमुत्सहे।एतत्संचिन्त्यभगवन्विधत्स्वयदनंतरं।एवमुक्तवतींतांतुप्रीतिमानृषिस
त्तमः।उवाचमत्प्रियंकृत्वाकन्यैवत्वंभविष्यसि।वृणीष्वचवरंभीरुयंत्वमिच्छसिभामिनि।वृथाहिनप्रसादो
मेभूतपूर्वःशुचिस्मिते।एवमुक्तावरंवव्रेगात्रसौगंध्यमुत्तमं।सचास्यैभगवान्प्रादान्मनसःकांक्षितंप्रभुः।
ततोलब्धवराप्रीतास्त्रीभावगुणभूषिता।जगामसहसंसर्गमृषिणाद्भुतकर्मणा।तेनगंधवतीत्येवंनामास्याः
प्रथितंभुवि।तस्यास्तुयोजनाद्गंधमाजिघ्रंतनराभुवि।तस्यायोजनगंधेतिततोनामापरंस्मृतं।पराशरोपि
भगवान्जगामस्वंनिवेशनं।इतिसत्यवतीहृष्टालब्ध्वावरमनुत्तमं।पराशरेणसंयुक्तासद्योगर्भमवापसा।
जज्ञेचयमुनाद्वीपेपाराशर्यःसवीर्यवान्।समातरमुपस्थायतपस्येवमनोदधे।स्मृतोहंदर्शयिष्यामिकृ
त्येष्वितिचसोब्रवीत्।एवंद्वैपायनोयज्ञेसत्यवत्यांपराशरात्।न्यस्तोद्वीपेसयद्बालस्तस्माद्द्वैपायनःस्मृतः।
पादापसारिणंधर्मंसतुविद्वान्युगेयुगे।आयुःशक्तिंचमर्त्यानांयुगानुगमवेक्ष्यह।ब्रह्मणोब्राह्मणानां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
८५

चतथानुग्रहकांक्षया॥ विव्यासवेदान्यस्मात्स तस्माद्व्यासइतिस्मृतः। वेदानध्यापयामासमहाभारतपं
चमान्॥ सुमंतुंजैमिनींपैलंशुकंचैवस्वमात्मजं। प्रभुर्वरिष्ठोवरदोवैशंपायनमेवच॥ संहितास्तैःपृथक्त्वे
नभारतस्यप्रकाशिताः। तथाभीष्मःशांतनवोगंगायाममितद्युतिः। वसुवीर्यात्समभवन्महावीर्योमहाय
शाः। वेदार्थविच्चभगवानृषिर्विप्रोमहायशाः। शूलेप्रोतःपुराणर्षिरचौरश्चौरसंख्यया। अणीमांडव्यइत्येवंवि
ख्यातःसुमहायशाः। सधर्ममाहूयपुरामहर्षिरिदमुक्तवान्। इषीकयामयाबाल्याद्विद्धाह्येकाशकुंतिका। त
त्किल्बिषंस्मरेधर्मनान्यत्पापमहंकृतं। तन्मेसहस्रसमितंकस्मान्नेहाजयत्तपः। गरीयान्ब्राह्मणवधःसर्व
भूतवधाद्यतः। तस्मात्त्वंकिल्बिषीधर्मशूद्रयोनौजनिष्यसि। तेनशापेनधर्मोपिशूद्रयोनावजायत। विद्वा
न्विदुररूपेणधार्मीतनुरकिल्बिषी। संजयोमुनिकल्पस्तुजज्ञेसूतोगवल्गणात्। सूर्याच्चकुंतिकन्यायांजज्ञे ८५
कर्णोमहाबलः। सहजंकवचंबिभ्रत्कुंडलोद्योतिताननः। अनुग्रहार्थंलोकानांविष्णुर्लोकनमस्कृतः। वसुदे
वात्तुदेवक्यांप्रादुर्भूतोमहायशाः। अनादिनिधनोदेवःसकर्त्ताजगतःप्रभुः। अव्यक्तमक्षरंब्रह्मप्रधानंत्रिगु
णात्मकं। आत्मानमव्ययंचैवप्रकृतिंप्रभवंप्रभुं। पुरुषंविश्वकर्माणंसत्वयोगंध्रुवाक्षरं। अनंतमचलंदेवं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हंसंनारायणंप्रभुं।धातारमव्यक्तंयमाहुःपरमव्ययं।कैवल्यंनिर्गुणंविश्वमनादिमजमव्ययं।पुरुषःसवि
भुःकर्त्तासर्वभूतपितामहः।धर्मसंवर्द्धनार्थायप्रजज्ञेंधकवृष्णिषु।अस्त्रज्ञौतुमहावीर्यौसर्वशास्त्रविशार
दौ।सात्यकिःकृतवर्माचनारायणमनुव्रतौ।सत्यकाद्धृदिकाच्चैवजज्ञातेस्त्रविशारदौ।भरद्वाजस्यचस्कन्नं
द्रोण्यांशुक्रमवर्द्धत।महर्षेरुग्रतपसस्तस्माद्द्रोणोव्यजायत।गौतमान्मिथुनंजज्ञेशरस्तंबाच्छरद्वतः।अश्व
त्थाम्नश्चजननीकृपश्चैवमहाबलः।अश्वत्थामाततोजज्ञेद्रोणादेवमहाबलः।तथैवधृष्टद्युम्नोपिसाक्षाद
ग्निसमद्युतिः।वैतानेकर्म्मणिततेपावकात्समजायत।वीरोद्रोणविनाशायधनुरादायवीर्यवान्।तत्रै
ववेद्यांकृष्णापिजज्ञेतेजस्विनीशुभा।विभ्राजमानावपुषाबिभ्रतीरूपमुत्तमं।प्रह्लादशिष्योनग्नजित्सु
बलश्चाभवत्ततः।तस्यप्रजाधर्महंत्रीजज्ञेदेवप्रकोपनात्।गंधारराजपुत्रोभूच्छकुनिःसौबलस्तथा।दुर्यो
धनस्यजननीजज्ञातेर्थविशारदौ।कृष्णद्वैपायनाज्जज्ञेधृतराष्ट्रोजनेश्वरः।क्षेत्रेविचित्रवीर्यस्यपांडुश्चैव
महाबलः।धर्मार्थकुशलोधीमान्मेधावीधूतकल्मषः।विदुरःशूद्रयोनौतुजज्ञेद्वैपायनादपि।पांडोस्तु
जज्ञिरेपंचपुत्रादेवसमाःपृथक्।द्वयोःस्त्रियोर्गुणज्येष्ठस्तेषामासीद्युधिष्ठिरः।धर्माद्युधिष्ठिरोजज्ञेमारु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
९६

ताद्वृकोदरः। इंद्राद्धनंजयः श्रीमान्सर्वशस्त्रभृतां वरः। जज्ञाते रूपसंपन्नावश्विभ्यां च यमावपि। नकुलः
सहदेवश्च गुरुशुश्रूषणे रतौ। तथा पुत्रशतं जज्ञे धृतराष्ट्रस्य धीमतः। दुर्योधनप्रभृतयो युयुत्सुः कर
णस्तथा। ततो दुःशासनश्चैव दुःसहश्चापि भारत। दुर्मर्षणो विकर्णश्च चित्रसेनो विविंशतिः। जयः सत्यव्र
तश्चैव पुरुमित्रश्च भारत। वैश्यापुत्रो युयुत्सुश्च एकादश महारथाः। अभिमन्युः सुभद्रायामर्जुनादभ्यजा
यत। स्वस्त्रीयो वासुदेवस्य पौत्रः पांडोर्महात्मनः। पांडवेभ्योहि पांचाल्यां द्रौपद्यां पंच जज्ञिरे। कुमारा रूप
संपन्नाः सर्वशस्त्रविशारदाः। प्रतिविंध्यो युधिष्ठिरात्सुतसोमो वृकोदरात्। अर्जुनाच्छ्रुतकीर्तिस्तु शतानी
कस्तु नाकुलिः। तथैव सहदेवाच्च श्रुतसेनः प्रतापवान्। हिडिंबायां भीमसेनाद्वने जज्ञे घटोत्कचः। शिख
ंडी द्रुपदाज्जज्ञे कन्या पुत्रत्वमागता। यां यक्षः पुरुषं चक्रे स्थूणः प्रियचिकीर्षया। कुरूणां विग्रहे तस्मिन् ९६
समागच्छन्बहून्यथ। राज्ञां शतसहस्राणि योत्स्यमानानि संयुगे। तेषामपरिमेयानां नामधेयानि सर्वशः।
न शक्यानि समाख्यातुं वर्षाणामयुतैरपि। एते तु कीर्तिता मुख्या यैराख्यानमिदं ततं इत्यादिपर्व
णि ६१ जनमेजय उ य एते कीर्तिता ब्रह्मन्ये चान्येनानुकीर्तिताः सम्यक् तांछ्रोतुमिच्छा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मिराज्ञश्चान्यान्सहस्रशः। यदर्थमिह संभूता देवकल्पा महारथाः। भुवि तन्मे महाभाग सम्यगाख्यातु
मर्हसि वैशं रहस्यं खल्विदं राजन्देवानामिति नः श्रुतं। तत्तु ते कथयिष्यामि नमस्कृत्वा स्व
यंभुवे। त्रिसप्तकृत्वः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां पुरा। जामदग्न्यस्तपस्तेपे महेंद्रे पर्वतोत्तमे। तदा निःक्ष
त्रिये लोके भार्गवेण कृते सति। ब्राह्मणान्क्षत्रिया राजन्सुतार्थिन्योभिचक्रमुः। ताभिः सह समापेतुर्ब्राह्म
णाः शंसितव्रताः। ऋतावृतौ नरव्याघ्र न कामान्नानृतौ तथा। तेभ्यश्च लेभिरे गर्भं क्षत्रियास्ताः सहस्रशः।
ततः सुषुविरे राजन्क्षत्रियान्वीर्यवत्तरान्। कुमारांश्च कुमारीश्च पुनः क्षत्राभिवृद्धये। एवं तद्ब्राह्मणैः क्ष
त्रं क्षत्रियासु तपस्विभिः। जातं वृद्धं च धर्मेण सुदीर्घेणायुषान्वितं। चत्वारोपि ततो वर्णा बभूवुर्ब्राह्मणो
त्तराः। अभ्यगच्छन्नृतौ नारीं न कामान्नानृतौ तथा। तथैवान्यानि भूतानि तिर्यग्योनिगतान्यपि। ऋतौ दारां
स्तु गच्छंति तत्तथा भरतर्षभ। ततोवर्द्धत धर्मेण सहस्रशतजीविनः। ताः प्रजाः पृथिवीपाल धर्मव्रतपराय
णाः। आधिभिर्व्याधिभिश्चैव विमुक्ताः सर्वशो नराः। अथेमां सागरापांगीं गां राजेंद्र गताखिलां। अध्यति
ष्ठत्पुनः क्षत्रं सशैलवनपत्तनां। प्रशासति पुनः क्षत्रे धर्मेणेमां वसुंधरां। ब्राह्मणाद्यास्ततो वर्णा लेभिरे मुद

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
८७

त्तमं। कामक्रोधोद्भवान्दोषान्निरस्य च नराधिपाः॥ धर्मेण दंडं दंड्येषु प्रणयंतोन्वपालयन्॥ नथाधर्मि
परेद्वेगे सहस्त्राक्षः॥ शतक्रतुः॥ स्वादुदेशे च काले च ववर्षण पालयत्प्रजाः॥ न बाल एव म्रियते तदा कश्चि
ज्जनाधिप। न च स्त्रियं प्रजानाति कश्चिदप्राप्तयौवनः॥ एवमायुष्मतीभिस्तु प्रजाभिर्भरतर्षभ॥ इयं साग
रपर्यंता समापूर्यत मेदिनी॥ ईजिरे च महायज्ञैः क्षत्रिया बहुदक्षिणैः॥ सांगोपनिषदान्वेदान्विप्राश्चाधी
यते तदा॥ न च विक्रीणते तत्र ब्राह्मणाः स्म तदा नृप॥ न च शूद्रसमाभ्यासे वेदानुच्चारयंतु त॥ कारयंतः
कृषिं गोभिस्तथा वैश्याः क्षितौ विहा॥ युंजते धुरि नो गाश्च कृशांगाश्चाप्यजीवयन्॥ फेनपांश्च तथा वत्सा
न्दुहंति स्म मानवाः॥ न कूटमानैर्वणिजः पण्यं विक्रीणते तदा॥ कर्माणि च नरव्याघ्र धर्मोपेतानि मान
वाः॥ धर्ममेवानुपश्यंतश्चक्रुर्धर्मपरायणाः॥ स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्वे वर्णा नराधिप॥ एवं तदा नरव्याघ्र ८७
धर्मो न ह्रसते क्वचित्॥ काले गावः प्रसूयंते नार्यश्च भरतर्षभ॥ भवंत्यृतुषु वृक्षाणां पुष्पाणि च फलानि च॥ ए
वं कृतयुगे सम्यग्वर्त्तमाने तदा नृप॥ आपूर्यत मही कृत्स्ना प्राणिभिर्बहुभिर्भृशं॥ एवं समुदिते लोके सानु
षे भरतर्षभ॥ असुरा जज्ञिरे क्षेत्रे राज्ञां तु मनुजेश्वर॥ आदित्यैर्हि तदा दैत्या बहुशो निर्जिता युधि॥ ऐश्वर्या

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ड्रुत्रिताःस्वर्गात्संबभूवुः क्षिताविह। इह देवत्वमिच्छंतो मानुषेषु मनस्विनः। जज्ञिरे भुवि भूतेषु तेषु तेषु बसुप्र
विभो। गोष्वश्वेषु च राजेंद्र खरोष्ट्रमहिषेषु च। क्रव्यात्सु चैव भूतेषु गजेषु च मृगेषु च। जातैरिह महीपाल जा
यमानैश्च तैर्मही। न शशाकात्मनात्मानमियं धारयितुं धरा। अथ जाता महीपालाः केचिद्बहुमदान्विताः
। दितेः पुत्रा दनोश्चैव तदा लोक इहाच्युत। वीर्यवंतोवलिप्तास्ते नानारूपधरा महीं। इमां सागरपर्यंतां परी
युररिमर्द्दनाः। ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्यान्छूद्रांश्चैवाप्यपीडयन्। अन्यानि चैव सत्वानि पीडयामासुरोज
सा। त्रासयंतो विनिघ्नंतः सर्वभूतगणांश्च ते। विचेरुः सर्वशो राजन्महीं शतसहस्रशः। आश्रमस्थान्मह
र्षींश्च धर्षयंतस्ततस्ततः। अब्राह्मण्या वीर्यमदा मत्ता मदबलेन च। एवं वीर्यबलोत्सिक्तैर्भूरियं तैर्महासु
रैः। पीड्यमाना मही राजन्ब्रह्माणमुपचक्रमे। न ह्यमीभूतसत्वौघाः पन्नगाः सनगां महीं। तदा धारयितुं शेकु
राक्रांतां दानवैर्बलात्। ततो मही महीपाल भारार्त्ता भयपीडिता। जगाम शरणं देवं सर्वभूतपितामहं। सा
संवृतं महाभागैर्देवद्विजमहर्षिभिः। ददर्श देवं ब्रह्माणं लोककर्त्तारमव्ययं। गंधर्वैरप्सरोभिश्च वंदिकर्म
सुनिष्ठितैः। वंद्यमानं मुदोपेतैर्ववंदे चैनमेत्य सा। अथ विज्ञापयामास भूमिस्तं शरणार्थिनी। सन्निधौ लो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
९८

कपालानांसर्वेषामेवभारत।तत्रधानात्मनस्तस्यभूमेःकृत्यंस्वयंभुवः।पूर्वमेवाभवद्राजन्विदितंपर
मेष्ठिनः।स्रष्टाहिजगतःकस्मान्नसंबुध्येतभारत।ससुरासुरलोकानामशेषेणमनोगतं।तामुवाचम
हाराजभूमिंभूमिपतिःप्रभुः।प्रभवःसर्वभूतानामीशःशंभुःप्रजापतिः॥ ब्रह्मोवाच ॥यदर्थम
सिसंप्राप्तामत्सकाशंवसुंधरे।तदर्थंसन्नियोक्ष्यामिसर्वानेवदिवौकसः।इत्युक्त्वासमहींदेवोब्रह्माराजन्
विसृज्यच।आदिदेशतदासर्वान्विबुधान्भूतकृत्स्वयं।अस्याभूमेर्निरसितुंभारंभागैःपृथक्पृथक्।अ
स्यामेवप्रसूयध्वंविरोधायेतिचाब्रवीत्।तथैवचसमानीयगंधर्वाप्सरसांगणान्।उवाचभगवान्सर्वा
निदंवचनमर्थवत्॥ ब्रह्मोवाच ॥स्वैःस्वैरंशैःप्रसूयध्वंयथेष्टंमानुषेषुच।अथशक्रादयःसर्वे
श्रुत्वासुरगुरोर्वचः।तथ्यमर्थ्यंचपथ्यंचतस्यतेजगृहुस्तदा।अथतेसर्वशोंऽशैःस्वैर्गंतुंभूमिंकृतक्षणाः। ९८
नारायणममित्रघ्नंवैकुंठमुपचक्रमुः।यःसचक्रगदापाणिःपीतवासाःशितिप्रभः।पद्मनाभःसुरारिघ्नः
पृथुवक्षांचितेक्षणः।प्रजापतिपतिर्देवःसुरनाथोमहाबलः।श्रीवत्सांकोहृषीकेशःसर्वदैवतपूजितः।
तंभुवःशोधनायेंद्रउवाचपुरुषोत्तमं।अंशेनावतरेत्येवंतथेत्याहचतंहरिः॥ इत्यादिपर्वणि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रणावतरणे ६४ वैशं ॥ अथनारायणेनेंद्रश्चकारसहसंविदं। अवतर्तुंमहींस्वर्गादंशतःसहितः
सुरैः। आदिश्यचस्वयंशक्रःसर्वानेवदिवौकसः। निर्जगामपुनस्तस्मात्क्षयान्नारायणस्यह। तेमरारि
विनाशायसर्वलोकहितायच। अवतेरुःक्रमेणैवमहींस्वर्गाद्दिवौकसः। ततोब्रह्मर्षिवंशेषुपार्थिवर्षिकु
लेषुच। जज्ञिरेराजशार्दूलयथाकामंदिवौकसः। दानवान्राक्षसांश्चैवगंधर्वान्पन्नगांस्तथा। पुरुषादानि
चान्यानिजघ्नुःसत्वान्यनेकशः। दानवाराक्षसाश्चैवगंधर्वाःपन्नगास्तथा। नतान्बलस्थान्बाल्येपिजघ्नुर्भरत
सत्तम जनमेजयउ देवदानवसंघानांगंधर्वाप्सरसांतथा। मानवानांचसर्वेषांतथावैयक्षर
क्षसां। श्रोतुमिच्छामितत्वेनसंभवंकृत्स्नमादितः। प्राणिनांचैवसर्वेषांसंभवंवक्तुमर्हसि॥ वैशं ॥
हंततेकथयिष्यामिनमस्कृत्यस्वयंभुवे। सुरादीनामहंसम्यक्लोकानांप्रभवाप्ययं। ब्रह्मणोमानसाःपुत्रा
विदिताःषण्महर्षयः। मरीचिरंगिरसौपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः। मरीचेःकश्यपःपुत्रःकश्यपात्तुइमाःप्रजाः।
प्रजज्ञिरेमहाभागदक्षकन्यास्त्रयोदश। अदितिर्दितिर्दनुःकालादनायुःसिंहिकाइला। क्रोधाप्राधाचवि
श्वाचविनताकपिलामुनिः। कद्रूश्चमनुजव्याघ्रदक्षकन्यैवभारत। एतासांवीर्यसंपन्नंपुत्रपौत्रमनंतकं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
८८

अदित्यांद्वादशादित्याःसंभूताभुवनेश्वराः।येराजन्नामतस्तांस्तेकीर्त्तयिष्यामिभारत।धातामित्रोर्यमाश
क्रोवरुणस्त्वंशएवच।भगोविवस्वान्पूषाचसवितादशमस्तथा।एकादशस्तथात्वष्टाद्वादशोविष्णुरुच्य
ते।जघन्यजस्तुसर्वेषामादित्यानांगुणाधिकः।एकएवदितेःपुत्रोहिरण्यकशिपुःस्मृतः।नाम्नाख्यातास्त
स्येमेपंचपुत्रामहात्मनः।प्रह्रादःपूर्वजस्तेषांसंह्रादस्तदनंतरं।अनुह्रादस्तृतीयोभूत्तस्माच्चशिबिवा
ष्कलौ।प्रह्रादस्यत्रयःपुत्राःख्याताःसर्वत्रभारत।विरोचनश्चकुंभश्चनिकुंभश्चेतिभारत।विरोचनस्य
पुत्रोभूद्बलिरेकःप्रतापवान्।बलेश्चप्रथितःपुत्रोबाणोनाममहासुरः।रुद्रस्यानुचरःश्रीमान्महाकाले
तियंविदुः।चत्वारिंशद्दनोःपुत्राःख्याताःसर्वत्रभारत।तेषांप्रथमजोराजाविप्रचित्तिर्महायशाः।शंबरो
नमुचिश्चैवपुलोमाचेतिविश्रुतः।असिलोमाचकेशीचदुर्जयश्चैवदानवः।अयःशिराःअश्वशिराअ ८८
यःशंकुश्चवीर्यवान्।तथागगनमूर्द्धाचवेगवान्केतुमांश्चसः।स्वर्भानुरश्वोश्वपतिर्वृषपर्वाजकस्तथा।
अश्वग्रीवश्चसूक्ष्मश्चतुहुंडश्चमहासुरः।एकपादेकचक्रश्चविरूपाक्षमहोदरौ।निचंद्रश्चनिकुंभश्चकुपटः
कपटस्तथा।शरभःशलभश्चैवसूर्याचंद्रमसौतथा।एतेख्यातादनोर्वंशेदानवाःपरिकीर्त्तिताः।अन्यातु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

खलुदेवानांसूर्याचंद्रमसौस्मृतौ।अन्यौदानवमुख्यानांसूर्याचंद्रमसौतथा।इमेचवंश्याःप्रथिताःसत्त्व
वंतोमहाबलाः।दनुपुत्रामहाराजदशदानववंशजाः।एकाक्षोमृतपोवीरःप्रलंबनरकावपि।वातापीश
त्रुतपनःशठश्चैवमहासुरः।गविष्ठश्चवनायुश्चदीर्घजिह्वश्चदानवः।असंख्येयास्मृतास्तेषांपुत्राःपौत्राश्च
भारत।सिंहिकासुषुवेपुत्रंराहुंचंद्रार्कमर्द्दनं।सुचंद्रंचंद्रहंतारंतथाचंद्रप्रमर्द्दनं।क्रूरस्वभावंक्रूरायाःपु
त्रपौत्रमनंतकं।गणःक्रोधवशोनामक्रूरकर्मारिमर्द्दनः।दनायुषःपुनःपुत्राश्चत्वारोऽसुरपुंगवाः।विक्षरोब
लवीरौचवृत्रश्चैवमहासुरः।कालायाःप्रथिताःपुत्राःकालकल्पाःप्रहारिणः।प्रविख्यातामहावीर्यादानवे
षुपरंतपाः।विनाशनश्चक्रोधश्चक्रोधहंतातथैवच।क्रोधशत्रुस्तथैवान्येकालकेयाइतिश्रुताः।असुरा
णामुपाध्यायःशुक्रस्त्वृषिसुतोऽभवत्।ख्याताश्चोशनसःपुत्राश्चत्वारोऽसुरयाजकाः।त्वष्टाधरस्तथात्रि
श्चद्वावन्यौरौद्रकर्मिणौ।तेजसासूर्यसंकाशौब्रह्मलोकपरायणौ।इत्येषवंशप्रभवःकथितस्तेतरस्विनां।
असुराणांसुराणांचपुराणेसंश्रुतोमया।एतेषांयद्पत्यंतुनशक्यंतद्शेषतः।प्रसंख्यातुंमहीपालगुणभू
तमनंतकं।तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चतथैवगरुडारुणौ।आरुणिर्वारुणिश्चैववैनतेयाःप्रकीर्त्तिताः।शेषोनं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तोवासुकिश्चतक्षकश्चभुजंगमः।कूर्मश्चकुलिकश्चैवकाद्रवेयाःप्रकीर्त्तिताः।भीमसेनोग्रसेनौचसुपर्णो
आ०प० वरुणस्तथा।गोपतिर्धृतराष्ट्रश्चसूर्यवर्चाश्चसप्तमः।सत्यवागर्कपर्णश्चप्रयुतश्चापिविश्रुतः।भीमश्चि
१०० त्ररथश्चैवविख्यातःसर्वविद्वशी।तथाशालिशिराराजन्पर्जन्यश्चचतुर्द्दशः।कलिःपंचदशस्तेषांनार
दश्चैवषोडशः।इत्येतेदेवगंधर्वामौनेयाःपरिकीर्त्तिताः।अथप्रभूतान्यन्यानिकीर्त्तयिष्यामिभारत।अ
नवद्यामनुवंशामसुरांमार्गणप्रियां।अरूपांसुभगांभासीमितिप्राधाव्यजायत।सिद्धिःपूर्णश्चवर्हीच
पूर्णायुश्चमहायशाः।ब्रह्मचारीरतिगुणःसुपर्णश्चैवसप्तमः।विश्वावसुश्चभानुश्चसुचंद्रोदशमस्तथा
।इत्येतेदेवगंधर्वाःप्राधान्याःपरिकीर्त्तिताः।इमंत्वप्सरसांवंशंविदितंपुण्यलक्षणं।प्राधासूतमहाभा
गादेवीदेवर्षितःपुरा।अलंबुषामिश्रकेशीविद्युत्पर्णातिलोत्तमा।अरुणारक्षितोचैवरंभातद्वन्मनोर १००
मा।केशिनीचसुबाहुश्चसुरतासुरजातथा।सुप्रियाचातिबाहुश्चविख्यातौचहाहाहूहू।तुंबुरुश्चेतिचत्वा
रःस्मृतागंधर्वसत्तमाः।अमृतंब्राह्मणागावोगंधर्वाप्सरसस्तथा।अपत्यंकपिलायास्तुपुराणेपरि
कीर्त्तितं।इतितेसर्वभूतानांसंभवःकथितोमया।यथावत्संपरिख्यातोगंधर्वाप्सरसांतथा।भुजंगानांसु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पर्णानां रुद्राणां मरुतां तथा। गवां च ब्राह्मणानां च श्रीमतां पुण्यकर्मणां। आयुष्यश्चैव पुण्यश्च धन्यः श्रु
तिसुखावहः। श्रोतव्यश्चैव सततं श्राव्यश्चैवानसूयया। इमं तु वंशं नियमेन यः पठेन्महात्मनां ब्राह्म
णदेवसन्निधौ। अपत्यलाभं लभते स पुष्कलं श्रियं यशः प्रेत्य च शोभनां गतिं   इत्यादिपर्वण्यं
शावतरणे ६२ वंशं   ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः। एकादश सुताः स्था
णोः ख्याताः परमतेजसः। मृगव्याधश्च सर्पश्च निरृतिश्च महायशाः। अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी च
परंतपः। दहनोथेश्वरश्चैव कपाली च महाद्युतिः। स्थाणुर्भगश्च भगवान्रुद्रा एकादश स्मृताः। मरी
चिरंगिरा अत्रिः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः। षडेते ब्रह्मणः पुत्रा वीर्यवंतो महर्षयः। त्रयस्त्वंगिरसः पुत्रा
लोके सर्वत्र विश्रुताः। बृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्त्तश्च धृतव्रताः। अत्रेस्तु बहवः पुत्राः श्रूयंते मनुजाधि
प। सर्ववेदविदः सिद्धाः शांतात्मानो महर्षयः। राक्षसाश्च पुलस्त्यस्य वानराः किन्नरास्तथा। यक्षाश्च म
नुजव्याघ्र पुत्रास्तस्य च धीमतः। पुलहस्य सुता राजन् शलभाश्च प्रकीर्तिताः। सिंहाः किंपुरुषा व्याघ्रा
ऋक्षा ईहामृगास्तथा। क्रतोः क्रतुसमाः पुत्राः पतंगसहचारिणः। विश्रुतास्त्रिषु लोकेषु सत्यव्रतपरा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अ०पु० यणाः। दक्षस्त्वजायतांगुष्ठाद्दक्षिणाद्भगवानृषिः। ब्रह्मणः पृथिवीपाल शांतात्मा सुमहातपाः। वामाद
१०१ जायतांगुष्ठाद्भार्या तस्य महात्मनः। तस्यां पंचाशतं कन्याः स एवाजनयन्मुनिः। ताः सर्वास्त्वनवद्यांग्यः
कन्याः कमललोचनाः। पुत्रिकाः स्थापयामास नष्टपुत्रः प्रजापतिः। ददौ स दश धर्माय सप्तविंशति
मिंदवे। दिव्येन विधिना राजन्कश्यपाय त्रयोदश। नामतो धर्मपत्न्यस्ताः कीर्त्यमाना निबोध मे। कीर्त्ति
र्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया तथा। बुद्धिर्लज्जा मतिश्चैव पत्न्यो धर्मस्य ता दश। द्वाराण्येतानि धर्म
स्य विहितानि स्वयंभुवा। सप्तविंशति सोमस्य पत्न्यो लोकस्य विश्रुताः। कालस्य नयने युक्ताः सोमप
त्न्यः शुचिव्रताः। सर्वा नक्षत्रयोगिन्यो लोकयात्राविधानतः। पैतामहो मुनिर्देवस्तस्य पुत्रः प्रजापतिः।
तस्याष्टौ वसवः पुत्रास्तेषां वक्ष्यामि विस्तरं। धरो ध्रुवश्च सोमश्च अहश्चैवानिलोनलः। प्रत्यूषश्च प्रभा १७
सश्च ~~प्रभासमथाः सुतौ स्मृतौ~~ वसवोष्टाविति स्मृताः। धूम्रायायास्तु धरः पुत्रो ब्रह्मविद्यो ध्रुवस्तथा। चंद्र
मास्तु मनस्विन्याः श्वसायाश्वसनस्तथा। रतायाश्चाप्यहः पुत्रः शांडिल्याश्च हुताशनः। प्रत्यूषश्च प्रभास
श्च प्रभातायाः सुतौ स्मृतौ। धरस्य पुत्रो द्रविणो हुतहव्यवहस्तथा। ध्रुवस्य पुत्रो भगवान्कालो लोकप्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कालनः।सोमस्यतुसुतोवर्च्चोवर्च्चस्वीयेनजायते।मनोहरायाःशिशिरःप्राणोऽथरमणस्तथा।अह्नःसु
तस्तथाज्योतिःसमःशांतस्तथामुनिः।अग्नेःपुत्रःकुमारस्तुश्रीमाञ्छरवणालयः।तस्यशाखोविशा
खश्चनैगमेयश्चपृष्ठजः।कृत्तिकास्तुपपन्नेश्चकार्त्तिकेयइतिस्मृतः।अनिलस्यशिवाभार्यातस्याः
पुत्रोमनोजवः।अविज्ञातगतिश्चैवद्वौपुत्रावनिलस्यतु।प्रत्यूषस्यविदुःपुत्रमृषिंनाम्नाथदेवलं।
द्वौपुत्रौदेवलस्यापिक्षमावंतौमनीषिणौ।बृहस्पतेश्चभगिनीवरस्त्रीब्रह्मवादिनी।योगशक्ताजग
त्कृत्स्नमसक्ताविचचारह।प्रभासस्यतुभार्यासावसूनामष्टमस्यह।विश्वकर्मामहाभागोजज्ञेशि
ल्पप्रजापतिः।कर्त्ताशिल्पसहस्राणांत्रिदशानांचवर्द्धकिः।भूषणानांचसर्वेषांकर्त्ताशिल्पवतांव
रः।योदिव्यानिविमानानित्रिदशानांचकारह।मनुष्याश्चोपजीवंतियस्यशिल्पंमहात्मनः।पूजयं
तिचयंनित्यंविश्वकर्माणमव्ययं।स्तनंतुदक्षिणंभित्वाब्रह्मणोनरविग्रहः।निःसृतोभगवान्धर्मःस
र्वलोकसुखावहः।त्रयस्तस्यवराःपुत्राःसर्वभूतमनोहराः।शमःकामश्चहर्षश्चतेजसालोकधारि
णः।कामस्यतुरतिर्भार्याशमस्यप्राप्तिरंगना।नंदीतुभार्याहर्षस्ययासुलोकाःप्रतिष्ठिताः।मरीचेः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० १०२ कश्यपःपुत्रःकश्यपस्यसुरासुराः।जज्ञिरेनृपशार्द्दूललोकानांप्रभवस्तुसः।त्वाष्ट्रीतुसवितुर्भार्याव
१०२ डवारूपधारिणी।असूयतमहाभागासांतरिक्षेश्विनावुभौ।द्वादशैवादितेःपुत्राःशक्रमुख्यानराधि
पतेषामवरजोविष्णुर्यत्रलोकाःप्रतिष्ठिताः।त्रयस्त्रिंशतइत्येतेदेवास्तेषामहंतव।अन्वयंसंप्रव
क्ष्यामिपक्षैश्चकुलतोगणान्।रुद्राणामपरःपक्षःसाध्यानांमरुतांतथा।वसूनांभार्गवंविद्याद्विश्वे
देवांस्तथैवच।वैनतेयस्तुगरुडोबलवानरुणस्तथा।बृहस्पतिश्चभगवानादित्येष्वेवगण्यते।अ
श्विनौगुह्यकान्विद्धिसर्वौषध्यस्तथापशून्।एतेदेवगणाराजन्कीर्तितास्तेनुपूर्वशः।यान्कीर्तयि
त्वामनुजःसर्वपापैःप्रमुच्यते।ब्रह्मणोहृदयंभित्वानिःसृतोभगवान्भृगुः।भृगोःपुत्रःकविर्विद्वा
ञ्छुक्रःकविसुतोग्रहः।त्रैलोक्यप्राणयात्रार्थंवर्षावर्षेभयाभये।स्वयंभुवानियुक्तःसन्भुवनंपरि १०२
धावति।योगाचार्योमहाबुद्धिर्दैत्यानामभवद्गुरुः।सुराणांचापिमेधावीब्रह्मचारीयतव्रतः।तस्मिन्नि
युक्तेविधिनायोगक्षेमायभार्गवे।अन्यमुत्पादयामासपुत्रंभृगुरनिंदितं।च्यवनंदीप्ततपसंधर्मात्मा
नंयशस्विनं।यःसरोषाच्च्युतोगर्भान्मातुर्मोक्षायभारत।आरुषीतुमनोःकन्यातस्यपत्नीमनीषिणः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

और्वस्तस्यां समभवदूरुं भित्वा महायशाः। महातेजा महावीर्यो बाल एव गुणैर्युतः। ऋचीकस्तस्य पुत्रस्तु
जमदग्निस्ततोभवत्। जमदग्नेस्तु चत्वारश्चासन्पुत्रा महात्मनः। रामस्तेषां जघन्योभूदजघन्यैर्गुणैर्यु
तः। सर्वशास्त्रेषु कुशलः क्षत्रियांतकरो वशी। और्वस्याशीत्पुत्रशतं जमदग्निपुरोगमं। तेषां पुत्रसहस्राणि ब
भूवुर्भुवि विस्तरः। द्वौ पुत्रौ ब्रह्मणस्त्वन्यौ ययोस्तिष्ठति लक्षणं। लोके धाता विधाता च यौ स्थितौ मनुना स
हा। तयोरेव स्वसा देवी लक्ष्मीः पद्मगृहा शुभा। तस्यास्तु मानसाः पुत्रास्तुरगा व्योमचारिणः। वरुणस्य भा
र्याया ज्येष्ठा शुक्राद्देवी व्यजायत। त स्याः पुत्रं बलं विद्धि सुरां च सुरनंदिनीं। प्रजानामन्नकामानाम
न्योन्यपरिभक्षणात्। अधर्मस्तत्र संजातः सर्वभूतविनाशकः। तस्यापि निकृतिर्भार्या नैरृता येन राक्ष
साः। घोरास्तस्यास्त्रयः पुत्राः पापकर्मरताः सदा। भयो महाभयश्चैव मृत्युर्भूतांतकस्तथा। न तस्य भार्या
पुत्रो वा कश्चिदस्त्यंतको हि सः। काकीं श्येनीं तथा भासीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीं। ताम्रा तु सुषुवे देवी पंचैता लो
कविश्रुताः। उलूकान्सुषुवे काकी श्येनी श्येनान्व्यजायत। भासी भासानजनयद्गृध्रांश्चैव जनाधिप। धृत
राष्ट्री तु हंसांश्च कलहंसांश्च सर्वशः। चक्रवाकांश्च भद्रा तु जनयामास सैव तु। शुकी च जनयामास शुका

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नेवयशस्विनी। कल्याणगुणसंपन्ना सर्वलक्षणपूजिता। नचक्रोधवशानारीः प्रजज्ञेक्रोधसंभवाः। मृगी
चमृगमंदा चहरिर्भद्रमनाअपि। मातंगीत्वथशार्दूलीश्वेतासुरभिरेवच। सर्वलक्षणसंपन्नासुरसाचैव
भामिनी। अपत्यंतुमृगाः सर्वेमृग्यानरवरोत्तम। ऋक्षाश्चमृगमंदायाः सृमराश्चमरास्तथा। ततस्त्वैरावतं
नागंजज्ञेभद्रमनाः सुतं। ऐरावतस्सुतस्तस्यादेवनागोमहागजः। हर्य्याश्चहरयोपत्यंवानराश्चतपस्विनः।
गोलांगूलांश्चभद्रंतेहर्य्याः पुत्रान्प्रचक्षते। प्रजज्ञेत्वथशार्दूलीसिंहान्व्याघ्राननेकशः। द्वीपिनश्चमहास
त्वान्सर्वानेवनसंशयः। मातंग्यपि चमातंगानपत्यानिनराधिप। दिशांगजंतुश्वेताख्यंश्वेताजन
यदाशुगं। तथादुहितरौराजसुरभि वैव्यजायत। रोहिणींचैवभद्रंतुगंधर्वींतुयशस्विनीं। विम
लामपिभद्रंतेअनलामपिभारत। रोहिण्यांजज्ञिरेगावोगंधर्व्यांवाजिनः सुताः। सप्तपिंडफलान्वृक्षा
ननलापिव्यजायत। अनलायाः शुकीपुत्रीकंकस्तुसुरसासुतः। अरुणस्यभार्याश्येनीतुवीर्यवंतोम
हाबलौ। संपातिंजनयामासवीर्यवंतंजटायुषं। सुरसाजनयन्नागान्कद्रूः पुत्रांस्तुपन्नगान्। द्वौपुत्रौवि
नतायास्तुविख्यातौगरुडारुणौ। इत्येषसर्वभूतानांमहतांमनुजाधिप। प्रभवः कीर्त्तितः सम्यग्मयाम १०३

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तिमर्तावरायंश्रुत्वापुरुषःसम्पश्रुक्तोभवतिपाप्मनः। सर्वज्ञतांचलभतेगतिमग्र्यांचविंदति ॥
इत्यादिपर्वण्यंशावतरणे ६४ जनमेजयउ देवानांदानवानांचगंधर्वोरगराक्षसां। सिं
हव्याघ्रमृगाणांचपन्नगानांपतत्रिणां। सर्वेषांचैवभूतानांसंभवंभगवन्नहं। श्रोतुमिच्छामितत्वेन
मानुषेषुमहात्मनां। जन्मकर्मचभूतानामेतेषामनुपूर्वशः वैशं मानुषेषुमनुष्येंद्रसंभूता
येदिवौकसः। प्रथमंदानवांश्चैवतांस्तेवक्ष्याम्यशेषतः। विप्रचित्तिरितिख्यातोयआसीद्दानवर्षभः।
जरासंधइतिख्यातःसआसीन्मनुजर्षभः। दितेःपुत्रस्तुयोराजन्हिरण्यकशिपुःस्मृतः। सजज्ञेमा
नुषेलोकेशिशुपालोनरर्षभः। संह्लादइतिविख्यातःप्रह्लादस्यानुजस्तुयः। सशल्यइतिविख्यातोज
ज्ञेवाह्लीकपुंगवः। अनुह्लादस्तुतेजस्वीयोभूत्ख्यातोजघन्यजः। धृष्टकेतुरितिख्यातःसबभूवनरेश्व
रः। यस्तुराजंछिबिर्नामदैतेयःपरिकीर्तितः। द्रुमइत्यभिविख्यातःसआसीद्भुविपार्थिवः। बाष्कलोना
मयस्तेषामासीदसुरसत्तमः। भगदत्तइतिख्यातःसजज्ञेपुरुषर्षभः। अयःशिराअश्वशिराअयःशं
कुश्चवीर्यवान्। तथागगनमूर्द्धाचवेगवांश्चात्रपंचमः। पंचैतेजज्ञिरेराजन्वीर्यवंतोमहासुराः। के

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

केयेषुमहात्मानःपार्थिवर्षभसत्तमाः।केतुमानितिविख्यातोयस्ततोन्यःप्रतापवान्।अमितौजाइ
तिख्यातःसोग्रकर्मानराधिपः।स्वर्भानुरितिविख्यातःश्रीमान्यस्तुमहासुरः।उग्रसेनइतिख्यातउग्र
कर्मानराधिपः।यस्त्वश्वइतिविख्यातःश्रीमानासीन्महासुरः।अशोकोनामराजासीन्महावीर्योपरा
जितः।तस्मादवरजोयस्तुराजन्नश्वपतिःस्मृतः।दैतेयःसोभवद्राजाहार्दिक्योमनुजर्षभः।वृषपर्वेति
विख्यातःश्रीमान्यस्तुमहासुरः।दीर्घप्रज्ञइतिख्यातःपृथिव्यांसोभवन्नृपः।अजकस्त्ववरोराजन्य
आसीद्वृषपर्वणः।सशाल्वइतिविख्यातःपृथिव्यामभवन्नृपः।अश्वग्रीवइतिख्यातःसत्ववान्योम
हासुरः।रोचमानइतिख्यातःपृथिव्यांसोभवन्नृपः।सूक्ष्मस्तुमतिमान्राजन्कीर्तिमान्यःप्रकीर्तितः
बृहद्रथइतिख्यातःक्षितावासीत्सपार्थिवः।तुहुंडइतिविख्यातोयआसीदसुरोत्तमः।सेनाविंदुरि
तिख्यातःसबभूवनराधिपः।इषुमान्नामयस्तेषामसुराणांबलाधिकः।नग्नजिन्नामराजासीद्भुविवि
ख्यातविक्रमः।एकचक्रइतिख्यातआसीद्यस्तुमहासुरः।प्रतिविंध्यइतिख्यातोबभूवप्रथितःक्षितौ।
विरूपाक्षस्तुदैतेयश्चित्रयोधीमहासुरः।चित्रधर्मेतिविख्यातःक्षितावासीत्सपार्थिवः।हरस्त्वरिहरो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वीरस्त्रासीद्योदानवोत्तमः।सुवाहुरितिविख्यातःश्रीमान्नासीत्सपार्थिवः।मुहरस्तुमहातेजाःशत्रुपक्ष
क्षयंकरः।वाल्हीकोनामराजासवभूवप्रथितःक्षितौ।निचंद्रश्चंद्रवक्त्रस्तुयश्चासीदसुरोत्तमः।मुंज
केश इतिख्यातःश्रीमानासीत्सपार्थिवः।निकुंभस्त्वजितःसंख्येमहामतिरजायत।भूमौभूमिपतिश्रे
ष्ठोदेवाधिपइतिस्मृतः।शरभोनामयस्तेषांदैतेयानांमहासुरः।पौरवोनामराजर्षिःसवभूवनरोत्त
मः।द्वितीयःशलभस्तेषामसुराणांवभूवहा।प्रह्लादोनामवाल्हीकःसवभूवनराधिपः।चंद्रस्तुदितिज
श्रेष्ठोलोकेताराधिपोपमः।ऋषिकोनामराजर्षिर्वभूवनृपसत्तमः।मृतपाइतिविख्यातोयश्चासीदसु
रोत्तमः।पश्चिमानूपकंविद्धितंनृपंनृपसत्तम।गविष्ठस्तुमहातेजायःप्रख्यातोमहासुरः।द्रुमसेनइ
तिख्यातःपृथिव्यांसोभवन्नृपः।मयूरइतिविख्यातःश्रीमान्यस्तुमहासुरः।सविश्वइतिविख्यातोवभू
वपृथिवीपतिः।सुपर्णइतिविख्यातस्तस्मादवरजस्तुयः।लोककीर्त्तिरितिख्यातःपृथिव्यांसोभवन्नृपः।
चंद्रहंतेतियस्तेषांकीर्त्तितःप्रवरोसुरः।शुनकोनामराजर्षिःसवभूवनराधिपः।विनाशनस्तुचंद्रस्य
यश्चाख्यातोमहासुरः।जानकिर्नामविख्यातःसोभवन्मनुजाधिपः।दीर्घजिह्वस्तुकौरव्ययउक्तोदानव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० र्षभः।काशिराजःसविख्यातःपृथिव्यांपृथिवीपते॥यस्तुसुषुवेयंतुसिंहिकार्केंदुमर्द्दनं।सक्राथइति
१०५ विख्यातोबभूवमनुजाधिपः।अनायुषस्तुपुत्राणांचतुर्णांप्रवरोसुरः।विक्षरोनामतेजस्वीवसुमित्रो
नृपःस्मृतः।द्वितीयोविक्षरादस्तुनराधिपमहासुरः।पांशुराष्ट्राधिपइतिविख्यातःसोभवन्नृपः।बली
नइतिख्यातोयस्त्वासीदसुरोत्तमः।पौंड्रमत्स्यकइत्येवंबभूवसनराधिपः।वृत्रइत्यभिविख्यातोय
स्तुराजन्महासुरः।मणिमान्नामराजर्षिःसबभूवनराधिपः।क्रोधहंतेतियस्तस्यबभूवावरजोऽसुरः
दंडइत्यभिविख्यातःसआसीन्नृपतिःक्षितौ।क्रोधवर्द्धनइत्येवयस्त्वन्यःपरिकीर्त्तितः।दंडधारइतिख्या
तःसोभवन्मनुजर्षभः।कालेयानांतुयेपुत्रास्तेषामष्टौनराधिपाः।जज्ञिरेराजशार्दूलशार्दूलसमवि
क्रमाः।मगधेषुजयत्सेनस्तेषामासीत्सपार्थिवः।अष्टानांप्रवरस्तेषांकालेयानांमहासुरः।द्वितीय १०५
स्तुततस्तेषांश्रीमान्हरिहयोपमः।अपराजितइत्येवंसबभूवनराधिपः।तृतीयस्तुमहातेजामहामा
यामहासुरः।निषादाधिपतिर्यज्ञेभुविभीमपराक्रमः।तेषामन्यतमोयस्तुचतुर्थःपरिकीर्त्तितः।श्रे
णिमानितिविख्यातःक्षितौराजर्षिसत्तमः।पंचमस्त्वभवत्तेषांप्रवरोयोमहासुरः।महौजाइतिविख्यातो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वभूवेहपरंतपः।षष्ठः सुमतिमान्यो वै तेषामासीन्महासुरः।अभीरुरिति विख्यातः क्षितौ राजर्षिसत्तम।
समुद्रसेनस्तु नृपस्तेषामेवाभवद्गणात्।विश्रुतः सागरांतायां क्षितौ धर्मार्थतत्त्ववित्।बृहन्नामाष्टम
स्तेषां कालेयानां नराधिप।वभूव राजा धर्मात्मा सर्वभूतहिते रतः।कुक्षिस्तु राजन्विख्यातो दानवानां
महावलः।पार्वतीय इति ख्यातः कांचनाचलसन्निभः।क्रथनश्च महावीर्यः श्रीमान्राजन्महासुरः।सूर्या
क्ष इति विख्यातः क्षितौ जज्ञे महीपतिः।असुराणां तु यः सूर्यः श्रीमांश्चैव महासुरः।दरदो नाम वाह्ली
कोवरः सर्वमहीक्षितां।गणः क्रोधवशो नाम यस्ते राजन्प्रकीर्तितः।ततः संजज्ञिरे वीराः क्षिताविह न
राधिपाः।मद्रकः कर्णवेष्टश्च सिद्धार्थः कीटकस्तथा।सुवीरश्च सुवाहुश्च महावीरोऽथ वाह्लिकः।क्रथो
विचित्रः सुरथः श्रीमान्नीलश्च भूमिपः।चीरवासाश्च कौरव्य भूमिपालश्च नामतः।दंतवक्त्रश्च नामासी
द्दुर्जयश्चैव दानवः।रुक्मी च नृपशार्दूलो राजा च जनमेजयः।आषाढो वायुवेगश्च भूरितेजास्तथैव
च।एकलव्यः सुमित्रश्च वाटधानोऽथ गोमुखः।कारूषकाश्च राजानः क्षेमधूर्तिस्तथैव च।श्रुतायुरुद्वह
श्चैव वृहत्सेनस्तथैव च।क्षेमोग्रतीर्थः कुहरः कलिंगेषु नराधिपाः।मतिमांश्च मनुष्येन्द्र ईश्वरश्चेति वि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रुताः। गणात्क्रोधवशादेष राजपूगोभवत्क्षितौ। जातः पुरा महाभागो महाकीर्त्तिर्महाबलः। यस्त्वासी
द्देवको नाम देवराजसमद्युतिः। स गंधर्वपतिर्मुख्यः क्षितौ जज्ञे नराधिपः। बृहस्पतेर्बृहत्कीर्त्तेर्देवर्षेर्वि
द्धि भारत। अंशाद्द्रोणं समुत्पन्नं भारद्वाजमयोनिजं। धन्विनां नृपशार्दूल यः सर्वार्थविदुत्तमः। महाकी
र्त्तिर्महातेजाः स यज्ञे मनुजेश्वरः। धनुर्वेदे च वेदे च यं तं वेदविदो विदुः। वरिष्ठं चित्रकर्माणं द्रोणं स्वकुल
वर्द्धनं। महादेवांतकाभ्यां च कामात्क्रोधाच्च भारत। एकत्वमुपपन्नानां जज्ञे शूरः परंतपः। अश्वत्थामा मह
वीर्यः शत्रुपक्षक्षयावहः। वीरः कमलपत्राक्षः क्षितावासीन्नराधिपः। जज्ञिरे वसवस्त्वष्टौ गंगायां शं
तनोः सुताः। वशिष्ठस्य च शापेन नियोगाद्वासवस्य च। तेषामवरजो भीष्मः कुरूणामभयंकरः। मति
मान्वेदविद्वाग्मी शत्रुपक्षक्षयंकरः। जामदग्न्येन रामेण सर्वास्त्रविदुषां वरः। योयुध्यत महातेजा भार्गवे १०६
णमहात्मना। यस्तु राजन्कृपो नाम ब्रह्मर्षिरभवत्क्षितौ। रुद्राणां तु गणाद्विद्धि संभूतमतिपौरुषं। श
कुनिर्नाम यस्त्वासीद्राजा लोके महारथः। द्वापरं विद्धि तं राजन्संभूतमरिमर्द्दनं। सात्यकिः सत्यसंधस्तु
योसौ वृष्णिकुलोद्वहः। पक्षात्स यज्ञे मरुतां देवानामरिमर्द्दनः। द्रुपदश्चैव राजर्षिस्तत एवाभवद्गणात्।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मानुषेनृपलोकेस्मिन्सर्वशस्त्रभृतांवरः। ततश्चकृतवर्म्माणंविद्धिराजन्जनाधिपं। तमप्रतिमकर्म्माणंक्ष
त्रियर्षभसत्तमं। मरुतांतुगणाद्विद्धिसंजातमरिमर्द्दनं। विराटंनामराजानंपरराष्ट्रप्रतापनं। अरिष्टाया
स्तुयःपुत्रोहंसइत्यभिविश्रुतः। सगंधर्वपतिर्यज्ञेकुरुवंशविवर्द्धनः। धृतराष्ट्रइतिख्यातःकृष्णद्वैपाय
नात्मजः। दीर्घबाहुर्महातेजाःप्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः। मातुर्द्दोषादृषेःकोपादंधएवव्यजायत। तस्यैवावर
जोभ्रातामहासत्वोमहाबलः। सपांडुरितिविख्यातःसत्यधर्मरतःशुचिः। अत्रेयंसुमहाभागंपुत्रंपुत्रव
तांवरं। विदुरंविद्धितंलोकेजातंबुद्धिमतांवरं। कलेरंशस्तुसंजज्ञेभुविदुर्योधनोनृपः। दुर्बुद्धिर्दुर्मतिश्चैव
कुरूणामयशस्करः। जगतोयस्तुसर्वस्यविद्विष्टःकलिपूरुषः। यःसर्वांघातयामासपृथिवींपृथिवीपतेः
उद्दीपितंयेनवैरंभूतांतकरणंमहत्। पौलस्त्याभ्रातरश्चास्यजज्ञिरेमनुजेष्विह। शतंदुःशासनादीनांस
र्वेषांक्रूरकर्म्मिणां। दुर्मुखोदुःसहश्चैवयेचान्येनानुकीर्त्तिताः। दुर्य्योधनसहायास्तेपौलस्त्याभरतर्षभ॥
जनमेजयउ श्रेष्ठानुश्रेष्ठतांचैवनामधेयानिवाविभो। धृतराष्ट्रस्यपुत्राणामानुपूर्वेणकीर्त्तय
वैशं दुर्योधनोयुयुत्सुश्चराजन्दुःशासनस्तथा। दुःसहोदुःशलश्चैवदुर्मुखश्चतथापरः। विविंशति

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१०७

विकर्णश्च जलसंधः सुलोचनः। विंदानुविंदौ दुर्द्धर्षः सुवाहुर्दुःप्रधर्षणः। दुर्मर्षणो दुर्मुखश्च दुःकर्णः क
र्ण एव च। चित्रोपचित्रौ चित्राक्षश्चारुचित्रांगदश्च ह। दुर्मदो दुःप्रहर्षश्च विवित्सुर्विकटः समः। ऊर्णनाभः प
द्मनाभस्तथा नंदोपनंदकौ। सेनापतिः सुषेणश्च कुंडोदरमहोदरौ। चित्रवाहुश्चित्रवर्मा सुवर्म्मा दुर्विरो
चनः। अयोवाहुर्महावाहुश्चित्रचापसुकुंडलौ। भीमवेगो भीमवलो वलाकी भीमविक्रमः। उग्रायुधो
भीमशरः कनकायुर्दृढायुधः। दृढवर्मा दृढक्षत्रः सोमकीर्त्तिरनूदरः। जरासंधो दृढसंधः सत्यसंधः सहस्र
वाक्। उग्रश्रवा उग्रसेनः क्षेममूर्त्तिस्तथैव च। अपराजितः पंडितको विशालाक्षो दुराधनः। दृढहस्तः सुहस्त
श्च वातवेगसुवर्चसौ। आदित्यकेतुर्वह्वाशी नागदत्तानुयायिनौ। कवची निषंगी दंडी दंडधारो धनुर्ग्रहः। उग्रो
भीमरथो वीरो वीरवाहुरलोलुपः। अभयो रौद्रकर्मा च तथा दृढरथश्रयः। अनाधृष्यः कुंडभेदी विरावी दीर्घ १०७
लोचनः। दीर्घवाहुर्महावाहुर्व्यूढोरुः कनकांगदः। कुंडजश्चित्रकश्चैव दुःशला च शताधिका। वैश्यापुत्रो युयु
त्सुश्च धार्त्तराष्ट्रः शताधिकः। एतदेकशतं राजन्कन्या चैका प्रकीर्त्तिता। नामधेयानुपूर्व्या च ज्येष्ठानुज्येष्ठतां
विदुः। सर्वे त्वतिरथाः शूराः सर्वे युद्धविशारदाः। सर्वे वेदविदश्चैव राजशास्त्रे च पारगाः। सर्वे संग्रामविद्यासु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

विद्याभिजनशोभिनः। सर्वेषामनुजस्याश्च कृतादाराम हीपते। दुःशलां समये राजन्सिंधुराजाय कौरवः। ज
यद्रथाय प्रददौ सो बलानुमते तदा। धर्मस्यांशं तु राजानं विद्धि राजन्युधिष्ठिरं। भीमसेनं तु वातस्य देवराजस्य
चार्जुनं। अश्विनोस्तु तथैवांशौ रूपेणाप्रतिमौ भुवि। नकुलः सहदेवश्च सर्वभूतमनोहरौ। यस्तु वर्चा इति ख्या
तः सोमपुत्रः प्रतापवान्। सोभिमन्युर्बृहत्कीर्त्तिरर्जुनस्य सुतोभवत्। यस्यावतरणे राजन्सुरान्सोमोब्रवीदिदं।
नाहं दद्यां प्रियं पुत्रं मम प्राणैर्गरीयसं। समयः क्रियतामेष न शाक्यमतिवर्त्तितुं। सुरकार्यं हि नः कार्यमसुराणां
क्षितौ वधः। तत्र यास्यत्ययं वर्चा न च स्थास्यति वै चिरं। ऐन्द्रिर्नरस्तु भविता यस्य नारायणः सखा। सोर्जुनेत्यभि
विख्यातः पांडोः पुत्रः प्रतापवान्। तस्यायं भविता पुत्रो बालो भुवि महारथः। तत्र षोडश वर्षाणि स्थास्यत्यमरस
त्तमाः। अस्य षोडश वर्षस्य स संग्रामो भविष्यति। यत्रांशा वः करिष्यंति कर्म वीरनिषूदनं। नरनारायणाभ्यां तु
स संग्रामो विनाकृतः। चक्रव्यूहं समास्थाय योधयिष्यति वः सुराः। विमुखान्शत्रवान्सर्वान्कारयिष्यति मे
सुतः। बालः प्रविश्य च व्यूहमभेद्यं विचरिष्यति। महारथानां वीराणां कदनं च करिष्यति। सर्वेषामेव शत्रूणां च
तुर्थांशं नयिष्यति। दिनार्द्धेन महाबाहुः प्रेतराजपुरं प्रति। ततो महारथैर्वीरैः समेत्य बहुशो रणे। दिनक्षये महाबा

आ०प० कुर्म्मियामूयः समेष्यति। एकंवंशाकरंपुत्रंवीरंवैजनयिष्यति। भ्रनष्टंभारतंवंशंसमूयोधारयिष्यति। एतत्सो
१०८ मवचःश्रुत्वातथास्त्वितिदिवौकसः। अनूचुःसहिताःसर्वेताराधिपमपूजयन्। एवंतेकथितंराजन्स्तवजन्मपि
तुःपितुः। अग्नेर्भागंतुविद्धित्वंधृष्टद्युम्नंमहारथं। शिखंडिनमथोराजन्स्त्रीपूर्वंविद्धिराक्षसं। द्रौपदेयाश्चये
पंचवभूवुर्भरतर्षभ। विश्वान्देवगणान्विद्धिसंजातान्भरतर्षभ। प्रतिविंध्यःश्रुतिसोमःश्रुतकीर्तिस्तथा
परः। नाकुलिस्तुशतानीकःश्रुतसेनश्चवीर्यवान्। शूरोनामयदुश्रेष्ठो। वसुदेवपिताभवत्। तस्यकन्यापृथा
नामरूपेणसदृशीभुवि। पितुःस्वस्रीयपुत्रायसोनपत्यायवीर्यवान्। अग्रमग्रेप्रतिज्ञायस्वस्यापत्यस्यवैत
दा। अग्रजातेतितांकन्यांशूरोनुग्रहकांक्षया। अददत्कुंतिभोजायसतांदुहितरंतदा। सानियुक्तापितुर्गेहेब्रा
ह्मणातिथिपूजने। उग्रंपर्यचरद्घोरंब्राह्मणंशंसितव्रतं। निगूढनिश्चयंधर्मेयंतंदुर्वाससंविदुः। तमुग्रंशंसि १०८
तात्मानंसर्वयत्नैरतोषयत्। तुष्टोभिचारसंयुक्तमाचचक्षेयथाविधि। उवाचचैनांभगवान्प्रीतोस्मिसुभगेत
वायंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणावाहयिष्यसि। तस्यतस्यप्रसादात्त्वंदेविपुत्रान्जनिष्यसि। एवमुक्ताचसावालात
दाकौतूहलान्विता। कन्यासतीदेवमर्कमाजुहावयशस्विनी। प्रकाशकर्मातपनस्तस्यांगर्भंदधौतदा। अजीज

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नन्सुतं चास्यां सर्वशस्त्रभृतां वरं। सकुंडलं सकवचं देवगर्भं श्रियान्वितं। दिवाकरसमं दीप्त्या चारुसर्वांग
भूषितं। निगूहमाना जातं वै बंधुपक्षभयात्तदा। उत्ससर्ज्जे जले कुंतीनं कुमारं यशस्विनं। नमुत्सृष्टं जले गर्भं
राधाभर्त्ता महायशाः। राधायाः कल्पयामास पुत्रं सोधिरथस्तदा। चक्रतुर्नाम राधेयं नस्य बालस्य तावुभौ दं
पती वसुषेणेति दिक्षु सर्वासु विश्रुतं। स वर्द्धमानो बलवान्सर्वास्त्रेषूत्तमोभवत्। वेदांगानि च सर्वाणि जजाप ज
यतां वर ४। यस्मिन्काले जपन्नास्ते धीमान्सत्यपराक्रमः। नादेयं ब्राह्मणेष्वासीत्तस्मिन्काले महात्मनः। तमिंद्रो
ब्राह्मणो भूत्वा पुत्रार्थे भूतभावनः। ययाचे कुंडले वीरं कवचं च सहांगजं। उत्कृत्य कर्ण्णो ह्यददत्कवचं कुंडले त
था। शक्तिं शक्रो ददौ तस्मै विस्मितश्चेदमब्रवीत्। देवासुरमनुष्याणां गंधर्वोरगरक्षसां। यस्मिन्क्षेप्स्यसि
दुर्द्धर्ष स एको न भविष्यति। पुरा नाम च तस्यासीद्वसुषेण इति क्षितौ। ततो वैकर्त्तनः कर्ण्णः कर्मणा तेन सोऽ
भवत्। आमुक्तकवचो वीरो यस्तु जज्ञे महायशाः। स कर्ण्ण इति विख्यातः पृथायाः प्रथमः सुतः। स तु सूतकुले
वीरो वृद्धो राजसत्तम। कर्ण्णं नरवरः श्रेष्ठं सर्वशस्त्रभृतां वरं। दुर्योधनस्य सचिवं मित्रं शत्रुविनाशनं। दिवाक
रस्यतं विद्धि राजन्नंशमनुत्तमं। यस्तु नारायणो नाम देवदेवः सनातनः। तस्यांशो मानुषेष्वासीद्वासुदेवः प्रता

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पवान्।शेषस्यांशश्च नागस्य बलदेवो महाबलः।सनत्कुमारं प्रद्युम्नं विद्धि राजन्महौजसं।एवमन्ये मनुष्ये
न्द्रा बहवोंशा दिवौकसां।जज्ञिरे वसुदेवस्य कुले कुलविवर्द्धनाः।गणस्त्वप्सरसां यो वै मया राजन्प्रकीर्त्तितः।
तस्य भागः क्षितौ जज्ञे नियोगाद्वासवस्य ह।तानि षोडश देवीनां सहस्राणि नराधिप।बभूवुर्मानुषे लोके वासु
देवपरिग्रहः।श्रियस्तु भागः संजज्ञे रत्यर्थं पृथिवीपते।भीष्मकस्य कुले साध्वी रुक्मिणी नाम नामतः।द्रौपदी
त्वथ संजज्ञे शचीभागादनिंदिता।द्रुपदस्य कुले कन्या वेदीमध्याद्विनिर्गता।नातिह्रस्वा न महती नीलोत्पल
सुगंधिनी।पद्मायताक्षी सुश्रोणी स्वसितांचितमूर्द्धजा।सर्वलक्षणसंपूर्णा वैडूर्यमणिसन्निभा।पंचानां पुरु
षेंद्राणां चित्तप्रमथनी रहः।सिद्धिर्धृतिश्च ये देव्यौ पंचानां मातरौ तु ते।कुंती माद्री च जज्ञाते मतिस्तु सुबलात्मजा।
इति देवासुराणां ते गंधर्वाप्सरसां तथा।अंशावतरणं राजन्राक्षसानां च कीर्त्तितं।ये पृथिव्यां समुद्भूता राजानो युद्ध १०८
दुर्मदाः।महात्मानो यदूनां च ये जाता विपुले कुले।ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या मया ते परिकीर्त्तिताः।धन्यं यशस्यं पुत्री
यमायुष्यं विजयावहं।इदमंशावतरणं श्रोतव्यमनसूयता।अंशावतरणं श्रुत्वा देवगंधर्वरक्षसां।प्रभवाप्यय
वित्प्राज्ञो न कृच्छ्रेष्ववसीदति   इत्यादिपर्वण्यंशावतरणं समाप्तम्   ६५   जनमेजय उवाच ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्वत्तः श्रुतमिदं ब्रह्मन्देवदानवरक्षसां। अंशावतरणं सम्यग्गंधर्वाप्सरसां तथा। इदं तु भूय इच्छामि कुरूणां वंशमा
दितः। कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसन्निधौ॥ वैशं ॥पौरवाणां वंशकरो दुष्यंतो नाम वीर्यवान्। पृथिव्या
श्चतुरंताया गोप्ता भरतसत्तम। चतुर्भागं भुवः कृत्स्नं यो भुंक्ते मनुजेश्वरः। समुद्रावरणांश्चापि देशान्स समितिंजयः।
आम्लेच्छावधिकान्सर्वान्स भुंक्ते रिपुमर्दनः। रत्नाकरसमुद्रांतांश्चातुर्वर्ण्यजनावृतान्। न वर्णसंकरकरो न कृष्याक
रकृज्जनः। न पापकृत्कश्चिदासीत्तस्मिन्राजनि शासति। धर्मे रतिं सेवमानाः धर्मार्थावभिपेदिरे। तदा नरा नरव्या
घ्र तस्मिन्जनपदेश्वरे। नासीच्चौरभयं तात न क्षुधाभयमण्वपि। नासीद्व्याधिभयं चापि तस्मिन्जनपदेश्वरे।
स्वधर्मै रेमिरे वर्णा दैवे कर्मणि निःस्पृहाः ८। तमाश्रित्य महीपालमासंश्चैवाकुतोभयाः ८। कालवर्षी च पर्जन्यः स
स्यानि रसवंति च। सर्वरत्नसमृद्धा च मही पशुमती तथा। स्वकर्मनिरता विप्रा नानृतं तेषु विद्यते। स चाद्भुतमहा
वीर्यो वज्रसंहननो युवा। उद्यम्य मंदरं दोर्भ्यां वहेत्सवनकाननं। धनुष्पथ्य गदायुद्धे सर्वप्रहरणेषु च। नागपृष्ठे स्वपृ
ष्ठे च बभूव परिनिष्ठितः। बले विष्णुसमश्चासीत्तेजसा भास्करोपमः। अक्षोभ्यत्वेर्णवसमः सहिष्णुत्वे धरासमः। सं
मतः स महीपालः प्रसन्नपुरराष्ट्रवान्। भूयो धर्मपरैर्भावैर्मुदितं जनमाविशत्॥ इत्यादिपर्वणि शाकुंतले

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

॥ ६६ ॥जनमेजय उ॥ संभवं भरतस्याहं चरितं च महामतेः। सकुंतलायाश्चोत्पत्तिं श्रोतुमिच्छामि तत्वतः।
दुष्यंतेन च वीरेण यथा प्राप्ता सकुंतला। तं वै पुरुषसिंहस्य भगवन्विस्तरं त्वहं। श्रोतुमिच्छामि तत्वज्ञ सर्वं मतिम
तांवर वैशं सकदाचिन्महाबाहुः प्रभूतबलवाहनः। वनं जगाम गहनं हयनागशतैर्हृतो। बलेन चतु
रंगेन हृतः परमवल्गुना। खड्गशक्तिधरैर्वीरैर्गदामुशलपाणिभिः। नानायुधधरैश्चापि नानावेषधरैस्तथा॥
प्रासतोमरहस्तैश्च ययौ योधशतैर्हृतः। सिंहनादैश्च योधानां शंखदुंदुभिनिस्वनैः। रथनेमिस्वनैश्चैव सनाग
वरबृंहितैः। हेषितस्वनमिश्रैश्च क्ष्वेडितास्फोटितस्वनैः। आसीत्किलकिलाशब्दस्तस्मिन्गच्छति पार्थिवे। प्रासादव
रशृंगस्थाः परया नृपशोभया। ददृशुस्तं स्त्रियस्तत्र शूरमात्मयशस्करं। शक्रोपमममित्रघ्नं परवारणवारणं। प
श्यंतः स्त्रीगणास्तत्र वज्रपाणिं स्म मेनिरे। अयं स पुरुषव्याघ्रो रणे वसुपराक्रमः। यस्य बाहुबलं प्राप्य न भवंत्य ११०
सुहृद्गणाः। इति वाचो ब्रुवंत्यस्ताः स्त्रियः प्रेम्णा नराधिपं। तुष्टुवुः पुष्पवृष्टीश्च ससृजुस्तस्य मूर्द्धनि। तत्र तत्र च विप्रे
न्द्रैः स्तूयमानः समंततः। निर्ययौ परमप्रीत्या वनं मृगजिघांसया। तं देवराजप्रतिमं मत्तवारणधूर्गतं। द्विजक्षत्रि
यविट्शूद्रा निर्यांतमनुजग्मिरे। ददृशुर्वर्द्धयानास्ते आशीर्भिश्च जयेन च। सुदूरमनुजग्मुस्तं पौरजानपदास्तथा।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्यवर्त्तत ततः पश्चादनुज्ञातान्नृपेण हा सुवर्णप्रतिमेनाथ रथेन वसुधाधिपः। महिमा पूरयामास घोषेण त्रिदिवं
तथा। स गच्छन्ददृशे धीमान्नंदनप्रतिमं वनं। विल्वार्कखदिराकीर्णं कपित्थधवसंकुलं। विषमं पर्वतस्रस्तैर
श्मभिश्च समावृतं। निर्ज्जलं निर्मनुष्यं च बहुयोजनमायतं। मृगसिंहैर्वृतं घोरैरन्यैश्चापि वनेचरैः। न छन्नं मनुज
व्याघ्रः सभृत्यबलवाहनः। लोडयामास दुष्यंतः सूदयन्विविधान्मृगान्। बाणगोचरसंप्राप्तांस्तत्र व्याघ्रगणान्ब
हून्। पातयामास दुष्यंतो निर्बिभेद च सायकैः। दूरस्थान्सायकैः कांश्चिदभिनत्स नराधिपः। अभ्यासमागतां
श्चान्यानवड्गेन निरकृन्तत। कांश्चिदेणान्समाजघ्ने शक्त्या शक्तिमतां वरः। गदामंडलतत्त्वज्ञश्चचारामितविक्रमः।
तोमरैरसिभिश्चापि गदामुशलकंपनैः। चचार स विनिघ्नन्वै वन्यांस्तत्र मृगद्विजान्। राज्ञा चाद्भुतवीर्येण यो
धैश्च समरप्रियैः। लोड्यमानं महारण्यं तत्यजुः स्म मृगाधिपाः। तत्र विद्रुतयूथानि हतयूथपतीनि च। मृगयू
थान्यथौत्सुक्याच्छब्दं चक्रुस्ततस्ततः। शुष्कां चापि नदीं गत्वा जलनैराश्यकर्षिताः। व्यायामक्लांतहृदयाः पतं
ति स्म विचेतसः। क्षुत्पिपासापरीताश्च श्रांताश्च पतिता भुवि। केचित्तत्र नरव्याघ्रैरभक्ष्यंत बुभुक्षितैः। केचिद
ग्निमथोत्पाद्य संसाध्य च वनेचराः। भक्षयंति स्म मांसानि प्रकुट्य विधिवत्तदा। तत्र केचिद्गजा मत्ता बलिनः शाख्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० विक्षताः। संकोच्याग्रकरान्भीताः प्राद्रवंतिस्मवेगिताः। शकृन्मूत्रं सृजंतश्च स्रवंतः शोणितंबहु। वन्याग
२२२ जवरास्तत्रममृदुर्मनुजान्बहून्। तद्वनंबलमेघेनशरधारेणसंवृतं। व्यरोचतमृगाकीर्णंराज्ञाहतमृगाधि
पं इत्यादिपर्वणिशाकुंतले ६७ वैशं ततोमृगसहस्राणिहत्वासबलवाहनः। रा
जामृगप्रसंगेनवनमन्यद्विवेशह। एकएवोत्तमबलः क्षुत्पिपासाश्रमान्वितः। सवनस्यांतमासाद्यमह
च्छून्यंसमासदत्। तच्चाप्यतीत्यनृपतिरुत्तमाश्रमसंयुतं। मनःप्रह्लादजननंदृष्टिकांतमतीवच। शीतमा
रुतसंयुक्तंजगामान्यन्महद्वनं। पुष्पितैःपादपैःकीर्णमतीवसुखशाद्वलं। विपुलंमधुरारावैर्नादितंवि
हगैस्तथा। पुंस्कोकिलनिनादैश्चझिल्लीकगणनादितं। प्रवृद्धविटपैर्वृक्षैःसुखच्छायैःसमावृतं। षट्पदाघूर्
णितलतंलक्ष्म्यापरमयायुतं। नापुष्पःपादपःकश्चिन्नाफलोनापिकंटकी। षट्पदैर्नाप्यपाकीर्णस्तस्मिन्वै २२२
कानने भवत्। विहगैर्नादितंपुष्पैरलंकृतमतीवच। सर्वर्तुकुसुमैर्वृक्षैः सुखच्छायैःसमावृतं। मनोरमंम
हेष्वासोविवेशवनमुत्तमं। मारुताकलितास्तत्रद्रुमाःकुसुमशाखिनः। पुष्पवृष्टिंविचित्रांतुव्यसृजंस्तेपु
नःपुनः। दिवस्पृशोथसंघुष्टाःपक्षिभिर्मधुरस्वनैः। विरेजुःपादपास्तत्रविचित्रकुसुमांबराः। तेषांतत्रप्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वालेषु पुष्पभारावनामिषु। रुवंति रावान्मधुरान्षट्पदा मधुलिप्सवः। तत्र प्रदेशांश्च बहून्कुसुमोत्करमंडि-
तान्। लतागृहपरिक्षिप्तान्मनसः प्रीतिवर्द्धनान्। संपश्यन्सुमहातेजा बभूव मुदितस्तदा। परस्पराश्लिष्टशाखैः
पादपैः कुसुमाचितैः। अशोभत वनं तत्तु महेंद्रध्वजसन्निभैः। सुखः शीतः सुगंधी च पुष्परेणुवहोनिलः। परिक्री-
मन्वने वृक्षानुपेतीव रिरंशया। एवंगुणसमायुक्तं ददर्श स वनं नृपः। नदीकच्छोद्भवं कान्तमुच्छ्रितध्वजसन्निभं।
प्रेक्षमाणो वनं तत्तु सुप्रहृष्टविहंगमं। आश्रमप्रवरं रम्यं ददर्श च मनोरमं। नानावृक्षसमाकीर्णं संप्रज्वलित-
पावकं। तं तदाप्रतिमं श्रीमानाश्रमं प्रत्यपूजयत्। यतिभिर्वालखिल्यैश्च वृतं मुनिगणान्वितं। अग्न्यागारैश्च ब-
हुभिः पुष्पसंस्तरसंस्तृतं। महाकच्छैर्बृहद्भिश्च विभ्राजितमतीव च। मालिनीमभितो राजन्नदीं पुण्यां सुखोदकां।
नैकपक्षिगणाकीर्णां तपोवनमनोरमां। तत्र व्यालमृगान्सौम्यान्पश्यन्प्रीतिमवाप सः। तं चाप्रतिरथः श्रीमा-
नाश्रमं प्रत्यपद्यत। देवलोकप्रतीकाशं सर्वतः सुमनोहरं। नदीं चाश्रमसंश्लिष्टां पुण्यतोयां ददर्श सः। सर्वप्रा-
णभृतां तत्र जननीमिव धिष्ठितां। सचक्रवाकपुलिनां पुष्पफेनप्रवाहिनीं। सकिन्नरगणावासां वानरर्क्षनिषेवितां।
पुण्यस्वाध्यायसंयुष्टां पुलिनैरुपशोभितां। मत्तवारणशार्दूलभुजगेंद्रनिषेवितां। नदीमाश्रमसंबद्धां दृष्ट्वाश्र-

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०पु०
११२

मपदं तथा। चकाराभिप्रवेशाय मतिं स नृपतिस्तदा। अलंकृतं द्वीपवत्या मालिन्यारम्यतीरया। नरनारायणस्था
नं गंगयेवोपशोभितं। मत्तबर्हिणसंघुष्टं प्रविवेश महद्वनं। धूर्जिनीमथ संबाधां पदातिगजसंकुलां। अवस्था
प्य वनद्वारि सेनामिदमुवाच सः। मुनिं विरजसं द्रष्टुं गमिष्यामि तपोधनं। काश्यपं स्थीयतामत्र यावदागमनं मम
तद्वनं नंदनप्रख्यमासाद्य मनुजेश्वरः। क्षुत्पिपासे जहौ राजा मुदं चावाप पुष्कलां। सामात्यो राजलिंगानि सोपनी
य नराधिपः। पुरोहितसहायश्च जगामाश्रममुत्तमं। दिदृक्षुस्तत्र तमृषिं तपोराशिमथाव्ययं। ब्रह्मलोकप्रती
काशमाश्रमं सोभिवीक्ष्य ह। षट्पदोद्गीतसंघुष्टं नानाद्विजगणायुतं। ऋचो बह्वृचमुख्यैश्च प्रेर्यमाणाः पदक्र
मैः। शुश्राव मनुजव्याघ्रो विततेष्विह कर्मसु। यज्ञविद्यांगविद्भिश्च क्रमविद्भिः क्रमानपि। यतात्मभिः सुनियतैः
शुशुभे स तदाश्रमः। अथर्ववेदप्रवराः पूगयज्ञियसामगाः। संहितामीरयंति स्म पदक्रमयुतां तु ते। शब्दसं ११२
स्कारसंयुक्तैर्ब्रुवद्भिश्चापरैर्द्विजैः। नादितः स बभौ श्रीमान्ब्रह्मलोक इवापरः। यज्ञसंस्तरविद्भिश्च क्रमशिक्षा
विशारदैः। न्यायतत्त्वात्मविज्ञानसंपन्नैर्वेदपारगैः। नानावाक्यसमाहारसमवायविशारदैः। विशेषकार्यवि
द्भिश्च मोक्षधर्मपरायणैः। स्थापनाक्षेपसिद्धांतपरमार्थज्ञतां गतैः। लोकायतिकमुख्यैश्च समंतादनुनादितं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तत्रतत्रचविप्रेंद्रान्नियतान्संशितव्रतान्।जपहोमपरान्विप्रान्ददर्शपरवीरहा।आसनानिविचित्राणिपु॰
ष्पवंतिमहीपतिः।प्रयत्नोपहितानिस्मदृष्ट्वाविस्मयमागमत्।देवतायतनानांचप्रेक्ष्यपूजांकृतांद्विजैः।ब्रह्म
लोकस्थमात्मानंमेनेसनृपसत्तमः।सकाश्यपतपोगुप्तमाश्रमप्रवरंशुभं।नातृप्यत्प्रेक्षमाणोवैतपोवन
गुणैर्युतं।सकाश्यपस्यायतनंमहाव्रतैःवृतंसमंतादृषिभिस्तपोधनैः।विवेशसामात्यपुरोहितोरिहाविवि
क्तमत्यर्थमनोहरंशुभम्॥ इत्यादिपर्वणिशाकुंतले ६८ वैशं ततोगछन्महाबाहुरेको
मात्यान्विसृज्यतान्।नापश्यच्चाश्रमेतस्मिंस्तमृषिंसंशितव्रतं।सोपश्यमानस्तमृषिंशून्यंदृष्ट्वातमाश्रमं।उ
वाचकइहेत्युच्चैर्वनंसन्नादयन्निव।श्रुत्वाथतस्यतंशब्दंकन्याश्रीरिवरूपिणी।निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्ताप
सीवेशधारिणी।सातंदृष्ट्वैवराजानंदुष्यंतमसितेक्षणा।स्वागतंतइतिक्षिप्रमुवाचप्रतिपूज्यच।आसनेना
र्चयित्वाचपाद्येनार्घ्येणचैवहि।पप्रच्छानामयंराजन्कुशलंचनराधिपं।यथावदर्चयित्वाथपृष्ट्वाचानामयं
तदा।उवाचस्मयमानेवकिंकार्यंक्रियतामिति।तामब्रवीत्ततोराजाकन्यांमधुरभाषिणीं।दृष्ट्वाचैवानवद्यांगीं
यथावत्प्रतिपूजितः।आगतोहंमहाभागमृषिंकण्वमुपासितुं।क्वगतोभगवान्भद्रेतन्ममाचक्ष्वशोभने ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० शाकुंतलोवाच   गतःपितामेभगवान्फलान्याहर्तुमाश्रमात्।मुहूर्त्तंसंप्रतीक्षस्वद्रष्टास्येनमुपागतं
११३ ॥ वैशं°   अपश्यमानस्तमृषिंतयाचोक्तस्तथाचसः।तांदृष्ट्वाचवरारोहांश्रीमतींचारुहासिनीं।विभ्रा
जमानांवपुषातपसाचदमेनच।रूपयौवनसंपन्नामित्युवाचमहीपतिः।कात्वंकस्यासिसुश्रोणिकिमर्थंचा
गतावनं।एवंरूपगुणोपेताकुतस्त्वमसिशोभने।दर्शनादेवहिशुभेत्वयामेपहृतंमनः।इच्छामित्वामहंज्ञातुंत
त्वमाचक्ष्वशोभने।एवमुक्तातुसाकन्यातेनराज्ञानराश्रमे।उवाचहसतीवाक्यमिदंसुमधुराक्षरं।कण्वस्या
हंभगवतोदुष्यंतदुहितामता।तपस्विनोधृतिमतोधर्मज्ञस्यमहात्मनः॥   दुष्यंतउवाच   ऊर्ध्वरेतामहा
भागेभगवाँल्लोकपूजितः।चलेद्धिवृत्ताद्धर्मोपिनचलेत्संशितव्रतः।कथंत्वंतस्यदुहितासंभूतावरवर्णिनी।सं
शयोमेमहानत्रतंमेछेत्तुमिहार्हसि   शाकुंतलोवाच   यथायमागमोमह्यंयथाचेदमभूत्पुरा।शृ ११३
णुराजन्यथातत्त्वंयथास्मिदुहितामुनेः।ऋषिःकश्चिदिहागम्यममजन्माभ्यचोदयत्।तस्मैप्रोवाचभगवान्य
थातच्छृणुपार्थिव   कण्वउवाच   तप्यमानःकिलपुराविश्वामित्रोमहत्तपः।सुभृशंतापयामासशक्रंसु
रगणेश्वरं।तपसादीप्तवीर्योयंस्थानान्मांच्यावयेदिति।भीतःपुरंदरस्तस्मान्मेनकामिदमब्रवीत्।गुणैरप्सरसांदि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यैर्मेनकेत्वंविशिष्यसे।श्रेयोमेकुरुकल्याणियत्त्वांवक्ष्यामितच्छृणु।असावादित्यसंकाशोविश्वामित्रोमहातपाःत
प्यमानस्तपोघोरंममकंपयतेमनः।मेनकेतवभारोयंविश्वामित्रःसुमध्यमे।शंसितात्मासुदुर्द्धर्षउग्रेतपसिव
र्त्तते।समांनच्यावयेत्स्थानात्तंवैगत्वाप्रलोभय।चरतस्यतपोविघ्नंकुरुमेप्रियमुत्तमं।रूपयौवनमाधुर्यचेष्टि
तस्मितभाषितैः।लोभयित्वावरारोहेतपसस्तंनिवर्त्तय मेनकोवाच महातेजाःसभगवांस्तथैवचमह
तपाः।कोपनश्चयथाह्येनंजानातिभगवानपि।तेजसस्तपसश्चैवकोपस्यचमहात्मनः।त्वमप्युद्विजसेयस्यनो
द्विजेयमहंकथं।महाभागंवसिष्ठंयःपुत्रैरिष्टैर्व्ययोजयत्।क्षत्रजातश्चयःपूर्वमभवद्ब्राह्मणोबलात्।शौचार्थं
योनदींचक्रेदुर्गमांबहुभिर्जलैः।यांतांपुण्यतमांलोकेकौशिकीतिविदुर्जनाः।बभारयत्रास्यपुराकालेदुर्गेमह
त्मनः।दारान्मतंगोधर्मात्माराजर्षिर्व्याधतांगतः।अतीतकालेदुर्भिक्षेअभ्येत्यपुनराश्रमं।मुनिःपारेतिनद्या
वैनामचक्रेतदाप्रभुः।मतंगंयाजयांचक्रेयत्रप्रीतमनाःस्वयं।त्वंचसोमंभयाद्यस्यगतःपातुंसुरेश्वर।अतिन
क्षत्रयोगाद्क्रुद्धोनक्षत्रसंपदा।प्रतिश्रवणपूर्वाणिनक्षत्राणिचकारयः।एतानियस्यकर्माणितस्याहंभृश
मुद्विजे।यथामांनदहेत्क्रुद्धस्तथाज्ञापयमांविभो।तेजसानिर्दहेल्लोकान्कंपयेद्धरणींपदा।संक्षिपेच्चमहामे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
११४

स्वं नूर्णमावर्त्तयेद्दिशः। नादृशं तपसा युक्तं प्रदीप्तमिव पावकं। कथमस्मद्विधा नारी जितेंद्रियमभिस्पृशेत्। हुताश
नमुखं दीप्तं सूर्यचंद्राक्षितारकं। कालजिह्वं सुरश्रेष्ठ कथमस्मद्विधा स्पृशेत्। यमश्च सोमश्च महर्षयश्च साध्या
विश्वे वालखिल्याश्च सर्वे। एतेपि यस्योद्विजंते प्रभावात्तस्मात्कस्मान्मादृशी नोद्विजेत। त्वयैवमुक्ता च कथं स
मीपमृषेर्न गच्छेयमहं सुरेंद्र। रक्षां तु मे चिंतय देवराज यथा त्वदर्थं रक्षिताहं चरेयं। कामं तु मे मारुतस्तत्र वासः
प्रक्रीडिताया विवृणोतु देव। भवच्च मे मन्मथस्तत्र कार्ये सहायभूतस्तु तव प्रसादात्। वनाच्च वायुः सुरभिः प्र
वायात्तस्मिन्काले तमृषिं लोभयंत्याः। तथेत्युक्त्वा विहिते चैव तस्मिंस्ततो ययौ साश्रमं कौशिकस्य इत्यार
दिपर्वणि शाकुंतले ६९ कण्व उवाच एवमुक्तस्तया शक्रः संदिदेश सदागतिं। प्रातिष्ठत ततः
काले मेनका वायुना सह। अथापश्यद्वरारोहा तपसा दग्धकिल्बिषं। विश्वामित्रं तप्यमानं मेनका भीरुराश्रमे। ११४
अभिवाद्य ततः सा तं प्राक्रीडदृषिसन्निधौ। अपोवाह च वासोस्या मारुतः शशिसन्निभं। सागच्छत्त्वरिता भूमिं वास
स्तदभिलिप्सती। स्मयमानेव सव्रीडं मारुतं वरवर्णिनी। पश्यतस्तस्य तत्रर्षेरप्यग्निसमतेजसः। विश्वामित्रस्त
तस्तां तु विषमस्थामनिंदितां। गृध्रां वाससि संभ्रांतां मेनकां मुनिसत्तमः। अनिर्देश्यवयोरूपामपश्यद्विवृतां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तदा तस्या नृपगुणान्दृष्ट्वा स तु विश्वर्षभस्तदा। चकार भावं संसर्गे तया कामवशंगतः। न्यमंत्रयत्त्वाप्येनां सा
चाप्येच्छदनिंदिता। तौ तत्र सुचिरं कालमुभौ व्याहरतां तदा। रममाणौ यथाकामं यथैकदिवसं तथा। जनयामा
स स मुनिर्मेनकायां सकुंतलां। प्रस्थे हिमवतो रम्ये मालिनीमभितो नदीं॥ जातमुत्सृज्य तं गर्भं मेनका मालिनी
मनु। कृतकार्या ततस्तूर्णमगच्छच्छक्रसंसदं। तं वने विजने गर्भे सिंहव्याघ्रसमाकुले। दृष्ट्वा शयानं शकुनाः स
मंतात्पक्षैर्वारक्षन्नेमां हिंस्युर्वने बालां क्रव्यादा मांसगृध्नितः। पर्यरक्षंत तां तत्र सकुंता मेनकात्मजां। उपस्प्र
ष्टुं गतश्चाहमपश्यं शयितामिमां॥ निर्जनेपि वने रम्ये सकुंतैः परिवारितां। आनयित्वा ततश्चैनां दुहितृत्वे
न्यवेशयं। शरीरकृत्प्राणदाता यस्य चान्नानि भुंजते। क्रमेणैते त्रयोप्युक्ताः पितरो धर्मशासने। निर्जने तु वने य
स्मात्सकुंतैः परिवारिता। सकुंतलेति नामास्याः कृतं चापि ततो मया। एवं दुहितरं विद्धि मम विप्र शकुंतलां। श
कुंतला च पितरं मन्यते मामनिंदिता शकुंतलोवाच एतदाचष्ट पृष्टः सन्मम जन्म महर्षये। सुतां क
एवस्य मामेवं विद्धि त्वं मनुजाधिप। कण्वं हि पितरं मन्ये पितरं स्वमजानती। इति ते कथितं राजन्यथा वृत्तं श्रुतं
मया इत्यादिपर्वणि शाकुंतले ७० दुष्यंत उवाच सुव्यक्तं राजपुत्री त्वं यथा कल्याणि भा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२२५

षसे।भार्यामेभवसुश्रोणिब्रूहिकिंकरवाणिते।सुवर्णमालांवासांसिकुंडलेपरिहाटके।नानापत्तनजेशु
भ्रेमणिरत्नेचशोभने।आहरामितवाद्याहंनिष्कादीन्यजिनानिच।सर्वराज्यंतवाद्यास्तुभार्यामेभवशोभने।
गांधर्वेणचमांभीरुविवाहेनैहिसुंदरि।विवाहानांहिरंभोरुगांधर्वःश्रेष्ठउच्यते शकुंतलोवाच
फलाहारेगतोराजन्पितामइतआश्रमात्।मुहूर्त्तंसंप्रतीक्षस्वसमांतुभ्यंप्रदास्यति राजोवाच इच्छा
मित्वांवरारोहेभजमानामनिंदिते।त्वदर्थेमांस्थितंविद्धित्वद्गतंहिमनोमम।आत्मनोबंधुरात्मैवगतिरात्मैव
चात्मनः।आत्मनैवात्मनोदानंकर्त्तुमर्हसिधर्मतः।अष्टावेवसमासेनविवाहाधर्मतःस्मृताः।ब्राह्मोदैवस्त
थैवार्षप्राजापत्यस्तथासुरः।गांधर्वोराक्षसश्चैवपैशाचश्चाष्टमःस्मृतः।तेषांधर्मान्यथापूर्वंमनुःस्वायंभुवो
ब्रवीत्।प्रशस्तांश्चतुरःपूर्वान्ब्राह्मणस्योपधारय।षडानुपूर्व्याक्षत्रस्यविद्धिधर्म्याननिंदिते।राज्ञांतुराक्षसो २२५
प्युक्तोविट्शूद्रेष्वासुरःस्मृतः।पंचानांतुत्रयोधर्म्याअधर्म्यौद्वौस्मृताविह।पैशाचश्चासुरश्चैवनकर्त्तव्यौकदा
चन।अनेनविधिनाकार्योधर्मस्यैषागतिःस्मृताः।गांधर्वराक्षसौक्षत्रेधर्म्यौतौमाविशंकिथाः।पृथग्वायदि
वामिश्रौकर्त्तव्यौनात्रसंशयः।सात्वंममसकामस्यसकामावरवर्णिनी।गांधर्वेणविवाहेनभार्याभवतुमर्ह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्ति शकुंतलोवाच यदिधर्मपथस्त्वेषयदिचात्माप्रभुर्मम।प्रदानेपौरवश्रेष्ठश्रृणुमेसमयंप्रभो
।सत्यंमेप्रतिजानीहियथावक्ष्याम्यहंरहः।मयिजायेतयःपुत्रःसभवेत्त्वदनंतरः।युवराजोमहाराजसत्य
मेतद्ब्रवीमिते।यद्येतदेवंदुष्यंतअस्तुमेसंगमस्त्वया वैशं एवमस्त्वितितांराजाप्रत्युवाचाविचा
रयन्।अपिचत्वांहिनेष्यामिनगरंस्वंशुचिस्मिते।यथात्वमर्हसुश्रोणिसत्यमेतद्ब्रवीमिते।एवमुक्त्वास
राजर्षिस्तामनिंदितगामिनीं।जग्राहविधिवत्पाणावुवासचतयासह।विश्वास्यचैनंसप्रायादब्रवीच्चपु
नःपुनः।प्रेषयिष्येतवार्थायवाहिनींचतुरंगिणीं।तयात्वानाययिष्यामिनिवासंस्वंशुचिस्मिते॥ ॥
वैशं इतितस्याःप्रतिश्रुत्यसनृपोजनमेजय।मनसाचिंतयन्प्रायात्काश्यपंप्रतिपार्थिवः।भगवांस्त
पसायुक्तःश्रुत्वाकिंनुकरिष्यति।एवंसंचिंतयन्नेवप्रविवेशस्वकंपुरं।मुहूर्त्तयातेतस्मिंस्तुकण्वोप्याश्र
ममागमत्।शकुंतलाचपितरंह्रियानोपजगामतं।विज्ञायाथचतांकण्वोदिव्यज्ञानोमहातपाः।उवाचभ
गवान्प्रीतःपश्यन्दिव्येनचक्षुषा।त्वयाद्यभद्रेरहसिमामनादृत्ययःकृतः।पुंसासहसमायोगोनसधर्मोप
घातकः।क्षत्रियस्यहिगांधर्वोविवाहःश्रेष्ठउच्यते।सकामायाःसकामेननिर्मंत्रोरहसिस्मृतः।धर्मात्माचम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हात्माचदुष्कंतःपुरुषोत्तमः।अभ्यगाद्धःपतिंयत्त्वंभजमानंशकुंतले।महात्माजनितालोकेपुत्रस्तवमहाब
लः।यइमांसागरोपांगींकृत्स्नांभोक्ष्यतिमेदिनीं।परंचाभिप्रयातस्यचक्रंतस्यमहात्मनः।भविष्यस्यप्रतिह
तंसततंचक्रवर्त्तिनः।ततःप्रक्षाल्यपादौसाविश्रांतमनुमन्त्र्यतत्।विनिधायततोभारंसन्निधायफलानिच
॥ शकुंतलोवाच ॥मयापतिर्वृतोराजादुष्कंतःपुरुषोत्तमः।तस्मैससचिवायत्वंप्रसादंकर्त्तुमर्ह
सि कण्वउवाच प्रसन्नएवतस्याहंत्वत्कृतेवरवर्णिनी।गृहाणचवरंमत्तस्त्वंशुभेयदभीप्सितं
वैशं ततोधर्मिष्ठतांवव्रेराज्याच्चास्खलनंतथा।शकुंतलापौरवाणांदुष्कंतहितकाम्यया इत्यादिप
र्वणिशाकुंतले ७१ वैशं प्रतिज्ञायतुदुष्कंतेप्रतियातेशकुंतला।असूतगर्भंवामोरूः कुमा
रममितौजसं।त्रिषुवर्षेषुपूर्णेषुदीप्तानलसमद्युतिं।रूपौदार्यगुणोपेतंदौष्कंतिंजनमेजय।जातकर्मादि ११६
संस्कारंकण्वःपुण्यकृतांवरः।विधिवत्कारयामासवर्द्धमानस्यधीमतः।दंतैःशुक्लैःशिखरिभिःसिंहसंह
ननोमहान्।चक्रांकितकरःश्रीमान्महामूर्द्धामहाबलः।कुमारोदेवगर्भाभःसतत्राशुव्यवर्द्धत।षड्वर्षएवबा
लःसकण्वाश्रमपदंप्रति।सिंहान्व्याघ्रान्वराहांश्चमहिषांश्चगजांस्तथा।बबंधवृक्षेबलवानाश्रमस्यस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मीपतः। आरुह्य द्रुमयंश्चैव क्रीडंश्च परिधावति। ततोस्य नाम चक्रुस्ते कण्वाश्रमनिवासिनः। अस्त्वयं सर्व
दमनः सर्वं हि दमयत्ययं। स सर्वदमनो नाम कुमारः समपद्यत। विक्रमेणौजसा चैव बलेन च समन्वितः।
तं कुमारमृषिर्दृष्ट्वा कर्म चास्यातिमानुषं। समयो यौवराज्यायेत्यब्रवीच्च शकुंतलां। तस्य तद्बलमाज्ञाय कण्
व एवः शिष्याननुवाच ह। शकुंतलामिमां शीघ्रं सह पुत्रामितो गृहात्। भर्त्रे प्रापयताद्यैव सर्वलक्षणपूजितां।
नारीणां चिरवासो हि बांधवेषु न रोचते। कीर्त्तिचारित्रधर्मघ्नस्तस्मान्नयत माचिरं। तथेत्युक्त्वा तु ते सर्वे प्रा
तिष्ठंत महौजसः। शकुंतलां पुरस्कृत्य सपुत्रां गजसाह्वयं। गृहीत्वामरगर्भाभं पुत्रं कमललोचनं। आ
जगाम ततः सुभ्रूर्दुष्यंतं विदितादनात्। अभिसृत्य च राजानं विदिता च प्रवेशिता। सह तेनैव पुत्रेण बालार्क
समतेजसा। निवेदयित्वा ते सर्वे आश्रमं पुनरागताः। पूजयित्वा यथान्यायमब्रवीच्च शकुंतला। अयं पुत्रस्त्व
या राजन्यौवराज्येभिषिच्यतां। त्वया ह्ययं सुतो राजन्मय्युत्पन्नः सुरोपमः। यथासमयमेतस्मिन्वर्त्तस्व पुरु
षोत्तम। यथा मत्संगमे पूर्वं यः कृतः समयस्त्वया। तं स्मरस्व महाभाग कण्वाश्रमपदं प्रति। सोथ श्रुत्वैव तद्
द्वाक्यं तस्या राजा स्मरन्नपि। अब्रवीन्न स्मरामीति कस्य त्वं दुष्टतापसि। धर्मकामार्थसंबंधं न स्मरामि त्वया

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सह्यागच्छवातिष्ठवाकामंयद्यपीच्छसितत्कुरु।सैवमुक्तावरारोहाव्रीडितेवतपस्विनी।निःसंज्ञेवचदुःखे
नतस्थौस्थूणेवनिश्चला।संरंभामर्षताम्राक्षीस्फुरमाणोष्ठसंपुटा।कटाक्षैर्निर्दहंतीवतिर्यग्राजानमै
क्षत।आकारंगूहमानाचमन्युनाचसमीरिता।तपसासंभृतंतेजोधारयामाससैवतदा।सामुहूर्तमिव
ध्यात्वादुःखामर्षसमन्विता।भर्तारमभिसंप्रेक्ष्यक्रुद्धावचनमब्रवीत्।जानन्नपिमहाराजकस्मादेवंप्रभा
षसे।नजानामीतिनिःशंकंयथान्यःप्राकृतोजनः।अत्रतेहृदयंवेदसत्यस्यैवानृतस्यच।कल्याणंवद
साक्ष्येणमात्मानमवमन्यथाः।योन्यथासंतमात्मानमन्यथाप्रतिपद्यते।किंतेननकृतंपापंचौरेणा
त्मापहारिणा।एकोहमस्मीतिचमन्यसेत्वंनहृच्छयंवेत्सिमुनिंपुराणं।योवेदिताकर्मणःपापकस्यत
स्यांतिकेत्वंवृजिनंकरोषि।मन्यतेपापकंकृत्वानकश्चिद्वेत्तिमामिति।विदंतिचैनंदेवाश्चयश्चैवांतरपू
रुषः।आदित्यचंद्रावनिलानलौचद्यौर्भूमिरापोहृदयंयमश्च।अहश्चरात्रिश्चउभेचसंध्येधर्मस्यजाना
तिनरस्यवृत्तं।यमोवैवस्वतस्तस्यनिर्यातयतिदुष्कृतं।हृदिस्थितःकर्मसाक्षीक्षेत्रज्ञोयस्यतुष्यति।न २२७
तुतुष्यतियस्यैषपुरुषस्यदुरात्मनः।तंयमःपापकर्माणंनिर्यातयतिदुष्कृतं।योवमन्यात्मनात्मान

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मन्यथाप्रतिपद्यते।ननस्त्वदेवाःश्रेयांसोयस्यात्मापिनकारणं।स्वयंप्राप्तेतिमामेवंमावमंस्थाःपति
व्रतां।अर्घार्हांनार्चयसिमांस्वयंभार्यामुपस्थितां।किमर्थंमांप्राकृतवदुपप्रेक्षसिसंसदि।नखल्वहमि
दंशून्येरौमिकिंनशृणोषिमे।यदिमेयाचमानायावचनंनकरिष्यसि।दुष्यंतशतधामूर्द्धाततस्तेद्यस्फुटि
ष्यति।भार्यांपतिःसंप्रविश्यसयस्माज्जायतेपुनः।जायायास्तद्धिजायात्वंपौराणाःकवयोविदुः।यदा
गमवतःपुंसस्तदपत्यंप्रजायते।तत्तारयतिसंतत्यापूर्वप्रेतान्पितामहान्।पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पित
रंत्रायतेसुतः।तस्मात्पुत्रइतिप्रोक्तःस्वयमेवस्वयंभुवा।साभार्यायागृहेदक्षासाभार्यायाप्रजावती।
साभार्यायापतिप्राणासाभार्यायापतिव्रता।अर्द्धंभार्यामनुष्यस्यभार्याश्रेष्ठतमःसखा।भार्यामूलं
त्रिवर्गस्यभार्यामूलंतरिष्यतः।भार्यावंतःक्रियावंतःसभार्यागृहमेधिनः।भार्यावंतःप्रमोदंतेभार्यावं
तःश्रियान्विताः।सखायःप्रविविक्तेषुभवंत्येताःप्रियंवदाः।पितरोधर्मकार्येषुभवंत्यार्त्तस्यमातरः।कां
तारेष्वपिविश्रामोजनस्याध्वनिकस्यवै।यःसदारःसविश्वास्यस्तस्माद्दाराःपरागतिः।संसरंतमपिप्रेतंविष
मेष्वेकपातिनं।भार्यैवान्वेतिभर्त्तारंसततंयापतिव्रता।प्रथमंसंस्थिताभार्यापतिंप्रेत्यप्रतीक्षते।पूर्वंमृतं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

च भर्त्तारं पश्चात्साध्व्यनुगच्छति। एतस्मात्कारणाद्राजन्पाणिग्रहणमिष्यते। यदाप्नोति पतिर्भार्यामिहलोके
परत्र च। आत्मात्मनैव जनितः पुत्र इत्युच्यते बुधैः। तस्माद्भार्यां नरः पश्येन्मातृवत्पुत्रमातरं। भार्यायां जनितं
पुत्रमादर्शेष्विव चाननं। ह्लादते जनिता प्रेक्ष्य स्वर्गं प्राप्येव पुण्यकृत्। दह्यमाना मनोदुःखैर्व्याधिभिश्चातुरा न
राः। ह्लादंते स्वेषु दारेषु घर्मार्त्ताः सलिलेष्विव। सुसंरब्धोपि रामाणां न कुर्यादप्रियं नरः। रतिं प्रीतिं च धर्मं च ता
स्वायत्तमवेक्ष्य हि। आत्मनो जन्मनः क्षेत्रं पुण्यं रामाः सनातनं। ऋषीणामपि का शक्तिः स्रष्टुं रामामृते प्र
जां। प्रतिपद्य यदा सूनुर्द्धरणीरेणुगुंठितः। पितुराश्लिषतेंगानि किमस्त्यभ्यधिकं ततः। स त्वं स्वयमभिप्रा
प्तं साभिलाषमिमं सुतं। प्रेक्षमाणं कटाक्षेण किमर्थमवमन्यसे। अंडानि बि भ्रति स्वानि न भिंदंति पि
पीलिकाः। न भरेथाः कथं नु त्वं धर्मज्ञः सन्स्वमात्मजं। न वाससां न रामाणां नापां स्पर्शस्तथाविधः। शिशो
रालिंग्यमानस्य स्पर्शः सूनोर्यथा सुखः। ब्राह्मणो द्विपदां श्रेष्ठो गौर्वरिष्ठा चतुष्पदां। गुरुर्गरीयसां श्रेष्ठः पु
त्रः स्पर्शवतां वरः। स्पृशतु त्वां समाश्लिष्य पुत्रोयं प्रियदर्शनः। पुत्रस्पर्शात्सुखतरः स्पर्शो लोके न विद्यते। त्रिषु
वर्षेषु पूर्णेषु प्रजाताहमरिंदम। इमं कुमारं राजेंद्र तव शोकविनाशनं। आहर्त्ता वाजिमेधस्य शतसंख्यस्य पौ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रवाइतिवागंतरिक्षेमांसूतकेभ्यवदत्पुरा। ननुनामांकमारोप्यस्नेहाद्ग्रामांतरंगताः। मूर्द्धिपुत्रानुपाघ्रायप्र
तिनंदंतिमानवाः। वेदेष्वपिवदंतीमंमंत्रग्रामंद्विजातयः। जातकर्मणिपुत्राणांतवापिविदितंतथा। अंगादं
गात्संभवसिहृदयादधिजायसे। आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतं। जीवितंत्वदधीनंमेसंतानमपिचा
क्षयं। तस्मात्त्वंजीवमेपुत्रसुसुखीशरदांशतं। त्वदंगेभ्यःप्रसूतोयंपुरुषात्पुरुषोपरः। सरसीवामलेत्मानं
द्वितीयंपश्यवैसुते। यथाह्याहवनीयोग्निर्गार्हपत्यात्प्रणीयते। तथात्वत्तःप्रसूतोयंत्वमेकःसन्द्विधाकृतः।
मृगावकृष्टेनपुरामृगयांपरिधावता। अहमासादिताराजन्कुमारीपितुराश्रमे। उर्वशीपूर्वचित्तिश्चसह
जन्याचमेनका। विश्वाचीचघृताचीचषडेवाप्सरसांवराः। तासांसामेनकानामब्रह्मयोनिर्वराप्सराः। दिवः
संप्राप्यजगतींविश्वामित्रादजीजनत्। सामांहिमवतःप्रस्थेसुषुवेमेनकाप्सराः। अवकीर्यचमांयातापर
त्मजामिवासती। किंतुकर्माशुभंपूर्वंकृतवत्यस्म्यजन्मनि। यदहंबांधवैस्त्यक्ताबाल्येसंप्रतिचत्वया। कामंत्व
यापरित्यक्तागमिष्यामिस्वमाश्रमं। इमंतुबालंसंत्यक्तुंनार्हस्यात्मजमात्मना॥ दुष्यंतउवाच ॥
नपुत्रमभिजानामित्वयिजातंशकुंतले। असत्यवचनानार्यःकस्तेश्रद्धास्यतेवचः। मेनकानिरनुक्रोशाबं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० २२९

धकीजननीतव। यथा हिमवतः पृष्ठे निर्माल्यमिव चोज्झिता। स चापि निरनुक्रोशः क्षत्रयोनिः पिता तव। वि
श्वामित्रो ब्राह्मणत्वे लुब्धः कामवशं गतः। मेनका ऽप्सरसां श्रेष्ठा महर्षीणां पिता च ते। नयोरपत्यं कस्मात्त्वं
पुंश्चलीव प्रभाषसे। अश्रद्धेयमिदं वाक्यं कथयंती न लज्जसे। विशेषतो मत्सकाशे दुष्टतापसि गम्यतां। क्व
महर्षिः स चैवाग्र्यः साप्सराः क्व च मेनका। क्व च त्वमेवं कृपणा तापसीवेषधारिणी। अतिकायश्च ते पुत्रो
बालोतिबलवानयं। कथमल्पेन कालेन शालस्तंभ इवोद्गतः। सुनिकृष्टा च ते योनिः पुंश्चलीव प्रभाषसे।
यदृछया कामरागाज्जाता मेनकया ह्यसि। सर्वमेतत्परोक्षं मे यत्त्वं वदसि तापसि। नाहं त्वामभिजानामि य
थेष्टं गम्यतां त्वया। शकुंतलोवाच राजन्सर्षपमात्राणि परछिद्राणि पश्यसि। आत्मनो बिल्वमात्रा
णि पश्यन्नपि न पश्यसि। मेनका त्रिदशेष्वेव त्रिदशाश्चानु मेनकां। ममैवोद्रिच्यते जन्म दुष्यंत तव जन्मतः। क्षि २२९
तावटसि राजेंद्र अंतरिक्षे चराम्यहं। आवयोरंतरं पश्य मेरुसर्षपयोरिव। महेंद्रस्य कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य
च। भवनान्यनुसंयामि प्रभावं पश्य मे नृप। सत्यश्चापि प्रवादोयं यं प्रवक्ष्यामि तेनघ। निदर्शनार्थं न द्वेषाच्छ्रुत्वा
तत्क्षंतुमर्हसि। विरूपो यावदादर्शे नात्मनः पश्यते मुखं। मन्यते तावदात्मानमन्येभ्यो रूपवत्तरं। यदा तु मुख

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मादर्शेविकृतंसोभिवीक्षते।नदांतरंविजानातिआत्मानंचेतरंजनं।अतीवरूपसंपन्नोनकेचिदवमन्यते।अ
तीवजल्पन्दुर्वाचोभवतीहविहेठकः।मूर्खोहिजल्पतांपुंसांश्रुत्वावाचःशुभाशुभाः।अशुभंवाक्यमादत्तेपुरी
षमिवशूकरः।प्राज्ञस्तुजल्पतांपुंसांश्रुत्वावाचःशुभाशुभाः।गुणवद्वाक्यमादत्तेहंसःक्षीरमिवांभसः।अ
न्यान्परिवदन्साधुर्यथाहिपरितप्यते।तथापरिवदन्नन्यांस्तुष्टोभवतिदुर्जनः।अभिवाद्ययथावृद्धान्संतोग
छंतिनिर्वृतिं।एवंसज्जनमाक्रुश्यमूर्खोभवतिनिर्वृतः।सुखंजीवंत्यदोषज्ञादुःखंदोषानुदर्शिनः।यत्रवाच्याः
परैःसंतःपरानाहुस्तथाविधान्।अतोहास्यतरंलोकेकिंचिदन्यत्रविद्यते।यत्रदुर्जनमित्याहदुर्जनःसज्ज
नःस्वयं।सत्यधर्मच्युतात्पुंसःक्रुद्धादासीविषादिव।अनास्तिकोप्युद्विजतेजनःकिंपुनरास्तिकः।स्वयमुत्पा
द्यवैपुत्रंसदृशंयोवमन्यते।तस्यदेवाःश्रियंघ्नंतिनचलोकानुपाश्नुते।कुलवंशप्रतिष्ठांहिपितरःपुत्रम
ब्रुवन्।उत्तमंसर्वधर्माणांतस्मात्पुत्रंनसंत्यजेत्।स्वपत्नीप्रभवान्पंचलब्धान्क्रीतान्विवर्द्धितान्।कृतान
न्यासुचोत्पन्नान्पुत्रान्वैमनुरब्रवीत्।धर्मकीर्त्यावहान्नृणांमनसःप्रीतिवर्द्धनाः।त्रायंतेनरकाज्जाताःपुत्रा
धर्मप्लवाःपितॄन्।सत्वंनृपतिशार्दूलपुत्रंनत्यक्तुमर्हसि।आत्मानंसत्यधर्मौचपालयन्पृथिवीपते।नरें

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१२०

द्रसिंहकपटंनवोढुंत्वमिहार्हसि।वरंकूपशताद्वापीवरंवापीशतात्क्रतुः।वरंक्रतुशतात्पुत्रः सत्यंपुत्रशता
द्वरं।अश्वमेधसहस्रंचसत्यंचतुलयाधृतं।अश्वमेधसहस्राद्धिसत्यमेवविशिष्यते।सर्ववेदाधिगमनंस
र्वतीर्थावगाहनं।सत्यंचवचनंराजन्समंचस्यान्नवासमं।नास्तिसत्यसमोधर्मोनसत्याद्विद्यतेपरं।नहि
तीव्रतरंकिंचिदनृतादिहविद्यते।राजन्सत्यंपरंब्रह्मसत्यंचसमयःपरः।मात्याक्षीःसमयंराजन्सत्यंसंगत
मस्तुते।अनृतेचेत्प्रसंगस्तेश्रद्दधासिनचेत्स्वयं।आत्मनाहंतगच्छामित्वादृशेनास्तिसंगतं।त्वामृतेपिहि
दुष्यंतशैलराजावतंसकं।चतुरंतामिमांमुर्वींपुत्रोमेपालयिष्यति॥ वैशं ॥एतावदुक्त्वाराजानंप्रा
तिष्ठतशकुंतला।अथांतरिक्षेदुष्यंतंवागुवाचाशरीरिणी।ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैर्मंत्रिभिश्चावृतंतदा।भ
स्त्रामातापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसः।भरस्वपुत्रंदुष्यंतमावमंस्थाःशकुंतलां।रेतोधाःपुत्रउन्नयतिन १२०
रदेवयमक्षयात्।त्वंचास्यधातागर्भस्यसत्यमाहशकुंतला।जायाजनयतेपुत्रमात्मनोंगंद्विधाकृतं।तस्
माद्भरस्वदुष्यंतपुत्रंशाकुंतलंनृप।अभूतिरेषायस्त्यक्त्वाजीवेज्जीवंतमात्मजं।शाकुंतलंमहात्मानंदौष्यं
तिंभरपौरव।भर्तव्योयंत्वयायस्मादस्माकंवचनादपि।तस्माद्भवत्वयंनाम्नाभरतोनामतेसुतः।तच्छ्रुत्वा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पौरवोराजाव्याहृतंत्रिदिवौकसां।पुरोहितममात्यांश्चसंप्रहृष्टोब्रवीदिदं।श्रुतमेवंत्वेतद्भवंतोस्यदेवदूतस्यभा
षितं।अहंचाप्येवमेवैनंजानामिस्वीयमात्मजं।यद्यहंवचनादेवगृह्णीयामिममात्मजं।भवेद्धिशंकयालो
कस्यनैवक्षुब्धोभवेदयं वैशं तंविशोध्यतदाराजादेवदूतेनभारत।हृष्टः प्रमुदितश्चापिप्रतिज
ग्राहतंसुतं।ततस्तस्यतदाराजापितृकर्माणिसर्वशः।कारयामाससमुदितः प्रीतिमानात्मजस्यह।मूर्द्ध्निचैन
मुपाघ्रायसस्नेहंपरिषस्वजे।सभाज्यमानोविप्रैश्चस्तूयमानश्चवंदिभिः।समुदंपरमांलेभेपुत्रसंस्पर्शजांनृ
पः।तांचैवभार्यांदुष्कंतः पूजयामासधर्मतः।अब्रवीद्देवतांराजासांत्वपूर्वमिदंवचः।कृतोलोकपरोक्षोयं
संबंधोवैत्वयासह।तस्मादेतन्मयादेवित्वच्छुध्यर्थंविचारितं।मन्यतेचैवलोकस्तस्त्रीभावान्मयिसंगतं।पु
त्रश्चायंहृतोराज्येमयातस्माद्विचारितं।यच्चकोपितयात्यर्थंत्वयोक्तोस्यप्रियंप्रिये।प्रणयिन्याविशालाक्षि
तत्क्षांतंतेमयाशुभे।तामेवमुक्त्वाराजर्षिर्दुष्कंतोमहिषींप्रियां।वासोभिरन्नपानैश्चपूजयामासभारत।दुष्कंत
स्तुतदाराजापुत्रंशाकुंतलंतदाभरतंनामतः कृत्वायौवराज्येभ्यषेचयत्।तस्यतत्प्रथितंचक्रंप्रावर्त्ततमहात्म
नः।भास्वरंदिव्यमजितंलोकसंनादनंमहत्।सविजित्यमहीपालांश्चकारवशवर्त्तिनः।चचारचसतांधर्मंप्राप

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०पं०
१२१

वानुत्तमंयशः।सराजाचक्रवर्त्यासीत्सार्वभौमःप्रतापवान्।ईजेचबहुभिर्यज्ञैर्यथाशक्रोमरुत्पतिः।याज
यामासतंकण्वोविधिवद्भूरिदक्षिणं।श्रीमान्गोवितनंनामवाजिमेधमवापसः।यस्मिन्सहस्रंपद्मानांकण्वा
यभरतोददौ।भरताद्भारतीकीर्तिर्येनेदंभारतंकुलं।अपरेयेचपूर्वेवैभारताइतिविश्रुताः।भरतस्यान्ववायेहि
देवकल्पामहौजसः।बभूवुर्ब्रह्मकल्पाश्चबहवोराजसत्तमाः।येषामपरिमेयानिनामधेयानिसर्वशः।ते
षांतुतेयथामुख्यंकीर्तयिष्यामिभारत।महाभागान्देवकल्पान्सत्यार्जवपरायणान्।यइदंशृणुयान्नित्यंशा
कुंतलमनुत्तमं।सपुत्रवान्भवेद्राजन्दुष्कंतवदितिध्रुवं।तस्माच्छ्रोतव्यमेतद्धिश्रावयेच्चप्रयत्नतः।श्रीकीर्ति
विशदंनृणांद्वैपायनवचोयथा इत्यादिपर्वणिशाकुंतलंसमाप्तम् ७२ वैशं प्रजापतेस्तुद
क्षस्यमनोर्वैवस्वतस्यच।भरतस्यकुरोःपूरोःराजमीढस्यचानघ।यादवानामिमंवंशंकौरवाणांचसर्वशः।त १२१
थैवभरतानांचपुण्यंस्वस्त्ययनंमहत्।धन्यंयशस्यमायुष्यंकीर्तयिष्यामितेनघ।तेजोभिरुदिताःसर्वेमह
र्षिसमतेजसः।दशप्रचेतसःपुत्राःसंतःपुण्यजनाःस्मृताः।मुखजेनाग्निनायेतेपूर्वंदग्धामहौजसः।तेभ्यः
प्रजापतिर्जातोदक्षःप्राचेतसोमुनिः।आत्मतुल्यानजनयत्सहस्रंशंसितव्रतान्।सहस्रसंख्यान्संभूतान्दक्ष

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पुत्रांश्च नारदः। मोक्षमध्यापयामास सांख्यज्ञानमनुत्तमं। ततः पंचाशतं कन्याः पुत्रिका अभिसंदधौ प्रजा
पतिः प्रजादक्षः सिसृक्षुर्जनमेजय। ददौ स दश धर्म्माय कश्यपाय त्रयोदश। कालस्य नयने युक्ताः सप्त
विंशतिमिंदवे। त्रयोदशानां पत्नीनां या तु दाक्षायणी वरा। मारीचः कश्यपस्तस्यामादित्यान्समजीजन
त्। इंद्रादीन्वीर्यसंपन्नान्विवस्वंतमथापि च। विवस्वतः सुतो यज्ञे यमो वैवस्वतः प्रभुः। मार्त्तंडस्य मनुर्धीमा
नजायत सुतः प्रभुः। यमश्चापि सुतो जज्ञे ख्यातस्तस्यानुजः प्रभुः। धर्मात्मा स मनुर्धीमान्यत्र वंशः प्रतिष्ठि
तः। मनोर्वंशो मानवानां ततोयं प्रथितोभवत्। ब्रह्मक्षत्रादयस्तस्मान्मनोर्जातास्तु मानवाः। ततोभवन्म
हाराज ब्रह्मक्षत्रेण संगतं। ब्राह्मणा मानवास्तेषां सांगं वेदमधारयन्। वेणं धृष्णुं नरिष्यंतं नाभागेक्ष्वाकु
मेव च। कारूषमिव शार्यातिं तथा चैवाष्टमीमिलां। पृषध्रं नवमं प्राहुः क्षत्रधर्मपरायणं। नाभागारिष्टद
शमान्मनोः पुत्रान्प्रचक्षते। पंचाशत्तु मनोः पुत्रास्तथैवान्ये भवन्क्षितौ। अन्योन्यभेदात्ते सर्वे विनेशुरिति नः श्रु
तं। पुरूरवास्ततो विद्वानिलायां समपद्यत। सा वै तस्याभवन्माता पिता चैवेति नः श्रुतं। त्रयोदश समुद्रस्य
द्वीपानश्नन्पुरूरवाः। जहार च स विप्राणां रत्नान्युत्क्रोशतामपि। सनत्कुमारस्तं राजन्ब्रह्मलोकादुपेत्य ह।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अनुदर्शिततश्चक्रे प्रत्यगृह्णान्नवाप्यसौ।ततोमहर्षिभिःक्रुद्धैःसद्यःशप्तोव्यनश्यत।लोभान्वितोबलम
दान्नष्टसंज्ञोनराधिपः।सहिगंधर्वलोकस्थानुर्वश्यासहितोविराट्।आनिनायक्रियार्थेग्नीन्यथावद्वि
हितांस्त्रिधा।षट्सुताजज्ञिरेचैलादायुर्धीमानमावसुः।दृढायुश्चवनायुश्चशतायुश्चोर्वशीसुताः।नहु
षंवृद्धशर्माणंरजिंगयमनेनसं।स्वर्भानवीसुतानेतानायोःपुत्रान्प्रचक्षते।आयुषोनहुषःपुत्रोधीमा
न्सत्यपराक्रमः।राज्यंशशाससुमहद्धर्मेणपृथिवीपते।पितॄन्देवानृषीन्विप्रान्गंधर्वोरगराक्षसान्।नहु
षःपालयामासब्रह्मक्षत्रमथोविशः।सहत्वादस्युसंघातानृषीन्करमदापयत्।पशुवच्चैवतान्पृष्ठेवा
हयामासवीर्यवान्।कारयामासचेन्द्रत्वमभिभूयदिवौकसः।तेजसातपसाचैवविक्रमेणौजसातथा।य
तिंययातिंसंयातिमायातिमयतिंध्रुवं।नहुषोजनयामासषट्सुतान्प्रियवादिनः।यतिस्तुयोगमास्था १२२
यब्रह्मभूतोभवन्मुनिः।ययातिर्नाहुषःसम्राडासीत्सत्यपराक्रमः।सपालयामासमहीमीजेचबहुभि
र्मखैः।अतिभक्त्यापितॄनर्चन्देवांश्चप्रयतःसदा।अन्वगृह्णात्प्रजाःसर्वाःययातिरपराजितः।तस्यपुत्रा
महेष्वासाःसर्वैःसमुदितागुणैः।देवयान्यांमहाराजशर्मिष्ठायांचजज्ञिरे।देवयान्यामजायेतांयदुस्तु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्वसुरेवचाद्रुह्युश्चानुश्चपूरुश्चशर्मिष्ठायांप्रजज्ञिरे।सशाश्वतीःसमाराजन्प्रजाधर्मेणपालयन्।जरां
मार्छन्महाघोरांनाहुषोनृपनाशिनीं।जराभिभूतःपुत्रान्सराजावचनमब्रवीत्।यदुंपूरुंतुर्वसुंचद्रुह्युं
चानुंचभारत।यौवनेनचरन्कामान्युवायुवतिभिःसह।विहर्तुमहमिच्छामिसाह्यंकुरुतपुत्रकाः।तंपुत्रो
देवयानेयःपूर्वजोवाक्यमब्रवीत्।किंकार्यंभवतःकार्यमस्माकंयौवनेनच।ययातिरब्रवीत्तंवैजरामेप्र
तिगृह्यतां।यौवनेनत्वदीयेनचरेयंविषयानहं।यजतोदीर्घसत्रैर्मेशापाच्चोशनसोमुने॥कामार्थःप
रिहीणोमेतप्येयंतेनपुत्रकाः।मामकेनशरीरेणराज्यमेकःप्रशास्तुवः।अहंतन्वाभिनवयायुवाका
ममवाप्नुयां।नतेतस्यप्रत्यगृह्णन्यदुप्रभृतयोजरां।तमब्रवीत्ततःपूरुःकनीयान्सत्यविक्रमः।राजंश्च
राभिनवयातन्वायौवनगोचरः।अहंजरांसमादायराज्येस्थास्यामितेऽऽज्ञया।एवमुक्तःसराजर्षिस्त
पोवीर्यसमाश्रयात्।संचारयामासजरांतदापुत्रेमहात्मनि।पौरवेणाथवयसाराजायौवनमास्थि
तः।यायातेनापिवयसाराज्यंपुरुरकारयत्।ततोवर्षसहस्रान्तेययातिरपराजितः।स्थितःसनृप
शार्दूलःशार्दूलसमविक्रमः।ययातिरपिपत्नीभ्यांदीर्घकालंविहृत्यच।विश्वाच्यासहितोरेमेपुत्रश्चै

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० १२३

गरथेवने।नाध्यगच्छत्तदातृप्तिंकामानांसमहायशाः।अवेत्यमनसाराजन्निमांगाथांतदाजगौ।नजातु
कामःकामानामुपभोगेनशाम्यति।हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्द्धते।पृथिवीरत्नसंपूर्णाहिरण्यप
शवःस्त्रियः।नालमेकस्यतत्सर्वमितिमत्वाशमंव्रजेत्।यदानकुरुतेपापंसर्वभूतेषुकर्हिचित्।कर्मणाम
नसावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा।यदाचायंनबिभेतियदाचास्मान्नबिभ्यति।यदानेच्छतिनद्वेष्टिब्रह्मसंपद्य
तेतदा।इत्यवेक्ष्यमहाप्राज्ञःकामानांफल्गुतांनृप।समाधायमनोबुध्याप्रत्यगृह्णाज्जरांसुतात्।दत्वाच
यौवनंराजापूरुंराज्येभिषिच्यच।अतृप्तएवकामानांपूरुंपुत्रमुवाचह।त्वयादायादवानस्मित्वंमेवंशकरः
सुतः।पौरवोवंशइतितेख्यातिंलोकेगमिष्यति॥ वैशं ॥ततःसनृपशार्दूलःपूरुंराज्येभिषिच्यच।ततः
सुचरितंकृत्वाभृगुतुंगेमहातपाः।कालेनमहतापश्चात्कालधर्ममुपेयिवान्।कारयित्वात्वनशनंसदारः १२३
स्वर्गमाप्तवान् इत्यादिपर्वणियायाते ७२ जनमेजयउ ययातिःपूर्वजोस्माकंदशमोयः
प्रजापतेः।कथंसशुक्रतनयांलेभेपरमदुर्लभां।एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणतपोधन।आनुपूर्व्याचमेशंस
राज्ञोवंशकरान्पृथक्॥ वैशं ॥ययातिराशीन्नृपतिर्देवराजसमद्युतिः।तंशुक्रवृषपर्वाणौवव्रातेवैयथापु

रातत्त्वेहंसंप्रवक्ष्यामिपृछतेजनमेजय।देवयान्याश्चसंयोगंययातेर्नाहुषस्यच।सुराणामसुराणांचसमजाय
तवैमिथः।ऐश्वर्यंप्रतिसंघर्षस्त्रैलोक्येसचराचरे।जिगीषयाततोदेवाववव्रिरेंगिरसंमुनिं।पौरोहित्येनयाज्यार्थे
काव्यंतूशनसंपरे।ब्राह्मणौतावुभौनित्यमन्योन्यस्पर्द्धिनौभृशं।तत्रदेवानिजघ्नुर्यान्दानवान्युधिसंगतान्
तान्पुनर्जीवयामासकाव्योविद्याबलाश्रयात्।ततस्तेपुनरुत्थाययोधयांचक्रिरेसुरान्।असुरास्तुनिजघ्नु
र्यान्सुरान्समरमूर्द्धनि।नतान्संजीवयामासबृहस्पतिरुदारधीः।नहिवेदसतांविद्यांयांकाव्योवेत्तिवीर्यवान्।
संजीविनींततोदेवाविषादमगमन्परं।तेतुदेवाभयोद्विग्नाःकाव्यादुशनसस्तदा।ऊचुःकचमुपागम्यज्येष्ठंपुत्रं
बृहस्पतेः।भजमानान्भजस्वास्मान्कुरुनःसाह्यमुत्तमं।यासाविद्यानिवसतिब्राह्मणेमिततेजसि।शुक्रेतामाह
रक्षिप्रंभागभाङ्नोभविष्यसि।वृषपर्वसमीपेहिशक्योद्रष्टुंत्वयाद्विजः।रक्षतेदानवांस्तत्रनसरक्षत्यदानवान्।
नमाराधयितुंशक्तोभवान्पूर्ववयाःकविं।देवयानींचदयितांसुतांतस्यमहात्मनः।त्वमाराधयितुंशक्तोनान्यः
कश्चनविद्यते।शीलदाक्षिण्यमाधुर्यैराचारेणदमेनच।देवयान्यांहितुष्टायांविद्यांतांप्राप्स्यसिध्रुवं।तथेत्युक्त्वा
ततःप्रायाद्बृहस्पतिसुतःकचः।तदाभिपूजितोदेवैःसमीपेवृषपर्वणः।सगत्वात्वरितोराजन्देवैःसंप्रेषितःक

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० चः। असुरेंद्रपुरे शुक्रं दृष्ट्वा वाक्यमुवाच ह। ऋषेरंगिरसः पौत्रं पुत्रं साक्षाद्बृहस्पतेः। नाम्ना कचमिति ख्यातं
१२४ शिष्यं गृह्णातु मां भवान्। ब्रह्मचर्यं चरिष्यामि त्वय्यहं परमं गुरो। अनुमन्यस्व मां ब्रह्मन्सहस्रं परिवत्सरान्॥
शुक्र उवाच कच सुस्वागतं तेऽस्तु प्रतिगृह्णामि ते वचः। अर्चयिष्येहमर्च्यं त्वामर्चितोस्तु बृहस्पतिः॥
वैशं कचस्तु तं तथेत्युक्त्वा प्रतिजग्राह तद्व्रतं। आदिष्टं कविपुत्रेण शुक्रेणोशनसा स्वयं। व्रतस्य प्राप्तकालं
स यथोक्तं प्रत्यगृह्णत। आराधयन्नुपाध्यायं देवयानीं च भारत। नित्यमाराधयिष्यंस्तां युवा यौवनगोचरे।
गायन्नृत्यन्वादयंश्च देवयानीमतोषयत्। स शीलयन्देवयानीं कन्यां संप्राप्तयौवनां। पुष्पैः फलैः प्रेषणै
श्च तोषयामास भारत। देवयान्यपि तं विप्रं नियमव्रतधारिणं। गायंती च चरंती च रहः पर्यचरत्तदा। पंचवर्ष
शतान्येवं कचस्य चरतो व्रतं। तत्रातीयुरथो बुद्ध्वा दानवास्तं ततः कचं। गा रक्षंतं वने दृष्ट्वा रहस्येकममर्षि १२४
ताः। जघ्नुर्बृहस्पतेर्द्वेषाद्विद्यारक्षार्थमेव च। हत्वा शालावृकेभ्यश्च प्रायच्छंस्तिलशः कृतं। ततो गावो निवृत्तास्ता अ
गोपास्तन्निवेशनं। सा दृष्ट्वा रहिता गाश्च कचेनाभ्यागता वनात्। उवाच वचनं काले देवयान्यथ भारत देव
यान्युवाच अकृतं चाग्निहोत्रं ते सूर्यश्चास्तं गतः प्रभो। अगोपाश्चागता गावः कचस्तात न दृश्यते। व्यक्तं हतो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मृतोह्यपिकचस्तातभविष्यति।तंविनानचजीवेयमितिसत्यंब्रवीमिते शुक्रउवाच अयमेहीतिसंश
ब्दश्चतंसंजीवयाम्यहं।ततःसंजीवनींविद्यांप्रयुज्यकचमाह्वयत्।समिधश्चकुशादीनिकाष्ठभारंचभाविनि।
गृहीत्वाश्रममारात्तंवटवृक्षंसमाश्रितः।गावश्चसहिताःसर्वावृक्षच्छायामुपाश्रिताः।असुरास्तत्रमांदृष्ट्वाकस्त्व
मित्यभ्यचोदयन्।बृहस्पतिसुतश्चाहंकचइत्यभिविश्रुतः।इत्युक्तमात्रेमांहत्वापेशीकृत्वातुदानवाः।दत्त्वाशालावृ
केभ्यस्तुसुखंजग्मुःस्वमालयं।आहूतोविद्ययाभद्रेभार्गवेणमहात्मना।त्वत्समीपमिहायातःकथंचित्समजी
वितः।भित्त्वाभित्त्वाशरीराणिवृकाणांसविनिर्गतः।आहूतःप्रादुरभवत्कचोहृष्टोऽथविद्यया।हतोऽहमितिचा
चख्यौपृष्टोब्राह्मणकन्यया।सपुनर्देवयान्योक्तःपुष्पाहारीयदृच्छया।वनंययौकचोविप्रोददृशुर्दानवाश्चतं॥
पुनस्तंपेषयित्वातुसमुद्राम्भस्यमिश्रयन्।चिरंगतंपुनःकन्यापित्रेतंसंन्यवेदयत्।विप्रेणपुनराहूतोविद्यया
गुरुदेहजः।पुनरावृत्यतद्वृत्तंन्यवेदयततद्यथा।ततस्तृतीयंहत्वातंदग्ध्वाकृत्वाचचूर्णशः।प्रायच्छन्ब्राह्मण
यैवसुरायामसुरास्तदा।देवयान्यथभूयोपिपितरंवाक्यमब्रवीत्।पुष्पाहारःप्रेषणकृत्कचस्तातनदृश्यते॥
शुक्रउवाच बृहस्पतेःसुतःपुत्रिकचःप्रेतगतिंगतः।विद्ययाजीवितोऽप्येवंहन्यतेकरवामकिं॥मैवंशु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० वोमारुदद्देवयानिनत्वादृशी मर्त्यमनुप्रशोचते।यस्मात्तवब्रह्मचब्राह्मणाश्चसेंद्रादेवावसवोथाश्विनौच
१२५ सुरद्विषश्चैवजगच्चसर्वमुपस्थानेसन्नमंतिप्रभावात्।अशक्योसौजीवयितुंद्विजातिःसंजीवितोवध्यते
चैवभूयः॥ देवयान्युवाच ॥यस्यांगिराश्चवृद्धतमःपितामहोबृहस्पतिश्चापिपितातपोनिधिः।ऋषेः
पुत्रंतमथोवापिपौत्रंकथंनशोचेयमहंनरुद्यां।सब्रह्मचारीचतपोधनश्चसदोत्थितःकर्मसुचैवदक्षः।क
चस्यमार्गंप्रतिपत्स्येनभोक्ष्येप्रियोहिमेतातकचोभिरूपः वैशं सपीडितोदेवयान्यामहर्षिःसमा
ह्वयत्संरंभाच्चैवकाव्यः।असंशयंमामसुराद्विषंतियेमेशिष्यानागतान्सूदयंति।अब्राह्मणंकर्तुमिच्छंतिर
रौद्रास्तेमांयथाप्रभिचरंतिनित्यं।अप्यस्यपापस्यभवेदिहांतःकंब्रह्महत्यानदहेदपींद्रं।गुरोर्हिभीतोविद्यया
चोपहूतःशनैर्वाक्यंजठरेव्याजहार।तमब्रवीत्केनपथोपनीतस्त्वंचोदरेतिष्ठसिब्रूहिविप्र कचउवाच॥ १२५
तवप्रसादान्नजहातिमांस्मृतिःस्मरामिसर्वंयच्चयथाचवृत्तं।नत्वेवंस्यात्तपसःसंक्षयोमेततःक्लेशंघोरमिमंस
हामि।असुरैःसुरायांभवतोस्मिदत्तोहत्वादग्ध्वाचूर्णयित्वाचकाव्य।ब्राह्मीमायांचासुरीविप्रमायात्वयिस्थि
तेकथमेवाभिवर्त्तेत् शुक्रउवाच किंतेप्रियंकरवाण्यद्यवत्सेवधेनमेजीवितंस्यात्कचस्य।नान्यत्रकु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्वेमममभेदनेनदृश्यपेत्कचोमङ्क्तोदेवयानि देवयान्युवाच द्वौमांशोकावग्निकल्पौदहेतांकचस्यनाश
स्तवचैवोपघातः।कचस्यनाशेममशर्म्मनास्तितवोपघातेजीवितुंनास्मिशक्ता शुक्रउ संसिद्धरूपो
सिबृहस्पतेःसुतयत्त्वांभक्तंभजतेदेवयानी।विद्यामिमांप्राप्नुहिजीवनींत्वंनचेदिंद्रःकचरूपीत्वमाद्य।ननि
वर्त्तेत्पुनर्जीवन्कश्चिदन्योममोदरात्।ब्राह्मणंवर्जयित्वैकंतस्माद्विद्यामवाप्नुहि।पुत्रोभूत्वाभावयभावितोमा
मस्माद्देहादुपनिष्क्रम्यतात।समीक्षेथाधर्मवतीमवेक्षांगुरोःसकाशात्प्राप्यविद्यांसविद्यः वैशम्प
गुरोःसकाशात्समवाप्यविद्यांभित्त्वाकुक्षिंनिर्विचक्रामविप्रः।कचोभिरूपस्तत्क्षणाद्ब्राह्मणस्यशुक्रात्ययेत्स्यौ
र्णमास्यामिवेंदुः।दृष्ट्वाचतंपतितंब्रह्मराशिमुत्थापयामासमृतंकचोपि।विद्यांसिद्धांतामवाप्याभिवाद्यत
तःकचस्तंगुरुमित्युवाच।यःश्रोत्रयोरमृतंसन्निषिंचेद्विद्यामविद्यस्ययथाममायं।तंमन्येहंपितरंमातरंचत
स्मैनद्रुह्येत्कृतमस्यजानन्।ऋतस्यदातारमनुत्तमस्यनिधिंनिधीनामपिलब्धविद्याः।येनाद्रियंतेगुरुमर्चनी
यंपापंपीतंतदासुरयामोहितेन।समन्युरुत्थायमहानुभावस्तदोशनाविप्रहितंचिकीर्षुः।सुरापानंप्रति
संतमन्युःकाव्यःस्वयंवाक्यमिदंजगाद।योब्राह्मणोद्यप्रभृतीहकश्चिन्मोहात्सुरांपास्यतिमंदबुद्धिः।अपेतध

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भु२

आ०प०
१२६

र्मोब्रह्महाचैवसस्यादस्मिंल्लोकेगर्हितःस्यात्परेच।मयाचेतांविप्रधर्मोक्तिसीमांमर्यादांवैस्थापितांसर्वलो
के।संतोविप्राःशुश्रुवांसोगुरूणांदेवालोकाःश्चोपशृण्वंतुसर्वे।इतीदमुक्त्वासमहानुभावस्तपोनिधीनांनिधि
रप्रमेयः।तान्दानवान्दैवविमूढबुद्धीनिदंसमाहूयवचोभ्युवाच।आचक्षेवोदानवाःबालिशाःस्थसिद्धःकचोव
स्यतिमत्सकाशे।संजीविनींप्राप्यविद्यांमहात्मातुल्यप्रभावोब्राह्मणोब्रह्मभूतः।एतावदुक्त्वावचनंविरराम
सभार्गवः।दानवाविस्मयाविष्टाःप्रययुःस्वनिवेशनं।गुरोरुष्यसकाशेतुदशवर्षशतानिसः।अनुज्ञातःक
चोगंतुमियेषत्रिदशालयं इत्यादिपर्वणियायाते ७४ वैशं समावृत्तव्रतंतंतुविसृष्टंगुरु
णातदा।प्रस्थितंत्रिदशावासंदेवयान्यब्रवीदिदं।ऋषेरंगिरसःपौत्रवृत्तेनाभिजनेनच।आजसेविद्ययाचैवत
पसाचदमेनच।ऋषिर्यथांगिरामान्यःपितुर्ममहायशाः।तथामान्यश्चपूज्यश्चममभूयोबृहस्पतिः।एवंज्ञा १२६
त्वाविजानीहियद्ब्रवीमितपोधन।व्रतस्थेनियमोपेतेयथावर्तोम्यहंत्वयि।ससमावृत्तविद्योमांभक्तांभजितुम
र्हसि।गृहाणपाणिंविधिवन्ममंत्रपुरस्कृतं कचउवाच पूज्योमान्यश्चभगवान्यथातवपितामम
तथात्वमनवद्यांगीपूजनीयतरामम।प्राणेभ्योपिप्रियतराभार्गवस्यमहात्मनः।त्वंभद्रेधर्मतःपूज्यागुरुपु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्रीसदाममागुरोर्गरीयसीत्वंतातस्माद्गुरुतराममानमामर्हसिकल्याणिवक्तुमेवंशुचिस्मिते।यथाममगुरुर्नि
त्यंमान्यःशुक्रःपितातव।देवयानितथैवत्वंनैवंमांवक्तुमर्हसि देवयान्युवाच गुरुपुत्रस्यपुत्रोवैनत्वंपुत्र
श्चमेपितुः।तस्मात्पूज्यश्चमान्यश्चममापित्वंद्विजोत्तम।असुरैर्हन्यमानेचकचत्वयिपुनःपुनः।तदाप्रभृतियाप्रीति
स्तांत्वमद्यस्मरस्वमे।सौहार्देचानुरागेचवेत्थमेभक्तिमुत्तमां।नमामर्हसिधर्मज्ञत्यक्तुंभक्तामनागसं॥ कचउ
वाच अनियोज्येनियोगेमांनियुनंक्षिशुभव्रते।प्रसीदसुभ्रुत्वंमह्यंगुरोर्गुरुतराशुभे।यत्रोषितंविशाला
क्षित्वयाचंद्रनिभानने।तत्राहमुषितोभद्रेकुक्षौकाव्यस्यभाविनि।भगिनीधर्मतोमेत्वंमैवंवोचःसुमध्यमे।सुख
मस्म्युषितोभद्रेनमन्युर्विद्यतेमम।आपृच्छेत्वांगमिष्यामिशिवमाशंसमेपथि।अविरोधेनधर्मस्यस्मर्तव्योस्मि
कथांतरे।अप्रमत्तोत्थितानित्यमाराधयगुरुंमम देवयान्युवाच यदिमांधर्मकामार्थेप्रत्याख्यास्यसिया
चितः।ततःकचनतेविद्यासिद्धिमेषागमिष्यति कचउवाच गुरुपुत्रीतिकृत्वाहंप्रत्याचक्षेनदोषतः।गुरुणाचा
ननुज्ञातःकाममेवंशपस्वमां।आर्षंधर्मंब्रुवाणोहंदेवयानियथात्वया।शप्तोनार्होस्मिशापस्यकामतोद्यनधर्मतः।
तस्माद्भवत्यायःकामोनतथासभविष्यति।ऋषिपुत्रोनतेकश्चिज्जातुपाणिंग्रहिष्यति।फलिष्यतिनतेविद्यांयत्त्वमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

माच्युतत्तथा। अध्यापयिष्यामि तु यं तस्य विद्या फलिष्यति वैशं एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठो देवयानीं कचस्त
था। त्रिदशेशालयं शीघ्रं जगाम द्विजसत्तमः। तमागतमभिप्रेक्ष्य देवा इन्द्रपुरोगमाः। बृहस्पतिं सभाज्येदं कचं वचन
मब्रुवन् देवा ऊचुः यत्त्वयास्मद्धितं कर्म कृतं वै परमाद्भुतं। न ते यशः प्रणशिता भागभक्च भविष्यसि
इत्यादिपर्वणि याधाते ७५ वैशं कृतविद्ये कचे प्राप्ते हृष्टरूपा दिवौकसः। कचादधीत्य तां विद्यां कृ
तार्था भरतर्षभ। सर्व एव समागम्य शतक्रतुमथाब्रुवन्। कालस्ते विक्रमस्याद्य जहि शत्रून्पुरंदर। एवमुक्तस्तु स
हितैस्त्रिदशैर्मघवांस्तदा। तथेत्युक्त्वा प्रचक्राम सोऽपश्यत वने स्त्रियः। क्रीडतीनां तु कन्यानां वने चैत्ररथोपमे। वा
युर्भूतः स वस्त्राणि सर्वाण्येव व्यमिश्रयत्। ततो जलात्समुत्तीर्य कन्यास्ताः सहितास्तदा। वस्त्राणि जगृहुस्तानि य
थासन्नान्यनेकशः। तत्र वासो देवयान्याः शर्मिष्ठा जगृहे तदा। व्यतिमिश्रमजानंती दुहिता वृषपर्वणः। ततस्तयो १२७
र्मिथस्तत्र विरोधः समजायत। देवयान्याश्च राजेन्द्र शर्मिष्ठायाश्च तत्कृते देवयान्युवाच कस्माद्गृह्णासि मे
वस्त्रं शिष्या भूत्वा मम आसुरि। समुदाचारहीनाया न ते साधु भविष्यति शर्मिष्ठोवाच आसीनं च शयानं च पि
ता ते पितरं मम। स्तौति वंदीव चाभीक्ष्णं नीचैः स्थित्वा विनीतवत्। याचतस्त्वं हि दुहिता स्तुवतः प्रतिगृह्णतः। अना

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

युध्यास्वायुध्यायारिक्तादुह्यसिभिक्षुकि।लप्स्यसेप्रतियोद्धारंनहित्वांगणयाम्यहं।प्रतिकूलंवदसिचेदितःश
भृतियाचकि।आक्रुष्यममदासीभिग्रस्यास्यामिवहिर्वहिः॥ वैशं ॥समुत्क्षुप्यंदेवयानींगतांसक्तांच
वाससि।शूर्मिष्ठाप्राक्षिपत्कूपेततःस्वपुरमागमत्।हतेयमितिविज्ञायशर्मिष्ठापापनिश्चया।अनवेक्ष्यय
यौवेश्मक्रोधवेगपरायणा।अथतंदेशमभ्यागाद्ययातिर्नहुषात्मजः।श्रांतयुग्यःश्रांतहयोमृगलिप्सुःपिपा
सितः।सनाहुषःप्रेक्षमाणउदपानंगतोदकं।ददर्शराजातांतत्रकन्यामग्निशिखामिव।तामपृच्छत्सदृष्ट्वैवक
न्याममरवर्णिनीं।सांत्वयित्वानृपश्रेष्ठःसाम्नापरमवल्गुना।कात्वंताम्रनखीश्यामासुमृष्टमणिकुंडला।दी
र्घंध्यायसिचात्यर्थंकस्माच्छोचसिचातुरा।कथंचपतितास्यस्मिन्कूपेवीरुत्तृणावृते।दुहिताचैवकस्यत्वं
वदसत्यंसुमध्यमे देवयान्युवाच योसौदेवैर्हतान्दैत्यानुत्थापयतिविद्यया।तस्यशुक्रस्यकन्याहंसमां
नूनंनबुध्यसे।एषमेदक्षिणोराजन्पाणिस्ताम्रनखांगुलिः।समुद्धरगृहीत्वामांकुलीनस्त्वंहिमेमतः।जानामि
हित्वांसंशांतंवीर्यवंतंयशस्विनं।तस्मान्मांपतितामस्मात्कूपादुद्धर्तुमर्हसि॥ वैशं तामथोब्राह्मणीं
राजाविज्ञायनहुषात्मजः।गृहीत्वादक्षिणेपाणावुज्जहारततोऽवटात्।उद्धृत्यचैनांतरसातस्मात्कूपान्नराधिपः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आमंत्रयित्वा सुश्रोणीं ययातिः ~~वकुष्ठाम~~ स्वपुरं ययौ। गते तु नाहुषे तस्मिन् देवयान्यथ निंदिता। उवाच
श्लोकसंतप्ना घूर्णिकामागतां पुरः॥ देवयान्युवाच ॥त्वरितं घूर्णिके गच्छ शीघ्रमागच्छ मे पितुः। नेदानीं सं
प्रवेक्ष्यामि नगरं वृषपर्वणः॥ वैशं॥ सा तत्र त्वरितं गत्वा घूर्णिकासुरमंदिरं। दृष्ट्वा काव्यमुवाचेदं संभ्रमाविष्
टचेतना। आचचक्षे महाप्रज्ञां देवयानीं वने हतां। शर्मिष्ठया महाभाग दुहित्रा वृषपर्वणः। श्रुत्वा दुहितरं का
व्यस्तत्र शर्मिष्ठया हतां। त्वरया निर्ययौ दुःखान्मार्गमाणः सुतां वने। दृष्ट्वा दुहितरं काव्यो देवयानीं ततो वने। बा
हुभ्यां संपरिष्वज्य दुःखितो वाक्यमब्रवीत्। आत्मदोषैर्नियच्छंति सर्वे दुःखसुखे जनाः। मन्ये दुश्चरितं ते स्तिय
स्येयं निष्कृतिः कृता॥ देवयान्युवाच॥ निष्कृतिर्मेस्तु वा मास्तु शृणुष्वावहितो मम। शर्मिष्ठया यदुक्तास्मि
दुहित्रा वृषपर्वणः। सत्यं किलैतत्सा प्राह दैत्यानामसि गायनः। एवं हि मे कथयति शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी। व १२८
चनं तीक्ष्णपरुषं क्रोधरक्तेक्षणा भृशं। स्तुवतो दुहिता नित्यं याचतः प्रतिगृह्णतः। अहं तु सूयमानस्य ददतोऽप्र
तिगृह्णतः। इदं मामाह शर्मिष्ठा दुहिता वृषपर्वणः। क्रोधसंरक्तनयना दर्पपूर्णा पुनः पुनः। यद्यहं स्तुवतस्ता
त दुहिता प्रतिगृह्णतः। प्रसादयिष्ये शर्मिष्ठामित्युक्ता तु सखी मया॥ शुक्र उवाच॥ स्तुवतो दुहिता न त्वं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

याचतःप्रतिगृह्णतः।अस्तोतुस्तूयमानस्यदुहितादेवयान्यसि।वृषपर्वैवतद्वेदशक्रोराजाचनाहुषः।अचिंत्यं
ब्रह्मनिर्द्वंद्वमैश्वरंहिबलंमम।यच्चकिंचित्सर्वगतंभूमौवायदिवादिवि।तस्याहमीश्वरोनित्यंतुष्टेनोक्तःस्वयंभु
वा।अहंजलंविमुंचामिप्रजानांहितकाम्यया।पुष्णाम्यौषधयःसर्वाइतिसत्यंब्रवीमिते वैशं एवंविषादमा
पन्नांमन्युनासंप्रपीडितां।वचनैर्मधुरैःश्लक्ष्णैःसांत्वयामासतांपिता इत्यादिपर्वणियायाते ७६ शुक्र
उवाच यःपरेषांनरोनित्यमतिवादांस्तितिक्षते।देवयानिविजानीहितेनसर्वमिदंजितं।यःसमुत्पतितंक्रो
धंनिगृह्णातिहयंयथा।सयंतेत्युच्यतेसद्भिर्नयोरश्मिषुलंबते।यःसमुत्पतितंक्रोधमक्रोधेननिरस्यति।देव
यानिविजानीहितेनसर्वमिदंजितं।यःसमुत्पतितंक्रोधंक्षमयेहनिरस्यति।यथोरगस्त्वचंजीर्णांसवैपुरुषउ
च्यते।यःसंधारयतेमन्युंयोतिवादांस्तितिक्षते।यश्चतप्तोनतपतिदृढंसोर्थस्यभाजनं।योयजेदपरिश्रांतोमास
सिमासिशतंसमाः।नक्रुध्येद्यश्चसर्वस्यतयोरक्रोधनोधिकः।यत्कुमाराःकुमार्यश्चवैरंकुर्युरचेतसः।नतत्प्रा त २
ज्ञोनुकुर्वीतनविदुस्तेबलाबलं॥ देवयान्युवाच ॥वेदाहंतातबालापिधर्माणांयदिहांतरं।अक्रोधेचाति
वादेचवेदचापिबलाबलं।शिष्यस्याशिष्यवृत्तेस्तुनक्षंतव्यंबुभूषता।तस्मात्संकीर्णवृत्तेषुनवासोममरोचते।पुमां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० सोयेहि निंदंति वृत्तेनाभिजनेन वा। न तेषु निवसेत्प्राज्ञः श्रेयोर्थी पापबुद्धिषु। ये त्वेनमभिजानंति वृत्तेनाभिजनेन
१२९ वा। तेषु साधुषु वस्तव्यं स वासः श्रेष्ठ उच्यते। वाग्दुरुक्तं महाघोरं दुहितुर्वृषपर्वणः। मममथ्नाति हृदयमग्निका
मश्वारणिं। नह्यतो दुष्करतरं मन्ये लोकेष्वपि त्रिषु। यः सपत्नश्रियं दीप्तां हीनश्रीः पर्युपासते। मरणं शोभनं त
स्य इति विद्वज्जना विदुः॥ इत्यादिपर्वणि ययाते ७७ वैशं ततः काव्यो भृगुश्रेष्ठः समन्युरुप
गम्य ह। वृषपर्वाणमासीनमित्युवाचाविचारयन्। नाधर्मश्चरितो राजन्सद्यः फलति गौरिव। पुत्रेषु वा नप्तृषु वा
न चेदात्मनि पश्यति। फलत्येव ध्रुवं पापं गुरुभुक्तमिवोदरे। यद्घातयिथा विप्रं कचमांगिरसं तदा। अपापशी
लं धर्मज्ञं शुश्रूषुं मद्गृहे रतं। वधादनर्हतस्तस्य वधाच्च दुहितुर्मम। वृषपर्वन्निबोधेदं त्यक्ष्यामि त्वां सबांधवं। स्था
तुं त्वद्विषये राजन्न शक्ष्यामि त्वया सह। अहो मामभिजानासि दैत्य मिथ्याप्रलापिनं। यथेममात्मनो दोषं न निय १२९
छस्युपेक्षसे वृषपर्वोवाच नाधर्मं न मृषावादं त्वयि जानामि भार्गव। त्वयि धर्मश्च सत्यं च तत्प्रसीद
तु नो भवान्। यद्यस्मान्नपहाय त्वमितो गच्छसि भार्गव। समुद्रं संप्रवेक्ष्यामो नान्यदस्ति परायणं शुक्र उ
समुद्रं प्रविशध्वं वा दिशो वा द्रवतासुराः। दुहितुर्नाप्रियं सोढुं शक्तोहं दयिता हि मे। प्रसाद्यतां देवयानी जीवितं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यत्रमेस्थितंयोगक्षेमकरस्तोहमिंद्रस्येवबृहस्पतिः वृषपर्वोवाच यत्किंचिदसुरेंद्राणांविद्यतेवसु
भार्गव। ~~त्वयिधर्मेश्चस्वंस्व~~ भुविहस्तिगवाश्वंवातस्यत्वंममचेश्वरः शुक्रउवाच यत्किंचिदस्तिद्रवि
णंदैत्येंद्राणांमहासुर।तस्येश्वरोस्मियद्येषादेवयानीप्रसाद्यतां वैशं एवमुक्तस्तथेत्याहवृषपर्वाम
हाकविं।देवयान्यंतिकंगत्वातमर्थंप्राहभार्गवः देवयान्युवाच यदित्वमीश्वरस्तात राज्ञोवित्तस्यभार्ग
व।नाभिजानामितत्तेहंराजातुवदतुस्वयं वृषपर्वोवाच यंकाममभिकामासिदेवयानिशुचिस्मिते।
तंतेहंसंप्रदास्यामियदिवापिहिदुर्लभं देवयान्युवाच दासींकन्यासहस्रेणशर्मिष्ठामभिकामये।
अनुमांतत्रगच्छेत्सायत्रदद्याच्चमेपिता वृषपर्वोवाच उत्तिष्ठत्वंगच्छधात्रिशर्मिष्ठांशीघ्रमानय।यंच
कामयतेकामंदेवयानीकरोतुतं वैशं ततोधात्रीतत्रगत्वाशर्मिष्ठांवाक्यमब्रवीत्।उत्तिष्ठभद्रेशर्मि
ष्ठेज्ञातीनांसुखमावह।त्यजतिब्राह्मणःशिष्यान्देवयान्याप्रचोदितः।सायंकामयतेकामंसकार्योद्यत्वयानघे।
॥ शर्मिष्ठोवाच ॥यंसाकामयतेकामंकरवाण्यहमद्यतं।यद्येवमाह्वयेच्छुक्रोदेवयानीकृतेहिमां।मद्दो
षान्मागमच्छुक्रोदेवयानीचमत्कृते वैशं ततःकन्यासहस्रेणवृतात्रिशिविकयातदा।पितुर्नियोगात्त्वरि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० तानिश्चक्रामपुरोत्तमात् शर्मिष्ठोवाच अहंदासीसहस्रेणदासीतेपरिचारिका।अनुत्वांतत्रयास्या
१३० मियत्रदास्यतितेपिता देवयान्युवाच याचतोदुहितावाहंस्तुवतःप्रतिगृह्णतः।स्तूयमानस्यदुहिता
कथंदासीभविष्यसि शर्मिष्ठोवाच येनकेनचिदार्त्तानांज्ञातीनांसुखमावहे।अतस्त्वामनुयास्यामिय
त्रदास्यतितेपिता वैशं प्रतिश्रुतेदासभावेदुहित्रावृषपर्वणः।देवयानीनृपश्रेष्ठपितरंवाक्यमब्रवीत्
॥ देवयान्युवाच प्रविशामिपुरंताततुष्टास्मिद्विजसत्तम।अमोघंतवविज्ञानमस्तिविद्याबलंचते
वैशं एवमुक्तोद्विजश्रेष्ठोदुहित्रासमहायशाः।प्रविवेशपुरंहृष्टःपूजितःसर्वदानवैः इत्यादिपर्वणि
यायाते ७८ वैशं अथदीर्घस्यकालस्यदेवयानीनृपोत्तम।वनंतदेवनिर्याताक्रीडार्थंवरवर्णिनी।
तेनदासीसहस्रेणसार्द्धंशर्मिष्ठयातदा।तमेवदेशंसंप्राप्ययथाकामंचचारसा।ताभिःसखीभिःसहितासर्वाभि १३०
र्मुदिताभृशं।क्रीडंत्योभिरताःसर्वाःपिबंत्योमधुमाधवं।खादंत्योविविधान्भक्ष्यान्विदशंत्यःफलानिच।पुनश्चनाहु
षोराजामृगलिप्सुर्यदृच्छया।तमेवदेशंसंप्राप्तोजलार्थीश्रमकर्शितः।ददृशेदेवयानींचशर्मिष्ठांताश्चयोषि
तः।पिबंतीर्ललमानाश्चदिव्याभरणभूषिताः।उपविष्टांचददृशेदेवयानींशुचिस्मितां।रूपेणाप्रतिमांतासांस्त्री

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

णां मध्ये वरांगनाम् । शर्म्मिष्ठया सेव्यमानां पादसंवाहनादिभिः ययातिरुवाच द्वाभ्यां कन्यासह
स्राभ्यां द्वे कन्ये परिवारिते । गोत्रे च नामनी चैव द्वयोः पृच्छाम्यहं शुभे देवयान्युवाच आख्यास्याम्यहं मा
दत्स्व वचनं मे नराधिप । शुक्रो नामासुरगुरुः सुतां जानीहि तस्य मां । इयं च मे सखी दासी यत्राहं तत्र गामि
नी । दुहिता दानवेंद्रस्य शर्म्मिष्ठा वृषपर्व्वणः ययातिरु कथन्नु ते सखी दासी कन्येयं वरवर्ण्णिनी ।
असुरेंद्रसुता सुभ्रु परं कौतूहलं हि मे देवयान्युवाच सर्व्व एव नरश्रेष्ठ विधानमनुवर्त्तते । विधान
विहितं मत्वा मा विचित्राः कथाः कृथाः । राजवद्रूपवेषौ ते ब्राह्मीं वाचं बिभर्षि च । को नाम त्वं कुतश्चासि क
स्य पुत्रश्च शंस मे ययातिरु ब्रह्मचर्येण वेदो मे कृत्स्नः श्रुतिपथं गतः । राजाहं राजपुत्रश्च ययाति
रिति विश्रुतः देवयान्यु केनास्यर्थेन नृपते इमं देशमुपागतः । जिघृक्षुर्वारिजं किंचिदथवा मृग
लिप्सया ययातिरु मृगलिप्सुरहं भद्रे पानीयार्थमुपागतः । बहुधाप्यनुयुक्तोऽस्मि तदनुज्ञातुमर्ह
सि देवयान्यु द्वाभ्यां कन्यासहस्राभ्यां दास्या शर्म्मिष्ठया सह । त्वदधीनास्मि भद्रं ते सखा भर्त्ता च मे
भव ययातिरुवाच विद्ध्यौशनसि भद्रं ते न त्वामर्होऽस्मि भामिनि । अविवाह्या हि राजानो देवयानि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१३१

पितुस्तव। चतुर्णामपिवर्णानांविवाहंब्राह्मणोर्हति। क्षत्रियाद्याःक्रमाधस्तान्नोत्तरोत्तरकारिणः। कामक्रो
धादथोलोभाद्यत्किंचित्कुरुतेनरः। देवयानिविजानीहिसगच्छेन्नरकंध्रुवं देवयान्यु संसृष्टंब्र
ह्मणाक्षत्रंब्रह्मक्षत्रेणसंहितं। ऋषिश्चऋषिपुत्रश्चनाहुषत्वंभजस्वमां ययातिरु एकदेहोद्भवा
वर्णाश्चत्वारोपिवरांगने। पृथक्धर्माःपृथक्शौचास्तेषांतुब्राह्मणोवरः देवयान्युवाच पाणिध
र्मोनाहुषायंपुंभिःसंसेवितःपुरा। तन्मेत्वमग्रहीरग्रेवृणोमित्वामहंततः। कथंन्नुमेमनःस्विन्याःपाणिम
न्यःपुमान्स्पृशेत्। गृहीतमृषिपुत्रेणस्वयंवाप्यृषिणात्वया ययातिरु क्रुद्धादासीविषात्सर्प्पात्
ज्वलनात्सर्वतोमुखात्। दुराधर्षतरोविप्रोविज्ञेयःपुरुषेणवै देवयान्युवाच कथमासीविषात्सर्प्पा
त्ज्वलनात्सर्वतोमुखात्। दुराधर्षतरोविप्रश्चाख्यमेत्वंनरर्षभ ययातिरु एकमासीविषोहंतिशस्त्रेणै १३१
कश्चवध्यते। हंतिविप्रःसराष्ट्राणिपुराण्यपिहिकोपितः। दुराधर्षतरोविप्रःतस्माद्भीरुमतोमम। अतोदत्ता
चपित्रात्वांभद्रेनविवहाम्यहं देवयान्यु दत्तांवहस्वतस्मान्मांपित्राराजन्वृतोमया। अयाचतोभ
यंनास्तिदत्तांचप्रतिगृह्णतः वैशं त्वरितंदेवयान्याथसंदिष्टंपितुरात्मनः। सर्वंनिवेदयामासस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

धात्रीस्तस्मैयथातथ्यं।श्रुत्वैवचसराजानंदर्शयामासभार्गवः।दृष्ट्वैवचागतंशुक्रंययातिःपृथिवीपतिः
।ववंदेब्राह्मणंकाव्यंप्रांजलिःप्रणतःस्थितः॥ देवयान्यु राजायंनाहुषस्तातदुर्ग्गमेपाणिमग्रही
त्।नमस्तेदेहिमामस्मैलोकेनान्यंपतिंवृणे शुक्र उ वृतोनयापतिर्वीरसुतयात्वंमनेष्टया।गृहा
णेमांमयादत्तांमहिषींनहुषात्मज ययातिरु अधर्म्मोनस्पृशेदेषमहान्मामिहभार्गव।वर्ण
संकरजोब्रह्मन्नितित्वांप्रवृणोम्यहं शुक्र उ अधर्म्मात्त्वांविमुंचामिवृणुत्वंवरमीप्सितं।अस्मिन्वि
वाहेमाग्लासीरधर्म्मात्त्वंनराधिप।वहस्वभार्यांधर्मेणदेवयानींशुचिस्मितां।अनयासहसंप्रीतिमतु
लांसमवाप्नुहि।इयंचापिकुमारीतेशर्मिष्ठावार्षपर्वणी।संपूज्यासततंराजन्माचैनांशयनेह्वयेः
वैशम् एवमुक्तोययातिस्तुशुक्रंकृत्वाप्रदक्षिणं।शास्त्रोक्तविधिनाराजाविवाहमकरोच्छुभं।लब्ध्वा
शुक्रान्महद्वित्तंदेवयानींततोत्तमां।द्विसहस्रेणकन्यानांतथाशर्मिष्ठयासह।संपूजितश्चशुक्रेणदैत्यै
श्चनृपसत्तमः।जगामस्वपुरंहृष्टोऽनुज्ञातोथमहात्मना इत्यादिपर्वणियायाते ७९
वैशं ययातिःस्वपुरंप्राप्यमहेंद्रपुरसन्निभं।प्रविश्यांतःपुरंतत्रदेवयानींन्यवेशयत्।देवयान्या

श्यानुमतेसुतांतांवृषपर्वणः। अशोकवनिकाभ्यासेगृहंकृत्वान्यवेशयत्। वृतांदासीसहस्रेणशर्मिष्ठांवा
र्षपार्वणीं। वासोभिरन्नपानैश्चसंविभज्यसुसंस्कृतां। देवयान्यातुसहितःसनृपोनहुषात्मजः। विजहार
बहून्वर्षान्देववन्मुदितःसुखी। ऋतुकालेतुसंप्राप्तेदेवयानीवरांगना। लेभेगर्भंप्रथमतःकुमारंचव्यजा
यत। गतेवर्षसहस्रेतुशर्मिष्ठावार्षपर्वणी। ददर्शयौवनंप्राप्ताऋतुंसाचान्वचिन्तयत्। ऋतुकालश्चसंप्रा
प्तोनचमेस्तिपतिर्वृतः। किंप्राप्तंकिंचकर्तव्यंकिंवाकृत्वाकृतंभवेत्। देवयानीप्रजातासौवृथाहंप्राप्त
यौवना। यथातयावृतोभर्तातथैवाहंवृणोमितं। राज्ञापुत्रफलंदेयमितिमेनिश्चितामतिः। अपीदानींस
धर्मात्माइयान्मेदर्शनंरहः वैशं अथनिष्क्रम्यराजासौतस्मिन्कालेयदृच्छया। अशोकवनिका
भ्यासेशर्मिष्ठांप्रेक्ष्यधिष्ठितः। तमेकंरहितेदृष्ट्वाशर्मिष्ठाचारुहासिनी। प्रत्युद्गम्यांजलिंकृत्वाराजानंवा १३२
क्यमब्रवीत् शर्मिष्ठोवाच सोमस्येंद्रस्यविष्णोर्वायमस्यवरुणस्यवा। तववानाहुषगृहेकःस्त्रि
यंद्रष्टुमर्हति। रूपाभिजनशीलैर्हित्वंराजन्वेत्थमांसदा। सात्वांप्रसादयेयाचेह्यृतुंदेहिनराधिप
ययातिरुवाच वेद्मित्वांशीलसंपन्नांदैत्यकन्यामनिंदितां। रूपंचतेनपश्यामिसूच्यग्रमपिनिंदितं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

किंत्वब्रुवीन्मामुशनादेवयानींयदावहं।नैयमाक्षयितव्यातेशार्म्मिष्ठावार्षपर्व्वणी। शर्म्मिष्ठोवाच
ननर्म्मयुक्तंवचनंहिनस्तिनस्त्रीषुराजन्नविवाहकाले।प्राणात्ययेसर्व्वधनापहारेपंचानृतान्याहुरपा
तकानि।पृष्टंतुसाक्ष्येप्रवदंतमन्यथावदंतिमिथ्यापतितंनरेंद्र।एकार्थतायांतुसमर्थितायांमिथ्यावदंतं
त्वनृतंनिहंति ययातिरु राजाप्रमाणंभूतानांसनश्येतमृषावदन्।अर्थकृच्छ्रमपिप्राप्यनमिथ्या
कर्त्तुमुत्सहे शर्म्मिष्ठो समावेतौमतौराजन्पतिःसख्याश्चयःपतिः।समंविवाहमित्याहुःसख्यामे
सिवृतःपतिः॥ ययातिरु दातव्यंयाचमानेभ्यइतिमेव्रतमाहितं।त्वंचमांयाचसेकामंब्रूहिकिंकरवा
णिते शर्म्मिष्ठो अधर्म्मात्पाहिमांराजन्धर्म्मंचप्रतिपालय।त्वत्तोपत्यवतीलोकेचरेयंधर्म्ममुत्तमं
।त्रयएवाधनाराजन्भार्यादासस्तथासुतः।यत्तेसमधिगच्छंतियस्यैतेतस्यतद्धनं।देवयान्याभुजिष्यास्मि
वश्याचतवभार्गवी।साचाहंचत्वयाराजन्[illegible]भजस्वमां वैशं एवमुक्तःसरा
जर्षिःसत्यमितिसेवजग्मिवान्।पूजयामासशर्म्मिष्ठांधर्म्मंचप्रत्यपादयत्।ससमागम्यचशर्म्मिष्ठांयथाका
ममवाप्यच।अन्योन्यंचाभिसंपूज्यजग्मतुस्तौयथागतं।तस्मिन्समागमेसुभ्रूःशार्म्मिष्ठाचारुहासिनी।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० लेभेगर्भंप्रथमतस्तस्मान्नृपतिसत्तमात्।प्रजज्ञेचततःकालेराजन्राजीवलोचना।कुमारंदेवगर्भाभंराजी
१३३ वसमलोचनं इत्यादिपर्वणियायाते ८० वैशम् श्रुत्वाकुमारंजातंतु।देवयानीशु
चिस्मिता।चिंतयामासदुःखार्त्ताशर्म्मिष्ठांप्रतिभारत।अभिगम्यचशर्म्मिष्ठांदेवयान्यब्रवीदिदं देव
यान्युवाच किमिदंवृजिनंसुभ्रुकृतंवैकामलुब्धया शर्म्मिष्ठो ऋषिरभ्यागतःकश्चिद्धर्म्मात्मावेदपा
रगः।समयावरदःकामंयाचितोधर्मसंहितं।नाहमन्यायतःकाममाचरामिशुचिस्मिते।तस्मादृषेर्ममापत्यमि
तिसत्यंब्रवीमिते देवयान्यु शोभनंभीरुयद्येवमथसज्ञायतेद्विजः।गोत्रनामाभिजनतोवेत्तुमिच्छामितेद्वि
जं शर्म्मिष्ठो ओजसातेजसाचैवदीप्यमानोयथारविः।तंदृष्ट्वाममसंप्रष्टुंशक्तिर्नासीच्छुचिस्मिते देव
यान्यु यद्येतदेवंशर्म्मिष्ठेनमन्युर्विद्यतेमम।अपत्यंयदितेलब्धंज्येष्ठात्श्रेष्ठाच्चवैद्विजात् वैशं अन्योन्य १३३
मेवमुक्त्वातुसंप्रहस्यचतेमिथः।जगामभार्गवीवेश्मतथ्यमित्येवजग्मुषी।ययातिर्देवपुत्रावजनयन्नृपः।यदुंच
तुर्वसुंचैवविष्णुशक्राविवापरौ।तस्मादेवतुराजर्षेःशर्म्मिष्ठावार्षपर्व्वणी।द्रुह्युंचानुंचपूरुंचत्रीन्कुमारानजीज
नत्।ततःकालेतुकस्मिंश्चिद्देवयानीशुचिस्मिता।ययातिसहिताराजन्जगामरहितंवनं।ददर्शचतदातत्रकुमारा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नृदेवरूपिणः।क्रीडमानान्सुविस्रब्धान्विस्मिताचेदमब्रवीत्॥ देवयान्यु ॥कस्यैतेदारकाराजन्देवपुत्रोपमाः
शुभाः।वर्चसारूपतश्चैवसदृशास्तेमतामम।एवंपृष्ट्वातुराजानंकुमारान्पर्यपृच्छत।किंनामधेयंगोत्रंवःपुत्रकाः
कश्चवःपिता।विब्रूतमेयथातथ्यंज्ञातुमिच्छामितंह्यहं।तेदर्शयन्प्रदेशिन्यातमेवनृपसत्तमं।शर्मिष्ठांमातरंचैव
तामाचख्युश्चदारकाः॥ वैशं ॥इत्युक्त्वासहितास्तेतुराजानमुपचक्रमुः।नाभ्यनंदततान्राजादेवयान्यास्त
दंतिके।रुदंतस्तेतुशर्मिष्ठामभ्ययुर्बालकास्तदा।दृष्ट्वातुतेषांबालानांप्रणयंपार्थिवंप्रति।बुद्ध्वाचतत्त्वतोदेवीश
र्मिष्ठामिदमब्रवीत्॥ देवयान्यु ॥अन्योगच्छतिमांकश्चिदृषिमित्येवमब्रवीः।ययातिमेवनूनंत्वंप्रोत्साहय
सिभामिनि।सर्वमेवमयाप्रोक्तंत्वयातुदृष्टजिनंकृतं।मदधीनासतीकस्मादकार्षीर्विप्रियंमम।तमेवासुरधर्मंत्व
माश्रितानबिभेषिमे शर्मिष्ठोवाच यदुक्तमृषिरित्येवतत्सत्यंचारुहासि।न्यायतोधर्मतश्चैवचरंतीनबिभे
मिते।यदात्वयावृतोभर्त्तावृतएवतदामया।सखीभर्त्ताहिधर्मेणभर्त्ताभवतिशोभने।पूज्यासिममममान्यासिज्येष्ठाचा
प्यसिभामिनि।त्वत्तोपिममपूज्यश्चराजर्षिःकिन्नवेत्सितत् वैशं श्रुत्वातस्यास्ततोवाक्यंदेवयान्यब्रवीदिदं
राजन्नाद्येहवत्स्यामिविप्रियंमेकृतंत्वया।सहसोत्पतितांश्यामांदृष्ट्वातांसाश्रुलोचनां।त्वरितंसकाशंकाव्यस्यप्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१३४
स्थितां व्यथितस्तदा। अनुवव्राज संभ्रान्तः पृष्ठतः सान्त्वयन्नृपः। न्यवर्त्तत न चैवाथ क्रोधसंरक्तलोचना। अविब्रुवं-
ती किंचित्सा राजानं वामलोचना। अचिरादिव संप्राप्ता काव्यस्योशनसोन्तिकं। सा तु दृष्ट्वैव पितरमभिवाद्याग्रतः
स्थिता। अनंतरं ययातिश्च पूजयामास भार्गवं   देवयान्यु   अधर्म्मेण जितो धर्म्मः प्रवृत्तमधरोत्तरं। शर्म्मि-
ष्ठयातिवृत्तास्मि दुहित्रा वृषपर्व्वणः। त्रयोस्यां जनिताः पुत्रा राज्ञानेन ययातिना। दुर्भगाया मम द्वौ तु पुत्रौ तात
ब्रवीमि ते। धर्मज्ञ इति विख्यात एष राजा भृगूद्वह। अतिक्रान्तश्च मर्यादां काव्यैतत्कथयामि ते   शुक्र उ
धर्म्मज्ञः सन्महाराज यो धर्म्ममकृथाः प्रियं। तस्माज्जरा त्वामचिराद्धर्षयिष्यति दुर्ज्जया   ययातिरु
ऋतुं वै याचमानाया भगवन्नान्यचेतसा। दुहितुर्दानवेंद्रस्य धर्म्यमेतत्कृतं मया। ऋतुं यो याचमानाया न ददा-
ति पुमानृतुं। भ्रूणहेत्युच्यते ब्रह्मन्स इह ब्रह्मवादिभिः। अभिकामां स्त्रियं यश्च गम्यां रहसि याचितः। नोपैति स ह १३४
धर्म्मेषु भ्रूणहेत्युच्यते बुधैः। इत्येतानि समीक्ष्याहं कारणानि भृगूद्वह। अधर्म्मभयसंविग्नः शर्म्मिष्ठामुपजग्मिवा-
न्॥ शुक्र उ ॥ नन्वहं प्रत्यवेक्ष्यस्ते मदधीनोसि पार्थिव। मिथ्याचारस्य धर्म्मेषु चौर्यं भवति नाहुष   वैशं
क्रुद्धेनोशनसा शप्तो ययातिर्नाहुषो नृपः। पूर्व्वं वयः परित्यज्य जरां सद्योन्वपद्यत   ययातिरु   अतृप्तो यौवन

स्याहंदेवयान्यांभृगूद्वहः।प्रसादंकुरुमेब्रह्मन्जरेयंनविशेतमां   शुक्रउ   नाहंमिथ्याब्रवीम्येतज्जरांप्राप्तो
सिभूमिप।जरामेतांत्वमन्यस्मैसंक्रामययदीछसि   ययातिरु   राज्यभाक्सभवेद्ब्रह्मन्पुण्यभाक्कीर्त्तिभाक्त
था।योमेदद्याद्वयःपुत्रस्तद्भवाननुमन्यतां   शुक्रउ   पुत्रोज्येष्ठःकनिष्ठोवायोददातिमयाद्वयः।संक्रामयि
ष्यसिजरांयथेष्टंनहुषात्मज।मामनुध्यायभावेननचपापमवाप्स्यसि।वयोदास्यतितेपुत्रोयःसराजाभविष्यति।
आयुष्मान्कीर्त्तिमांश्चैवबह्वपत्यस्तथैवच॥   इत्यादिपर्व्वणिययाते   ८२   वैशं   जरांप्राप्यसरा
जर्षिःस्वपुरंप्राप्यचैवहि।पुत्रंज्येष्ठंवरिष्ठंचयदुमित्यब्रवीद्वचः।जरावलीचमांतातपलितानिचपर्यगुः।काव्यस्यो
शनसःशापान्नचतृप्तोस्मियौवने।त्वंयदोप्रतिपद्यस्वपाप्मानंजरयासह।यौवनेनत्वदीयेनचरेयंविषयानहं।
पूर्णेवर्षसहस्रेतुपुनर्दास्यामियौवनं।दत्वास्वंप्रतिपत्स्यामिपाप्मानंजरयासह   यदुरुवाच   जरायांबह
वोदोषाःपानभोजनवर्ज्जिताः।तस्माज्जरांनग्रहीष्येइतिमेरोचतेमनः।शितश्मश्रुधरोदीनोजरयाशिथिलीकृ
तः।वलीसंगतगात्रस्तुदुर्द्दर्शोदुर्ब्बलःकृशः।अशक्तःकार्यकारणेपरिमुक्तःसयौवनै८।सहोपजीविभिश्चैवतां
जरांनाभिकामये।संतितेबहवःपुत्रामत्तःप्रियतरानृप।जरांगृहीतुंधर्म्मज्ञतस्मादन्यंवृणीष्ववै॥   ययातिरु   ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१३५ यस्त्वंमेहृदयाज्जातोवयःस्वंनप्रयच्छसि।तस्मादराज्यभाक्तातप्रजानत्वंभविष्यति।तुर्वसोप्रतिपद्यस्वपाप्मा
नंजरयासह।यौवनेनचरेयंवैविषयांस्तवपुत्रक।पूर्णेवर्षसहस्रेवैपुनर्दास्यामियौवनं।दत्वास्वंप्रतिपत्स्या
मिपाप्मानंजरयासह तुर्वसुरुवाच नाहंजरांमिमांतातकामयेभोगनाशिनीं।बलरूपान्तकरणींबु
द्धिप्राणविनाशिनीं। ययातिरु यस्त्वंमेहृदयाज्जातोवयःस्वंनप्रयच्छसि।तस्मात्प्रजासमुच्छेदंतुर्वसोत
वयास्यति।संकीर्णाचारधर्मेषुप्रतिलोमचरेषुच।पिशिताशिषुमूढेषुराजात्वंवैभविष्यसि।गुरुदारप्रसक्तेषुति
र्यग्योनिगतेषुच।पशुधर्मेषुपापेषुम्लेच्छेषुत्वंभविष्यसि वैशम्प एवंचतुर्वसुंशप्त्वाययातिःसुतमात्म
नः।शर्मिष्ठायासुतंद्रुह्युमिदंवचनमब्रवीत ययातिरुवाच द्रुह्यो त्वंप्रतिपद्यस्ववर्णरूपविनाशिनीं।
जरांवर्षसहस्रंमेयौवनंस्वंददस्वच।पूर्णेवर्षसहस्रेतुनवदास्यामियौवनं।स्वंचादास्याभिभूयोहंपाप्मानं १३५
जरयासह॥ द्रुह्युरुवाच ॥नगजंनरथंनाश्वंजीर्णोभुंक्तेनचस्त्रियं।वाकुअंशश्चास्यभवतितांजरांनाद्य
कामये ययातिरु यस्त्वंमेहृदयाज्जातोवयःस्वंनप्रयच्छसि।तस्माद्द्रुह्योप्रियःकामोनतेसंपत्स्यतेक्वचि
त्।यत्राश्वरथमुख्यानामश्वानांस्याद्गतंनच।हस्तिनांपीठकानांचगर्दभानांतथैवच।वस्त्राणांचगवांचैवशिवि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कानांतथैवचाशुद्रुपल्लवसंतारोयत्रनित्यंभविष्यति। अराजभाज्ञशार्द्दत्वंतत्रावाप्स्यसिसान्वयः॥ ययाति
रुवाच अनोत्वंप्रतिपद्यस्वपाप्मानंजरयासह। एकंवर्षसहस्रंतुचरेयंयौवनेनते अनुरुवाच ॥
जीर्णः शिशुवदादत्तेकालेऽन्नमशुचिर्यथा। नजुहोतिचकालेऽग्निंतांजरांनाभिकामये ययातिरु यस्त्वं
मेहृदयाज्जातोवयः स्वंनप्रयच्छसि। जरादोषस्त्वयाप्रोक्तः तस्मात्त्वंप्रतिलप्स्यसि। प्रजायौवनमप्राप्ताविनशि
ष्यत्यनोतव। अग्निप्रस्कंदनपरस्त्वंचाप्येवंभविष्यसि ययातिरु पूरोमेत्वंप्रियः पुत्रस्त्वंवरीयान्भ
विष्यसि। जरावलीचमांतातपलितानिचपर्यगुः। काव्यस्योशनसः शापान्नचतृप्तोऽस्मियौवने। पूरोत्वंप्रतिप
द्यस्वपाप्मानंजरयासह। कंचित्कालंचरेयंवैविषयान्वयसातव। पूर्णेवर्षसहस्रेतुतवदास्यामियौवनं। स्वंचैव
प्रतिपत्स्यामिपाप्मानंजरयासह॥ वैशं ॥ एवमुक्तः प्रत्युवाचपूरुः पितरमंजसा। यदात्थमांमहाराजतत्क
रिष्यामितेवचः। प्रतिपत्स्यामितेराजन्पाप्मानंजरयासह। गृहाणयौवनंमत्तश्चरकामान्यथेप्सितान्। जरया
हंप्रतिच्छन्नोवयोरूपधरस्तव। यौवनंभवतेदत्वाचरिष्यामियथात्थमां ययातिरु पूरोप्रीतोऽस्मितेवत्स
प्रीतश्चेवददानिते। सर्वकामसमृद्धातेप्रजाराज्येभविष्यति। एवमुक्त्वाययातिस्तुकाव्यंस्मृत्वामहातपाः स

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कामयामासजरांतदापूरौमहात्मनि॥ वैशं ॥पौरवेणाथवयसाययातिर्नहुषात्मजः।प्रीतियुक्तो
नरश्रेष्ठश्चचारविषयान्स्वकान्।यथाकामयथोत्साहंयथाकालंयथासुखं।धर्माविरुद्धंराजेंद्रोयथा
र्हतिसएवहि।देवानतर्प्पयद्यज्ञैःश्राद्धैस्तद्वत्पितॄनपि।दीनाननुग्रहैरिष्टैःकामैश्चद्विजसत्तमान्।अति
थीनन्नपानैश्चविशश्चपरिपालनैः।आनृशंस्येनशूद्रांश्चदस्यून्सन्निग्रहेणच।धर्मेणचप्रजाःसर्वाय
थावदनुरंजयन्।ययातिःपालयामाससाक्षादिंद्रइवापरः।सराजासिंहविक्रांतोयुवाविषयगोचरः।
अविरोधेनधर्मस्यचचारसुखमुत्तमं।ससंप्राप्यशुभान्कामान्तृप्तःखिन्नश्चपार्थिवः।कालंवर्षसह
स्रांतंसस्मारमनुजाधिपः।परिसंख्यायकालज्ञःकलाःकाष्ठाश्चवीर्यवान्।पूर्णंमत्वाततःकालंपूरुं
पुत्रमुवाचह।यथाकालंयथोत्साहंयथाकाममरिंदम।सेविताविषयाःपुत्रयौवनेनमयातव।नजा २३६
तुकामःकामानामुपभोगेनशाम्यति।हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्द्धते।यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यं
पशवस्त्रियः।एकस्यापिनपर्याप्तंतस्मात्तृष्णांपरित्यजेत्।यादुस्त्यजादुर्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः।यो
सौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतःसुखं।पूर्णंवर्षसहस्रंमेविषयासक्तचेतसः।तथाप्यनुदिनंतृष्णा।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ममैतेह्यभिजायते।तस्मादेनान्महंत्यक्त्वाब्रह्मण्याधायमानसं।निर्द्वंद्वोनिर्ममोभूत्वाचरिष्यामिमृगैः
सह।पूरोप्रीतोस्मिभद्रंतेगृहाणेदंस्वयौवनं।राज्यंत्वंमेगृहाणेदंत्वंहिमेप्रियकृत्सुतः वैशं प्रति
पेदेजरांराजाययातिर्नाहुषस्तदा।यौवनंप्रतिपेदेचपूरुःस्वंपुनरात्मनः।अभिषेक्तुकामंतुनृपंपूरुंपुत्रं
कनीयसं।ब्राह्मणप्रमुखावर्णाइदंवचनमब्रुवन्।कथंशुक्रस्यनप्तारंदेवयान्याःसुतंप्रभो।ज्येष्ठंयदुंव्य
तिक्रम्यपूरोराज्यंप्रयच्छसि।यदुर्ज्येष्ठस्तवसुतोजातस्तमनुतुर्वसुः।शर्मिष्ठायाःसुतोद्रुह्युस्ततोनुःपू
रुरेवच।कथंज्येष्ठानतिक्रम्यकनीयान्राज्यमर्हति।एतत्संबोधयामस्त्वांधर्मंत्वमनुपालय।धर्मंचो
ल्लंघयन्राजाप्रजानांदुःखमावहेत् ययातिरु ब्राह्मणप्रमुखावर्णाःसर्वेशृणुतमेवचः।ज्येष्ठंप्र
तियथाराज्यंनदेयंमेकथंचनाममज्येष्ठेनयदुनानियोगोनानुपालितः।प्रतिकूलःपितुर्यश्चनसपुत्रःसतां
मतः।मातापित्रोर्वचनकृद्धितःपथ्यश्चयःसुतः।सपुत्रःपुत्रवद्यश्चवर्त्ततेपितृमातृषु।यदुनाहमवज्ञात
स्तथातुर्वसुनापिच।द्रुह्युनाचानुनाचैवमय्यवज्ञाभृशंकृता।पूरुणाचकृतंवाक्यंमानितश्चविशेषतः।क
नीयान्ममदायादोजरायेनधृतामम।सचकामोममकृतःपूरुणामित्ररूपिणा।शुक्रेणचवरोदत्तःकाव्ये

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० नोशनसास्त्वयं। पुत्रोयस्त्वानुवर्त्तेत सराजापृथिवीपतिः। भवतोनुनयाम्येवं पूरूराज्येभिषिच्यतां प्र
१३७ कृतयउवाच यः पुत्रोगुणसंपन्नोमातापित्रोर्हितः सदा। सर्वमर्हतिकल्याणंकनीयानपिसप्रभोऽ
र्हपूरुरिदंराज्यंयः प्रियः प्रियकृत्तव। वरदानेनशुक्रस्यनशक्यंवक्तुमुत्तरं वैशं योरजानपदैस्तुष्टै
रित्युक्तोनाहुषस्तदा। अभ्यषिंचत्ततः पूरुंराज्येस्वसुतमात्मनः। दत्वाचपूरवेराज्यंवनवासायदीक्षितः।
पुरात्सनिर्ययौराजाब्राह्मणैस्तापसैर्वृतः। देवयान्याचसहितः शर्मिष्ठयाचभारत। अकरोत्सवनेराजा
सभार्यस्तपउत्तमं। यदोस्तुयादवाजातास्तुर्वसोर्यवनाःस्मृताः। द्रुह्योः सुतास्तुवैभोजाअनोस्तुम्लेच्छजा
तयः। पूरोस्तुपौरवोवंशोयत्रजातोसिपार्थिवः। इदंवर्षसहस्राणिराज्यंकारयितुंवशी इत्यादिपर्वणि
यायाते ७८ वैशं एवंसनाहुषोराजाययातिःपुत्रमीप्सितं। राज्येभिषिच्यमुदितोवानप्रस्थो। १३७
भवन्मुनिः। उषित्वाचवनेवासंब्राह्मणैःसंशितव्रतैः। फलमूलाशनोदांतोयथास्वर्गमितोगतः। सगतःस्व
र्निवासंतंनिवसन्मुदितःसुखं। कालस्यनातिमहतः पुनःशक्रेणपातितः। निपतन्सच्युतःस्वर्गादप्राप्तोमे
दिनीतलं। स्थितआसीदंतरिक्षेसतदेतिश्रुतंमया। ततएवपुनश्चापिगतःस्वर्गमितिश्रुतिः। राज्ञावसुम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तासार्द्धमष्टकेनचवीर्यवान्। प्रतर्द्दनेन शिबिना समेत्य किल संसदि जनमेजय उ कर्म्मणा केन
सद्दिवं पुनः प्राप्तो महीपतिः। सर्वमेतदशेषेण श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः। कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसन्नि
धौ। देवराजसमो ह्यासीद्ययातिः पृथिवीपतिः। वर्द्धनः सोमवंशस्य विभावसुसमद्युतिः। तस्य विस्तीर्णय
शसः सत्यकीर्त्तेर्महात्मनः। चरितं श्रोतुमिच्छामि दिवि चेह च सर्वशः॥ वैशं ॥ हन्त ते कथयिष्यामि य
यातेरुत्तमां कथां। दिवि चेह च पुण्यार्थां सर्व्वपापप्रमोचनीं। ययातिर्नाहुषो राजा पूरुं पुत्रं कनीयसं। राज्ये
ऽभिषिच्य मुदितः प्रवव्राज वनं तदा। अन्त्येषु च विनिक्षिप्य पुत्रान् यदुपुरोगमान्। फलमूलाशनो राजा स वने
न्यवसच्चिरं। संशितात्मा जितक्रोधस्तर्पयन् पितृदेवताः। अग्नींश्च विधिवज्जुह्वन् वानप्रस्थविधानतः। अ
तिथिं पूजयन्नित्यं वन्येन हविषा नृपः। शिलोञ्छवृत्तिमास्थाय शेषान्नकृतभोजनः। पूर्णं वर्षसहस्रं स एववृ
त्तिरभून्नृपः। अब्भक्षः शरदस्त्रिंशदासीन्नियतवाङ्मनाः। ततश्च वायुभक्षोऽभूत्संवत्सरमतन्द्रितः। पञ्चाग्निमध्ये
स नृपस्तपस्तेपे च वत्सरं। एकपादस्थितश्चासीत् षण्मासाननिलाशनः। पुण्यकीर्त्तिस्ततः स्वर्गं जगामावृत्य
रोदसी इत्यादिपर्वणि पुनरयायाते ८३ वैशं स्वर्गतः स तु राजेन्द्रो निवसन् देवसद्मनि। पू

[illegible]

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० २३८ जितस्त्रिदशैः साध्यैर्मरुद्भिः वसुभिस्तथा। देवलोकाद्ब्रह्मलोकं संचरन्पुण्यकृद्वशी। रेमे स पृथिवीपालो दीर्घका
लमिति श्रुतिः। स कदाचिन्नृपश्रेष्ठो ययातिः शक्रमागमत्। कथांते तत्र शक्रेण स पृष्टः पृथिवीपतिः शक्र उ
वाच यदा स पूरुस्तव रूपेण राजन्जरां गृहीत्वा प्रचचार भूमौ। तदा स्व राज्यं संप्रदायैव तस्मै त्वया किमुक्तः
कथयेह सत्यं ययातिरु गंगायमुनयोर्मध्ये कृत्स्नोयं विषयस्तव। मध्ये पृथिव्यास्त्वं राजा भ्रातरोन्त्येधि
पास्तव। अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो विशिष्टस्तथा तितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्टः। अमानुषेभ्यो मानुषाश्च प्रधानं वि
द्वांस्तथैवाविदुषः प्रधानं। आक्रुश्यमानो नाक्रोशेत मन्युरेव तितिक्षतः। आक्रोष्टारं निर्दहति सुकृतं चास्य विं
दति। नारुंतुदः स्यान्न नृशंसवादी न हीनतः परमभ्याददीत। ययास्य वाचा पर उद्विजेत न तां वदेद्दुःखतीं पाप
लोक्यां। अरुंतुदं पुरुषं तीक्ष्णवाक्कंटकैर्वितुदंतं मनुष्यान्। विद्यादलक्ष्मीकतमं जनानां मुखे निबद्धां नैर्ऋति २३८
किं वहंतं॥ सद्भिः पुरस्तादभिपूजितः स्यात्सद्भिस्तथा पृष्ठतो रक्षितः स्यात्। सदासतामतिवादांस्तितिक्षेत्सतां वृत्तं
चाददीतार्यवृत्तः। वाक्सायका वदनान्निःपतंति यैराहतः शोचति रात्र्यहानि। परस्य नामर्मसु ते पतंति तान्पंडि
तो नावसृजेत्परेषु। न हीदृशं संवननं त्रिषु लोकेषु विद्यते। दया च मैत्री भूतेषु दानं च मधुरा च वाक्। तस्मात्सां

अकल्याणी° ५
श्वतफली° ४

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्वंसदावाच्यंनवाच्यंपरुषंक्कचित्। पूज्यान्संपूजयेन्नित्यंनयाचेतकदाचन ॥ इंद्रउवाच ॥ सर्वाणिकार्य्या
णिसमाप्यराजन्गृहान्परित्यज्यवनंगतोसि। तत्त्वांपृच्छामिनहुषस्यपुत्रकेनासितुल्यस्तपसाययाते ॥ य
यातिरुवाच ॥ नाहंदेवमनुष्येषुनगंधर्वमहर्षिषु। आत्मनस्तपसातुल्यमन्यंपश्यामिवासव ॥ इंद्रउवाच ॥
यदावमंस्थाःसदृशान्श्रेयसश्चपापीयसश्चाविदितप्रभावः। तस्माल्लोकास्त्वंतवंतस्तवेमेक्षीणेपुण्येपतिता
स्यद्यराजन् ॥ ययातिरुवाच ॥ सुरर्षिगंधर्वनरावमानात्क्षयंगतामेयदिशक्रलोकाः। इच्छेयंवैसुरलो
काद्विहीनःसतांमध्येपतितुंदेवराज ॥ इंद्रउ ॥ सतांसकाशेपतितासिराजंश्च्युतःप्रतिष्ठांयत्रलब्धासिभू
यः। एवंविदित्वाचपुनर्ययातेनतेवमान्याःसदृशाःश्रेयसश्च ॥ वैशं ॥ ततःप्रहायामरराजजुष्टान्पुण्याँल्लो
कान्पतमानंययातिं। संप्रेक्ष्यराजर्षिवरोष्टकस्तमुवाचसद्धर्मविधानगोप्ता ॥ अष्टकउ ॥ कस्त्वंयुवावास
सवतुल्यरूपःस्वतेजसादीप्यमानोयथाग्निः। पतस्युदीर्णाम्बुधरांधकारात्खात्खेचराणांप्रवरोयथार्कः। दृष्ट्वा
चत्वांसूर्यपथात्पतंतंवैश्वानरार्कद्युतिमप्रमेयं। किंनुस्विदेतत्पततीतिसर्वेवितर्कयंतःपरिमोहिताःस्मः। दृ
ष्ट्वाचत्वांधिष्ठितंदेवमार्गेशक्राग्निविष्णुप्रतिमप्रभावं। अभ्युद्गतास्त्वांवयमद्यसर्वेतत्त्वंप्रयातेतवजिज्ञासमानाः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० १३९ नचापित्वां धृष्णवः प्रष्टुमग्रे नचत्वमस्मान्पृच्छसियेवयंस्मः। तत्त्वामस्पृहणीयरूपं कस्माल्लोकात्किंनिमि
त्तंत्वमागाः। भयंचतेव्येतुविषादमोहौत्यजाशुचैवेंद्रसमानरूप। त्वांवर्त्तमानंहिसतांसकाशेनालंप्रशोढुंवल
हापिशक्रः। संतःप्रतिष्ठाहिसुखच्युतानांसतांसदैवामरराजकल्प। तेसंगतास्थावरजंगमेशाःप्रतिष्ठितस्त्वं
सदृशेषुसत्सु॥ प्रभुरग्निःप्रतपनेभूमिरावपनेप्रभुः। प्रभुःसूर्यःप्रकाशित्वेसतांचाभ्यागतःप्रभुः॥ ॥
इत्यादिपर्वणिययाते ८४ ययातिरु अहंययातिर्नहुषस्यपुत्रःपूरोःपितासर्वभूतावमानात्।
प्रभ्रंशितःसुरसिद्धर्षिलोकात्परिच्युतःप्रपताम्यल्पपुण्यः। अहंहिपूर्वोवयसाभवद्भ्यस्तेनाभिवादंभवतां
म नयुंजे। योविद्ययातपसाजन्मनावावृद्धःसंपूज्योभवतिद्विजानाम् ययातिरु प्रतिकूलंकर्म्मणांपाप
माहुस्तद्वर्त्ततेप्रवणेपापलोक्यम्। सन्तोऽसतांनानुवर्त्तन्तिचैवयथाचैषामनुकूलस्तथासन्। अभूद्धनंमेविपु १३९
लंगतंतद्विचेष्टमानोनाभिगंतातदस्मि। एवंप्रधार्यात्महितेनिविष्टोयोवर्त्ततेसविजानातिजीवन्। नानाभावा
बहवोजीवलोकेदैवाधीनानष्टचेष्टाधिकाराः। तत्तत्प्राप्यनविहन्येतधीरोदिष्टंबलीयइतिमत्वात्मबुद्ध्या। सुखं
हिजंतुर्यदिवापिदुःखंदैवाधीनोविंदतेनात्मशक्त्या। तस्माद्दिष्टंबलवन्मन्यमानोनसंज्वरेनापिहृष्येत्कदाचि

अथवानेत्रामेनोविवशा इति ४ मापंनवकंस्नात्कायस्यतुथा ४ प्रतिनिषिद्धंकर्म्मपापमा अः
असतामेतल्लोपंकर्म्ममन्त्रानाथ्ववर्त्तिनांवर्तिष्यति ४ एषांपापानांयथा... नः प्रतिनिदेशकः सन् मत्प्रेक्षकोऽवति ४

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ना दुःखेन न तप्येन सुखेन प्रहृष्येत्समेन वर्त्तेत सदैव धीरः। दिष्टं बलीय इति मन्यमानो न संज्वरेन्नापि हृष्येत्कदाचि
त्। भयेन मुह्याम्यष्टकाहं कदाचित्संतापो मे मानसो नास्ति कश्चित्। धाता यथा मां विदधाति लोके ध्रुवं तथा
हं भवितेति मत्वा। संस्वेदजा अण्डजा उद्भिज्जाश्च सरीसृपाः कृमयोऽथाप्सु मत्स्याः। तथाश्मानस्तृणकाष्ठं च सर्वं
दिष्टक्षये स्वां प्रकृतिं भजंते। अनित्यतां सुखदुःखस्य बुद्ध्वा कस्मात्संतापमष्टकाहं भजेयं। किं कुर्यां वै किं च कृत्वा
न तप्ये तस्मात्संतापं वर्जयाम्यप्रमत्तः॥ वैशं॥ एवं ब्रुवाणं नृपतिं ययातिमथाष्टकः पुनरेवान्वपृच्छत्। मा
तामहं सर्वगुणोपपन्नं तत्र स्थितं स्वर्गलोके यथावत्॥ अष्टक उ॥ ये ये लोकाः पार्थिवेंद्र प्रधानास्त्वया भु
५० क्ताः पंचकालं यथावत्। तान्मे राजन् ब्रूहि सर्वान्यथावत् क्षेत्रज्ञवद्भाषसे त्वं हि धर्मान्॥ ययातिरु॥ राजाह
मासमिह सार्वभौमस्ततो लोकान्महतश्चाजयं वै। तत्रावसं वर्षसहस्रमात्रं ततो लोकं परमस्म्यभ्युपेतः। ततो दि
व्यमजरं प्राप्य लोकं प्रजापतेर्लोकपतेर्दुरापं। तत्रावसं वर्षसहस्रमात्रं ततो लोकं परमस्म्यभ्युपेतः। स देवदेवस्य
निवेशने च विजित्य लोकानवसं यथेष्टं। संपूज्यमानस्त्रिदशैः समस्तैस्तुल्यप्रभावद्युतिरीश्वराणां। तत्रावसं नंद
ने कामरूपी संवत्सराणामयुतं शतानां। सहाप्सरोभिर्विहरन्पुण्यगंधान्पश्यन्नगान्पुष्पितांश्चारुरूपान्। तत्रस्थं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मांदेवसुरेषुसक्तंकालेनातिमहतिततोतिमात्रं।इतोदेवानामब्रवीदुग्ररूपोध्वंसेत्युच्चैस्त्रिःप्लुतेनस्वरेण।ए
तावन्मेविदितंराजसिंहततोभ्रष्टोहंनंदनात्क्षीणपुण्यः।वाचोश्रौषंचांतरिक्षेसुराणांसानुक्रोशाःशोचतांमा
नवेंद्रः अहोःकष्टंक्षीणपुण्योययातिःपतत्यसौपुण्यकृत्पुण्यकीर्त्तिः।तानब्रुवंपतमानस्ततोहंसतांमध्ये
निपतेयंकथंनुतैराख्याताभवतांयज्ञभूमिःसमीक्ष्येमांत्वरितमुपागतोस्मि।हविर्गंधंदैशिकंयज्ञभूमेर्धू
मापांगंप्रतिगृह्यप्रतीतः इत्यादिपर्वणिउत्तरयायाते ८५ अष्टकउ यदावसोनंदनेका
मरूपीसंवत्सराणामयुतंशतानां।किंकारणंकार्तयुगप्रधानहित्वातद्वसुधामन्वपद्यः ययातिरु
ज्ञातिःसुहृत्स्वजनीयैर्यथेहक्षीणेवित्तेत्यज्यतेमानवैर्हि।तथातत्रक्षीणपुण्यंमनुष्यंत्यजंतिसद्यःखेचरादे
वसंघाः अष्टकउ तस्मिन्कथंक्षीणपुण्याभवंतिसंमुह्यतेमेत्रमनोतिमात्रं।किंवावसिष्ठाःकस्यधामो १४०
पयांतितद्वैब्रूहिक्षेत्रवित्त्वंमतोमे ययातिरु इमंभौमंनरकंतेपतंतिलालप्यमानानरदेवसर्वे।तेकं
कगोमायुबलाशनार्थेक्षीणाविवृद्धिंबहुधाव्रजंति।तस्मादेतद्वर्जनीयंनरेणदुष्टंलोकेगर्हणीयंचकर्म।आ
ख्यातंतेपार्थिवःसर्वमेतद्भूयश्चेदानींवदकिंतेवदामि अष्टकउ यदातुतान्वितुदंतेवयांसितथागृध्राः

ज मंत्रमिष्टंनवकं ३ जानंति [illegible] ३

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

इज्ञप्ति ४ कथं किं प्रकाशः ४
आगदन्ति केन प्रकारेण कर्म्माचरणं भवन्ति ७

त्रीतिकंगाः पतंगाः। कथं भवंति कथमाभवंति न भोममेतं नरकं शृणोमि   यथातिरु   ऊर्द्धं देहाः कर्म्मणो
जृंभमाणाः धक्तं पृथिव्यामनुसंचरंति। इमं भोमं नरकं ते पतंति नावेक्षंते वर्षपूगाननेकान्॥ षष्टिं सहस्राणि प
तंति भौमिस्तथा शीतिं च परिवत्सराणि। तान्वै रुदंति प्रपततः प्रपातं भीमा भौमा राक्षसास्तीक्ष्णदंष्ट्राः॥   अ
ष्टकरु   यदेनसस्ते पततस्तुदंति भीमा भौमा राक्षसास्तीक्ष्णदंष्ट्राः। कथं भवंति कथमाभवंति कथं भूत्वा ग
र्भभूता भवंति   यथातिरु   अस्त्रेतः पुष्पफलानुपृक्तमन्वेति तद्वै पुरुषेण सृष्टं। स वै तस्या रज आपद्यते
वै स गर्भभूतः समुपैति तत्र। वनस्पतीनोषधीश्चाविशंति आपो वायुं पृथिवीमंतरिक्षं। चतुष्पदं द्विपदं चापि
सर्वमेवंभूता गर्भभूता भवंति॥   अष्टकरु   ॥अन्यद्वपुर्विदधातीह गर्भमुताहो स्वित्स्वेन कायेन याति।
आपद्यमानो नरयोनिमेतामाचक्ष्व मे संशयात्प्रब्रवीमि। शरीरभेदाभिसमुच्छ्रयं च चक्षुः श्रोत्रं लभते केन सं
ज्ञां। यत्तत्त्वं सर्वमाचक्ष्व पृष्टः क्षेत्रज्ञं त्वां तात मन्याम सर्वे   यथातिरु   वायुः समुत्कर्षति गर्भयोनावृ
तौ रेतः पुष्पफलानुपृक्तं। स तत्र तन्मात्रकृताधिकारः क्रमेण संवर्द्धयतीह गर्भं। स जायमानो विगृहीतगात्रः
संज्ञामधिष्ठाय ततो मनुष्यः। स श्रोत्राभ्यां वेदयतीह शब्दं सर्वं रूपं पश्यति चक्षुषा च। घ्राणेन गंधं जिह्वयाथो

सं १

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० रसंचत्वचास्पर्शमिनसावेदभावं॥ इत्यष्टकेहोपचितिंहिविद्धिमहात्मनःप्राणभृतःशरीरे अष्टक उ ॥
१४१ यःसंस्थितःपुरुषोदह्यतेवानिखन्यतेवापिनिकृष्यतेवा। अभावभूतःसविनाशमेत्यकेनात्मानंचेतयतेपु
रस्तात्॥ ययातिरु ॥हित्वासोसूनसुप्नवद्बृष्टयित्वापुरोविधायसुकृतंदुष्कृतंच। अन्यांयोनिंपवनाग्रा
सा नुसारीहित्वादेहंभजतेराजसिंह। पुण्यांयोनिंपुण्यकृतोव्रजंतिपापांयोनिंपापकृतस्तथैव। कीटाःपतंगाश्च
भवंतिपापानमेविवक्षास्तिमहानुभावः। चतुष्पदाद्विपदाषट्पदाश्चतथाभूतागर्भभूताभवंति। आख्यातमे
तन्निखिलेनसर्वंभूयस्तुकिंपृच्छसिराजसिंह॥ अष्टक उ किंस्वित्कृत्वालभतेतातलोकान्मर्त्यःश्रेष्ठां
स्तपसाविद्ययावा।तन्मेपृष्टःशंससर्वंयथावच्छुभान्लोकान्येनगच्छेत्क्रमेण ययातिरु तपश्चदानंच
शमोदमश्चह्रीरार्जवंसर्वभूतानुकंपा। स्वर्गस्यलोकस्यवदंतिसंतोद्वाराणिसप्तैवमहांतिपुंसां। नश्यंतिमा १४१
नेनतमोभिभूताःपुंसःसदैतेप्रवदंतिसंतः। सूर्यस्यलोकस्यवदंतिसंतोद्वाराण्यथैतान्यभयंकराणि॥
अधीयानःपंडितंमन्यमानोयोविद्ययाहंतियशःपरस्य।तस्यांतवंतश्चभवंतिलोकानचास्यतद्ब्रह्मफलंददा
ति। चत्वारिकर्माण्यभयंकराणिभयंप्रयच्छंत्ययथाकृतानि। मानाग्निहोत्रमुतमानमौनंमानेनाधीतमुतमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नयज्ञः।नमान्यमानोमुदमाददीतनसंप्राप्तंप्राप्नुयाच्चावमानात्।संतःसतःपूजयंतीहलोकेनासाधवःसाधुबु
द्धिंलभंते।इतिदद्यामितियजेदित्यधीयइतिव्रतं।इसेतानिभयान्याकुस्तानिवर्ज्यानिसर्वशः।येचाश्रयंवेद
यन्तेपुराणंमनीषिणोमानसमार्गरुद्धं।तन्निश्रेयस्तेनसंयोगमेत्यपरांशांतिंप्राप्नुयुःप्रेत्यचेह इत्या
दिपर्वणिपुत्ररययाते ८६ अष्टकउ चरन्गृहस्थःकथमेतिधर्म्मान्कथंवभिक्षुःकथमाचार्य्य
कर्म्मा।वानप्रस्थःसत्पथेसन्निविष्टोबहून्यस्मिन्संप्रतिदेशयंति ययातिरु आहूताध्यायीगुरुकर्म्म
स्वचोद्यःपूर्वोत्थायीचरमंचोपशायी।मृदुर्दान्तोधृतिमानप्रमत्तःस्वाध्यायशीलःसिध्यतिब्रह्मचारी।धर्म्मा
गतंप्राप्यधनंयजेतदद्यात्सदैवातिथीन्भोजयेच्च।अनाददानश्चपरैरदत्तंमेषागृहस्थोपनिषत्पुराणी।स्ववी
र्यजीवीवृजिनान्निवृत्तोदातापरेभ्योनपरोपतापी।ईदृङ्मुनिःसिद्धिमुपैतिमुख्यांवसन्नरण्येनियताहारचेष्टः।
अशिल्पजीवीगुणवांश्चनित्यंजितेंद्रियःसर्वतोविप्रयुक्तः।अनोकशायीलघुरल्पवासाश्चरन्देशानेकचरः
सभिक्षुः।रात्र्याययाचाभिजिताश्चलोकाभवंतिकामाभिजिताःसुखाश्च।तामेवरात्रिंप्रयतेतविद्वानरण्यसं
स्थोभवितुंसंयतात्मा।दशैवपूर्वान्दशचापरांश्चज्ञातीन्सहात्मानमथैकविंशति।अरण्यवासीसुकृतेदधा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१४२

तिविमुच्यारण्ये स्वशरीरधातुः ॥ अष्टकउ ॥ कतिस्विदेवमुनयः कतिमौनानिचाप्युत । भवंतीतितदाच
क्ष्वश्रोतुमिच्छामहेवयं ॥ ययातिरु ॥ अरण्येवसतोयस्यग्रामोभवतिपृष्ठतः । ग्रामेवावसतोरण्यंसमुनिः
स्याज्जनाधिप ॥ अष्टकउ ॥ कथंस्विद्वसतोरण्येग्रामोभवतिपृष्ठतः । ग्रामेवावसतोरण्यंकथंभवतिपृ
ष्ठतः ॥ ययातिरु ॥ नग्राम्यानुपभुंजीतआरण्येनमुनिर्भवेत् । तथास्यवसतोरण्येग्रामोवसतिपृष्ठतः ।
अनग्निरनिकेतश्चअगोत्रचरणोमुनिः । कौपीनाच्छादनंयावत्तावदिच्छेच्चचीवरं । यावत्प्राणाभिसंधानंताव
दिच्छेच्चभोजनं । तथास्यवसतोग्रामेरण्यंभवतिपृष्ठतः । यस्तुकामान्परित्यज्यत्यक्तकर्माजितेंद्रियः । आतिष्ठे
त्समुनिर्मौनंलोकेसिद्धिमवाप्नुयात् । धौतदंतंकृत्तनखंसदास्नातमलंकृतं । असितंसितकर्माणंकथंनार्चि
तुमर्हति । तपसाकर्षितंक्षांतंक्षीणमांसास्थिशोणितः । सदाभवतिनिर्द्वंद्वोमुनिर्मौनंसमास्थितः । अथलो १४२
कमिमंजित्वालोकंविजयतेपरं । आस्येनतुसदाहारंगोवन्मृगयतेमुनिः । अथास्यलोकःपूर्वोयःसोमृतत्वा
यकल्पते ॥ इत्यादिपर्वण्युत्तरयायाते ८७ ॥ अष्टकउ ॥ केनासिदूतःप्रहितोद्यराजन्युवासु
ग्वीदर्शनीयःसुवर्च्चाः । कुतआगतःकतरस्यांदिशित्वंउताहोस्वित्पार्थिवंस्थानमस्ति ॥ ययातिरु ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

इदं भौमं नरकं क्षीणपुण्यः प्रवेष्टुमुर्वीं गगनाद्विप्रहीनः ॥ उक्त्वाहं वः प्रपतिस्याम्यनंतरं त्वरंति मां लोकपा
ब्रह्मणो ये । सतां सकाशे तु वृतः प्रयातस्ते सम्मता गुणवंतश्च सर्वे । शक्राच्च लब्धो हि वरो मयैष पतिष्यता भू
मितलं नरेंद्र ॥ अष्टकउ ॥ पृच्छामि त्वां मा प्रपत प्रयातं यदि लोकाः पार्थिवाः संति मेत्र । यद्यंतरिक्षे यदि
वा दिवि स्थिताः क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्मस्य मन्ये ॥ ययातिरु ॥ यावत्पृथिव्यां विहितं गवाश्वं सहारण्यैः पशुभिः
पार्वतैश्च । तावल्लोका दिवि वै संस्थितास्ते यथा विजानीहि नरेंद्रसिंह ॥ अष्टकउ ॥ तांस्ते ददानि मा प्रप
त प्रयातं ये मे लोका दिवि राजेंद्र संति । यद्यंतरिक्षे यदि वा दिवि स्थितास्तानाक्रम क्षिप्रमपेतमोहः ॥ ययाति
रुवाच ॥ नास्मद्विधो ब्राह्मणो ब्रह्मविद्वान् प्रतिग्रहे वर्तते राजमुख्यः । यथा प्रदेयं सततं द्विजेभ्यस्तथा ददं पू
र्वमहं नरेंद्र । नाब्राह्मणः कृपणो जातु जीवेद्याचापि स्याद्ब्राह्मणी वीरपत्नी ॥ सोहं नैवाकृतपूर्वं चरेयं विवित्स
मानः किमु तत्र साधु ॥ प्रतर्दनउ ॥ पृच्छामि त्वां स्पृहणीयरूपं प्रतर्दनोहं यदि मे संति लोकाः । यद्यंतरि
क्षे यदि वा दिवि श्रिताः क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्मस्य मन्ये ॥ ययातिरु ॥ सर्वे लोका बहवस्ते नरेंद्र अप्येकैकः
सप्त सप्ताप्यहानि मधुच्युतो घृतयुक्ता विशोकास्ते नांतवंतः प्रतिपालयंति ॥ प्रतर्दनउ ॥ तांस्ते ददामि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१४३

मा प्रपत प्रपातं ये मे लोकास्तव ते वै भवंतु। यद्यंतरिक्षे यदि वा दिवि श्रितास्तानाक्रम क्षिप्रमपेतमोहः ॥
ययातिरु नतुल्यतेजाः सुकृतं कामयीत योगक्षेमं पार्थिवं पार्थिवः सन्। दैवादेशादापदं प्राप्य विद्वांश्चरे
न्नृशंसं हि न जातु राजा। धर्म्मं मार्गयतमानो यशस्यं कुर्यान्नृपो धर्म्ममवेक्षमाणः। नमद्विधो धर्म्मबुद्धिः प्रजा
नन्नकुर्यादेवं कृपणं मां यथात्थ। कुर्यां चपूर्वं नकृतं यदन्यैर्विवित्समानः किमुतत्र साधु। ब्रुवंतमेवं नृपतिं य
ययातिं नृपोत्तमो वसुमानब्रवीत्तं वसुमानुवाच पृच्छेहं त्वां वसुमानौषदश्विर्यद्यस्ति लोको दिवि मे न
रेंद्र। यद्यंतरिक्षे दिवि तो महात्मन् क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्म्मस्य मन्ये ययातिरु यद्यंतरिक्षं पृथिवी दिशश्च य
त्तेजसा तपते भानुमांश्च। तावंतस्ते दिवि संस्थिता वै ते नांतवंतः प्रतिपालयंति वसुमानुवाच तांस्ते
ददामि मा प्रपत प्रपातं ये मे लोकास्तव ते वै भवंतु। क्रीणीष्वैतांस्तृणकेनापि राजन् प्रतिग्रहस्ते यदि धीमन्प्रदु १४३
ष्टः ययातिरु नमिथ्याहं विक्रयं संस्मरामि मिथ्यागृहीतं शिशुकं शंकमानः। कुर्यान्नचैवाकृतपूर्व्वमन्यै
र्विवित्समानः किमुतत्रसाधु वसुमानुरुवाच तांस्त्वं लोकान्प्रतिपद्यस्व राजन्मया दत्तान्यदि नेष्टः
क्रयस्ते। अहं न तान्प्रतिगंता नरेंद्र सर्वे लोकास्तव ते वै भवंतु शिबिरु पृच्छामि त्वां शिबिरौशीनरोहं मम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पिलोकायदिसंतीहतातायद्यंतरिक्षेयदिवादिविस्थिताः क्षेत्रज्ञंत्वांतस्यधर्मस्यमन्ये ययातिरु ॥
नत्वंवाचाहृदयेनापिसाधून्परीक्षमानान्नावमंस्थानरेंद्र।तेनानंतवंतोदिविलोकाःश्रितास्तेविद्युद्रूपाःस्वनवं
तोमहांतः शिबिरु नास्त्वंलोकान्प्रतिपद्यस्वराजन्मयादत्तान्यदिनेष्टःक्रयस्ते।नचाहंतान्प्रतिगं
ताहृदत्वायत्रगत्वानानुशोचंतिधीराः ययातिरु यथात्वमिंद्रप्रतिमप्रभावस्तेनाप्यनंतानरदेवलोकाः।
तथाद्यलोकेनरमेत्वदन्नेतस्माच्छिबेनाभिनंदामिदेयं अष्टकउ नचेदेकैकशोराजन्लोकान्नःप्रतिनंद
सि।सर्वेप्रदायभवतेगंतारोनरकंवयं ययातिरु यदर्हाहंतद्ददध्वंसंतःसत्याभिनंदिनः।अहंतुनाभि
जानामियत्कृतंनमयापुरा अष्टकउ कस्यैतेप्रतिदृश्यंतेरथाःपंचहिरण्मयाः।यानारुह्यनेरावाह
नभिवांछतिशाश्वतान् ययातिरु युष्मानेतेवहिष्यंतिरथाःपंचहिरण्मयाः।उच्चैःसंतःप्रकाशंतेज्वलि
ताग्निशिखाइव अष्टकउ आतिष्ठस्वरथंतातविक्रमस्वविहायसं।वयमप्यनुयास्यामोयदाकालोभ
विष्यति ययातिरु सर्वैरिदानींगंतव्यंसहस्वर्गजितोवयं।एषवोविरजाःपंथादृश्यतेदेवसद्मनः ॥
वैशम्० अधिरुह्यरथान्सर्वेप्रयातान्नृपसत्तमाः।आक्रामंतोदिवंभाभिर्धर्मेणावृत्यरोदसी अष्टक

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰
१४४

अहंमन्येपूर्वमेकोस्मिगंतासखाचेंद्रः सर्वथामेमहात्मा।कस्मादेवंशिविरौशीनरोयमेकोभिगंतासर्ववेगेनवा
हान्॥ ययातिरु॰ अददद्देवयानाययावद्वित्तमविंदितः॥उशीनरस्यपुत्रोयंतस्माच्छ्रेष्ठोहिवःशिविः॥दानंदमः
सत्यमथोहिधर्मोह्रीःश्रीःक्षमाशौचमथोविधित्सा।राजन्नेतान्यप्रमत्तस्यराज्ञःशिवेस्थितान्यप्रतिगम्यबुध्या
।एवंवृत्तोह्रीनिषेवश्चयस्मात्तस्माच्छिविरत्यगाद्वैरथेन॥ वैशं॰ अथाष्टकःपुनरेवान्वपृच्छन्मातामहंकौतु
कादिंद्रकल्पं।पृच्छामित्वांनृपतेब्रूहिसत्यंकुतश्चकश्चासिसुतश्चकस्य।कृतंत्वयायद्धिनतस्यकर्तालोकेत्वद
न्योब्राह्मणःक्षत्रियोवा॥ ययातिरु॰ ययातिरस्मिनहुषस्यपुत्रःपुरोःपितासार्वभौमस्त्विहासं।सगुह्य
मर्थंमामकेभ्योब्रवीमिमातामहोहंभवतांप्रकामं।सर्वामिमांपृथिवींनिर्जिगायवशेकृत्वाह्यददंब्राह्मणेभ्यः।
मेध्यानश्वानेकशतंसुरूपांस्तदादेवाःपुण्यभाजोभवंति।अदामहंपृथिवींब्राह्मणेभ्यःपूर्णामिमामखिलांसर्वरत्नैः। १४४
गोभिःसुवर्णेनधनैश्चमुख्यैस्तदाददंगोशतमर्बुदानि।सत्येनमेद्यौश्चवसुंधराचतथैवाग्निर्ज्वलतेमानुषेषु।तमेवृ
थाव्याहृतमेववाक्यंसत्यंहिसंतःप्रतिजल्पयंति।यदष्टकप्रब्रवीमीहसत्यंप्रतर्दनौशीनरशिवेतथैव।सर्वेचलो
कामुनयश्चदिव्याःसत्येनपूज्याइतिमेमनोगतं।योनःस्वर्गजितःसर्वान्यथावृत्तान्निवेदयेत्।अनसूयुर्द्विजाग्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ग्रेभ्योलभतेनःसलोकतां वैशं एवंराजन्समहात्मात्वतीवस्वैर्दौहित्रैस्तारितोमित्रसाहः।त्यक्त्वामहींप
रमोदारकर्मास्वर्गंगतःकर्मभिर्व्याप्यलोकान् इत्यादिपर्वण्युत्तरयायातंसमाप्तं ८८ जनमेजय
उवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिपूरोर्वंशकरान्नृपान्।यद्वीर्यायादृशाश्चैवयावन्तोयत्पराक्रमाः।नह्यस्मिन्
शीलहीनोवानिर्वीर्योवानराधिपः।प्रजाविरहितोवापिश्रुतपूर्वःकथंचन।तेषांप्रथितकीर्त्तीनांराज्ञांविज्ञानशा
लिनां।चरितंश्रोतुमिच्छामिविस्तरेणतपोधन वैशं हंततेकथयिष्यामियन्मांत्वंपरिपृच्छसि।पूरोर्वंश
करान्वीरान्शक्रप्रतिमतेजसः।प्रवीरेश्वररौद्राश्वास्त्रयःपुत्रामहारथाः।पूरोःपौष्ट्यामजायन्तप्रवीरस्तत्रवं
शकृत्।मनस्युरभवत्तस्माच्छूरसेनीसुतःप्रभुः।पृथिव्याश्चतुरन्तायागोप्ताराजीवलोचनः।सिंहसंहननो
वाग्मीसौवीरोवंशकृत्ततः।मनस्योरभवन्पुत्राःशूराःसर्व्वेमहारथाः।अनुन्नानुप्रभृतयोमिश्रकेश्यांयशः
स्विनः।रौद्राश्वस्यमहेष्वासादशाप्सरसिसूनवः।यज्वानोयज्ञिरेशूराःप्रजावंतोबहुश्रुताः।सर्व्वेशास्त्रवि
द्वांसःसर्व्वेधर्म्मपरायणाः।ऋचेयुरथकक्षेयुःकृपणेयुश्चवीर्यवान्।स्थंडिलेयुर्वनेयुश्चजलेयुश्चमहायशाः।
तेजेयुर्ब्बलवान्धीमान्सत्येयुश्चेन्द्रविक्रमः।धर्म्मेयुःसन्नतेयुश्चदशमोधर्म्मवित्तमः।अनाधृष्टिरभूत्तेषांविद्वा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्नर्थ्ययुनेकराट्। अचेयुरथ विक्रान्तो देवानामिव वासवः। अनाधृष्टिसुतश्चासीद्राजसूयाश्वमेधभाक्। म
तिनार इति विख्यातो राजा परमधार्मिकः। मतिनारसुता राजंश्चत्वारोमितविक्रमाः। तंसुर्महानतिरथो द्रुमश्चा
प्रतिमद्युतिः। तेषां तंसुर्महावीर्यः पौरवं वंशमुद्वहन्। आजहार यशो दीप्तं जिगाय च वसुंधरां। ईलिनं तु सुतं
तंसुर्जनयामास वीर्यवान्। सोपि कृत्स्नामिमां भूमिं विजिग्ये जयतांवरः। रथंतर्यां सुतान्पंच पंचभूतोपमांस्ततः
ईलिनो जनयामास दुष्मंतः प्रभृतीन्नृपान्। दुष्मंतं शूरभीमौ तु प्रवसुं वसुमेव च। तेषां ज्येष्ठोभवद्राजा दुष्मं
तो जनमेजय। दुष्मंताद्भरतो जज्ञे विद्वान्शाकुंतलो नृपः। तस्माद्भरतवंशस्य विप्रतस्थे महद्यशः। भरतस्तिसृ
षु स्त्रीषु नव पुत्रानजीजनत्। नाभ्यनंदंत तान्राजा नानुरूपा ममेति सुता। ततस्तन्मातरः क्रुद्धाः पुत्रान्निन्युर्यमक्षयं।
ततस्तस्य नरेंद्रस्य वितथं पुत्रजन्म तत्। ततो महद्भिः क्रतुभिरीजानो भरतस्तदा। लेभे पुत्रं भरद्वाजाद्भुमन्युं ना १४५
म भारत। ततः पुत्रिणमात्मानं ज्ञात्वा पौरवनंदनः। भुमन्युं भरतश्रेष्ठ यौवराज्येभ्यषेचयत्। ततो दिविरथो ना
म भुमन्योरभवत्सुतः। सुहोत्रश्च सुहोता च सुहविः सुजयस्तथा। पुष्करिण्यामृचीकस्य भुमन्योरभवन्सुताः।
तेषां ज्येष्ठः सुहोत्रस्तु राज्यं प्राप महीक्षितां। राजसूयाश्वमेधाद्यैरयजद्क्रतुभिः सह। सुहोत्रः पृथिवीं कृत्स्नां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

बुभुजेसागरांभूरां।पूर्णाहस्तिगवाश्वैश्चबहुरत्नसमाकुलां।ममज्जेवमहीतस्यभूरिभारावपीडिता।हस्त्य
श्वरथसंपूर्णामनुष्यकलिलाभृशं।सुहोत्रेराजनितदाधर्मतःशासतिप्रजाः।चैत्ययूपांकितांचासीद्भूमिर्श
रतसहस्रमा।प्रवृद्धजनसस्याचसहसेवव्यरोचत।ऐक्ष्वाकीजनयामाससुहोत्रात्पृथिवीपतेः।अजमीढंसुमी
ढंचपुरुमीढंचभारत।अजमीढोवरस्तेषांतस्मिन्वंशःप्रतिष्ठितः।षट्पुत्रान्सोप्यजनयत्तिसृषुस्त्रीषुभारत।
ऋक्षंधूमिन्यथोनीलीदुष्यंतपरमेष्ठिनौ।केशिन्यजनयज्जह्नुंसुतौचजलरूपिणौ।तथेमेसर्वपांचाला
दुष्यंतपरमेष्ठिनोः।अन्वयाःकुशिकाराजन्जह्नोरमिततेजसः।जलरूपिणयोर्ज्येष्ठमृक्षमाहुर्जनाधिपं।ऋ
क्षात्संवरणोजज्ञेराजन्वंशकरःसुतः।तस्मिन्संवरणेराजन्प्रशासतिवसुंधरां।संक्षयःसुमहानासीत्प्रजा
नामितिनःश्रुतं।व्यशीर्यततत्तोराष्ट्रंक्षयैर्नानाविधैस्तथा।क्षुन्मृत्युभ्यामनावृष्ट्याव्याधिभिश्चसमाहतं।अभ्य
घ्नन्भारतांश्चैवसपत्नानांबलानिच।चालयन्वसुधांचेमांबलेनचतुरंगिणा।अभ्ययात्तंचपांचाल्योविजित्य
तरसामहीं।अक्षौहिणीभिर्दशभिःसएनंसमरेजयत्।ततःसदारःसामात्यःसपुत्रःससुहृज्जनः।राजासंव
रणस्तस्मात्पलायतमहाभयात्।सिंधोर्नदस्यमहतोनिकुंजेन्यवसत्तदा।नदीविषयपर्यन्तेपर्वतस्यसमीप

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० तः।तत्रावसन्वहून्कालान्भरतादुर्गमाश्रिताः।तेषांनिवसतांतत्रसहस्रपरिवत्सरान्।अथाभ्यगच्छद्भरता
१४६ न्वसिष्ठोभगवानृषिः।तमागतंप्रयत्नेनप्रत्युद्गम्याभिवाद्य च।अर्घ्यमभ्याहरंस्तेवसिष्ठायमहात्मने।निवे
द्यसर्वमृषयेसत्कारेणसुवर्चसे।तंब्रह्मपुत्रंसंगम्यराजावव्रेस्वयंतदा।पुरोहितोभवानस्तुराज्यायप्रयतेम
हि।ओमित्येववसिष्ठोपिभरतान्प्रत्यभाषत।अथाभिषिच्यत्साम्राज्येसर्वक्षत्रस्यपौरवं।विषाणभूतंसर्वस्यां
पृथिव्यामितिनःश्रुतं।भरताध्युषितंपूर्वंसोध्यतिष्ठत्पुरोत्तमं।पुनर्वलिभृतश्चैवचक्रेसर्वान्महीक्षितः।
ततःसपृथिवींप्राप्यपुनरीजेमहाबलः।आजमीढोमहायज्ञैर्बहुभिर्भूरिदक्षिणैः।ततःसंवरणात्सौरीसु
षावतपतीकुरुं।राजत्वेतंप्रजाःसर्वाधर्मज्ञमभिवव्रिरे।तस्यनाम्नाभिविख्यातंपृथिव्यांकुरुजंगलं।कुरु
क्षेत्रंसुतपसापुण्यंचक्रेमहाबलः।अवीक्षितमभिस्वंततथाचैत्ररथंमुनिं।जनमेजयंचविख्यातंपुत्रांश्चा १४६
स्यानुशुश्रुमः।पंचैतान्वाहिनीपुत्रान्व्यजायतमनस्विनी।अविक्षितात्परिक्षित्तुशवलाश्वश्चवीर्यवान्।आ
भिराजोविराजश्चशाल्मलश्चमहाबलः।उच्चैःश्रवाभङ्गकारोजितारिश्चाष्टमःस्मृतः।एतेषामन्वयायेतुख्या
तास्तेकर्मजैर्गुणैः।जनमेजयादयःसप्ततथैवान्येमहाबलाः।परीक्षितोभवन्पुत्राःसर्वेधर्मपरायणाः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

महसेनोग्रसेनश्चचित्रसेनश्चवीर्यवान्।चंद्रसेनःसुखेनश्चभीमसेनश्चनामतः।जनमेजयस्यतनया
भुविख्यातामहाबलाः।धृतराष्ट्रःप्रथमजःपांडुर्बाह्लीकएवच।निषधश्चमहातेजास्तथाजंबूनदोबली।
कुंडोदरःपदातिश्चवशातिश्चाष्टमस्मृतः।सर्वेधर्म्मार्थकुशलाःसर्वेभूतहितेरताः।धृतराष्ट्रोथराजासी
त्तस्यपुत्रोथकुंडिकः।हस्तीवितर्कःक्राथश्चकुंडलश्चापिपंचमः।हविश्रवास्तथेंद्राभोसुमन्युश्चापराजितः
।धार्तराष्ट्रसुतानांतुत्रीनेतान्प्रथितान्भुवि।प्रतीपंनेत्रधर्म्मंचसुनेत्रंचैवभारत।प्रथितःप्रतीपस्तेषांब
भूवाप्रतिमोभुवि।प्रतीपस्यत्रयःपुत्राजज्ञिरेभरतर्षभ।देवापिःशंतनुश्चैवबाह्लिकश्चमहारथः।देवापि
स्तुप्रवव्राजतेषांधर्म्मपरीप्सया।शंतनुश्चमहींलेभेबाह्लिकश्चमहारथः।भरतस्यान्वयेजाताःसत्ववं
तोमहाबलाः।देवर्षिकल्पान्नृपतेबहवोराजसत्तमाः।एवंविधाश्चाप्यपरेदेवकल्पामहारथाः।जाताम
नोरन्ववायेऐलवंशविवर्द्धनाः इत्यादिपर्व्वणिपुरुवंशानुकीर्त्तनंनाम ८९ जनमेजयउ
त्वत्तःश्रुतोमयाविप्रपूर्वेषांसंभवोमहान्।उदाराश्चास्मिन्वंशेस्मिन्राजानोमेपरिश्रुताः।किंतुलघ्वर्थसं
युक्तंप्रियाख्यानंनमामति।प्रीणात्यतोभवान्भूयोविस्तरेणब्रवीतुमे।एतामेवकथांदिव्यामाप्रजापतितो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० १५७ मुने।तेषामाजननंपुण्यंकस्यनप्रीतिमावहेत्।सधर्म्मगुणमाहात्म्यैरभिवर्द्धितमुत्तमं।विष्टभ्यलोकांस्त्र
त्रीनेतान्यशःस्फीतमिवस्थितं।गुणप्रभाववीर्यौजःसत्वोत्साहवतामहं।नतृप्यामिकथांशृण्वन्नमृता
स्वादसम्मिताम्॥ वैशं॥ शृणुराजन्मयासम्यक्पुराद्वैपायनाच्छ्रुतं।प्रोच्यमानमिदंकृत्स्नंत्वद्वंश
जननंमहत्।दक्षस्यादितिरदितेर्विवस्वान्विवस्वतोमनुः।मनोरिलाइलायाःपुरूरवाःपुरूरवसआयुःआ
युषोनहुषःनहुषस्यययातिः।ययातेर्द्वेभार्येबभूवतुःउशनसोदुहितादेवयानीवृषपर्वणश्चदु
हिताशर्म्मिष्ठानाम।अत्रानुवंशश्लोकोभवति।यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत।द्रुह्युंचानुंचपूरुं
चशर्म्मिष्ठावार्षपर्वणी।तत्रयदोर्यादवाःपूरोःपौरवाः।पूरोस्तुभार्याकौशल्यानाम।तस्यामस्यजज्ञेज
नमेजयोनाम।यस्त्रीनश्वमेधानाजहार।विश्वजिताचेष्ट्वावनंविवेश।जनमेजयःखल्वनन्तामुपयेमेमाधवीं १५७
तस्यामस्यजज्ञेप्राचिन्वान्।यःप्राचींदिशंजिगाययावत्सूर्योदयादिति।ततस्तस्यप्राचिन्वत्वं।प्राचिन्वान्ख
ल्वश्मकीमुपयेमेतस्यामस्यजज्ञेसंपातिः।संपातिःखलुदृषद्वतोदुहितरंवराङ्गीनामोपयेमेतस्याम
स्यजज्ञेहंपातिःसखलुकृतवीर्यस्यदुहितरमुपयेमेभानुमतीनाम।तस्यामस्यजज्ञेसार्वभौमःसख

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

लुर्जित्वाहरत्कैकेयीं सुनंदां नाम। तस्यामस्य जज्ञे जयत्सेनः। स खलु वैदर्भीमुपयेमे। सुसुश्रुवां नाम। तस्या
मस्य जज्ञे ऽर्वाचीनः। अर्वाचीनो वैदर्भीमेवापरामुपयेमे मर्यादां नाम। तस्यामस्य जज्ञे ऽरिहः। अरिहः
खल्वांगेयीमुपयेमे तस्यामस्य जज्ञे महाभौमः। महाभौमः खलु प्रासेनजितीमुपयेमे सुयज्ञां नाम त
स्यामस्य जज्ञे ऽयुतनायी। यः पुरुषमेधानामयुतमाहरत्। तेनास्यायुतनायित्वं। अयुतनायी खलु पृथु
श्रवसो दुहितरमुपयेमे भासां नाम। तस्यामस्य यज्ञे ऽक्रोधनः। अक्रोधनः खलु कालिंगीं करकंडूं नामो
पयेमे। तस्यामस्य जज्ञे देवातिथिः। देवातिथिर्वैदेहीमुपयेमे मर्यादां नाम। तस्यामस्य जज्ञे ऽरुचः। अ
रुचः खल्वांगीमुपयेमे देवां नाम। तस्यां पुत्रमजीजनत्। ऋक्षं। ऋक्षः खलु तक्षकदुहितरमुपयेमे ज्वालां
नाम। तस्यां पुत्रं मतिनारं नामोत्पादयामास। मतिनारश्च खलु सरस्वत्यां गुणसमुदितं द्वादशवार्षिकं
सत्रमाजहार। निवृत्ते सत्रे सरस्वत्यभिगम्य तं भर्तारं वरयामास। तस्यां पुत्रमजनयत्। तंसुं नाम। अत्रानु
वंशश्लोको भवति। तंसुं सरस्वती पुत्रं मतिनाराद्जीजनत्। इलिनं जनयामास कालिंग्यां तंसुरात्मजं।
इलिनस्तु रथंतर्यां दुष्यंताद्यान् पंच पुत्रानजनयत्। दुष्यंतः खलु विश्वामित्रदुहितरं शाकुंतलां नामो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१४८

पयेमे। तस्यामस्य जज्ञे भरतः तत्र श्लोको भवतः। माता भस्त्रा पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः। भरस्व पुत्रं
दुष्यन्तमावमंस्थाः शकुन्तलां। रेतोधाः पुत्र उन्नयति नरदेव यमक्षयात्। त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमा
ह शकुन्तला। ततोस्य भरतत्वं। भरतः खलु कैकेयीमुपयेमे सार्वसेनीं सुनंदां नाम। तस्यामस्य जज्ञे भुम
न्युः। भुमन्युः खलु दाशार्हीमुपयेमे। तस्यामस्य जज्ञे सुहोत्रः। सुहोत्रः खलु इक्ष्वाकुकन्यामुपयेमे सुवर्णां
नाम। तस्यामस्य जज्ञे हस्ती य इदं हस्तिनापुरं स्थापयामास। एतदस्य हास्तिनपुरत्वं। हस्ती खलु त्रैगर्त्ती
मुपयेमे यशोधरां नाम तस्यामस्य जज्ञे विकुंठनः। विकुंठनः खलु दाशेयीमुपयेमे सुपर्णां नाम। तस्या
मस्य जज्ञे अजमीढः। अजमीढस्य द्वात्रिंशत् पुत्रशतं बभूव। कैकेय्यां नागायां गांधार्यां विमलायां ऋक्षा
यां चेति। पृथक्पृथक् वंशकरा नृपतयः। तत्र वंशकरः संवरणः। संवरणश्च वैवस्वतीं तपतीं नामोपये
मे। तस्यामस्य जज्ञे कुरुः। कुरुः खलु मागधीमुपयेमे अमृतां नाम तस्यामस्य जज्ञे परिक्षित्। परिक्षित् ख
लु बाहुदामुपयेमे सुयशां नाम। तस्यामस्य जज्ञे भीमसेनः। भीमसेनः खलु कैकेयीमुपयेमे। सुकु
मारीं नाम। तस्यामस्य जज्ञे पर्धिश्रवाः। यमाहुः प्रतीपन्नाम। प्रतीपः खलु शैब्यामुपयेमे। सुनंदां ना

१४८

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मातस्यां पुत्रानुत्पादयामास। देवापिं शंतनुं वाह्लीकमिति। देवापिः खलु बाल एव वनं विवेश। शां
तनुस्तु महीपालो भवत्। तत्रानुवंशो भवत्। यं यं करेण स्पृशति जीर्णं स सुखमश्नुते। पुनर्युवा च भ
वति तस्मात्तं शंतनुं विदुः। शंतनुः खलु गंगां भागीरथीमुपयेमे। तस्यामस्य जज्ञे देवव्रतो यमाहुर्भी
ष्ममिति। भीष्मः खलु पितुः प्रियचिकीर्षया सत्यवतीमुदावहन्मातरं यामाहुर्गंधवतीति। तस्यां का
नीनो गर्भः पराशरात् द्वैपायनो भवत्। तस्यामेव सत्यवत्यां शंतनुर्द्वौ पुत्रौ जनयामास। चित्रांगदं वि
चित्रवीर्यं च। तयोरप्राप्तयौवन एव चित्रांगदो गंधर्वेण हतः। विचित्रवीर्यस्तु राजा भवत्। विचित्रवी
र्यस्तु कौशल्यात्मजे विकांबालिके काशिराजदुहितरावुपयेमे। विचित्रवीर्यस्त्वनपत्य एव विदेहत्वं
प्राप्तः सत्यवती चिंतयामास। मा दौष्यंतो वंशउच्छिद्येदिति द्वैपायनमृषिं मनसा चिंतयामास। स तस्याः
पुरः स्थित्वोवाच किं करवाणीति। सा तमुवाच। भ्राता तवानपत्य एव स्वर्यातो विचित्रवीर्यः। साध्वप
त्यं तस्योत्पादयेति। स परमित्युक्त्वा त्रीन्पुत्रानुत्पादयामास। धृतराष्ट्रं पांडुं विदुरं चेति। तत्र धृतरा
ष्ट्रस्य राज्ञः पुत्रशतं बभूव। गांधार्यां वरदानाद् द्वैपायनस्य। तेषां धृतराष्ट्रपुत्राणां चत्वारः प्रवराः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० १४९ भूवुः।दुर्योधनोदुःशासनोविकर्णश्चित्रसेनश्चेति।पांडोस्तुभार्येद्वेबभूवतुः।कुंतीपृथामाद्रीचेति।उभेस्त्री
रत्ने।अथपांडुर्मृगयांचरन्मैथुनगतमृषिंमृगयावर्त्तमानमपश्यत्।तथैवाप्राप्तसुतमनास्वादितकामरस
मतःपृष्ठंबाणेनजघान।सबाणविद्ध उवाचपांडुंचरताधर्ममिमंयेनत्वयाभिद्रुतेनकामरसस्याहमनवाप्तका
मरसोनिहतस्तस्मात्त्वमेवामवस्थामासाद्यानाप्तकामरसःपंचत्वमवाप्स्यसिद्विप्रमेवेतिसविवर्णरू
पःपांडुःशापंपरिहरमाणोनोपासर्पतभार्येवाक्यंचोवाचस्वचापल्यादिमंप्राप्तवानहंशापंपश्रृणोमिन
वानपत्यस्यलोकाःसंतीतिसात्वमदर्थंपुत्रानुत्पादयस्वेति।ततःकुंतीपुत्रानुत्पादयामास।धर्म्माद्युधिष्ठि
रंवाताद्भीमसेनंशक्रादर्जुनमिति।सहृष्टनृपःपांडुरुवाचयेयंतेसपत्नमनपत्यासाध्वस्यांअपत्यमुत्पाद्यतामि १४९
ति।सएवमस्त्विस्तुक्तःकुंत्याततोमाद्र्यामश्विभ्यांनकुलसहदेवावुत्पादितौ।माद्रींखल्वलंकृतांदृष्ट्वापां
डुर्भावंचक्रे।सतांस्पृष्ट्वैवविदेहत्वंप्राप्तः।ततोऽनंतरंचितास्थंमाद्रीसमारुरोह।उवाचचकुंतीं।यमयोरक्ष्ययाप्रम
त्तयाभवितव्यमिति।ततस्तेपांडवाःपंचकुंत्यासहिताहस्तिनापुरेआनीतास्तापसैर्भीष्मस्यविदुरस्यनिवे
दिताः।सर्ववर्णानांनिवेद्यान्तर्हितास्तापसाबभूवुः।प्रेक्षतामेवतेषांतद्वाक्यमुपश्रुत्यभगवतामुक्तः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अंतरिक्षात्पुष्पवृष्टिःपपात।देवदुंदुभयश्चप्रणेदुःपरिगृह्यताश्चपांडवाःपितुर्निधनमावेदयांचक्रुः।त
स्यौर्ध्वदेहिकंन्यायतःकृतवंतःपांडवाःतत्रनिवसतःपांडवान्बाल्यात्प्रभृतिदुर्योधनोनामर्षयत्।पापा
चारोराक्षसीबुद्धिमास्थितोनेकैरुपायैरुद्धर्तुंव्यवसितोभावित्वादर्थस्यनशकिताःसमुद्धर्तुंततःधृतरा
ष्ट्रेणव्याजेनवारणावतमनुप्रहितागमनमरोचयंस्तत्रापिजतुगृहेदग्धुंसमारब्धाःनशकिताः।विदुरमं
त्रितेनबुद्धिप्रज्ञानीतिबलात्।तस्माद्धिडिंबमंतरालेहत्वैकचक्रांगताः।तस्यामप्येकचक्रायांबकंनामर
क्षसंहत्वापंचालराज्यमभिगताःतत्रद्रौपदींभार्यामविंदंतस्वविषयंचाजग्मुःकुशलिनः।पुत्रांश्चोत्पाद
यामासुःप्रतिविंध्यंयुधिष्ठिरः।श्रुतसोमंवृकोदरः।श्रुतकीर्त्तिमर्जुनः।शतानीकंनकुलः।श्रुतकर्मा
णंसहदेवः।युधिष्ठिरस्तुगोवासनस्यशैब्यस्यदेविकांनामकन्यांस्वयंवरेलेभे।तस्यांपुत्रंजनयामास।यौधे
यंनाम।भीमसेनस्तुकाश्यांबलंधरांनामोपयेमे।वीर्यशुल्कांकन्यांतस्यांपुत्रंसर्वगंनामोत्पादयामास।अर्जु
नःखलुद्वारवत्यांभगिनींवासुदेवस्यसुभद्रांनामभद्रभाषिणींभार्यामुदवहत्।स्वविषयंचाभ्याजगामकु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ब्रा०पु०
१५०

शालीतस्यांपुत्रमभिमन्युंनामातीवगुणसंपन्नंदयितंवासुदेवस्याजनयत्।नकुलश्चैद्यांरेणुमतींनामकन्या
मुद्वहत्।तस्यांपुत्रंनिरमित्रंनामाजनयत्।सहदेवोपिमाद्रीमेवस्वयंवरेविजयांनामोपयेमे।मद्रराजदुहि
तरंतस्यांपुत्रमजनयत्सुहोत्रं।भीमसेनस्तुपूर्वमेवहिडिंबायांराक्षसंघटोत्कचंनामजनयामास।इत्येतेए
कादशपांडवानांपुत्रास्तेषांवंशकरोभिमन्युः।सविराटस्यदुहितरमुत्तरांनामोपयेमे।तस्यामस्यपरासु
र्गर्भोजायत।तमुत्संगेनपृथाजग्राह।नियोगात्पुरुषोत्तमस्यवासुदेवस्यषाण्मासिकंपरासुंगर्भमहमे
नंजीवयिष्यामीति।सभगवतावासुदेवेनासंजातबलवीर्यपराक्रमोऽकालजातोऽस्त्राग्निनादग्धःतेजसा
स्वेनसंजीवितःसंजीवयित्वाचैनमुवाच।परिक्षीणेकुलेजातोभवत्वंपरिक्षिन्नामेतिपरिक्षित्तुखलुमाद्रवतीं १५०
नामोपयेमेत्वन्मातरंयस्यांभवान्जनमेजयः।भवतोपिवपुष्टमायांद्वौपुत्रौजज्ञाते।शतानीकःसंकुति
श्च।शतानीकस्यापिवैदेह्यांपुत्रमुत्पत्स्यतेसोमदत्तः।इत्येवंपूरोर्वंशःपांडवानांचकीर्तितः।धन्यःपुण्यः
परमःपवित्रःसततंश्रोतव्योब्राह्मणैर्नियमवद्भिरनंतरंक्षत्रियैःसद्धर्मनिरतैःप्रजापालनतत्परैर्वै

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्नैपरपिचश्रोतव्योधिगम्यस्तथाशूद्रैरपिचश्रोतव्यस्त्रिवर्णेषुशुश्रूषुभिर्ब्राह्मणांतरितमितिइतिहासमिमं
पुण्यंविशेषतः श्रावयिष्यंतियेब्राह्मणाःश्रोष्यंतिवानियतात्मनः।स्वर्गंजितःपुण्यलोकाःसततंदेवब्रा
ह्मणमनुष्याणांमान्याःसंपूजनीयाश्चपरंहीदंभारतंभगवताव्यासेनोक्तंपावनंब्राह्मणाद्द्योवर्णाःश्रद्द
धानाविमत्सरणमैत्रावेदव्रतसंपन्नाःश्रोष्यंतितेपिस्वर्गोजितःसुकृतिनोनशोच्याःकृताकृतैः।भवतिचात्र
श्लोकः।इदंहिवेदैःसमितंपवित्रमपिचोत्तमं।धन्यंयशस्यमायुष्यंश्रोतव्यंनियतात्मभिः इत्यादिपर्व
णिपुरुवंशानुकीर्तनंसमाप्तम् ९० वैशम्पा इक्ष्वाकुवंशप्रभवोराजासीत्पृथिवीपतिः।मह
भिषइतिख्यातःसत्यवाक्सत्यविक्रमः।सोश्वमेधसहस्रेणराजसूयशतेनच।तोषयामासदेवेंद्रंस्वर्गंले
भेततःप्रभुः।ततःकदाचिद्ब्रह्माणमुपासांचक्रिरेसुराः।तत्रराजर्षयोह्यासन्सचराजामहाभिषः।अथगंगा
सरिच्छ्रेष्ठासमुपायात्पितामहं।तस्यावासःसमुद्धूतंमारुतेनशशिप्रभं।ततोभवन्सुराःसर्वेसहसावाङ्मु
खास्तदा।महाभिषस्तुराजर्षिरशंकोदृष्टवान्नदीम्।सोपध्यातोभगवताब्रह्मणासमहाभिषः।उक्तश्चजा
तोमर्त्येषुपुनर्ल्लोकानवाप्स्यसि।सचिंतयित्वानृपतिर्नृपानन्यांस्तपोधनान्।प्रतीपंरोचयामासपितरंभू

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रिवर्त्त्य सा। महाभिषं तु तं दृष्ट्वा नदी धैर्याच्युतं नृपं। तमेव मनसा ध्यायन्त्युपावर्त्तत्सरिद्वरा। सा तु विध्वस्तव
पुषं कश्मलाभिहतं तदा। नृपं मनसि चैकृत्वा जगाम नृपतिं प्रति। ददर्श पथि गच्छंती वसून्देवान्दिवौक
सः। तथा रूपांश्च तान्दृष्ट्वा पप्रच्छ सरितां वरा॥ गंगोवाच ॥ किमिदं नष्टरूपास्थ कच्चित्क्षेमं दिवौ
कसः। तामूचुर्वसवो देवाः शप्ताः स्मो वै महानदि। अल्पेपराधे संरंभाद्वसिष्ठेन महात्मना। विमूढा हि व
यं सर्वे दृष्ट्वा तमृषिसत्तमं। संध्यां वशिष्ठमासीनं समेत्याभिसृताः पुरा। तेन कोपाद्वयं शप्ता योनौ संभवते
ति ह। न शक्यमन्यथा कर्त्तुं यदुक्तं ब्रह्मवादिना। त्वमस्मान्मानुषी भूत्वा सूष पुत्रान्वसून्भुवि। न मानु
षीणां जठरं प्रविशेम वयं शुभे। इत्युक्ता तैश्च वसुभिस्तथेत्युक्त्वाब्रवीदिदं॥ गंगोवाच ॥ मर्त्त्येषु
पुरुषव्याघ्रः को मे भर्त्ता भविष्यति। कथयध्वं समासेन यथा कर्त्तास्मि तत्तथा॥ वसव ऊचुः ॥ प्रतीप १५१
स्य सुतो राजा शांतनुर्लोकविश्रुतः। भविता मानुषे लोके स ते भर्त्ता भविष्यति गंगोवाच ममाप्ये
वं मतं देवा यथा मां वदतानघाः। प्रियं तस्य चिकीर्षामि युष्माकं चैतदीप्सितं वसव ऊचुः जातान्कु
मारान्स्वानप्सु प्रक्षेप्तुं वै त्वमर्हसि। यथा न चिरकालान्नो निष्कृतिः स्यात्त्रिलोकगे गंगोवाच एवमेत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्करिष्यामि पुत्रस्तस्य विधीयतां॥ नास्य मोघः संगमस्स्यात्पुत्रहेतोर्म्मया सह   वसव ऊचुः   तुरीयार्द्धं प्र
दास्यामो वीर्य्यस्यैकैकशो वयं। तेन वीर्येण पुत्रस्ते भविता तस्य चेप्सितं। न संपत्स्यति मर्त्येषु पुनस्तस्य तु
संततिः। तस्मादपुत्रः पुत्रस्ते भविष्यति स वीर्यवान्॥ वैशं ॥ एवं ते समयं कृत्वा गंगायां वसवः सहाज
ग्मुः प्रहृष्टमनसो यथासंकल्पमञ्जसा   इत्यादिपर्वणि महाभिषोपाख्याने   ९१   वैशं   ततः प्र
तीपो राजा स सर्वभूतहिते रतः। निषसाद समा बह्वीर्गंगाद्वारगतो जपन्तस्य रूपगुणोपेता गंगा स्त्रीरूप
धारिणी। उत्तीर्य सलिलात्तस्माल्लोभनीयतमाकृतिः। अधीयानस्य राजर्षेर्दिव्यरूपा मनस्विनी। दक्षि
णं शालसंकाशमूरुं भेजे शुभानना। प्रतीपः स महीपालः तामुवाच मनस्विनीं। किं ते करोमि कल्याणि
प्रियं यत्तेभिकांक्षितं   स्त्री उवाच   त्वामहं कामये राजन् कुरुश्रेष्ठ भजस्व मां। त्यागः कामवशानां
हि स्त्रीणां सद्भिर्विगर्हितः   प्रतीप उ   नाहं परस्त्रियं कामाद्गच्छेयं वरवर्णिनि। न वासवर्णां कल्याणि ध
र्म्यं तद्धि व्रतं मम। यः स्वदारान्परिसज्य पारक्यां सेवते स्त्रियं। निरयान्नैव मुच्येत यावदाभूतसंप्लवं   स्त्री
उवाच   नाश्रेयस्यस्मि नागम्या न वक्तव्या च कर्हिचित्। भजस्व मां भजमानां राजन्काम्यां वरस्त्रियं ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१५२

प्रतीपउ मयानिर्दिष्टमेतत्ते यन्मां देशयसि प्रिये। अन्यथा प्रतिपन्नं मां नाशयेद्धर्म्मविप्लवः। संप्राप्य द
क्षिणं चोरुं त्वमाश्लिष्टा वरांगने। अपत्यानां स्नुषाणां च भीरु विद्ध्येतदासनं। सव्योरुः कामिनीभोग्यस्त्व
यासश्च विवर्जितः। तदस्मादहं नाचरिष्ये त्वयि कामं वरांगने। स्नुषा मे भव कल्याणि पुत्रार्थे त्वां वृणोम्य
हं। स्नुषापक्षं हि वामोरु त्वमागम्य समाश्रिता॥ स्त्र्युवाच एवमप्यस्तु धर्म्मज्ञ संयुज्याहं सुतेन
ते। त्वद्भक्त्या तु भजिष्यामि विख्यातं भारतं कुलं। पृथिव्यां पार्थिवा ये च तेषां यूयं परायणं। गुणा न हि
मया शक्या वक्तुं वर्षशतैरपि। कुलस्य ये वः प्रथितास्तत्साधुत्वमनुत्तमं। स मयेनेह धर्म्मज्ञ आचरे
यं च यद्विभो। तत्सर्वमेव पुत्रस्ते न मीमांसेत कर्हिचित्। एवं वसन्ती पुत्रे ते वर्द्धयिष्याम्यहं प्रियं। पुत्रैः
पुण्यैः प्रियैः सर्वैः सुखं प्राप्स्यति ते सुतः॥ वैशं॥ तथेत्युक्त्वा तु सा राजंस्तत्रैवान्तरधीयत। पुत्र १५२
जन्म परीप्संश्च स राजा तदधारयत्। एतस्मिन्नेव काले तु प्रतीपः क्षत्रियर्षभः। तपस्तेपे सुतस्यार्थे स
भार्यः कुरुनंदन। तयोः समभवत्पुत्रो वृद्धयोः स महाभिषः। शान्तस्य जज्ञे संतानं तस्मादासीत्स शां
तनुः। संस्मरंश्चाक्षयान्लोकान्विजितान्स्वेन कर्म्मणा। पुण्यकर्म्मकृदेवासीच्छान्तनुः पुरुषर्षभः। प्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तीपः शांतनुं पुत्रं यौवनस्थं ततो नृशशास प्रतीपस्तु पुरा मां स्त्री समाभ्यागाच्छांतनो भूतये तव।
त्वामाव्रजेद्यदि रहः सा पुत्र वरवर्णिनी। कामयानातिरूपाढ्या दिव्यस्त्री पुत्रकाम्यया। सा त्वया नाभिव
क्तव्या कासि कस्यासि वांगना। यच्च कुर्यान्न तत्कार्यं संप्रष्टव्या कदाचन। भजमानां नियोगान्मे भजे
था इत्युवाच तं॥ वैशं ॥ एवं संदिश्य तनयं प्रतीपः शांतनुं तदा। स्वे राज्ये चाभिषिच्यैनं वनं राजा वि
विवेश सः। स राजा शांतनुर्धीमान् देवराजसमद्युतिः। बभूव मृगयाशीलः सततं वनगोचरः। स मृ
गान्महिषांश्चैव विनिघ्नन् राजसत्तमः। गंगामनुचचारैकः सिद्धचारणसेवितां। स कदाचिन्महाराज
ददर्श परमां स्त्रियं। जाज्वल्यमानां वपुषा साक्षाच्छ्रियमिवापरां। सर्वानवद्यां सुदतीं दिव्याभरणभू
षितां। सूक्ष्मांबरधरामेकां पद्मांतरसमप्रभां। तां दृष्ट्वा हृष्टरोमाभूद्विस्मितो रूपसंपदा। पिबन्निव च ने
त्राभ्यां नातृप्यत नराधिपः। सा च दृष्ट्वैव राजानं विस्मितं तं महाद्युतिं। स्नेहादागतसौहार्दा नातृप्यत
विलासिनी। तामुवाचाथ राजा वै शांत्वयन् श्लक्ष्णया गिरा। देवी वा दानवी वा त्वं गंधर्वी यदि वाप्सराः।
यक्षी वा मानुषी वासि पन्नगी वा सुमध्यमे। याचे त्वां सुरगर्भाभे भार्या मे भव शोभने॥ वैशं ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१५३

एतच्छ्रुत्वावचोराज्ञः सस्मितंमृदुवल्गुच। वसूनांसमयंस्मृत्वासाभ्यागच्छदनिंदिता। उवाचचैनंराजा
नंह्लादयंतीमनोगिरा। भविष्यामिमहीपालमहिषीतेवशानुगा। यत्तुकुर्यामहंराजन्शुभंवायदिवा
शुभं। नतद्वारयितव्यास्मिनवक्तव्यास्मिचाप्रियं। एवंहिवर्तमानाहंत्वयिवत्स्यामिपार्थिव। वारिता
विप्रियंचोक्तात्यजेयंत्वामसंशयं। तथेतिराज्ञासाचोक्तातदाभारतसत्तम। प्रहर्षमतुलंलेभेप्राप्यतं
पार्थिवोत्तमं। आसाद्यशंतनुस्तांचबुभुजेकामतोवशी। नप्रष्टव्येतिमन्वानोनसतांकिंचिदुक्तवा
न्। सतस्याःशीलवृत्तेनरूपौदार्यगुणेनच। उपचारेणचरहस्तुतोषजगतीपतिः। दिव्यरूपाहिसादेवी
गंगात्रिपथगामिनी। मानुषंविग्रहंश्रीमत्कृत्वासासुमनोहरं। भाग्योपनतकामस्यभार्येवोपस्थिताभव
त्। शंतनोराजसिंहस्यदेवराजसमद्युतेः। संभोगस्नेहचातुर्यैर्हावलास्यैर्मनोहरैः। राजानंरमयामा १५३
सयथारेमेतथैवसः। सराजारतिशक्तत्वादुत्तमस्त्रीगुणैर्हृतः। संवत्सरानृतून्मासान्नबुबोधबहून्
गतान्। रममाणस्तयासार्द्धंयथाकामंजनेश्वरः। अष्टावजनयत्पुत्रांस्तस्याममरवर्णिनः। जातंजा
तंचसापुत्रंक्षिपत्यंभसिभारत। प्रीणामित्वाहमित्युक्त्वागंगास्रोतस्यमज्जयत्। तस्यतन्नप्रियंराज्ञः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

शंतनोरभवन्नदा न सतां किंचनोवाच त्या गाङ्गी तो महीपतिः। अथ तामष्टमे जाते पुत्रे प्रहसितामि
वातुर्वाच राजा दुःखार्त्तः परीप्सन् पुत्रमात्मनः। मा वधीः कासि कस्यासि किं हिंससि सुतानिति पु
त्रघ्नि सुमहत्पापं संप्राप्तं ते सुगर्हितं॥ स्त्र्युवाच पुत्रकाम न ते हन्मि पुत्रं पुत्रवतां वर। जी
र्णस्तु मम वासोयं यथा स समयः कृतः। अहं जह्नुसुता गंगा महर्षिगणसेविता। देवकार्यार्थसिद्ध
र्थमुषिता हं त्वया सह। अष्टौ ये वसवो देवा महाभागा महौजसः। वशिष्ठशापदोषेण मानुषत्वमुपा
गताः। तेषां जनयिता नान्यस्त्वदृते भुवि विद्यते। मद्विधा मानुषी धात्री लोके नास्तीह काचन। तेषां तु ज
ननीहेतोर्मानुषत्वमुपागताः। जनयित्वा वसूनष्टौ जिता लोकास्त्वयाक्षयाः। देवानां समयो ह्येष वसू
नां तु श्रुतो मया। जातं जातं मोक्षयिष्ये जन्मतो मानुषादिति। तत्ते शापाद्विनिर्मुक्ता आपवस्य महात्म
नः। स्वस्ति तेस्तु गमिष्यामि पाहि पुत्रं महाव्रतं। एष पर्यायवासो मे वसूनां सन्निधौ कृतः। मत्प्रसूतं वि
जानीहि गंगादत्तमिमं सुतं इत्यादिपर्वणि भीष्मोत्पत्तिः ९२ शंतनुरु आपवो ना
मकस्त्वेष वसूनां किंच दुःकृतं। यस्याभिशापात्ते सर्वे मानुषीं योनिमाश्रिताः। अनेन च कुमारेण गं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
१५४

गादत्तेन किं कृतं। यस्यचैवं कृतेनायं मानुषेषु निवत्स्यति। ईशानाः सर्वलोकस्य वसवस्ते तु वै कथं। मा
नुषेषूदपद्यंत तन्ममाचक्ष्व जाह्नवि वैशंप० सैवमुक्ता ततो गंगा राजानमिदमब्रवीत्। भर्त्तारं जा
ह्नवी देवी शांतनुं पुरुषोत्तमं॥ गंगोवाच ॥ यं लेभे वरुणः पुत्रं पुरा भरतसत्तम। वशिष्ठं नाम तेजस्
स्वीख्यातमापव इत्युत। तस्याश्रमपदं दिव्यं वकुपक्षिगणान्वितं। मेरोः पार्श्वे नगेंद्रस्य सर्वर्तुकुसुमावृतं।
स वारुणिस्तपस्तेपे तस्मिन्भरतसत्तम। वने पुण्यकृतां श्रेष्ठः स्वादुमूलफलोदके। दक्षस्य दुहिता या
तु सुरभी समिविश्रुता। साप्रसूतानु गां देवी कश्यपाद्भरतर्षभ। अनुग्रहार्थं जगतः सर्वकामदुघां वरां। तां
गां लेभे तु धर्मात्मा होमधेनुं स वारुणिः। सा तस्मिंस्तापसारण्ये वसंती मुनिसेविते। चचार तद्वने सर्वे गौरपे
तभया तदा। अथ तद्वनमाजग्मुः कदाचिद्भरतर्षभ। धृवाद्या वसवः सर्वे देवदेवर्षिसेवितं। ते सदारा वनं त १५४
त्रव्यचरंतः समंततः। रेमिरे रमणीयेषु पर्वतेषु वनेषु च। तत्रैकस्याथ भार्या तु वसोर्वासवविक्रम। गां
चरंती वने तस्मिन्नाददर्श सुमध्यमा। आपवस्य महाराज सर्वकामधुगुत्तमां। सा विस्मयसमाविष्टा र
शीलातिशयसंपदा। दिवे वै दर्शयामास गां तां गोवृषभेक्षणां। स्वापीनां च सुदोग्ध्रीं च सुवालधिमुखीं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तथा।नुपपन्नांगुणैःसर्वैःशीलेनानुत्तमेनच।एवंगुणसमायुक्तांवसवेवसुनंदनी।दर्शयामासराजें
द्र पुरापौरवनंदन।द्यौस्तदातांचदृष्ट्वैवगांगजेंद्रेंद्रविक्रम।उवाचराजंस्तांदेवींतस्यारूपगुणैर्हृतः॥
एषागौरुत्तमादेविवारुणेरसितेक्षणे।ऋषेस्तस्यवरारोहेयस्येदंवनमुत्तमं।अस्याःक्षीरंपिबेन्म
र्त्यःस्वादुयोवैसुमध्यमे।दशवर्षसहस्राणिसजीवेत्स्थिरयौवनः।एतच्छ्रुत्वातुसादेवीनृपोत्तमसु
मध्यमा।तमुवाचानवद्यांगीभर्तारंदीप्ततेजसं।अस्तिमेमानुषेलोकेनरदेवात्मजासखी।नाम्ना
जितवतीनामरूपयौवनशालिनी।उशीनरस्यराजर्षेःसत्यसंधस्यधीमतः।दुहिताप्रथितालोके
मानुषेरूपसंपदा।तस्याहेतोर्महाभागसवत्सांगांममेप्सितां।आनयस्वसुरश्रेष्ठत्वरितंपुण्यवर्द्ध
न।यावदस्याःपयःपीत्वासासखीममानद।मानुषेषुभवत्वेषाजरारोगविवर्जिता।एतन्मममहाभा
गकर्तुमर्हस्यनिंदित।प्रियंप्रियतरंह्यस्मान्नास्तिमेन्यत्कथंचन।एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यादेव्याःप्रियचि
कीर्षया।पृथ्वाद्यैर्भ्रातृभिःसार्द्धंद्यौस्तथातांजहारगां।तयाकमलपत्राक्ष्यानियुक्तोद्यौस्तदानृप।ऋ
षेस्तस्यतपस्तीव्रंनशशाकनिरीक्षितुं।हृतागौःसाततस्तेनप्रतापश्चनतर्कितः।अथाश्रमपदंप्रा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मूः फलान्यादायवारुणिः।नचापश्यत्सगांतत्रसवत्सांकाननोत्तमे।ततःसमृगयामासवनेतस्मिंस्त
पोधनः।नाध्यगच्छच्चमृगयंस्तांगांमुनिरुदारधीः।ज्ञात्वातथापनीतांगांवसुभिर्दिव्यदर्शनः।ययौ
क्रोधवशंसद्यःसशापचवसूंस्तदा।यस्मान्मेवसवोजह्रुर्गांवैदोग्ध्रींसुवालधीं।तस्मात्सर्वेजनिष्य
तिमानुषेषुनसंशयः।एवंशशापभगवान्वसूंस्तान्मुनिसत्तमः।वशंक्रोधस्यसंप्राप्तःआपवोऋ
पसत्तम।शप्त्वाचतान्महाभागस्तपस्येवमनोदधे।एवंसशप्तवान्राजन्वसूनष्टौतपोधनः।मह
प्रभावोदेवर्षिर्देवान्क्रोधसमन्वितः।अथाश्रममनुप्राप्तास्तस्यभूयोमहात्मनः।शप्ताःस्मइतिवाभि
ज्ञास्तमृषिंवसवस्तदा।प्रसादयन्तस्तमृषिंवसवःपार्थिवर्षभ।नचालभन्ततस्मात्तेप्रसादमृषिसत्तमा
त्।आपवात्पुरुषव्याघ्रसर्वधर्मविशारदात्।उवाचचसधर्मात्माशप्तायूयंधृवादयः।अनुसंवत्स १५५
राच्छापंसर्वेवैप्रतिमोक्ष्यथ।अयंतुयत्कृतेयूयंमयाशप्ताःसवत्स्यति।द्यौस्तदामानुषेलोकेदीर्घकालं
स्वकर्मणा।नानृतंतच्चिकीर्षामिक्रुद्धोयुष्मान्यदब्रुवं।नप्रजास्यतिचाप्येषमानुषेषुमहामतिः।भवि
ष्यतिचधर्मात्मासर्वशास्त्रविशारदः।पितुःप्रियहितेयुक्तःस्त्रीभोगान्वर्जयिष्यति।एवमुक्त्वावसून्स

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्धीन्‌जगामभगवान्नृषिः।ततोमामुपजग्मुस्तेसमस्तावसवस्तदा।अयाचंतचमांराजन्‌वरंसचमया
धृतः।जातंजातंप्रक्षिपास्मान्‌स्वयंगंगेत्वमंभसि।एवंतेषांवरंसम्यक्शप्तानांराजसत्तम।मोक्षार्थंमा
नुषाल्लोकाद्यथावत्कृतवत्यहं।अयंशापाद्दृषेस्तस्यएकएवनृपोत्तम।द्यौराजन्मानुषेलोकेचिरंवत्स्य
तिभारत वैशं एतदाख्यायसादेवीतत्रैवान्तरधीयत।आदायचकुमारंतंजगामचयथेप्सितं।
सतुदेवव्रतोनामगांगेयइतिचाभवत्‌।द्विनामाशांतनोःपुत्रःशांतनोरधिकोगुणैः।शांतनुश्चापिशोकार्तो
जगामस्वपुरंततः।तस्याहंकीर्तयिष्यामिशांतनोरधिकान्गुणान्‌।महाभाग्यंचनृपतेर्भारतस्ययशस्
स्विनः।यस्येतिहासोद्युतिमान्‌महाभारतमुच्यते इत्यादिपर्वणिवंश ९३ वैशं ॥
सराजाशांतनुर्धीमान्‌ देवराजर्षिसत्कृतः।धर्मात्मासर्वलोकेषुसत्यवागितिविश्रुतः।दमोदानंक्ष
माबुद्धिर्ह्रीर्धृतिस्तेजउत्तमं।नित्यान्यासन्महासत्वेशान्तनौपुरुषर्षभे।एवंसगुणसंपन्नोधर्मार्थकुश
लोनृपः।आसीद्भरतवंशस्यगोप्तासाधुजनस्यच।कंबुग्रीवःपृथुव्यंसोमत्तमातंगविक्रमः।अन्वितःपरि
पूर्णार्थैःसर्वैर्नृपतिलक्षणैः।तस्यकीर्तिमतोवृत्तमवेक्ष्यसततंनराः।धर्मएवपरःकामादर्थाच्चेतिव्यव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० स्थिताः।नचास्यसदृशःकश्चित्क्षत्रियोधर्म्मतोभवत्।वर्त्तमानंहिधर्म्मेस्वेसर्वधर्म्मविदांवरं।तंमहीपाम
१५६ हीपालंराजराज्येभ्यषेचयन्।वीतशोकभयाबाधाःसुखस्वप्नविबोधनाः।पतिंभारतगोप्तारंसमपद्यंतभू
मिपाः।तेनकीर्त्तिमताशिष्टाःशक्रप्रतिमतेजसा।यज्ञदानक्रियाशीलाःसमपद्यंतभूमिपाः।शांतनुप्रमुखै
र्गुप्तेलोकेनृपतिभिस्तदा।नियमात्सर्ववर्णानांब्रह्मोत्तरमवर्त्तत।ब्रह्मपर्यचरत्क्षत्रंविशःक्षत्रमनुव्रताः।ब्र
ह्मक्षत्रानुरक्ताश्चशूद्राःपर्यचरन्विशः।सहास्तिनपुरेरम्येकुरूणांपुटभेदने।वसन्सागरपर्यंतामन्वशात
सवसुंधरां।सदेवराजसदृशोधर्म्मज्ञःसत्यसंगरः।दानधर्म्मतपोयोगाच्छ्रियापरमयायुतः।अरागद्वे
षसंयुक्तःसोमवत्प्रियदर्शनः।तेजसासूर्यसंकाशोवायुवेगसमोजवे।अंतकःप्रतिमःकोपेक्षमयापृ
थिवीसमः।वधःपशुवराहाणांतथैवमृगपक्षिणां।शांतनौपृथिवीपालेनावर्त्ततवृथानृप।ब्रह्मधर्म्मो १५६
त्तरेराज्येशांतनुर्विनयात्मवान्।समंशशासभूतानिकामरागविवर्ज्जितः।देवर्षिपितृयज्ञार्थमारभ्यंतत
दाक्रियाः।नचाधर्म्मेणकेषांचित्प्राणिनामभवद्वधः।असुखानामनाथानांतिर्यग्योनिषुवर्त्ततां।सएव
राजाभूतानांसर्वेषामभवत्पिता।तस्मिन्कुरुपतिश्रेष्ठेराजराजेश्वरेसति।श्रितावागभवत्सत्यंदानधर्म्मा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रितंमनः।समसमाःषोडशाष्टौचचतस्रोष्टौतथापराः।रतिमप्राप्नुवन्स्त्रीषुबभूववनगोचरः।तथारूप
स्तथाचारस्तथावृत्तस्तथाश्रुतः।गांगेयस्तस्यपुत्रोभून्नाम्नादेवव्रतोवसुः।ससर्वास्त्रेषुनिष्णातःपार्थिवे
ष्वितरेषुच।महाबलोमहावीर्योमहासत्वोमहारथः।सकदाचिन्मृगंविद्धागंगामनुसरन्नदीं।भागीरथी
मल्पजलांशांतनुर्दृष्टवान्नृपः।तांदृष्ट्वाचिंतयामासशांतनुर्भरतर्षभ।स्यंदतेकिंत्वियंनाद्यसरिच्छ्रेष्ठायथा
पुरा।ततोनिमित्तमन्विच्छन्ददर्शसुमहायशाः।कुमारंदेवगर्भाभंबृहन्तंचारुदर्शनं।दिव्यमस्त्रंविकुर्वा
णंयथादेवंपुरंदरं।कृत्स्नांगंगांसमावृत्यशरैस्तीक्ष्णैरवस्थितं।तांशरैरावृतांदृष्ट्वानदींगंगांतदंतिके।
अभवद्विस्मितोदृष्ट्वाकर्मराजातिमानुषं।जातमात्रंपुरादृष्ट्वातंपुत्रंशांतनुस्तदा।नोपलेभेस्मृतिंधीमान्
अभिज्ञातुंचतमात्मजं।सतुतंपितरंदृष्ट्वामोहयामासमायया।संमोह्यचततःक्षिप्रंतत्रैवांतरधीयत।त
दद्भुतंतदादृष्ट्वातत्रराजासशांतनुः।शंकमानःसुतंगंगामब्रवीद्दर्शयेतिच।दर्शयामासतंगंगाबिभ्रतीरू
पमुत्तमं।गृहीत्वादक्षिणेपाणौतंकुमारमलंकृतं।अलंकृतामाभरणैर्विरजोंबरसंवृतां।दृष्टपूर्वामपिस
तांनाभ्यजानतशांतनुः॥ गंगोवाच ॥यंपुत्रमष्टमंराजंस्त्वंपुरामय्यजायथा८।सोयंवीरस्तवसुतं

 सर्वास्त्रविदनुत्तमः। गृहाणेमंमहाराजमयासंवर्द्धितःसुतः। आदायपुरुषव्याघ्रनयस्वैनंगृहान्विभोवे
 दानधिजगेसांगान्वसिष्टादेववीर्यवान्। कृतास्त्रःपरमेष्वासोदेवराजसमोयुधि। सुराणांसम्मतोनित्य
मसुराणांचभारत। उशनावेदयच्छास्त्रमयंतद्वेदसर्वशः। तथैवांगिरसःपुत्रःसुरासुरनमस्कृतः। यद्वेद
शास्त्रंतच्चापिकृत्स्नमस्मिन्प्रतिष्ठितं। महेष्वासमभिमंराजन् तवपुत्रेमहाबाहोसांगोपांगंमहात्मनिः
।ऋषिःपरैरनाधृष्योजामदग्न्यःप्रतापवान्। यदस्त्रंवेदरामश्चतदप्यस्मिन्प्रतिष्ठितं। महेष्वासमिमंरा
जन्राजधर्मार्थकोविदं। मयादत्तंनिजंपुत्रंगृहाणेमंनराधिप वैशं तथैवसमनुज्ञातःपुत्र
मादायशांतनुः। आजमानंयथादित्यमाययौस्वपुरंप्रति। पौरवस्स्वपुरंगत्वापुरंदरपुरोगमं। सर्वका
मसमृद्धार्थंमेनेसोत्मानमात्मना। पौरवेषुततःपुत्रंराज्यार्थमभयप्रदं। गुणवंतंमहात्मानंयौवराज्येभ्य
षेचयत्। पौरान्सशांतनोःपुत्रःपितरंचमहायशाः। राष्ट्रंचरंजयामासवृत्तेनभरतर्षभ। सतथासहपु
त्रेणरममाणोमहीपतिः। वर्त्तयामासवर्षाणिचत्वार्यमितविक्रमः। सकदाचिद्वनंयातोयमुनामभितो
नदीं। महीपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रद्गंधमुत्तमं। तस्यप्रभवमन्विच्छन्विचचारसमंततः। सददर्शतदाक

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्यां दासानां देवरूपिणीं। तामपृच्छत्स दृष्ट्वैव २ कन्याममितलोचनां। कस्य त्वमसि का वासि किं च भी
रु चिकीर्षसि। साब्रवीद्दासकन्यास्मि धर्मार्थं वाहये तरिं। पितुर्नियोगाद्भद्रं ते दासराज्ञो महात्मनः।
रूपमाधुर्यगंधैस्तां संयुक्तां देवरूपिणीं। समीक्ष्य राजा दासेयीं कामयामास शंतनुः। स गत्वा पितरं
तस्या वरयामास तां तदा। स तु तं प्रत्युवाचेदं दासराजो महीपतिं। जातमात्रैव सा देया वराय वरवर्णिनी।
हृदि कामस्तु मे कश्चित्तं निबोध जनेश्वर। यदीमां धर्मपत्नीं त्वं मत्तः प्रार्थयसेऽनघ। सत्यवागसि सत्ये
न समयं कुरु मे ततः। समयेन प्रदद्यां ते कन्यामेतामहं नृप। न हि मे त्वत्समः कश्चिद्वरो राजा भविष्य
ति॥ शंतनुरु ॥ श्रुत्वा तु वचनं दासव्यवस्येयमहं तव। दातव्यं चेत्प्रदास्यामि न त्वदेयं कथंच
न दाश उ अस्यां जायेत यः पुत्रः स राजा पृथिवीपते। त्वदूर्ध्वमभिषेक्तव्यो नान्यः कश्चन पार्थि
व वैशं नाकामयत तं दातुं वरं दासाय शंतनुः। शरीरजेन तीव्रेण दह्यमानोऽपि भारत। स चिंत
यन्नेव तु तां दासकन्यां महीपतिः। प्रत्ययाद्धास्तिनपुरं कामोपहतचेतनः। ततः कदाचिच्छोचंतं शंतनुं
ध्यानमास्थितं। पुत्रो देवव्रतोऽभ्येत्य पितरं वाक्यमब्रवीत्। सर्वतो लभतः क्षेमं विधेयाः सर्वपार्थिवाः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
१५८

तत्किमर्थमिहाभीक्ष्णं पितः शोचसि दुःखितः। ध्यायन्निव च किं राजन्नाभिभाषसि किंचन। न चाश्वेन
विनिर्यासि विवर्णो हरिणः कृशः। व्याधिमिच्छामि ते ज्ञातुं प्रतिकुर्यां हि तत्र वै। एवमुक्तः स पुत्रेण शांत
नुः प्रत्यभाषत। असंशयं ध्यानपरं यथा वात्थ तथास्म्यहं। अपत्यं नस्त्वमेवैकः श~~तैरपि वरः सुतःन~~
~~चाप्यहं वृथा भूयो~~ कुले महति भारत। शस्त्रनित्यश्च सततं पौरुषे धुर्य्यवस्थितः। अनित्यतां च मर्त्यांना
मनुशोचामि पुत्रक। कथंचित्तव गांगेय विपत्तौ नास्ति नः कुलं। असंशयं त्वमेवैकः शतैरपि वरः सु
तः। न चाप्यहं वृथा भूयो दारान्कर्तुमिहोत्सहे। संतानस्याविनाशार्थं कामये भद्रमस्तु ते। अनपत्यतैकपु तै
त्रत्वमित्याहुर्धर्मवादिनः। चक्षुरेकं च पुत्रश्च अस्ति नास्ति च भारत। चक्षुर्नाशे तनोर्नाशः पुत्रनाशे कुल
क्षयः। अग्निहोत्रं त्रयी विद्या संतानमपि चाक्षयं। सर्वाण्येतान्यपत्यस्य कलां नार्हति षोडशीं। एषा त्र १५८
यी पुराणानां देवतानां च शाश्वती। त्वं च शूरः सदामर्षी शस्त्रनित्यश्च भारत। नान्यत्र युद्धात्तस्मात्ते नि
धनं विद्यते नघ। सोस्मि संशयमापन्नस्त्वयि शांते कथं भवेत्। इति ते कारणं तात दुःखस्योक्तमशेषतः।
वेशम् ततस्तत्कारणं ज्ञात्वा कृत्स्नं चैवमशेषतः। देवव्रतो महाबुद्धिः प्रययावनुचिंतयन्। अभ्यग

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

छत्त्रचैवास्तु दृष्ट्वामात्यं पितुर्हितं। तमपृच्छत्तदाभ्येत्य पितुस्तच्छोककारणं। तस्मै स कुरुमुख्याय यथा
वत्परिपृच्छते। वरं शशंस तां कन्यामुद्दिश्य भरतर्षभ। बलवत्सपत्नतामत्र दोषं पश्यामि केवलं। ततो देव
व्रतो वृद्धैः क्षत्रियैः सहितस्तदा। अभिगम्य दाशराजं कन्यां वव्रे पितुः स्वयं। तं दाशः प्रतिजग्राह विधि
वत्प्रतिपूज्य च। अब्रवीच्चैनमासीनं राजसंसदि भारत॥ दाश उ ॥ त्वमेव नाथः संप्राप्तः शंतनो नृ
पसत्तम॥ पुत्रः प्रवदतां श्रेष्ठः किंतु वक्ष्यामि ते वचः। को हि सांबंधिकं श्लाघ्यमीप्सितं यौनईदृशं। अति
क्रामन्न संतप्येत साक्षादपि पुरंदरः। अपत्यं चैतदार्यस्य यो युष्माकं समो गुणैः। यस्य शुक्रात्सत्यवती
प्रसूता वरवर्णिनी। तेन मे बहुशस्तात पिता ते परिकीर्तितः। अर्हः सत्यवतीं वोढुं सर्वराजसु भार
ता। असितो ह्यपि देवर्षिः प्रत्याख्यातः पुरा मया। सत्यवत्या भृशं ह्यर्थी स हि ब्रह्मर्षिसत्तमः। कन्याकृ
ते नु किंचित्ते वक्ष्यामि भरतर्षभ। बलवत्सपत्नतामत्र दोषं पश्यामि केवलं। यस्य हि त्वं सपत्नः स्या गंध
र्वस्यासुरस्य वा। न स जातु चिरं जीवेत्क्रुद्धे त्वयि परंतप। एतावानत्र दोषो हि नान्यः कश्चन पार्थिव। एत
ज्जानीहि भद्रं ते दानादाने परंतप॥ वैशं ॥ एवमुक्तस्तु गांगेयस्तदा संप्रत्यभाषत। शृण्वतां भूमि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१५९

पालानांपितुरर्थायभारत।इदंमेव्रतमादत्स्वसत्यंसत्यवतांवर।नैवजातोनवाजातईदृशंवक्तुमु
त्सहेत्।एवमेतत्करिष्यामियथात्वमनुभाषसे।योस्यांजनिष्यतेपुत्रःसनोराजाभविष्यति।इत्युक्तः
पुनरेवाथतंदाशःप्रत्यभाषत।चिकीर्षुर्दुष्करंकर्मराज्यार्थेभरतर्षभ।त्वमेवनाथःसंप्राप्तःशा
न्तनोरमितद्युते।कन्यायाश्चैवधर्मात्मन्प्रभुर्दानायचेश्वरः।इदंतुवचनंसौम्यकार्यंचैवनिबोधमे।
कुमारिकाणांशीलेनवक्ष्याम्यहमरिंदम।यत्त्वयासत्यवत्यर्थेसत्यधर्मपरायण।राजमध्येप्रतिज्ञा
तमनुरूपंतवैवतत्।नान्यथातन्महाबाहोसंशयोत्रनकश्चन।तवापत्यंभवेद्यत्तुतत्रनःसंशयोम
हान्।। वैशं ।।तस्यैतन्मतमाज्ञायसत्यधर्मपरायणः।प्रत्यजानात्तदाराजन्पितुःप्रियचिकीर्ष
या।। गांगेयउ ।।दाशराजन्निबोधेदंवचनंमेनृपोत्तम।शृण्वतांभूमिपालानांयद्ब्रवीमिपितुःकृ १५९
ते।राज्यंतावत्पूर्वमेवमयात्यक्तंनराधिपाः।अपत्यहेतोरपिचकरिष्येद्यविनिश्चयं।अद्यप्रभृतिमेदाश
ब्रह्मचर्यंभविष्यति।अपुत्रस्यापिमेलोकाभविष्यंत्यक्षयादिवि वैशं तस्यतद्वचनंश्रुत्वासंप्र
हृष्टतनूरुहः।ददानीत्येवतंदाशोधर्मात्माप्रत्यभाषत।ततोंतरिक्षेप्सरसोदेवाःसर्षिगणास्तदा।अ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्त्रवर्षन्कुसुमैर्भीष्मोयमितिचाब्रुवन्॥ततःसपितुरर्थायतामुवाचयशस्विनीं॥अधिरोहरथंमा
तर्गच्छावःस्वगृहानिति॥ वैशं ॥एवमुक्त्वातुभीष्मस्तांरथमारोप्यभामिनीं।आगम्यहास्तिन
पुरंशांतनोःसन्न्यवेदयत्।तस्यतद्दुष्करंकर्म्मप्रशशंसुर्नराधिपाः।समेताश्चपृथक्चैवभीष्मोयमि
तिचाब्रुवन्।तच्छ्रुत्वादुष्करंकर्म्मकृतंभीष्मेणशांतनुः।स्वच्छंदमरणंतुष्टोददौतस्मैमहात्मने ॥
इत्यादिपर्व्वणिसत्यवतीलाभे ८४ वैशं ततोविवाहेनिर्वृत्ते सराजाशांतनुर्नृपः।तांक
न्यांरूपसंपन्नांस्वगृहेसन्न्यवेशयत्।ततःशांतनवोधीमान्सत्यवत्यामजायत।वीरश्चित्रांगदोनाम
वान्पुरुषेश्वरः।अथापरंमहेष्वासंसत्यवत्यांसुतंप्रभुः।विचित्रवीर्यंराजानंजनयामासवीर्यवान्।अप्र
प्राप्तवतितस्मिंस्तुयौवनंपुरुषर्षभे।सराजाशांतनुर्धीमान्कालधर्म्ममुपेयिवान्।स्वर्गतेशांतनौभी
ष्मश्चित्रांगदमरिंदमं।स्थापयामाससवैराज्येसत्यवत्यामतेस्थितः।सतु चित्रांगदःशौर्यात्सर्वांश्चि
क्षेपपार्थिवान्।मनुष्यंनहिमेनेसकंचित्सदृशमात्मनः।तंक्षिपंतंसुरांश्चैवमनुष्यानसुरांस्तथा।गं
धर्व्वराजोबलवांस्तुल्यनामाभ्ययात्तदा।तेनास्यसुमहद्युद्धंकुरुक्षेत्रेबभूवह।तयोर्बलवतोस्तत्रगंध

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्वेकुरुमुख्ययोः।नद्यास्तीरेसरस्वत्याःसमास्तिस्रोभवद्रणः।तस्मिन्विमर्देतुमुलेशस्त्रवर्षसमाकुले।माया
 धिकोवधीद्वीरंगंधर्वःकुरुसत्तमं।सहत्वातुनरःश्रेष्ठंचित्रांगदमरिंदमं।अंतायकृत्वागंधर्वोदिवमाचक्र
मेततः।तस्मिन्पुरुषशार्दूलेनिहतेभूरितेजसि।भीष्मःशांतनवोराजन्प्रेतकार्याण्यकारयत्।विचित्रवीर्यं
चतदाबालमप्राप्तयौवनं।कुरुराज्येमहाबाहुरभ्यषिंचदनंतरं।विचित्रवीर्यःसतदाभीष्मस्यवचनेस्थितः
।अन्वशासन्महाराजपितृपैतामहंपदं।सधर्मशास्त्रकुशलंभीष्मंशांतनवंनृपः।पूजयामासधर्मेणस
चैनंप्रत्यपालयत्   इत्यादिपर्वणि ९५   वैशं   हतेचित्रांगदेभीष्मोबालेभ्रातरिकौरव।पाल
यामासतद्राज्यंसत्यवत्यामतेस्थितः।संप्राप्तयौवनंदृष्ट्वाभ्रातरंधीमतांवरः।भीष्मोविचित्रवीर्यस्यविवा
हायाकरोन्मतिं।अथकाशिपतेर्भीष्मःकन्यास्तिस्रोप्सरोपमाः।शुश्रावसहिताराजन्वृण्वानावैस्वयंवरं।
ततःसरथिनांश्रेष्ठोरथेनैकेनशत्रुजित्।जगामानुमतेमातुःपुरींवाराणसींप्रभुः।तत्रराज्ञःसमुदितान्
सर्वतःसमुपागतान्।ददर्शकन्यास्ताश्चैवभीष्मःशांतनुनंदनः।कीर्त्यमानेषुराज्ञांतुतदानामसुसर्वशः।
एकाकिनंतदाभीष्मंवृद्धंशांतनुनंदनं।सोद्विग्नाइवतंदृष्ट्वाकन्याःपरमशोभनाः।अपक्रामंततताःसर्वाः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्धइत्येवचिन्तयानावृद्धः परमधर्मात्मावलीपलितधारणः।किंकारणमिहायातोनिर्लज्जोभरतर्षभः।मिथ्याप्र
तिज्ञोलोकेषुकिंवदिष्यतिभारत।ब्रह्मचारीतिभीष्मोहिवृथैवपलितोभुवि।इत्येवंप्रब्रुवंतस्तेहसंतिस्मनृपाध
माः वैशं क्षत्रियाणांवचःश्रुत्वाभीष्मश्चुक्रोधभारत।भीष्मस्तदास्वयंकन्यावरयामासताःप्रभुः।उ
आ४ वाचचमहीपालान्राजन्जलदनिस्वनः।रथमारोप्यताःकन्याभीष्मःप्रहरतांवरः।आहूयदानंकन्यानांगुण
वद्भ्यःस्मृतंबुधैः।अलंकृत्ययथाशक्तिप्रदायचधनान्यपि।प्रयच्छंत्यपरेकन्यांमिथुनेनगवामपि।वित्तेन
कथितेनान्येबलेनान्येनुमान्यच।प्रमत्तामुपयंत्यन्येस्वयमन्येचविंदति।आर्षंविधिंपुरस्कृत्यदारान्विंदं
तिचापरे।अष्टमंतमथोवित्तविवाहंकविभिर्वृतं।स्वयंवरंतुराजन्याःप्रशंसंत्युपयांतिच।प्रमथ्यतुहृतामा
हुर्ज्यायसींधर्मवादिनः।ताइमाःपृथिवीपालाजिहीर्षामिबलादितः।तेयतध्वंपरंशक्त्याविजयायेतराय
वा।स्थितोहंपृथिवीपालायुद्धायकृतनिश्चयः।एवमुक्त्वामहीपालान्काशिराजंचवीर्यवान्।सर्वाःकन्याःसकौ
रव्योरथमारोप्यचस्वकं।आमंत्र्यचशतान्प्रायाच्छीघ्रंकन्याःप्रगृह्यताः।ततस्तेपार्थिवाःसर्वेसमुत्पेतुरमर्षि
ताः।संस्पृशंतःस्वकान्बाहून्दशंतोदशनच्छदान्।तेषामाभरणान्याशुत्वरितानांविमुंचतां।आमुंचतांचवर्म्मा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ते२

आ०प०
१८१

णिसंभ्रमःसुमहानभूत्ताराणामिवसंपातेनभस्यजनमेजय।भूषणानांचसर्वेषांकवचानांचसर्वशः।
सवर्मभिःभूषणैश्चप्रकीर्यद्भिरितस्ततः।सक्रोधामर्षजिह्मभ्रूकषायीकृतलोचनाः।सूतोपक्लृप्तान्रुचि
रान्सदश्वैरुपकल्पितान्।रथानास्थायतेवीराःसर्वप्रहरणान्विताः।प्रयांतमथकौरव्यमनुसस्रुरुदा
युधाः।ततःसमभवद्युद्धंतेषांतस्यचभारत।एकस्यचबहूनांचतुमुलंलोमहर्षणं।तेत्विषून्दशसाहस्रां
स्तस्मिन्युगपदाक्षिपन्।अप्राप्तांश्चैवतानाशुभीष्मःसर्वांस्तथांतरा।अच्छिनच्छरवर्षेणमहतालोमवाहिना।
ततस्तेपार्थिवाःसर्वेसर्वतःपरिवार्यतं।ववृषुःशरवर्षेणवर्षेणेवाद्रिमंबुदाः।सतंबाणमयंवर्षंशरैरावार्य
सर्वतः।ततःसर्वान्महीपालान्प्रत्यविध्यत्त्रिभिस्त्रिभिः।एकैकस्तुततोभीष्मंराजन्विव्याधपंचभिः।सचता
न्प्रतिविव्याधद्वाभ्यांद्वाभ्यांपराक्रमन्।तद्युद्धमासीत्तुमुलंघोरंदेवासुरोपमं।पश्यतांलोकवीराणांशरश १८१
क्तिसमाकुलं।सधनूंषिध्वजाग्राणिवर्माणिचशिरांसिच।चिच्छेदसमरेभीष्मःशतशोथसहस्रशः।तस्या
तिपुरुषंकर्मलाघवंरथचारिणः।रक्षणंचात्मनःसंख्येशत्रवोप्यभ्यपूजयन्।तान्विनिर्जित्यतुरणेसर्वश
स्त्रभृतांवरः।कन्याभिःसहितःप्रायाद्भारतोभारतान्प्रति।ततस्तुपृष्ठतोराजञ्छाल्वराजोमहारथः।अ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भ्यगच्छदमेयात्मा भीष्मं शांतनवं रणे। वारणं जघने भिंदन्दंताभ्यामपरो यथा। वासितामनुसंप्राप्तो यूथपो
बलिनांवरः। स्त्रीकामस्तिष्ठतिष्ठेति भीष्ममाहस पार्थिवः। शाल्वराजो महाबाहुरमर्षेण प्रचोदितः। ततः स
पुरुषव्याघ्रो भीष्मः परबलार्दनः। तद्वाक्याकुलितः क्रोधाद्विधूमोग्निरिव ज्वलन्। विततेषुधनुःपाणिर्विकुं
चितललाटभृत्। क्षत्रधर्मं समास्थाय व्यपेतभयसंभ्रमः। निवर्तयामास रथं शाल्वं प्रति महारथः। निव
र्तमानं तं दृष्ट्वा राजानः सर्व एव ते। प्रेक्षकाः समपद्यंत भीष्मशाल्वसमागमे। तौ वृषाविव नर्दंतौ बलिनौ वासि
तांतरे। अन्योन्यमभिवर्तेतां बलविक्रमशालिनौ। ततो भीष्मं शांतनवं शरैः शतसहस्रशः। शाल्वराजो न
रश्रेष्ठः समवाकिरदाशुगैः। पूर्वमभ्यर्दितं दृष्ट्वा भीष्मं शाल्वेन ते नृपाः। विस्मिताः समपद्यंत साधु साध्वि
ति चाब्रुवन्। लाघवं तस्य ते दृष्ट्वा समरे सर्वपार्थिवाः। अपूजयंत संहृष्टा वाग्भिः शाल्वं नराधिपं। क्षत्रियाणां
ततो वाचः श्रुत्वा परपुरंजयः। क्रुद्धः शांतनवो भीष्मस्तिष्ठ तिष्ठेत्यभाषत। सारथिं चाब्रवीत्क्रुद्धो याहि यत्रैष पा
र्थिवः। यावदेनं निहन्म्यद्य भुजंगमिव पक्षिराट्। ततोस्त्रं वारुणं सम्यग्योजयामास कौरवः। तेनाश्वांश्चतुरो
मृद्नाच्छाल्वराजस्य संयुगे। अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य शाल्वराजस्य कौरवः। भीष्मो नृपतिशार्दूल न्यवधीत्तस्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सारथिं।अस्त्रेणचास्याथैंद्रेणन्यवधीत्तुरगोत्तमान्।कन्याहेतोर्नरश्रेष्ठभीष्मःशांतनवस्तदा।जित्वाविस
र्जयामासजीवंतंनृपसत्तमं।ततःशाल्वःस्वनगरंप्रययौभरतर्षभ।स्वराज्यमन्वशाच्चैवधर्मेणनृपतिस्त
दा।राजानोयेचतत्रासन्स्वयंवरदिदृक्षवः।स्वान्येवतेपिराष्ट्राणिजग्मुःपरपुरंजय।एवंविजित्यताःकन्याभी
ष्मःप्रहरतांवरः।प्रययौहास्तिनपुरंयत्रराजासकौरवः।विचित्रवीर्योधर्मात्माप्रशास्तिवसुधामिमां।यथा
पितास्यकौरव्यःशंतनुर्नृपसत्तमः।सोचिरेणैवकालेनअत्यक्रामन्नराधिप।वनानिसरितश्चैवशैलांश्चवि
विधद्रुमान्।अक्षतःक्षपयित्वारीन्संख्येसंख्येयविक्रमः।आनयामासकाश्यस्यसुताःसागरगासुतः।
स्नुषाइवसधर्मात्माभगिनीरिवचानुजाः।यथादुहितरश्चैवपरिगृह्यययौकुरून्।आनिन्येसमहाबाहुर्
भ्रातुःप्रियचिकीर्षया।ताःसर्वगुणसंपन्नाःभ्राताभ्रात्रेयवीयसे।भीष्मोविचित्रवीर्यायप्रददौविक्रमाहृताः
।एवंधर्मेणधर्मज्ञःकृत्वाकर्मातिमानुषं।भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्यविवाहायोपचक्रमे।सत्यवत्यासहमिथःकृ
त्वानिश्चयमात्मवान्।विवाहंकारयिष्यंतंभीष्मंकाशिपतेःसुता।ज्येष्ठातासामिदंवाक्यमब्रवीद्धसतीत
दा।मयासौभपतिःपूर्वंमनसाभिहृतःपतिः।तेनचास्मिहृतापूर्वमेषकामश्चमेपितुः।मयावरयितव्यो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

शाल्वस्तस्मिन्स्वयंवरे। एतद्विज्ञाय धर्मज्ञ धर्मतत्वं समाचर। एवमुक्तस्तया भीष्मः कन्यया विप्रसंसदि।
चिंतामभ्यगमद्वीरो युक्तां तस्यैव कर्मणः। अन्यासक्ता त्वियं कन्या ज्येष्ठा ह्यत्र मयार्जिता। वाचा दत्तामनोदत्ता
कृतमंगलकौतुका। निर्दिष्टा तु परस्यैव सा वर्ज्या परचिंतका। इत्युक्त्वा चानुमान्यैव भ्रातरं स्ववशानुगं।
विनिश्चित्य स धर्मज्ञो ब्राह्मणैर्वेदपारगैः। अनुजज्ञे तदा ज्येष्ठामंबां काशिपतेः सुतां। अंबिकांबालिके भार्ये
प्रादाद्भ्रात्रे यवीयसे। भीष्मो विचित्रवीर्याय विधिदृष्टेन कर्मणा। तयोः पाणी गृहीत्वा स रूपयौवनदर्पितः
। विचित्रवीर्यो धर्मात्मा कामात्मा समपद्यत। ते चापि बृहती श्यामे नीलकुंचितमूर्द्धजे। रक्ततुंगनखोपे
तपीनश्रोणिपयोधरे। आत्मनः प्रतिरूपोसौ लब्धः पतिरिति स्थिते। विचित्रवीर्यं कल्याण्यौ पूजयामासतु
शुभे। स चाश्विरूपसदृशो देवतुल्यपराक्रमः। सर्वासामेव नारीणां चित्तप्रमथनो रहः। ताभ्यां सह समाः स
प्त विहरन्पृथिवीपतिः। विचित्रवीर्यस्तरुणो यक्ष्मणा समगृह्यत। सुहृदां यतमानानां माप्तैः सह चिकित्स
कैः। जगामास्तमिवादित्यः कौरव्यो यमसादनं। धर्मात्मा स तु गांगेयश्चिंताशोकपरायणः। प्रेतकार्याणि
सर्वाणि तस्य सम्यगकारयत्। राज्ञो विचित्रवीर्यस्य समस्तवत्सामते स्थितः। ऋत्विग्भिः सहितो भीष्मः सर्वैश्च

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० कुरुपुंगवैः॥ इत्यादिपर्वणिविचित्रवीर्योपरमः ९९ वैशं ततःसत्यवतीदीनाकृपणा
१६३ पुत्रगृद्धिनी।पुत्रस्यकृत्वाकार्याणिस्नुषाभ्यांसहभारत।समाश्वास्यस्नुषेतेचभीष्मंशस्त्रभृतांवरं।धर्मंच
पितृवंशंचमातृवंशंचभाविनी।प्रसमीक्ष्यमहाभागागांगेयंवाक्यमब्रवीत।शांतनोर्धर्मनित्यस्यकौरव्य
स्ययशस्विनः।त्वयिपिंडश्चकीर्त्तिश्चसंतानंचप्रतिष्ठितं।यथाकर्मशुभंकृत्वास्वर्गोपगमनंध्रुवं।यथाचा
युर्ध्रुवंसत्येत्वयिधर्मस्तथाध्रुवः।वेत्थधर्मांश्चधर्मज्ञसमासेनेतरेणच।विविधास्त्वंश्रुतीर्वेत्थवेदांगानि
चसर्वशः।व्यवस्थानंचतेधर्मेकुलाचारंचलक्षये।प्रतिपत्तिंचकृच्छ्रेषुशुक्रांगिरसयोरिव।तस्मात्सुभृश
माश्वस्यत्वयिधर्मभृतांवर।कार्येत्वांविनियोक्ष्यामितच्छ्रुत्वाकर्त्तुमर्हसि।ममपुत्रस्तवभ्राता वीर्यवान्सुप्रि
यश्चते।बालएवगतःस्वर्गमपुत्रःपुरुषर्षभ।इमेमहिष्यौभ्रातुस्तेकाशिराजसुतेशुभे।रूपयौवनसंपन्ने १६३
पुत्रकामेचभारत।तयोरुत्पादयापत्यंसंतानायकुलस्यनः।मन्नियोगान्महाबाहोधर्मंकर्त्तुमिहार्हसि।रा
ज्येचैवाभिषिच्यस्वभारताननुसाधिच।दारांश्चकुरुधर्मेणमानिमज्जीःपितामहान्।अग्निहोत्रंत्रयोवेदाः
संतानमपिचाक्षयं।एषात्रयीतुसंप्रोक्तास्वर्गमोक्षफलप्रदा॥ वैशं ॥तथोच्यमानोमात्रासमुहृद्भि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्च परंतप। इत्युवाचाथधर्मात्माधर्म्यमेवोत्तरंवचः।असंशयंपरोधर्मस्त्वयामातरुदाहृतः।त्वमपत्यंप्रति
चमेप्रतिज्ञांवेत्थवैपरां।जानासिचयथावृत्तंशुल्कहेतोस्त्वदंतरे।ससत्यवतिसत्यंतेप्रतिजानाम्यहंपुनः।प
रित्यजेयंत्रैलोक्यंराज्यंदेवेषुवापुनः।यद्वाप्यधिकमेताभ्यांनतुसत्यंकथंचन।त्यजेच्चपृथिवीगंधमापश्च
रसमात्मनः।ज्योतिस्तथात्यजेद्रूपंवायुःस्पर्शगुणंत्यजेत्।प्रभांसमुत्सृजेदर्कोधूमकेतुस्तथोष्मतां।त्यजे
च्छब्दंतथाकाशंसोमःशीतांशुतांत्यजेत्।विक्रमंवृत्रहाजह्याद्धर्मंजह्याच्चधर्मराट्।नत्वहंसत्यमुत्स्रष्टुंव्यव
सेयंकथंचन। एवमुक्तातुपुत्रेणभूरिद्रविणतेजसा।मातासत्यवतीभीष्ममुवाचतदनंतरं।जानामिते
स्थितिंसत्येपरांसत्यपराक्रम।इच्छन्सृजेथास्त्रींल्लोकानन्यांस्त्वंस्वेनतेजसा।जानामिचैवसत्यंतन्मदर्थं
यदभाषितं।आपद्धर्ममवेक्षस्ववहपैतामहींधुरं।यथातेकुलतंतुश्चधर्मश्चनपराभवेत्।सुहृदश्चप्र
हृष्येरंस्तथाकुरुपरंतप।लालप्यमानांतामेवंकृपणांपुत्रगृद्धिनीं।धर्मादपेतंब्रुवतींभीष्मोभूयोब्रवीदि
दं।राज्ञिधर्मानवेक्षस्वमानःसर्वान्व्यनीनशः।सत्याच्च्युतिःक्षत्रियस्यनधर्मेषुप्रशस्यते।शांतनोरपि
संतानंयथास्यादक्षयंभुवि।तत्तेधर्मंप्रवक्ष्यामिक्षात्रंराज्ञिसनातनं।श्रुत्वातंप्रतिपद्यस्वप्राज्ञैःसहपुरो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० हितैः। आपद्धर्मार्थकुशलैर्लोकतन्त्रमवेक्ष्य च॥ इत्यादिपर्वणि महाभारते ८७ भीष्मउ
२६४ जामदग्न्येन रामेण पितुर्वधममृष्यता। राज्ञा परशुना पूर्वं हैहयाधिपतिर्हतः। शतानि दश बाहूनां निकृ
त्तान्यर्जुनस्य वै। लोकस्याचारितो धर्मस्तेनातिकिल दुश्चरः। पुनश्च धनुरादाय महास्त्राणि प्रमुञ्चता। निर्द
ग्धं क्षत्रमशाकृद्रथेन जयता महीं। एवमुच्चावचैरस्त्रैर्भार्गवेण महात्मना। त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवी कृता निःक्ष
त्रिया पुरा। ततः संभूय सर्वाभिः क्षत्रियाभिः समं ततः। उत्पादितान्यपत्यानि ब्राह्मणैर्वेदपारगैः। पाणिग्रा
हस्य तनय इति वेदेषु निश्चितं। धर्मं मनसि संस्थाप्य ब्राह्मणांस्ताः समभ्ययुः। ततः पुनः समुदितं क्षत्रं स
मभवत्तदा। इमं चैवात्र वक्ष्येहमितिहासं पुरातनं। अथोतथ्य इति ख्यात आसीद्धीमानृषिः पुरा। ममता ना
म तस्यासीद्भार्या परमसम्मता। उतथ्यस्य यवीयांस्तु पुरोधास्त्रिदिवौकसां। बृहस्पतिर्बृहत्तेजा ममतामन्वप २६४
द्यत। उवाच ममता तं तु देवरं वदतां वरं। अन्तर्वत्नी त्वहं भ्रात्रा ज्येष्ठेनारम्यतामिति। अयं च मे महाभाग कुक्षावे
व बृहस्पते। औतथ्यो वेदमत्रैव षडङ्गं प्रत्यधीयत। अमोघरेतास्त्वं चापि द्वयोर्नास्त्यत्र संभवः। तस्माद्देवं ग
ते त्वद्य उपारमितुमर्हसि। एवमुक्तस्तदा सम्यग्बृहस्पतिरुदारधीः। कामात्मानं तदात्मानं न शशाक नि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यष्टितुं प्रसंवभूव ततः कामी तया सार्द्धमकामया। उत्सृजंतं तु तं रेतः स गर्भस्थोऽभ्यभाषत। भास्तात मा गमः
कामं द्वयोर्नास्तीह संभवः। अल्पावकाशो भगवन्पूर्वं चाहमिहागतः। अमोघरेताश्च भवान्न पीडां कर्त्तुम
र्हसि। अश्रुत्वैव तु तद्वाक्यं गर्भस्थस्य बृहस्पतिः। जगाम मैथुनायैव ममतां चारुलोचनां। शुक्रोत्सर्गं त
तो बुद्ध्वा तस्या गर्भगतो मुनिः। पद्भ्यामारोधयन्मार्गं शुक्रस्य च बृहस्पतेः। स्थानमप्राप्तमथ तद्रेतः प्रतिह
तं तदा। पपात सहसा भूमौ ततः क्रुद्धो बृहस्पतिः। तं दृष्ट्वा पतितं शुक्रं शशाप स रुषान्वितः। उतथ्यपुत्रं गर्भ
स्थं निर्भर्त्स्य भगवानृषिः। यन्मां त्वमीदृशे काले सर्वभूतेप्सिते सति। एवमात्थ वचस्तस्मात्तमो दीर्घं प्रवेक्ष्य
सि। स वै दीर्घतमा नाम शापादृषिरजायत। बृहस्पतेर्बृहत्कीर्तेर्बृहस्पतिरिवौजसा। स पुत्राञ्जनयामा
स गौतमादीन्महायशाः। ऋषेरुतथ्यस्य तदा संतानकुलवृद्धये। धर्मात्मा च महात्मा च वेदवेदांगपारगः।
गोधर्मं सौरभेयाच्च सोऽधीत्य निखिलं मुनिः। प्रावर्त्तत तथा कर्त्तुं श्रद्धावांस्तमशंकया। ततो वितथमर्यादं तं
दृष्ट्वा मुनिसत्तमाः। क्रोधमोहाभिभूतास्ते सर्वे तत्राश्रमौकसः। अहोऽयं भिन्नमर्यादो नाश्रमे वस्तुमर्हति।
तस्मादेनं वयं सर्वे पापात्मानं त्यजामहे। इत्यन्योन्यं समाभाष्य ते दीर्घतमसं मुनिं। लोभमोहाभिभूतास्ते पु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० त्रास्तंगौतमादयः। बद्ध्वोडुपेपरिक्षिप्यगंगायांसमवासृजन्। कस्मादंधश्चवृद्धश्चभर्तव्योयमितिस्म
२६५ ते। चिंतयित्वाततःक्रूराप्रतिजग्मुरथोगृहान्। सोनुस्रोतस्तदाविप्रःप्लवमानोयदृच्छया। जगामसुबहू
न्देशानंधस्तेनोडुपेनह। तंतुराजाबलिर्नामसर्वधर्मविदांवरः। अपश्यन्मज्जनगतःस्रोतसाभ्याश
मागतं। जग्राहचैनंधर्मात्माबलिःसत्यपराक्रमः। ज्ञात्वाचैनंसवव्रेथपुत्रार्थंभरतर्षभ। संतानार्थंम
हाभागभार्यासुममानद। पुत्रान्धर्मार्थकुशलानुत्पादयितुमर्हसि। एवमुक्तःसतेजस्वीतंतथेत्युक्त
वानृषिः। तस्मैसराजास्वांभार्यांसुदेष्णांप्राहिणोत्तदा। अंधंवृद्धंचतंमत्वानसादेवीजगामह। स्वांतुधा
त्रेयिकांतस्मैवृद्धायप्राहिणोत्तदा। तस्यांकाक्षीवदादीन्सशूद्रयोनावृषिर्वशी। जनयामासधर्मात्मापु
त्रानेकादशैवतु। काक्षीवदादीन्पुत्रांस्तुदृष्ट्वावेदानधीयतः। उवाचतमृषिंराजाममैतइतिवीर्यवान्। ने २६५
त्युवाचमहर्षिस्तंममैतइतिदारकाः। शूद्रयोनौमयाहीमेजाताःकाक्षीवदादयः। अंधंवृद्धंचमांदृष्ट्वासुदे
ष्णामहिषीतव। अवमन्यददौमूढाशूद्रांधात्रेयिकांमम। ततःप्रसादयामासपुनस्तमृषिसत्तमं। बलिःसु
देष्णांस्वांभार्यांतस्मैसप्राहिणोत्पुनः। तांसदीर्घतमांगेषुस्पृष्ट्वादेवीमथाब्रवीत्। भविष्यंतिकुमारास्ते

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तेजसादित्यवर्चसः।अंगोवंगःकलिंगश्चपुंड्रःसुह्मश्चतेसुताः।तेषांदेशाःसमाख्याताःस्वनामकथिता
भुवि।अंगस्यांगोभवद्देशोवंगोवंगस्यचस्मृतः।कलिंगविषयश्चैवकलिंगस्यचसंस्मृतः।पुंड्रस्यपुंड्राः
प्रख्याताःसुह्माःसुह्मस्यचस्मृताः।एवंवलेःपुरावंशःप्रख्यातोवैमहर्षिभिः।एवमन्येमहेष्वासाब्राह्म
णैःक्षत्रियाभुवि।जाताःपरमधर्मज्ञावीर्यवंतोमहाबलाः।एतच्छ्रुत्वात्वमप्यत्रमातःकुरुयथेप्सितं ॥
इत्यादिपर्वणि ९८ भीष्मउ… पुनर्भरतवंशस्यहेतुंसंतानवृद्धये।वक्ष्यामिनियतंमातस्तन्मे
निगदतःशृणु।ब्राह्मणोगुणवान्कश्चिद्धनेनोपनिमंत्र्यतां।विचित्रवीर्यक्षेत्रेषुयःसमुत्पादयेत्प्रजाः ॥
वैशं ॥ततःसत्यवतीभीष्मंवाचासंसज्जमानया।विहसंतीवसव्रीडमिदंवचनमब्रवीत्।सत्यमेत
न्महाबाहोयथावदसिभारत।विश्वासात्तेप्रवक्ष्यामिसंतानायकुलस्यनः।नतेशक्यमनाख्यातुमापद्ध
र्मंतथाविधं।त्वमेवनःकुलेधर्मस्त्वंसत्यंत्वंपरागतिः।तस्मान्निशम्यवाक्यंमेकुरुष्वयदनंतरं।शृणुभी
ष्मवचोमह्यंधर्मार्थसहितंध्रुवं।नचविश्रंभकथितंभवाञ्शोचितुमर्हसि।यस्तुराजावसुर्नामश्रुतस्ते
भरतर्षभ।तस्यशुक्रंधृतवतीमत्सीकुक्षौपुराकिल।मातरंमेजलाद्धृत्वादाशःपरमधर्मवित्।मातुस्व

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
२६६

गृहमानीय दुहितृत्वे व्यकल्पयत्। धर्मयुक्तस्य धर्मार्थं पितुरासीत्तरो मम। सा कदाचिदहं तत्र गता प्रथ
मयौवने। अथ धर्मविदां श्रेष्ठः परमर्षिः पराशरः। आजगाम तरं धीमान्तरिष्यन्यमुनां नदीं। स तार्य
माणो यमुनां मामुपेत्याब्रवीत्तदा। सांत्वपूर्वं मुनिश्रेष्ठः कामार्तो मधुरं वचः। तमहं शापभीता च पितु
र्भीता च भारत। वरैरसुलभैरुक्ता न प्रत्याख्यातुमुत्सहे। अभिभूय स मां बालां तेजसा वशमानयत्। तम
सा लोकमावृत्य नौगतामेव भारत। मत्स्यगंधो महानासीत्पुरा मम जुगुप्सितः। तमपास्य शुभं गंधमि
मं प्रादात्स मे मुनिः। ततो मामाह स मुनिर्गर्भमुत्सृज्य मामकं। द्वीपेस्या एव सरितः कन्यैव त्वं भविष्यसि।
पाराशर्यो महायोगी स बभूव महानृषिः। कन्यापुत्रो मम पुरा द्वैपायन इति श्रुतः। यो व्यस्य वेदांश्चतु
रो स्तपसा भगवानृषिः। लोके व्यासत्वमापेदे कार्ष्ण्यात्कृष्णत्वमेव च। सत्यवादी शमपरस्तपस्वी दग्ध २६६
किल्बिषः। स नियुक्तो मया व्यक्तं त्वया वा प्रतिमद्युतिः। भ्रातुः क्षेत्रेषु कल्याणमपत्यं जनयिष्यति। स हि
मामुक्तवांस्तत्र स्मरेः कृत्येषु मामिति। तं स्मरिष्ये महाबाहो यदि भीष्म त्वमिच्छसि। तव ह्यनुमते भीष्म
नियतं स महातपाः। विचित्रवीर्यक्षेत्रेषु पुत्रानुत्पादयिष्यति वैशं महर्षेः कीर्तने तस्य भी

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ष्मः प्रांजलिरब्रवीत।धर्ममर्थंचकामंचत्रीनेतान्यो नुपश्यति।अर्थमर्थानुबंधंच धर्मंधर्मानुबंधनं।का
मंकामानुबंधंचविपरीतान्पृथक्पृथक्।योविचिंत्यधियाधीरो व्यवस्यति सबुद्धिमान्।नदिदं धर्मयुक्तं
चहितंचैवकुलस्यतः।उक्तंभवत्यायच्छ्रेयस्तन्मह्यंरोचतेभृशं वैशं ततस्तस्मिन्प्रतिज्ञातेभीष्मे
णकुरुनंदन।कृष्णद्वैपायनंकालीचिंतयामासवैमुनिं।सवेदान्विब्रुवन्धीमान्मातुर्विज्ञायचिंतितं।प्रा
दुर्बभूवाविदितःक्षणेनकुरुनंदन।तस्मैपूजांततःकृत्वासुतायविधिपूर्वकं।परिष्वज्यचबाहुभ्यांप्रस्नवै
रभ्यषिंचत।मुमोचबाष्पंदाशेयीपुत्रंदृष्ट्वाचिरस्यतु।तामद्भिःपरिषिच्यार्तांमहर्षिरभिवाद्यच।मातरंपू
र्वजःपुत्रोव्यासोवचनमब्रवीत्।भवत्यायदभिप्रेतंतदहंकर्तुमागतः।शाधिमांतत्वधर्मज्ञेकरवाणिप्रि
यंतव।तस्मैपूजांततोकार्षीत्पुरोधाःपरमर्षये।सचतांप्रतिजग्राहविधिवन्मंत्रपूर्वकं।तमासनगतंमा
तादृष्ट्वाकुशलमव्ययं।सत्यवत्यथवीक्ष्यैनमुवाचेदमनंतरं।मातापित्रोःप्रजायंतेपुत्राःसाधारणाःक
वे।तेषांपितायथास्वामीतथामातानसंशयः।विधातृविहितःसत्वंयथामेप्रथमःसुतः।विचित्रवीर्यो
ब्रह्मर्षेतथामेवरजःसुतः।यथैवपितृतोभीष्मस्तथात्वमपिमातृतः।भ्राताविचित्रवीर्यस्ययथावापु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१६७

त्रमन्यसे। अयं शांतनवः सत्यं पालयन्सत्यविक्रमः। बुद्धिं न कुरुते पत्ये तथा राज्यानुशासने। स त्वं व्यपे-
क्षया भ्रातुः संतानाय कुलस्य च। भीष्मस्य चास्य वचनान्नियोगाच्च ममानघ। अनुक्रोशाच्च भूतानां सर्वे-
षां रक्षणाय च। आनृशंस्याच्च यद्ब्रूयां तच्छ्रुत्वा कर्तुमर्हसि। यवीयसस्तव भ्रातुर्भार्ये सुरसुतोपमे। रूपयौव-
नसंपन्ने पुत्रकामे च धर्मतः। तयोरुत्पादयापत्यं समर्थो ह्यसि पुत्रक। अनुरूपं कुलस्यास्य संतत्याः प्रसव-
स्य च॥ व्यास उ॥ वेत्थ धर्मं सत्यवति परं चापरमेव च। तथा तव महाप्राज्ञे धर्मे प्रणिहिता मतिः। तस्मा-
दहं त्वन्नियोगाद्धर्ममुद्दिश्य कारणं। ईप्सितं ते करिष्यामि दृष्टं ह्येतत्सनातनं। भ्रातुः पुत्रान्प्रदास्यामि मित्रा-
वरुणयोः समान्। व्रतं चरेतां ते देव्यौ निर्दिष्टमिह यन्मया। संवत्सरं यथान्यायं ततः शुद्धे भविष्यतः। न हि
मामव्रतोपेता उपेयात्काचिदंगना॥ सत्यवत्यु॥ सद्यो यथा प्रपद्येत देवी गर्भं तथा कुरु। अरा- १६७
जकेषु राष्ट्रेषु प्रजानाथा विनश्यति। नश्यंति च क्रियाः सर्वा नास्ति वृष्टिर्न देवता। कथं वा राजकं राष्ट्रं शक्यं
धारयितुं प्रभो। तस्माद्गर्भं समाधत्स्व भीष्मः संवर्द्धयिष्यति॥ व्यास उ॥ यदि पुत्रः प्रदातव्यो मया भ्रा-
तुरकालिकः। विरूपतां मे सहतां तयोरेतत्परं व्रतं। यदि मे सहते गंधं रूपं वेशं तथा वपुः। अद्यैव गर्भं कौ-

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

शील्याविशिष्टं प्रतिपद्यतां वैशं एवमुक्त्वा महातेजा व्यासः सत्यवतीं तदा । शयने सा च कौशल्या
शुचिवस्त्रा ह्यलंकृता । समागमनमाकांक्षन्निति सो ऽन्तर्हितो मुनिः । ततो ऽभिगम्य सा देवी स्नुषां रहसि संगतां
। धर्म्यमर्थसमायुक्तमुवाच वचनं हितं । कौशल्ये धर्मतंत्रं त्वां यद्ब्रवीमि निबोध तत् । भरतानां समुच्छेदो व्य
क्तं मद्भाग्यसंक्षयात् । व्यथितां मां च संप्रेक्ष्य पितृवंशं च पीडितं । भीष्मो बुद्धिमदान्मह्यं कुलस्यास्य विवृद्धये ।
सा च बुद्धिस्त्वय्यधीना पुत्रि ज्ञापय मां तथा । नष्टं च भारतं वंशं पुनरेव समुद्धर । पुत्रं जनय सुश्रोणि देवराजसमप्र
भं । स हि राज्यधुरं गुर्वीमुद्वक्ष्यति कुलस्य नः । सा धर्मतो ऽनुनीयैनां कथंचिद्धर्मचारिणीं । भोजयामास विप्रांश्च दे
वर्षीनतिथींस्तदा इत्यादिपर्वणि ९९ वैशं ततः सत्यवती काले वधूं स्नातां ऋतौ तदा ।
संवेशयन्ती शयने शनैर्वचनमब्रवीत् । कौशल्ये देवरस्ते ऽस्ति सो ऽद्य त्वानुप्रवेक्ष्यति । अप्रमत्ता प्रतीक्षैनं नि
शीथे ह्यागमिष्यति । श्वश्र्वास्तद्वचनं श्रुत्वा शयाना शयने शुभे । साचिन्तयत्तदा भीष्ममन्यांश्च कुरुपुंगवा
न् । ततो ऽम्बिकायां प्रथमं नियुक्तः सत्यवागृषिः । दीप्यमानेषु दीपेषु शरणं प्रविवेश ह । तस्य कृष्णस्य कपि
लां जटां दीप्ते च लोचने । बभ्रूणि चैव श्मश्रूणि दृष्ट्वा देवी न्यमीलयत् । संबभूव तया सार्द्धं मातुः प्रियचिकीर्षु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१६८

या।भयात्काशिसुतातं तु नाशक्नोदभिवीक्षितुं।ततो निष्क्रांतमागम्य माता पुत्रमुवाच ह।अप्यस्यां गुणवा
न्पुत्र राजपुत्रो भविष्यति।निशम्य तद्वचो मातुर्व्यासः सत्यवतीसुतः।प्रोवाचातीन्द्रियज्ञानो विधिना संप्र
चोदितः।नागायुतसमप्राणो विद्वान्राजर्षिसत्तमः।महाभागो महावीर्यो महाबुद्धिर्भविष्यति।तस्य चा
पि शतं पुत्रा भविष्यंति महात्मनः।किं तु मातुः स वैगुण्यादंध एव भविष्यति।तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माता
पुत्रमथाब्रवीत्।नांधः कुरूणां नृपतिरनुरूपस्तपोधन।ज्ञातिवंशस्य गोप्तारं पितॄणां वंशवर्द्धनं।द्वि
तीयं कुरुवंशस्य राजानं दातुमर्हसि।स तथेति प्रतिज्ञाय निश्चक्राम महायशाः।सापि कालेन कौशल्या
सुषुवेंधं तमात्मजं।पुनरेव तु सा देवी परिभाष्य स्नुषां ततः।ऋषिमावाहयत्सत्या यथापूर्वमरिंदम।
ततस्तेनैव विधिना महर्षिस्तामपद्यत।अंबालिकामथाभ्यागादृषिं दृष्ट्वा च सापि तं।विवर्णा पांडुसं १६८
काशा समपद्यत भारत।तां भीतां पांडुसंकाशां विषण्णां प्रेक्ष्य भारत।व्यासः सत्यवतीपुत्र इदं वचनम
ब्रवीत्।यस्मात्पांडुत्वमापन्ना विरूपं प्रेक्ष्य मामिह।तस्मादेष सुतस्ते वै पांडुरेव भविष्यति।नाम चास्यैत
देवेह भविष्यति शुभानने।इत्युक्त्वा स निराक्रामद्भगवानृषिसत्तमः।ततो निष्क्रांतमालोक्य सत्या पु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्रमथाब्रवीत्। शशंसस्य पुनर्मात्रे तस्य बालस्य पांडुतां। तं माता पुनरेवान्यमेकं पुत्रमयाचत। तथेति
च महर्षिस्तां मातरं प्रत्यभाषत। ततः कुमारं सा देवी प्राप्तकालमजीजनत्। पांडुलक्षणसंपन्नं दीप्य
मानमिव श्रिया। यस्य पुत्रा महेष्वासा जज्ञिरे पंच पांडवाः। ऋतुकाले ततो ज्येष्ठां वधूं तस्मै न्ययोजयत्
। सा तु रूपं च गंधं च महर्षेः प्रविचिंत्य तं। नाकरोद्वचनं देव्या भयात्सुरसुतोपमा। ततः स्वैर्भूषणैर्दासीं
भूषयित्वाप्सरोपमां। प्रेषयामास कृष्णाय ततः काशिपतेः सुता। सा तं ऋषिमनुप्राप्तं प्रत्युद्गम्याभि
वाद्य च। संविवेशाभ्यनुज्ञाता सत्कृत्योपचचार ह। कामोपभोगेन रहस्तस्यां तुष्टिमगादृषिः। तयास
होषितो राजन्महर्षिः संशितव्रतः। उत्तिष्ठन्नब्रवीदेनामभुजिष्या भविष्यसि। अयं च ते शुभे गर्भः श्रे
यानुदरमागतः। धर्मात्मा भविता लोके सर्वबुद्धिमतां वरः। स जज्ञे विदुरो नाम कृष्णद्वैपायनात्मजः।
धृतराष्ट्रस्य वै भ्राता पांडोश्चैव महात्मनः। धर्मो विदुररूपेण शापात्तस्य महात्मनः। मांडव्यस्यार्थतत्त्वज्ञः
कामक्रोधविवर्जितः। कृष्णद्वैपायनोप्येतत्तस्यै सर्वं न्यवेदयत्। प्रलंभमात्मनश्चैव शूद्रायाः पुत्रज
न्म च। स धर्मस्यानृणो भूत्वा पुनर्मात्रा समेत्य ह। तस्यै गर्भं समावेद्य तत्रैवांतरधीयत। एते विचित्रवीर्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२६९

स्य क्षेत्रे द्वैपायनादपि। जज्ञिरे देवगर्भाभाः कुरुवंशविवर्द्धनाः   इत्यादिपर्वणि विचित्रवीर्यसुतो
त्पत्तिः १०   जनमेजय उ   किं कृतं कर्म धर्मेण येन शापमुपेयिवान्। कस्य शापाच्च ब्रह्म
र्षेः शूद्रयोनावजायत   वैशं   बभूव ब्राह्मणः कश्चिन्माण्डव्य इति विश्रुतः। धृतिमान्सर्वधर्मज्ञः
सत्ये तपसि च स्थितः। स आश्रमपदद्वारि वृक्षमूले महातपाः। ऊर्द्ध्वबाहुर्महायोगी तस्थौ मौनव्रता
न्वितः। तस्य कालेन महता तस्मिंस्तपसि वर्त्तत ४। तमाश्रममनुप्राप्ता दस्यवो लोप्त्रहारिणः। अनु
र्य्यमाणा बहुभी रक्षिभिर्भरतर्षभ। ते तस्यावसथे लोप्त्रं दस्यवः कुरुसत्तम। निधाय च भयाल्लीना
स्तत्रैवानागते बले। तेषु लीनेष्वथो शीघ्रं ततस्तद्रक्षिणां बलं। आजगाम ततोऽपश्यंस्तमृषिं तस्करा
नुगाः। तमपृच्छंस्ततो राजंस्तथावृत्तं तपोधनं। कतमेन पथा जाता दस्यवो द्विजसत्तम। तेन ग २६९
च्छामहे ब्रह्मन्यथा शीघ्रतरं वयं। तथा तु रक्षिणां तेषां ब्रुवतां स तपोधनः। न किंचिद्वचनं राजन्नब्रवी
त्साध्वसाधु वा। ततस्ते राजपुरुषा विचिन्वानास्तमाश्रमं। ददृशुस्तत्र लीनांस्तांश्चोरांस्तद्द्रव्यमेव च।
ततः शंका समभवद्रक्षिणां तं मुनिं प्रति। संयम्यैनं ततो राज्ञे दस्यूंश्चैव न्यवेदयन्। तं राजा सह तैश्चौ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रैरन्वेषणाद्बध्यतामिति। स राजभिस्तैरज्ञातः शूले प्रोतो महातपाः। ततस्ते शूलमारोप्य तं मुनिं रक्षि
णस्तदा। प्रतिजग्मुर्महीपालं धनान्यादाय तान्यथ। शूलस्थः स तु धर्मात्मा कालेन महता ततः। नि
राहारोऽपि विप्रर्षिर्मरणं नाभ्यपद्यत। धारयामास च प्राणानृषींश्च समुपानयत्। शूलाग्रे तप्यमाने
न तपस्तेन महात्मना। संतापं परमं जग्मुर्मुनयस्तपसान्विताः। ते रात्रौ शकुना भूत्वा सन्निपत्य तु भार
त। दर्शयन्तो यथाशक्ति तमपृच्छन् द्विजोत्तमम्। श्रोतुमिच्छामहे ब्रह्मन् किं पापं कृतवानसि। येनेह समनु
प्राप्तं शूले दुःखभयं महत् इत्यादि पर्वणि ११ वैशं ततः स मुनिशार्दूलस्तानुवा
च तपोधनान्। दोषतः कं गमिष्यामि न हि मेऽन्योऽपराध्यति। तं दृष्ट्वा रक्षिणस्तत्र तथा बहुतिथेऽहनि।
न्यवेदयंस्तथा राज्ञे यथावृत्तं नराधिप। राजा च तमृषिं श्रुत्वा निष्क्रम्य सह मंत्रिभिः। प्रसादयामास
तदा शूलस्थमृषिसत्तमं॥ राजोवाच ॥ यन्मयापकृतं मोहादज्ञानादृषिसत्तम। प्रसादये त्वां त
त्राहं न मे त्वं क्रोद्धुमर्हसि। एवमुक्तस्ततो राज्ञा प्रसादमकरोन्मुनिः। कृतप्रसादं राजा तं ततः समवतारय
त्। अवतार्य च शूलाग्रात्तच्छूलं निश्चकर्ष ह। अशक्नुवंश्च निष्क्रष्टुं शूलं मूले स चिच्छिदे। स तथान्तर्गते

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१७०

नैवमूलेनव्यचरन्मुनिः।तेनातितपसालोकान्विजिग्येदुर्लभान्परैः।अणीमांडव्यइतिचनततोलोकेषुगीय
यते।सगत्वासदनंविप्रोधर्मस्यपरमात्मवित्।आसनस्थंततोधर्मंदृष्ट्वोपालभतःप्रभुः।किन्नुतद्दुष्कृतं
कर्ममयाकृतमजानता।यस्येयंफलनिर्वृत्तिरीदृश्यासादितामया।शीघ्रमाचक्ष्वमेतत्वंपश्यमेतपसो
बलं धर्मउवाच पतंगिकानांपुच्छेषुत्वयेषीकाप्रवेशिता।कर्मणस्तस्यतेप्राप्तंफलमेतत्तपोध
न अणीमांडव्यउवाच अल्पेपराधेपिमहान्ममदंडस्त्वयाधृतः।शूद्रयोनावतोधर्ममानुषःसं
भविष्यसि।मर्यादांस्थापयाम्यद्यलोकेकर्मफलोदयां।आचतुर्दशकाद्वर्षान्नभविष्यतिपातकं।पर
तःकुर्वतामेवदोषएवभविष्यति वैशं एतेनत्वपराधेनशापात्तस्यमहात्मनः।धर्मोविदुररूपे
णशूद्रयोनावजायत।धर्मेचार्थेचकुशलोलोभक्रोधविवर्जितः।दीर्घदर्शीशमपरःकुरूणांवहितेरतः १७०
॥ इत्यादिपर्वण्यणीमांडव्योपाख्यानम् १०२ वैशं तेषुत्रिषुकुमारेषुजातेषुकुरुजां
गलं।कुरवोथकुरुक्षेत्रंत्रयमेतदवर्द्धत।ऊर्ध्वशस्याभवद्भूमिःसस्यानिरसवंतिच।यथर्तुवर्षीपर्जन्यो
बहुपुष्पफलाद्रुमाः।वाहनानिप्रहृष्टानिमुदितामृगपक्षिणः।गंधवंतिचमाल्यानिरसवंतिफला

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

निचावणिग्भिश्चाप्यकीर्यन्त नगराण्पथ शिल्पिभिः। शूराश्च कृतविद्याश्च संतश्च सुखिनोभवन्। नाभव
न्दस्यवः केचिन्नाधर्मरुचयोजनाः। प्रदेशेष्वपि राष्ट्राणां कृतंयुगमवर्त्तत। धर्मक्रियायज्ञशीलाः स
त्यव्रतपरायणाः। अन्योन्यप्रीतिसंयुक्ताः व्यवर्द्धन्त प्रजास्तदा। मानक्रोधविहीनाश्च नरालोभविवर्ज्जि
ताः। अन्योन्यमभ्यनंदंत धर्मोत्तरमवर्त्तत। तन्महोदधिवत्पूर्णं नगरं वै व्यरोचत। द्वारतोरणनिर्यूहैः यु
क्तमभ्रचयोपमैः। प्रासादशतसंवाधं महेंद्रपुरसन्निभं। नदीषु वनखंडेषु वापीपल्वलसानुषु। कानने
षु चरम्येषु विजह्रुर्मुदिताजनाः। उत्तरैः कुरुभिः सार्द्धं दक्षिणाः कुरवस्तथा। विस्पर्द्धमाना[illegible] चरंस्तथा म६
देवर्षिचारणैः। नाभवत्कृपणः कश्चिन्नाभवन्विधवाः स्त्रियः। तस्मिन्जनपदे रम्ये कुरुभिर्बहुलीकृते। कू
पारामसभावाप्यो ब्राह्मणावसथास्तदा। बभूवुः सर्वर्द्धियुतास्तस्मिन्राष्ट्रे सदोत्सवाः। भीष्मेण धर्मतो रा
जन्सर्वतः परिरक्षिते। बभूव रमणीयश्च चैत्ययूपशतांकितः। सदेशः परराष्ट्राणि विमृज्याभिप्रवर्द्धितः
। भीष्मेण विहितं राष्ट्रे धर्मचक्रमवर्त्तत। क्रियमाणेषु कृत्येषु कुमाराणां महात्मनां। पौरजानपदाः सर्वे
बभूवुः परमोत्सुकाः। गृहेषु कुरुमुख्यानां पौराणां च नराधिप। दीयतां भुज्यतां चेति वाचोश्रूयंत सर्वशः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१७१

धृतराष्ट्रश्चपाण्डुश्चविदुरश्चमहामतिः।जन्मप्रभृतिभीष्मेणपुत्रवत्परिपालिताः।संस्कारैःसंस्कृता
स्तेतुब्रताध्ययनसंयुताः।श्रमव्यायामकुशलाःसमपद्यंतयौवनं।धनुर्वेदेचवेदेचगदायुद्धेसिचर्म
णि।तथैवगजशिक्षायांनीतिशास्त्रेचपारगाः।इतिहासपुराणेषुनानाशिक्षासुवोधिताः।वेदवेदां
गतत्वज्ञाःसर्वत्रकृतनिश्चयाः।पांडुर्धनुषिविक्रांतोनरेष्वभ्यधिकोभवत्।अन्योभ्योवलवानासीद्धृत
राष्ट्रोमहीपतिः।त्रिषुलोकेषुनत्वासीत्कश्चिद्विदुरसम्मितः।धर्मनित्यस्तथाराजंधर्मेचपरमंगतः।प्र
नष्टंशांतनोर्वंशंसमीक्ष्यपुनरुद्धृतं।ततोनिर्वचनंलोकेसर्वराष्ट्रेष्ववर्त्तत।वीरसूनांकाशिसुतेदेशा
नांकुरुजांगलं।सर्वधर्मविदांभीष्मःपुराणांगजसाह्वयं।धृतराष्ट्रस्त्वचक्षुष्ट्वाद्राज्यंनप्रत्यपद्यत।पार
सवत्वाद्विदुरोराजापांडुर्वभूवह।कदाचिदथगांगेयःसर्वनीतिमतांवरः।विदुरंधर्मतत्वज्ञंवाक्यमा १७१
हयथोचितम् इत्यादिपर्वणि १०३ भीष्मउवाच गुणैःसमुदितंसम्यगिदंनःप्रथितंकु
लं।अत्यन्यान्पृथिवीपालान्पृथिव्यामधिराज्यभाक्।रक्षितंराजभिःपूर्वैर्धर्मविद्भिर्महात्मभिः।नोच्छेद
मगमच्चेदंकदाचिदिहनःकुलं।मयाचसत्यवत्याचकृष्णेनचमहात्मना।समवस्थापितंभूयोयुष्मासुकु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

लतंतुगुप्तानस्त्वै तदर्द्धं तेभ्यः कुलं सागरवद्यथा। तथा मया विधातव्यं त्वया चैव न संशयः। श्रूयते यादवी
कन्यास्वनुरूपा कुलस्य नः। सुबलस्यात्मजा चैव तथा मद्रेश्वरस्य च। कुलीना रूपवत्यश्च ताः कन्याः पुत्र
सर्वशः। उचिताश्चैव संबंधे तेऽस्माकं क्षत्रियर्षभाः। मन्ये वरयितव्यास्ता इत्यहं धीमतांवर। संतानार्थं कु
लस्यास्य यद्वा विदुर मन्यसे   विदुर उ   भवान्पिता भवान्माता भवान्नः परमो गुरुः। तस्मात्स्व
यं कुलस्यास्य विचार्य कुरु यद्धितं   वैशंपा   अथ शुश्राव विप्रेभ्यो गांधारीं सुबलात्मजां। आरा
ध्य वरदं देवं भगनेत्रहरं हरं। गांधारी किल पुत्राणां शतं लेभे वरं शुभा। इति श्रुत्वा च तत्त्वेन भीष्मः कुरु
पितामहः। ततो गांधारराजस्य प्रेषयामास भारत। अचक्षुरिति तत्रासीत्सुबलस्य विचारणा। कुलं ख्या
तिं च वृत्तं च बुध्या तु प्रसमीक्ष्य सः। ददौ तां धृतराष्ट्राय गांधारीं धर्मचारिणीं। गांधारी त्वथ शुश्राव धृत
राष्ट्रमचक्षुषं। आत्मानं दित्सितं चास्मै पित्रा मात्रा च भारत। ततः सा पटमादाय कृत्वा बहुगुणं तदा। बबं
ध नेत्रे स्वे राजन्पतिव्रतपरायणा। नाभ्यसूयां पतिमहमित्येवं कृतनिश्चया। ततो गांधारराजस्य पुत्रः श
कुनिरभ्ययात्। स्वसारं वयसा लक्ष्म्या युक्तामादाय कौरवान्। तां तदा धृतराष्ट्राय ददौ परमसत्कृतां।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० भीष्मस्यानुमतेचैवविवाहंसमकारयत्।दत्त्वासभागिनीर्वीरोयथार्हंचपरिच्छदं।पुनरायात्स्वनगरं
१७२ भीष्मेणप्रतिपूजितः॥गांधार्य्यपिवरारोहाशीलाचारविचेष्टितैः।तुष्टिंकुरूणांसर्वेषांजनयामासभा
रत।वृत्तेनाराधयतासर्वागुरून्पतिपरायणा।वाचापिपुरुषानन्यान्सुव्रतानान्वकीर्तयत् वैशं
॥ शूरोनामयदुश्रेष्ठोवसुदेवपिताभवत्।तस्यकन्यापृथानामरूपेणाप्रतिमाभुवि।पैतृष्वस्री
यायसतामनपत्यायभारत।अग्र्यामग्रेप्रतिज्ञायस्वस्यापत्यस्यसत्यवाक्।अग्रजामथतांकन्यां
शूरोनुग्रहकांक्षिणे।प्रददौकुंतिभोजायसखासख्येमहात्मने।नियुक्तासापितुर्गेहेब्राह्मणातिथि
पूजने।उग्रंपर्यचरत्तत्रब्राह्मणंशंसितव्रतं।निगूढनिश्चयंधर्मेयंतंदुर्वाससंविदुः।तमुग्रंशंसितात्मा
नंसर्वयत्नैरतोषयत्।तस्मैसप्रददौमंत्रमापद्धर्मान्ववेक्षया।अभिचाराभिसंयुक्तमब्रवीच्चैवतांमुनिः। १७२
यंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणवाहयिष्यसि।तस्यतस्यप्रभावेनतवपुत्रोभविष्यति।तथोक्तासातुपुत्रेणकुं वि
तीकौतूहलान्विता॥कन्यासतीदेवमर्कमाजुहावयशस्विनी।साददर्शतमायांतंभास्करंलोकभाव
नं।विस्मिताचानवद्यांगीदृष्ट्वातन्महदद्भुतं।तांसमासाद्यदेवस्तुविवस्वानिदमब्रवीत्।अयमस्म्यसि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नापांगीब्रूहिकिंकरवाणिते कुंत्युवाच कश्चिन्मेब्राह्मणःप्रादाद्वरंविद्यांचशत्रुहन्तद्वि
ज्ञिज्ञासयाह्वानंकृतवत्यस्मितेविभो।एतस्मिन्नपराधेत्वांशिरसाहंप्रसादये।योषितोहिसदारक्ष्याः
स्वपराद्धापिनित्यशः सूर्यउ वेदाहंसर्वमेवैतद्यद्दुर्वासावरंददौ।संत्यज्यभयमेवेहक्रिय
तांसंगमोमम।अमोघंदर्शनंमह्यमाहूतश्चास्मितेशुभे।वृथाह्वानेपितेभीरुदोषःस्यान्नात्रसंशयः
॥ वैशं ॥एवमुक्ताबहुविधंसान्त्वपूर्वंविवस्वता।सातुनैच्छद्वरारोहाकन्याहमितिभारत।बं
धुपक्षभयाद्भीतालज्जयाचयशस्विनी।तामर्कःपुनरेवेदमब्रवीद्भरतर्षभ।मत्प्रसादान्नतेराज्ञि
भवितादोषइत्युत।एवमुक्त्वासभगवान्कुंतिराजसुतांतदा।प्रकाशकर्तातपनःसंबभूवतयास
ह।तत्रवीरःसमभवत्सर्वशस्त्रभृतांवरः।आमुक्तकवचःश्रीमान्देवगर्भःश्रियावृतः।सहजंकवचंबि
भ्रत्कुंडलोद्योतिताननः।अजायतसुतःकर्णःसर्वलोकेषुविश्रुतः।प्रादाच्चतस्यैकन्यात्वंपुनःसपर
मद्युतिः।दत्वाचतपतांश्रेष्ठोदिवमाचक्रमेततः।दृष्ट्वाकुमारंजातंसावार्ष्णेयीदीनमानसा।एकाग्राचिं
तयामासकिंकृत्वासुकृतंभवेत्।गूहमानापचारंसाबंधुपक्षभयात्तदा।उत्ससर्जकुमारंतंजलेकुं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१७२

तीमहाबलं।तमुत्सृष्टंजलेगर्भंराधाभर्त्तामहायशाः।पुत्रत्वेकल्पयामाससभार्यःसूतनंदनः।नामधेयं
चचक्रातेतस्यबालस्यतावुभौ।वसुनासहजातोयंवसुषेणोभवत्विति।सवर्द्धमानोबलवान्सर्वास्त्रेषू
द्यतोभवत्।आपृष्ठतापादादित्यमुपातिष्ठतवीर्यवान्।तस्मिन्कालेनुजपतस्तस्यवीरस्यधीमतः।नादे
यंब्राह्मणेष्वासीत्किंचिद्वसुमहीतले।तमिंद्रोब्राह्मणोभूत्वाभिक्षार्थीसमुपागमत्।कवचंप्रार्थयामास
फाल्गुनस्यहितेरतः।स्वशरीरात्समुत्कृत्यकवचंस्वंनिसर्गजं।विप्ररूपायशक्रायददौकर्णःकृतांजलिः।
प्रतिगृह्यतुदेवेशस्तुष्टस्तेनास्यकर्मणा।ददौशक्तिंसुरपतिर्वाक्यंचेदमुवाचह।देवासुरमनुष्याणांगंध
र्वोरगरक्षसां।यमेकंजेतुमिच्छेथाःसोनयानभविष्यति।प्राङ्नामतस्यकथितंवसुषेणइतिक्षितौ।कर्णो
वैकर्त्तनस्तेनकर्मणाचैवसोभवत्॥ इत्यादिपर्वणिसंभवे १४ वैशं० सत्वरूपगुणोपेता १७२
धर्मारामामहाव्रता।दुहिताकुंतिभोजस्यपृथापृथुललोचना।तांतुतेजस्विनींकन्यांरूपयौवनशालिनीं
।व्यावृण्वन्पार्थिवाःकेचिदतीवस्त्रीगुणैर्युतां।ततःसाकुंतिभोजेनराज्ञाहूयनराधिपान्।पित्रास्वयंवरेद
त्तादुहितराजसत्तमा।ततःसारंगमध्यस्थंतेषांराज्ञांमनस्विनी।ददर्शराजशार्दूलंपांडुंभरतसत्तमं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सिंहदर्प्पमहोरस्कंवृषभाक्षंमहाबलं।आदित्यमिवसर्वेषांराज्ञांप्रच्छाद्यवैप्रभाः।तिष्ठंतंराजसमितौपुरं
दरमिवापरं।तांदृष्ट्वासानवद्यांगीकुंतिभोजसुताशुभा।पांडुंनरवरंरंगेहृदयेनाकुलाभवत्।ततःकाम
परीतांगीसकृत्प्रचलमानसा।व्रीडमानास्रजंकुंतीराज्ञःस्कन्धेसमासजत्।तंनिशम्यवृतंपांडुंकुंत्यास
र्वेनराधिपाः।यथागतंसमाजग्मुर्गजैरश्वैरथैस्तथा।ततस्तस्याःपिताराजन्विवाहमकरोत्प्रभुः।सतया
कुंतिभोजस्यदुहित्राकुरुनंदनः।युयुजेमितसौभाग्यःपौलोम्यामघवानिव।कुंत्याःपांडोश्चराजेन्द्रकुंति
भोजोमहीपतिः।कृत्वोद्वाहंतदातंतुनानावसुभिरर्चितं।स्वपुरंप्रेषयामाससराजाकुरुसत्तमं।ततोब
लेनमहतानानाध्वजपताकिना।स्तूयमानःसचाशीर्भिर्ब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः।संप्राप्यनगरंराजापांडुःकौ
रवनंदनः।न्यवेशयततांभार्यांकुंतीस्वभवनेप्रभुः इत्यादिपर्वणिकुंतीविवाहे १०५ वैशं
॥ ततःशांतनवोभीष्मोराज्ञःपाण्डोर्यशस्विनः।विवाहस्यापरस्यार्थेचकारमतिमान्मतिं।सोमात्यैःस्थ
विरैःसार्द्धंब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः।बलेनचतुरंगेणययौमद्रपतेःपुरं।तमागतमभिश्रुत्यभीष्मंवाह्लीकपुं
गवः।प्रत्युद्गम्यार्चयित्वाचपुरंप्रावेशयन्नृपः।दत्वातस्यासनंशुभ्रंपाद्यमर्घंतथैवच।मधुपर्कंचमद्रेशः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰ प॰
१७४

पप्रछागमनेर्थितं। तं भीष्मः प्रत्युवाचेदं मद्रराजं कुरूद्वहः॥ आगतं मां विजानीहि कन्यार्थिनमरिंदम।
श्रूयते भवतः साध्वी स्वसा माद्री यशस्विनी॥ तामहं वरयिष्यामि पांडोरर्थे यशस्विनीं॥ युक्तरूपो हि संबंधे
त्वं नो राजन्वयं तव। एतत्संचिंत्य मद्रेश गृहाणास्मान्यथाविधि॥ तमेवं वादिनं भीष्मं प्रत्यभाषत मद्रपः।
नहि मे न्यो वरस्त्वत्तः श्रेयानिति मतिर्मम। पूर्वैः प्रवर्तितं किंचित्कुलेस्मिन्नृपसत्तमैः॥ साधु वा यदि वा साधु त
न्नातिक्रांतुमुत्सहे। व्यक्तं तद्भवतश्चापि विदितं नात्र संशयः। नच युक्तं तथा वक्तुं भवान्देहीति सत्तम। कुलध
र्मः स नो वीर प्रमाणं परमं च तत्। तेन त्वां न ब्रवीम्येतदसंदिग्धं वचोरिहन्॥ तं भीष्मः प्रत्युवाचेदं मद्रराजं जना
धिपः॥ धर्म एष परो राजन्स्वयमुक्तः स्वयंभुवा। नात्र कश्चन दोषोस्ति पूर्वैर्विधिरयं कृतः। विदितेयं च ते श
ल्य मर्यादा साधुसंमता॥ इत्युक्त्वा स महातेजाः शातकुंभं कृताकृतं। रत्नानि च विचित्राणि शल्यायादात्स १७४
हस्रशः। गजानश्वान्रथांश्चैव वासांस्याभरणानि च। मणिमुक्ताप्रवालं च गांगेयो व्यसृजच्छुभं। तत्प्रगृह्य
धनं सर्वं शल्यः संप्रीतमानसः। ददौ तां समलंकृत्य स्वसारं कौरवर्षभे। स तां माद्रीमुपादाय भीष्मः सागर
गासुतः। आजगाम पुरं धीमान्प्रविष्टो गजसाह्वयं। तत इष्टेहनि प्राप्ते मुहूर्ते साधुसंमते। जग्राह विधिव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पाणिंमाद्र्याःपांडुर्ग्राहयत्प्रभुः।ततोविवाहेनिर्वृत्तेसराजाकुरुनंदनः।स्थापयामासतांभार्यांशुभेवेश्मनि
भामिनीं।सताभ्यांव्यचरत्सार्द्धंभार्याभ्यांराजसत्तमः।कुंत्यामाद्र्याचराजेंद्रोयथाकामंयथासुखं।ततःस
कौरवोराजाविहृत्यत्रिदशानिशाः।जिगीषयामहींपांडुर्निरक्रामत्पुरात्प्रभो।सभीष्मप्रमुखान्वृद्धानभि
वाद्यप्रणम्यच।धृतराष्ट्रंचकौरव्यंतथान्यान्कुरुसत्तमान्।आमंत्र्यप्रययौराजातैश्चैवाभ्यनुमोदितः।मं
गलाचारयुक्ताभिराशीर्भिरभिनंदितः।गजवाजिरथौघेनबलेनमहताऽगमत्।सराजादेवगर्भाभोवि
जिगीषुर्वसुंधरां।हृष्टपुष्टबलैःप्रायात्पांडुःशत्रूननेकशः।पूर्वमागस्कृतोगत्वादशार्णाःसमरेजिताः।
पांडुनानरसिंहेनकौरवाणांयशोभृता। ततःसेनामुपादायपांडुर्नानाविधध्वजां।प्रभूतहस्त्यश्वयुतां
पदातिरथसंकुलां।आगस्कारीमहीपानांबहूनांबलदर्पितः।गोप्तामगधराष्ट्रस्यदार्वोराजगृहेहतः।
ततःकोशंसमादायवाहनानिचभूरिशः।पांडुनामिथिलांगत्वाविदेहाःसमरेजिताः।तथाकाशिषुसुह्मे
षुपुंड्रेषुचनरर्षभः।स्वबाहुबलवीर्येणकुरूणामकरोद्यशः।तंशरौघमहाज्वालंशस्त्रार्चिषमरिंदमं।
पांडुपावकमासाद्यव्यदह्यंतनराधिपाः।तेससेनाःससेनेनविध्वंसितबलानृपाः।पांडुनावशगाःकृत्वाकु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०पु० रुकर्मसुयोजिताः। तेननेनिर्जिताः सर्वेपृथिव्यांसर्वपार्थिवाः। तमेकंमेनिरेशूरंदेवेष्विवपुरंदरं। तंकृतांज
१७५ लयःसर्वेप्रणतावसुधाधिपाः। उपाजग्मुर्धनैर्गृह्यरत्नानिविविधानिच। मणिमुक्ताप्रवालंचसुवर्णंरज
तंवहु। गोरत्नान्यश्वरत्नानिरथरत्नानिकुंजरान्। खरोष्ट्रमहिषांश्चैवयच्चकिंचिदजाविकं। कंवलाजिनर
त्नानिरांकवास्तरणानिच। तत्सर्वंप्रतिजग्राहराजानागपुराधिपः। तदादययौपांडुःपुनर्मुदितवाहनः।
हर्षयिष्यन्स्वराष्ट्राणिपुरंचगजसाह्वयं। शांतनोराजसिंहस्यभरतस्यचधीमतः। प्रनष्टःकीर्तिजःशब्दः
पांडुनापुनराहृतः। येपुराकुरुराष्ट्राणिजह्रुःकुरुधनानिच। तेनागपुरसिंहेनपांडुनाकरदीकृताः। इत्यभा
षंतराजानोराजामात्याश्चसंगताः। प्रतीतमनसोहृष्टाःपौरजानपदैःसह। प्रत्युद्ययुश्चतंप्राप्तंसर्वेभीष्म
पुरोगमाः। तेनदूरमिवाध्वानंगत्वानागपुरालयात्। आवृतंददृशुर्हृष्टाःलोकंवहुविधैर्धनैः। नानार १७५
यानसमानीतैरत्नैरुच्चावचैस्तदा। हस्त्यश्वरथपत्तैश्चगोभिरुष्ट्रैस्तथाविभिः। नांतंददृशुरासाद्यभीष्मे
णसहकौरवाः। सोभिवाद्यपितुःपादौकौशल्यानंदिवर्धनः। यथार्हंमानयामासपौरजानपदानपि। प्र
मृद्यपरराष्ट्राणिकृतार्थंपुनरागतं। पुत्रमासाद्यभीष्मस्तुहर्षादश्रूण्यवर्तयत्। सतूर्यशतशंखानांभेरी

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

णांच तथा स्वनैः। हर्षयन्सर्वशः पौरान्विवेश गजसाह्वयम्   इत्यादिपर्वणि संभवे ९६ ॥
वैशम्   धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातः स्वबाहुविजितं धनं। भीष्माय सत्यवत्यै च मातृभ्यश्चोपजहार सः। विदुरा
य चैव पांडुः प्रेषयामास तद्धनं। सुहृदश्चापि धर्मात्मा धनेन समतर्पयत्। ततः सत्यवतीं भीष्मं कौशल्यां
च यशस्विनीं। शुभैः पांडुर्जितैरर्थैस्तोषयामास भारत। ननंद माता कौशल्या तमप्रतिमतेजसं। जयंतमि
व पौलोमी परिष्वज्य नरर्षभं। तस्य वीरस्य विक्रांतैः सहस्रशतदक्षिणैः। अश्वमेधशतैरीजे धृतराष्ट्रो म
हामखैः। संप्रयुक्तस्तु कुंत्या च माद्र्या च भरतर्षभ। जिततंद्रीस्तदा पांडुर्बभूव वनगोचरः। हित्वा प्रासादनि
लयं शुभानि शयनानि च। अरण्यनित्यः सततं बभूव मृगयापरः। स चरन्दक्षिणं पार्श्वं रम्यं हिमवतो गि
रेः। उवास गिरिपृष्ठेषु महाशालवनेषु च। रराज कुंत्या माद्र्या च पांडुः सह वने चरन्। करेण्वोरिव मध्य
स्थः श्रीमान्पौरंदरो गजः। भारतं सह भार्याभ्यां खड्गबाणधनुर्धरं। विचित्रकवचं वीरं परमास्त्रविदं नृपं
देवोयमित्यमन्यंत चरंतं वनवासिनः। तस्य कामांश्च भोगांश्च नरानित्यमतंद्रिताः। उपजह्रुर्वनांतेषु
धृतराष्ट्रेण चोदिताः। अथ पारशवीं कन्यां देवकस्य महीपतेः। रूपयौवनसंपन्नां स शुश्रावापगासुतः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१७६

ततस्तुवरयित्वातामानीयभरतर्षभः॥ विवाहंकारयामासविदुरस्यमहामतेः॥ तस्यांचोत्पादयामास
विदुरःकुरुनंदन। पुत्रान्विनयसंपन्नानात्मनःसदृशान्गुणैः॥ इत्यादिपर्वणिसंभवे १७
वैशं ततःपुत्रशतंजज्ञेगांधार्यांजनमेजय। धृतराष्ट्रस्यवैश्यायामेकश्चापिशतात्परः॥ पांडोःकुं
त्यांचमाद्र्यांचपुत्राःपंचमहारथाः॥ देवेभ्यःसमपद्यंतसंतानायकुलस्यवै जनमेजयउ ॥
कथंपुत्रशतंजज्ञेगांधार्यांद्विजसत्तम। कियताचैवकालेनतेषामायुश्चकिंपरं। कथंचैकःसवैश्या
यांधृतराष्ट्रसुतोभवत्। कथंचसदृशीभार्यांगांधारींधर्मचारिणीं। आनुकूल्येवर्त्तमानांधृतराष्ट्रो
प्यवर्त्तत। कथंचशप्तस्यसतःपांडोस्तेनमहात्मना। समुत्पन्नादैवतेभ्यःपुत्राःपंचमहारथाः॥ एतद्विद्व
न्यथान्यायंविस्तरेणतपोधन। कथयस्वनमेतृप्तिःकथ्यमानेषुबंधुषु॥ वैशं ॥ क्षुच्छ्रमाभिप १७६
रिश्रान्तंद्वैपायनमुपस्थितं। तोषयामासगांधारीव्यासस्तस्यैवरंददौ। सावव्रेसदृशंभर्त्तुःपुत्राणांश
तमात्मनः॥ ततःकालेनसागर्भंधृतराष्ट्रादथाग्रहीत्। संवत्सरद्वयंतंतुगांधारीगर्भमाहितं। अप्र
जाधारयामासततस्तांदुःखमाविशत्। श्रुत्वाकुंतीसुतंजातंबालार्कसमतेजसं। उदरस्यात्मनःस्थै

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्थमुपालम्भान्नु चिंतयन्त्यात्र ज्ञातं धृतराष्ट्रस्य यत्नेन महता ततः। सोदरं घातयामास गांधारी दुः
खमूर्छिता। ततो जज्ञे मांसपेशी लोहाष्ठीलेव संहता। द्विवर्षसंभृतां कुक्षौ तामुत्स्रष्टुं प्रचक्रमे। अथ द्वै
पायनो ज्ञात्वा त्वरितः समुपागमत्। तां स मांसमयीं पेशीं ददर्श जयतां वरः। ततोऽब्रवीत्सौबलेयीं किमि
दं ते चिकीर्षितं। सा चात्मनो मतं सत्यं शशंस परमर्षये गांधार्युवाच ज्येष्ठं कुंतीसुतं जातं
श्रुत्वा रविसमप्रभं। दुःखेन परमेणेदमुदरं घातितं मया। शतं च किल पुत्राणां वितीर्णं मे त्वया पुरा। इयं च
मे मांसपेशी जाता पुत्रशताय वै व्यास उवाच एवमेतत्सौबलेयि नैतज्जात्वन्यथा भवेत्। वि
तथं नोक्तपूर्वं मे स्वैरेष्वपि कुतोऽन्यथा। घृतपूर्णं कुंडशतं क्षिप्रमेव विधीयतां। शीताभिरद्भिरष्ठीलामिं
मां च परिषिंचत वैशं सा सिच्यमाना त्वष्ठीला बभूव शतधा तदा। अंगुष्ठपर्वमात्राणां गर्भाणां
पृथगेव तु। एकाधिकशतं पूर्णं यथायोगं विशाम्पते। मांसपेश्यास्तदा राजन्क्रमशः कालपर्ययात्। त
तस्तांस्तेषु कुंडेषु गर्भानवदधे तदा। स्वनुगुप्तेषु देशेषु रक्षां वै व्यदधात्ततः। शशंस चैव भगवान्काले
नैतावता पुनः। उद्घाटनीयान्येतानि कुंडानीति च सौबलीं। इत्युक्त्वा भगवान्व्यासस्तथा प्रतिनिधाय

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१७७

चा।जगाम तपसे धीमान्हिमवंतं शिलोच्चयं।जज्ञे क्रमेण चैतेन तेषां दुर्योधनो नृप।आजन्मतस्तु प्रमाणे
न ज्येष्ठो भ्राता युधिष्ठिरः।तदाख्याते तु भीष्माय विदुराय च धीमते।यस्मिन्नहनि दुर्द्धर्षो जज्ञे दुर्योध
नस्तदा।तस्मिन्नेव महाबाहुर्जज्ञे भीमोऽपि वीर्यवान्।संजातमात्र एवाथ धृतराष्ट्रसुतो नृप।रासभारा
वसदृशं रुराव ननाद च।तं खराः प्रत्यभाषंत गृध्रगोमायुवायसाः।वाताश्च प्रववुश्चापि दिग्दाह
श्चाभवत्तदा।ततस्तु भीतवद्राजा धृतराष्ट्रोऽब्रवीदिदं।समानीय बहून्विप्रान्भीष्मं विदुरमेव च।अन्यां
श्च सुहृदो राजन्कुरून्सर्वांस्तथैव च।युधिष्ठिरो राजपुत्रो ज्येष्ठो नः कुलवर्द्धनः।प्राप्तः स्वगुणतो राज्यं
न तस्मिन्वाच्यमस्ति नः।अयं त्वनंतरस्तस्मादपि राजा भविष्यति।एतद्धि ब्रूत मे तथ्यं यदत्र भविता ध्रु
वं।वाक्यस्यैतस्य निधने दिक्षु सर्वासु भारत।क्रव्यादाः प्राणदन्घोराः शिवाश्चाशिवशंसिनः।लक्ष 177
यित्वा निमित्तानि तानि घोराणि सर्वशः।तेऽब्रुवन्ब्राह्मणा राजन्विदुरश्च महामतिः।यथेमानि निमि
त्तानि घोराणि मनुजाधिप।उत्थितानि सुते जाते ज्येष्ठे ते पुरुषर्षभ।व्यक्तं कुलांतकरणो भवितैष सु
तस्तव।तस्य शांतिः परित्यागे गुप्तावपनयो महान्।शतमेकोनमप्यस्तु पुत्राणां ते महीपते।त्यजैनं

मेकं शांतिं चेत्कुलस्य त्वसि भारत। एकेन कुरु वै क्षेमं कुलस्य जगतस्तथा। त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्या
र्थे कुलं त्यजेत्। ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत्। स तथा विदुरेणोक्तस्तैश्च सर्वैर्द्विजोत्तमैः।
न चकार तथा राजा पुत्रस्नेहसमन्वितः। ततः पुत्रशतं पूर्णं धृतराष्ट्रस्य पार्थिव। मासमात्रेण संजज्ञे कन्या
चैका शताधिका। गांधार्यां क्लिश्यमानायामुदरेण विवर्द्धता। धृतराष्ट्रं महाराजं वैश्या पर्यचरत्किल। त
स्मिन्संवत्सरे राजन्धृतराष्ट्रान्महायशाः। यज्ञे धीमांस्ततस्तस्यां युयुत्सुः करणो नृप ४। एवं पुत्रशतं ज
ज्ञे धृतराष्ट्रस्य धीमतः। महारथानां वीराणां कन्या चैका शताधिका। युयुत्सुश्च महातेजा वैश्यापुत्रः
प्रतापवान्   इत्यादिपर्वणि १८   जनमेजय उ   धृतराष्ट्रस्य पुत्राणामादितः कथितं
त्वया। ऋषेः प्रसादात्तु शतं न च कन्या प्रकीर्तिता। वैश्यापुत्रो युयुत्सुश्च कन्या चैका शताधिका। गांधा
रराजदुहिता शतपुत्रेति चानघ। उक्ता महर्षिणा तेन व्यासेनामिततेजसा। कथं त्विदानीं भगवन्कन्यां त्वं तु
ब्रवीषि मे। यदि भागशतं पेशी कृता तेन महर्षिणा। न प्रजास्यति चेद्भूयः सौबली तु कथंचन। कथं तु सं
भवस्तस्या दुःशलाया वदस्व मे। यथावदिह विप्रर्षे परं मेत्र कुतूहलं   वैशं   साध्वयं प्रश्न उद्दि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ ष्टः पांडवेयत्र्युवीमिते। तां मांसपेशीं भगवान्स्वयमेव महातपाः। शीताभिरद्भिरासिच्य भागं भागमकल्पय
१७८ त्। यो यथा कल्पितो भागस्तं तं धात्र्या तथा नृप। घृतपूर्णेषु कुंडेषु एकैकं प्राक्षिपत्तदा। एतस्मिन्नन्तरे साध्वी
गांधारी सुदृढव्रता। दुहितृस्नेहसंयोगमनुध्याय वरांगना। मनसा चिन्तयद्देवी एतत्पुत्रशतं मम। भविष्यति
न संदेहो न ब्रवीत्यन्यथा मुनिः। ममेयं परमा तुष्टिर्दुहिता मे भवेद्यदि। एका शताधिका बाला भविष्यति ग
रीयसी। ततो दौहित्रजाल्लोकादबाधोऽसौ पतिर्मम। अधिका किल नारीणां प्रीतिर्जामातृजा भवेत्। यदि
नाम ममापि स्याद्दुहितैका शताधिका। कृतकृत्या भवेयं वै पुत्रदौहित्रसंवृता। यदि सत्यं तपस्तप्तं दत्तं वा
प्यथवा हुतं। गुरवस्तोषिता वापि तथास्तु दुहिता मम। एतस्मिन्नेव काले तु कृष्णद्वैपायनः स्वयं। व्यभजत्स
तदा पेशीं भगवानृषिसत्तमः। गणयित्वा शतं पूर्णमंशानामाह सौबलीं॥ व्यास उ ॥ पूर्णं पुत्रशतं १७८
त्वेतन्न मिथ्या वागुदाहृता। दौहित्रयोगाय भाग एकः शिष्टः शतात्परः। एषा ते सुभगा कन्या भविष्यति श
तात्परा। ततोऽन्यं घृतकुंडं च समानाय्य महातपाः। तं चापि प्राक्षिपत्तत्र कन्याभागं तपोधनः। एतत्ते कथि
तं राजन् दुःशलाजन्म भारत। ब्रूहि राजेन्द्र किं भूयो वर्त्तयिष्यामि तेऽनघ इत्यादिपर्वणि संभवे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

॥ए॰टी॥ जनमेजय उ॰ ज्येष्ठानुज्येष्ठतां तेषां नामानि च पृथक् पृथक्। धृतराष्ट्रस्य पुत्राणामानुपूर्व्या
प्रकीर्तय वैशं॰ दुर्योधनो युयुत्सुश्च राजन् दुःशासनस्तथा। दुःसहो दुःशलश्चैव जलसंधः समः
सहः। विंदानुविंदौ दुर्धर्षः सुवाहुर्दुष्प्रधर्षणः। दुर्मर्षणो दुर्मुखश्च दुःकर्णः कर्ण एव च। विविंशतिर्विक
र्णश्च शलः सत्वः सुलोचनः। चित्रोपचित्रौ चित्राक्षश्चारुचित्रः शरासनः। दुर्मदो दुर्विगाहश्च विवित्सुर्विक
टाननः। ऊर्णनाभः सुनाभश्च तथा नंदोपनंदकौ। चित्रवाणश्चित्रवर्मा सुवर्मा दुर्विमोचनः। अयोवाहुर्मह
वाहुश्चित्रांगश्चित्रकुंडलः। भीमवेगो भीमवलो वलाकी वलवर्द्धनः। उग्रायुधः सुषेणश्च दंडधारो महोद
रः। चित्रायुधो निषंगी च पाशी वृंदारकस्तथा। दृढवर्मा दृढक्षत्रः सोमकीर्तिरनूदरः। दृढसंधो जरासंधः
सत्यसंधः सुदःसवाक्। उग्रश्रवा उग्रसेनः सेनानीर्दुःपराजयः। अपराजितः कुंडशायी विशालाक्षो दुरा
धरः। दृढहस्तः सुहस्तश्च वातवेगसुवर्च्चसौ। आदित्यकेतुर्वह्वाशी नागदत्तोग्रयाय्यपि। कवची क्राथकुं
डो च कुंडधारो धनुर्द्धरः। उग्रभीमरथो वीरो वीरवाहुरलोलुपः। अभयो रौद्रकर्मा च तथा दृढरथाश्रयः।
अनाधृष्यः कुंडभेदी विरावी दीर्घलोचनः। प्रमथश्च प्रमाथी च दीर्घरोमश्च वीर्यवान्। दीर्घवाहुर्महावाहुर्

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० मूढोरुः कनकध्वजः । कुंडाशी विरजाश्चैव दुःशला च शताधिका । इति पुत्रशतं राजन्कन्या चैका शताधिका ।
१७८ नामधेयानुपूर्व्येण विद्धि जन्मक्रमं नृप । सर्वे त्वतिरथाः शूराः सर्वे युद्धविशारदाः । सर्वे वेदविदश्चैव सर्वे
सर्वास्त्रकोविदाः । सर्वेषामनुरूपाश्च कृता दारा महीपते । धृतराष्ट्रेण समये परीक्ष्य विधिवन्नृप । दुःशला
चापि समये धृतराष्ट्रो नराधिपः । जयद्रथाय प्रददौ विधिना भरतर्षभ इत्यादिपर्वणि संभवे ॥
॥ ११ जनमेजय उ० कथितो धार्तराष्ट्राणामार्षः संभव उत्तमः । अमनुष्यो मनुष्याणां भवता
ब्रह्मवादिना । नामधेयानि चाप्येषां कथ्यमानानि भागशः । त्वत्तः श्रुतानि मे ब्रह्मन्पांडवानां च कीर्तय ॥
ते हि सर्वे महात्मानो देवराजपराक्रमाः । त्वयैवांशावतरणे देवभागाः प्रकीर्तिताः । तस्मादिच्छाम्यहं श्रो
तुमतिमानुषकर्मणां । तेषामाजननं सर्वं वैशंपायन कीर्तय वैशं० राजा पांडुर्महारण्ये मृग १७८
व्यालनिषेविते । चरन्मैथुनधर्मस्थं ददर्श मृगयूथपं । ततस्तां च मृगीं तं च रुक्मपुंखैः सुपत्रिभिः । निर्बिभे
द शरैस्तीक्ष्णैः पांडुः पंचभिराशुगैः । स च राजन्महातेजा ऋषिपुत्रस्तपोधनः । भार्यया सह तेजस्वी मृग
रूपेण संगतः । संसक्तश्च तया मृग्या मानुषीमीरयन्गिरं । क्षणेन पतितो भूमौ विललापाकुलेंद्रियः ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मृगउवाच कामममन्युपरीतापि बुध्याविरहितापि। वर्ज्जयंतिनृशंसानिपापेष्वपिरतानराः। नविधिं
ग्रसतेप्रज्ञाप्रज्ञांतुग्रसतेविधिः। विधिपर्य्यागतानर्थान्प्रज्ञावान्प्रतिपद्यते। शश्वद्धर्मात्मनांमुख्येकुले
जातस्यभारत। कामलोभाभिभूतस्यकथंतेचलितामतिः पांडुरुवाच शत्रूणांयावधेवृत्तिः
सामृगाणांवधेस्मृता। राज्ञांमृगनमांमोहात्त्वंगर्हयितुमर्हसि। अछद्मनामाययाचमृगाणांवधइष्यते।
सएवधर्मोराज्ञांतुतद्विद्वान्किन्नुगर्हसे। अगस्त्यःसत्रमासीनश्चचारमृगयामृषिः। आरण्यान्सर्वदैवत्यान्मृ
गान्प्रोक्ष्यमहावने। प्रमाणदृष्टधर्मेणकथमस्मान्विगर्हसे। अगस्त्यस्याभिचारेणयुष्माकंचवधार्हताम्।
मृगउवाच नरिपून्वैसमुद्दिश्यविमुंचंतिनराःशरान्। रंध्रएषांविशेषेणवधकालःप्रशस्यते पां
डुरुवाच प्रमत्तमप्रमत्तंवाविवृतंघ्नंतिचौजसा। उपायैर्विविधैस्तीक्ष्णैःकस्मान्मृगविगर्हसे मृ
गउवाच नाहंघ्नंतंमृगान्राजन्विगर्हेचात्मकारणात्। मैथुनंतुप्रतीक्ष्यंमेत्वयेहाद्यानृशंस्यतः। स
र्वभूतहितेकालेसर्वभूतेप्सितेतथा। कोहिविद्वान्मृगंहन्याच्चरंतं मैथुनंवने। अस्यांमृग्यांचराजेंद्रहर्षान्मै
थुनमाचरं। पुरुषार्थफलंकर्त्तुंतत्त्वयाविफलीकृतं। पौरवाणांमहाराजतेषामक्लिष्टकर्मणां। वंशेजात

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१८०

स्यकौरव्यनानुरूपमिदंतव।नृशंसंकर्मसुमहत्सर्वलोकविगर्हितं।अस्वर्ग्यमयशस्यंचाप्यधर्म्मिष्ठंच
भारत।स्त्रीभोगानांविशेषज्ञःशास्त्रधर्म्मार्थतत्त्ववित्।नार्हस्त्वंसुरसंकाशकर्त्तुमस्वर्ग्यमीदृशं।त्वया
नृशंसकर्त्तारःपापाचाराश्चमानवाः।निग्राह्याःपार्थिवश्रेष्ठत्रिवर्गपरिवर्जिताः।किंकृतंतेनरश्रेष्ठमा
मिहानागसंघ्नता।मुनिंमूलफलाहारंमृगवेशधरंनृप।वसमानमरण्येषुनित्यंशमपरायणं।त्वयाहं
हिंसितोयस्मात्तस्मात्त्वामप्यहंशपे।द्वयोर्नृशंसकर्त्तारमवशंकाममोहितं।जीवितांतकरोभावएवमे
वागमिष्यति।अहंकिमिदमोनामतपसाभावितोमुनिः।व्यपत्रपमनुष्याणांमृगाणांमैथुनमाचिरं।मृगोभू
त्वामृगैःसार्द्धंचरामिगहनेवने।नतुतेब्रह्महत्येयंभविष्यत्यविजानतः।मृगरूपधरंहत्वामामेवंकाममो
हितं।अस्यतुत्वंफलंमूढप्राप्स्यसीदृशमेवहि।प्रिययासहसंवासंप्राप्यकामविमोहितः।त्वमप्यस्याम १८०
वस्थायांप्रेतलोकंगमिष्यसि।अंतकालेहिसंवासंययागन्तासिकान्तया।प्रेतराजपुरंप्राप्तंसर्वभूतदुरत्य
यं।भक्त्यामतिमतांश्रेष्ठसैवत्वानुगमिष्यति।वर्त्तमानःसुखेदुःखंयथाहंप्रापितस्त्वया।तथात्वांचसुखंप्रा
प्तंदुःखमभ्यागमिष्यति वैशं एवमुक्त्वासुदुःखार्त्तोजीवितात्सव्यमुच्यत।मृगःपांडुश्चदुःखार्त्तः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्तणेनसमपद्यत इत्यादिपर्व्वणिसंभवे १११ वैशं० तंव्यतीतमतिक्रम्यराजास्वमिववांधवं
।सभार्यःशोकदुःखार्त्तःपर्य्यदेवयदातुरः॥ पांडुरुवाच ॥सतामपिकुलेजाताःकर्म्मणावतदुर्ग
तिं।प्राप्नुवंत्यकृतात्मानःकामजालविमोहिताः।शश्वद्धर्म्मात्मनाजातोवालएवपितामम।जीवितांतम
नुप्राप्तःकामात्मैवेतिनःश्रुतं।तस्यकामात्मनःक्षेत्रेराज्ञःसंयतवागृषिः।कृष्णद्वैपायनःसाक्षाद्भगवान्मा
मजीजनत्।तस्याद्यव्यसनेवुद्धिःसंजातेयंममाधमा।त्यक्तस्यदैवैरनयान्मृगयायांपरिधावतः।मोक्षमे
वव्यवस्यामिवंधोहिव्यसनंमहत्।सुवृत्तिमनुवर्त्तिष्येतामहंपितुरव्ययां।अतीवतपसात्मानंयोजयि
ष्याम्यसंशयं।तस्मादेकोहमेकाकीएकैकस्मिन्वनस्पतौ।चरन्भैक्षंमुनिर्मुंडश्चरिष्याम्याश्रमानिमा
न्।पांशुनासमवच्छन्नःशून्यागारकृतालयः।वृक्षमूलनिकेतोवात्यक्तसर्वप्रियाप्रियः।नशोचन्नप्रहृष्यं
श्चतुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः।निराशीर्निर्नमस्कारोनिर्द्वंद्वोनिःपरिग्रहः।नचाप्यवहसत्किंचिन्नकुर्वन्भ्रुकुटीं
क्वचित्।प्रसन्नवदनोनित्यंसर्वभूतहितेरतः।जंगमाजंगमंसर्वमविहिंसंश्चतुर्विधं।स्वासुप्रजास्विवस
दासमःप्राणभृतःप्रति।एककालंचरन्भैक्षंकुलानिदशपंचवा।असंभवेवाभैक्षस्यचरन्ननशनान्यपि।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१८१

अल्पमल्पं च भुंजानः पूर्वालाभे न जातुचित्। अन्यान्न विचरल्लोभादलाभे सप्त पूरयन्। अलाभे यदि वाला-
भे समदर्शी महातपाः। वास्यैकं तक्षतो बाहुं चंदनेनैकमुक्षतः। नाकल्याणं न कल्याणं चिंतयन्नुभयो-
स्तयोः। न जिजीविषुवत्किंचिन्न मुमूर्षुवदाचरन्। मरणं जीवितं चैवं नाभिनंदन्न च द्विषन्। याः काश्चिज्जी-
वताः शक्याः कर्तुमभ्युदयक्रियाः। ताः सर्वाः समतिक्रम्य निमेषादिष्ववस्थितः। तासु चाप्यनवस्थासु
त्यक्तसर्वेंद्रियक्रियः। संपरित्यक्तधर्मार्थः सुनिर्णिक्तात्मकल्मषः। निर्मुक्तः सर्वपापेभ्यो व्यतीतः सर्व-
वागुराः। न वशे कस्यचित्तिष्ठन्सधर्मा मातरिश्वनः। एतया सततं वृत्त्या चरन्नेवंप्रकारया। देहं संस्थाप-
यिष्यामि निर्भयं मार्गमास्थितः। नाहं सुकृपणे मार्गे स्ववीर्यक्षयशोचिते। स्वधर्मात्सततापेते रमेयं वी-
र्यवर्जितः। सत्कृतोऽसत्कृतो वापि योऽन्यां कृपणचक्षुषा। उपैति वृत्तिं कामात्मा स शुनां वर्त्तते पथि दे १८१
शम् एवमुक्त्वा सुदुःखार्त्तो निश्वासपरमो नृपः। अवेक्षमाणः कुंतीं च माद्रीं च समभाषत। कौशल्या
विदुरः क्षत्ता राजा च सह बंधुभिः। आर्या सत्यवती भीष्मस्ते च राजपुरोहिताः। ब्राह्मणाश्च महात्मानः सो-
मपाः शंसितव्रताः। पौरवृद्धाश्च ये तत्र निवसंत्यस्मदाश्रयाः। प्रसाद्य सर्वे वक्तव्याः पांडुः प्रव्रजितो वने।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

निशाम्यवचनंभर्त्तुर्वनवासेधृतात्मनः।तत्समंवचनंकुंतीमाद्रीचसमभाषतां।अन्येपिह्याश्रमाःसंतिये
शक्याभरतर्षभ।आवाभ्यांधर्मपत्नीभ्यांसहतप्त्वातपोमहत्।शरीरस्यापिमोक्षायस्वर्गंप्राप्यमहाफलं।
त्वमेवभविताभर्त्तास्वर्गस्थोपिनसंशयः।प्रणिधायेंद्रियग्रामंभर्त्तृलोकपरायणे।त्यक्त्वाकामसुखेह्या
वांतप्स्यावोविपुलंतपः।यदिचावांमहाप्राज्ञत्यक्ष्यसित्वंविशांपते।अद्यैवावांप्रहास्यावोजीवितंनात्रसंश
य पांडुरुवाच यदिमवसितंह्येतद्युवयोर्धर्मसंहितं।स्ववृत्तिमनुवर्त्तिष्येतामहंपितुरव्ययां।त्य
क्त्वाग्राम्यसुखाहारंतप्यमानोमहत्तपः।वल्कलीफलमूलाशीचरिष्यामिमहावने।अग्नौजुह्वदुभौका
लावुभौकालावुपस्पृशन्।कृशः परिमिताहारश्चीरचर्म्मजटाधरः।शीतवातातपसहः क्षुत्पिपासान
वेक्षकः।तपसादुश्चरेणेदंशरीरमुपशोषयन्।एकांतशीलीविमृशन्पक्वापक्वेनवर्त्तयन्।पितॄन्देवां
श्चवन्येनवाग्भिरद्भिश्चतर्पयन्।वानप्रस्थजनस्यापिदर्शनंकुलवासिनां।नाप्रियाण्याचरिष्यामिकिंपुन
र्ग्रामवासिनां।एवमारण्यशास्त्राणामुग्रमुग्रतरंविधिं।कांक्षमाणोहमास्थास्येदेहस्यास्यसमापनात्
॥ वैशम् ॥इत्येवमुक्त्वाभार्येतेराजाकौरवनंदनः।ततश्चूडामणिंनिष्कमंगदेकुंडलानिच।वासां

आ०प० सिचमहार्हाणिस्त्रीणामाभरणानिच। प्रदायसर्वविप्रेभ्यः पांडुःपुनरभाषत। गत्वानागपुरंवाच्यंपांडुः
१८२ प्रव्रजितोवनं। अर्थकामंसुखंचैवरतिंचपरमात्मिकां। प्रतस्थेसर्वमुत्सृज्यसभार्यःकुरुनंदनः। ततस्त
स्यानुयातारस्तेचैवपरिचारकाः। श्रुत्वाभरतसिंहस्यविविधाःकरुणागिरः। भीममार्त्तस्वरंकृत्वाहा
हेतिपरिचुक्रुशुः। उष्णमश्रुविमुंचंतस्तंविहायमहीपतिं। ययुर्नागपुरंतूर्णंसर्वमादायतद्वचः। श्रुत्वा
तेभ्यस्ततःसर्वंयथावृत्तंमहावने। धृतराष्ट्रोनरश्रेष्ठः पांडुमेवान्वशोचत। नशय्यासनभोगेषुरतिंविंद
तिकर्हिचित्। भ्रातृशोकसमाविष्टस्तमेवार्थंविचिंतयन्। राजपुत्रस्तुकौरव्यपांडुर्मूलफलाशनः। ज
गामसहपत्नीभ्यांततोनागशतंगिरिं। सचैत्ररथमासाद्यकालकूटमतीत्यच। हिमवंतमतिक्रम्यप्रय
यौगंधमादनं। रक्ष्यमाणोमहाभूतैःसिद्धैश्चपरमर्षिभिः। उवाससमहाराजसमेषुविषमेषुच। इंद्रद्यु १८२
म्नसरःप्राप्यहंसकूटमतीत्यच। शतशृंगेमहाराजतापसःसमपद्यत इत्यादिपर्वणिपांडुचरिते
॥ ११२ वैशम्° तत्रापितपसिश्रेष्ठेवर्त्तमानःसवीर्यवान्। सिद्धचारणसंघानांबभूवप्रियद
र्शनः। शुश्रूषुरनहंवादीसंयतात्माजितेंद्रियः। स्वर्गंगंतुंपराक्रांतःस्वेनवीर्येणभारत। केषांचिदभवद्भ्रा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नाकेषांचिदभवत्सखा।ऋषयस्त्वपरेचैनंपुत्रवत्पर्य्यपालयन्।सतुकालेनमहताप्राप्यनिःकल्मषंत
पः।ब्रह्मर्षिसदृशःपांडुर्बभूवभरतर्षभ।अमावास्यांतुसहिताऋषयःशंसितव्रताः।ब्रह्माणंद्रष्टुकामा
स्तेसंप्रतस्थुर्महर्षयः।संप्रयातानृषीन्दृष्ट्वापांडुर्वचनमब्रवीत्।भवंतःक्वगमिष्यंतिब्रूतमेवदतांव
राः ऋषयऊचुः समवायोमहानद्यब्रह्मलोकेमहात्मनां।देवानांचऋषीणांचपितृणांच
महात्मनां।वयंतत्रगमिष्यामोद्रष्टुकामाःस्वयंभुवं॥ वैशं ॥स्वर्गपारंतितीर्षुःसशतशृङ्गा
दुदङ्मुखः।प्रतस्थेसहपत्नीभ्यामब्रुवंस्तेचतापसाः।उपर्य्युपरिगच्छंतःशैलराजमुदङ्मुखाः।दृष्टवं
तोगिरौरम्येदुर्गान्देशान्बहून्वयं।विमानशतसंबाधांगीतस्वरनिनादितां।आक्रीडभूमिंदेवानांगंधर्वाप्स
रसांतथा।उद्यानानिकुबेरस्यसमानिविषमाणिच।महानदीनितंबांश्चगहनान्गिरिगह्वरान्।संतिनित्य
हिमादेशानिर्वृक्षमृगपक्षिणः।संतिक्वचिन्महादर्य्योदुर्गाःकाश्चिद्दुरासदाः।नातिक्रामेतपक्षीयान्कु
तएवेतरेमृगाः।वायुरेकोहियात्यत्रसिद्धाश्चपरमर्षयः।गच्छंत्यौशैलराजेस्मिन्राजपुत्र्यौकथंत्विमे।
नसीदेतामदुःखार्हेमागमोभरतर्षभ पांडुरुवाच अप्रजस्यमहाभागानद्वारंपरिचक्षते।स्वर्गेते

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० १८२ नाभितप्तोहमप्रजस्तुब्रवीमिवः। पित्र्यादृणादनिर्मुक्तस्तेनतप्येतपोधनाः। देहनाशेध्रुवोनाशःपितॄण
मेवनिश्चयः। ऋणैश्चतुर्भिःसंयुक्ताजायंतेमानवाभुवि। पितृदेवर्षिमनुजैर्देयंतेभ्यश्चधर्मतः। एतानितु
यथाकालंयोनवुध्यतिमानवः। नतस्यलोकाःसंतीतिधर्मविद्भिःप्रतिष्ठितं। यज्ञैस्तुदेवान्प्रीणातिस्वाध्या
यतपसामुनीन्। पुत्रैःश्राद्धैःपितॄंश्चापिआनृशंस्येनमानवान्। ऋषिदेवमनुष्याणांपरिमुक्तोस्मिध
र्मतः। त्रयाणामितरेषांतुनाशआत्मनिनश्यति। पित्र्यादृणादनिर्मुक्तइदानीमस्मितापसाः। इहतस्मा
त्प्रजाहेतोःप्रजायंतेनरोत्तमाः। यथैवाहंपितुःक्षेत्रेजातस्तेनमहर्षिणा। तथैवास्मिन्ममक्षेत्रेकथंवैसं
भवेत्प्रजाः ऋषयऊचुः अस्तिवैतवधर्मात्मन्विद्मदेवोपमंशुभं। अपत्यमनघंराजन्वयंदिव्ये
नचक्षुषा। दैवोदिष्टंनरव्याघ्रकर्मणेहोपपादय। अक्लिष्टंफलमव्यग्रोविंदतेबुद्धिमान्नरः। तस्मिन्दृष्टे १८२
फलेराजन्प्रयत्नंकर्तुमर्हसि। अपत्यंगुणसंपन्नंलब्धाप्रीतिकरंह्यसि वैशं तच्छ्रुत्वातापसवचः
पांडुश्चिंतापरोभवत्। आत्मनोमृगशापेनजानन्नुपहतांक्रियां। सोब्रवीद्विजनेकुंतींधर्मपत्नींयशस्वि
नीं। अपत्योत्पादनेयत्नमापदित्वंसमर्थय। अपत्यंनामलोकेषुप्रतिष्ठाधर्मसंहिताः। इतिकुंतींविदुर्धी

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

राः शाश्वतं धर्मवादिनः । इष्टं दत्तं तपस्तप्तं नियमश्च स्वनुष्ठितः । सर्वमेवानपत्यस्य न पावनमिहोच्यते ।
सोऽहमेवं विदित्वैतत्प्रपश्यामि शुचिस्मिते । अनपत्यः शुभाल्लोकान्नावाप्स्यामीति चिन्तयन् । मृगाभिशा
पान्नष्टं मे जननं ह्यकृतात्मनः । नृशंसकारिणो भीरु यथैवोपहतं पुरा । इमे वै बन्धुदायादाः षट् पुत्रा ध
र्मदर्शने । षडेवाबन्धुदायादाः पुत्रास्ताञ्छृणु मे पृथे । स्वयंजातः प्रणीतश्च परिक्रीतश्च यः सुतः । पौनर्भव
श्च कानीनः स्वैरिण्यां यश्च जायते । दत्तः क्रीतः कृत्रिमश्च उपगच्छेत्स्वयं च यः । सहोढो ज्ञातिरेताश्च हीन
योनिधृतश्च यः । पूर्वपूर्वतमाभावे मत्वा लिप्सेत वै सुतं । उत्तमादेवरात्पुंसः काङ्क्षन्ते पुत्रमापदि । अपत्यं
धर्मफलदं श्रेष्ठं विन्दन्ति मानवाः । आत्मशुक्रादपि पृथे मनुः स्वायंभुवोऽब्रवीत् । तस्मात्प्रहेष्याम्यद्य त्वां ही
नः प्रजननात्स्वयं । सदृशाच्छ्रेयसो वा त्वं विद्ध्यपत्यं यशस्विनि । शृणु कुन्ति कथामेतां शारदण्डायनीं प्रति । सा
वीरपत्नी गुरुणा नियुक्ता पुत्रजन्मनि । पुष्पेण प्रयता स्नाता निशि कुन्ति चतुष्पथे । वरयित्वा द्विजं सिद्धं हुत्वा
पुंसवनेऽनलं । कर्मण्यवसिते तस्मिन्सा तेनैव सहावसत् । तत्र त्रीञ्जनयामास दुर्जयादीन्महारथान् ।
तथा त्वमपि कल्याणि ब्राह्मणात्तपसाधिकात् । मन्नियोगाद्यतक्षिप्रमपत्योत्पादनं प्रति इत्यादि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० पर्वणि संभवे १२२ वैशं एवमुक्त्वा महाराज कुंती पांडुमभाषत। कुरूणामृषभं वीरं तदा भू
१८४ मिपतिं पतिं। न मामर्हसि धर्मज्ञ वक्तुमेवं कथंचन। धर्मपत्नीमभिरतां त्वयि राजीवलोचन। त्वमेव तु मह
बाहो मय्यपत्यानि भारत। वीर वीर्योपपन्नानि धर्मतो जनयिष्यसि। स्वर्गं मनुजशार्दूल गच्छेयं सहिता त्व
या। अपत्याय च मां गच्छ त्वमेव कुरुनंदन। न ह्यहं मनसाप्यन्यं गच्छेयं त्वदृते नरं। त्वत्तः प्रतिविशिष्टश्च को
न्योस्ति भुवि मानवः। इमां च तावद्धर्म्यां त्वं पौराणीं शृणु मे कथां। परिश्रुतां विशालाक्ष कीर्तयिष्यामि या
महं। व्युषिताश्व इति ख्यातो बभूव किल पार्थिवः। पुरा परमधर्मिष्ठः पूरोर्वंशविवर्द्धनः। तस्मिंश्च यजमा
ने वै धर्मात्मनि महाभुजे। उपागमंस्ततो देवाः सेंद्रा देवर्षिभिः सह। अमाद्यदिंद्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजा
तयः। व्युषिताश्वस्य राजर्षेस्ततो यज्ञे महात्मनः। देवा ब्रह्मर्षयश्चैव चक्रुः कर्म स्वयं तदा। व्युषिताश्वस्ततो १८४
राजन्नति मर्त्यान् व्यरोचत। सर्वभूतान्यति यथा तपनः शिशिरात्यये। स विजित्य गृहीत्वा च नृपतीन् राजसत्त
मः। प्राच्यानुदीच्यान्पाश्चात्यान्दाक्षिणात्यानकालयत्। अश्वमेधे महायज्ञे व्युषिताश्वः प्रतापवान्।
बभूव स हि राजेंद्रो दशनागबलान्वितः। अप्यत्र गाथां गायंति ये पुराणविदो जनाः। व्युषिताश्वे यशो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हृष्टे मनुष्येंद्रे कुरूत्तमाध्युषिताश्वः समुद्रांतां विजित्येमां वसुंधरां। अपालयत्सर्ववर्णान्पिता पुत्रानि
वौरसान्। यजमानो महायज्ञैर्ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ। अनंतरत्नान्यादाय सजहार महाक्रतून्। सुषाव
च बहून्सोमान्सोमसंस्थास्ततान च। आसीत्काक्षीवती चास्य भार्या परमसंमता। भद्रा नाम मनुष्येंद्र
रूपेणासदृशी भुवि। कामयामासतुस्तौ च परस्परमिति श्रुतं। स तस्यां कामसंपन्नो यक्ष्मणा समपद्य
त। तेनाचिरेण कालेन जगामास्तमिवांशुमान्। तस्मिन्प्रेते मनुष्येंद्रे भार्यास्य भृशदुःखिता। अपुत्रा पु
रुषव्याघ्र विललापेति नः श्रुतं। भद्रा परमदुःखार्त्ता तन्निबोध जनाधिप भद्रोवाच नारी परम
धर्मज्ञ सर्वा भर्तृनिराकृता। पतिं विना जीवति या न सा जीवति दुःखिता। पतिं विना मृतं श्रेयो नार्याः क्षत्रि
यपुंगव। त्वद्गतिं गंतुमिच्छामि प्रसीदस्व नयस्व मां। त्वया हीना क्षणमपि नाहं जीवितुमुत्सहे। प्रसादं कु
रु मे राजंनितस्तूर्णं नयस्व मां। पृष्ठतोनुगमिष्यामि समेषु विषमेषु च। त्वामहं नरशार्दूल गच्छंतमनिव
र्त्तितुं। छायेवानुगता राजन्सततं वशवर्त्तिनी। भविष्यामि नरव्याघ्र नित्यं प्रियहिते रता। अद्यप्रभृति मा
राजन्कष्टा हृदयशोषणाः। आधयोभिभविष्यंति त्वामृते पुष्करेक्षण। अभाग्यया मया नूनं वियुक्ताः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१८५

सहचारिणः। तेनमेविप्रयोगोयमुपपन्नस्त्वयासह। विप्रयुक्तातुयापत्यामुहूर्त्तमपिजीवति। दुःखंजी
वतिसापापानरकस्थेवपार्थिव। संयुक्ताविप्रयुक्ताश्चपूर्वदेहेकृतामया। तदिदंकर्म्मभिःपापैःपूर्वदेहेषु
संचितं। दुःखंमामनुसंप्राप्तंराजंस्त्वद्विप्रयोगजं। अद्यप्रभृत्यहंराजन्कुशसंस्तरशायिनी। भविष्याम्यसु
खाविष्टात्वद्दर्शनपरायणा। दर्शयस्वनरव्याघ्रसाधुमामसुखान्वितां। कृपणांनाथकरुणंविलपंतींन
रेश्वर कुंत्युवाच एवंबहुविधंतस्यांविलपंत्यांपुनःपुनः। तंशवंसंपरिष्वज्यवाक्किलांतर्हिताब्र
वीत। उत्तिष्ठभद्रेगच्छत्वंददानीहवरंतव। जनयिष्याम्यपत्यानित्वय्यहंचारुहासिनि। आत्मकीयेवरारो
हेस्नायनीयेचतुर्दशी। अष्टमीवाऋतुस्नातासंविशेथामयासह। एवमुक्तातुसादेवीतथाचक्रेपतिव्रता।
यथोक्तमेवतद्वाक्यंभद्रापुत्रार्थिनीतदा। सातेनसुषुवेदेवीशवेनभरतर्षभ। त्रीन्शाल्वांश्चतुरोमद्रान्सु
तान्भरतसत्तम। तथात्वमपिमय्येवंमनसाभरतर्षभ। शक्तोजनयितुंपुत्रांस्तपोयोगबलान्वितः॥ १८५
इत्यादिपर्वणिसंभवे ११४ वैशं० एवमुक्तस्तयाराजातांदेवींपुनरब्रवीत्। धर्मविद्धर्मसंयु
क्तमिदंवचनमुत्तरं पांडुरुवाच एवमेतत्पुराकुंतिव्युषिताश्वश्चकारह। यथात्वयोक्तंकल्या

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

णिसह्यासीदमरोपमः।अथत्विदंप्रवक्ष्यामिधर्मतत्वंनिबोधमे।पुराणमृषिभिर्दृष्टंधर्मविद्भिर्महात्मभिः।
अनावृताःकिलपुरास्त्रियआसन्वरानने।कामचारविहारिण्यःस्वतंत्राश्चारुहासिनि।तासांव्युच्चरमा
णानांकौमारात्सुभगेपतीन्।नाधर्मोभूद्वरारोहेसहिधर्मःपुराभवत्।तंचैवधर्मंपौराणंतिर्यग्योनि
गताप्रजाः।अद्याप्यनुविधीयंतेकामक्रोधविवर्जिताः।प्रमाणदृष्टोधर्मोयंपूज्यतेचमहर्षिभिः।उत्त
रेषुचरंभोरुकुरुष्वद्यापिपूज्यते।स्त्रीणामनुग्रहकरःसहिधर्मःसनातनः।अस्मिंस्तुलोकेनचिरान्म
र्यादेयंशुचिस्मिते।स्थापितायेनयस्माच्चतन्मेविस्तरतःशृणु।बभूवोद्दालकोनाममहर्षिरितिनःश्रुतं।
श्वेतकेतुरितिख्यातःपुत्रस्तस्याभवन्मुनिः।मर्यादेयंकृतातेनधर्म्यावैश्वेतकेतुना।कोपात्कमलपत्रा
क्षियदर्थंतन्निबोधमे।श्वेतकेतोःकिलपुरासमक्षंमातरंपितुः।जग्राहब्राह्मणःपाणौगच्छावइतिचा
ब्रवीत्।ऋषिपुत्रस्ततःकोपंचकारामर्षचोदितः।मातरंतांतथादृष्ट्वानीयमानांबलादिव।क्रुद्धंतंतु
पितादृष्ट्वाश्वेतकेतुमुवाचह।मातातकोपंकार्षीस्त्वमेषधर्मःसनातनः।अनावृताहिसर्वेषांवर्णा
नामंगनाभुवि।यथागावःस्थिताःपार्थस्वेस्वेवर्णेतथाप्रजाः।ऋषिपुत्रोथतंधर्मंश्वेतकेतुर्नचक्ष

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० मे। चकार चैवमर्य्यादामिमां स्त्रीपुंसयोर्भुवि। मानुषेषु महाभाग न त्वेवान्येषु जंतुषु। तदाप्रभृति मर्या
२८६ दा स्थितेयमिति नः श्रुतं। व्युच्चरंत्याः पतिं नार्या अद्य प्रभृति पातकं। भ्रूणहत्यासमं घोरं भविष्यत्य
सुखावहं। भार्यां तथा व्युच्चरतः कौमारब्रह्मचारिणीं। पतिव्रतामेतदेव भविता पातकं भुवि। पत्यानि
युक्ता या चैव पत्नी पुत्रार्थमेव च। न करिष्यति तस्याश्च भविष्यति तदेव हि। इति तेन पुरा भीरु मर्यादा
स्थापिता बलात्। उद्दालकस्य पुत्रेण धर्म्या वै श्वेतकेतुना॥ सौदासेन च रंभोरु नियुक्ता पुत्रजन्मनि।
मदयंती जगामर्षिं वसिष्ठमिति नः श्रुतं। तस्माल्लेभे च सा पुत्रमस्मकं नाम भाविनी। भार्या कल्माष
पादस्य भर्तुः प्रियचिकीर्षया। अस्माकमपि ते जन्म विदितं कमलेक्षणे। कृष्णद्वैपायनाद्भीरु कुरू
णां वंशवृद्धये। अत एतानि सर्वाणि कारणानि समीक्ष्य वै। ममैतद्वचनं धर्म्यं कर्तुमर्हस्यनिंदितं। २८६
ऋतावृतौ राजपुत्रि स्त्रिया भर्त्ता पतिव्रते। नातिवर्त्तव्य इत्येवं धर्म्मं धर्म्मविदो विदुः। शेषेष्वन्येषु काले
षु स्वातंत्र्यं स्त्री किलार्हति। धर्ममेवं जनाः संतः पुराणं परिचक्षते। भर्त्ता भार्यां राजपुत्रि धर्म्यं वाधर्म्म
मेव वा। यद्ब्रूयात्तत्तथा कार्यमिति वेदविदो विदुः। विशेषतः पुत्रगृध्नी हीनः प्रजननात्स्वयं। यथा

हमनवद्यांगीपुत्रदर्शनलालसः। तथारक्तांगुलितलः पद्मपत्रनिभः शुभो। प्रसादार्थंमयातेयंशिर
स्यभ्युद्यतोंजलिः। मन्नियोगात्सुकेशांते द्विनीतेनतपसाधिकान्। पुत्रान्गुणसमायुक्तानुत्पादयितुम
र्हसि। त्वत्कृतेहंपृथुश्रोणि गच्छेयंपुत्रिणांगतिं ॥ वैशं ॥ एवमुक्ताततः कुंतीपांडुपरपुरंजयं। प्र
त्युवाचवरारोहाभर्तुः प्रियहितेरता। पितृवेश्मन्यहंबालानियुक्तातिथिपूजने। उग्रंपर्यचरंतत्रब्राह्मणं
शंसितव्रतं। निगूढनिश्चयंधर्मे यंतंदुर्वाससंविदुः। तमहंशंसितात्मानंसर्वयत्नैरतोषयं। समेभिचा
रसंयुक्तमाचष्टभगवान्वरं। मंत्रंत्विमंचमेप्रादादब्रवीच्चैवमामिदं। यंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणावाहयि
ष्यसि। अकामोवासकामोवावशंतेसमुपैष्यति। तस्यतस्यप्रसादात्तेराज्ञिपुत्रोभविष्यति। इत्युक्ताहं
तद्दातेनपितृवेश्मनिभारत। ब्राह्मणस्यवचस्तथ्यंतस्यकालोयमागतः। अनुज्ञातात्वयादेवमाह्वयेय
महंनृप। तेनमंत्रेणराजर्षे यथास्यान्नौप्रजाहिता। आवाहयामिकंदेवंब्रूहिसत्यवतांवर। त्वत्तोनुज्ञाप्रती
क्षांमांविद्ध्यस्मिन्कर्मणिस्थितां ॥ पांडुरुवाच ॥ अद्यैवत्वंवरारोहेप्रयतस्वयथाविधि। धर्ममावा
हयशुभेसहिलोकेषुपुण्यभाक्। अधर्मेणननोधर्मः संयुज्येतकथंचन। लोकश्चायंवरारोहेधर्मोयमि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प०
१८७

तिमन्यते। धार्मिकश्च कुरूणां स भविष्यति न संशयः। धर्मेण चापि दत्तस्य नाधर्मे रंस्यते मनः। न सा धर्मं पुरस्कृ
त्य नियता त्वं शुचिस्मिते। उपचाराभिचाराभ्यां धर्ममावाहयस्व वै वैशं सा तथोक्ता तथेत्युक्त्वा ते
न भर्त्रा वराङ्गना। अभिवाद्याभ्यनुज्ञाता प्रदक्षिणमवर्त्तत इत्यादिपर्वणि संभवे १२५ वैशं
संवत्सरधृते गर्भे गान्धार्या जनमेजय। आह्वयामास वै कुन्ती गर्भार्थं धर्ममच्युतं। सा बलिं त्वरिता देवी ध
र्मायोपजहार ह। जजाप विधिवज्जप्यं दत्तं दुर्वाससा पुरा। आजगाम ततो देवी धर्मो मन्त्रबलात्ततः। विमाने
सूर्यसंकाशे कुन्ती यत्र जपस्थिता। विहस्य तां ततो ब्रूयात्कुन्ति किं ते ददाम्यहं। सा तं विहस्यमानापि पुत्रं देह्य
ब्रवीदिदं। संयुक्ता सा हि धर्मेण योगमूर्त्तिधरेण ह। लेभे पुत्रं वरारोहा सर्वप्राणभृतां हितं। ऐन्द्रे चन्द्रसमायु
क्ते मुहूर्त्तेभिजितेष्टमे। दिवा मध्यगते सूर्ये तिथौ पुण्येतिपूजिते। समृद्धयशसं कुन्ती सुषाव प्रवरं सुतं। जा १८७
तमात्रे सुते तस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी। एष धर्मभृतां श्रेष्ठो भविष्यति नरोत्तमः। विक्रान्तः सत्यवाक्चैव राजा
पृथ्व्यां भविष्यति। युधिष्ठिर इति ख्यातः पाण्डोः प्रथमजः सुतः। भविता प्रथितो राजा त्रिषु लोकेषु विश्रुतः।
यशसा तेजसा चैव वृत्तेन च समन्वितः। धार्मिकं तं सुतं लब्ध्वा पाण्डुस्तां पुनरब्रवीत्। प्राहुः क्षत्रं बलज्ये

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ष्टंबलज्येष्ठंसुतंवृणु।ततस्तथोक्ताभर्त्रातुवायुमेवाजुहावसा।ततस्तामागतोवायुर्मृगारूढोमहाब
लः।किंतेकुंतिददाम्यद्यब्रूहियत्तेहृदिस्थितं।सासलज्जाविहस्याहपुत्रंदेहिसुरोत्तम।बलवंतंमहाका
यंसर्वदर्पप्रभंजनं।तस्माज्जज्ञेमहाबाहुर्भीमोभीमपराक्रमः।तमप्यतिबलंजातंवागुवाचाशरी
रिणी।सर्वेषांबलिनांश्रेष्ठोजातोयमितिभारत।इदमत्यद्भुतंचासीज्जातमात्रेवृकोदरे।यदंकात्प
तितोमातुःशिलांगात्रैव्यचूर्णयत।कुंतीव्याघ्रभयोद्विग्नासहसोत्पतिताकिल।नान्वबुध्यतसंसुप्त
मुत्संगेस्वेवृकोदरं।ततःसवज्रसंघातःकुमारोभ्यपतद्गिरौ।पततातेनशतधाशिलागात्रैर्विचूर्णिता।
तांशिलांचूर्णितांदृष्ट्वापांडुर्विस्मयमागतः।यस्मिन्नहनिभीमस्तुजज्ञेभरतसत्तम।दुर्योधनोपितत्रै
वप्रजज्ञेवसुधाधिप।जातेवृकोदरेपांडुरिदंवचनमब्रवीत्।कथंतुमेवरःपुत्रोलोकश्रेष्ठोभवेदिति
दैवेपुरुषकारेचलोकोयंसुप्रतिष्ठितः।तत्रदैवंतुविधिनाकालयुक्तेनलभ्यते।इंद्रोहिराजादेवानांप्र
धानइतिनःश्रुतं।अप्रमेयबलोत्साहोवीर्यवानमितद्युतिः।तंतोषयित्वातपसापुत्रंलप्स्येमहाबलं।
यंदास्यतिसमेपुत्रंसवरीयान्भविष्यति।कर्म्मणामनसावाचातस्मात्तप्स्येमहत्तपः।ततःपांडुर्महा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१८८

राज्ञोमंत्रयित्वामहर्षिभिः।दिदेशकुंत्याःकौरव्योव्रतंसांवत्सरंशुभं।आत्मनाचमहाबाहुरेकपादस्थितो
भवत्।उग्रंसतपआस्थायपरमेणसमाधिना।आरिराधयिषुर्देवंत्रिदशानांतमीश्वरं।सूर्येणसहध
र्मात्मापर्यतप्यतभारत।तंतुकालेनमहतावासवःप्रत्यपद्यत शक्रउवाच पुत्रंतवप्रदास्यामि
त्रिषुलोकेषुविश्रुतं।ब्राह्मणानांगवांचैवसुहृदांचार्थसाधकं।दुर्हृदांशोकजननंसर्वबांधवनंदनं।
सुतंतेग्र्यप्रदास्यामिसर्वामित्रविनाशनं।इत्युक्तःकौरवोरा—जावासवेनमहात्मना।उवाचकुंतींध
र्मात्मादेवराजवचःस्मरन्।उदर्कस्तवकल्याणितुष्टोदेवगणेश्वरः।दातुमिच्छतितेपुत्रंयथासंकल्पि
तंत्वया।अतिमानुषकर्माणंयशस्विनमरिंदमं।नीतिमंतंमहात्मानमादित्यसमतेजसं।दुराधर्षंक्रि
यावंतमतीवाद्भुतदर्शनं।पुत्रंजनयसुश्रोणिधामक्षत्रियतेजसां।लब्धःप्रसादोदेवेंद्रात्तमाह्वयशुचिः १८८
स्मिते वैशं एवमुक्ताततःशक्रमाजुहावयशस्विनी।अथाजगामदेवेंद्रोजनयामासचार्जुनं।
जातमात्रेकुमारेतुवागुवाचाशरीरिणी।महागंभीरनिर्घोषानभोनादयतीतदा।शृण्वतांसर्वभूता
नांतेषांचाश्रमवासिनां।कुंतीमाभाष्यविस्पष्टमुवाचेदंशुचिस्मितां।कार्तवीर्यसमःकुंतिशिववतुल्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पराक्रमः। एषशक्र इवाजय्यो यशस्ते प्रथयिष्यति। अदित्या विष्णुना प्रीतिर्यथाभूदभिवर्द्धिता। तथा
विष्णुसमः प्रीतिं वर्द्धयिष्यति तेर्जुनः। एष मद्रान्वशे कृत्वा कुरूंश्च सह सोमकैः। चेदिकाशिकरूषांश्च कु
रुलक्ष्मीं वहिष्यति। एतस्य भुजवीर्येण खांडवे हव्यवाहनः। मेदसा सर्वभूतानां तृप्तिं यास्यति वै परां। ग्रा
मणीश्च महीपालानेष जित्वा महाबलः। भ्रातृभिः सहितो वीरस्त्रीन्मेधानाहरिष्यति। जामदग्न्यसमः कुं
ति विष्णुतुल्यपराक्रमः। एष वीर्यवतां श्रेष्ठो भविष्यति महायशाः। एष युद्धे महादेवं तोषयिष्यति शंक
रं। अस्त्रं पाशुपतं नाम तस्मात्तुष्टादवाप्स्यति। निवातकवचा नाम दैत्या विबुधविद्विषः। शक्राज्ञया म
हाबाहुस्तान्वधिष्यति ते सुतः। तथा दिव्यानि चास्त्राणि निखिलेनाहरिष्यति। विप्रनष्टां श्रियं चायमाह
र्ता पुरुषर्षभः। एतामत्यद्भुतां वाचं कुंती शुश्राव सूतके। वाचमुच्चारितामुच्चैस्तां निशम्य तपस्विनां। बभू
व परमो हर्षः शतशृंगनिवासिनां। तथा देवनिकायानां सेंद्राणां च दिवौकसां। आकाशे दुंदुभीनां च ब
भूव तुमुलस्वनः। उदतिष्ठन्महाघोषः पुष्पवृष्टिभिरावृतः। समवेत्य च देवानां गणाः पार्थमपूजयन्॥
काद्रवेया वैनतेया गंधर्वाप्सरसस्तथा। प्रजानां पतयः सर्वे सप्त चैव महर्षयः। भरद्वाजः कश्यपो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० गौतमश्चविश्वामित्रोजमदग्निर्वसिष्ठः।यश्चोदितोभास्करेभूत्प्रनष्टेसोप्यत्रात्रिर्भगवानाजगाम॥मरीचि
१०८ रंगिराश्चैवपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः।दक्षःप्रजापतिश्चैवगंधर्वाप्सरसस्तथा।दिव्यमाल्यांबरधराःसर्वालं
कारभूषिताः।उपगायंतिबीभत्सुंनृत्यंतेप्सरसांगणाः।तथामहर्षयश्चापिजेपुस्तत्रसमंततः।गं
धर्वैःसहितःश्रीमान्प्रागायतचतुंबुरुः॥भीमसेनोग्रसेनौचऊर्णायुरनघस्तथा।गोपतिर्धृतराष्ट्र
श्चसूर्यवर्चास्तथाष्टमः।युगपस्तृणपःकार्ष्णिर्नंदिश्चित्ररथस्तथा।त्रयोदशःशालिशिराःपर्जन्यश्च
त्रयोदश।कलिःपंचदशश्चैवनारदश्चात्रषोडशः।शत्वाबृहत्वाबृहकःकरालश्चमहामनाः।ब्रह्मचा
रीबहुगुणःसुवर्णश्चेतिविश्रुतः।विश्वावसुर्भुमन्युश्चसुचंद्रश्चशरुस्तथा।गीतमाधुर्यसंपन्नौविख्या
तौचहाहाहूहू।इत्येतेदेवगंधर्वाजगुस्तत्रनराधिप।तथैवाप्सरसोहृष्टाःसर्वालंकारभूषिताः।ननृतुर्वै १०९
महाभागाजगुश्चायतलोचनाः।अनूचानानवद्याचगुणमुख्यागुणावरा।अद्रिकाचतथासोमामिश्र
केशीत्वलंबुषा।मरीचिःशुचिकाचैवविद्युत्पर्णातिलोत्तमा।अंबिकालक्षणाक्षेमादेवीरंभामनोरमा।अ
सिताचसुबाहुश्चसुप्रियाचवपुस्तथा।पुंडरीकासुगंधाचसुरथाचप्रमाथिनी।काम्याशारद्वतीचैवन

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नृतुस्तत्र संघशः। मेनका सहजन्या च कार्लिका पुंजिकस्थला। ऋतुस्थला घृताची च विश्वाची पूर्वचित्यपि
उम्लोचेति च विख्याता प्रम्लोचेति च ता दश। उर्वश्येकादशी तासां जगुश्चायतलोचनाः। धातार्यमा च मित्रश्च
वरुणोंशो भगस्तथा। इंद्रो विवस्वान्पूषा च त्वष्टा च सविता तथा। पर्जन्यश्चैव विष्णुश्च आदित्या द्वादश स्मृ
ताः। महिमानं पांडवस्य वर्द्धयंतो वरे स्थिताः। मृगव्याधश्च सर्पश्च निर्ऋतिश्च महायशाः। अजैकपादहिर्बु
ध्न्यः पिनाकी च परंतपः। दहनोथेश्वरश्चैव कपाली च विशांपते। स्थाणुर्भगश्च भगवान्रुद्रास्तत्रावतस्थि
रे। अश्विनौ वसवश्चाष्टौ मरुतश्च महाबलाः। विश्वेदेवास्तथा साध्यास्तत्रासन्परिसंस्थिताः। कर्कोट
कोथ सर्पश्च वासुकिश्च भुजंगमः। कच्छपश्चापकुंडश्च तक्षकश्च महोरगः। आयुस्तपस्वायुक्ता महाक्रो
धा महाबलाः। एते चान्ये च बहवस्तत्र नागा व्यवस्थिताः। तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च गरुडश्चासितध्वजः। अरुण
श्चारुणिश्चैव वैनतेया व्यवस्थिताः। तांश्च देवगणान्सर्वांस्तपःसिद्धा महर्षयः। विमानगिर्यग्रगतान्ददृ
शुर्नेतरे जनाः। तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं विस्मिता मुनिसत्तमाः। अधिकां स्म ततः प्रीतिमवर्त्तन्पांडवान्प्रति।
पांडुस्तु पुनरेवैनां पुत्रलोभान्महायशाः। वक्तुमैच्छद्धर्मपत्नीं कुंती त्वेनमथाब्रवीत्। नातश्चतुर्थं प्रसवमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० पत्स्वपिवदंत्सुत।अतःपरंस्वैरिणीस्याद्बंधकीपंचमेभवेत्।सत्वंविद्वन्धर्ममिममधिगम्यकथंतुमां।अ
१९० पत्यार्थसमुत्क्रम्यप्रमादादिवभाषसे इत्यादिपर्वणिपांडवोत्पत्तौ १२६ वैशम्° कुंतीपुत्रे
षुजातेषुधृतराष्ट्रात्मजेषुच।माद्रराजसुतापांडुंरहोवचनमब्रवीत्।नमेस्तित्वयिसंतापोविगुणेपिपरंतप।
नावरत्वेवरार्हायाःस्थित्वाचानघनित्यदा।गांधार्याश्चैवनृपतेजातंपुत्रशतंतथा।श्रुत्वानमेतथादुःखमभ
वत्कुरुनंदन।इदंतुमेमहद्दुःखंतुल्यतायामपुत्रता।दिष्ट्यात्विदानींभर्तुर्मेकुंत्यामप्यस्तिसंततिः।यदित्व
मप्यसंतानंकुंतिराजसुतांमयि।कुर्यादनुग्रहोमेस्यात्तवचापिहितंभवेत्।संस्तंभोहिसपत्नीत्वाद्वक्तुंकुं
तिसुतांप्रति।यदितुत्वंप्रसन्नोमेस्वयमेनांप्रचोदय पांडुरुवाच ममाप्येषसदामाद्रिहृद्यर्थःपरि
वर्तते।नतुत्वांप्रसहेवक्तुमिष्टानिष्टविवक्षया।तवत्विदंमतंमत्वाप्रयतिष्याम्यतःपरं।मन्येध्रुवंमयो १९०
क्तासावचनंप्रतिपत्स्यसे वैशं ततःकुंतीपुनःपांडुर्विविक्तइदमब्रवीत्।कुलस्यममसंतानं
लोकस्यचकुरुप्रियं।ममचापिंडनाशायपूर्वेषामेवभाविनि।मत्प्रियार्थंचकल्याणिकुरुकल्याणमुत्तमं।
यशसोर्थायचैवत्वंकुरुकर्मसुदुष्करं।प्राप्याधिपत्यमिंद्रेणयज्ञैरिष्टंयशोर्थिना।तथामंत्रविदोविप्रास्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पस्त्वद्या सुदुष्करं। गुरूनभ्युपगच्छंति यशसोर्थाय भाविनि। तथा राजर्षयः सर्वे ब्राह्मणाश्च तपोधना। च
क्रुरुच्चावचं कर्म यशसोर्थाय दुष्करं। सा त्वं माद्रीं प्लवेनेव तारयैनामनिंदिते। अपत्यसंविभागेन परां
कीर्त्तिमवाप्नुहि। एवमुक्ताब्रवीन्माद्रीं सकृच्चिंतय दैवतं। तस्मात्ते भविता पत्यमनुरूपमसंशयं। ततो मा
द्री विचार्यैव जगाम मनसाश्विनौ। तावागम्य सुतौ तस्यां जनयामासतुर्यमौ। नकुलं सहदेवं च रूपेणा
प्रतिमौ भुवि। तथैव तावपि यमौ वागुवाचाशरीरिणी। सत्वरूपगुणोपेतौ भवतोश्विनाविति। भासतस्ते
जसात्यर्थं रूपद्रविणसंपदा। नामानि चक्रिरे तेषां शतशृंगनिवासिनः। भक्त्या च कर्मणा चैव तथाशी
र्भिर्विशांपते। ज्येष्ठं युधिष्ठिरेत्येवं भीमसेनेति मध्यमं। अर्जुनेति तृतीयं च कुंतीपुत्रानकल्पयन्। पूर्वजं न
कुलेत्येवं सहदेवेति चापरं। माद्रीपुत्रावकथयंस्ते विप्राः प्रीतमानसाः। अनुसंवत्सरं जाता अपि ते कुरु
सत्तमाः। पांडुपुत्रा व्यराजंत पंच संवत्सरा इव। महासत्वा महावीर्या महाबलपराक्रमाः। पांडुर्दृष्ट्वा सुतांस्तां
स्तु देवरूपान्महौजसः। मुदं परमिकां लेभे ननंद च नराधिपः। ऋषीणामपि सर्वेषां शतशृंगनिवासिनां।
प्रिया बभूवुस्तासां च तथैव मुनियोषितां। कुंतीमथ पुनः पांडुर्माद्र्यर्थे समचोदयत्। तमुवाच पृथा राज

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१८१

नूरहस्युक्तास्तदा सती। उक्ता सकृद्द्वंद्वमेषा लेभे तेनास्मि वंचिता। बिभेम्यस्याः परिभवात्कुस्त्रीणां गतिरीदृ
शी। नाज्ञासिषमहं मूढा द्वंद्वाह्वाने फलद्वयं। तस्मान्नाहं नियोक्तव्या त्वयैषोस्तु वरो मम। एवं पांडोः सुताः पं
च देववदत्ता महाबलाः। संभूताः कीर्तिमंतश्च कुरुवंशविवर्द्धनाः। शुभलक्षणसंपन्नाः सोमवत्प्रियदर्शि
नाः। सिंहदर्पा महेष्वासाः सिंहविक्रांतगामिनः॥ सिंहोरस्काः सिंहसत्वाः सिंहास्याः सिंहविक्रमाः। सिंह
ग्रीवा मनुष्येंद्रा ववृधुर्देवविक्रमाः। विवर्द्धमानास्ते तत्र पुण्ये हैमवते गिरौ। विस्मयं जनयामासुर्म
हर्षीणां समेयुषां। ते च पंच शतं चैव कुरुवंशविवर्द्धनाः। सर्वे ववृधुरल्पेन कालेनाप्सु वनीरजाः॥
इत्यादिपर्वणि संभवे ११७ वैशं दर्शनीयांस्ततः पुत्रान्पांडुः पंच महावने। तान्पश्यन्पर्वते रे
मे स्वबाहुबलमाश्रितः। सुपुष्पितवने काले कदाचिन्मधुमाधवे। भूतसंमोहने राजा सभार्यो व्यचरद्वनं। १८१
पालाशैस्तिलकैश्चूतैश्चंपकैः पारिभद्रकैः। अन्यैश्च बहुभिर्वृक्षैः फलपुष्पसमृद्धिभिः। जलस्थानैश्च वि
विधैः पद्मिनीभिश्च शोभितं। पांडोर्वनं तत्संप्रेक्ष्य प्रजज्ञे हृदि मन्मथः। प्रहृष्टमनसं तत्र विचरंतं यथाम
रं। तं माद्र्यनुजगामैका वसनं बिभ्रती शुभं। समीक्षमाणः स तु तां वयस्थां तनुवाससं। तस्य कामः प्रववृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तेगहनेग्निरिवोत्थितः।रहस्येकांतुतांदृष्ट्वाराजाराजीवलोचनां।नशशाकनियंतुंतंकामंकामवशीकृतः
।ततएनांवलाद्राजानिजग्राहरहोगतां।वार्य्यमाणस्तयादेव्याविस्फुरंत्यायथावलं।सतुकामपरीता
त्मातंशापंनान्वबुध्यत।माद्रींमैथुनधर्मेणसोन्वगच्छद्बलादिव।जीवितांतायकौरव्यमन्मथस्यवशंगतः
।शापजंभयमुत्सृज्यविधिनासंप्रचोदितः।तस्यकामात्मनोबुद्धिःसाक्षात्कालेनमोहिता।संप्रमथ्येंद्रिय
ग्रामंप्रनष्टासहचेतसा।सतयासहसंगम्यभार्ययाकुरुनंदनः।पांडुःपरमधर्म्मात्मायुयुजेकालध
र्म्मणा।ततोमाद्रीसमालिंग्यराजानंगतचेतसं।मुमोचदुःखजंशब्दंपुनःपुनरतीवहा।सहपुत्रैस्ततः
कुंतीमाद्रीपुत्रौचपांडवौ।आजग्मुःसहितास्तत्रयत्रराजातथागतः।ततोमाद्र्यब्रवीद्राजन्नार्त्ताकुंती
मिदंवचः।एकैवत्वमिहागच्छतिष्ठंत्वत्रैवदारकाः।तच्छ्रुत्वावचनंतस्यास्तत्रैवाधायदारकान्।हताह
मितिविक्रुश्यसहसैवाजगामसा।दृष्ट्वापांडुंचमाद्रींचशयानौधरणीतले।कुंतीशोकपरीतांगीविल
लापसुदुःखिता।रक्ष्यमाणोमयानित्यंवीरःसततमात्मवान्।कथंत्वामत्यतिक्रांतःशापंजानन्वनौक
सः।ननुनामत्वयामाद्रिरक्षितव्योजनाधिपः।साकथंलोभितवतीविजनेत्वंनराधिपं।कथंदीनस्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० सततं त्वामासाद्य रहोगतं। तं विचिंतयतः शापं प्रहर्षः समजायत। धन्या त्वमसि वाह्लीकि मत्तो भा
१९२ ग्यतरा तथा। दृष्टवत्यसि यद्वक्त्रं प्रहृष्टस्य महीपतेः॥ माद्र्युवाच ॥ विलपंत्या मया देवि वा
र्यमाणेन चासकृत्। आत्मा न वारितोनेन सत्यं दिष्टं चिकीर्षुणा कुंत्युवाच अहं ज्येष्ठा धर्म
पत्नी ज्येष्ठं धर्मफलं मम। अवश्यं भाविनो भावान्मा मां माद्रि निवर्त्तय। अन्विष्यामि हभर्त्तारमहं प्रेत
वशंगतं। उत्तिष्ठ त्वं विसृज्यैनमिमान्पालय दारकान्। माद्र्युवाच अहमेवानुयास्यामि भर्त्तार
मपलायिनं। न हि तृप्तास्मि कामानां ज्येष्ठा मामनुमन्यतां। मां चाभिगम्य क्षीणोयं कामाद्भरतसत्तमः।
तमुच्छिंद्यामस्य कामं कथं नु यमसादने। न चाप्यहं वर्त्तयंती निर्विशेषं सुतेषु ते। वृत्तिमार्ये चरिष्यामि स्पृ
श्येदेनस्तथा च मां। तस्मान्मे सुतयोः कुंति वर्त्तितव्यं स्वपुत्रवत्। मां च कामयमानोयं राजा प्रेतवशंगतः १९२
। राज्ञः शरीरेण सह ममापीदं कलेवरं। दग्धव्यं सुप्रतिच्छन्नमेतदार्ये प्रियं कुरु। दारकेष्वप्रमत्ता च
भवेथाश्च हिता मम। अतोन्यन्न प्रपश्यामि संदेष्टव्यं हि किंचन। इत्युक्त्वा तं चिताग्निस्थं धर्मपत्नी नर
र्षभं। मद्रराजसुता तूर्णमन्वारोहद्यशस्विनी इत्यादिपर्वणि संभवे ११९ वैश३ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पांडोरूपरमंदृष्ट्वादेवकल्पामहर्षयः। ततोमंत्रविदःसर्वेमंत्रयांचक्रिरेमिथः तापसाऊचुः ॥
हित्वाराज्यंचराष्ट्रंचसमहात्मामहायशाः। अस्मिन्स्थानेतपस्तप्त्वातापसान्शरणंगतः। सजातमा
त्रान्सुतांश्चदारांश्चभवतामिहाप्रादायोपनिधिंराजापांडुःस्वर्गमितोगतः। तस्येमानात्मजान्देहंभा
र्यांचसुमहात्मनः। स्वराष्ट्रंगृह्यगच्छामोधर्मएषहिनःस्मृतः वैशं तेपरस्परमामंत्र्यदेवक
ल्पामहर्षयः। पांडोःपुत्रान्पुरस्कृत्यनगरंनागसाह्वयं। उदारमनसःसिद्धागमनेचक्रिरेमनः। भी
ष्मायपांडवान्दातुंधृतराष्ट्रायचैवहि। तस्मिन्नेवक्षणेसर्वेतानादायप्रतस्थिरे। पांडोर्दारांश्चपुत्रां
श्चशरीरेतेचतापसाः। सुखिनीसापुराभूत्वासततंपुत्रवत्सला। प्रपन्नादीर्घमध्वानंसंक्षिप्तंतद
मन्यत। सात्वदीर्घेनकालेनसंप्राप्ताकुरुजांगलं। वर्द्धमानपुरद्वारमाससादयशस्विनी। द्वारिणं
तापसाऊचूराजानंचप्रकाशय। तेनगत्वाक्षणेनैवसभायांविनिवेदिताः। तंचारणसहस्राणांमु
नीनामागमंतदा। श्रुत्वानागपुरेनॄणांविस्मयःसमपद्यत। मुहूर्तोदितआदित्येसर्वेबालपुरस्कृ
ताः। सदारास्तापसान्द्रष्टुंनिर्ययुःपुरवासिनः। स्त्रीसंघाःक्षत्रसंघाश्चयानसंघसमास्थिताः। ब्रा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१९३

ल्गणैःसहनिर्जग्मुर्ब्राह्मणानांचयोषितः।तथाविट्शूद्रसंघानांमहान्व्यतिकरोभवत्।नकश्चिदक
रोदीर्ष्यामभवन्धर्मबुद्धयः।तथाभीष्मःशांतनवःसोमदत्तोथवाह्लिकः।प्रज्ञाचक्षुश्चराजर्षिःक्ष
त्ताचविदुरःस्वयं।साचसत्यवतीदेवीकौशल्याचयशस्विनी।राजदारैःपरिवृतागांधारीचापिनिर्य
यौ।धृतराष्ट्रस्यदायादादुर्योधनपुरोगमाः।भूषिताभूषणैश्चित्रैःशतसंख्याविनिर्ययुः।तान्म
हर्षिगणान्दृष्ट्वाशिरोभिरभिवाद्यच।उपोपविविशुःसर्वेकौरव्याःसपुरोहिताः।तथैवशिरसाभूमा
वभिवाद्यप्रणम्यच।उपोपविविशुःसर्वेपौरजानपदाअपि।तमकू- मभिज्ञायजनौघंसर्वशस्त
दा।पूजयित्वायथान्यायंपाद्येनार्घ्येणचप्रभो।भीष्मोराज्यंचराष्ट्रंचमहर्षिभ्योन्यवेदयत्।तेषाम
थोवृद्धतमःप्रत्युत्थायजटाजिनी।ऋषीणांमतमाज्ञायमहर्षिरिदमब्रवीत्।यःसकौरव्यदायादः १९३
पांडुर्नामनराधिपः।कामभोगान्परित्यज्यशतशृंगमितोगतः।ब्रह्मचर्यव्रतस्थस्यतस्यदिव्येन
हेतुना।साक्षाद्धर्मादयंपुत्रस्तत्रजातोयुधिष्ठिरः।तथैनंबलिनांश्रेष्ठंतस्यराज्ञोमहात्मनः।मात
रिश्वाददौपुत्रंभीमंनाममहाबलं।पुरुहूतादयंजज्ञेकुंत्यांसत्यपराक्रमः।यस्यकीर्तिर्महेष्वा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सान्सर्वानभिभविष्यति।यौतुमाद्रीमहेष्वासावसूतपुरुषोत्तमौ।अश्विभ्यांपुरुषव्याघ्राविमौताव
पिपश्यत।चरताधर्मनित्येनवनवासंयशस्विना।नष्टःपैतामहोवंशःपांडुनापुनरुद्धृतः।पुत्राणां
जन्मवृद्धिंचवैदिकाध्ययनानिच।पश्यतःसंततिंपांडोःपरांप्रीतिमवाप्स्यथ।वर्त्तमानःसतांवृत्तेपुत्र
लाभमवाप्यच।पितृलोकंगतःपांडुरितःसप्तदशेहनि।तंचितागतमाज्ञायवैश्वानरमुखेकुती।प्रवि
ष्टापावकंमाद्रीहित्वाजीवितमात्मनः।सागतासहतेनैवपतिलोकमनुव्रता।तस्यास्तस्यचयत्का
र्यंक्रियतांतदनंतरं।इमेतयोःशरीरेद्वेपुत्राश्चेमेतयोर्वराः।क्रियाभिरनुगृह्यंतांसहमात्रापरं
तपाः।प्रेतकार्येनिवृत्तेतुपितृमेधंमहायशाः।लभतांसर्वधर्मज्ञःपांडुःकुरुकुलोद्वहः वैश
म् एवमुक्त्वाकुरून्सर्वान्कुरूणामेवपश्यतां।क्षणेनांतर्हिताःसर्वेतापसागुह्यकैःसह।गंधर्व
नगराकारंतथैवांतर्हितंपुनः।।ऋषिसिद्धगणंदृष्ट्वाविस्मयंतेपरंययुः इत्यादिपर्वणिसंभवे
२२९ धृतराष्ट्रउ पांडोर्विदुरसर्वाणिप्रेतकार्याणिकारय।राजवद्राजसिंहस्यमाद्र्याश्चैव
विशेषतः।पशून्वासांसिरत्नानिधनानिविविधानिच।पांडोःप्रयच्छमाद्र्याश्चयेभ्योयावच्चवांछितं।य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

थाच कुंती सत्कारं कुर्यान्माद्र्यास्तथा कुरु॥ यथा न वायुर्नादित्यः पश्येतां तां सुसंवृतां॥ न शोच्यः पां
डुरनघः प्रशस्यः स नराधिप॥८॥ यस्य पंच सुता वीरा जाताः सुरसुतोपमाः वैशम्प विदुरस्तं त
थेत्युक्त्वा भीष्मेण सह भारत॥ पांडुं संस्कारयामास देशे परमपूजिते॥ ततस्तु नगरात्तूर्णमाज्यगंध
पुरस्कृताः॥ निर्हृताः पावका दीप्ताः पांडो राजन्पुरोहितैः॥ अथैनमार्तवैः पुष्पैर्गंधैश्च विविधैर्वरैः॥ शि
विकां तामलंकृत्य वाससाच्छाद्य सर्वशः॥ तां तथा शोभितां माल्यैर्वासोभिश्च महाधनैः॥ अमात्या ज्ञा
तयश्चैनं सुहृदश्चोपतस्थिरे॥ नृसिंहं नरयुक्तेन परमालंकृतेन तं॥ आवहन्यानमुख्येन सह माद्र्या
सुसंवृतं॥ पांडुरेणातपत्रेण चामरव्यजनेन च॥ सर्ववादित्रनादैश्च समलंचक्रिरे ततः॥ रत्नानि चाप्युपा
दाय बहूनि शतशो नराः॥ प्रददुः कांक्षमाणेभ्यः पांडोस्तत्रौर्ध्वदैहिके॥ अथ छत्राणि शुभ्राणि चाम १८४
राणि बृहंति च॥ आजह्रुः कौरवस्यार्थे वासांसि रुचिराणि च॥ याजकैः शुक्लवासोभिर्हूयमाना हुता
शनाः॥ आगच्छन्नग्रतस्तस्य दीप्यमानाः स्वलंकृताः॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव सहस्रशः॥
रुदंतः शोकसंतप्ता अनुजग्मुर्नराधिपं॥ अयमस्मानपाहाय दुःखे चाधाय शाश्वते॥ कृत्वा चास्मा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ननाथांस्त्वंकथयास्यसिनराधिप।कौशंतनःपांडवाःसर्वेभीष्मोविदुरएवच।रमणीयेवनोद्देशेगं
गातीरेसमेशुभे।न्यासयामासुरथतांशिबिकांसत्यवादिनः।सभार्यस्यनृसिंहस्यपांडोरक्लिष्ट
कर्मणः।ततस्तस्यशरीरंतुसर्वगंधाधिवासितं।शुचिकालीयकादिग्धंदिव्यचंदनभूषितं।पर्य
षिंचन्जलेनाशुशातकुंभमयैर्घटैः।चंदनेनचशुक्लेनसर्वतःसमलेपयन्।कालागुरुविमिश्रे
णतथातुंगरसेनच।अथैनंदेशजैःशुक्लैःवासोभिःसमयोजयन्।संछन्नःसतुवासोभिर्जीवन्नि
वनराधिपः।शुशुभेसमरव्याघ्रोमहार्हशयनोचितः।याजकैरभ्यनुज्ञातेप्रेतकर्मण्यनुष्ठिते।
घृतावसिक्तंराजानंसहमाद्र्यास्वलंकृतं।तुंगपद्मविमिश्रेणचंदनेनसुगंधिना।अन्यैश्चविविधै
र्गंधैर्वस्त्रैश्चसमदाहयन्।ततस्तयोःशरीरेद्वेदृष्ट्वामोहवशंगता।हाहापुत्रेतिकौशल्यापपातस
हसाभुवि।तांप्रेक्ष्यपतितामार्त्तांपौरजानपदोजनः।रुरोददुःखसंतप्तोराजभक्त्याकृपान्वितः।कुं
त्याश्चैवार्त्तनादेनसर्वाणिचविचुक्रुशुः।मानुषैःसहभूतानितिर्यग्योनिगतान्यपि।तथाभीष्मः
शांतनवोविदुरश्चमहामतिः।सर्वशःकौरवाश्चैवप्राणदन्भृशदुःखिताः।ततोभीष्मोऽथविदुरो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
१९५

राजा च सह पांडवैः। उदकं चक्रिरे तस्य सर्वाश्च कुरुयोषितः॥ चुक्रुशुः पांडवाः सर्वे भीष्मः शांतनवस्तथा
विदुरो ज्ञातयश्चैव चक्रुश्चाप्युदकक्रियाः। कृतोदकांस्तानादाय पांडवाञ्छोककर्शितान्। सर्वाः प्रकृ
तयो राजेंद्र शोचमाना न्यवारयन्। यथैव पांडवा भूमौ सुषुपुः सह बांधवैः। तथैव नागरा राजञ्छिश्यि
रे ब्राह्मणादयः। तदनानंदमस्वस्थमाकुमारमहृष्टवत्। बभूव पांडवैः सार्द्धं नगरं द्वादश क्षपाः॥
इत्यादिपर्वणि संभवे १२० वैशम् ततः कुंती च राजा च भीष्मश्च सह बंधुभिः। ददुः श्राद्धं
तदा पांडोः स्वधामृतमयं तदा। कुरूंश्च विप्रमुख्यांश्च भोजयित्वा सहस्रशः। रत्नौघान्विप्रमुख्येभ्यो द
त्वा ग्रामवरांस्तथा। कृतशौचांस्ततस्तांस्तु पांडवान्भरतर्षभान्। आदाय विविशुः सर्वे पुरं वारणसा
ह्वयं। सततं स्मानुशोचंतस्तमेव भरतर्षभं। पौरजानपदाः सर्वे मृतं स्वमिव बांधवं। श्राद्धावसाने तु त १९५
दा दृष्ट्वा तं दुःखितं जनं। संमूढां दुःखशोकार्त्तां व्यासो मातरमब्रवीत्। अतिक्रांतसुखाः कालाः पर्युप
स्थितदारुणाः। श्वः श्वः पापिष्ठदिवसा पृथिवी गतयौवना। बहुमायासमाकीर्णो नानादोषस
माकुलः। लुप्तधर्मक्रियाचारो घोरः कालो भविष्यति। कुरूणामनयाच्चापि पृथिवी न भविष्यति॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

गछत्वंयोगमास्थाययुक्तावसनयोवने।माद्राक्षीस्त्वंकुलस्यास्यघोरंसंक्षयमात्मनः।तथेतिस
मनुज्ञायसाप्रविश्याब्रवीत्स्नुषां।अम्बिकेतवपौत्रस्यदुर्नयात्किलभारताः।सानुबंधाविनंक्ष्यं
तिपौत्राश्चैवेतिनःश्रुतं।तत्कौशल्यामिमामार्त्तांपुत्रशोकाभिपीडितां।वनमादायभद्रंतेगछाम
यदिमन्यसे।तथेत्युक्तात्वंबिकायाभीष्ममामंत्र्यसुव्रता।वनंययौसत्यवतीस्नुषाभ्यांसहभारत।
ताःसुघोरंतपस्तप्त्वादेव्योभरतसत्तमा।देहंत्यक्त्वामहाराजगतिमिष्टांययुस्तदा वैशं
अथाप्नवंतोवेदोक्तान्संस्कारान्पांडवास्तदा।व्यवर्द्धंतचभोगांस्तेभुंजानाःपितृवेश्मनि।धार्त्तरा
ष्ट्रैश्चसहिताःक्रीडंतोमुदिताःसुखं।बालक्रीडासुसर्वासुविशिष्टास्तेजसाभवन्।जवेलक्ष्याभि
हरणेभोज्येपांशुविकर्षणे।धार्त्तराष्ट्रान्भीमसेनःसर्वान्संपरिमर्द्दति।हर्षादुत्क्रीडमानांस्तान्गृ
ह्यराजन्निलीयते।शिरःसुचनिगृह्यैतान्विनिहत्यबलाद्बली।चकर्षक्रोशतोभूमौघृष्टजानुशिरों
सकान्।दशबालान्जलेक्रीडन्भुजाभ्यांपरिगृह्यसः।आस्तेस्मसलिलेमग्नोमृतकल्पान्विमुंचति।
फलानिवृक्षमारुह्यविचिन्वंतिचतेयदा।तदापादप्रहारेणभीमःकंपयतिद्रुमान्।प्रहारवेगाभिहता

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० द्रुमाव्याघूर्णितास्तदा।सहशाखाःप्रपतंतिस्मद्रुतंत्रस्ताःकुमारकाः।नतेनयुद्धेनजवेनयोग्यासु
१९६ कदाचन।कुमारानुत्तरंचक्रुःस्पर्द्धमानावृकोदरं।एवंसधार्त्तराष्ट्राणांस्पर्द्धमानोवृकोदरः।अप्रिये
तिष्ठदत्यंतंवाल्यान्नद्रोहचेतसा।ततोवलमतिख्यातंधार्त्तराष्ट्रःप्रतापवान्।भीमसेनस्यतज्ज्ञात्वादुष्ट
भावमदर्शयत्।तस्यधर्मादपेतस्यपापानिपरिपश्यतः।मोहादैश्वर्यलोभाच्चपापामतिरजायत।
अयंवलवतांश्रेष्ठःकुंतीपुत्रोवृकोदरः।मध्यमःपांडुपुत्राणांनिकृत्यासनिगृह्यतां।प्राणवान्विक्र
मीचैवशौर्येणमहतान्वितः।स्पर्द्धतेचापिसहितानस्मानेकोवृकोदरः।तंतुसुप्तंपुरोद्यानेगंगायां
प्रक्षिपामहे।अथतस्मादवरजंश्रेष्ठंचैवयुधिष्ठिरं।प्रसह्यवंधनेवद्ध्वाप्रशाशिष्येवसुंधरां।एवंस
निश्चयंपापःकृत्वादुर्योधनस्तदा।नित्यमेवांतरप्रेक्षीभीमस्यासीन्महात्मनः।ततोजलविहारार्थंका १९६
रयामासभारत।चैलकंवलवेश्मानिविचित्राणिमहांतिच।सर्वकामैःसुपूर्णानिपताकोच्छ्रयवंति
च।तत्रसंजनयामासनानागारानुनेकशः।उदकक्रीडनंनामकारयामासभारत।प्रमाणकोट्या
स्तंदेशंस्थलंकिंचिदुपेत्यह।भक्ष्यंभोज्यंचपेयंचचोष्यंलेह्यमथापिच।उपपादितंनरैस्तत्रकुशलैः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सूदकर्मणि नाम्ना वेदयंस्तत्पुरुषाः धार्तराष्ट्राय वै तदा। ततो दुर्योधनस्तत्र पांडवानां हदुर्मतिः। गंगां चै
वानुयास्यामः उद्यानवनशोभितां। सहिता भ्रातरः सर्वे जलक्रीडामवाप्नुमः। एवमस्त्विति तं चापि प्र
त्युवाच युधिष्ठिरः। ते रथैर्नगराकारैर्देशजैश्च गजोत्तमैः। निर्ययुर्नगराच्छूराः कौरवाः पांडवैः सह। उ
द्यानवनमासाद्य विसृज्य च महाबलं। विशंति स्म तदा वीराः सिंहा इव गिरेर्गुहां। उद्यानमभिपश्यंतो भ्रा
तरः सर्व एव ते। उपस्थानगृहैः शुभ्रैर्वलभीभिश्च शोभितं। गवाक्षकैस्तथा जालैः यन्त्रैः सांचारिकैरपि।
संमार्जितं सौधकारैश्चित्रकारैश्च चित्रितं। दीर्घिकाभिश्च पूर्णाभिस्तथा पुष्करिणीभिः। जलं तच्छुशु
भे छन्नं फुल्लैर्जलरुहैस्तथा। उपच्छन्ना वसुमती तथा पुष्पैर्यथर्तुकैः। तत्रोपविष्टास्ते सर्वे पांडवाः कौ
रवाश्च ह। उपच्छन्नान्वहून्कामांस्ते भुंजंति ततस्ततः। ततो दुर्योधनः पापस्तद्भक्षे कालकूटकं। विषं प्र
क्षेपयामास भीमसेनजिघांसया। स्वयमुत्थाय वै वाथ हृदयेन क्षुरोपमः। स वाचामृतकल्पश्च भ्रातृ
वच्च सुहृद्यथा। स्वयं प्रक्षिपते भक्ष्यं बहु भीमस्य पापकृत्। प्रतीच्छितं स्म भीमेन तं वै दोषमजानता। त
तो दुर्योधनस्तत्र हृदयेन हसन्निव। कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यते पुरुषाधमः। ततस्ते सहिताः सर्वे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

जलक्रीडामकुर्वंत।पांडवाधार्तराष्ट्राश्चतदामुदितमानसाः।क्रीडावसानेतेसर्वेशुचिवस्त्राःस्वलंकृताः।
दिवसांतेपरिश्रांताविहृत्यचकुरूद्वहाः।विहारावसथेष्वेववीरावासमरोचयन्।खिन्नस्तुबलवान्भीमो
व्यायम्याभ्यधिकंतदा।प्रमाणकोट्यांवासार्थीसुष्वापावाप्यतत्स्थलं।शीतंवातंसमासाद्यश्रांतोमद
विमोहितः।विषेणचपरीतांगोनिश्चेष्टःपाण्डुनंदनः।ततोबद्ध्वालतापाशैर्भीमंदुर्योधनःस्वयं।मृतक
ल्पंतदावीरंस्थलाज्जलमपातयत्।सनिःसंज्ञोजलस्यांतमथवैपांडवोविशत्।आक्रामन्नागभवने
तदानागकुमारकान्।ततःसमेत्यबहुभिस्तदानागैर्महाविषैः।अदश्यतभृशंभीमोमहादंष्ट्रैर्विषोल्ब
णैः।ततोस्यदश्यमानस्यतद्विषंकालकूटकं।हतंसर्पविषेणैवस्थावरंजंगमेनतु।दंष्ट्राश्चदंष्ट्रिणांते
षांमर्मस्वपिनिपातिताः।त्वचंनैवास्यविभिदुःसारत्वात्पृथुवक्षसः।ततःप्रबुद्धःकौंतेयःसर्वसंछिद्य
बंधनं।पोथयामासतान्सर्वान्केचिद्भीताःप्रदुद्रुवुः।हतावशेषाभीमेनसर्वेवासुकिमभ्ययुः।ऊचुश्च
सर्पराजानंवासुकिंवासवोपमं।अयंनरोवैनागेंद्रह्यप्सुबद्ध्वाप्रवेशितः।यथाचनोमतिर्वीरविषपी
तोभविष्यति।निश्चेष्टोस्माननुप्राप्तःसचदष्टोन्वबुध्यत।ससंज्ञश्चापिसंवृत्तश्छित्त्वाबंधनमाशुनः।पो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

थयंतंमहावाहुंत्वंचैतंज्ञातुमर्हसि।ततोवासुकिरभ्येत्यनागैरनुगतस्तदा।पश्यतिस्ममहावाहुंभीमं
भीमपराक्रमं।आर्यकेणचदृष्टःसपृथायाआर्यकेणच।तदादौहित्रदौहित्रःपरिष्वक्तःसुपीडितं।सु
प्रीतश्चाभवत्तस्यवासुकिःसुमहायशाः।अब्रवीत्तंचनागेंद्रःकिमस्यक्रियतांप्रियं।धनौघोरत्ननिच
योवसुचास्यप्रदीयतां।एवमुक्तस्तदानागोवासुकिंप्रत्यभाषत।यदिनागेंद्रतुष्टोसिकिमस्यधनसंच
यैः।रसंपिवेत्कुमारोयंत्वयिप्रीतेमहावलः।वलंनागसहस्रस्ययस्मिन्कुंडेप्रतिष्ठितं।यावत्पिवति
वालोयंतावदस्मैप्रदीयतां।एवमस्त्वितितंनागंवासुकिःप्रत्यभाषत।ततोभीमस्तदानागैःकृतस्व
स्त्ययनःशुचिः।प्राङ्मुखश्चोपविष्टःसरसंपिवतिपांडवः।एकोच्छ्वासात्ततःकुंडंपिवतिस्ममहावलः।ए
वमष्टौसकुंडानिह्यपिवत्पांडुनंदनः।ततस्तुशयनेदिव्येनागदत्तेमहाभुजः।अशेतभीमसेनस्तुयथा
सुखमरिंदमः॥ इत्यादिपर्वणि १२१ वैशं ततस्तेकौरवाःसर्वेविनाभीमंचपांडवाः।
वृत्तक्रीडाविहारास्तुप्रतस्थुर्गजसाह्वयं।रथैर्गजैस्तथाचाश्वैर्यानैश्चान्यैरनेकशः।ब्रुवंतोभीमसेन
स्तुयातोह्यग्रतएवनः।ततोदुर्योधनःपापस्तत्रापश्यन्वृकोदरं।भ्रातृभिःसहितोहृष्टोनगरंप्रविवेश

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ह।युधिष्ठिरस्तुधर्मात्मा।ह्यविंदव्यायमात्मनि।स्वेनानुमानेनपरंसाधुंसमनुपश्यति।सोभ्युपेत्यतदापा
र्थोमातरंभ्रातृवत्सलः।अभिवाद्याब्रवीत्कुंतीमंबभीमइहागतः।क्वगतोभवितामातर्नेहपश्यामितंशुभे।
उद्यानानिवनंचैवविचितानिसमंततः।तद्दर्शनचतंवीरंदृष्टवंतोवृकोदरं।मन्यमानास्ततःसर्वेयातोनः
पूर्वमेवसः।आगतास्ममहाभागेव्याकुलेनांतरात्मना।इहागम्यक्वनुगतस्त्वयावाप्रेषितःक्वनु।कथय
स्वमहाबाहुंभीमसेनंयशस्विनी।नहिमेशुध्यतेभावस्तंवीरंप्रतिशोभने।यतःप्रसुप्तमन्येहंभीमंनेति
हतस्तुसः।इत्युक्त्वाचततःकुंतीधर्मराजेनधीमता।हाहेतिकृत्वासंभ्रांतापुत्रमुवाचयुधिष्ठिरं।नपुत्रभी
मंपश्यामिनमामभ्येत्यसाविति।शीघ्रमन्वेषणेयत्नंकुरुतस्यानुजैःसह।इत्युक्त्वातनयंज्येष्ठंहृदयेन
विदूयता।क्षत्तारमानाय्यतदाकुंतीवचनमब्रवीत्।क्वगतोभगवन्क्षत्तभीमसेनोनदृश्यते।उद्यानान्नि १९८
र्गताःसर्वेभ्रातरोभ्रातृभिःसह।तत्रैकस्तुमहाबाहुर्भीमोनाभ्येतिमामिह।नचप्रीणयतेचक्षुःसदादुर्योध
नस्यसः।क्रूरोसौदुर्मतिःक्षुद्रोराज्यलुब्धोनपत्रपः।निहन्यादपितंवीरंज्ञातिमन्युःसुयोधनः।तेनमेव्याकु
लंचित्तंहृदयंदह्यतीवच विदुरउवाच मैवंवदस्वकल्याणिशेषसंरक्षणंकुरु।प्रत्यादिष्टोहिदु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ष्टात्मानृषिपिप्रवरेणवादीर्घायुषस्तवसुतायथोवाचमहामुनिः। आगमिष्यतितेपुत्रःप्रीतिंचोत्पादयिष्य
ति॥ वैशं एवमुक्त्वाययौविद्वान्विदुरःस्वंनिवेशनं। कुंतीचिंतापराभूत्वासहासीनासुतैर्गृहे। त
तोष्टमेतुदिवसेप्रत्यबुध्यतपांडवः। तस्मिंस्तदारसेजीर्णेसोऽप्रमेयबलोबली। तंदृष्ट्वाप्रतिबुध्यंतंपांडवंतेभु
जंगमाः। सांत्वयामासुरव्यग्रावचनंचेदमब्रुवन्। यत्तेपीतोमहाबाहोरसोयंवीर्यसंभृतः। तस्मान्नागायुत
बलोरणेऽधृष्योभविष्यसि। गच्छाद्यचत्वंस्वगृहंस्नातोदिव्यैरिमैर्जलैः। भ्रातरस्तेतुतप्यंतित्वांविनाकुरुपुं
गव। ततःस्नातोमहाबाहुःशुचिःशुक्लांबरस्रजः। ततोनागस्यभवनेकृतकौतुकमंगलः। औषधीभिर्विष
घ्नीभिःसुरभीभिर्विशेषतः। भुक्तवान्परमान्नंचनागैर्दत्तंमहाबलैः। पूजितोभुजगैर्वीरआशीर्भिश्चाभिनं
दितः। दिव्याभरणसंछन्नोनागानामंत्र्यपांडवः। उदतिष्ठत्प्रहृष्टात्मानागलोकादरिंदमः। उत्क्षिप्तःसतुना
गेनजलाज्जलरुहेक्षणः। तस्मिन्नेववनोद्देशेस्थापितःकुरुनंदनः। तेचांतर्दधिरेनागाःपांडवस्यैवपश्यतः। त
तउत्थायकौंतेयोभीमसेनोमहाबलः। आजगाममहाबाहुर्मातुरंतिकमंजसा। ततोभिवाद्यजननींज्येष्ठंभ्रा
तरमेवच। कनीयसःसमाघ्रायशिरःस्वरिविमर्दनः। तैश्चापिसंपरिष्वक्तःसहमात्रानरर्षभैः। अन्योन्यगत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
१९८

सोहार्द्दो दिष्ट्या दिष्ट्येति चाब्रुवन्। ततस्तत्सर्व्वमाचष्ट दुर्य्योधनविचेष्टितं। भ्रातॄणां भीमसेनश्च महाबलपराक्र
मः। नागलोके च यद्वृत्तं गुणदोषमशेषतः। तच्च सर्व्वमशेषेण कथयामास पांडवः। ततो युधिष्ठिरो राजा भीम
माह वचोर्थवत्। तूष्णीं भव तते जल्प्यमिदं कार्य्यं कथंचन। इतः प्रभृति कौंतेया रक्षतान्योन्यमादृताः। एवमु
क्त्वा महाबाहुर्धर्मराजो युधिष्ठिरः। भ्रातृभिः सहितः सर्व्वैरप्रमत्तोभवत्तदा। एवं दुर्य्योधनः कर्णः शकुनिश्चा
पि सौबलः। अनेकैरप्युपायैस्तान्जिघांसंति स्म पांडवान्। पांडवाश्चापि तत्सर्व्वं प्रत्यजानन्नमर्षिताः। उद्भाव
नमकुर्व्वंतो विदुरस्य मते स्थिताः इत्यादिपर्व्वणि १२२ जनमेजय उ कृपस्यापि मम ब्रह्मन्सं
भवं वक्तुमर्हसि। शरस्तंबात्कथं जज्ञे कथं वास्त्राण्यवाप्तवान्॥ वैशं ॥महर्षेर्गौतमस्यासीच्छरद्वान्ना
म गौतमः। पुत्रः किल महाराज जातः सह शरैर्विभो। न तस्य वेदाध्ययने तथा बुद्धिरजायत। धनुर्वेदे परत्वा १९८
त्तपसा विपुलेन च। भृशं संतापयामास देवराजं स गौतमः। ततो जानपदीं नाम देवकन्यां सुरेश्वरः। प्राहि
णोत्तपसो विघ्नं कुरु तस्येति कौरव। सा हि गत्वाश्रमं तस्य रमणीयं शरद्वतः। धनुर्बाणधरं बाला लोभ
यामास गौतमं। तामेकवसनां दृष्ट्वा गौतमोप्सरसं वने। लोकेऽप्रतिमसंस्थानामुत्फुल्लहृदयोभ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वत। धनुश्च हि शरास्तस्य कराभ्यामपतन्भुवि। वेपथुश्चास्य तां दृष्ट्वा शरीरे समजायत। सतु ज्ञानग
रीयस्त्वात्तपसश्च समर्थनात्। अवतस्थे महाप्राज्ञो धैर्येण परमेण ह। यस्तस्य सहसा राजन्विकारः
समदृश्यत। तेन सुस्राव रेतोस्य स च तन्नाव्यबुध्यत। स विहायाश्रमं तं च तां चैवाप्सरसं मुनिः। जगा
म रेतस्तत्तस्य शरस्तंबे पपात च। शरस्तंबे च पतितं द्विधा तदभवन्नृप। तस्याथ मिथुनं जज्ञे गौतमस्य
शरद्वतः। मृगयां चरतो राज्ञः शंतनोस्तु यदृच्छया। कश्चित्सेनाचरोरण्ये मिथुनं तदपश्यत। धनुश्च स
शरं दृष्ट्वा तथा कृष्णाजिनानि च। ज्ञात्वा द्विजस्यापत्ये वै धनुर्वेदांतगस्य ह। स राज्ञे दर्शयामास मिथुनं
सशरं धनुः। स तदादाय मिथुनं राजा च कृपयान्वितः। आजगाम गृहानेव मम पुत्राविति ब्रुवन्। ततः
संवर्द्धयामास संस्कारैश्चाप्ययोजयत्। प्रातिपेयो नरश्रेष्ठो मिथुनं गौतमस्य तत्। गौतमोपि ततोभ्ये
त्य धनुर्वेदपरोभवत्। कृपया यन्मया बालाविमौ संवर्द्धिताविति। तस्मात्तयोर्नाम चक्रे तदेव स मही
पतिः। गोपितौ गौतमस्तत्र तपसा समविंदत। आगत्य तस्मै गोत्रादि सर्वमाख्यातवांस्तदा। चतुर्विधं
धनुर्वेदं शस्त्राणि विविधानि च। निखिलेनास्य तत्सर्वं गुह्यमाख्यातवांस्तदा। सोचिरेणैव कालेन

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० परमाचार्य्यतांगतः।ततोऽधिजग्मुःसर्वेतेधनुर्वेदंमहारथाः।धृतराष्ट्रात्मजाश्चैवपांडवाःसहयादवैः
२०० वृष्णयश्चनृपाश्चान्येनानादेशसमागताः॥ इत्यादिपर्वणि १२३ वैशं विशेषार्थीत
तोभीष्मःपौत्राणांविनयेप्सया।इष्वस्त्रज्ञान्पर्य्यपृच्छदाचार्य्यान्वीर्य्यसंमतान्।नाल्पधीर्नामहाभा
गस्तथानानस्त्रकोविदः।नादेवसत्वोविनयेत्कुरूनस्त्रेमहाबलान्।इतिसंचिंत्यगांगेयस्तदाभरतस
त्तमः।द्रोणायवेदविदुषेभारद्वाजायधीमते।पांडवान्कौरवांश्चैवददौशिष्यान्नरर्षभः।शास्त्रतः
पूजितश्चैवसम्यक्तेनमहात्मना।सभीष्मेणमहाभागस्तुष्टोस्त्रविदुषांवरः।प्रतिजग्राहतान्सर्वान्
शिष्यत्वेनमहायशाः।शिक्षयामासचद्रोणोधनुर्वेदमशेषतः।तेऽचिरेणैवकालेनसर्वशस्त्रविशा
रदाः।बभूवुःकौरवाराजन्पांडवाश्चामितौजसः॥ जनमेजय उ कथंसमभवद्द्रोणःकथंवा २००
स्त्राण्यवाप्तवान्।कथंचागात्कुरून्ब्रह्मन्कस्यपुत्रःसवीर्य्यवान्।कथंवास्यसुतोजातःसोऽश्वत्थामा
स्त्रवित्तमः।एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणप्रकीर्त्तय वैशं गंगाद्वारंप्रतिमहान्बभूवभगवानृ
षिः।भरद्वाजइतिख्यातःसततंसंशितव्रतः।सोभिषेक्तुंततोगंगांपूर्वमेवागमन्नदीं।ददर्शाप्सरसं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

साक्षात्घृताचीमाप्लुतामृषिः।तस्याःपुनर्नदीतीरेवसनंपर्यवर्त्तत।व्यपकृष्टांबरांदृष्ट्वातामृषिश्च
कमेततः।तत्रसंसक्तमनसोभरद्वाजस्यधीमतः।ततोस्यरेतश्चस्कंदतदृषिर्द्रोणआदधे।ततःस
मभवद्द्रोणःकलशेतस्यधीमतः।अध्यगीष्टसवेदांश्चवेदांगानिचसर्वशः।अग्निवेश्यंमहाभागंभा
रद्वाजःप्रतापवान्।प्रत्यपादयदाग्नेयमस्त्रमस्त्रविदांवरः।अग्नेस्तुजातःसमुनिस्ततोभरतसत्तम
।भारद्वाजंतदाग्नेयंमहास्त्रंप्रत्यपादयत्।भरद्वाजसखाचासीत्पृषतोनामपार्थिवः।तस्यापिद्रुपदो
नामतदासमभवत्सुतः।सनित्यमाश्रमंगत्वाद्रोणेनसहपार्थिवः।चिक्रीडाध्ययनंचैवचकारक्षत्रिय
र्षभः।ततोव्यतीतेपृषतेसराजाद्रुपदोभवत्।पांचालेषुमहाबाहुरुत्तरेषुनरेश्वरः।भरद्वाजोपिभग
वानारुरोहदिवंतदा।तत्रैवचवसन्द्रोणस्तपस्तेपेमहातपाः।वेदवेदांगतत्वज्ञस्तपसादग्धकिल्बि
षः।ततःपितृनियुक्तात्मापुत्रलोभान्महायशाः।शारद्वतींततोभार्यांकृपींद्रोणोन्वविंदत।अग्निहोत्रेच
धर्मेचदमेचसततंरतां।अलभद्गौतमीपुत्रमश्वत्थामानमेवच।सजातमात्रोव्यनदद्यथैवोच्चैःश्रवा
हयः।तच्छ्रुत्वान्तर्हितंभूतमंतरिक्षस्थमब्रवीत्।अश्वस्येवास्ययत्स्थामनदतःप्रदिशोगतं।अश्वत्था

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मेव वालोयं तस्मान्नाम्नाभविष्यति। सुतेन तेन सुप्रीतो भारद्वाजस्ततो भवत्। तत्रैव च वसन्धीमान्धनुर्वेदप
रोभवत्। स शुश्राव महात्मानं जामदग्न्यं परंतपं। सर्वज्ञानविदं विप्रं सर्वशस्त्रभृतां वरं। ब्राह्मणेभ्यस्तथा रा
जन्दित्सन्तं वसु सर्वशः। स रामस्य धनुर्वेदं दिव्यान्यस्त्राणि चैव ह। श्रुत्वा तेषु मनश्चक्रे नीतिशास्त्रं तथैव च।
ततः स व्रतिभिः शिष्यैस्तपोयुक्तैर्महातपाः। वृतः प्रायान्महाबाहुर्महेन्द्रं पर्वतोत्तमं। ततो महेन्द्रमासाद्य भा
रद्वाजो महातपाः। क्षान्तं दान्तममित्रघ्नमपश्यद्भृगुनन्दनं। ततो द्रोणो वृतः शिष्यैरुपगम्य भृगूद्वहं। आ
चख्यावात्मनो नाम जन्म चाङ्गिरसः कुले। निवेद्य शिरसा भूमौ पादौ चैवाभ्यवादयत्। ततस्तं सर्वमु
त्सृज्य वनं जिगमिषुं तदा। जामदग्न्यं महात्मानं भारद्वाजोऽब्रवीदिदं। भरद्वाजात्समुत्पन्नं तथा त्वं मामयो
निजं। आगतं वित्तकामं मां विद्धि द्रोणं द्विजोत्तमं। तमब्रवीन्महात्मा स सर्वक्षत्रियमर्दनः। स्वागतं ते द्वि २०२
जश्रेष्ठ यदिच्छसि वदस्व मे। एवमुक्तस्तु रामेण भारद्वाजोऽब्रवीद्वचः। रामं प्रहरतां श्रेष्ठं दित्सन्तं विविधं व
सु। अहं धनमनन्तं हि प्रार्थये विपुलव्रत राम उवाच हिरण्यं मम यच्चान्यद्वसु किंचिदिह स्थितं।
ब्राह्मणेभ्यो मया दत्तं सर्वमेतत्तपोधन। तथैवेयं धरा देवी सागरान्ता सपत्तना। कश्यपाय मया दत्ता कृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्नानगरमालिनी। शरीरमात्रमेवाद्य ममेदमवशेषितं। अस्त्राणि च महार्हाणि शस्त्राणि विविधानि च।
अस्त्राणि वा शरीरं वा वरमेतन्मयोद्यतं। वृणीष्व किं प्रयच्छामि तुभ्यं द्रोण वदाशु तत् द्रोण उ ॥
अस्त्राणि मे समग्राणि ससंहाराणि भार्गव। सप्रयोगरहस्यानि दातुमर्हस्यशेषतः। तथेत्युक्त्वा ततस्त
स्मै प्रादादस्त्राणि भार्गवः। सरहस्यव्रतं चैव धनुर्वेदमशेषतः इत्यादिपर्वणि १२४ वैशं
ततो द्रुपदमासाद्य भारद्वाजः प्रतापवान्। अब्रवीत्पार्थिवं राजन्सखायं विद्धि मामिह। इत्येवमुक्तः सख्या
सप्रीतिपूर्वं जनेश्वरः। भारद्वाजेन पांचाल्यो नामृष्यत वचोस्य तत्। स क्रोधामर्षजिह्मभ्रूः कषायीकृ
तलोचनः। ऐश्वर्यमदसम्पन्नो द्रोणं राजाब्रवीदिदं द्रुपद उ अकृतेयं तव प्रज्ञा ब्रह्मन्नातिस
मञ्जसी। यन्मां ब्रवीषि प्रसभं सखा तेहमिति द्विज। नहि राज्ञामुदीर्णानामेवंभूतैर्नरैः क्वचित्। सख्यं भ
वति मंदात्मन् श्रिया हीनैर्धनच्युतैः। सौहृदान्यपि जीर्यन्ते कालेन परिजीर्यता। सौहृदं मे त्वया ह्यासीत्पू
र्वं सामर्थ्यबंधनं। न सख्यमजरं लोके हृदि तिष्ठति कस्यचित्। कालो ह्येनं विहरति क्रोधो वैनं हरत्युत। मै
वं जीर्णमुपास्स्व त्वं सख्यं भवत्वपाकृधि। आसीत्सख्यं द्विजश्रेष्ठ त्वया मेर्थनिबंधनं। न दरिद्रो वसुमतो ना

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२०२

विद्वांश्चाविदुषःसखा।नशूरस्यसखाक्लीवःसखिपूर्वंकिमिष्यते।ययोरेवसमंवित्तंययोरेवसमंश्रुतं।
तयोर्विवादःसख्यंचनतुपुष्टविपुष्टयोः।नाश्रोत्रियःश्रोत्रियस्यनारथीरथिनःसखा।नाराजापा
र्थिवस्यापिसखिपूर्वंकिमिष्यसे वैशं द्रुपदेनैवमुक्तस्तुभारद्वाजःप्रतापवान्।मुहूर्त्तंचिंत
यित्वातुमन्युनाभिपरिप्लुतः।सविनिश्चित्यमनसापांचाल्यंप्रतिबुद्धिमान्।जगामकुरुमुख्यानांनग
रंनागसाह्वयं।सनागपुरमागम्यगौतमस्यनिवेशने।भारद्वाजोवसत्तत्रप्रच्छन्नंद्विजसत्तमः।ततोऽस्य
तनुजःपार्थोकृपस्यानंतरंप्रभुः।अस्त्राणिशिक्षयामासनाबुध्यंतचतंजनाः।एवंसतत्रगूढात्मा
कंचित्कालमुवासह।कुमारास्त्वथनिष्क्रम्यसमेतागजसाह्वयात्।क्रीडंतोवीटयातत्रवीराःपर्य
चरन्मुदा।पपातकूपेसावीटातेषांवैक्रीडतांतदा।ततस्तेयत्नमातिष्ठन्वीटामुद्धर्त्तुमादृताः।नचतेप्र २०२
त्यपद्यंतकर्मवीटोपलब्धये।ततोऽन्योन्यमवैक्षंतव्रीडयावनताननाः।तस्यायोगमविंदंतोभृशंचो
त्कंठिताभवन्।तेपश्यन्ब्राह्मणंश्याममापन्नंपलितंकृशं।कृत्यवंतमदूरस्थमग्निहोत्रपुरस्कृ
तं।तेतंदृष्ट्वामहात्मानमुपगम्यकुमारकाः।भग्नोत्साहक्रियात्मानोब्राह्मणंपर्यवारयन्।अथ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्रोणः कुमारांस्तान्दृष्ट्वा कृत्यवत्तस्तदा । प्रहस्य मंदं पैशल्यादभ्यभाषत वीर्यवान् । अहो वो धिग्ब
लं क्षात्रं धिगेतां वः कृतास्त्रतां । भरतस्यान्वये जाता ये वीटां नाधिगच्छथ । वीटां च मुद्रिकां चैव ह्य
हमेतदपि द्वयं । उद्धरेयमिषीकाभिर्भोजनं मे प्रदीयतां । एवमुक्त्वा कुमारांस्तान्द्रोणः स्वांगुलिवे
ष्टनं । कूपे निरुदके तस्मिन्नपातयदरिंदमः । ततोऽब्रवीत्तदा द्रोणं कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः   युधि
ष्ठिर उ   कृपस्यानुमते ब्रह्मन्भिक्षामाप्नुहि शाश्वतीं । एवमुक्तः प्रत्युवाच प्रहस्य भरतानिदं ।
द्रोण उवाच   एषा मुष्टिरिषीकाणां मयास्त्रेणाभिमंत्रितः । अस्य वीर्यं निरीक्षध्वं यदन्यस्य न वि
द्यते । भेत्स्यामीषीकया वीटां तामिषीकां तथान्यथा । तामन्यया समायोगे वीटाया ग्रहणं मम
वैशं   ततो यथोक्तं द्रोणेन तत्सर्वं कृतमंजसा । तदवेक्ष्य कुमारास्ते विस्मयोत्फुल्ललोचनाः । आश्च
र्यमिदमत्यंतमिति मत्वा वचोऽब्रुवन्   कुमारा ऊचुः   मुद्रिकामपि विप्रर्षे शीघ्रमेतां समुद्धर
वैशं   ततस्स शरमादाय धनुर्द्रोणो महायशाः । शरेण विद्ध्वा मुद्रां तामूर्ध्वमावाहयत्प्रभुः । स शरं स
मुपादाय कूपादंगुलिवेष्टनं । ददौ ततः कुमाराणां विस्मितानामविस्मितः । मुद्रिकामुद्धृतां दृष्ट्वा तमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० कुत्तेकुमारकाः कुमाराऊचुः अभिवादयामहे ब्रह्मन्नैतदन्येषु विद्यते। कोसिकस्मासिजा
२०३ नीमोवयंकिंकरवामहे वैशं एवमुक्तस्ततोद्रोणः प्रत्युवाचकुमारकान्॥ द्रोणउ ॥आच
क्षध्वंचभीष्मायरूपेणचगुणैश्चमां। सएवसुमहातेजाः सांप्रतंप्रतिपत्स्यते वैशं तथेत्युक्त्वाच
गत्वाचभीष्ममूचुः कुमारकाः। ब्राह्मणस्यवचस्तथ्यंतच्चकर्मतथाविधं। भीष्मः श्रुत्वाकुमाराणांद्रो
णंतंप्रत्यजानत। युक्तरूपः सहिगुरुरित्येवमनुचिन्त्यच। अथैनमानीयतदास्वयमेवसुसत्कृतं। परि
पप्रच्छनिपुणंभीष्मः शस्त्रभृतांवरः। हेतुमागमनेतच्चद्रोणः सर्वंन्यवेदयत् द्रोणउ महर्षे
रग्निवेशस्यसकाशमहमच्युत। अस्त्रार्थमगमंपूर्वंधनुर्वेदचिकीर्षया। ब्रह्मचारीविनीतात्माजटि
लोबहुलाः समाः। अवसंसुचिरंतत्रगुरुशुश्रूषणेरतः। पांचाल्योराजपुत्रश्चयज्ञसेनोमहाबलः। इ २०३
ष्वस्त्रहेतोर्न्यवसत्तस्मिन्नेवगुरौप्रभुः। समेतत्रसखाचासीदुपकारीप्रियश्चमे। तेनाहंसहसंगम्यव
र्तयन्सुचिरंविभोः। बाल्यात्प्रभृतिकौरव्यसहाध्ययनमेवच। समेसखासदातत्रप्रियवादीप्रियंकरः।
अब्रवीदितिमांभीष्मवचनंप्रीतिवर्द्धनं। अहंप्रियतमः पुत्रः पितुर्द्रोणमहात्मनः। अभिषेक्ष्यतिमांरा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ज्येसयांचाल्यो यदातदा।त्वद्भोग्यंभविताराज्यंसखेसत्येनतेशपे।ममभोगाश्चवित्तंचत्वदधीनंसुर
खानिच।एवमुक्त्वाथवव्राजकृतास्त्रःपूजितोमया।तद्वाक्यमहन्नित्यंमनसाधारयंस्तदा।सोहंपि
तुर्नियोगेनपुत्रलोभाद्यशस्विनीं।नातिकेशींमहाप्राज्ञामुपयेमेमहाव्रतां।अग्निहोत्रेवसत्सेवदमेष्व
मनतंरतां।अलभंगौतमीपुत्रमश्वत्थामानमौरसं।भीमविक्रमकर्माणमादित्यसमतेजसं।पुत्रेण
तेनप्रीतोहंभरद्वाजोमयायथा।गोक्षीरंपिवतोदृष्ट्वाधनिनस्तत्रपुत्रकान्।अश्वत्थामारुदद्वालस्त
न्मेसंदेहयद्दिशः।नस्नातकोऽवसीदेतवर्त्तमानःस्वकर्मसु।इतिसंचिंत्यमनसातंदेशंवहुशोभ्रम
न्।विशुद्धमिच्छन्गांगेयधर्मोपेतंप्रतिग्रहं।अंतादंतंपरिक्रम्यनाध्यगच्छंपयस्विनीं।अथपिष्टोदके
नैनंलोभयंतिकुमारकाः।पीत्वापिष्टरसंवालःक्षीरंपीतंमयापिच।ननर्त्तोत्थायकौरव्यहृष्टोवाल्या
द्विमोहितः।तंदृष्ट्वानृत्यमानंतुवालैःपरिवृतंसुतं।हास्यतामुपसंप्राप्तंकश्मलंतत्रमेभवत्।द्रोणंधि
गस्त्वधनिनंयोधनंनाधिगच्छति।पिष्टोदकंसुतोयस्यपीत्वाक्षीरस्यतृष्णया।नृत्यतिस्ममुदाविष्टःक्षी
रंपीतंमयाप्युत।इतिसंभाषतांवाचंश्रुत्वामेवुद्धिरभ्यवत्।आत्मानंचात्मनागर्हन्मनसेदंव्यचिंतयं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२०४

अपिचाहंपुराविप्रैर्वर्जितोगर्हितोभृशं। परोपसेवांपापिष्ठांनचकुर्य्यांधनेप्सया। इतिमत्वाप्रियंपुत्रं
भीष्मादायततोस्म्यहं। पूर्वंस्नेहानुरागित्वात्सदारःसौमकिंगतः। अभिषिक्तंतुश्रुत्वैवकृतार्थोस्मीति
चिंतयन्। प्रियंसखायंसुप्रीतोराज्यस्थंसमुपागमं। संस्मरन्संगमंचैववचनंचैवतस्यतत्। ततोद्रुप
दमागम्यसखिपूर्वमहंप्रभो। अब्रुवंपुरुषव्याघ्रसखायंविद्धिमामिति। उपस्थितस्तुद्रुपदंसखिव
च्चास्मिसंगतः। समांनिराकारमिवप्रहसन्निदमब्रवीत्। अकृतेयंतवप्रज्ञाब्रह्मन्नातिसमंजसा। यद
त्थमांत्वंप्रसभंसखातेहमितिद्विज। संगतानीहजीर्य्यंतेकालेनपरिजीर्य्यता। सौहृदंमेत्वयाह्या
सीत्पूर्वंसामर्थ्यबंधनं। नाश्रोत्रियःश्रोत्रियस्यनारथीरथिनःसखा। साम्याद्धिसख्यंभवतिवैषम्यान्नो
पपद्यते। नसख्यमजरंलोकेविद्यतेयातुकस्यचित्। कालोवैनंविहरतिक्रोधोवैनंहरत्युत। मैवंजीर्ण
मुपास्वत्वंसख्यंभवत्वपाकृधि। आसीत्सख्यंद्विजश्रेष्ठत्वयामेर्थनिबंधनं। नह्यनाढ्यःसखाढ्यस्यना
विद्वान्विदुषःसखा। नशूरस्यसखाक्लीवःसखिपूर्वंकिमिष्यते। नहिराज्ञामुदीर्णानामेवंभूतैर्नरैःक्व
चित्। सख्यंभवतिमंदात्मन्श्रियाहीनैर्धनच्युतैः। नाश्रोत्रियःश्रोत्रियस्यनारथीरथिनःसखा। ना २०४

राज्ञापार्थिवस्यापिसखिपूर्वंकिमिष्यते।अहंत्वयानज्ञानामिराज्यार्थेसंविदंकृतां।एकरात्रंतुतेब्रह्म
कामंदास्यामिभोजनं।एवमुक्तस्त्वहंतेनसदारःप्रस्थितस्तदा।तांप्रतिज्ञांप्रतिज्ञाययांकर्त्तास्म्यवि
रादिवा।द्रुपदेनैवमुक्तोहंमन्युनाभिपरिप्लुतः।अभ्यगच्छंकुरून्भीष्मशिष्यैरर्थीगुणान्वितैः।ततोहंभ
वतःकामंसंवर्द्धयितुमागतः।इदंनागपुरंरम्यंब्रूहिकिंकरवाणिते वैशं एवमुक्तस्तदाभीष्मो
भारद्वाजमभाषत भीष्मउ अपज्यंक्रियतांचापंसाध्वस्त्रंप्रतिपादय।भुंक्ष्वभोगान्भृशंप्री
तःपूज्यमानःकुरुक्षये।कुरूणामस्तियद्वित्तंराज्यंचेदंसराष्ट्रकं।त्वमेवपरमोराजासर्वेचकुरवस्त
वाययच्चतेप्रार्थितंब्रह्मन्कृतंतदितिचिन्त्यतां।दिष्ट्याप्राप्तोसिविप्रर्षेमहान्मेनुग्रहःकृतः इत्या
दिपर्वणि १२५ वैशं ततःसंपूजितोद्रोणोभीष्मेणद्विपदांवरः।विशश्राममहातेजाःपूजि
तःकुरुवेश्मनि।विश्रान्तेथगुरौतस्मिन्पौत्रानादायकौरवान्।शिष्यत्वेनददौभीष्मोवसूनिविविधानि
च।गृहंचसुपरिच्छिन्नंधनधान्यसमाकुलं।भारद्वाजायसुप्रीतःप्रत्यपादयतप्रभुः।सतान्शिष्यान्महेष्वा
सःप्रतिजग्राहकौरवान्।पाण्डवान्धार्त्तराष्ट्रांश्चद्रोणोमुदितमानसः।प्रतिगृह्यचतान्सर्वान्द्रोणोवचनम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० ब्रूवीत । रहस्येकः प्रतीतात्मा कृतोपसदनां स्तथा ॥ द्रोण उ ॥ कार्यं मे कांक्षितं किंचिद्धृदि संपरिवर्त्ति
२०५ ते । कृतास्त्रैस्तत्प्रदेयं मे तदृतं वदतानघाः ॥ वैशं ॥ तच्छ्रुत्वा कौरवा यास्ते तूष्णीमासन्विशांपते । अर्जुन
स्तु ततः सर्वं प्रतिजज्ञे परंतप । ततोऽर्जुनं तदा मूर्ध्नि समाघ्राय पुनः पुनः । प्रीतिपूर्वं परिष्वज्य प्ररुरोद
मुदा तदा । ततो द्रोणः पांडुपुत्रानस्त्राणि विविधानि च । ग्राहयामास दिव्यानि मानुषाणि च वीर्यवान् । रा
जपुत्रास्तथा चान्ये समेत्य भरतर्षभ । अभिजग्मुस्ततो द्रोणमस्त्रार्थे द्विजसत्तमं । वृष्णयश्चांधकाश्चैव
नानादेश्याश्च पार्थिवाः । सूतपुत्रश्च राधेयो गुरुं द्रोणमियात्तदा । स्पर्द्धमानस्तु पार्थेन सूतपुत्रोऽत्यमर्ष
णः । दुर्योधनमुपाश्रित्य सोऽवमन्यत पांडवान् । अभ्ययात्स ततो द्रोणं धनुर्वेदचिकीर्षया । शिक्षाभुज
बलोद्योगैस्तेषु सर्वेषु पांडवः । अस्त्रविद्यानुरागाच्च विशिष्टोऽभवदर्जुनः । तुल्येष्वस्त्रप्रयोगेषु लाघवे २०५
सौष्ठवेषु च । सर्वेषामेव शिष्याणां बभूवाभ्यधिकोऽर्जुनः । ऐंद्रिमप्रतिमं द्रोण उपदेशेष्वमन्यत । एवं सर्व
कुमाराणामिष्वस्त्रं प्रत्यपादयत् । कमंडलुं च सर्वेषां प्रायच्छच्चिरकारणात् । पुत्राय च ददौ कुंभमविलं
बनकारणात् । यावत्ते नोपगच्छंति तावदस्मै परां क्रियां । द्रोण आचष्ट पुत्राय तत्कर्म जिष्णुरौहत । ततः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सवारुणास्त्रेणपूरयित्वाकमंडलुंसममाचार्य्यपुत्रेणगुरुमभ्येतिफाल्गुनः॥आचार्य्यपुत्रात्तस्मात्तुवि
शेषोपचयेपृथक्॥नव्यहीयतमेधावीपार्थोप्यस्त्रविदांवरः॥अर्जुनःपरमंयत्नमातिष्ठद्गुरुपूजने॥अ
स्त्रेचपरमंयोगंप्रियोद्रोणस्यचाभवत्॥तांदृष्ट्वानित्यमुद्युक्तमिष्वस्त्रेप्रतिफाल्गुनं॥आहूयवचनंद्रोणो
रहःसूदमभाषत॥अंधकारेर्जुनायान्नंनदेयंतेकदाचन॥नचाख्येयमिदंचापिमद्वाक्यंविजयेत्वया॥ततः
कदाचिद्भुंजानेप्रववौवायुरर्जुने॥तेनतत्रप्रदीपःसदीप्यमानोविलोपितः॥भुंक्तएवतुकौंतेयोनास्याद
न्यत्रवर्त्तते॥हस्तस्तेजस्विनस्तस्यअनुग्रहणकारणात्॥तदभ्यासकृतंमत्वारात्रावपिसपांडवः॥योगं
चक्रेमहाबाहुर्धनुषापांडुनंदनः॥तस्यज्यातलनिर्घोषंद्रोणःशुश्राववभारत॥उपेत्यचैनमुत्थायपरिष्वज्ये
दमब्रवीत्॥ द्रोणउ ॥प्रयतिष्येतथाकर्तुंयथानान्योधनुर्द्धरः॥त्वत्समोभविताल्लोकेसत्यमेत
द्ब्रवीमिते वैशं ततोद्रोणोर्जुनंभूयोहयेषुचगजेषुच॥रथेषुभूमावपिचरणशिक्षामशिक्षयत्॥
गदायुद्धेसिचर्य्यायांतोमरप्रासशक्तिषु॥द्रोणःसंकीर्णयुद्धेचशिक्षयामासकौरवान्॥तस्यतत्कौ
शलंश्रुत्वाधनुर्वेदजिघृक्षवः॥राजानोराजपुत्राश्चसमाजग्मुःसहस्रशः॥ततोनिषादराजस्यहिरण्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० धनुषःसुतः।एकलव्योमहाराजद्रोणमभ्याजगामह।नसतंप्रतिजग्राहनैषादिरितिचिंतयन्॥शिष्यंध
२०६ नुषिधर्मज्ञस्तेषामेवान्ववेक्षया।सतुद्रोणस्यशिरसापादौगृह्यपरंतपः॥अरण्यमनुसंप्राप्यकृत्वाद्रोणं
महीमयं।तस्मिन्नाचार्यवृत्तिंचपरमामास्थितस्तदा॥इष्वस्त्रेयोगमातस्थेपरंनियममास्थितः।परयाश्र
द्धयोपेतोयोगेनपरमेणच॥विमोक्षादानसंधानेलघुत्वंपरमापसः।अथद्रोणाभ्यनुज्ञाताःकदाचित्कुरु
पांडवाः॥रथैर्विनिर्ययुःसर्वेमृगयामरिमर्दनाः।तत्रोपकरणंगृह्यनरःकश्चिद्यदृच्छया॥राजन्ननुजगामैः
कःश्वानमादायपांडवान्॥तेषांविचरतांतत्रतत्तत्कर्मचिकीर्षया।श्वाचरन्सवनेमूढोनैषादिंप्रतिजग्मि
वान्॥सकृष्णमलदिग्धांगंकृष्णाजिनजटाधरं।नैषादिंश्वासमालक्ष्यभषंस्तस्थौतदंतिके॥तदातस्याथ
भषतःशुनःसप्तशरान्मुखे।लाघवंदर्शयन्नस्त्रेमुमोचयुगपद्यथा॥सतुश्वाशरपूर्णास्यःपांडवानाज २०६
गामह।तंदृष्ट्वापांडवावीराःपरंविस्मयमागताः॥लाघवंशब्दवेधित्वंदृष्ट्वातत्परमंतदा।प्रेक्ष्यतंव्रीडिताश्चा
सन्प्रशशंसुश्चसर्वशः॥तंततोन्वेषमाणास्तेवनेवननिवासिनं।ददृशुःपांडवाराजन्नस्यन्तमनिशंशरा
न्॥नचैनमभ्यजानंस्तेतदाविकृतदर्शनं॥तथैनंपरिपप्रच्छुःकोभवान्कस्यवेसुत एकलव्यउवाच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

निषादाधिपतेर्वीराद्धिरण्यधनुषः सुतो द्रोणं शिष्यं च मां वित्त धनुर्वेदकृतश्रमं वैशं नैनमाज्ञा
यतत्वेन स्तु नरा गम्य पांडवाः। यथा रुक्तं वने सर्वे द्रोणायावरव्युरद्भुतं। कौन्तेयस्त्वर्जुनो राजन्नेकलव्यमनु
स्मरन्। रहो द्रोणं समासाद्य प्रणयादिदमब्रवीत् अर्जुन उ तदाहं परिरभ्यैकः प्रीतिपूर्वमिदं वचः
भवतोक्तो न मे शिष्यस्त्वद्विशिष्टो भविष्यति। अथ कस्मान्मद्विशिष्टो लोकादपि च वीर्यवान्। अन्योस्ति भव
तः शिष्यो निषादाधिपतेः सुतः वैशं मुहूर्तमिव तं द्रोणश्चिन्तयित्वा विनिश्चयं। सव्यसाचिनमा
दाय नैषादिं प्रतिजग्मिवान्। ददर्श मलदिग्धांगं जटिलं चीरवाससं। एकलव्यं धनुष्पाणिमस्यन्तमनि
शं सरान्। एकलव्यस्तु तं दृष्ट्वा द्रोणमायान्तमन्तिकात्। अभिगम्योपसंगृह्य जगाम शिरसा महीं। पूजयि
त्वा ततो द्रोणं विधिवत्स निषादजः। निवेद्य शिष्यमात्मानं तस्थौ प्रांजलिरग्रतः। ततो द्रोणोब्रवीद्राजन्ने
कलव्यमिदं वचः। यदि शिष्योसि मे वीर वेतनं दीयतां मम। एकलव्यस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीयमाणोब्रवीदिदं
एकलव्य उ किं प्रयच्छामि भगवान्नाज्ञापयतु मां गुरुः। न हि किंचिददेयं मे गुरवे ब्रह्मवित्तमः वै
शं तमब्रवीत्त्वयांगुष्ठो दक्षिणो दीयतामिति। एकलव्यस्तु तच्छ्रुत्वा वचो द्रोणस्य दारुणं। प्रतिज्ञामा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्मनोरक्षन्सत्येचनियतःसदा।तथैवहृष्टवदनस्तथैवादीनमानसः।छित्वाविचार्य्यतंप्रादाद्द्रोणायां
गुष्ठमात्मनः।ततःशरंतुनैषादिरंगुलीभिर्व्यकर्षत।नतथाचसशीघ्रोभूद्यथापूर्वंनराधिप।ततोर्जु
नःप्रीतमनाबभूवविगतज्वरः।द्रोणश्चसत्यवागासीन्नान्योभिभवितार्जुनं।द्रोणस्यतुतदाशिष्यौ
गदायोग्यौबभूवतुः।दुर्य्योधनश्चभीमश्चसदासंरब्धमानसौ।अश्वत्थामारहस्येषुसर्वेष्वभ्यधिको
भवत्।तथातिपुरुषानन्यान्त्सारुकौयमजावुभौ।युधिष्ठिरोरथश्रेष्ठःसर्वत्रतुधनंजयः।प्रथितःसा
गरांतायांरथयूथपयूथपः।बुद्धियोगबलोत्साहैःसर्वास्त्रेषुचनिष्ठितः।अस्त्रेगुर्व्वनुरागेचविशि
ष्टोभवदर्जुनः।तुल्येष्वस्त्रोपदेशेषुसौष्ठवेनचवीर्य्यवान्।एकःसर्वकुमाराणांबभूवातिरथोर्जुनः।प्रा
णाधिकंभीमसेनंकृतविद्यंधनंजयं।धार्त्तराष्ट्रादुरात्मानोनामृष्यन्तपरस्परं।तांस्तुसर्वान्समानीय २०७
सर्वविद्यासुशिक्षितान्।द्रोणःप्रहरणज्ञानेजिज्ञासुःपुरुषर्षभः।कृत्रिमंभासमारोप्यवृक्षाग्रेशिल्पि
भिःकृतं।अविज्ञातंकुमाराणांलक्ष्यभूतमुपादिशत् द्रोणउ शीघ्रंभवन्तःसर्वेपिधनूंष्यादाय
सर्व्वशः।भासमेतंसमुद्दिश्यतिष्ठध्वंसंहिते षवः।महद्वाक्यसमकालंतुशिरोस्यविनिपात्यतां।एकैक

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

शोनियोस्मामितथाकुरुतपुत्रकाः॥ वैशं ॥ततोयुधिष्ठिरंपूर्वमुवाचांगिरसांवरः।संधत्स्वबाणं
दुर्द्धर्षमद्वाक्यांतेविमुंचतं।ततोयुधिष्ठिरःपूर्वंधनुर्गृह्यपरंतपः।तस्थौभासंसमुद्दिश्यगुरुवाक्यप्रचोदि
तः।ततोविततधन्वानंद्रोणस्तंकुरुनंदनं।समुहूर्तादुवाचेदंवचनंभरतर्षभ।पश्यैतंत्वंद्रुमाग्रस्थंभा
संनरवरात्मज।पश्यामीत्येवमाचार्यंप्रत्युवाचयुधिष्ठिरः।समुहूर्तादिवपुनर्द्रोणस्तंप्रत्यभाषत
द्रोणउ अथवृक्षमिमंमांवाभ्रातॄन्वापिप्रपश्यसि।तमुवाचसकौंतेयःपश्याम्येनंवनस्पतिं।भ
वंतंचतथाभ्रातॄन्भासंचेतिपुनःपुनः।तमुवाचापसर्पेतिद्रोणोऽप्रीतमनाइव।नैतच्छक्यंत्वया
वेद्धुंलक्ष्यमित्येवकुत्सयन्।ततोदुर्योधनादींस्तान्धार्तराष्ट्रान्महायशाः।तेनैवक्रमयोगेनजिज्ञा
सुःपर्यपृच्छत।अन्यांश्चशिष्यान्भीमादीन्राज्ञश्चैवान्यदेशजान्।तथाचसर्वेतत्सर्वंपश्यामइतिकुर
त्सिताः इत्यादिपर्वणिसंभवःसमाप्तः १२६ ततोधनंजयंद्रोणःस्मयमानोऽभ्यभाषत।
त्वयेदानींप्रहर्तव्यमेतल्लक्ष्यंविलोक्यतां।मद्वाक्यसमकालंतेमोक्तव्योत्रभवेच्छरः।वितत्यकार्मुकं
त्वंतिष्ठतावन्मुहूर्तकं।एवमुक्तःसव्यसाचीमंडलीकृतकार्मुकः।तस्थौभासंसमुद्दिश्यगुरुवाक्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० प्रचोदितः। मुहूर्त्तादिव तं द्रोणस्तथैव समभाषत॥ ततः प्रीतमना द्रोणो मुहूर्त्तादिव तं पुनः। प्रत्यभाषत
२०८ दुर्द्धर्षः पांडवानां महारथं। भासं पश्यसि यद्येनं तथा ब्रूहि पुनर्वचः। शिरः पश्यामि भासस्य न गात्रमि
तिसोब्रवीत्। अर्ज्जुनेनैवमुक्तस्तु द्रोणो हृष्टतनूरुहः। मुंचस्वेत्यब्रवीत्पार्थं स मुमोचाविचारयन्॥ ततस्त
स्य नगस्थस्य क्षुरेण निशितेन च। शिर उत्कृत्य तरसा पातयामास पांडवः॥ तस्मिन्कर्म्मणि संसिद्धे पर्य्य
ष्वजत पांडवं। मेने च द्रुपदं संख्ये सानुबंधं पराजितं। कस्यचित्त्वथ कालस्य सशिष्योंगिरसां वरः। ज
गाम गंगामभितो मज्जितुं भरतर्षभ॥ अवगाढमथो द्रोणं सलिले सलिलेचरः। ग्राहो जग्राह बलवा
ञ्जंघांते कालचोदितः। स समर्थोपि मोक्षाय शिष्यान्सर्वानचोदयत्। ग्राहं हत्वा तु मोक्षध्वं मामिति त्वरय
न्निव॥ तद्वाक्यसमकालं तु वीभत्सुर्न्निशितैः शरैः। आवाप्यैः पंचभिर्ग्राहमग्नमंभस्यनताडयत्। इ २०८
तरे त्वथ संमूढास्तत्र तत्र प्रपेदिरे। तं तु दृष्ट्वा क्रियोपेतं द्रोणोमन्यत पांडवं। विशिष्टं सर्वशिष्येभ्यः प्रीति
मांश्चाभवत्तदा। स पार्थवाणैर्बहुधा खंडशः परिकल्पितः। ग्राहः पंचत्वमापेदे जंघां त्यक्त्वा महात्म
नः। अथाब्रवीन्महात्मानं भारद्वाजो महारथं। गृहाणेदं महाबाहो विशिष्टमतिदुर्द्धरं। अस्त्रं ब्रह्मशि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ह्मशिरोनामसप्रयोगनिवर्त्तनं। नचतेमानुषेष्वेतत्प्रयोक्तव्यंकथंचन। जगद्विनिर्दहेदेतदल्पतेजसिपाति
तं। असामान्यमिदंतातलोकेष्वस्त्रंनिगद्यते। तद्धारयेथाःप्रयतःशृणुचेदंवचोमम। बाधेतामानुषःश
त्रुर्यदित्वांवीरकश्चन। तद्वधायप्रयुंजीथास्तदास्त्रमिदमाहवे। तथेतिसप्रतिश्रुत्यबीभत्सुःसकृतांजः
लिः। जग्राहपरमास्त्रंतदाहचैनंपुनर्गुरुः। भवितात्वत्समोनान्यःपुमांल्लोकेधनुर्द्धरः॥ इत्यादिप
र्वणि ॥ १२७ ॥ वैशंपा॥ कृतास्त्रान्धार्त्तराष्ट्रांश्चपांडुपुत्रांश्चभारत। दृष्ट्वाद्रोणोऽब्रवीद्राजन्धृ
तराष्ट्रंजनेश्वरं। कृपस्यसोमदत्तस्यबाल्हीकस्यचधीमतः। गांगेयस्यचसान्निध्येव्यासस्यविदुरस्य
च। राजन्संप्राप्तविद्यास्तेकुमाराःकुरुसत्तम। तेदर्शयेयुःस्वांशिक्षांराजन्ननुमतेतव। ततोऽब्रवीन्म
हाराजःप्रहृष्टेनांतरात्मना॥ धृतराष्ट्र उ॥ भारद्वाजमहत्कर्मकृतंतेद्विजसत्तम। यदानुमन्य
सेकालंयस्मिन्देशेयथायथा। तथातथाविधानायस्वयमाज्ञापयस्वमां। स्पृहयाम्यद्यनिर्वेदात्पुरुषा
णामचक्षुषां। अस्त्रहेतोःपराक्रांतान्येमेद्रक्ष्यंतिपुत्रकान्। क्षत्तर्यद्गुरुराचार्योब्रवीतिकुरुतत्तथा। न
हीदृशंप्रि—मन्येभविताधर्मवत्सल। ततोराजानमामंत्र्यविदुरोनिर्गतोवहिः। भारद्वाजोमहाप्राज्ञोमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० पयामासमेदिनीं।समामहेस्तांनिर्गुल्मांमुदक्प्रवणांशिवां।तस्यांभूमौवलिंचक्रेतिथौनक्षत्रपूजि
२०८ ते।अथजुष्टेसमाजेचतदर्थंवदतांवर।रंगभूमौसुविपुलंशास्त्रदृष्टंयथाविधि।प्रेक्षागारंसुविहितंचक्रु
स्तेतस्यशिल्पिनः।राज्ञःसर्वायुधोपेतंस्त्रीणांचैवनरर्षभः।मंचांश्चकारयामासुस्तत्रजानपदाजनाः।वि
पुलानुच्छ्रयोपेतान्शिबिकाश्चमहाधनाः।तस्मिंस्ततोऽहनिप्राप्तेराजाससचिवस्तदा।भीष्मंप्रमुखतः
कृत्वाकृपंचाचार्यसत्तमं।मुक्ताजालपरिक्षिप्तंवैडूर्यमणिशोभितं।शातकुंभमयंदिव्यंप्रेक्षागारमु
पागमत्।गांधारीचमहाभागाकुंतीचजयतांवर।स्त्रियश्चराज्ञःसर्वास्ताःसप्रेष्याःसपरिच्छदाः।ह
र्षादारुरुहुर्मंचान्मेरुंदेवस्त्रियोयथा।ब्राह्मणक्षत्रियाद्यंचचातुर्वर्ण्यंपुराद्द्रुतं।दर्शनेप्सुरामभ्यगा
त्कुमाराणांकृतास्त्रतां।क्षणेनैकस्थतांतत्रदर्शनेप्सुर्जगामह।प्रवादितैश्चवादित्रैर्जनःकौतूहले २०८
नच।महार्णवइवक्षुब्धःसमाजःसोभवत्तदा।ततःशुक्लांबरधरःशुक्लयज्ञोपवीतवान्।शुक्लकेशः
सितश्मश्रुःशुक्लमाल्यानुलेपनः।रंगमध्यंतदाचार्यःसपुत्रःप्रविवेशह।नभोजलधरैर्हीनंसाग
रकंरवांशुमान्।सयथासमयंचक्रेबलिंबलवतांवरः।ब्राह्मणांस्तुसुमंत्रज्ञान्कारयामासमंगलं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सुखपुण्याहघोषस्य पुण्यस्य समनंतरं। विविशुर्विविधं गृह्य न्यास्त्रोपकरणं नराः। ततो बद्धांगुलित्रा
णा बद्धकक्षा महारथाः। बद्धतूणाः सधनुषो विविशुर्भरतर्षभाः। अनुज्येष्ठं तु ते तत्र युधिष्ठिरपुरोग
माः। चक्रुरस्त्रं महावीर्याः कुमाराः परमाद्भुतं। केचिच्छराक्षेपभयाच्छिरांस्यवननामिरे। मनुजा धृष्टम
परे वीक्षां चक्रुः सुविस्मिताः। ते स्म लक्ष्याणि विभिदुर्बाणैर्नामांकशोभितैः। विविधैर्लाघवोत्सृष्टैः रथै
तो वाजिभिर्द्रुतं। तत्कुमारबलं तत्र गृहीतशरकार्मुकं। गंधर्वनगराकारं प्रेक्ष्य ते विस्मिताभवन्। सहसा
चुक्रुशुश्चान्ये नराः शतसहस्रशः। विस्मयोत्फुल्लनयनाः साधु साध्विति भारत। कृत्वा धनुषि ते मा
र्गांश्चेरुः सर्वासु भूमिषु। लाघवं सौष्ठवं शोभां स्थिरत्वं दृढमुष्टितां। ददृशुस्तत्र सर्वेषां प्रयोगं खङ्गच
र्मणो। अथ तौ नित्यसंहृष्टौ सुयोधनवृकोदरौ। अवतीर्णौ गदाहस्तावेकशृंगाविवाचलौ। बद्धकक्षौ म
हाबाहू पौरुषे पर्यवस्थितौ। बृंहंतौ वासिताहेतोः समदाविव कुंजरौ। विदुरो धृतराष्ट्राय गांधार्याः
पांडवारणिः। न्यवेदयेतां तत्सर्वं पांडवानां विचेष्टितं इत्यादिपर्वणि १२८ वैशम् ॥
कुरुराजेहि रंगस्थे भीमे च बलिनां वरे। पक्षपातकृतस्नेहः स द्विधेवाभवज्जनः। हा भीम कुरुराजेति

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२१०

हाभीमइतिजल्पतां।पुरुषाणांसुविपुलाःप्रणादाःसहसोत्थिताः।ततःक्षुब्धार्णवनिभंरंगमा
लोक्यबुद्धिमान्।भारद्वाजःप्रियंपुत्रमश्वत्थामानमब्रवीत्॥ द्रोणउ ॥वारयैतौमहावीर्यौकृ
तयोग्यावुभावपि।माभूद्रंगेप्रकोपोयंभीमदुर्योधनोद्भवः वैशं ततस्तावुद्यतगदौगुरुपुत्रेण
वारितौ।युगांतानिलसंक्षुब्धौमहावेलाविवार्णवौ।ततोरंगांगणगतोद्रोणोवचनमब्रवीत्।निवार्य
वादित्रगणंमहामेघनिभस्वनं।योमेपुत्रात्प्रियतरःसर्वशस्त्रविशारदः।ऐंद्रिरिंद्रानुजसमःसपा
र्थोदृश्यतामिति।आचार्यवचनेनाथकृतस्वस्त्ययनोयुवा।बद्धगोधांगुलित्राणःपूर्णतूणःसकार्मुकः।कां
चनंकवचंबिभ्रत्प्रत्यदृश्यतफाल्गुनः।सार्कःसेंद्रायुधतडित्ससंध्यइवतोयदः।ततःसर्वस्यरंगस्यसमुत्थि
जल्पकोभवत्।प्रवाद्यंतवाद्यानिसशंखानिसमंततः।एषकुंतीसुतःश्रीमानेषमध्यमपांडवः।एषपुत्रो २१०
महेंद्रस्यकुरूणामेषरक्षिता।एषोस्त्रविदुषांश्रेष्ठएषधर्मभृतांवरः।एषशीलवतांचापिशीलज्ञाननिधिः
परः।इत्येवमतुलावाचःशुश्रुवुःप्रेक्षकेरिताः।कुंत्याःप्रस्नवसंयुक्तैरस्रैःक्लिन्नाउरोभवत्।तेननादेनमह
तापूर्णश्रुतिरथाब्रवीत्।धृतराष्ट्रोनरश्रेष्ठोविदुरंहृष्टमानसः।क्षत्तःक्षुब्धार्णवनिभःकिमेषसुमहास्वनः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सहसैवोत्थितोरंगेभिंदन्निवनभस्तलं विदुरोवाच एषपार्थोमहाराजफाल्गुनःपांडुनंदनः। अवती
र्णःसकवचस्तत्रैवसुमहास्वनः धृतराष्ट्र उ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मिरक्षितोस्मिमहामते। पृथारणिस
मुद्भूतैस्त्रिभिःपांडववह्निभिः वैशं तस्मिन्प्रमुदितेरंगेकथंचित्प्रत्युपस्थिते। दर्शयामासबीभत्सु
राचार्य्यायास्वलाघवं। आग्नेयेनासृजद्वह्निंवारुणेनासृजत्पयः। वायव्येनासृजद्वायुंपार्जन्येनासृजद्घना
न्। भौमेनप्राविशद्भूमिंपार्वतेनाभवद्गिरिः। अंतर्द्धानेनचास्त्रेणपुनरंतर्हितोभवत्। गव्येविषाणकोषेच
चलेरज्ज्ववलंबिनि। निचखानमहावीर्य्यःसायकानेकविंशतिं। इत्येवमादिसुमहत्खड्गेधनुषिचानघ।
गदायांशस्त्रकुशलोमंडलानिप्रदर्शयन्। ततःसमाप्तभूयिष्ठेतस्मिन्कर्मणिभारत। मंदीभूतेसमाजेचवा
दित्रस्यचनिस्वने। द्वारदेशात्समुद्भूतोमाहात्म्यबलसूचकः। वज्रनिःपेषसदृशःशुश्रुवेभुजनिस्वनः। दी
र्य्यंतेकिंनुगिरयःकिंस्विद्भूमिर्विदीर्य्यते। किंस्विदापूर्य्यतेव्योमजलधाराघनैर्घनैः। रंगस्यैवंमतिरभूत्क्ष
णेनवसुधाधिप। द्वारंचाभिमुखाःसर्वेबभूवुःप्रेक्षकास्तदा। पंचभिर्भ्रातृभिःपार्थैर्द्रोणःपरिवृतोबभौ। पं
चतारेणसंयुक्तःसावित्रेणेवचंद्रमाः। अश्वत्थाम्नाचसहितंभ्रातृणांशतमूर्जितं। दुर्योधनममित्रघ्नमुत्थि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२११

तंपर्य्यवारयन्॥ शतैस्तदाभ्रातृभिरुद्यतायुधैर्गदाग्रपाणिः समवस्थितैर्वृतः। बभौतदादानवसंक्षयेपु
रापुरंदरोदेवगणैःसमावृतः ॥ इत्यादिपर्वणि १२९ ॥ वैशम् ॥ दत्तेचकाशेपुरुषैर्विस्मयो
त्फुल्ललोचनः। विवेशरंगंविस्तीर्णंकर्णःपरपुरंजयः। सहजंकवचंबिभ्रत्कुंडलोद्द्योतिताननः। सधनुर्बद्ध
निस्त्रिंशःपादचारीचपर्वतः। कन्यागर्भःपृथुयशाःपृथायाःपृथुलोचनः। तीक्ष्णांशोर्भास्करस्यांशःकर्णो
ऽरिगणसूदनः। सिंहर्षभगजेंद्राणांबलवीर्यपराक्रमः। दीप्तिकांतिद्युतिगुणैःसूर्येंदुज्वलनोपमः। प्रांशुः
कनकतालाभःसिंहसंहननोयुवा। असंख्येयगुणःश्रीमान्भास्करस्यात्मसंभवः। सनिरीक्ष्यमहाबाहुःस
र्वतोरंगमंडलं। प्रणामंद्रोणकृपयोर्नात्यादृतमिवाकरोत्। ससमाजजनःसर्वोनिश्चलःस्थिरलोचनः। कोऽय
मित्यागतक्षोभःकौतूहलपरोऽभवत्। सोऽब्रवीन्मेघगंभीरस्वरेणवदतांवरः। भ्राताभ्रातरमज्ञातंसावित्रःपाक २११
शासनिं। पार्थयत्तेकृतंकर्म्मविशेषवदहंततः। करिष्येपश्यतांनृणांपार्थमाविस्मयंगमः। असमाप्तेत
तस्तस्यवचनेवदतांवर। यंत्रोत्क्षिप्तइवोत्तस्थौक्षिप्रंवैसर्वतोजनः। प्रीतिश्चमनुजव्याघ्रंदुर्य्योधनमुपावि
शत्। ह्रीश्चक्रोधश्चबीभत्सुंक्षणेनाभ्यविवेशह। ततोद्रोणाभ्यनुज्ञातःकर्णःप्रियरणःसदा। यत्कृतंतत्रपा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्थेनतच्चकारमहाबलः। अथदुर्य्योधनस्तत्रभ्रातृभिः सहभारत॥ कर्णंपरिष्वज्यमुदाततोवचनमब्रवीत्
॥ दुर्य्योधन उ ॥ स्वागतंतेमहाबाहोदिष्ट्याप्राप्तोसिमानद। अहंचकुरुराज्यंचयथेष्टमुपभुज्यतां॥
कर्ण उ कृतंसर्वमहंमन्येसखित्वंचत्वयावृणे। द्वंद्वयुद्धंचपार्थेनकर्तुमिच्छाम्यहंप्रभो दुर्य्योधन उ
भुंक्ष्वभोगान्मयासार्द्धंबंधूनांप्रियकृद्भव। दुर्हृदांकुरुसर्वेषांमूर्द्धिपादमरिंदम वैशं ततःक्षिप्तमह
त्मानंमत्वापार्थोभ्यभाषत। कर्णंभ्रातृसमूहस्यमध्येऽचलमिवस्थितं। अनाहूतोपसृष्टानामनाहूतोपजल्पि
नां। येलोकास्तान्हतःकर्णमयात्वंप्रतिपत्स्यसे कर्ण उ रंगोयंसर्वसामान्यःकिमत्रतवफाल्गुन। वी
र्यश्रेष्ठाश्चराजानोबलंधर्मोनुवर्त्तते। किंक्षेपैर्दुर्बलायासैःशरैःकथयभारत। गुरोःसमक्षंयावत्तेहराम्यद्य
शिरःशरैः॥ वैशं ॥ ततोद्रोणाभ्यनुज्ञातःपार्थःपरपुरंजयः। भ्रातृभिस्त्वरयाश्लिष्टोरणायोपजगा
मतं। ततोदुर्य्योधनेनापिसभ्रात्रासमरोद्यतः। परिष्वक्तःस्थितःकर्णःप्रगृह्यसशरंधनुः। ततःसविद्युत्स्तनितैः ६२
सेंद्रायुधपुरोगमैः। आवृतंगगनंमेघैर्बलाकापंक्तिहासिभिः। ततःस्नेहाद्धरिहयंदृष्ट्वारंगावलोकिनं। भा
स्करोप्यनयंत्रासंसमीपोपगतान्घनान्। मेघच्छाययोपगूढस्तुततोदृश्यतफाल्गुनः। सूर्यातपपरिक्षिप्तःक

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्णोपि समदृश्यत। धार्तराष्ट्रा यतः कर्णस्तस्मिन्देशे व्यवस्थिताः। भारद्वाजः कृपो भीष्मो यतः पार्थस्त
तो भवत्। द्विधा रंगः समभवत्स्त्रीणां वैधमजायत। कुंतिभोजसुता मोहं विज्ञातार्था जगाम ह। तां त
था मोहमापन्नां विदुरः सर्वधर्मवित्। कुंतीमाश्वासयामास प्रेष्याभिश्चंदनोदकैः। ततः प्रत्यागत
प्राणा तावुभौ परिदंशितौ। पुत्रौ दृष्ट्वा सुसंभ्रांता नान्वपद्यत किंचन। तावुद्यतमहाचापौ कृपः शार
द्वतोब्रवीत्। द्वंद्वयुद्धसमाचारे कुशलः सर्वधर्मवित्। अयं पृथायास्तनयः कनीयान्पांडुनंदनः।
कौरवो भवता सार्द्धं द्वंद्वयुद्धं करिष्यति। त्वमप्येवं महाबाहो मातरं पितरं कुलं। कथयस्व नरेंद्राणां
येषां त्वं कुलभूषणः। ततो विदित्वा पार्थस्त्वां प्रतियोत्स्यते वा न वा। वृथाकुलसमाचारैर्न युध्यंते नृ
पात्मजाः वैशं एवमुक्तस्य कर्णस्य व्रीडावनतमाननं। बभौ वर्षांबुविक्लिन्नं पद्ममागलितं य २१२
था॥ दुर्योधन उ आचार्यं त्रिविधा योनी राज्ञां शास्त्रविनिश्चये। सत्कुलीनश्च शूरश्च यश्च सेनां
प्रकर्षति। यद्ययं फाल्गुनो युद्धे नाराज्ञा योद्धुमिच्छति। तस्मादेषोंगविषये मया राज्येभिषिच्यते
वैशं ततस्तस्मिन्क्षणे कर्णः सलाजकुसुमैर्घटैः। कांचनैः कांचने पीठे मंत्रविद्भिर्महारथः। अभिषि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

क्तोंगराज्येसश्रियायुक्तोमहाबलः।सच्छत्रवालव्यजनोजयशब्दोत्तरेणचाउवाचकौरवंराजावचनंस

हृषस्तदा।अस्यराज्यप्रदानस्यसदृशंकिंददामिते।प्रब्रूहिराजशार्दूलकर्ताह्यस्मितथानृप।अत्यंतंस

ख्यमिच्छामीत्याहतंससुयोधनः।एवमुक्तस्ततःकर्णस्तथेतिप्रत्युवाचतं।हर्षाच्चोभौसमाश्लिष्यपरां

मुदमवापतुः इत्यादिपर्वणि १२ वेशं ततःस्रस्तोत्तरपटःसप्रस्वेदःसवेपथुः।विवे

शाधिरथोरंगंयष्टिप्राणोह्वयन्निव।तमालोक्यधनुस्त्यक्त्वापितृगौरवयंत्रितः।कर्णोभिषेकार्द्रशि

राःशिरसासमवंदत।ततःपादाववच्छाद्यपटांतेनससंभ्रमः।पुत्रेतिपरिपूर्णार्थमब्रवीद्रथसारथिः

परिष्वज्यचतस्याथमूर्द्धानंस्नेहविक्लवः।अंगराज्याभिषेकार्द्रमश्रुभिःसिषिचेपुनः।तंदृष्ट्वासूतपु

त्रोयमितिसंचिंत्यपांडवः।भीमसेनस्तदावाक्यमब्रवीत्प्रहसन्निव।नत्वमर्हसिपार्थेनसूतपुत्रर

णेवधं।कुलस्यासदृशस्तूर्णंप्रतोदोगृह्यतांत्वया।अंगराज्यंचनार्हस्त्वमुपभोक्तुंनराधम।श्वाहु

ताशसमीपस्थंपुरोडाशमिवाध्वरे।एवमुक्तस्ततःकर्णःकिंचित्प्रस्फुरिताधरः।गगनस्थंविनिः

श्वस्यदिवाकरमुदैक्षत।ततोदुर्योधनःकोपादुत्पपातमहाबलः।भ्रातृपद्मवनात्तस्मान्मदोत्कटइव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्विपः। सोब्रवीद्भीमकर्म्माणं भीमसेनमवस्थितं। वृकोदर नयुक्तं तेवचनं वक्तुमीदृशं। क्षत्रियाणांव
लंज्येष्टं योद्धव्यं क्षत्रबंधुना। शूराणांचनदीनांच दुर्विदाः प्रभवाः किल। सलिलादुत्थितोवह्निर्येनव्या
प्तंचराचरं। दधीचस्यास्थितोवज्रं कृतंदानवसूदनं। आग्नेयः कृत्तिकापुत्रो रौद्रोगांगेयइत्यपि। श्रूय
तेभगवान्देवः सर्वगुह्यमयो गुहः। क्षत्रियेभ्यश्चयेजाताब्राह्मणास्तेचतेश्रुताः। विश्वामित्रप्रभृतयः प्रा
प्ताब्रह्मत्वमव्ययं। आचार्य्यः कलशाज्जातोद्रोणः शस्त्रभृतांवरः। गौतमस्यान्ववायेचशरस्तंबाच्चगौ
तमः। भवतांचयथाजन्मतदप्यागमितंमया। सकुंडलंसकवचंसर्वलक्षणलक्षितं। कथमादित्यस
दृशंमृगीव्याघ्रंजनिष्यति। पृथिवीराज्यमर्होयंनांगराज्यंनरेश्वरः। अनेनबाहुवीर्य्येणमयाचाज्ञानुव
र्त्तिना। यस्यवामनुजस्येदंनक्षांतंमद्विचेष्टितं। रथमारुह्यपद्भ्यांसविनामयतुकार्मुकं। ततःसर्वस्यरंगस २१२
हाहाकारोमहानभूत्। साधुवादानुसंवद्धः सूर्य्यश्चास्तमुपागमत्। ततोदुर्य्योधनः कर्णमालंब्याग्रकरेनृ
पः। दीपिकाग्निकृतालोकस्तस्माद्रंगाद्विनिर्ययौ। पांडवाश्चसहद्रोणाः सकृपाश्चविशाम्पते। भीष्मेणस
हिताः सर्वेययुः स्वंस्वंनिवेशनं। अर्जुनेतिजनः कश्चित्कश्चित्कर्णेतिभारत। कश्चिद्दुर्य्योधनेत्येवंब्रुवंतः श्र

स्थितास्तदा कुंत्याश्च प्रत्यभिज्ञाय दिव्यलक्षणसूचितं पुत्रमंगेश्वरं स्नेहान्नुच्छुत्वा प्रीतिरजायत । दुर्य्यो
धनस्यापि तदा कर्णमासाद्य पार्थिव । भयमर्जुनसंजातं क्षिप्रमंतरधीयत ॥ सचापि वीरः कृतशस्त्रनिः
श्रमः परेण साम्नाभ्यवदत्सुयोधनं । युधिष्ठिरस्याप्यभवत्तदा मतिर्न्न कर्णतुल्योस्ति धनुर्द्धरः क्षितौ ॥
इत्यादिपर्वणि १२१ वैशम्पा ततः शिष्यान्समानीय आचार्य्यार्थमचोदयत् । द्रोणः सर्वानशेषे
ण दक्षिणार्थं महीपते । पांचालराजं द्रुपदं गृहीत्वा रणमूर्द्धनि । पर्य्यानयत भद्रं वः सा स्यात्परमदक्षिणा ।
तथेत्युक्त्वा तु ते सर्वे रथैस्तूर्णं प्रहारिणः । आचार्य्यधनदानार्थं द्रोणेन सहिता ययुः । ततोभिजग्मुः पांचा
लांस्ते घ्नन्तस्ते नरर्षभाः । दुर्य्योधनश्च कर्णश्च जलसंधः सुलोचनः । एते चान्ये च बहवः कुमाराः कुरुविक्र
माः । अहं पूर्वमहं पूर्वमित्येवं क्षत्रियर्षभाः । ततो वररथारूढाः कुमाराः सादिभिः सह । प्रविश्य नगरं स
र्वे राजमार्गमुपाययुः । तस्मिन्काले तु पांचालः श्रुत्वा दृष्ट्वा महद्बलं । भ्रातृभिः सहितो राजंस्त्वरया निर्ययौ
गृहात् । ततस्तु कृतसन्नाहो यज्ञसेनो महीधरः । शरवर्षाणि मुंचंतः प्रणेदुः सर्व एव ते । ततो रथेन शुभ्रेण
समासाद्य तु कौरवान् । यज्ञसेनः शरान्घोरान्ववर्ष युधि दुर्जयः वैशं पूर्वमेव तु संमंत्र्य पार्थो द्रोण

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२२४

मथाब्रवीत्दर्पादेकाकुमाराणामाचार्यद्विजसत्तम।एषांपराक्रमस्यांतेवयंकुर्यामसाहसं।एतैरशाक्यः
पांचालोगृहीतुंरणमूर्द्धनि।एवमुक्त्वानुकौंतेयोभ्रातृभिःसहितोनघः।अर्धक्रोशेतुनगरादतिष्ठद्बहि
रेवसः।द्रुपदःकौरवान्दृष्ट्वाप्राधावतसमंततः।शरजालेनमहतामोहयन्कौरवींचमूं।तमुद्यतंरथे
नैकमाशुकारिणमाहवे।अनेकमिवसंत्रासान्मेनिरेतत्रकौरवाः।द्रुपदस्यशराघोराविचेरुःसर्वतोदि
शं।ततःशंखाश्चभेर्यश्चमृदंगाश्चसहस्रशः।प्रावाद्यंतमहाराजपांचालानांनिवेशने।सिंहनादश्च
संजज्ञेपांचालानांमहात्मनां।धनुर्ज्यातलशब्दश्चसंस्पृश्यगगनंमहान्।दुर्योधनोविकर्णश्चसुबाहुर्दी
र्घलोचनः।दुःशासनश्चसंक्रुद्धाःशरवर्षैरवाकिरन्।सोतिविद्धोमहेष्वासःपार्षतोयुधिदुर्जयः।व्यधम २२४
त्तान्यनीकानितत्क्षणादेवभारत।दुर्योधनंविकर्णंचकर्णंचापिमहाबलं।नानानृपसुतान्वीरान्सैन्या
निविविधानिच।अलातचक्रवत्सर्वंचरन्बाणैरवाकिरत्।ततस्तुनागराःसर्वेमुशलैर्यष्टिभिस्तथा।अ
भ्यवर्षतकौरव्यान्वर्षमानाघनाइव।सबालवृद्धास्तेपौराःकौरवानभ्ययुस्तदा।श्रुत्वातुतुमुलंयुद्धंकौ
रवानेवभारत।द्रवंतिस्मनदंतिस्मक्रोशंतःपांडवान्प्रति।पांडवास्तुस्वनंश्रुत्वाआर्तानांलोमहर्षणं।अ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भिवाद्य ततो द्रोणं रथानारुरुहुस्तदा। युधिष्ठिरं निवार्याशुमायुधस्वेति पांडवं। माद्रेयौ चक्ररक्षौ तु
फाल्गुनस्य तदाकरोत्। सेनाग्रगो भीमसेनः सदा भूद्गदया सह। तदा शत्रुस्वनं श्रुत्वा भ्रातृभिः सहितो
नघ ३। आयायाज्जवेन कौंतेयो रथेनानादयन्दिशः। पांचालानां ततः सेनामुद्धूतार्णवनिस्वनां। भीमसेनो
महाबाहुर्दंडपाणिरिवांतकः। प्रविवेश महासेनां मकरः सागरं यथा। स्वयमभ्यद्रवद्भीमो नागानीकं
गदाधरः। स युद्धकुशलः पार्थो बाहुवीर्येण चातुलः। अहनत्कुंजरानीकं गदया कालरूपधृक्। ते गजा
गिरिसंकाशाः क्षरंतो रुधिरं बहु। भीमसेनस्य गदया भिन्नमस्तकपिंडकाः। पतंति द्विरदा भूमौ वज्रप
ताद्रिवाचलाः। गजानश्वान्रथांश्चैव पातयामास पांडवः। पदातांश्च रथांश्चैव न्यवधीदर्जुनाग्रजः। गो
पाल इव दंडेन यथा पशुगणान्वने। चालयन्रथनागांश्च संचचाल वृकोदरः॥ वैशं ॥ भारद्वाजप्रि
यं कर्तुमुद्यतः फाल्गुनस्तदा। पार्षतं शरजालेन क्षिपन्नागान्स पांडवः। हयौघांश्च रथौघांश्च गजौघांश्च
समंततः। पातयन्समरे राजन्युगांताग्निरिव ज्वलन्। ततस्ते हन्यमाना वै पांचालाः संजयास्तथा। शरैर्ना
नाविधैस्तूर्णं पार्थं संछाद्य सर्वशः। सिंहनादं मुखैः कृत्वा समयुध्यंत पांडवं। तद्युद्धमभवद्घोरं सुमहद्

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
२२५

तद्दर्शनं। सिंहनादस्वनं कृत्वा नाशयत्स्या कर्णसनिः। ततः किरीटी सहसा पांचाल्यान्समरेऽद्रवत्। छाद
यन्निषुजालेन महता मोहयन्निव। शीघ्रमप्यस्यतो बाणान्संदधानस्य चानिशं। नांतरं ददृशे कश्चित
कौंतेयस्य यशस्विनः। सिंहनादश्च संजज्ञे साधुशब्देन मिश्रितः। ततः पांचालराजस्तु ततः सत्यजिता
सहात्वरमाणोभिदुद्राव महेंद्रं शंबरो यथा। महता शरवर्षेण पार्थः पांचालमावृणोत्। ततो हलह
लाशब्दः आसीत्पांचालके बले। जिघृक्षति महासिंहो गजानामिव यूथपं। दृष्ट्वा पार्थं तदा यातं सत्य
जित्सत्यविक्रमः। पांचालं वै परिप्रेप्सुर्धनंजयमदुद्रवत्। ततस्त्वर्जुनपांचालौ युद्धाय समुपागतौ
व्यक्षोभयेतां तत्सैन्यमिंद्रवैरोचनाविव। ततः सत्यजितं पार्थो दशभिर्मर्मभेदिभिः। विव्याध बलवद्गा
ढं तदद्भुतमिवाभवत्। ततः शरशतैः पार्थं पांचालः शीघ्रमर्दयत्। पार्थस्तु शरवर्षेण छाद्यमानो २२५
महारथः। वेगं चक्रे महावेगो धनुर्ज्यामवमृज्य च। ततः सत्यजितश्चापं छित्वा राजानमभ्ययात्।
अथान्यद्धनुरादाय सत्यजिद्वेगवत्तरं। साश्वं ससूतं सरथं पार्थं विव्याध सत्वरः। स तं न ममृषे पा
र्थः पांचालेनार्दितो युधि। ततस्तस्य विनाशार्थं सत्वरं व्यसृजच्छरान्। हयान्ध्वजं धनुर्मुष्टिमुभौ तौ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पार्ष्णिसारथी।सतथाभिद्यमानेषुकार्मुकेषुपुनःपुनः।हयेषुविनियुक्तेषुविमुखोभवदाहवोस
सत्पजितमालोक्यतथाविमुखमाहवे।वेगेनमहताराजन्नभ्यवर्षतपार्षतं।तदाचकेमहद्युद्धम
र्जुनोजयतांवरः।तस्यपार्थोधनुःछित्वाधनुंचोर्मीमपातयत्।पंचभिस्तस्यविव्याधहयान्सूतंच
सायकैः।ततउत्सृज्यतच्चापमादत्तानस्तुपार्षतं।खड्गमुद्यत्यकौंतेयःसिंहनादमथाकरोत्।पांचा
लस्यरथसैषामाप्लुत्यसहसाबदेतो।पांचालरथमास्थायअविग्रस्तोधनंजयः।विक्षोभ्यांभोनिधिं
ग्रही६ पार्थस्तंनागमिवसोगृहीतोनतस्तुसर्वपांचालाविद्रवंतिदिशोदश।दर्शयन्सर्वसैन्यानांसवा
कोर्वलमास्थितः।सिंहनादस्वनंकृत्वानिर्जगामधनंजयः।आयातमर्जुनंदृष्ट्वाकुमारास्सहिता
स्तदामममृदुस्तस्यनगरंद्रुपदस्यमहात्मनः॥ अर्जुनउ ॥संबंधीकुरुवीराणांद्रुपदोराजसत्तम
तः।मावधीस्तद्बलंभीमगुरुदानंप्रदीयतां॥ वैशं भीमसेनस्तदाराजन्नर्जुनेननिवारितः।अ
तृप्तोयुद्धधर्मेषुन्यवर्त्ततमहाबलः।ममृदुस्तस्यनगरंद्रुपदस्यमहौजसः।तेयज्ञसेनंद्रुपदंगृही
त्वारणमूर्द्धनि।उपाजह्रुःसदामात्यंद्रोणायभरतर्षभ।भग्नदर्पंहृतधनंतंतथावशमागतं।सवैरं

आ०प०
२२६

मनसाध्यात्वाद्रोणोद्रुपदमब्रवीत्।विमृद्यतरसाराष्ट्रंपुरंतेमृदितंमया।प्राप्यजीवंरिपुवशंसखिपूर्वं
किमिष्यते।एवमुक्त्वाप्रहस्यैनंकिंचित्सपुनरब्रवीत्।माभैःप्राणभयाद्वीरक्षमिणोब्राह्मणावयं।आ
श्रमेक्रीडितंयत्तुत्वयाबाल्येमयासह।तेनसंवर्द्धितःस्नेहःप्रीतिश्चक्षत्रियर्षभ।प्रार्थयेयंत्वयासख्यं
पुनरेवजनाधिप।वरंददामितेराजन्राज्यस्यार्द्धमवाप्नुहि।अराजाकिलनोराज्ञःसखाभवितुमर्हति।
अतःप्रयतितंराज्येयज्ञसेनमयातव।राजासिदक्षिणेकूलेभागीरथ्याहमुत्तरे।सखायंमांविजानी
हिपांचालयदिमन्यसे। द्रुपद उ अनाश्चर्यमिदंब्रह्मन्विक्रांतेषुमहात्मसु।प्रीयेत्वयाहंत्वत्त
श्चप्रीतिमिच्छामिशाश्वतीं। वैशं एवमुक्तःसतंद्रोणोमोक्षयामासभारत।सत्कृत्यचैनंप्रीतात्मा ता
राज्यार्द्धंप्रत्यपादयत्।माकंदीमथगंगायास्तीरेजनपदायुतां।सोध्यावसद्दीनमनाःकांपिल्यंचपुरो २२६
त्तमं।दक्षिणांश्चापिपांचालान्यावच्चर्मण्वतीनदी।द्रोणेनचैवंद्रुपदःपरिभूयाथपालितः।क्षात्रेण
चबलेनास्यनापश्यत्सपराजयं।पुत्रजन्मपरीप्सन्वैपृथिवीमनुसंचरन्।अहिच्छत्रंचविषयंद्रोणः
समभिपद्यत।एवंराजन्नहिच्छत्रापुरीजनपदायुता।युधिनिर्जित्यपार्थेनद्रोणायप्रतिपादिता ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिपस्त्रदर्शनंसमाप्तम् ५२ वैशं ततःसंवत्सरस्यांतेयौवराज्या
यपार्थिव।स्थापितोधृतराष्ट्रेणपांडुपुत्रोयुधिष्ठिरः।पितुरंतर्दधेकीर्त्तिशीलवृत्तसमाधिभिः।असियु
द्धेगदायुद्धेरथयुद्धेचपांडवः।संकर्षणादशिक्षद्वैशश्वच्छिक्षांवृकोदरः।समाप्तशिक्षोभीमस्तुद्युमत्सेन
समोबले।पराक्रमेणसंपन्नोभ्रातॄणामचरद्वशे।प्रगाढदृढमुष्टित्वेलाघवेवेधनेतथा।क्षुरनाराचभल्ला
नांविपाठानांचभारत।ऋजुवक्रविशालानांप्रयोक्ताफाल्गुनोभवत्।लाघवेसौष्ठवेचैवनान्यःकश्चनवि
द्यते।बीभत्सुसदृशोलोकेइतिद्रोणोव्यवस्थितः।ततोब्रवीद्गुडाकेशंद्रोणःकौरवसंसदि।अगस्त्यस्य
धनुर्वेदेशिष्योममगुरुःपुरा।अग्निवेश्यइतिख्यातस्तस्यशिष्योस्मिभारत।तीर्थात्तीर्थंगमयितुमहमे
तत्समुद्यतः।तपसायन्मयाप्राप्तममोघमशनिप्रभं।अस्त्रंब्रह्मशिरोनामयद्दहेत्पृथिवीमपि।ददता
गुरुणाचोक्तंनमनुष्येष्विदंत्वया।भारद्वाजविमोक्तव्यमल्पवीर्येष्वपिप्रभो।यत्त्वयाप्तमिदंवीरदिव्यंनान्यो
र्हतिविदं।समयस्तुत्वयारक्ष्योमुनिसृष्टोविशांपते।आचार्यदक्षिणांदेहिज्ञातिग्रामस्यपश्यतः।ददा
नीतिप्रतिज्ञातेफाल्गुनेनाब्रवीद्गुरुः।युद्धेहंप्रतियोद्धव्योयुध्यमानस्त्वयानघ।तथेतिचप्रतिज्ञायद्रोण

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० यः कुरुपुंगवः। उपसंगृह्य चरणौ स प्रायादुत्तरां दिशं। स्वभावाद्गमद्बुद्धो महीं सागरमेखलां। अर्जुन
२२७ स्य समो लोके नास्ति कश्चिद्धनुर्द्धरः। गदायुद्धेसियुद्धे च रथयुद्धे च पांडवः। पारगश्च धनुर्युद्धे बभूवाथ
धनंजयः। नीतिमान्सकलां नीतिं विबुधाधिपतेस्तदा। अवाप्य सहदेवोपि भ्रातॄणां वर्त्तते वशे। द्रोणेनैवं वि
नीतश्च भ्रातॄणां नकुलः प्रियः। चित्रयोधी समाज्ञातो बभूवातिरथोदितः। त्रिवर्षकृतयज्ञस्य गंधर्वाणा
मुपप्लवे। अर्जुनः प्रमुखैः पार्थैः सौवीरः समरे हतः। न शशाक वशे कर्त्तुं यं पाण्डुरपि वीर्यवान्। सोर्जुने
न वशं नीतो राजाशीद्यवनाधिपः। अतीव बलसम्पन्नः सदा मानी कुरून्प्रति। विपुलो नाम सौवीरः श
स्तः पार्थेन धीमता। दत्तमित्रमिति ख्यातं संग्रामे कृतनिश्चयं। सुमित्रं नाम सौवीरमर्जुनोदमयच्छरैः। भी
मसेनसहायश्च रथानामयुतं च सः। अर्जुनः समरे प्राच्यान्सर्वानेकरथो जयत्। तथैवैकरथो गत्वा द २२७
क्षिणामजयद्दिशं। धनौघं प्रापयामास कुरुराष्ट्रं धनंजयः। एवं सर्वे महात्मानः पांडवा मनुजोत्तमाः। पर
राष्ट्राणि निर्जित्य स्वराष्ट्रं ववृधुः पुरा। ततो बलमतिख्यातं विज्ञाय दृढधन्विनां। दूषितः सहसा भावो धृतरा
ष्ट्रस्य पांडुषु। स चिन्तापरमो राजा न निद्रामलभन्निशि इत्यादि पर्वणि १३३ वैशम् ॥

ष्ट्वापांडुसुतान्वीरान्बलोद्रिक्तान्महौजसः। धृतराष्ट्रोमहीपालश्चिंतामगमदातुरः। ततआहूयमंत्र
ज्ञंराजशास्त्रार्थवित्तमं। कणिकंमंत्रिणांश्रेष्ठंधृतराष्ट्रोब्रवीद्वचः॥ धृतराष्ट्रउ ॥ उत्सिक्ताःपां
डवानित्यंतेभ्योसूये द्विजोत्तम। तत्रमेनिश्चिततमंसंधिविग्रहकारणं। कणिकमंतमाचक्ष्वकरिष्ये
हंवचस्तव वैशं सप्रसन्नमनास्तेनपरिपृष्टोद्विजोत्तमः। उवाचवचनंतीक्ष्णंराजशास्त्रनिदर्शनं
॥ कणिकउ ॥ शृणुराजन्निदंतत्रप्रोच्यमानंमयानघ। नमेभ्यसूयाकर्तव्याश्रुत्वैतत्कुरुसत्त
म। नित्यमुद्यतदंडःस्यान्नित्यंविवृतपौरुषः। अच्छिद्रःछिद्रदर्शीस्यात्परेषांविवरानुगः। नित्यमुद्यतदंडा
द्धिभृशमुद्विजतेजनः। तस्मात्सर्वाणिकार्याणिदंडेनैवविधारयेत्। नास्यछिद्रंपरःपश्येच्छिद्रेणपरमन्वि
यात्। गूहेत्कूर्मइवांगानिरक्षेद्विवरमात्मनः। नासम्यक्कृतकारीस्यादुपक्रम्यकदाचन। कंटकोह्यपिदुः
छिन्नआश्रावंजनयेच्चिरं। वधमेवप्रशंसंतिशत्रूणामपकारिणां। सुविदीर्णंसुविक्रांतंसुयुद्धंसुपला
यिनं। आपद्यापदिकालेचकुर्वीतनविचारयेत्। नावज्ञेयोरिपुस्तातदुर्बलोपिकथंचन। अल्पोप्यग्नि
र्वनंकृत्स्नंदहत्याश्रयसंश्रयात्। अंधःस्यादंधवेलायांबाधिर्यमपिचाश्रयेत्। कुर्यात्तृणमयंचापंश

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० २२८ यीनमृगशायिकां। सांत्वादिभिरुपायैस्तु हन्याछत्रुंवशेस्थितं। दयानतस्मिन्कर्त्तव्याशरणागतइत्यु
त। निरुद्विग्नोहिभवतिनहताज्जायतेभयं। हन्यादमित्रंदानेनतथापूर्वापकारिणं। हन्यात्त्रीन्पंचस
प्तेतिपरपक्षस्यसर्वशः। मूलमेवादितश्छिंद्यात्परपक्षस्यनित्यशः। ततःसहायांस्तत्पक्षान्सर्वांश्च
तदनंतरं। छिन्नमूलेह्यधिष्ठानेसर्वेतज्जीविनोहताः। कथंतुशाखास्तिष्ठेरंश्छिन्नमूलेवनस्पतौ।
एकाग्रःस्यादविवृतोनित्यंविवरदर्शकः। राजन्नाज्यसपत्नेषुनित्योद्विग्नःसमाचरेत्। अग्न्याधानेन
यज्ञेनकाषायेनजटाजिनैः। लोकान्विश्वासयित्वैवततोलुंपेद्यथावृकः। अंकुशंशौचमित्याहुर
र्थानामुपधारणे। आनाम्यफलिनींशाखांपक्वंपक्वंप्रशातयेत्। फलार्थोयंसमारंभोलोकेपुंसांविप
श्चितां। वहेदमित्रंस्कंधेनयावत्कालस्यपर्ययः। ततःप्रत्यागतेकालेभिंद्याद्घटमिवाश्मनि। अमित्रो २२८
नविमोक्तव्यःकृपणंबह्वपिब्रुवन्। कृपानतस्मिन्कर्त्तव्याहन्यादेवापकारिणं। हन्यादमित्रंसांत्वेनत
थादानेनवापुनः। तथैवभेददंडाभ्यांसर्वोपायैःप्रशांतयेत्॥ धृतराष्ट्रउ ॥कथंसांत्वेनदानेन
भेदैर्दंडेनवापुनः। अमित्रंशक्यतेहंतुंतन्मेब्रूहियथातथं कणिकउ शृणुराजन्यथावृत्तंव

नेनिवसतः पुरा। जंबुकस्य महाराज नीतिशास्त्रार्थदर्शिनः। अथ कश्चित्कृतप्रज्ञः शृगालः स्वार्थपं
डितः। सखिभिर्न्यवसत्सार्द्धं व्याघ्राखुवृकबभ्रुभिः। तेपश्यन्विपिने तस्मिन्बलिनं मृगयूथपं। अश
क्ताग्रहणे तस्य ततो मंत्रममंत्रयन्॥ जंबुक उ ॥ असकृद्यतितो ह्येष हंतुं व्याघ्र वने त्वया। युवा
वै जवसम्पन्नो बुद्धिशाली न शक्यते। मूषिकोस्य शयानस्य चरणौ भक्षयत्वयं। अथैनं भक्षितैः पादै
र्मृगं व्याघ्रो वधीत्तदा। दृष्ट्वैव चेष्टमानं तु भूमौ मृगकलेवरं। स्नात्वागच्छत भद्रं वो रक्षामीत्याह जंबुकः
। शृगालवचनात्तेपि गताः सर्वे नदीं ततः। स चिंतापरमो भूत्वा तस्थौ तत्रैव जंबुकः। अथाजगाम पू
र्वं तु स्नात्वा व्याघ्रो महाबलः। ददर्श जंबुकं चैव चिंताकुलितमानसं व्याघ्र उ किं शोचसि महा
प्राज्ञ त्वं नो बुद्धिमतां वरः। अशित्वा पिशितान्यद्य विहरिष्यामहे वयं जंबुक उ शृणु मे त्वं महा
बाहो यद्वाक्यं मूषिकोऽब्रवीत्। धिग्बलं मृगराजस्य मयाद्यायं मृगो हतः। मद्बाहुबलमाश्रित्य तृप्तिम
द्य गमिष्यति। गर्जमानस्य तस्यैवमतो भक्ष्यं न रोचये व्याघ्र उवाच ब्रवीति यदि स ह्येवं काले
स्मिन्प्रबोधितः। स्वबाहुबलमाश्रित्य हनिष्येहं वने चरान्। खादिष्ये तत्र मांसानि इत्युक्त्वा प्रस्थितो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० वनं। एतस्मिन्नेव काले तु मूषिकोऽप्याजगाम ह। तमागतमभिप्रेक्ष्य शृगालोऽप्यब्रवीद्वचः॥ जंबुक उ ॥
२२८ शृणु मूषिक भद्रं ते नकुलो यदिहाब्रवीत्। मृगमांसं न खादेयं शवमेतन्न रोचते। मूषिकं भक्षयिष्यामि त
द्भवाननुमन्यतां। तच्छ्रुत्वा मूषिको वाक्यं संत्रस्तः प्रगतो बिलं। ततः स्नात्वा स वै तत्र आजगाम वृको नृप। त
दर्क ४ मागतं मृगं वाक्यमब्रवीज्जंबुकस्तथा। मृगराजो हि संक्रुद्धो न ते साधु भविष्यति। सकलत्रस्त्विहायाति कुरु
ष्व यदनंतरं। एवं संचोदितस्तेन जंबुकेन तदा वृकः। ततावलुंपनं कृत्वा प्रयातः पिशिताशनः। एतस्मिन्नेव
काले तु नकुलोऽप्याजगाम ह। तमुवाच महाराज नकुलं जंबुको वने। स्वबाहुबलमाश्रित्य निर्जितास्तेऽन्य
तो गताः। मम दत्वा नियुद्धं त्वं भुंक्ष्व मांसं यथेप्सितं नकुल उ मृगराजो वृकश्चैव बुद्धिमानपि मूषि
कः। निर्जिता यत्त्वया वीरास्तस्माद्वीरतरो भवान्। न त्वयाप्युत्सहे योद्धुमित्युक्त्वा सोऽप्युपागमत् क २२८
लिक उ एवं तेषु प्रयातेषु जंबुको हृष्टमानसः। खादति स्म तदा मांसमेकः सन्मंत्रनिश्चयात्। एवं स
माचरन्नित्यं सुखमेधेत भूपतिः। भयेन भेदयेद्भीरुं शूरमंजलिकर्मणा। लुब्धमर्थप्रदानेन समं न्यूनं त
थौजसा। एवं ते कथितं राजञ्छृणु चाप्यपरं तथा। पुत्रः सखा वा भ्राता वा पिता वा यदि वा गुरुः। रिपुस्थाने

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

षुवर्त्ततः हन्त्र्यामृत्निमिच्छता। सम्यगर्थेनाप्यरिं हन्यादर्थदानेन वा पुनः। विषेण मायया वापि नोपेक्षेत क
थंचन। उभौ ते संश्रयो येतौ श्रद्धावांस्तत्र वर्द्धते। गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः। उत्पथप्रति
प्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति शासनं। क्रुद्धोप्यक्रुद्धरूपः स्यात्स्मितपूर्वाभिभाषिता। न चाप्यन्यमपध्वंसेत्क
दाचित्कोपसंयुतः। प्रहरिष्यन्प्रियं ब्रूयात्प्रहरन्नपि भारत। प्रहृत्य च कृपायीत शोचेत च रुदेत च। आ
श्वासयेच्चापि परं सान्त्वधर्मार्थवृत्तिभिः। अथास्य प्रहरेत्काले यदा विचलते पथि। अपि घोरापराधस्य
धर्ममाश्रित्य तिष्ठतः। स हि प्रच्छाद्यते दोषः शैले मेघैरिवासितैः। यः स्यादनुप्राप्तवधस्तस्यागारं प्रदीपये
त्। अधनान्नास्तिकांश्चौरान्विषये स्वे न वासयेत्। प्रत्युत्थानासनाद्येन संप्रदानेन केनचित्। प्रतिविश्रब्ध
घाती स्यात्तीक्ष्णदंष्ट्रो निमग्नकः। अशंकितेभ्यः शंकेत शंकितेभ्यश्च सर्वशः। अशंक्याद्भयमुत्पन्नमपि मू
लं निकृन्तति। चारः सुविहितः कार्य आत्मनश्च परस्य च। पाखण्डांस्तापसादींश्च परराष्ट्रेषु योजयेत्। उद्या
नेषु विवाहेषु देवतायतनेषु च। पानागारेषु रथ्यासु सर्वतीर्थेषु वाप्यथ। चत्वरेषु च कूपेषु पर्वतेषु वने
षु च। समवायेषु सर्वेषु सरित्सु च विचारयेत्। वाचा मृदुर्विनीतः स्याद्धृदयेन तथा क्षुरः। स्मितपूर्वाभिभा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०ए० वीस्यात्स्पष्टे रौद्रेणकर्म्मणा। अंजलिंशपथंसांत्वंशिरसापादवंदनं। आशाकरणमित्येवं कर्त्तव्यंभूतिमिछ
२२० ता। सुपुष्पितःस्यादफलःफलवान्स्याद्दुरारुहः। आमःस्यात्पक्वसंकाशोनचजीर्य्येतकर्हिचित्। त्रिवर्गेत्रि
विधापीडाह्यनुबंधस्तथैवच। अनुबंधाःशुभाज्ञेयाःपीडास्तुपरिवर्जयेत्। धर्मंविवरतःपीडासापिद्वाभ्यां
नियछति। अर्थःस्यादर्थलुब्धस्यकामश्चातिप्रवर्त्तिनः। अगर्वितात्मायुक्तश्चसांत्वयुक्तोनसूयिता। अ
वेक्षितार्थःशुद्धात्मामंत्रयीतद्विजैःसह। कर्म्मणायेनतेनैवमृदुनादारुणेनच। उद्धरेद्दीनमात्मानंसमर्थो
धर्ममाचरेत्। नसंशयमनारुह्यनरोभद्राणिपश्यति। संशयंपुनरारुह्ययदिजीवतिपश्यति। यस्यबु
द्धिःपरिभवेत्तमतीतेनसांत्वयेत्। अनागतेनदुर्बुद्धिंप्रत्युत्पन्नेनपंडितं। योरिणासहसंधायशयीतकृ
तकृत्यवत्। सवृक्षाग्रेयथासुप्तःपतितःप्रतिबुध्यते। मंत्रसंवरणेयत्नःसदाकार्य्योनसूयता। आकार २२०
मभिरक्षेतचारेणाप्यनुपालितः। नाछित्वापरमर्म्माणिनाकृत्वाकर्म्मदारुणं। नाहत्वामत्स्यघातीवप्राप्नो
तिमहतींश्रियं। कर्षितंव्याधितंक्लिन्नमपानीयमघासकं। परिविश्वस्तमंदंचप्रहर्त्तव्यमरेर्बलं। नार्थिकोऽ
र्थिनमभ्येतिकृतार्थेनास्तिसंगतं। तस्मात्सर्वाणिसाध्यानिसावशेषाणिकारयेत्। संग्रहेविग्रहेचैवयत्नः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कार्य्यंनसिध्यता।उत्साहश्चापियत्नेनकर्त्तव्योभूतिमिछता।नास्यकृत्यानिबुध्येरन्मित्राणिरिपवस्तथा।
आरब्धान्येवपश्येरन्सुपर्य्यवसितान्यपि।भीतवत्संविधातव्यंयावद्भयमनागतं।आगतंतुभयंदृष्ट्वा
प्रहर्त्तव्यमभीतवत्।दंडेनोपनतंशत्रुमनुगृह्णातियोनरः।समृत्युमुपगृह्णीयाद्गर्भमश्वतरीयथा।अ
नागतंहिबुध्येतयच्चकार्य्यंपुरःस्थितं।नतुबुद्धिक्षयात्किंचिदतिक्रामेत्प्रयोजनं।उत्साहश्चापियत्नेन
कर्त्तव्योभूतिमिछता।विभज्यदेशकालौचदैवंधर्मादयस्त्रयः।नैश्रेयसौतुतौज्ञेयौदेशकालाविति
स्थितिः।तालवत्कुरुतेमूलंबालःशत्रुरुपेक्षितः।गहनेग्निरिवोत्सृष्टःक्षिप्रंसंजायतेमहान्।अग्निं
स्तोकमिवात्मानंसंधुक्षयतियोनरः।सवर्द्धमानोग्रसतेमहांतमपिसंचयं।आशांकालवतींकुर्य्यात्
कालंविघ्नेनयोजयेत्।विघ्नंनिमित्ततोब्रूयान्निमित्तंवापिहेतुतः।क्षुरोभूत्वाहरेत्प्राणान्निशितःकाल
साधनः।प्रतिछन्नोलोमहारीद्विषतांपरिवर्त्तनः।पांडवेषुयथान्यायमन्येषुचकुरूद्वह।वर्त्तमानोनम
ज्जेस्त्वंतथाकृत्यंसमाचर।सर्वकल्याणसम्पन्नोविशिष्टइतिनिश्चयः।तस्मात्त्वंपांडुपुत्रेभ्योरक्षा
त्मानंनराधिप।भ्रातृव्याबलिनोयस्मात्पांडुपुत्रानराधिप।पश्चात्तापोयथानस्यात्तथानीतिर्विधीय

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० तां वैशं एवमुक्त्वा संप्रतस्थे कणिकः स्वगृहं ततः। धृतराष्ट्रोपि कौरव्यः शोकार्त्तः समपद्यत
२२१ ॥ इत्यादिपर्व्वणि १३४ वैशं ततः सुबलपुत्रस्तु राजा दुर्योधनश्च ह। दुःशासनश्च क
र्णश्च दुष्टमंत्रममंत्रयन्। ते कौरव्यमनुज्ञाप्य धृतराष्ट्रं नराधिपं। दहने तु सपुत्रायाः कुंत्या बुद्धिम
कारयत्। तेषामिंगितभावज्ञो विदुरस्तत्वदर्शिवान्। आकारेण च तं मंत्रं बुबुधे दुष्टचेतसां। ततो वि
दितवेद्यात्मा पांडवानां हिते रतः। पलायने मतिं चक्रे कुंत्याः पुत्रैः सहानघ। ततो वातसहां नावं यंत्रयु
क्तां पताकिनीं। ऊर्मिक्षमां दृढां कृत्वा कुंतीमिदमुवाच ह। एष जातः कुलस्यास्य कीर्त्तिवंशप्रणाश
नः। धृतराष्ट्रः परीतात्मा धर्मं त्यजति शाश्वतं। इयं वारिपथे युक्ता तरंगपवनक्षमा। नौर्यया मृत्युपा
शात्त्वं सपुत्रा मोक्ष्यसे शुभे। तच्छ्रुत्वा व्यथिता कुंती पुत्रैः सह यशस्विनी। नावमारुह्य गंगायां प्रययौ भ २२१
रतर्षभ। ततो विदुरवाक्येन नावं विक्षिप्य पांडवाः। धनं चादाय तैर्दत्तमरिष्टं प्राविशन्वनं। निषादी पं
चपुत्रा तु जातुषे तत्र वेश्मनि। कारणाभ्यागता दग्धा सह पुत्रैरनागसा। स च म्लेच्छाधमः पापो दग्ध
स्तत्र पुरोचनः। वंचिताश्च दुरात्मानो धार्त्तराष्ट्राः सहानुगाः। अविज्ञाता महात्मानो जनानामक्षतास्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

था। जनन्यासहकौंतेया मुक्ता विदुरमंत्रिताः। ततस्तस्मिन्पुरेलोका नगरे वारणावते। दृष्ट्वा जतुगृहं
दग्धमनुशोचन्त दुःखिताः। प्रेषयामासु राजानं यथावृत्तं निवेदितुं। संवृत्तस्ते महान्कामः पांडवान्दग्ध
वानसि। सकामो भव कौरव्य भुंक्ष्व राज्यं सपुत्रकः। न छ्रुत्वा धृतराष्ट्रस्तु सहपुत्रेण शोचयन्। प्रेतकार्या
णि च तथा चकार सह बांधवैः। पांडवानां तथा क्षत्ता भीष्मश्च कुरुसत्तम॥ जनमेजय उवाच
पुनर्विस्तरशः श्रोतुमिच्छामि द्विजसत्तम। दाहं जतुगृहस्यैवं पांडवानां च मोक्षणं। सुनृशंसमिदं कर्म
तेषां क्रूरोपसंहितं। कीर्तयस्व यथा वृत्तं परं कौतूहलं मम॥ वैशं॥ शृणु विस्तरशो राजन्वद
तो मे परंतप। दाहं जतुगृहस्यैतत्पांडवानां च मोक्षणं। प्राणाधिकं भीमसेनं कृतविद्यं धनंजयं। दु
र्योधनो लक्षयित्वा पर्यतप्यत दुर्मनाः। ततो वैकर्त्तनः कर्णः शकुनिश्चापि सौवलः। अनेकैरभ्यु
पायैस्ते जिघांसंति स्म पांडवान्। पांडवाश्चापि तत्सर्वं प्रतिचक्रुर्यथागतं। उद्भावनमकुर्वंतो विदुरस्य
मते स्थिताः। गुणैः समुदितान्दृष्ट्वा पौराः पांडुसुतांस्तदा। कथयांचक्रिरे तेषां गुणान्संसत्सु भारत।
राज्यप्राप्तिं च संप्राप्तं ज्येष्ठं पांडुसुतं तदा। कथयंति स्म संभूय चत्वरेषु सभासु च। प्रज्ञाचक्षुरचक्षु

आ०प० श्चुर्धृतराष्ट्रो जनेश्वरः। राज्यं न प्राप्तवान्पूर्वं स कथं नृपतिर्भवेत्। तथा शांतनवो भीष्मः सत्यसंधो महाव्र
२२२ तः। प्रत्याख्याय पुरा राज्यं न स जातु गृहीष्यति। ते वयं पांडवं ज्येष्ठं तरुणं वृद्धशीलिनं। अभिषिंचाम सा
ध्वद्य सत्यकारुण्यवेदिनं। स हि भीष्मं शांतनवं धृतराष्ट्रं च धर्मवित्। सपुत्रं विविधैर्भोगैर्योजयिष्यति
पूजयन्। तेषां दुर्योधनः श्रुत्वा तानि वाक्यानि जल्पतां। युधिष्ठिरानुरक्तानां पर्यतप्यत दुर्मतिः। स
तप्यमानो दुष्टात्मा तेषां वाचो न चक्षमे। ईर्षया चापि संतप्तो धृतराष्ट्रमुपागमत्। ततो विरहितं दृ
ष्ट्वा पितरं प्रतिपूज्य सः। पौरानुरागसंतप्तः पश्चादिदमभाषत। श्रुता मे जल्पतां तात पौराणामशि
वा गिरः। त्वामनादृत्य भीष्मं च पतिमिच्छंति पांडवं। मतमेतच्च भीष्मस्य न स राज्यं बुभुक्षति। अस्मा
कं तु परां पीडां चिकीर्षंति पुरे जनाः। पितृतः प्राप्तवान्राज्यं पांडुरात्मगुणैः पुरा। त्वमंधगुणसंयोगा २२२
त्प्राप्तं राज्यं न लब्धवान्। स एष पांडोर्दायाद्यं यदि प्राप्नोति पांडवः। तस्य पुत्रो ध्रुवं प्राप्तस्तस्य तस्या
पि चापरः। ते वयं राजवंशेन हीनाः सह सुतैरपि। अवज्ञाता भविष्यामो लोकस्य जगतीपते। सततं
निरयं प्राप्ताः परपिंडोपजीविनः। न भवेम यथा राजंस्तथा नीतिर्विधीयतां। यदि त्वं हि पुरा राज

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्विदं राज्यमवाप्नवान्। ध्रुवं प्राप्याम च वयं राज्यमप्यवशेषजने
वैशं एतच्छ्रुत्वा तु पुत्रस्य प्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः। कणिकस्य च वाक्यानि तानि श्रुत्वा स सर्वशः। धृ
तराष्ट्रो द्विधाचित्तः शोकार्तः समपद्यत। दुर्योधनश्च कर्णश्च शकुनिः सौबलस्तथा। दुःशासनचतु
र्थास्ते मंत्रयामासुरेकतः। ततो दुर्योधनो राजा धृतराष्ट्रमभाषत। पांडवेभ्यो भयं न स्यात्तान्विवास
यतां भवान्। निपुणेनाभ्युपायेन नगरं वारणावतं। धृतराष्ट्रस्तु पुत्रेण श्रुत्वा वचनमीरितं। मुहूर्त
मिव संचिंत्य दुर्योधनमथाब्रवीत्। धर्मनित्यः सदा पांडुस्तथा धर्मपरायणः। सर्वेषु ज्ञातिषु त
था मयि त्वासीद्विशेषतः। नासौ किंचिद्विजानाति भोजनादि चिकीर्षितं। निवेदयति नित्यं हि मम
राज्यं धृतव्रतः। तस्य पुत्रो यथा पांडुस्तथा धर्मपरायणः। गुणवांल्लोकविख्यातः पौरवाणां सुसं
मतः। स कथं शक्यतेऽस्माभिरपाकर्तुं बलादितः। ते पुरा सत्कृतास्तात पांडुना नागराजनाः। कथं
युधिष्ठिरस्यार्थे न नो हन्युः सबांधवान् दुर्योधनउ एवमेतद्यथा तात भावितं दोषमात्मनः।
दृष्ट्वा प्रकृतयः सर्वा अर्थमानेन पूजिताः। ध्रुवमस्मत्सहायास्ते भविष्यंति प्रधानतः। अर्थवर्गः

आ०प०
२२३

सहामात्यो मत्संस्थो ऽद्य महीपते। स भवान्पांडवानाशु विवासयितुमर्हति। मृदुनैवाभ्युपायेन नगरं वार
णावतं। यदा प्रतिष्ठितं राज्यं मयि राजन्भविष्यति। तदा कुंती सहापत्या पुनरेष्यति भारत धृतराष्ट्र उ
वाच दुर्य्योधन ममाप्येतद्धृदि संपरिवर्त्तते। अभिप्रायस्य पापत्वान्नैव तु विवृणोम्यहं। न च भीष्मो न
च द्रोणो न क्षत्ता न च गौतमः। विवास्यमानान्कौन्तेयान्विछस्यथ कर्हिचित्। समा हि कौरवेयाणां वयं
ते चैव पुत्रकानैते विषममिच्छेयुर्द्धर्मयुक्ता मनस्विनः। ते वयं कौरवेयाणामेतेषां च महात्मनां। कथं न
वध्यतां तात गच्छाम जगतस्तथा॥ दुर्य्योधन उ ॥ मध्यस्थः सततं भीष्मो द्रोणपुत्रो मयि स्थितः।
यतः पुत्रस्ततो द्रोणो भविता नात्र संशयः। कृपः शारद्वतश्चैव यत एतौ ततो भवेत्। द्रोणं च भागिनेयं च
न संत्यक्ष्यति कर्हिचित्। क्षत्तार्थबद्धस्त्वस्माकं प्रछन्नं संयतः परैः। न चैकः स समर्थोस्मान्पांडवार्थे प्र २२३
बाधितुं। सुविश्रब्धः पांडुपुत्रान्सह मात्रा प्रवासय। वारणावतमद्यैव यथा यांति तथा कुरु। विनिद्रकर
णं घोरं हृदि शल्यमिवार्पितं। शोकपावकमुद्भूतं कर्मणैतेन नाशय इत्यादिपर्वणि १३६ ॥
वैशं ततो दुर्य्योधनो राजा सर्वाः प्रकृतयः शनैः। अर्थमानप्रदानाभ्यां संजहार सहानुजः। धृतराष्ट्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रयुक्तास्तेकेचित्कुशलमंत्रिणः।कथयांचक्रिरेरम्यंनगरंवारणावतं।अयंसमाजःसुमहान्रमणी
यतमोभुवि।उपस्थितःपशुपतेर्नगरेवारणावते।सर्वरत्नसमाकीर्णेःपुंसांदेशेमनोरमे।इत्येवंधृत
राष्ट्रस्यवचनाच्चक्रिरेकथाः।कथ्यमानेतथारम्येनगरेवारणावते।गमनेपांडुपुत्राणांजज्ञेतत्रमति
र्नृप।यदात्वमन्यतनृपोजातकौतूहलाइति।उवाचैतानेसतदापांडवानंबिकासुतः।ममैतेपुरुषानि
त्यंकथयन्तिपुनःपुनः।रमणीयतमंलोकेनगरंवारणावतं।तेतातयदिमन्यध्वमुत्सवंवारणाव
ते।सगणाःसानुयात्राश्चविहरध्वंयथामराः।ब्राह्मणेभ्यश्चरत्नानिगायनेभ्यश्चसर्वशः।प्रयच्छध्वं
यथाकामंदेवाइवसुवर्चसः।कंचित्कालंविहृत्यैवमनुभूयपरांमुदं।इदंवैहास्तिनपुरंसुखिनःपुन
रेष्यथाधृतराष्ट्रस्यतंकाममनुबुद्ध्वायुधिष्ठिरः।आत्मनश्चासहायत्वंतथेतिप्रत्युवाचतं।ततोभीष्मं
शांतनवंविदुरंचमहामतिं।द्रोणंचबाह्लिकंचैवसोमदत्तंचकौरवं।कृपमाचार्यपुत्रंचभूरिश्रवसमे
वच।मान्यानन्यानमात्यांश्चब्राह्मणांश्चतपोधनान्।पुरोहितांश्चपौरांश्चगांधारींचयशस्विनीं।युधि
ष्ठिरःशनैर्दीनमुवाचेदंवचस्तदा।रमणीयेजनाकीर्णेनगरेवारणावते।सगणास्तत्रयास्यामोधृतराष्ट्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० स्यशासनात्। प्रसन्नमनसः सर्वे पुण्या वाचो विमुंचत। आशीर्भिर्बृंहितानस्मान्न च पापं सहिष्यते। एव
२२४ मुक्तास्तु ते सर्वे पांडुपुत्रेण कौरवाः। प्रसन्नवदना भूत्वा ते ऽभ्यवर्त्तत पांडवान्। स्वस्त्यस्तु वः पथि सदा भूते
भ्यश्चैव सर्वशः। मा च वोस्त्वशुभं किंचित्सर्वशः पांडुनंदनाः। ततः कृतस्वस्त्ययना राज्यलंभाय पांडवाः।
कृत्वा सर्वाणि कार्याणि प्रययुर्वारणावतं इत्यादिपर्वणि १२७ वैशंप० एवमुक्तेषु राज्ञा
तु पांडुपुत्रेषु भारत। दुर्योधनः परं हर्षमगच्छत्स दुरात्मवान्। स पुरोचनमेकांतमानीय भरतर्षभ। गृही
त्वा दक्षिणे पाणौ सचिवं वाक्यमब्रवीत्। ममेयं वसुसंपूर्णा पुरोचन वसुंधरा। यथेयं मम तद्वत्ते स तां र
क्षितुमर्हसि। न हि मे कश्चिदन्योस्ति वैश्वासिकतरस्तथा। सहायो येन संधाय मंत्रयेयं यथा त्वया। संरक्ष
तात मंत्रं च सपत्नांश्च ममोद्धर। निपुणेनाभ्युपायेन यद्ब्रवीमि तथा कुरु। पांडवा धृतराष्ट्रेण प्रेषिता वारणा २२४
वतं। उत्सवे विहरिष्यंति धृतराष्ट्रस्य शासनात्। स त्वं रासभयुक्तेन स्यंदनेनाशुगामिना। वारणावतमद्यै
व यथा यासि तथा कुरु। तत्र गत्वा चतुःशालं गृहं परमसंहृतं। नगरोपांतमाश्रित्य कारयेथा महाधनं।
शणसर्जरसादीनि यानि द्रव्याणि कानिचित्। आग्नेयान्युत संतीह तानि तत्र प्रदापय। सर्पिस्तैलवसाभि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्चलाक्षयाचाप्यनल्पयामृत्तिकांमिश्रयित्वात्वंलेपंकुड्येषुदापयेः।शणंतैलंघृतंचैवजतुदारूणि
चैवहि।तस्मिन्वेश्मनिसर्वाणिनिक्षिपेथाःसमंततः।यथातच्चनपश्येरन्परीक्षंतोपिपांडवाः।आग्नेय
मितितत्कार्यमपिचान्येपिमानवाः।वेश्मन्येवंकृतेतत्रकृत्वातान्परमार्चितान्।वासयेथाःपांडवेयान्कुं
तींचससुहृज्जनान्।आसनानिचदिव्यानियानानिशयनानिच।विधातव्यानिपांडूनांयथातुष्येतमेपि
ता।यथाचतन्नजानंतिनगरेवारणावते।तथासर्वंविधातव्यंयावत्कालस्यपर्ययः।ज्ञात्वाचतांस्तुविश्व
स्तान्शयानानकुतोभयान्।अग्निस्त्वयाततोदेयोद्वारतस्तस्यवेश्मनः।दह्यमानेस्वकेगेहेदग्धाइति
ततोजनाः।नगर्हयेयुरस्मान्वैपांडवार्थायकर्हिचित्।सतथेतिप्रतिज्ञायकौरवायपुरोचनः।प्रायाद्रास
भयुक्तेनस्यंदनेनाशुगामिना।सगत्वात्वरितंराजन्दुर्योधनमतेस्थितः।यथोक्तंराजपुत्रेणसर्वंचक्रेपुरो
चनः॥ इत्यादिपर्वणि १३८ वैशं पाण्डवास्तुरथान्युक्तान्सदश्वैरनिलोपमैः।आरोहमाणा
भीष्मस्यपादौजगृहुरार्त्तवत्।राज्ञश्चधृतराष्ट्रस्यद्रोणस्यचमहात्मनः।अन्येषांचैववृद्धानांकृपस्यविदु
रस्यच।एवंसर्वान्कुरून्वृद्धानभिवाद्ययतव्रताः।समालिंग्यसमानान्वैबालैश्चाप्यभिवादिताः।सर्वामा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
२२५

नृस्तथापृष्ट्वाकृत्वाचैवप्रदक्षिणं।सर्वाःप्रकृतयश्चैवप्रययुर्वारणावतं।विदुरश्चमहाप्राज्ञस्तथान्येकु
रुपुंगवाः।पौराश्चपुरुषव्याघ्रानन्वियुःशोककर्षिताः।तत्रकेचिद्ब्रुवंतिस्मब्राह्मणानिर्भयास्तदा।दीना
न्दृष्ट्वापांडुसुतानतीवभृशदुःखिताः।विषमंपश्यतेराजासर्वथाससुमंदधीः।कौरव्योधृतराष्ट्रस्तु
नचधर्मंप्रपश्यति।नहिपापमपापात्मारोचयिष्यतिपांडवः।भीमोवाबलिनांश्रेष्ठःकौंतेयोवाधनंज
यः।कुतएवमहात्मानौमाद्रीपुत्रौकरिष्यतः।तान्राज्यंपितृतःप्राप्तान्धृतराष्ट्रोनमृष्यते।अधर्म्य
मिदमत्यंतंकथंभीष्मोनुमन्यते।विवास्यमानानस्थानेननगरेयोभिमन्यते।पितेवहिनृपोस्माकमभू
च्छांतनवःपुरा।विचित्रवीर्योराजर्षिःपांडुश्चकुरुनंदनः।सतस्मिन्पुरुषव्याघ्रेदेवभावंगतेसति।रा
जपुत्रानिमान्बालान्धृतराष्ट्रोनमृष्यते।वयमेतदनिच्छंतःसर्वएवपुरोत्तमात्।गृहान्विहायगच्छामोय २२५
त्रगंतायुधिष्ठिरः।तांस्तथावादिनःपौरान्दुःखितान्दुःखकर्षितः।उवाचमनसाध्यात्वाधर्मराजोयुधि
ष्ठिरः।पितामान्योगुरुःश्रेष्ठोयदाहपृथिवीपतिः।अशंकमानैस्तत्कार्यमस्माभिरितिनोव्रतं।भवं
तःसुहृदोस्माकमस्मान्कृत्वाप्रदक्षिणं।प्रतिनंद्यतथाशीर्भिर्निवर्त्तध्वंयथागृहं।यदातुकार्यमस्मा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कं प्रियाणि च हितानि च। एवमुक्तास्ततः पौराः कृत्वा चापि प्रदक्षिणं। आशीर्भिरभिनंद्यैतान् जग्मुर्नग
रमेव हि। पौरेषु विनिवृत्तेषु विदुरः सर्वधर्मवित्। बोधयन् पांडवः श्रेष्ठमिदं वचनमब्रवीत्। प्राज्ञः प्राज्ञं
प्रलापज्ञः प्रलापज्ञमिदं वचः। यो जानाति परां प्रज्ञां नीतिशास्त्रानुसारिणीं। विज्ञायेह तथा कुर्यादा
पदं निस्तरेद्यथा। अलोहं निशितं शस्त्रं शरीरपरिकर्तनं। यो वेत्ति न तु तं घ्नंति प्रतीघातमिदं द्विषः। क
क्षघ्नः शिशिरघ्नश्च महाकक्षे बिलौकसः। न दहेदिति वात्मानं यो रक्षति स जीवति। नाचक्षुर्वेत्ति पंथा
नं नाचक्षुर्विंदते दिशः। नाधृतिर्भूतिमाप्नोति बुध्यस्वैवं प्रबोधितः। अनाप्तैर्दत्तमादत्ते नरः शस्त्रमलो
हजं। श्वाविच्छरणमासाद्य प्रमुच्येत हुताशनात्। चरन्मार्गान्विजानाति नक्षत्रैर्विंदते दिशः। आत्मना
चात्मनः पंच पीडयन्नानुपीड्यते। एवमुक्तः प्रत्युवाच धर्मराजो युधिष्ठिरः। विदुरं विदुषां श्रेष्ठं ज्ञानमि
त्येव पांडवः। अनुशिष्यानुगम्यैतान् कृत्वा चैव प्रदक्षिणं। पांडवानभ्यनुज्ञाय विदुरः प्रययौ गृहान्। निवृ
त्ते विदुरे चापि भीष्मे पौरजने तथा। अजातशत्रुमासाद्य कुंती वचनमब्रवीत्। क्षत्ता यदब्रवीद्वाक्यं जनम
ध्ये ऽब्रुवन्निव। त्वया च स तथेत्युक्तो जानीमो न च तद्वयं। यदीदं शक्यमस्माभिर्ज्ञातुं न च सदोषवत्। श्रोतुमि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० छामितत्सर्वंसंवादंतवतस्यच॥ युधिष्ठिरउ ॥गृहादग्निश्चवोढव्यइतिमांविदुरोब्रवीत्।पंथाश्च
२२६ वोनाविदितःकश्चित्स्यादितिधर्म्मधीः।जितेंद्रियश्चवसुधांप्राप्स्यसीतिचमेब्रवीत्।विज्ञातमितितत्स
र्वंप्रत्युक्तोविदुरोमया वैशं अष्टमेह्निरोहिण्यांप्रयाताःफाल्गुनस्यते।वारणावतमासाद्यददृशु
र्नागरंजनं इत्यादिपर्वणि २२९ वैशं ततःसर्वाःप्रकृतयोनगराद्वारणावतात्।सर्वमंगलसं
संयुक्तायथाशास्त्रमतंद्रिताः।श्रुत्वागतान्पांडुपुत्रान्नानायानैःसहस्रशः।अभिजग्मुर्नरश्रेष्ठांछ्रुत्वैवप
रयामुदा।तेसमासाद्यकौंतेयावारणावतकाजनाः।कृत्वाजयाशिषःसर्वेपरिवार्य्यावतस्थिरे।तैर्वृतः
पुरुषव्याघ्रोधर्म्मराजोयुधिष्ठिरः।विबभौदेवसंकाशोवज्रपाणिरिवामरैः।सत्कृताश्चैवपौरैस्तेपौरान्
सत्कृत्यचानघ।अलंकृतंजनाकीर्णंविविशुर्वारणावतं।तेप्रविश्यपुरींवीरास्तूर्णंजग्मुरथोगृहान्।ब्राह्म २२६
णानांमहीपालरतानांस्वेषुकर्म्मसु।नगराधिकृतानांचगृहाणिरथिनांतदा।उपतस्थुर्नरश्रेष्ठावैश्यशू
द्रकुलान्यपि।अर्चिताश्चनरैःपौरैःपांडवाभरतर्षभ।जग्मुरावसथंपश्चात्पुरोचनपुरस्सराः।तेभ्योभक्ष्या
णिपानानिशयनानिशुभानिच।आसनानिचमुख्यानिप्रददौसपुरोचनः।तत्रतेसत्कृतास्तेनसुमहार्हप

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रिच्छदाः। नुपास्यमानाः पुरुषैन्नृषुः पुरनिवासिभिः। दशरात्रोषितानां तु तत्र तेषां पुरोचनः। निवेदयामा
स गृहं शिवाख्यमशिवं तदा। तत्र ते पुरुषव्याघ्रा विविशुः सपरिच्छदाः। पुरोचनस्य वचनात्कैलासमिव गुह्य
काः। तच्चागारमभिप्रेक्ष्य सर्वधर्म्मभृतां वरः। उवाचाग्नेयमित्येवं भीमसेनं युधिष्ठिरः। जिघ्राणश्च वसागंधं
सर्प्पिर्जतुविमिश्रितं। कृतं हि व्यक्तमाग्नेयमिदं वेश्म परंतप। शणसर्जरसं व्यक्तमानीय गृहकर्म्मणि। मुंज
वल्वजवंशादि द्रव्यं सर्वं घृतोक्षितं। शिल्पिभिः सुकृतं ह्याप्तैर्विनीतैर्वेश्मकर्म्मणि। विश्वस्तं मामयं पापो द
ग्धुकामः पुरोचनः। तथा हि वर्त्तते मंदः सुयोधनवशे स्थितः। इमां तु तां महाबुद्धिर्विदुरो दृष्टवांस्तदा। आपदं
तेन मां पार्थ स तं बोधितवान्पुरा। ते वयं बोधितास्तेन नित्यमस्मद्धितैषिणा। पित्रा कनीयसा स्नेहाद्बुद्धिम
ता शिवं गृहं। अनार्य्यैः सुकृतं गूढैः दुर्य्योधनवशानुगैः। भीमसेन उ॰ यदिदं गृहमाग्नेयं विहितं म
न्यते भवान्। तत्रैव साधु गच्छामो यत्र पूर्वोषिता वयं। युधिष्ठिर उ॰ इह यत्तैर्निराकारैर्वस्तव्यमिति रोच
ये। अप्रमत्तैर्विचिन्वद्भिर्गतिमिष्टां ध्रुवामितः। यदि विंद्येत वाकारमस्माकं स पुरोचनः। क्षिप्रकारी ततो भूत्वा
प्रसह्यापि दहेत नः। नायं बिभेत्युपक्रोशादधर्म्माद्वा पुरोचनः। तथा हि वर्त्तते मंदः सुयोधनवशे स्थितः। अपि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० २२७

चायं प्रदग्धेषु भीष्मोऽस्मासु पितामहः। कोपं कुर्यात्किमर्थं वा कौरवान्कोपयीत सः। अथवापीह दग्धेषु भी
ष्मोऽस्माकं पितामहः। धर्म इत्येव कुप्येरन्ये चान्ये कुरुपुंगवाः। वयं तु यदि दाहस्य बिभ्यतः प्रद्रवेमहि। स्पशै
र्नो घातयेत्सर्वान्राज्यलुब्धः सुयोधनः। अपदस्थान्पदे तिष्ठन्नपक्षान्पक्षसंस्थितः। हीनकोशान्महाकोशः
प्रयोगैर्घातयेद्ध्रुवं। तदस्माभिरिमं पापं तं च पापं सुयोधनं। वंचयद्भिर्निवस्तव्यं छन्नावासे क्वचित्क्वचित्।
ते वयं मृगयाशीलाश्चराम वसुधामिमां। तथा नो विदिता मार्गा भविष्यन्ति पलायतां। भौमं च बिलम
द्यैव करवाम सुसंवृतं। गूढोच्छ्वासान्न नस्तत्र हुताशः संप्रधक्ष्यति। वसतोऽत्र यथा चास्मान्न बुध्येत पुरोच
नः। पौरो वापि जनः कश्चित्तथा कार्यमतंद्रितैः॥ इत्यादिपर्वणि १४. वैशं विदुरस्य सु
हृत्कश्चित्खनकः कुशलो नरः। विविक्ते पांडवान्राजन्निदं वचनमब्रवीत्। प्रहितो विदुरेणास्मि खन २२७
कः कुशलो भृशं। पांडवानां प्रियं कार्यमिति किं करवाणि वः। प्रच्छन्नं विदुरेणोक्तः श्रेयस्त्वमिह पांडवान्।
प्रतिपादय विश्वासादिति किं करवाणि वः। कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां रात्रावस्य पुरोचनः। भवनस्य तव द्वारि
प्रदास्यति हुताशनं। मात्रा सह प्रदग्धव्याः पांडवाः पुरुषर्षभाः। इति व्यवसितं तस्य धार्तराष्ट्रस्य दुर्म

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नेः।किंचिच्चविदुरेणोक्तोम्लेछवाचासिपांडवः।त्वयाचतत्तथेत्युक्तमेतद्विश्वासकारणं।उवाचतंसत्य
धृतिःकुन्तीपुत्रोयुधिष्ठिरः।अभिजानामिसौम्यत्वांसुहृदंविदुरस्यवै।शुचिमाप्तंप्रियंचैवसदाचदृढ
भक्तिकं।नविद्यतेकवेःकिंचिदविज्ञातंप्रयोजनं।यथातस्यतथानस्त्वंनिर्विशेषावयंत्वयि।भवतश्च
यथातस्यपालयास्मान्यथाकविः।इदंशरणमाग्नेयंमदर्थमितिमेमतिः।पुरोचनेनविहितंधार्त्तरा
ष्ट्रस्यशासनात्।सपापःकोषवांश्चैवससहायश्चदुर्म्मतिः।अस्मानपिचपापात्मानित्यकालंप्रबाध
ते।सभवान्मोक्षयत्वस्मान्यत्नेनास्माद्धुताशनात्।अस्मास्विहहिदग्धेषुसकामःस्यात्सुयोधनः।स
मृद्धमायुधागारमिदंतस्यदुरात्मनः।वप्रान्तंनिःप्रतीकारमाश्रित्येदंकृतंमहत्।इदंतदशुभंनूनंत
स्यकर्म्मचिकीर्षितं।प्रागेवविदुरोवेदतेनास्मानन्वबोधयत्।सेयमापदनुप्राप्ताक्षत्तायांदृष्टवान्पुरा
।पुरोचनस्याविदितानस्मांस्त्वंप्रतिमोचय।सतथेतिप्रतिश्रुत्यखनकोयत्नमास्थितः।परिखामुत्कि
रन्नामचकारचमहाबिलं।वभ्रूववेश्मनस्तस्यमध्येनातिमहद्बिलं।कपाटयुक्तमज्ञातंसमंभूम्याश्च
भारत।पुरोचनभयादेवव्यदधात्संवृतंमुखं।सतस्यतुगृहद्वारिवसत्यशुभधीःसदा।तत्रतेसायु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

धाःसर्वेवसंतिस्मह्रृपांनृप।दिवाचरंतिमृगयांपांडवेयावनाद्वनं।विश्वस्तवदविश्वस्तावंचयंतःपु
रोचनं।अतुष्टास्तुष्टवद्राजन्नूषुःपरमविस्मिताः।नचैतानन्वबुध्यंतनरानगरवासिनः।अन्यत्रविदु
रामात्यात्खनकसत्तमात् इत्यादिपर्वणिजतुगृहे १४१ वैशं तांस्तुदृष्ट्वासु
सुमनसःपरिसंवत्सरोषितान्।विश्वस्तानिवसंलक्ष्यहर्षंचक्रेपुरोचनः।पुरोचनेतथाहृष्टेकौंतेयोथ
युधिष्ठिरः।भीमसेनार्जुनौचोभौयमौप्रोवाचधर्मवित्।अस्मानयंसुविश्वस्तान्वेत्तिपापःपुरोचनः
वंचितोयंनृशंसात्माकालंमन्येपलायने।आयुधागारमादीप्यदग्ध्वाचैवपुरोचनं।षट्प्राणिनोनि
धायेहद्रवामोऽनभिलक्षिताः।अथदानापदेशेनकुंतीब्राह्मणभोजनं।चक्रेनिशिमहाराजआज
ग्मुस्तत्रयोषितः।ताविहृत्ययथाकामंभुक्त्वापीत्वाचभारत।जग्मुर्निशिगृहानेवसमनुज्ञाप्यमा
धवीं।निषादीपंचपुत्रातुतस्मिन्भोज्येयदृच्छया।अन्नार्थिनीसमभ्यागात्सपुत्राकालचोदिता।सापी
त्वामदिरांमत्तासपुत्रामदविह्वला।सहसर्वैःसुतैराजंस्तस्मिन्नेवनिवेशने।सुष्वापविगतज्ञानामृ
तकल्पानराधिप।अथप्रवातेतुमुलेनिशिसुप्तेजनेतदा।तदुपादीपयद्भीमःशेतेयत्रपुरोचनः।त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तोजतुगृहद्वारंदीपयामासपांडवः।समंततोददौपश्चादग्निंतत्रनिवेशने।ज्ञात्वातंतुतद्गृहंसर्वमादी
प्तंपांडनंदनाः।सुरुंगांविविशुस्तूर्णंमात्रासार्द्धमरिंदमाः।ततःप्रतापःसुमहांछब्दश्चैववविभावसोः
प्रादुरासीत्तदातेनबुबुधेसजनव्रजः।तदवेक्ष्यगृहंदीप्तमाहुःपौराःकृशाननाः पौराऊचुः
दुर्योधनप्रयुक्तेनपापेनाकृतबुद्धिना।गृहमात्मविनाशायकारितंदाहितंचतत्।अहोधिग्धृतराष्ट्रस्यबुद्धि
र्नातिसमंजसी।यःशुचीन्पांडुदायादान्दाहयामासशत्रुवत्।दिष्ट्यात्विदानींपापात्मादग्धोयमतिदुर्मतिः
।अनागसःसुविश्वस्तान्योददाहनरोत्तमान् वैशं० एवंतेविलपंतिस्मवारणावतकाजनाः।परि
वार्यगृहंतच्चतस्थूरात्रौसमंततः।पांडवाश्चापितेसर्वेसहमात्रासुदुःखिताः।बिलेनतेननिर्गत्यजग्मुर्दु
तमलक्षिताः।तेननिद्रोपरोधेनसाध्वसेनचपांडवाः।नशेकुःसहसागंतुंसहमात्रापरंतपाः।भीमसेन
स्तुराजेंद्रभीमवेगपराक्रमः।जगामभ्रातृनादायसर्वान्मातरमेवच।स्कंधमारोप्यजननीयमावंकेन
वीर्यवान्।पार्थौगृहीत्वापाणिभ्यांभ्रातरौसुमहाबलः।उरसापादपान्भंजन्महींपद्भ्यांविदारयन्।आसस
जगामाशुतेजस्वीवाततरंहावृकोदरः इत्यादिपर्वणिजतुगृहे १४२ वैशं० एतस्मिन्नेवका

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० लेतुयथासंप्रत्ययंकविः। विदुरःप्रेषयामासतद्वनंपुरुषंशुचिं। सगत्वातुयथोद्देशंपांडवान्ददृशेव
२२९ ने। जनन्यासहकौरव्यमापयानान्नदीजलं। विदितंतन्महाबुद्धेर्विदुरस्यमहात्मनः। ततस्तस्यापिचा
रेणचेष्टितंपापचेतसः। ततःसंप्रेषितोविद्वान्विदुरेणनरस्तदा। पार्थानांदर्शयामासमनोमारुतगा
मिनीं। सर्ववातसहांनावंयंत्रयुक्तांपताकिनीं। शिवेभागीरथीतीरेनरैर्विस्रंभिः कृतां। ततःपुनर
थोवाचज्ञापकंपूर्वचोदितं। युधिष्ठिरनिबोधेदंसंज्ञार्थंवचनंकवेः। कक्षघ्नःशिशिरघ्नश्चमहाकक्षे
बिलौकसः। नहंतीत्येवमात्मानंयोरक्षतिसजीवति। तेनमांप्रेषितंविद्धिविश्वस्तंसंज्ञयानया। भूय न२
श्चैवाहमांक्षत्ताविदुरःसर्वतोर्थवित्। कर्णंदुर्योधनंचैवभ्रातृभिःसहितंरणे। शकुनिंचैवकौंतेयविजे
तासिनसंशयः। इयंवारिपथेयुक्तानौरप्सुसुखगामिनी। मोचयिष्यतिवःसर्वानस्माद्देशान्नसंशयः। २२९
अथतान्व्यथितान्दृष्ट्वासहमात्रानरोत्तमान्। तावमारोप्यगंगायांप्रस्थितानब्रवीत्पुनः। विदुरोमूर्ध्नि
पाघ्रायपरिष्वज्यवचोमुहुः। अरिष्टंगच्छताव्यग्राःपंथानमितिचाब्रवीत्। इत्युक्त्वासतुतान्वीरान्पुमा
न्विदुरचोदितः। तारयामासराजेंद्रगंगांनावानरर्षभान्। तारयित्वाततोगंगांपारंप्राप्तांश्चसर्वशः। ज

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यात्रिकः श्रुत्वाथ यथागतमगाद्द्विजः। पांडवाश्च महात्मानः प्रतिसंदिश्य वैकवेः। गंगामुत्तीर्य वेगेन
जग्मुर्गूढमलक्षिताः   इत्यादिपर्वणि जतुगृहे   १४३   वैशं   अथ रात्र्यां व्यतीतायामशेषो
नागरो जनः। तत्राजगाम त्वरितो दिदृक्षुः पांडुनंदनान्। निर्वापयंतो ज्वलनं ते जना ददृशुस्ततः। जातुषं
तद्गृहं दग्धममात्यं च पुरोचनं। नूनं दुर्योधनेनेदं विहितं पापकर्म्मणा। पांडवानां विनाशाय इत्येवं ते चुक्रुशु
र्जनाः। विदिते धृतराष्ट्रस्य धार्त्तराष्ट्रो न संशयः। दग्धवान्पांडुदायादान्न ह्येनं प्रतिषिद्धवान्। नूनं शांतन
वोपीह न धर्ममनुवर्त्तते। द्रोणश्च विदुरश्चैव कृपश्चान्ये च कौरवाः। ते वयं धृतराष्ट्रस्य प्रेषयामो दुरात्म
नः। संवृत्तस्ते परः कामः पांडवान्दग्धवानसि। ततो व्यपोहमानास्ते पांडवार्थे हुताशनं। निषादीं ददृशुर्द
ग्धां पंचपुत्रामनागसं। खनकेन तु तेनैव वेश्म शोधयता बिलं। पांशुभिः पिहितं तच्च पुरुषैस्तैर्न लक्षि
तं। ततस्ते ज्ञापयामासुर्धृतराष्ट्रस्य नागराः। पांडवानग्निना दग्धानमात्यं च पुरोचनं। श्रुत्वा तु धृतराष्ट्रस्तद्रा
जा सुमहदप्रियं। विनाशं पांडुपुत्राणां विललाप सुदुःखितः। अद्य पांडुर्मृतो राजा भ्राता मम महायशाः।
तेषु वीरेषु दग्धेषु मात्रा सह विशेषतः। गच्छंतु पुरुषाः शीघ्रं नगरं वारणावतं। सत्कारयंतु तान्वीरान्कुंति

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० राजसुतांचतां। कारयंतुचकुल्यानिशुभान्यथदृहंतिचा। येचतत्रमृतास्तेषांसुहृदोयांतुतानपि। एवंग
२३० तेमयाशक्यंयद्यत्कारयितुंहितं। पांडवानांचकुंत्याश्चतत्सर्वंक्रियतांधनैः। एवमुक्त्वाततश्चक्रेज्ञाति
भिःपरिवारितः। उदकंपाण्डुपुत्राणांधृतराष्ट्रोम्बिकासुतः। रुरुदुःसहिताःसर्वेभृशंशोकपरायणाः।
हायुधिष्ठिरकौरव्यहाभीमइतिचापरे। हाफाल्गुनेतिचाप्यन्येहायमावितिचापरे। कुंतीमार्त्ताश्चशोचं
तउदकंचक्रिरेजनाः। अन्येपौरजनाश्चैवमन्वशोचंतपांडवान्। विदुरस्त्वल्पशश्चक्रेशोकंवेदपरंहिसः।
पांडवाश्चापिनिर्गत्यनगराद्वारणावतात्। नदींगंगामनुप्राप्तामातृषष्ठामहावलाः। हासूनांभुजवेग
ननद्याःस्त्रोतोजवेनच। वायुनाचानुकूलेनतूर्णंपारमवाप्नुवन्। ततोनावंपरित्यज्यप्रययुर्दक्षिणांदिशं।
विज्ञायनिशिपंथानंनक्षत्रगणसूचितं। यतमानावनंराजन्गहनंप्रतिपेदिरे। ततःश्रांताःपिपासार्त्ता २३०
निद्रांधाःपांडुनंदनाः। पुनरूचुर्महावीर्यंभीमसेनमिदंवचः। इतःकष्टतरंकिंनुयद्वयंगहनेवने। दिशश्च
नविजानीमोगंतुंचैवनशक्नुमः। तंचपापंनजानीमोयदिदग्धःपुरोचनः। कथंनुविप्रमुच्येमभयादस्मा
दलक्षिताः। पुनरस्मानुपादायतथैवव्रजभारत। त्वंहिनोवलवानेकोयथासततगस्तथा। इत्युक्तोध

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्मराज्ञेन भीमसेनो महाबलः॥ आदाय कुंतीं भ्रातॄंश्च जगामाशु महाबलः॥ इत्यादिपर्वणि जतु
गृहे १४४ वैशं तेन विक्रममाणेन ऊरुवेगसमीरितं। वनं सवृक्षविटपं व्याघूर्णितमिवाभव
त्। जंघावातो ववौ चास्य शुचिशुक्रागमे यथा। आवर्जितलतावृक्षं मार्गं चक्रे महाबलः। सम्मृद्नन्सुपुष्पितां
श्चैव फलितांश्च वनस्पतीन्। अवरुह्य ययौ गुल्मान्पथस्तस्य समीपजान्। स रोषित इव क्रुद्धो वने भंजन्म
हाद्रुमान्। त्रिप्रस्रुतमदः शुष्मी षष्टिवर्षी मतंगराट्। गच्छतस्तस्य वेगेन तार्क्ष्यमारुतरंहसः। भीमस्य पां
डुपुत्राणां मूर्छेव समजायत। असकृच्चापि संतीर्य दूरपारं भुजप्लवैः। पथि प्रच्छन्नमासेदुर्धार्तराष्ट्र
भयात्तदा। कृच्छ्रेण मातरं चैव सुकुमारीं यशस्विनीं। अवहत्स तु पृष्ठेन रोधःसु विषमेषु च। आगमच्च व
नोद्देशमल्पमूलफलोदकं। क्रूरपक्षिमृगं घोरं सायाह्ने भरतर्षभ। घोरा समभवत्संध्या दारुणा मृगपक्षिणः
अप्रकाशा दिशः सर्वा वातैरासन्ननार्तवैः। शीर्णपर्णफलै राजन्बहुगुल्मक्षुपैर्द्रुमैः। भग्नावभग्नभूयि
ष्ठैर्नानाद्रुमसमाकुलैः। ते श्रमेण च कौरव्यास्तृष्णया च प्रपीडिताः। नाशक्नुवंस्तदा गंतुं निद्रया च प्रवृद्ध
या। न्यविशंत हिते सर्वे निरास्वादे महावने। ततस्तृषापरिक्लांता कुंती पुत्रानथाब्रवीत्। माता सती पांड

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वानांपंचानांमध्यतःस्थिता।तृष्णयाहिपरीतास्मिपुत्रान्भृशमथाब्रवीत्।तच्छ्रुत्वाभीमसेनस्यमातृ
स्नेहात्प्रजल्पितं।कारुण्येनमनस्तप्तंगमनायोपचक्रमे।ततोभीमोवनंघोरंप्रविश्यविजनंमहत्।न्य
ग्रोधंविपुलच्छायंरमणीयंददर्शह।तत्रनिक्षिप्यतान्सर्वानुवाचभरतर्षभः।पानीयंमृगयामीहविश्र
मध्वमितिप्रभो।एतेरुवंतिमधुरंसारसाजलचारिणः।ध्रुवमत्रजलस्थानंमहच्चेतिमतिर्मम।अनुज्ञा
तःसगच्छेतिभ्रात्राज्येष्ठेनभारत।जगामतत्रयत्रस्मसारसाजलचारिणः।सतत्रपीत्वापानीयंस्नात्वाच
भरतर्षभः।उत्तरीयेणपानीयमानयामासभारत।गव्यूतिमात्रादागत्यत्वरितोमातरंप्रति।शोकदुः
खपरीतात्मानिशश्वासोरगोयथा।ससुप्तांमातरंदृष्ट्वाभ्रातॄंश्चवसुधातले।भृशंशोकपरीतात्माविल
लापवृकोदरः।अतःकष्टतरंकिंनुद्रष्टव्यंहिभविष्यति।यत्पश्यामिमहीसुप्तान्भ्रातॄनद्यसुमंदभाक्। २३१
शयनेषुपरार्ध्येषुयेपुरावारणावते।नाधिजग्मुस्तदानिद्रांतेद्यसुप्तामहीतले।स्वसारंवसुदेवस्यशत्रु
संघावमर्दिनः।कुंतिराजसुतांकुंतीसर्वलक्षणपूजितां।स्नुषांविचित्रवीर्यस्यभार्यांपांडोर्महात्मनः।त
थैवचास्मज्जननींपुंडरीकोदरप्रभां।सुकुमारतरामेनांमहार्हशयनोचितां।शयानांपश्यताद्येह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

थिव्यामतथोचितां।धर्मादिंद्राच्चवाताच्चसुषुवेयासुतानिमान्।सेयंभूमौपरिश्रांताशेतेप्रासादशायि
नी।किंनुदुःखतरंशक्यंमयाद्रष्टुमतःपरं।योहमद्यनरव्याघ्रान्सुप्तान्पश्यामिभूतले।त्रिषुलोकेषुयो
राज्यंधर्मनित्योऽर्हतेनृपः।सोयंभूमौपरिश्रांतःशेतेप्राकृतवत्कथं।अयंनीलांबुदश्यामोनरेषुप्रतिमो
र्जुनः।शेतेप्राकृतवद्भूमौततोदुःखतरंनुकिं।अश्विनाविवदेवानांयाविमौरूपसंपदा।तौप्राकृतवदद्येमौ
प्रसुप्तौधरणीतले।ज्ञातयोयस्यनैवस्युर्विषमाःकुलपांसनाः।सजीवेत्सुखंलोकेग्रामद्रुमइवैकजः।ए
कोदृक्षोहियोग्रामेभवेत्पर्णफलान्वितः।चैत्योभवतिनिर्ज्ञातिरर्चनीयःसुपूजितः।येषांचबहवःशूराज्ञा
तयोधर्ममाश्रिताः।तेजीवंतिसुखंलोकेभवंतिचनिरामयाः।बलवंतःसमृद्धार्थामित्रबांधवनंदनाः।
जीवंत्यन्योन्यमाश्रित्यद्रुमाःकाननजाइव।वयंतुधृतराष्ट्रेणसपुत्रेणदुरात्मना।विवासितानदग्धाश्च
कथंचिद्दैवसंश्रयात्।तस्मान्मुक्तावयंदाहादिमंवृक्षमुपाश्रिताः।कांदिशंप्रतिपत्स्यामःप्राप्ताःक्लेशमनु
त्तमं।सकामोभवदुर्बुद्धेधार्त्तराष्ट्राल्पदर्शन।नूनंदेवाःप्रसन्नास्तेनानुज्ञांमेयुधिष्ठिरः।प्रयच्छतिवधेतुभ्यं
तेनजीवसिदुर्म्मते।नत्वद्यससुतामात्यसकर्णानुजसौबलं।गत्वाक्रोधसमाविष्टःप्रेषयिष्येयमक्षयं।किं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० नुशाकं मया कर्तुं यस्तेन कुरुते नृपः। धर्मात्मा पांडवश्रेष्ठः पापाचार युधिष्ठिरः। एवमुक्त्वा महाबाहुः क्रो
२३२ धसंदीप्तमानसः। करं करेण निष्पिष्य निश्वस्य दीप्तमानसः। पुनर्दीनमना भूत्वा शांतार्चिरिव पावकः। भ्रा
तॄन्महीतले सुप्तानवैक्षत वृकोदरः। विश्वस्तानिव संविष्टान्पृथग्जनसमानिव। नातिदूरेण नगरं वनादस्मा
द्विलक्षये। जागर्त्तव्ये स्वपंतीमे हंत जागर्म्यहं स्वयं। पास्यंतीमे जलं पश्चात्प्रतिबुद्धाजितक्लमाः। इति भीमो
व्यवस्य वज्जागरस्त्वयं तदा इत्यादिपर्वणि जतुगृहदाहः समाप्तः १४५ वैश तत्र तेषु श
यानेषु हिडिंबो नाम राक्षसः। अविदूरे वनात्तस्माच्छालवृक्षं समाश्रितः। क्रूरो मानुषमांसादो महावीर्यप
राक्रमः। प्रावृड्जलधरश्यामः पिंगाक्षो दारुणाकृतिः। दंष्ट्राकरालवदनः पिशितेप्सुः क्षुधार्दितः।
लंबस्फिग्लंबजठरो रक्तश्मश्रुशिरोरुहः। महावृक्षगलस्कंधः शंकुकर्णो विभीषणः। यदृच्छया ता २३२
नपश्यत्पांडुपुत्रान्महारथान्। विरूपरूपः पिंगाक्षः करालो घोरदर्शनः। पिशितेप्सुः क्षुधार्त्तश्च तानप
श्यद्यदृच्छया। ऊर्ध्वांगुलिः स कंडूयन्धुन्वन्रूक्षाञ्छिरोरुहान्। जृंभमाणो महावक्त्रः पुनः पुनरवेक्ष्य च। हृ
ष्टो मानुषमांसस्य महाकायो महाबलः। आघ्राय मानुषं गंधं भगिनीमिदमब्रवीत्। उपपन्नश्चिरस्या

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

घमक्ष्योयंममसुप्रियः।स्नेहस्त्रवान्प्रस्त्रवतिजिह्वापर्येतिमेमुखं।अष्टौदंष्ट्राःसुतीक्ष्णाग्राश्चिरस्यापातदुः
सहाः।देहेषुमज्जयिष्यामिस्निग्धेषुपिशितेषुच।आक्रम्यमानुषंकंठमाछिद्यधमनीमपि।उष्णंनवंप्र
पास्यामिफेनिलंरुधिरंबहु।गच्छजानीहिकेत्वेतेशेरतेवनमाश्रिताः।मानुषोबलवान्गंधोघ्राणंतर्प
यतीवमे।हत्वैतान्मानुषान्सर्वानानयस्वममांतिकं।अस्मद्विषयसुप्तेभ्योनैतेभ्योभयमस्तिते।एषामुत्कृ
त्तमांसानिमानुषाणांयथेष्टतः।भक्षयिष्यावसहितौकुरुतूर्णंवचोमम।भक्षयित्वाचमांसानिमानुषा
णांप्रकामतः।नृत्यावःसहितावावांदत्ततालौवनेकसिः।एवमुक्ताहिडिंबातुहिडिंबेनतदावने।भ्रातुर्वच
नमाज्ञायत्वरमाणेवराक्षसी।जगामतत्रयत्रस्मपांडवाभरतर्षभ।ददर्शतत्रसागत्वापांडवान्पृथया
सह।शयानान्भीमसेनंचजाग्रतंत्वपराजितं।दृष्ट्वैवभीमसेनंसाशालपोतमिवोद्गतं।राक्षसीकामयां
मासरूपेणाप्रतिमंभुवि।अयंश्यामोमहाबाहुःसिंहस्कंधोमहाद्युतिः।कंबुग्रीवःपुष्कराक्षोभर्तायुक्तोभ
वेन्मम।नाहंभ्रातृवचोजातुकुर्यांक्रूरोपसंहितं।पतिस्नेहोतिबलवान्नतथाभ्रातृसौहृदं।मुहूर्तमिवतृ
प्तिश्चभवेद्भ्रातुर्ममैवच।हतैरेतैरहत्वातुमोदिष्येशाश्वतीःसमाः।साकामरूपिणीरूपंकृत्वामानुषमुत्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मं। उपतस्थे महाबाहुं भीमसेनं शनैःशनैः। लज्जमानेव ललना दिव्याभरणभूषिता। स्मितपूर्वमिदं वाक्यं
भीमसेनमथाब्रवीत्। कुतस्त्वमसि संप्राप्तः कश्चासि पुरुषर्षभ। क इमे शेरते चेह पुरुषा देवरूपिणः। के
यं वै बृहती श्यामा सुकुमारी तवानघ। शेते वनमिदं प्राप्य विश्वस्ता स्वगृहे यथा। नेदं जानाति गहनं वनं राक्षस
सेवितं। वसति ह्यत्र पापात्मा हिडिंबो नाम राक्षसः। तेनाहं प्रेषिता भ्रात्रा दुष्टभावेन रक्षसा। विभक्षयिषता मां
संयुष्माकममरोपम। साहं त्वामभिसंप्रेक्ष्य देवगर्भसमप्रभं। नान्यं भर्तारमिच्छामि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते। एत
द्विज्ञाय धर्मज्ञ युक्तं मयि समाचर। कामोपहतचित्ताङ्गीं भजमानां भजस्व मां। त्रास्यामि त्वां महाबाहो राक्षसात्पु
रुषादकात्। वत्स्यावो गिरिदुर्गेषु भर्ता भव ममानघ। अंतरिक्षचरी ह्यस्मि कामतो विचरामि च। अतुलामाप्नु
हि प्रीतिं तत्र तत्र मया सह ॥ भीमसेन उ ॥ मातरं भ्रातरं ज्येष्ठं सुखसुप्तान्कथं त्विमान्। परित्यजेत को न्व २३३
द्य प्रभवन्निह राक्षसि। को हि सुप्तानिमान्भ्रातॄन्दत्त्वा राक्षसभोजनं। मातरं च नरो गच्छेत्कामार्त इव मद्विधः
॥ राक्षस्युवाच ॥ यत्ते प्रियं तत्करिष्ये सर्वानेतान्प्रबोधय। मोक्षयिष्याम्यहं कामं राक्षसात्पुरुषाद
कात् ॥ भीम उ ॥ सुखसुप्तान्वने भ्रातॄन्मातरं चैव राक्षसि। न भयाद्बोधयिष्यामि भ्रातुस्तव दुसत्मन भन
रात्मनः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हिमे राक्षसा भीरु सोढुं शक्ताः पराक्रमं। न मनुष्या न गंधर्वा न यक्षाश्चारुलोचने। गच्छ वा तिष्ठ वा भद्रे यद्वा
पीच्छसि तत्कुरु। तं वा प्रेषय तन्वंगि भ्रातरं पुरुषादकं इत्यादिपर्वणि हिडिंबवधे १४६ वैशं
तां विदित्वा चिरगतां हिडिंबो राक्षसेश्वरः। अवतीर्य द्रुमात्तस्मादाजगामाथ पांडवान्। लोहिताक्षो महाबा
हुरूर्ध्वकेशो महाननः। मेघसंघातवर्ष्मा च तीक्ष्णदंष्ट्रो भयानकः। तमापतंतं दृष्ट्वैव तथा विकृतदर्शनं।
हिडिंबोवाच वित्रस्ता भीमसेनमिदं वचः। आपतत्येष दुष्टात्मा संक्रुद्धः पुरुषादकः। साहं त्वां भ्रातृभिः सार्धं
यद्ब्रवीमि तथा कुरु। अहं कामगमा वीर रक्षोबलसमन्विता। आरुहेमाम् मश्रोणिं नेष्यामि त्वां विहाय
सा। प्रबोधयैतान्संसुप्तान्मातरं च परंतप। सर्वानेव गमिष्यामि गृहीत्वा वो विहायसा भीम उवाच
मा भैस्त्वं पृथुसुश्रोणि नैष कश्चिन्मयि स्थिते। अहमेनं हनिष्यामि प्रेक्षंत्यास्ते सुमध्यमे। नायं प्रतिबलो भी
रु राक्षसापसदो मम। सोढुं युधि परिस्पंदमथवा सर्वराक्षसाः। पश्य बाहू सुवृत्तौ मे हस्तिहस्तनिभाविमौ।
ऊरू परिघसंकाशौ संहतं चाप्युरो महत्। विक्रमं मे यथेंद्रस्य साद्य द्रक्ष्यसि शोभने। मावमंस्थाः पृथुश्रोणिम
त्वामामिह मानुषं॥ हिडिंबोवाच ॥नावमन्ये नरव्याघ्र त्वामहं देवरूपिणं। दृष्टप्रभावस्तु मया मानुषेष्वेव रा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

क्षसः वैशं तथा संजल्पतस्तस्य भीमसेनस्य भारत। वाचः शुश्राव तां क्रुद्धो राक्षसः पुरुषादकः
अवेक्षमाणस्तस्याश्च हिडिंबो मानुषं वपुः। स्रग्दामपूरितशिखं समग्रेंदुनिभाननं। सुभ्रूनासाक्षिकेशां
तं सुकुमारनखत्वचं। सर्वाभरणसंयुक्तं सुसूक्ष्मांबरवाससं। तां तथा मानुषं रूपं बिभ्रतीं सुमनोहरं। पुं
स्कामां शंकमानश्च चुक्रोध पुरुषादकः। संक्रुद्धो राक्षसस्तस्या भगिन्याः कुरुसत्तम। उत्फाल्य विपुले
नेत्रे ततस्तामिदमब्रवीत्। को हि मे भोक्तुकामस्य विघ्नं चरति दुर्मतिः। न बिभेषि हिडिंबे किं मत्कोपाद्वि
प्रमोहिता। धिक्त्वामसति पुंस्कामे मम विप्रियकारिणि। पूर्वेषां राक्ष संज्ञानां सर्वेषामयशस्क
रि। यानिमानाश्रिता कार्षीर्विप्रियं सुमहन्मम। एषतानद्य वै सर्वान् हनिष्यामि त्वया सह। एवमुक्त्वा हिडिं
बां स हिडिंबो लोहितेक्षणः। वधायाभिपपातैनां दंतैर्दंतानुपस्पृशन्। तमापतंतं संप्रेक्ष्य भीमः प्रहरतां
वरः। भर्त्सयामास तेजस्वी तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत्॥ वैशं ॥भीमसेनस्तु तं दृष्ट्वा राक्षसं प्रहसन्निव।
भगिनीं प्रति संक्रुद्धमिदं वचनमब्रवीत्। किं ते हिडिंब एतैर्वा सुखसुप्तैः प्रबोधितैः। मामासादय दुर्बुद्धे तरसा
सा त्वं नराशन॥ मय्येव प्रहरेहि त्वं न स्त्रियं हंतुमर्हसि। विशेषतो न पकृते परेणापकृते सति। न हीयं स्ववशा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वालाकामयत्यद्यमामिहाचोदितैषाह्यनंगेनशरीरांतरचारिणा। भगिनीतवदुर्वृत्तरक्षसांवैयशोहरा। त्वन्नि
योगेनचैवेयंरूपंममसमीक्षच। कामयत्यद्यमांभीरुस्तवनैषापराध्यति। अनंगेनकृतेदोषेनेमांगर्हितुम
र्हसि। मयितिष्ठतिदुष्टात्मन्नस्त्रियंहंतुमर्हसि। संगच्छस्वमयासार्द्धमेकेनैकोनराशन। अहमेवनयिष्यामि
त्वामद्ययमसादनं। अद्यमद्बलनिःपिष्टंशिरोराक्षसदीर्यतां। कुंजरस्येवपादेनविनिष्पिष्टंबलीयसः। अद्य
गात्राणितेकंकाःश्येनागोमायवस्तथा। कर्षंतुभुविसंहृष्टानिहतस्यमयामृधे। क्षणेनाद्यकरिष्येहमिदंवन
मराक्षसं। पुरायद्दूषितंनित्यंत्वयाभक्षयतानरान्। अद्यत्वांभगिनीरक्षःकृष्यमाणंमयासकृत्। द्रक्ष्यत्यद्रि
प्रतीकाशंसिंहेनेवमहाद्विपं। निराबाधास्त्वयिहतेमयाराक्षसपांसन। वनमेतच्चरिष्यंतिपुरुषावनचारिणः
॥ हिडिंबउवाच ॥ गर्जितेनवृथाकिंतेकत्थितेनचमानुष। कृत्वैतत्कर्म्मणासर्वंकत्थेथामाचिरंकृथाः। बलि
नंमन्यसेयच्चाप्यात्मानंसपराक्रमं। ज्ञास्यस्यद्यसमागम्यमयात्मानंबलाधिकं। नतावदेतान्हिंसिष्येस्वपंत्वेतेय
थासुखं। एषत्वामेवदुर्बुद्धेनिहन्म्यद्याप्रियंवदं। पीत्वातवासृग्गात्रेभ्यस्ततःपश्चादिमानपि। हनिष्यामिततःप
श्चादिमांविप्रियकारिणीं॥ वैशं ॥ एवमुक्त्वाततोबाहुंप्रगृह्यपुरुषादकः। अभ्यद्रवतसंक्रुद्धोभीमसेनम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२३५

रिंदमं।तस्याभिद्रवतस्तूर्णंभीमोभीमपराक्रमः।वेगेनप्रहितंवाहुंनिजग्राहहसन्निव।निगृह्यतंवलाद्भीमो
विस्फुरंतंचकर्षह।तस्माद्देशाद्धनूंष्यष्टौसिंहःक्षुद्रमृगंयथा।ततःसराक्षसःक्रुद्धःपांडवेनवलार्दितः।भीम
सेनंसमालिंग्यव्यनदद्भैरवंरवं।पुनर्भीमोवलादेनंविचकर्षमहावलः।माशब्दःसुखसुप्तानांभ्रातॄणांमेभवे
दिति।अन्योन्यंतौसमासाद्यविचकर्षतुरोजसा।हिडिंवोभीमसेनश्चविक्रमंचक्रतुःपरं।वभंजतुस्तदावृक्षांल्ल
ताश्चाकर्षतुस्तदा।मत्ताविवचसंरब्धौवारणौषष्टिहायनौ।तयोःशब्देनमहताविवुद्धास्तेनरर्षभाः।सह
मात्राचददृशुर्हिडिंवामग्रतःस्थितां इत्यादिपर्वणिहिडिंववधे १५७ वैशं प्रवुद्धास्तेहि
डिंवायारूपंदृष्ट्वातिमानुषं।विस्मिताःपुरुषव्याघ्रावभूवुःपृथयासह।ततःकुंतीसमीक्ष्यैनांविस्मिता
रूपसंपदा।उवाचमधुरंवाक्यंसांत्वपूर्वमिदंशनैः।कस्यत्वंसुरगर्भाभेकावासिवरवर्णिनि।केनका २३५
र्येणसंप्राप्ताकुतश्चागमनंतव।यदिवास्यवनस्यत्वंदेवतायदिवाप्सराः।आचक्ष्वममतत्सर्वंकिमर्थंचे
हतिष्ठसि॥ हिडिंवोवाच ॥यदेतत्पश्यसिवनेनीलमेघनिभंमहत्।निवासोराक्षसस्यैषहिडिंव
स्यममैवच।तस्यमांराक्षसेंद्रस्यभगिनींविद्धिभाविनि।भ्रात्रासंप्रेषितोमार्येत्वांसपुत्रांजिघांसितुं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

क्रूरबुद्धेरहं तस्य वचनादागता त्विह। अद्राक्षं नव हेमाभं तव पुत्रं महाबलं। ततो हं सर्वभूतानां भावे वि
चरता शुभे। चोदिता तव पुत्रस्य मन्मथेन वशानुगा। ततो हृतो मया भर्त्ता तव पुत्रो महाबलः। अपनेतुं
च यतितो न चैव शक्तितो मया। चिरायमाणां मां ज्ञात्वा ततः स पुरुषादकः। स्वयमेवागतो हंतुमिमा
न्सर्वान्स्तवात्मजान्। स तेन मम कांतेन तव पुत्रेण धीमता। बलाद्दितो विनिःपिष्य व्यपनीतो महात्मना।
विकर्षंतौ महावेगौ गर्ज्जमानौ परस्परं। पश्यध्वं युधि विक्रांत वेतौ च नरराक्षसौ॥ वैशम् ॥
तस्याः श्रुत्वैव च वचनमुत्पपात युधिष्ठिरः। अर्जुनो नकुलश्चैव सहदेवश्च वीर्यवान्। तौ ते ददृशुरासक्तौ विक
र्षंतौ परस्परं। कांक्षमाणौ जयं चैवा सिंहाविव बलोत्कटौ। अथान्योन्यं समाश्लिष्य विकर्षंतौ पुनः पुनः। दा
वाग्निधूम सदृशं चक्रतुः पार्थिवं रजः। वसुधारेणु संवीतो वसुधाधर सन्निभौ। विभ्राजतुर्यथा शैलो
नीहारेणाभिसंवृतौ। राक्षसेन तदा भीमं क्लिश्यमानं निरीक्ष्य च। उवाचेदं वचः पार्थः प्रहसंछनकैरिव।
भीम मा भैर्महाबाहो न त्वां बुध्याम हे वयं। समेतं भीमरूपेण राक्षसा श्रमकर्शिताः। साहाय्येस्मिं स्थि
तः पार्थ पातयिष्यामि राक्षसं। नकुलः सहदेवश्च मातरं गोपयिष्यतः भीमउ . उदासीनो निरीक्ष

आ०प० स्वनकार्य्यैः संभ्रमस्त्वया। नजात्वयंपुनर्जीवेन्मद्बाह्वंतरमागतः अर्जुन उ किमनेनचिरंभीम
२३६ जीवतापापरक्षसा। गंतव्येनचिरंस्थातुमिहशक्यमरिंदम। पुरासंरज्यतेप्राचीपुरासंध्याप्रवर्त्तते। रौ
द्रेमुहूर्त्तेरक्षांसिप्रबलानिभवंत्युत। त्वरस्वभीममाक्रीडजहिरक्षोविभीषणं। पुराविकुरुतेमायांभु
जयोःसारमर्प्पय वैशं अर्जुनेनैवमुक्तस्तुभीमोरोषाज्ज्वलन्निव। बलमाहारयामासयद्वायो
र्जगतःक्षये। ततस्तस्याम्बुदाभस्यभीमोरोषात्तुरक्षसः। उत्क्षिप्याभ्रामयद्देहंतूर्णंशतगुणंतदा ॥
भीम उवाच वृथामांसैर्वृथापुष्टोवृथावृद्धोवृथामतिः। वृथामरणमर्हस्त्वंवृथाचनभविष्यसि। क्षे
ममद्यकरिष्यामितथावनमकंटकं। नपुनर्मानुषान्हत्वाभक्षयिष्यसिराक्षस अर्जुन उ
यदिवामन्यसेभारंत्वमिमंराक्षसंभुवि। करोमितवसाहाय्यंशीघ्रमेवनिपात्यतां। अथवाप्यहमेवै २३६
नंहनिष्यामिवृकोदर। कृतकर्मापरिश्रांतःसाधुतावदुपारम वैशं तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभीमसे
नोऽत्यमर्षणः। निष्पिष्यैनंबलाद्भूमौपशुमारममारयत्। समार्यमाणोभीमेननना दविपुलस्वनं। पूर
यंस्तद्वनंसर्वंजलार्द्रइवदुंदुभिः। बाहुभ्यांयोक्त्रयित्वातंबलवान्पांडुनंदनः। मध्येभंक्त्वामहाबाहुर्ह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्पयामास पांडवान्॥ हिडिंबं निहतं दृष्ट्वा संहृष्टास्ते तरस्विनः। अपूजयन्नरव्याघ्रं भीमसेनमरिंदमं। अ
भिपूज्य महात्मानं भीमं भीमपराक्रमं। पुनरेवार्जुनो वाक्यमुवाचेदं वृकोदरं। न दूरे नगरं मन्ये वनादस्मा
दहं विभो। शीघ्रं गच्छाम भद्रं ते न नो विद्यात्सुयोधनः। ततः सर्वे तथेत्युक्त्वा मात्रा सह महारथाः। प्रय
युः पुरुषव्याघ्रा हिडिंबा चैव राक्षसी इत्यादिपर्वणि हिडिंबवधः १४८ ॥भीमसेन उ॥ ॥
स्मरंति वैरं रक्षांसि मायामाश्रित्य मोहिनीं॥ हिडिंबे व्रज पंथानं त्वमिमं भ्रातृसेवितं॥ युधिष्ठिर उ
॥ क्रुद्धोपि पुरुषव्याघ्र भीम मा स्म स्त्रियं वधीः। शरीरगुप्त्याभ्यधिकं धर्मं गोपाय पांडव। वधाभि
प्रायमायांतमवधीस्त्वं महाबलं। रक्षसस्तस्य भगिनी किं नः क्रुद्धा करिष्यति॥ वैशं हिडिंबा
तु ततः कुंतीमभिवाद्य कृतांजलिः। युधिष्ठिरं तु कौंतेयमिदं वचनमब्रवीत्। आर्ये जानासि यद्दुःखमि
ह स्त्रीणामनंगजं। तदिदं मामनुप्राप्तं भीमसेनकृतं शुभे। सोढं तत्परमं दुःखं मया कालप्रतीक्षया।
सोयमभ्यागतः कालो भविता मे सुखोदयः। मया ह्युत्सृज्य सुहृदः स्वधर्मं स्वजनं तथा। वृतोयं पुरुषव्या
घ्रस्तव पुत्रः पतिः शुभे। वीरेणाहं तथानेन त्वया चापि यशस्विनि। प्रत्याख्याता न जीवामि सत्यमेत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० २३७

ब्रवीमिते। तदर्हसि कृपां कर्त्तुं मे त्वं वै वरवर्णिनी॥ मत्वा मूढेति तन्मां त्वं भक्ता वानुगतेति वा। भर्त्रानेनम
हाभागे संयोजय सुतेन ह। तमुपादाय गच्छेयं यथेष्टं देवरूपिणं। पुनश्चैवानयिष्यामि विश्रंभं कुरु मे शु
भे। अहं हि मनसा ध्याता सर्वान्नेष्यामि वः सदा। वृजिनात्तारयिष्यामि दुर्गेषु विषमेषु च। पृष्ठेन वो वहिष्या
मि शीघ्रां गतिमभीप्सतः। यूयं प्रसादं कुरुत भीमसेनो भजेत मां। आपदस्तरणे प्राणान्धारयेद्येन तेन
वा। धर्ममाहृत्य कर्त्तव्यं तं धर्ममनुवर्त्तता। आपत्सु यो धारयति धर्मं धर्मविदुत्तमः। व्यसनं ह्येव धर्म
स्य धर्मिणामापदुच्यते। पुण्यं प्राणान्धारयति पुण्यं प्राणदमुच्यते। येन येनाचरेद्धर्मं तस्मिन्गर्हा न विद्य
ते युधिष्ठिरउ एवमेतद्यथात्थ त्वं हिडिंबे नात्र संशयः। स्थातव्यं तु त्वया सत्ये यथा ब्रूयां सुमध्यमे। २३७
स्नातं कृताह्निकं भद्रे कृतकौतुकमंगलं। भीमसेनं भजेथास्त्वं प्रागस्तगमनाद्रवेः। अहःसु विहरानेन
यथाकामं मनोजवा। अयं त्वानयितव्यस्ते भीमसेनः सदा निशि॥ वैशं ॥ तथेति तत्प्रतिज्ञाय भीम
सेनोब्रवीदिदं। शृणु राक्षसि सत्येन समयं ते वदाम्यहं। यावत्कालेन भवति पुत्रस्योत्पादनं शुभे। तावत्का
लं गमिष्यामि त्वया सह सुमध्यमे वैशं तथेति तत्प्रतिज्ञाय हिडिंबा राक्षसी तदा। भीमसेनमुपा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दायसोर्द्धमाचक्रमेततः।शैलशृंगेषुरम्येषुदेवतायतनेषुच।मृगपक्षिविघुष्टेषुरमणीयेषुसर्वदा।
कृत्वाचरूपंपरमंसर्वाभरणभूषिता।संजल्पंतीसुमधुरंरमयामासपांडवं।तथैववनदुर्गेषुपुष्पित
द्रुमसानुषु।सरःसुरमणीयेषुपद्मोत्पलयुतेषुच।नदीद्वीपप्रदेशेषुवैडूर्यसिकतासुच।सुतीर्थव
नतोयासुतथागिरिनदीषुच।काननेषुविचित्रेषुपुष्पितद्रुमवल्लिषु।हिमवद्गिरिकुंजेषुगुहासुविवि
धासुच।प्रफुल्लशतपत्रेषुसरस्स्वमलवारिषु।सागरस्यप्रदेशेषुमणिहेमचितेषुच।पल्वलेषुचरम्ये
षुमहाशालवनेषुच।देवारण्येषुपुण्येषुतथापर्वतसानुषु।गुह्यकानांनिवासेषुतापसायतनेषुच।सर्व
र्तुफलरम्येषुमानसेषुसरःसुच।बिभ्रतीपरमंरूपंरमयामासपांडवं।रमयंतीतथाभीमंतत्रतत्रमनोज
वा।प्रजज्ञेराक्षसीपुत्रंभीमसेनान्महाबलं।विरूपाक्षंमहावक्त्रंशंकुकर्णंविभीषणं।भीमनादंसुताम्रो
ष्ठंतीक्ष्णदंष्ट्रंमहाबलं।महेष्वासंमहावीर्यंमहासत्वंमहाभुजं।महाजवंमहाकायंमहामायमरिंदमं।
दीर्घघोणंमहोरस्कंविकटोद्बद्धपिंडिकं।अमानुषंमानुषजंभीमवेगंमहाबलं।यःपिशाचानतीत्यान्यान्
बभूवातीवराक्षसान्।बालोपियौवनंप्राप्तोमानुषेषुविशांपते।सर्वास्त्रेषुपरंवीरःप्रकर्षमगमद्बली।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सद्योहिगर्भान्राक्षस्योलभंतेप्रसवंतिच।कामरूपधराश्चैवभवंतिवहुरूपिकाः।प्रणम्यसपितुःपादौ
वगृह्णान्सपितुस्तदा।मातुश्चपरमेष्वासस्तौचनामास्यचक्रतुः।घटोहास्योत्कचइतिमातातंप्रत्य
भाषत।अब्रवीत्तेननामास्यघटोत्कचइतिस्मह।अनुरक्तश्चतानासीत्पांडवान्सघटोत्कचः।तेषां
चदयितोनित्यमात्मनित्योवभूवह।संवाससमयोजीर्णइत्याभाष्यततस्तुतान्।हिडिंवासमयंकृत्वा
~~घ्नंतोमृगगणान्वन्यान्~~स्वांगतिंप्रत्यपद्यत।कृत्यकालउपस्थास्येपितॄनितिघटोत्कचः।आमंत्र्यराक्षसा
श्रेष्ठःप्रतस्थेचोत्तरांदिशं।सहिसृष्टोमघवताशक्तिहेतोर्महात्मना।कर्णस्याप्रतिवीर्य्यस्यप्रतियोद्धा
महारथः इत्यादिपर्वणिघटोत्कचोत्पत्तिः १४९ वैशं तेवनेनवनंगत्वाघ्नंतोमृगगणान्व
हून्।अपक्रम्यययूराजंस्त्वरमाणामहारथाः।मत्स्यांस्त्रिगर्त्तान्पांचालान्कीचकानंतरेणच।रमणीया २३८
न्वनोद्देशान्प्रेक्षमाणाःसरांसिच।जटाःकृत्वात्मनःसर्वेवल्कलाजिनवाससः।सहकुंत्यामहात्मानोबि
भ्रतस्तापसंवपुः।क्वचिद्वहंतोजननींत्वरमाणामहारथाः।क्वचिच्छंदेनगच्छंतस्तेजग्मुःप्रसभंपुनः।ब्रा
ह्मंवेदमधीयानावेदांगानिचसर्वशः।नीतिशास्त्रंचधर्मज्ञाददृशुस्तेपितामहं।तेभिवाद्यमहात्मानंकृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ष्णद्वैपायनं तदा। तस्थुः प्रांजलयः सर्वे सह मात्राः परंतपाः॥ व्यास उवाच ॥ मयेदं व्यसनं पूर्वं विदि
तं भरतर्षभाः। यथा तु तैरधर्मेण धार्त्तराष्ट्रैर्विवासिताः। तद्विदित्वास्मि संप्राप्तश्चिकीर्षुः परमं हितं। नवि
षादोत्र कर्त्तव्यः सर्वमेतत्सुखाय वः। समास्ते चैव मे सर्वे यूयं चैव न संशयः। दीनतो बालतश्चैव स्नेहं कु
र्वन्ति मानवाः। तस्मादभ्यधिकः स्नेहो युष्मासु मम सांप्रतं। स्नेहपूर्वं चिकीर्षामि हितं वस्तन्निबोधत। इदं
नगरमभ्यासे रमणीयं निरामयं। वसतेह प्रतिछन्ना ममागमनकांक्षिणः वैशं एवं स तान्समा
श्वास्य व्यासः सत्यवतीसुतः। एकचक्रामभिगतः कुंतीमाश्वासयत्प्रभुः॥ व्यास उ जीवपुत्रि सुतस्तेयं
धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः। धर्मेण पृथिवीं जित्वा महात्मा पुरुषर्षभः। पृथिव्यां पार्थिवान्सर्वान्प्रशासिष्यति धर्मरा
ट्। पृथिवीमखिलां जित्वा सद्वीपां सागरमेखलां। भीमसेनार्जुनबलाद्भोक्ष्यते नात्र संशयः। पुत्रास्तव च माद्र्या
श्च सर्व एव महारथाः। स्वराष्ट्रे विहरिष्यंति सुखं सुमनसः सदा। यक्ष्यंति च नरव्याघ्रा निर्जित्य पृथिवीमिमां।
राजसूयाश्वमेधाद्यैः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः। अनुगृह्य सुहृद्वर्गं भोगैश्वर्य्यसुखेन च। पितृपैतामहं राज्यमिमं
भोक्ष्यंति ते सुताः वैशं एवमुक्त्वा निवेश्यैनान्ब्राह्मणस्य निवेशने। अब्रवीत्पांडवश्रेष्ठमृषिर्द्वैपाय

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० नस्तदा। इहमां संप्रतीक्षध्वमागमिष्याम्यहं पुनः। देशकालौ विदित्वैवं लप्स्यध्वं परमां मुदं। स तैः प्रांजलिभिः
२३९ सर्वैस्तथेत्युक्तो नराधिप। जगाम भगवान्व्यासो यथागतमृषिः प्रभुः॥ इत्यादिपर्वणि एकचक्राप्र
वेशो व्यासदर्शनम् १५ जनमेजय उ एकचक्रां गतास्ते तु कुंतीपुत्रा महारथाः। अत ऊर्ध्वं द्वि
जश्रेष्ठ किमकुर्वत पांडवाः वैशं उ एकचक्रां गतास्ते तु कुंतीपुत्रा महारथाः। ऊषुर्नातिचिरं कालं ब्रा
ह्मणस्य निवेशने। रमणीयानि पश्यंतो वनानि विविधानि तु। पार्थिवानपि चोद्देशान्सरितश्च सरांसि च। चे
रुर्भैक्ष्यं तदा ते तु सर्व एव विशांपते। बभूवुर्नागराणां च स्वैर्गुणैः प्रियदर्शनाः। निवेदयंति स्म तदा कुंत्या भै
क्ष्यं सदा निशि। तया विभक्तान्भागांस्ते भुंजते स्म पृथक्पृथक्। अर्द्धं ते भुंजते वीराः सह मात्रा परंतपाः। अ
र्द्धं भैक्ष्यस्य सर्वस्य भीमो भुंक्ते महाबलः। तथा तु तेषां सर्वेषां तस्मिन्राष्ट्रे महात्मनां। अतिचक्राम सुमहान्का २३९
लो भरतर्षभ। ततः कदाचिद्भैक्ष्याय गतास्ते भरतर्षभाः। संगत्या भीमसेनस्तु तत्रास्ते पृथया सह। अथार्त्तिजं
महाशब्दं ब्राह्मणस्य निवेशने। भृशमुत्पतितं घोरं कुंती शुश्राव भारत। रोरूयमाणांस्तान्दृष्ट्वा परिदेवयत
श्च सा। कारुण्यात्साधुभावाच्च कुंती राजन्न चक्षमे। मथ्यमानेव दुःखेन हृदयेन पृथा तदा। उवाच भीमं क

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ल्याणीकृपान्वितमिदंवचः।वसामसुसुखंपुत्रब्राह्मणस्यनिवेशने।अज्ञाताधार्त्तराष्ट्रस्यसत्कृतावीतमन्यवः।
साचिंतयेसदापुत्रब्राह्मणस्यास्यकिंन्वहं।प्रियंकुर्य्यामितिगृहेयत्कुर्युरुषिताःसुखं।एतावान्पुरुषस्तात
कृतंयस्मिन्ननश्यति।यावच्चकुर्य्यादन्योस्यकुर्य्यादभ्यधिकंततः।तदिदंब्राह्मणस्यास्यदुःखमापतितंध्रु-
वं।तत्रास्ययदिसाहाय्यंकुर्य्यांसुपकृतंभवेत्॥ भीमसेनउ ॥ज्ञायतामस्ययद्दुःखंयतश्चैवसमु-
त्थितं।विदित्वाव्यवसिष्यामियद्यपिस्यात्सुदुष्करं वैशं एवंतौकथयन्तौचभूयःशुश्रुवतुःस्वनं।
आर्त्तिजंतस्यविप्रस्यसभार्यस्यविशांपते।अन्तःपुरंततस्तस्यब्राह्मणस्यमहात्मनः।विवेशत्वरिताकुंती
बद्धवत्सेवसौरभी।ततस्तंब्राह्मणंतत्रभार्ययाचसुतेनच।दुहित्राचैवसहितंददर्शविनताननं॥ ब्राह्म-
णउवाच धिगिदंजीवितंलोकेगतसारमनर्थकं।दुःखमूलंपराधीनंभृशमप्रियभागिच।जीवितेपर-
मंदुःखंजीवितेपरमोज्वरः।जीवितेवर्त्तमानस्यदुःखानामागमोध्रुवः।आत्माह्येकोहिधर्मार्थौकामंचैव
निषेवते।एतैश्चविप्रयोगोपिदुःखंपरमकंमतं।आहुःकेचित्परंमोक्षंसचनास्तिकथंचनः।अर्थप्राप्तौतु
नरकःकृत्स्नएवोपपद्यते।अर्थेप्सुतापरंदुःखमर्थप्राप्तौततोधिकं।जातस्नेहस्यचार्थेषुविप्रयोगेमहत्तरं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०प०
२४.

नहियोगंप्रपश्यामियेनमुच्येयमापदः।पुत्रदारेणवासार्द्धंप्राड्वेयमनामयं।यतितंवैमयापूर्वंवेत्थब्रा
ह्मणितत्तथा।क्षेमंयतस्ततोगंतुंत्वयातुममनश्रुतं।इहजाताविवृद्धास्मिपिताचापिममेतिवै।उक्तवत्य
सिदुर्मेधेयाच्यमानामयासकृत्।स्वर्गतोहिपितावृद्धस्तथामाताचिरंतव।बांधवाभूतपूर्वाश्चतत्रवासेतु
कारतिः।सोयंतेबंधुकामायाअशृण्वंत्यावचोमम।बंधुप्रणाशःसंप्राप्तोभृशंदुःखकरोमम।अथवा
मद्विनाशोयंनहिशक्ष्यामिकंचन।परित्यक्तुमहंबंधुंस्वयंजीवन्नृशंसवत्।सहधर्मचरींदांतांनित्यंमा
तृसमांमम।सखायंविहितांदेवैर्नित्यंपरमिकांगतिं।पित्रामात्राचविहितांसदागार्हस्थ्यभागिनीं।व
रयित्वायथान्यायंमंत्रवत्परिणीयच।कुलीनांशीलसंपन्नामपत्यजननीमपि।त्वामहंजीवितस्या
र्थेसाध्वीमनपकारिणीं।परित्यक्तुंनशक्यामिभार्यांनित्यमनुव्रतां।कुतएवपरित्यक्तुंसुतंशक्ष्याम्य २४.
हंस्वयं।बालमप्राप्तवयसमजातव्यंजनाकृतिं।भर्त्तुरर्थायनिक्षिप्तांन्यासंधात्रामहात्मना।ययादौ
हित्रजांल्लोकानशंसेपितृभिःसह।स्वयमुत्पाद्यतांबालांकथमुत्स्रष्टुमुत्सहे।मन्यंतेकेचिदधिकं
स्नेहंपुत्रेपितुर्नराः।कन्यायांकेचिदपरेममतुल्यावुभौस्मृतौ।यस्मांल्लोकाःप्रसूतिश्चस्थितानि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्यमतिः सुखंवा। अपापांतामहंवालांकथंमुत्स्रष्टुमुत्सहे। आत्मानमपिचोत्सृज्यतप्स्यामिपरलोकगः। त्य
क्ताह्येतेमयाव्यक्तंनेहशक्ष्यंतिजीवितुं। एषांचान्यतमत्यागोनृशंसोगर्हितोबुधैः। आत्मत्यागेकृतेचे
मेमरिष्यंतिमयाविना। सकृच्छ्रामहमापन्नोनशक्तस्तर्तुमापदं। अहोधिक्कांगतिंत्वद्यगमिष्यामिसबां
धवः। सर्वैःसहमृतंश्रेयोनचमेजीवितंक्षमं॥ इत्यादिपर्वणिवकवधे १५। ब्राह्मण्युवाच॥
नसंतापस्त्वयाकार्यःप्राकृतेनेवकर्हिचित्। नहिसंतापकालोयंवैद्यस्यतवविद्यते। अवश्यंनिधनंसर्वैर्ग
न्तव्यमिहमानवैः। अवश्यभाविन्यर्थेवैसंतापोनेहविद्यते। भार्यापुत्रोथदुहितासर्वमात्मार्थमिष्यते। व्य
थांजहिसुबुध्यात्वंस्वयंयास्यामितत्रवा। एतद्धिपरमंनार्याःकार्यंलोकेसनातनं। प्राणानपिपरित्यज्ययद्
भर्तृहितमाचरेत्। तच्चतत्रकृतंकर्म्मनवापीदंसुखावहं। भवत्यमुत्रचाक्षय्यंलोकेस्मिंश्चयशस्करं। एषचै
वगुरुर्द्धर्मोयंप्रवक्ष्याम्यहंतव। अर्थश्चतवधर्मश्चभूयानत्रप्रदृश्यते। यदर्थमिष्यतेभार्याप्राप्तःसोर्थस्त्व
यामयि। कन्याचैकाकुमारश्चकृताहमनृणात्वया। समर्थःपोषणेचासिसुतयोरक्षणेतथा। नत्वहंसुत
योःशक्तातथारक्षणपोषणे। ममहित्वद्विहीनायाःसर्वप्राणधनेश्वर। कथंस्यातांसुतौवालौभवेयंचकथं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ २४१ त्वहं। कथं हि विधवानाथा बालपुत्रा विना त्वया। मिथुनं जीवयिष्यामि स्थिता साधुगते पथि। अहं कृता
वलिप्तैश्च प्रार्थ्यमानामिमां सुतां। अयुक्तैस्तव संबंधे कथं शक्ष्यामि रक्षितुं। उत्सृष्टमामिषं भूमौ प्रार्थयंति
यथा खगाः। प्रार्थयंति जनाः सर्वे पतिहीनां तथा स्त्रियं। साहं विचाल्यमाना वै प्रार्थ्यमाना दुरात्मभिः।
स्थातुं पथि न शक्ष्यामि सज्जनेष्टे द्विजोत्तम। कथं तव कुलस्यैकामिमां बालामनागसं। पितृपैतामहे मा
र्गे नियोक्तुमहमुत्सहे। कथं शक्ष्यामि बालेस्मिन्गुणानाधातुमीप्सितान्। अनाथे सर्वतो लुप्ते यथा त्वं धर्म
दर्शिवान्। इमामपि च ते बालामनाथां परिभूय मां। अनर्हाः प्रार्थयिष्यंति शूद्रा वेदश्रुतिं यथा। तां चेदहं
न दित्सेयं त्वद्गुणैरुपबृंहितां। प्रमथ्यैनां हरेयुस्ते हविर्ध्वांक्षा इवाध्वरात्। संप्रेक्षमाणा पुत्रं ते नानुरूपमिवा
त्मनः। अनर्हवशमापन्नामिमां चापि सुतां तव। अवज्ञाता वलोकेषु तथात्मानमजानती। अवलिप्तैर्नरैर्ब्र २४१
ह्मन्मरिष्यामि न संशयः। तौ च हीनौ मया बालौ त्वया चैव तथात्मजौ। विनश्येतां न संदेहो मत्स्याविव जल
क्षये। त्रितयं सर्वथाप्येवं विनशिष्यत्यसंशयं। त्वया विहीनं तस्मात्त्वं मां परित्यक्तुमर्हसि। व्युष्टिरेषा परा
स्त्रीणां पूर्वं भर्तुः परां गतिं। गंतुं ब्रह्मन्सपुत्राणामिति धर्मविदो विदुः। परित्यक्तः सुतश्चायं दुहितेयं तथा मया

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यावांधवाश्च परित्यक्तास्त्वदर्थं जीवितं च मे। यज्ञैस्तपोभिर्नियमैर्दानैश्च विविधैस्तथा॥ विशिष्यते स्त्रिया
भर्त्तुर्नित्यं प्रियहिते स्थितिः। न दिदं यच्चिकीर्षामि धर्मं परमसंमतं। इष्टं चैव हितं चैव तव चैव कुलस्य च। इष्टा
नि चाप्यपत्यानि द्रव्याणि सुहृदः प्रियाः। आपद्धर्मप्रमोक्षाय भार्या चापि सतां मतं। आपदर्थे धनं रक्षेद्दारान्र
क्षेद्धनैरपि। आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि। दृष्टादृष्टफलार्थं हि भार्या पुत्रो धनं गृहं। सर्वमेतद्विधात
व्यं बुधानामेष निश्चयः। सकृद्धमया कार्यं तारयात्मानमात्मना। अनुजानीहि मामार्य सुतौ मे परिपालय।
अवध्यां स्त्रियमित्याहुर्धर्मज्ञा धर्मनिश्चये। धर्मज्ञान्राक्षसानाहुर्न हन्यात्स च मामपि। निःसंशयं वधः पुंसां स्त्री
णां संशयितो वधः। अतो मामेव धर्मज्ञ प्रस्थापयितुमर्हसि। भुक्तं प्रियाण्यवाप्तानि धर्मश्च चरितो महान्। त्वत्प्र
सूतिः प्रिया प्राप्ता न मां तप्स्यत्यजीवितं। जातपुत्रा च वृद्धा च प्रियकामा च ते सदा। समीक्ष्यैतदहं सर्वं व्यवसायं कु
रोम्यतः। उत्सृज्यापि हि मामार्य प्राप्स्यस्यन्यामपि स्त्रियं। ततः प्रतिष्ठितो धर्मो भविष्यति पुनस्तव। न चाप्यधर्मः
कल्याण वहुपत्नीकृतां नृणां। स्त्रीणामधर्मः सुमहान्भर्तुः पूर्वस्य लंघने। एतत्सर्वं समीक्ष्य त्वमात्मत्यागं च ग
र्हितं। आत्मानं तारयाद्याशु कुलं चेमौ च दारकौ ॥ वैशं ॥ एवमुक्तस्तया भर्त्ता तां समालिंग्य भारत। मुमोच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० वाक्यं शनकैः सभार्यो भृशदुःखितः॥ ॥इत्यादिपर्वणि वकवधः॥ १५२ वैशं तयोर्दुःखितयोर्वा
२४२ क्यमतिमात्रं निशम्य तु। ततो दुःखपरीतांगी कन्या तावभ्यभाषत। किमेवं भृशदुःखार्त्तौ रोरूयेथामनाथव
त्। ममापि श्रूयतां वाक्यं श्रुत्वा च क्रियतां क्षमं। धर्मतोहं परित्याज्या युवयोर्नात्र संशयः। त्यक्तव्यां मां परि
त्यज्यत्राहि सर्वं मयैकया। इत्यर्थमिष्यते पत्यं तारयिष्यति मामिति। अस्मिन्नुपस्थिते काले नरध्वं प्लववन्म
या। इह वा तारयेदुर्गादुत वा प्रेत्य भारत। सर्वथा तारयेत्पुत्रः पुत्र इत्युच्यते वुधैः। आकांक्षंते च दौहित्रान्म
यि नित्यं पितामहाः। तान्स्वयं वै परित्रास्ये रक्षंती जीवितं पितुः। भ्राता च मम वालोयं गते लोकममुं त्वयि
अचिरेणैव कालेन विनश्येत न संशयः। तातेपि हि गते स्वर्गं विनष्टे च ममानुजे। पिंडः पितॄणां व्युच्छिद्ये
त तेषां विप्रियं भवेत्। पित्रा त्यक्ता तथा मात्रा भ्रात्रा चाहमसंशयं। दुःखाद्दुःखतरं प्राप्य म्रियेयमतथोचि २४२
ता। त्वयि त्वरोगे निर्मुक्ते माता भ्राता च मे शिशुः। संतानश्चैव पिंडश्च प्रतिष्ठास्यत्यसंशयं। आत्मा पुत्रः सखा
भार्या कृच्छ्रं तु दुहिता किल। स कृच्छ्रान्मोचयात्मानं मां च धर्मे नियोजय। अनाथा कृपणा वाला यत्र क्वच
नगामिनी। भविष्यामि त्वया तात विहीना कृपणा सदा। अथवाहं करिष्यामि कुलस्यास्य विमोचनं। फ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

लसंस्थाभविष्यामिकृत्वाकर्मसुदुष्करं।अथवायास्यसेतत्रत्यक्त्वामांद्विजसत्तम।पीडिताहंभविष्यामित
द्वेक्ष्यस्वमामपि।तदस्मदर्थंधर्म्मार्थंप्रसवार्थंचसत्तम।आत्मानंपरिरक्षस्वत्यक्तव्यांमांचसंत्यज।अव
श्यपकरणीयेचमात्वांकालोत्यगादयं।किंत्वतःपरमंदुःखंयदहंस्वर्गतेत्वयि।याच्यमानाःपरादन्नंपरि
धावेमहिश्ववत्।त्वयित्वरोगनिर्मुक्तेक्लेशादस्मात्सबांधवे।अमृतेवसतीलोकेभविष्यामिसुखान्विता
।इतःप्रदानेदेवाश्चपितरश्चेतिनःश्रुतं।त्वयादत्तेननतोयेनभविष्यतिहितायवै वैशं एवंबहुविधं
तस्यानिशम्यपरिदेवितं।पितामाताचसाचैवकन्याप्ररुरुदुस्त्रयः।ततःप्ररुदितान्सर्वान्निशम्याथसुतस्तदा।
उत्फुल्लनयनोबालःकलमव्यक्तमब्रवीत्।~~प्रहसन्निवसर्वांस्ता~~मापितोरुदमामातर्मास्वसस्त्वितिचाब्रवीत्।
प्रहसन्निवसर्वांस्तानेकैकमुपसर्प्पति।ततःसतृणमादायप्रहृष्टःपुनरब्रवीत्।अनेनाहंहनिष्यामिराक्षसं
पुरुषादकं।तथापितेषांदुःखेनपरीतानांनिशम्यतत्।बालस्यवाक्यमव्यक्तंहर्षःसमभवन्महान्।अयंका
लइतिज्ञात्वाकुंतीसमुपसृत्यतान्।गतासूनमृतेनेवजीवयन्तीदमब्रवीत् इत्यादिपर्वणिबकव
ध १५२ कुंत्युवाच कुतोमूलमिदंदुःखंज्ञातुमिच्छामितत्त्वतः।विदित्वाप्यपकर्षेयंशक्यंचेदप

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० कश्चित्तुं ब्राह्मणस्तु उपपन्नेसत्तामेतद्वद्दुर्वीषितयोधने।ननुदुःखमिदंशक्यंमानुषेणव्यपोहितुं।
२५३ समीपेनगरस्यास्यवकोवसतिराक्षसः ईशोजनपदस्यास्यपुरस्यचमहावलः।पुष्टोमानुषमांसेनदुर्बु
द्धिपुरुषादकः।रक्षत्यसुरराज्ञित्समिमंजनपदंवली।नगरंचैवदेशंचरक्षोवलसमन्वितं।तत्कृतेपरचक्राद्य
भूतेभ्यश्चननोभयं।वेतनंतस्यविहितंशालिवाहस्यभोजनं।महिषोपुरुषश्चैकोयस्तदादायगच्छति।एके
कश्चापिपुरुषस्तस्ययच्छतिभोजनं।सवारोवकुभिर्वर्षैर्भवत्यसुकरानरैः।तद्विमोक्षाययेकेचिद्ददंतिपु
रुषाःक्वचित्।सपुत्रदारांस्तान्हत्वातद्रक्षोभक्षयत्सुत।वेत्रकीयगृहेराजानायंनयमिहास्थितः।नुपायं
तंनकुरुतेयत्नादपिसमंदधीः।अनामयंजनस्यास्ययेनस्यादस्यशाश्वतं।एतदर्हावयंनूनंवसामोदुर्वल
स्यये।विषयेनित्यमुद्विग्नाःकुराजानमुपाश्रिताः।ब्राह्मणाःकस्यवक्तव्याःकस्यवाछंदचारिणः।गुणैरेतेहि २५३
वर्त्स्यंतेकामगाःपक्षिणोयथा।राजानंप्रथमंविंदेत्ततोभार्यांततोधनं।त्रयस्यसंचयेनास्यज्ञातीन्पुत्रांश्चता
रयेत्।विपरीतंमयाचेदंत्रयंसर्वमुपार्जितं।तदिमामापदंप्राप्यभृशंतप्यामहेवयं।सोयमस्माननुप्राप्तो
वारःकुलविनाशनः।भोजनंपुरुषश्चैकःप्रदेयंवेतनंमया।नचमेविद्यतेवित्तंसंक्रेतुंपुरुषंक्वचित्।सु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हन्तुंतानंप्रदातुंचनशक्याभिकदाचन।गतिंचैवनपश्यामिनस्मान्मोक्षायरक्षसः।सोहंदुःखार्णवेमग्नो
महत्यसुकरेभृशं।सहैवैतेर्गमिष्यामिवांधवैरथराक्षसी।ततोनःसहितान्दृष्ट्वाःसर्वानेवोपभोक्ष्यति॥ ॥
इत्यादिपर्वणिवकवधे १५४ कुंत्युवाच नविषादस्त्वयाकार्योभयादस्मात्कथंचन।उपायः
परिदृष्टोत्रतस्मान्मोक्षायरक्षसः।एकस्तवसुतोवालःकन्याचैकातपस्विनी।नचैतयोस्तथापत्न्यागमनं
नवरोचये।ममपंचसुताब्रह्मंस्तेषामेकोगमिष्यति।त्वदर्थंवलिमादायतस्यपापस्यरक्षसः ब्राह्मणउ
वाच नाहमेतत्करिष्यामिजीवितार्थीकथंचन।ब्राह्मणस्यातिथेश्चैवस्वार्थेप्राणान्वियोजयन्।नत्वेत
दकुलीनासुनाधर्मिष्ठासुविद्यते।यद्ब्राह्मणार्थेविसृजेदात्मानमपिचात्मजं।आत्मनस्तुमयाश्रेयोवोद्ध
व्यमितिरोचये।ब्रह्मवधात्मवधाद्वाश्रेयोनात्मवधोमम।ब्रह्मवधापरंपापंनिष्कृतिर्नात्रविद्यते।अबु
द्धिपूर्वंकृत्वापिवरमात्मवधोमम।नत्वहंवधमाकांक्षेस्वयमेवात्मनःशुभे।परैःकृतेवधेपापंनकिंचिन्म
यिविद्यते।अभिसंधिकृतेतस्मिन्ब्राह्मणस्यवधेमया।निष्कृतिंनप्रपश्यामिनृशंसंक्षुद्रमेवच।आग
तस्यगृहंत्यागस्तथैवशरणार्थिनः।याचमानस्यचवधोनृशंसोगर्हितोवुधैः।कुर्यान्ननिंदितंकर्मनृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ २४४ शंसंकथंचन। इतिपूर्वैर्महात्मानआपद्धर्मविदोविदुः। श्रेयांस्तुसहदारस्यविनाशोद्यममस्वयं। ब्राह्म
णस्यवधंनाहमनुमस्येकदाचन कुंत्युवाच ममाप्येषामतिर्ब्रह्मन्विप्रा रक्ष्याइतिस्थिरा। नचा
प्यनिष्टःपुत्रोमेयदिपुत्रशतंभवेत्। नचासौराक्षसःशक्तोममपुत्रविनाशने। वीर्यवान्मंत्रसिद्धश्चतेज
स्वीचसुतोमम। राक्षसायचतत्सर्वंप्रापयिष्यतिभोजनं। मोक्षयिष्यतिचात्मानमितिमेनिश्चितामतिः। स
मागताश्चवीरेणदृष्टपूर्वाश्चराक्षसाः। वलवंतोमहाकायानिहताश्चाप्यनेकशः। नत्विदंकेषुचिद्ब्रह्मन्व्या
हर्तव्यंकथंचन। विद्यार्थिनोहिमेपुत्रान्विप्रकुर्युःकुतूहलात्। गुरुणाचाननुज्ञातोग्राहयेद्यंसुतोमम।
नसकुर्यात्तथाकार्यंविद्ययेतिसतांमतं। एवमुक्तस्तुपृथयासविप्रोभार्ययासह। हृष्टःसंपूजयामास
तद्वाक्यममृतोपमं। ततःकुंतीचविप्रश्चसहितावनिलात्मजं। तमब्रूतांकुरुष्वेतिसतथेत्यब्रवीच्चतौ ॥ २४४
इत्यादिपर्वणिवकवधे १५५ वैशं करिष्यइतिभीमेनप्रतिज्ञातेथभारत। आजग्मुस्तेततःसर्वे
भैक्ष्यमादायपांडवाः। आकारेणैवतंज्ञात्वापांडुपुत्रोयुधिष्ठिरः। रहःसमुपविश्यैकस्ततःपप्रच्छमातरं
॥ युधिष्ठिरउ ॥ किंचिकीर्षत्ययंकर्मभीमोभीमपराक्रमाभवत्यनुमतेकच्चित्स्वयंवाकर्तुमिच्छति

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

॥ कुंत्युवाच ॥ममैववचनादेषकरिष्यतिपरंतपा।ब्राह्मणार्थेमहत्कृत्यंमोक्षायनगरस्यच॥ ॥
युधिष्ठिरउ किमिदंसाहसंतीक्ष्णंभवत्यादुष्करंकृतं।परित्यागंहिपुत्रस्यनप्रशंसंतिसाधवः।कथंपर
सुतस्यार्थेस्वसुतंत्यक्तुमिच्छति।लोकवेदविरुद्धंहिपुत्रत्यागात्कृतंत्वया।यस्यबाहूसमाश्रित्यसुखंसर्वे
शयामहे।राज्यंचापहृतंक्षुद्रैराजिहीर्षामहेपुनः।यस्यदुर्योधनोवीर्यंचिंतयन्नमितौजसः।नशेतेरजनीःसर्वा
दुःखाच्छकुनिनासह।यस्यवीरस्यवीर्येणमुक्ताजतुगृहाद्वयं।अन्येभ्यश्चैवपापेभ्योनिहतश्चपुरोचनः।यस्यवी
र्यंसमाश्रित्यवसुपूर्णांवसुंधरां।इमांमन्यामहेप्राप्तांनिहत्यधृतराष्ट्रजान्।तस्यव्यवसितस्त्यागोबुद्धिमास्था
यकांत्वया।कच्चिन्नुदुःखैर्बुद्धिस्तेविलुप्तागतचेतसः॥ कुंत्युवाच ॥युधिष्ठिरनसंतापस्त्वयाकार्योवृको
दरे।नचायंबुद्धिदौर्बल्याद्व्यवसायःकृतोमया।इहविप्रस्यभवनेवयंपुत्रसुखोषिताः।अज्ञाताधार्तराष्ट्रा
णांसत्कृतावीतमन्यवः।तस्यप्रतिक्रियापार्थमयेयंप्रसमीक्षिता।एतावानेवपुरुषःकृतंयस्मिन्ननश्यति।या
वच्चकुर्यादन्योस्यकुर्याद्बहुगुणंततः।दृष्ट्वाभीमस्यविक्रांतंतदाजतुगृहेमहत्।हिडिंबस्यवधाच्चैवविश्वासो
मेवृकोदरे।बाह्वोर्बलंहिभीमस्यनागायुतसमंमहत्।येनयूयंगजप्रख्यानिर्व्यूढावारणवतात्।वृकोदरे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तास[illegible]दृशोबलेनान्योनविद्यते।योव्यतीयाद्युधिश्रेष्ठमपिवज्रधरंस्वयं।जातमात्रःपुराचैषममांकात्पति
तोगिरौ।शरीरगौरवादस्यशिलागात्रैर्विचूर्णिता।तदहंप्रज्ञयाज्ञात्वाबलंभीमस्यपांडव।प्रतिकार्येचविप्रस
ततःकृतवतीमतिं।नेदंलोभान्नचाज्ञानान्नचमोहाद्विनिश्चितं।बुद्धिपूर्वंतुधर्मस्यव्यवसायःकृतोमया।अर्थौ
द्वावपिनिष्पन्नौयुधिष्ठिरभविष्यतः।प्रतीकारश्चवासस्यधर्मश्चचरितोमहान्।योब्राह्मणस्यसाहाय्यंकुर्या
दर्थेषुकर्हिचित।क्षत्रियःसशुभांल्लोकानाप्नुयादितिमेमतिः।क्षत्रियस्यैवकुर्वाणःक्षत्रियोवधमोक्षणं।
विपुलांकीर्त्तिमाप्नोतिलोकेस्मिंश्चपरत्रच।वैश्यस्यार्थेचसाहाय्यंकुर्वाणःक्षत्रियोभुवि।ससर्वेष्वपिलोकेषुप्र
जारंजयतेध्रुवं।शूद्रंतुमोचयेद्राजाशरणार्थिनमागतं।प्राप्नोतीहकुलेजन्मसद्रव्येराजपूजिते।एवंमांभग
वान्व्यासःपुरापौरवनंदन।प्रोवाचासुकरप्रज्ञस्तस्मादेवंचिकीर्षितं इत्यादिपर्वणिएकचक्रायांबक २४५
वधे १५६ युधिष्ठिरउ उपपन्नमिदंमातस्त्वयायद्बुद्धिपूर्वकं।आर्त्तस्यब्राह्मणस्यैतदनुक्रोशादिदं
कृतं।ध्रुवमेष्यतिभीमोयंनिहत्यपुरुषादकं।सर्वथाब्राह्मणस्यार्थेयदनुक्रोशवत्यसि।यथात्विदंनविंदेयु
र्नरानगरवासिनः।तथायंब्राह्मणोवाच्यःपरिग्राह्यश्चयत्नतः॥ वैशं ॥ततोरात्र्यांव्यतीतायामन्नमादा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ययौपांडवः।भीमसेनोययौतत्रयत्रासौपुरुषादकः।आसाद्यतुवनंतस्यरक्षसःपांडवोवली।आजुहावततोना
म्नातदन्नमुपपादयन्।ततःसराक्षसःक्रुद्धोभीमस्यवचनात्तदा।आजगामसुसंक्रुद्धोयत्रभीमोव्यवस्थितः
महाकायोमहावेगोदारयन्निवमेदिनीं।लोहिताक्षःकरालश्चलोहितश्मश्रुमूर्द्धजः।आकर्णाद्भिन्नवक्त्रश्च
शंकुकर्णोविभीषणः।त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वासंदश्यदशनच्छदं।भुंजानमन्नंतंदृष्ट्वाभीमसेनंसराक्षसः।विवृ
त्यनयनेक्रुद्धइदंवचनमब्रवीत्।कोयमन्नमिदंभुंक्तेमदर्थमुपकल्पितं।पश्यतोममदुर्बुद्धिर्यियासुर्यमसा
दनं।भीमसेनस्ततःश्रुत्वाप्रहसन्निवभारत।राक्षसंतमनादृत्यभुंक्तएवपराङ्मुखः।रवंभैरवंकृत्वासमुद्य
म्यकरावुभौ।अभ्यद्रवद्भीमसेनंजिघांसुःपुरुषादकः।तथापिपरिभूयैनंप्रेक्षमाणोवृकोदरः।राक्षसंभुंक्त
एवान्नंपांडवःपरवीरहा।अमर्षेणतुसंपूर्णःकुंतीपुत्रंवृकोदरं।जघानपृष्ठेपाणिभ्यामुभाभ्यांपृष्ठतःस्थितः।
तथावलवताभीमःपाणिभ्यांभृशमाहतः।नैवावलोकयामासराक्षसंभुंक्तएवसः।ततःसभूयःसंक्रुद्धोवृक्ष
मादायराक्षसः।ताडयिष्यंस्तदाभीमंपुनरभ्यद्रवद्वली।ततोभीमःशनैर्भुक्त्वातदन्नंपुरुषर्षभः।वार्युपस्पृश्य
संहृष्टस्तस्थौयुधिमहावलः।क्षिप्तंक्रुद्धेनतंवृक्षंप्रतिजग्राहवीर्यवान्।सव्येनपाणिनाभीमःप्रहसन्निवभारत॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० २४६ ततः स पुनरुद्यम्य वृक्षानाकुविधान्बली। प्राहिणोद्भीमसेनाय तस्मै भीमश्च पांडवः। तद्वृक्षयुद्धमभवन्महारुह
विनाशनं। घोररूपं महाराज नरराक्षसराजयोः। नाम विश्राव्य तु बकः समभिद्रुत्य पांडवं। भुजाभ्यां परिजग्राह
भीमसेनं महाबलं। भीमसेनो पि तद्रक्षः परिरभ्य महाभुजः। विस्फुरंतं महाबाहुर्विचकर्ष बलाद्बली। स कृष्यमाणो
भीमेन कर्षमाणश्च पांडवं। समयुज्यत तीव्रेण क्लमेन पुरुषादकः। तयोर्वेगेन महता पृथिवी समकंपत। पादपांश्च
महाकायांश्चूर्णयामास तु स्तदा। हीयमानं तु तद्रक्षः समीक्ष्य पुरुषादकं। निष्पिष्य भूमौ जानुभ्यां समाजघ्ने वृको
दरः। ततोस्य जानुना पृष्ठमवपीड्य बलादिव। बाहुना परिजग्राह दक्षिणेन शिरोधरां। सव्येन च कटीदेशे गृह्य वा
ससि पांडवः। तद्रक्षो द्विगुणं चक्रे रवं तं भैरवं रवं। ततोस्य रुधिरं वक्त्रात्प्रादुरासीद्विशांपते। भज्यमानस्य भीमेन तर
स्य घोरस्य रक्षसः॥ इत्यादिपर्वणि बकवधे १५७ वैशं ततः स भग्नपार्श्वांगो नदित्वा भैरवं रवं। शै २४६
लराजप्रतीकाशो गतासुरभवद्बकः। तेन शब्देन वित्रस्तो जनस्तस्याथ रक्षसः। निष्पपात गृहाद्राजन्सहैव परिचारि
भिः। तान्भीतान्विगतज्ञानान्भीमः प्रहरतां वरः। सांत्वयामास बलवान्समये च न्यवेशयन्। न हिंस्या मानुषा भूयो
युष्माभिरिति कर्हिचित्। हिंसतां हि वधः शीघ्रमेवमेव भवेदिति। तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तानि रक्षांसि भारत। एवमस्त्वि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तितं प्राकुः जगृहुः समयं च तं। ततः प्रभृति रक्षांसि न तत्र सौम्यानि भारतानगरे प्रत्यदृश्यंत नरैर्नगरवासिभिः। ततो भी
मस्तमादाय गतासुं पुरुषादकं। द्वारदेशे विनिक्षिप्य जगामानुपलक्षितः। दृष्ट्वा भीमबलोद्धूतं बकं विनिहतं तदा।
ज्ञातयोऽस्य भयोद्विग्नाः प्रतिजग्मुस्ततस्ततः। ततः स भीमस्तं हत्वागतो ब्राह्मणवेश्म तत्। आचचक्षे यथावृत्तं रा
ज्ञः सर्वमशेषतः। ततो नरा विनिष्क्रांता नगरात्कल्यमेव तु। ददृशुर्निहतं भीमं राक्षसं रुधिरोक्षितं। तमद्रिकूट
सदृशं विनिकीर्णं भयानकं। दृष्ट्वा संहृष्टरोमाणो बभूवुस्तत्र नागराः। एकचक्रां ततो गत्वा प्रवृत्तिं प्रददुः पुरे। त
तः सहस्रशो राजन्नराणां नगरवासिनः। तत्राजग्मुर्बकं द्रष्टुं सस्त्रीवृद्धकुमारकाः। ततस्ते विस्मिताः सर्वे कर्म दृष्ट्वा
तिमानुषं। दैवतान्यर्चयांचक्रुः सर्व एव विशांपते। ततः प्रगणयामासुः कस्याद्य भोजनं। ज्ञात्वा चागम्य तं
विप्रं पप्रच्छुः सर्व एव ते। एवं पृष्टः स बहुशो रक्षमाणश्च पांडवान्। उवाच नागरान्सर्वानिदं विप्रर्षभस्तदा। आ
ज्ञापितं मामशने रुदितं सह बंधुभिः। ददर्श ब्राह्मणः कश्चिन्मंत्रसिद्धो महामनाः। परिपृच्छ्य स मां पूर्वं परि
क्लेशं पुरस्य च। अब्रवीद्ब्राह्मणः श्रेष्ठो विश्वास्य प्रहसन्निव। प्रापयिष्याम्यहं तस्मा अन्नमेतद्दुरात्मने। मंत्रि
मित्रं भयं चापि न कार्यमिति चाब्रवीत्। स तदन्नमुपादाय गतो बकवनं प्रति। तेन नूनं भवेदेतत्कर्म लोकहि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ २४७ तं कृतं। ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे क्षत्रियाश्च सुविस्मिताः। वैश्याः शूद्राश्च मुदिताश्चक्रुर्ब्रह्ममहं तदा। ततो जानप
दाः सर्वे आजग्मुर्नगरं प्रति। तदद्भुततमं द्रष्टुं पार्थास्तत्रैव चावसन् इत्यादिपर्वणि बकवधः समाप्तः
॥ १५८ जनमेजय उ॰ ते तथा पुरुषव्याघ्रा निहत्य बकराक्षसं। अत ऊर्ध्वं ततो ब्रह्मन् किमकुर्वत पां
डवाः॥ वैशं॰ ॥ तत्रैव न्यवसन् राजन्निहत्य बकराक्षसं। अधीयानाः परं ब्रह्म ब्राह्मणस्य निवेशने। ततः क
तिपयाहस्य ब्राह्मणः शंसितव्रतः। प्रतिश्रयार्थी तद्वेश्म ब्राह्मणस्याजगाम ह। स सम्यक्पूजयित्वा तं विप्रं
विप्रर्षभस्तदा। ददौ प्रतिश्रयं तस्मै सदा सर्वातिथिव्रतः। ततस्ते पांडवाः सर्वे सह कुंत्या नरर्षभाः। उपासां
चक्रिरे विप्रं कथयंतं कथाः शुभाः। कथयामास देशांश्च तीर्थानि सरितस्तथा। राज्ञश्च विविधाश्चर्या देशां
श्चैव पुराणि च। स तत्राकथयद्विप्रः कथांते जनमेजय। पांचालेष्वद्भुताकारं याज्ञसेन्याः स्वयंवरं। धृष्टद्युम्नस्य २४७
चोत्पत्तिमुत्पत्तिं च शिखंडिनः। अयोनिजत्वं कृष्णाया द्रुपदस्य महामखे। तदद्भुततमं श्रुत्वा लोके तस्य महा
त्मनः। विस्तरेणैव पप्रच्छुः कथांते पुरुषर्षभाः॥ पांडवा ऊचुः ॥ कथं द्रुपदपुत्रस्य धृष्टद्युम्नस्य पावका
त्। वेदिमध्याच्च कृष्णायाः संभवः कथमद्भुतः। कथं द्रोणान्महेष्वासात्सर्वाण्यस्त्राण्यशिक्षत। कथं विप्रस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

खायौ तौ भिन्नौ कस्य कृतेन वा ॥ वैशं० एवं तैश्चोदितो राजन्स विप्रः पुरुषर्षभैः । कथयामास तत्सर्वं द्रौ
पदी संभवं तदा ॥ इत्यादिपर्वणि संभवे १५९ ब्राह्मण उ० गंगाद्वारं प्रति महान्बभूवर्षिर्महातपाः
। भरद्वाजो महाप्राज्ञः सततं शंसितव्रतः । सोऽभिषेक्तुं गतो गंगां पूर्वमेवागतां सतीं । ददर्शाप्सरसं तत्र घृताची
माप्लुतामृषिः । तस्या वायुर्नदीतीरे वसनं व्यहरत्तदा । अपकृष्टांबरां दृष्ट्वा तामृषिश्चकमे तदा । तस्यां संसक्तम
नसः कौमारब्रह्मचारिणः । चिरस्य रेतश्चस्कंदन दृषिर्द्रोण आदधे । ततः समभवद्द्रोणः कुमारस्तस्य धीमतः
। अध्यगीष्ट स वेदांश्च वेदांगानि च सर्वशः । भरद्वाजस्य तु सखा पृषतो नाम पार्थिवः । तस्यापि द्रुपदो नाम
तदा समभवत्सुतः । स नित्यमाश्रमं गत्वा द्रोणेन सह पार्षतः । चिक्रीडाध्ययनं चैव चकार क्षत्रियर्षभः । तत
स्तु पृषते तीते स राजा द्रुपदोऽभवत् । द्रोणोऽपि रामं शुश्राव ददित्संतं वसु सर्वशः । वनं तु प्रस्थितं रामं भरद्वाज
सुतोऽब्रवीत् । आगतं वित्तकामं मां विद्धि द्रोणं द्विजोत्तमं ॥ राम उवाच ॥ शरीरमात्रमेवाद्य मया सम
वशेषितं । अस्त्राणि वा शरीरं वा ब्रह्मन्नेकतमं वृणु ॥ द्रोण उ० ॥ अस्त्राणि चैव सर्वाणि तेषां संहारमेव च
। प्रयोगं चैव सर्वेषां दातुमर्हति मे भवान् ॥ ब्राह्मण उ० ॥ तथेत्युक्त्वा ततस्तस्मै प्रददौ भृगुनंदनः । प्रतिगृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० स्ततदा द्रोणः कृतकृत्योभवत्तदा। संप्रहृष्टमना द्रोणो रामात्परमसंमते। ब्रह्मास्त्रं समनुप्राप्य नरेष्वभ्य
२४८ धिकोभवत्। ततो द्रुपदमासाद्य भारद्वाजः प्रतापवान्। अब्रवीत्पुरुषव्याघ्रः सखायं विद्धि मामिति
द्रुपद उ   नाश्रोत्रियः श्रोत्रियस्य नारथी रथिनः सखा। नाराजा पार्थिवस्यापि सखिपूर्वं किमिष्यते
ब्राह्मण उ   स विनिश्चित्य मनसा पांचाल्यं प्रति बुद्धिमान्। जगाम कुरुमुख्यानां नगरं नागसाह्वयं। तस्मै
पौत्रान्समादाय वसूनि विविधानि च। प्राप्ताय प्रददौ भीष्मः शिष्यान्द्रोणाय धीमते। द्रोणः शिष्यांस्ततः स
र्वानिदं वचनमब्रवीत्। समानीय तु तान्शिष्यान्द्रुपदस्यासुखाय वै। आचार्यवेतनं किंचिद्धृदि यद्वर्त्तते म
म। कृतास्त्रैस्तत्प्रदेयं स्यात्तदृतं वदतानघाः। सोर्जुनप्रमुखैरुक्तस्तथास्त्विति गुरुस्तदा। यदा च पांडवाः
सर्वे कृतास्त्राः कृतनिश्चयाः। ततो द्रोणोब्रवीद्भूयो वेतनार्थमिदं वचः। पार्षतो द्रुपदो नाम छत्रवत्यां नरे २४८
श्वरः। तस्मादाकृष्यतद्राज्यं मम शीघ्रं प्रदीयतां। ततः पांडुसुताः पंच निर्जित्य द्रुपदं युधि। द्रोणाय दर्शया
मासुर्बद्ध्वा ससचिवं तदा॥ द्रोण उवाच ॥ प्रार्थयामि त्वया सख्यं पुनरेव नराधिप। अराजा किल नो
राज्ञः सखा भवितुमर्हति। अतः प्रयतितं राज्ये यज्ञसेन त्वया सह। राजासि दक्षिणे कूले भागीरथ्याह

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मुत्तरे ब्राह्मण उ एवमुक्तो हि पांचाल्यो भारद्वाजेन धीमता। उवाचास्त्रविदां श्रेष्ठं द्रोणं ब्राह्मणसत्तमं
। एवं भवतु भद्रं ते भारद्वाज महामते। सख्यं तदेव भवतु शश्वद्यदभिमन्यसे। एवमन्योन्यमुक्त्वा तौ कृत्वा सख्य
मनुत्तमं। जग्मतुर्द्रोणपांचाल्यौ यथागतमरिंदमौ। असत्कारः स तु महान्मुहूर्त्तमपि तस्य तु। नापैति हृद
याद्राज्ञो दुर्म्मनाः स कृशोभवत् इत्यादिपर्वणि द्रोपदिसंभवे ८६ ब्राह्मण उ अमर्षी द्रुपदो
राजा कर्मसिद्धान्द्विजर्षभान्। अन्विछन्परिचक्राम ब्राह्मणावसथान्बहून्। पुत्रजन्म परीप्सन्वै शोकोपहत
चेतनः। नास्ति श्रेष्ठमपत्यं मे इति नित्यमचिन्तयत्। जातान्पुत्रान्स निर्वेदाद्धिग्बंधूनिति चाब्रवीत्। निःश्वासप
रमश्चासीद्द्रोणं प्रति चिकीर्षया। प्रभावं विनयं शिक्षां द्रोणस्य चरितानि च। क्षात्रेण च बलेनास्य चिंतयन्नाध्य
गछत। प्रतिकर्त्तुं नृपश्रेष्ठो यतमानोपि भारत। अभितः सोथ कल्माषीं गंगाकूले परिभ्रमन्। ब्राह्मणावस
थं पुण्यमाससाद महीपतिः। तत्र नास्नातकः कश्चिन्न चासीदव्रती द्विजः। तथैव न महाभागः सोपश्यत्संशित
व्रतौ। याजोपयाजौ ब्रह्मर्षी शाम्यन्तौ परमेष्ठिनौ। संहिताध्ययने युक्तौ गोत्रतश्चापि काश्यपौ। तारणे यौ यु
क्तरूपौ ब्राह्मणावृषिसत्तमौ। स तावामंत्रयामास सर्वकामैरतंद्रितः। बुध्वा बलं तयोस्तत्र कनीयांसमुपह्वरे।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२४८

प्रपेदेछंदयन्कामैरुपयाजंधृतव्रतं।पादशुश्रूषणेयुक्तःप्रियवाक्सर्वकामदः।अर्चयित्वायथान्यायमु
पयाजमुवाचसः।येनमेकर्मणाब्रह्मन्पुत्रःस्याद्द्रोणमृत्यवे।उपयाजकृतेतस्मिन्गवांदातास्मितेर्बुदं।य
द्वातेन्यद्द्विजश्रेष्ठमनसःसुप्रियंभवेत्।सर्वंतत्तेप्रदाताहंनहिमेत्रास्तिसंशयः।इत्युक्तोनाहमित्येवंतमृषिः
प्रत्यभाषत।आराधयिष्यन्द्रुपदःसतंपर्यचरत्पुनः।ततःसंवत्सरस्यांतेद्रुपदंसद्विजोत्तमः।उपयाजोब्र
वीत्कालेराजन्मधुरयागिरा।ज्येष्ठोभ्राताममागृह्णाद्विचरन्गाहनेवने।अपरिज्ञातशौचायांभूमौनिपतितं
फलं।तदपश्यमहंभ्रातरसांप्रतमनुव्रजन्।विमर्षंसंकरादानेनायंकुर्यात्कदाचन।दृष्ट्वाफलस्यनापश्य(
द्दोषान्पापानुबंधकान्।विविनक्तिनशौचंयःसोन्यत्रापिकथंभवेत्।संहिताध्ययनंकुर्वन्वसन्गुरुकुलेच
यः।भैक्षमुच्छिष्टमन्येषांभुंक्तेस्मचयदातदा।कीर्तयन्गुणमन्नानामघृणीचपुनःपुनः।तंवैफलार्थिनंम २४८
न्येभ्रातरंतर्कचक्षुषा।तंवैगच्छस्वनृपतेसत्वांसंयाजयिष्यति।जुगुप्समानोनृपतिर्मनसेदंविविचिंतयन्।उप
याजवचःश्रुत्वायाजस्याश्रममभ्यगात्।अभिसंपूज्यपूजार्हमथयाजमुवाचह।अयुतानिददाम्यष्टौगवांया
जयमांविभो।द्रोणवैराभिसंतप्तंप्रह्लादयितुमर्हसि।सहिब्रह्मविदांश्रेष्ठोब्रह्मास्त्रेचाप्यनुत्तमः।तस्माद्द्रोणः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पुराऽप्येषमांवैससरिविविग्रहेहाक्षत्रियोनास्तितस्यास्यांपृथिव्यांकश्चिदग्रणीः।कौरवाचार्यमुख्यस्यभार
द्वाजस्यधीमतः।द्रोणस्यशरजालानिप्राणिदेहहराणिच।षडरत्निधनुश्चास्यदृश्यतेपरमंमहत्।सहिब्रा
ह्मणवेशेनक्षात्रंवेगमसंशयं।प्रतिहंतिमहेष्वासोभारद्वाजोमहामनाः।क्षत्रोच्छेदायविहितोजामदग्न्यइवो
त्थितः।तस्यह्यस्त्रबलंघोरमप्रधृष्यंनरैर्भुवि।ब्राह्मंसंधारयंस्तेजोहुताहुतिरिवानिलः।समेत्यसदहत्याजौ
क्षात्रंधर्मपुरःसरः।ब्रह्मक्षत्रेचविहितेब्राह्मंतेजोविशिष्यते।सोहंक्षात्राद्बलाद्धीनोब्राह्मंतेजःप्रपेदिवान्।द्रोणा
द्विशिष्टमासाद्यभवंतंब्रह्मवित्तमं।द्रोणांतकमहंपुत्रंलभेयंयुधिदुर्जयं।तत्कर्मकुरुमेयाजवितराम्यर्बुदं
गवां।तथेत्युक्त्वातुतंयाजोयाज्यार्थमुपकल्पयत्।गुर्वर्थइतिवाकाममुपयाजमचोदयत्।याजोद्रोणवि
नाशायप्रतिजज्ञेतथाचसः।ततस्तस्यनरेंद्रस्यउपयाजोमहातपाः।आचख्यौकर्मवैतानंतदापुत्रफलायवै
।सचपुत्रोमहावीर्योमहातेजामहाबलः।इष्यतेयद्विधोराजन्भवितातेतथाविधः।भारद्वाजस्यहंतारंसोभिसं
धायन्नृपतिः।आजह्रेतत्तथासर्वंद्रुपदःकर्मसिद्धये।याजस्तुहवनस्यान्तेदेवीमाह्वापयत्तदा।प्रेहिमांराज्ञिपृ
षतिमिथुनंत्वामुपस्थितं॥ राज्ञ्युवाच ॥अवलिप्तंमुखंब्रह्मन्दिव्यान्गंधान्बिभर्मिवै।सुतार्थेनोपल

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२५०

ध्यास्मितिष्ठयाजममप्रिये   याज उवाच   याजेनश्रपितंहव्यमुपयाजाभिमंत्रितं।कथंकामंनसंदध्या
न्मात्वंविप्रेहितिष्ठवा   ब्राह्मण उ   एवमुक्तातुयाजेनहुतेहविषिसत्कृते।उत्तस्थौपावकात्तस्मात्कुमा
रोदेवसन्निभः।ज्वालावर्णोघोररूपःकिरीटीवर्मचोत्तमं।बिभ्रत्सखड्गःसशरोधनुष्मान्विनदन्मुहुः।सोध्या
रोहद्रथवरंतेनचप्रयजोतदा।ततःप्रणेदुःपांचालाःप्रहृष्टाःसाधुसाध्विति।हर्षाविष्टांस्ततश्चैनान्नेयंसेहे
वसुंधरा।भयापहोराजपुत्रःपांचालानांयशस्करः।राज्ञःशोकापहोजातएषद्रोणवधायवै।इत्युवाचमहद्
भूतमदृश्यंखेचरंतदा।कुमारीचापिपांचालीवेदीमध्यात्समुत्थिता।सुभगादर्शनीयांगीस्वसितायतलो
चना।श्यामापद्मपलाशाक्षीनीलकुंचितमूर्द्धजा।ताम्रतुंगनखीसुभ्रूश्चारुपीनपयोधरा।मानुषंविग्र
हंकृत्वासाक्षादमरवर्णिनी।नीलोत्पलसमोगंधोयस्याःक्रोशात्प्रधावति।याबिभर्त्तिपरंरूपंयस्यानास्त्यु २५०
पमाभुवि।देवदानवयक्षाणामीप्सितांदेवरूपिणीं।तांचापिजातांसुश्रोणींवागुवाचाशरीरिणी।सर्वयोषि
द्वराकृष्णानीनिषुःक्षत्रियान्क्षयं।सुरकार्यमियंकालेकरिष्यतिसुमध्यमा।अस्याहेतोःकौरवाणांमहदु
त्पत्स्यतेभयं।तच्छ्रुत्वासर्वपांचालाःप्रणेदुःसिंहसंघवत्।नचैतान्हर्षसंपूर्णानियंसेहेवसुंधरा।तौद

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हुयापार्षतीयाजंप्रपेदेदैवेसुतार्थिनी।नवैमदन्यांजननींजानीयातामिमाविति।तथेत्युवाचतंयाजोराज्ञःप्रि
यचिकीर्षया।नयोश्चनामनीचक्रुर्द्विजाःसंपूर्णमानसाः।धृष्टत्वादतिधृष्टत्वाद्युम्नाद्युत्संभवादपि।धृष्ट
द्युम्नःकुमारोयंद्रुपदस्यभवत्विति।कृष्णेत्येवाब्रुवन्कृष्णांकृष्णाभूत्साहिवर्णतः।तथातन्मिथुनंजज्ञेद्रुपद
स्यमहामखे।धृष्टद्युम्नंतुपांचाल्यमानीयस्वनिवेशनं।उपाकरोदस्त्रहेतोर्भारद्वाजःप्रतापवान्।अमोक्षणी
यंदैवंहिभाविमत्वामहामतिः।तथातत्कृतवान्द्रोणआत्मकीर्त्यनुरक्षणात् इत्यादिपर्वणिद्रौपदीसंभ
वे १६१ वैशम्प एतच्छ्रुत्वातुकौन्तेयाःशल्यविद्धाइवाभवन्।सर्वेचास्वस्थमनसोबभूवुस्तेमहा
बलाः।ततःकुंतीसुतान्दृष्ट्वासर्वांस्तान्गतचेतसः।युधिष्ठिरमुवाचेदंवचनंसत्यवादिनी॥ कुंत्युवाच॥
चिररात्रोषिताःस्मेहब्राह्मणस्यनिवेशने।रममाणाःपुरेरम्येलब्धभैक्षामहात्मनः।यानीहरमणीयानिवना
न्युपवनानिच।सर्वाणितानिदृष्टानिपुनःपुनररिंदम।पुनर्द्रष्टुंहितानीहप्रेरयंतिमनस्तथा।भैक्षंचनतथा
वीरलभ्यतेकुरुनंदन।तेवयंसाधुपांचालान्गच्छामयदिमन्यसे।अपूर्वदर्शनंवीररमणीयंभविष्यति।सुभिक्षा
श्चैवपांचालाःश्रूयंतेशत्रुकर्शन।यज्ञसेनश्चराजासौब्रह्मण्यइतिशुश्रुम।एकत्रचिरवासश्चक्षमोनचमतो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० ममातितत्रसाधुगच्छामोयद्यदित्वंपुत्रमन्यसे युधिष्ठिरउ भवत्यायन्मतंकार्यंतदस्माकंपरंहितं।अ
२५१ नुज्ञांस्तुनजानामिगच्छेयुर्नेतिवापुनः वैशम्प ततःकुंतीभीमसेनमर्जुनंयमजौतथा।नवाचगमनंतेच
तथेत्येवाब्रुवंस्तदा।ततआमंत्र्यतंविप्रंकुंतीराजन्सुतैःसह।प्रतस्थेनगरींरम्यांद्रुपदस्यमहात्मनः॥ ॥
इत्यादिपर्वणिद्रौपदीसंभवे १६२ वैशं वसत्सुतेषुप्रच्छन्नंपांडवेषुमहात्मसु।आजगामाथतान्द्रष्टुं
व्यासःसत्यवतीसुतः।तमागतमभिप्रेक्ष्यप्रत्युद्गम्यपरंतपाः।प्रणिपत्याभिवाद्यैनंतस्थुःप्रांजलयस्तदा।स
मनुज्ञाप्यतान्सर्वानासीनान्मुनिरब्रवीत्।प्रच्छन्नंपूजितःपार्थैःप्रीतिपूर्वमिदंवचः।अपिधर्मेणवर्त्तध्वंशास्त्रेण
चपरंतपाः।अपिविप्रेषुपूजावःपूजार्हेषुनहीयते।अथधर्मार्थवद्वाक्यमुक्त्वासभगवानृषिः।विचित्राश्चक
थास्तास्ताःपुनरेवेदमब्रवीत् व्यासउ आसीत्तपोवनेकाचिदृषेःकन्यामहात्मनः।विलग्नमध्यासुश्रो २५१
णीसुभ्रूःसर्वगुणान्विता।कर्मभिःस्वकृतैःसातुदुर्भगासमपद्यत।नाध्यगच्छत्पतिंसातुकन्यारूपवतीसती।
तपस्तप्तुमथारेभेपत्यर्थमसुखाततः।तोषयामासतपसासाकिलोग्रेणशंकरं।तस्याःसभगवांस्तुष्टस्ता
मुवाचयशस्विनीं।वरंवरयभद्रंतेवरदोस्मीतिशंकरः।अथेश्वरमुवाचेदमात्मनःसावचोहितं।पतिंसर्वगुणो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पेतमिच्छामीतिपुनःपुनः।तामथप्रत्युवाचेदमीशानोवरदंतांवरः।पंचतेपतयोभद्रेभविष्यंतीतिभारत॥
एवमुक्तातताःकन्यादेवंवरदमब्रवीत्।एकमिच्छाम्यहंदेवत्वत्प्रसादात्पतिंप्रभो।पुनरेवाब्रवीद्देवइदंवचन
मुत्तमं।पंचकृत्वस्त्वयाप्युक्तःपतिंदेहीत्यहंपुनः।देहमन्यंगतायास्तेयथोक्तंतद्भविष्यति।द्रुपदस्यकुलेयज्ञे
कन्यासादेवरूपिणी।निर्दिष्टाभवतांपत्नीकृष्णापार्षत्यनिंदिता।पंचालनगरेतस्मान्निवसध्वंमहाबलाः।सु
खिनस्तामनुप्राप्यभविष्यथनसंशयः।एवमुक्त्वामहाभागःपांडवानांसपितामहः।पार्थानामंत्र्यकुंतींचप्रा
तिष्ठतमहातपाः॥ इत्यादिपर्वणि १६३ वैशंप गतेभगवतिव्यासेपांडवाहृष्टमानसाः।ते
प्रतस्थुःपुरस्कृत्यमातरंपुरुषर्षभाः।समैरुदङ्मुखामार्गैर्यथोद्दिष्टंपरंतपाः।तेत्वगच्छन्नहोरात्रात्तीर्थं
सोमाश्रयायणं।आसेदुःपुरुषव्याघ्रागंगायांपांडुनंदनाः।उल्मुकंतुसमुद्यम्यतेषामग्रेधनंजयः।प्रका
शार्थंययौतत्ररक्षार्थंचमहारथः।तत्रगंगाजलेरम्येविविक्तेक्रीडयन्स्त्रियः।ईर्ष्युर्गंधर्वराजोवैजलक्रीड
मुपागतः।शब्दंतेषांसशुश्रावनदींसमुपसर्प्पतां।तेनशब्देनचाविष्टश्चुक्रोधबलवद्बली।सदृष्ट्वापांडवांस्त
त्रसहमात्रापरंतपान्।विस्फारयन्धनुर्घोरमिदंवचनमब्रवीत्।संध्यासंरज्यतेघोरापूर्वरात्रागमेषुवा।अशी

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० तिभिर्लवैर्हीनंतन्मुहूर्तंप्रचक्षते।विदितंकामचाराणांयक्षगंधर्वरक्षसां।शेषमन्यन्मनुष्याणांकर्मचा
२५२ रेषुवैस्मृतं।लोभात्प्रचारंचरतस्तासुवेलासुवैनरान्।उपक्रांतान्निगृह्णीमोराक्षसैःसहबालिशान्।अतोरा
त्रौप्राप्नुवंतोजलंब्रह्मविदोजनाः।गर्हयन्तिनरान्सर्वान्बलस्थान्नृपतीनपि।आरात्तिष्ठतमामह्यंसमीपमुप
सर्पत।कस्मान्मांनाभिजानीतप्राप्तंभागीरथीजलं।अंगारपर्णंगंधर्वंवित्तमांस्वबलाश्रयं।अहंहिमानीचे
र्ष्युश्चकुबेरस्यप्रियःसखा।अंगारपर्णमित्येवंख्यातंचेदंवनंमम।अनुगंगांचवासंचचित्रंयत्ररमाम्यहं।न
कौणपाःशृंगिणोवानदेवानचमानुषाः।इदंसमुपसर्पंतितत्किंसमनुसर्पथ अर्जुनउ समुद्रेहिम
वत्पार्श्वेनघामस्यांचदुर्मते।रात्रावहनिसंध्यायांकस्यक्लृप्तःपरिग्रहः।भुक्तोवाप्यथवाभुक्तोरात्रावहनिखेच
रानकालनियमोह्यस्तिगंगांप्राप्यसरिद्वरां।वयंचशक्तिसंपन्नाअकालेत्वामधृष्णवः।अशक्ताहिरणेक्रूरयु २५२
ष्मानर्चंतिमानवाः।पुराहिमवतश्चैषाहेमशृंगाद्विनिःसृता।गंगागत्वासमुद्रांतःसप्तधासमपद्यत।गंगांचयमु
नांचैवप्लक्षजातांसरस्वतीं।रथस्थांशरयूंचैवगोमतींगंडकींतथा।अपर्युषितपापास्तेनदीःसप्तपिबंतिये।
इयंभूत्वाचैकवप्राशुचिराकाशगापुनः।देवेषुगंगागंधर्वप्राप्नोत्यलकनंदतां।तथापितॄंश्चैतरणीदुस्तरापा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पकर्मभिः।गंगामवतिवैप्राप्यकृष्णद्वैपायनोब्रवीत्।असंवाधादेवनदीस्वर्गसंपादनीशुभा।कथमिच्छसितांरो
द्धुंनैषधर्म्मः सनातनः।अनिवार्य्यमसंवाधंतववाचाकथंवयं।नस्पृशेमयथाकामंपुण्यंभागीरथीजलं ॥
वैशम्   अंगारपर्णस्तच्छ्रुत्वाकुद्धआयम्यकार्मुकं।मुमोचवाणान्निशितान्नहीनाशीविषानिव।उल्मुकंभ्रा
मयंस्तूर्णपांडवश्चर्म्मचोत्तमं।व्यपोहतशरांस्तस्यसर्वानेवधनंजयः   अर्जुनउ   विभीषिकावैगंधर्वना
स्त्रज्ञेषुप्रयुज्यते।अस्त्रज्ञेषुप्रयुक्तेयंफेनवत्प्रविलीयते।मानुषानतिगंधर्वान्सर्वान्गंधर्वलक्षये।तस्मादस्त्रेणदि
व्येनयोत्स्येहंनतुमायया।पुरास्त्रमिदमाग्नेयंप्रादात्किलबृहस्पतिः।भरद्वाजायगंधर्वगुरुमान्यःशतक्रतोः।भर
द्वाजादग्निवेश्यअग्निवेश्याद्गुरुर्मम।साध्विदंमह्यमददद्द्रोणोब्राह्मणसत्तमः   वैशम्   इत्युक्त्वापांडवः
क्रुद्धोगंधर्वायमुमोचह।प्रदीप्तमस्त्रमाग्नेयंददाहास्यरथंतुतत्।विरथंविप्लुतंतंतुसगंधर्वमहाबलः।अस्त्रते
जःप्रमूढंचप्रपतंतमवाङ्मुखं।शिरोरुहेषुजग्राहमाल्यवत्सुधनंजयः।भ्रातृन्प्रतिचकर्षाथसोस्त्रपातादचेतसं।
युधिष्ठिरंतस्यभार्याप्रपेदेशरणार्थिनी।नाम्नाकुंभीनसीनामपतित्राणमभीप्सती   गंधर्व्युवाच   त्राय
स्वमांमहाभागपतिंचेमंविमुंचमे।गंधर्वीशरणंप्राप्तांनाम्नाकुंभीनसींप्रभो   युधिष्ठिरउ   युद्धेजितंयशोहीन

आ०प०
२५२
नंस्त्रीनाथमपराक्रमं।कोनिहन्याद्रिपुंतातमुंचेमंरिपुसूदन अर्जुनउ जीवितंप्रतिपद्यस्वगच्छगंध
र्वमाशुचः।प्रदिशत्यभयंतेद्यकुरुराजोयुधिष्ठिरः गंधर्वउ जितोहंपूर्वकंनाममुंचाम्यंगारपर्णतां।न
चश्लाघेबलेनांगनाम्नाजनसंसदि।साध्विमंलब्धवांल्लाभंयोहंदिव्यास्त्रधारिणं।गंधर्व्यामाययेच्छामि
संयोजयितुमर्जुनं।अस्त्राग्निनाविचित्रोयंदग्धोमेरथउत्तमः।सोहंचित्ररथोभूत्वानाम्नादग्धरथोभवं।संभृ
ताचैवविद्येयंतपसेहमयापुरा।निवेदयिष्येतामद्यप्राणदायमहात्मने।संस्तंभयित्वातरसाजितंशरणमा
गतं।योरिपुंयोजयेत्प्राणैः कल्याणैः किंनसोर्हति।चक्षुषीनामविद्येयंयांसोमायददौमनुः।ददौसविश्वा
वसवेममविश्वावसुर्ददौ।सेयंकापुरुषंप्राप्तागुरुदत्ताप्रणश्यति।आगमोस्यामयाप्रोक्तोवीर्यंप्रतिनिबो
धमे।यच्चक्षुषाद्रष्टुमिच्छेत्त्रिषुलोकेषुकिंचन।तत्पश्येद्यादृशंचेच्छेत्तादृशंद्रष्टुमर्हति।एकपादेनषण्मासा २५३
न्स्थितोविद्यांलभेदिमां।अनुनेष्याम्यहंविद्यांस्वयंतुभ्यंव्रतेकृते।विद्ययाह्यनयाराजन्वयंनृभ्योविशेषिताः।
अविशिष्टाश्चदेवानामनुभावप्रदर्शिनः।गंधर्वजानामश्वानामहंपुरुषसत्तम।भ्रातृभ्यस्तवतुभ्यंचपृथग्दा
ताशतंशतं।देवगंधर्ववाहास्तेदिव्यवर्णामनोजवाः।क्षीणाः क्षीणाभवंत्येतेनहीयंतेश्चरंहसः।पुराकृतंम
च

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

इन्द्रस्यवज्रंवृत्रनिवर्हणं।दध्याधाद्वातथाचैवतच्छीर्णंशिरस्मूर्द्धनि।ततोभागीकृतोदेवैर्वज्रभागउपास्यते।
लोकेयशोधनंकिंचित्सावैवज्रतनुःस्मृता।वज्रपाणिर्ब्राह्मणःस्यात्क्षत्रंवज्ररथंस्मृतं।वैश्यावैदानवज्राश्च
कर्मवज्रायवीयसः।क्षत्रवज्रस्यभागेनअवध्यावाजिनःस्मृताः।रथांगंवडवासूतेशूराश्चाश्वेषुयेमताः।का
मवर्णाःकामजवाःकामतःसमुपस्थिताः।इतिगंधर्वजाःकामंपूरयिष्यंतितेहयाः अर्जुनउ० यदि
प्रीतेनमेदत्तंसंशयेजीवितस्यवा।विद्याधनंश्रुतंवापिनतद्गंधर्वरोचये गंधर्वउ० संयोगोवैप्रीतिक
रोमहत्सुप्रतिदृश्यते।जीवितस्यप्रदानेनप्रीतोविद्यांददामिते।त्वत्तोप्यहंग्रहीष्यामिअस्त्रमाग्नेयमुत्तमं।त
थैवसख्यंबीभत्सोचिरायभरतर्षभ अर्जुनउ० त्वत्तोश्वेनवृणोम्यस्त्रंसंयोगःशाश्वतोस्तुनौ।सखेत
द्ब्रूहिगंधर्वयुष्मभ्योयद्भयंत्यजेत्।कारणंब्रूहिगंधर्वकिंतद्येनस्मधर्षिताः।यांतोवेदविदःसर्वेसंतोरात्राव
रिंदम॥ गंधर्वउ० ॥अनग्नयोनाहुतयोनचविप्रपुरस्कृताः।यूयंततोधर्षिताःस्थमयावैपांडुनंद
नाः।यक्षराक्षसगंधर्वाःपिशाचोरगदानवाः।विस्तरंकुरुवंशस्यधीमंतःकथयंतिते।नारदप्रभृतीनांचदे
वर्षीणांमयाश्रुतं।गुणान्कथयतांवीरपूर्वेषांतवधीमतां।स्वयंचापिमयादृष्टश्चरतासागरांबरां।इमां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० पू०
२५४

वसुमतीं कृत्स्नां प्रभावः सुकुलस्य ते ॥ वेदे धनुषि चाचार्यमभिजानामि तेऽर्जुन। विश्रुतं त्रिषु लोकेषु भार
द्वाजं यशस्विनं। धर्मं वायुं च शक्रं च विजानाम्यश्विनौ तथा। पांडुं च कुरुशार्दूल षडेतान् कुरुवर्द्धनान्। पि
तॄनेतानहं पार्थ देवमानुषसत्तमान्। दिव्यात्मानो महात्मानः सर्वशस्त्रभृतां वराः। भवंतो भ्रातरः शूराः स
र्वे सुचरितव्रताः। उत्तमां च मनो बुद्धिं भवतां भावितात्मनां। जानन्नपि च वः पार्थ कृतवानिह धर्षणं। स्त्री
सकाशे च कौरव्य न पुमान् क्षंतुमर्हति। धर्षणमात्मनः पश्यन् बाहुद्रविणमाश्रितः। नक्तं च बलमस्माकं
भूय एवाभिवर्द्धते। यतस्ततो मां कौंतेय सदारमन्युराविशत्। सोऽहं त्वयेह विजितः संख्ये तापत्यवर्द्धन।
येन तेनेह विधिना कीर्त्यमानं निबोध मे। ब्रह्मचर्यं परो धर्मः स चापि नियतस्त्वयि। यस्मात्तस्मादहं पार्थ
रणेऽस्मि विजितस्त्वया। यस्तु स्यात्क्षत्रियः कश्चित्कामवृत्तः परंतप। नक्तं च युधि युध्येत न स जीवेत्कथं
चन। यस्तु स्यात्कामवृत्तोऽपि पार्थ ब्रह्मपुरस्कृतः। जयेन्नक्तंचरान् सर्वान् स पुरोहितधूर्गतः। तस्मात्तापत्य य
त्किंचिन्नृणां श्रेय इहेप्सितं। तस्मिन्कर्मणि योक्तव्या दांतात्मानः पुरोहिताः। वेदे षडंगे निरताः शुचयः स
त्यवादिनः। धर्मात्मानः कृतात्मानः स्युर्नृपाणां पुरोहिताः। जयश्च नियतो राज्ञः स्वर्गश्च तदनंतरं। य २५४

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्यस्याद्धर्मविद्वाग्मी पुरोधाः शीलवाञ्छुचिः। लाभं लब्धुमलब्धं वा लब्धं च परिरक्षितुं। पुरोहितं प्रकुर्वीत
राजा गुणसमन्वितं। पुरोहितमते तिष्ठेद्य इच्छेद्भूतिमात्मनः। प्राप्तुं वसुमतीं सर्वां सर्वशः सागरांबरां। न हि के
वलं शौर्येण तापत्याभिजनेन च राजयेत्। ब्राह्मणः कश्चिद्भूमिं भूमिपतिः क्वचित्। तस्मादेवं विजानीहि कुरूणां वं
शवर्द्धन। ब्राह्मणप्रमुखं राज्यं शक्यं पालयितुं चिरं इत्यादिपर्वणि तापत्ये १६९ अर्जुन उ ॥
तापत्य इति यद्वाक्यमुक्तवानसि मामिह। तदहं ज्ञातुमिच्छामि तापत्यार्थविनिश्चयं। तपती नाम का चैषा ता
पत्याः यत्कृते वयं। कौन्तेया हि वयं साधो तत्त्वमिच्छामि वेदितुं वैशंप एवमुक्तः स गंधर्वः कुंतीपु
त्रं धनंजयं। विश्रुतां त्रिषु लोकेषु श्रावयामास वै कथां गंधर्व उ हंत ते कथयिष्यामि कथामेतां
मनोरमां। यथावदखिलां पार्थ सर्वबुद्धिमतां वर। उक्तवानस्मि येन त्वां तापत्य इति तद्वचः। तत्तेहं क
थयिष्यामि शृणुष्वैकमना भव। य एष दिवि धिष्ण्येन नाकं व्याप्नोति तेजसा। एतस्य तपती नाम बभूवस
दृशी सुता। विवस्वतो वै कौंतेय सावित्र्यावरजा विभो। विश्रुता त्रिषु लोकेषु तपती तपसा युता। न देवी नासु
री चैव न यक्षी न च राक्षसी। नाप्सरा न च गंधर्वी तथारूपेण काचन। सुविभक्तानवद्यांगी स्वसितायत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰ लोचना। स्वाचारा चैव साध्वी च सुवेशा चैव भामिनी। न तस्याः सदृशं कंचित् त्रिषु लोकेषु भारत। भर्त्तारं
२५५ सविता मेने रूपशीलगुणश्रुतैः। संप्राप्तयौवनां पश्यन् देयां दुहितरं तु तां। नोपलेभे ततः शान्तिं संप्रदानं
विचिन्तयन्। अथर्क्षपुत्रः कौन्तेय कुरूणामृषभो बली। सूर्यमाराधयामास नृपः संवरणस्तदा। अर्घ्यमा
ल्योपहाराद्यैर्गन्धैश्च नियतः शुचिः। नियमैरुपवासैश्च तपोभिर्विविधैरपि। शुश्रूषुरनहंवादी शुचिः पौ
रवनंदनः। अंशुमंतं समुद्यंतं पूजयामास भक्तिमान्। ततः कृतज्ञं धर्मज्ञं रूपेणासदृशं भुवि। तपत्याः स
दृशं मेने सूर्यः संवरणं पतिं। दातुमैच्छत्ततः कन्यां तस्मै संवरणाय तां। नृपोत्तमाय कौरव्य विश्रुताभिज
नाय च। यथा हि दिवि दीप्तांशुः प्रभासयति तेजसा। तथा भुवि महीपालो दीप्त्या संवरणोऽभवत्। यथार्च्चयं
ति चादित्यमुद्यंतं ब्रह्मवादिनः। तथा संवरणं पार्थ ब्राह्मणावरजाः प्रजाः। स सोममति कांतत्वादादित्यम २५५
ति तेजसा। बभूव नृपतिः श्रीमान् सुहृदां दुर्हृदामपि। एवं गुणस्य नृपतेस्तथा वृत्तस्य कौरव। तस्मै दातुं मन
श्चक्रे तपतीं तपनः स्वयं। स कदाचिदथो राजा श्रीमानमितविक्रमः। चचार मृगयां पार्थ पर्वतोपवने कि
ल। चरतो मृगयां तस्य क्षुत्पिपासासमन्वितः। ममार राज्ञः कौन्तेय गिरावप्रतिमो हयः। समृताश्वश्चरन्

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

र्थं पद्मामेव गिरौ नृपः। ददर्शासदृशीं लोके कन्यामायतलोचनां। स एकएकामासाद्य कन्यां परबलार्दनः
।तस्थौ नृपतिशार्दूल पश्यन्नविचलेक्षणः। स हि तां तर्कयामास रूपतो नृपतिः श्रियं। पुनः संतर्कयामास र
वेर्भ्रष्टामिव प्रभां। वपुषा वर्चसा चैव शिखामिव विभावसोः। प्रसन्नत्वेच कांत्या च चंद्ररेखामिवामलां। गि
रिपृष्ठे तु सा यस्मिन्स्थितासितलोचना। विभ्राजमाना शुशुभे प्रतिमेव हिरण्मयी। तस्या रूपेण स गिरिर्वे
शेन च विशेषतः। स सवृक्षक्षुपलतो हिरण्मय इवाभवत्। अवमेने च तां दृष्ट्वा सर्वप्राणभृतां वपुः। अवाप्तं चा
त्मनो मेने स राजा चक्षुषः फलं। जन्मप्रभृति यत्किंचिद्दृष्टवान्स महीपतिः। रूपं न सदृशं तस्यास्तर्कयामास
किंचन। तया बद्धमनश्चक्षुः पाशैर्गुणमयैस्तदा। न चचाल ततो देशाद्बुबुधे न च किंचन। अस्या नूनं विशा
लाक्ष्याः सदेवासुरमानुषं। लोकं निर्मथ्य धात्रेदं रूपमाविष्कृतं कृतं। एवं संतर्कयामास रूपद्रविणसंपदा
।कन्यामसदृशीं लोके नृपः संवरणस्तदा। तां च दृष्ट्वैव कल्याणीं कल्याणाभिजनो नृपः। जगाम मनसा चिं
तां कामबाणेन पीडितः। दह्यमानः स तीव्रेण नृपतिर्मन्मथाग्निना। अप्रगल्भां प्रगल्भस्तां तदोवाच मनोह
रां। कासि कस्यासि रंभोरु किमर्थं चेह तिष्ठसि। कथं च निर्जनेऽरण्ये चरस्येका शुचिस्मिते। त्वं हि सर्वानवद्यां

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

गीसर्वाभरणभूषिता। विभूषणमिवैतेषां भूषणानामभीप्सिता। न देवीं नासुरीं चैव न यक्षीं न च राक्षसीं।
न च भोगवतीं मन्ये न गंधर्वीं न मानुषीं। या हि दृष्टा मया काश्चिच्छ्रुता वापि वरांगनाः। न तासां सदृशीं मन्ये
त्वामहं मत्तकाशिनि। दृष्ट्वैव चारुवदने चंद्रात्कांततरं तव। वदनं पद्मपत्राक्षं मां मथ्नातीव मन्मथः। एवं
तां स महीपालो बभाषे न तु सा तदा। कामार्तं निर्जने रण्ये प्रत्यभाषत किंचन। ततो लालप्यमानस्य पार्थि
वस्यायतेक्षणा। सौदामिनीव चाभ्रेषु तत्रैवांतरधीयत। तामन्वेष्टुं स नृपतिः परिचक्राम सर्वतः। वनं वन
जपत्राक्षीं भ्रमन्नुन्मत्तवत्तदा। अपश्यमानः स तु तां बहु तत्र विलप्य च। निश्चेष्टः पार्थिवश्रेष्ठो मुहूर्तं स व्य
तिष्ठत ॥ इत्यादिपर्वणि तापत्ये २६५ ॥ गंधर्व उ ॥ अथ तस्यामदृश्यायां नृपतिः काममोहितः
। पातनः शत्रुसंघानां पपात धरणीतले। तस्मिन्निपतिते भूमावथ सा चारुहासिनी। पुनः पीनायतश्रोणी २५६
दर्शयामास तं नृपं। अथाबभाषे कल्याणी वाचा मधुरया नृपं। तं कुरूणां कुलकरं कामाभिहतचेतसं। उ
वाच मधुरं वाक्यं तपती प्रहसन्निव। उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते न त्वमर्हस्यरिंदम। मोहं नृपतिशार्दूल गंतुमर्हस्य
रिंदम। एवमुक्तोऽथ नृपतिर्वाचा मधुरया तदा। ददर्श विपुलश्रोणीं तामेवाभिमुखे स्थितां। अथ तामसिता

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पांगी मा व भावे स पार्थिवः। मन्मथाग्निपरीतात्मा संदिग्धाक्षरया गिरा। साधु त्वमसितापांगि कामार्त्तम
तकाशिनि। भज स्वभजमानं मां प्राणा हि प्रजहन्ति मां। त्वदर्थं हि विशालाक्षि मामयं निशितैः शरैः। का
मः कमलगर्भाभे प्रतिविध्यन्न शाम्यति। दष्टमेवमनाक्रन्दे भद्रे काममहाहिना। सा त्वं पीनायतश्रोणि मा
माभ्युपेहि वरानने। त्वदधीना हि मे प्राणाः किंनरोद्गीतभाषिणि। चारुसर्वानवद्यांगि पद्मेन्दुप्रतिमानने। न ह्य
हं त्वदृते भीरु शक्ष्यामि खलु जीवितुं। कामः कमलपत्राक्षि प्रतिविध्यति मामयं। तस्मात्कुरु विशालाक्षि मय्य
नुक्रोशमंगने। भक्तं मामसितापांगि न परित्यक्तुमर्हसि। त्वं हि मां प्रीतियोगेन त्रातुमर्हसि भाविनि। त्वद्दर्शन
कृतस्नेहं मनश्चलति मे भृशं। न त्वां दृष्ट्वा पुनरन्यां द्रष्टुं कल्याणि रोचते। प्रसीद वशगोऽहं ते भक्तं मां भज भावि
नि। गांधर्वेण विवाहेन मामुपेहि वरांगने। विवाहानां हि रंभोरु गांधर्वः श्रेष्ठ उच्यते॥ तपत्युवाच ॥
नाहमीशात्मनो राजन्कन्या पितृमती ह्यहं। मयि चेदस्ति ते प्रीतिर्याचस्व पितरं मम। यथा हि ते मया प्राणाः सं
गृहीता नरेश्वर। दर्शनादेव भूयस्त्वं तथा प्राणान्ममाहरः। न चाहमीशा देहस्य तस्मान्नृपतिसत्तम। समीपं नो
पगच्छामि न स्वतंत्रा हि योषितः। का हि सर्वेषु लोकेषु विश्रुताभिजनं नृपं। कन्या नाभिलषेन्नाथं भर्त्तारं भ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०प०
२५७

कयत्सलं। तस्मादेवं गते काले याच स्वपितरं मम। आदित्यं प्रणिपातेन तपसा नियमेन च। स चेत्काम
यते दातुं तव मामरिसूदन। भविष्याम्यद्य ते राजन्सततं वशवर्त्तिनी। अहं हि तपती नाम सावित्र्यवरजा शु
भा। अस्य लोकप्रदीपस्य सवितुः क्षत्रियर्षभ॥ इत्यादिपर्वणि तापत्ये १६६ गं ध६९३ ॥
एवमुक्त्वा ततस्तूर्णं जगामोर्ध्वमनिन्दिता। स तु राजा पुनर्भूमौ तत्रैव निपपात ह। अन्वेषमाणः सबलस्तं राजा
नं नृपोत्तमं। अमात्यः सानुयात्रश्च तं ददर्श महावने। क्षितौ निपतितं काले शक्रध्वजमिवोच्छ्रितं। तं हि दृष्ट्वा
महेष्वासं निरस्तं पतितं भुवि। बभूव सोस्य सचिवः संप्रदीप्त इवाग्निना। त्वरया चोपसंगम्य स्नेहादागत
संभ्रमः। तं समुत्थापयामास नृपतिं काममोहितं। भूतलाद्भूमिपालेशं पितेव पतितं सुतं। प्रज्ञया वयसा
चैव वृद्धः कीर्त्या नयेन च। अमात्यस्तं समुत्थाप्य बभूव विगतज्वरः। उवाच चैनं कल्याण्या वाचा मधुरयो २५७
त्थितं। मा भैर्मनुजशार्दूल भद्रमस्तु तवानघ। क्षुत्पिपासापरिश्रान्तं तर्कयामास वै नृपं। पतितं पातनं सं
ख्ये शात्रवाणां महीतले। वारिणा च सुशीतेन शिरस्तस्याभ्यषेचयत्। अस्पृशन्मुकुटं राज्ञः पुंडरीकसु
गंधिना। ततः प्रत्यागतप्राणस्तद्बलं बलवान्नृपः। सर्वं विसर्जयामास तमेकं सचिवं विना। ततस्तस्मा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

च्छया राज्ञो विप्र तस्थे महद्बलं। स तु राजा गिरिप्रस्थे तस्मिन्पुनरुपाविशत्। ततस्तस्मिन्गिरिवरे शुचिर्भूत्वा
कृतांजलिः। आरिराधयिषुः सूर्यं तस्थावूर्द्ध्वभुजः क्षितौ। जगाम मनसा चैव वसिष्ठमृषिसत्तमं। पुरोहित
ममित्रघ्नं तदा संवरणो नृपः। नक्तंदिनमथैकत्र स्थिते तस्मिन्जनाधिपे। अथाजगाम विप्रर्षिस्तदा द्वाद
शमेहनि। स विदित्वैव नृपतिं तपत्याहृतमानसं। दिव्येन विधिना ज्ञात्वा भावितात्मा महानृषिः। तथा तु निय
तात्मानं तं नृपं मुनिसत्तमः। आबभाषे स धर्मात्मा तस्यैवार्थचिकीर्षया। स तस्य मनुजेंद्रस्य पश्यतो भगवा
नृषिः। ऊर्द्ध्वमाचक्रमे द्रष्टुं भास्करं भास्करद्युतिः। सहस्रांशुं ततो विप्रः कृतांजलिरुपस्थितः। वसिष्ठोह
मिति प्रीत्या स चात्मानं न्यवेदयत्। तमुवाच महातेजा विवस्वान्मुनिसत्तमं। महर्षे स्वागतं तेस्तु कथय
स्व यथेप्सितं। यदिच्छसि महाभाग मत्तः प्रवदतां वर। तत्ते ददामि अभिप्रेतं यद्यपि स्यात्सुदुष्करं। एवमुक्तः स
तेनर्षिर्वसिष्ठः प्रत्यभाषत। प्रणिपत्य विवस्वंतं भानुमंतं महातपाः वसिष्ठ उ यैषा ते तपती ना
म सावित्र्यवरजा सुता। तां त्वां संवरणस्यार्थे वरयामि विभावसो। स हि राजा बृहत्कीर्तिर्धर्मार्थविदुदारधीः।
युक्तः संवरणो भर्त्ता दुहितुस्ते विहंगम। इत्युक्तः स तदा तेन ददानीत्येव निश्चितः। प्रत्यभाषत तं विप्रं प्रति

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२५८

नंद्यद्दिवाकरः।वरःसंवरणोराज्ञांत्वमृषीणांवरोमुने।तपतीयोषितांश्रेष्ठाकिमन्यद्दपवर्जनात्।ततःसर्वा
नवद्यांगींतपतींतपनःस्वयं।ददौसंवरणस्यार्थेवसिष्ठायमहात्मने।प्रतिजग्राहतांकन्यांमहर्षिस्तपतीं
तदा।वसिष्ठोथविसृष्टस्तुपुनरेवाजगाममहा।यत्रविख्यातकीर्त्तिःसकुरूणामृषभोभवत्।सराजामन्मथा
विष्टस्तद्गतेनांतरात्मना।दृष्ट्वादेवकन्यांतांतपतींचारुहासिनीं।वसिष्ठेनसहायांतींसंहृष्टोभ्यधिकंब
भौ।रुरुचेसाधिकंसुभ्रूरापतंतीनभस्तलात्।सौदामिनीवविभ्रष्टाद्योतयंतीदिशस्त्विषा।कृच्छ्राद्द्वादशरा
त्रेतुतस्यराज्ञःसमाहिते।आजगामविशुद्धात्मावसिष्ठोभगवानृषिः।तपसाराध्यवरदंदेवंगोपतिमीश्वरं
लेभेसंवरणोभार्यांवसिष्ठस्यैवतेजसा।ततस्तस्मिन्गिरिश्रेष्ठेदेवगंधर्वसेविते।जग्राहविधिवत्पाणिंतप
त्याःसनरर्षभः।वसिष्ठेनाभ्यनुज्ञातस्तस्मिन्नेवधराधरे।सोऽकामयतराजर्षिर्विहर्त्तुंसहभार्यया।ततःपु २५८
रेचराष्ट्रेचवनेषूपवनेषुच।आदिदेशमहीपालसदेवसचिवंतदा।नृपतिंत्वभ्यनुज्ञाप्यवसिष्ठोथापचक्रमे।
सोथराजागिरौतस्मिन्समाद्वादशसन्नमा।नववर्षसहस्राद्धोराष्ट्रेचैवास्यभारत।ततस्तस्यामनावृष्ट्याप्रवृ
त्तायामरिंदम।प्रजाःक्षयमुपाजग्मुःसर्वाःसस्थाणुजंगमाः।तस्मिंस्तथाविधेकालेवर्त्तमानेसुदारुणे।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नावश्यायःपपाततोर्व्यांततस्तस्यांनिनारुहन्।ततोविभ्रांतमनसोजनाःक्षुद्भयपीडिताः।गृहाणिसंपरित्यज्य
बभ्रमुःप्रदिशोदिशः॥ततस्तस्मिन्पुरेराष्ट्रेत्यक्तदानपरिग्रहाः।परस्परममर्य्यादाःक्षुधार्त्ताःजघ्निरेजनाः।
तत्क्षुधार्त्तैर्निराहारैःशवभूतैस्तथानरैः।अभवत्प्रेतराजस्यपुरंप्रेतैरिवावृतं।ततस्तत्तादृशंदृष्ट्वासएवभ
गवानृषिः।अभ्यवर्षतधर्मात्मावसिष्ठोमुनिसत्तमः।तंचपार्थिवशार्दूलमानयामासतत्पुरं।तपत्यासहितं
राजन्नुषितंशाश्वतीःसमाः।ततःप्रवृष्टस्तत्रासीद्यथापूर्वंसुरारिहा।तस्मिन्नृपतिशार्दूलेप्रविष्टेनगरंपुनः।
प्रववर्षसहस्राक्षःशस्यानिजनयन्प्रभुः।ततःसराष्ट्रंमुमुदेतत्पुरंपरयामुदा।तेनपार्थिवमुख्येनभावितंभा
वितात्मना।ततोद्वादशवर्षाणिपुनरीजेनराधिपः।तपत्यासहितःपत्न्यायथाशच्यामरुत्पतिः॥ गंधर्वउ
वाच एवमासीन्महाभागातपतीनामपौर्विकी।तववैवस्वतीपार्थतापत्यस्त्वंययामतः।तस्यांसंजन
यामासकुरुंसंवरणोनृपः।तपत्यांतपतांश्रेष्ठतापत्यस्त्वंययामतः॥ इत्यादिपर्वणितापत्यसमाप्त ॥
॥ १६७ ॥वैशं॥ ॥सगंधर्ववचःश्रुत्वातत्तदाभरतर्षभ।अर्जुनःपरयाभक्त्यापूर्णचंद्रइवाबभौ।
उवाचचमहेष्वासोगंधर्वंकुरुसत्तम।जातकौतूहलोतीववसिष्ठस्यतपोबलात्।वसिष्ठइतियस्यैतदृषे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० च्छ्रीमत्त्वयेरितं। एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं यथावत्तद्वदस्व मे। य एष गंधर्वपते पूर्वेषां नः पुरोहितः। आसीदेतन्म
२५९ माचक्ष्व क एष भगवानृषिः॥ गंधर्व उ ॥ ब्रह्मणो मानसः पुत्रो वसिष्ठोरुंधतीपतिः। तपसा निर्जि
तौ शश्वदजेयावमरैरपि। कामक्रोधावुभौ यस्य चरणौ संववाहतुः। यस्तु नोच्छेदनं चक्रे कुशिकानामुदार
धीः। विश्वामित्रापराधेन धारयन्मन्युमुत्तमं। पुत्रव्यसनसंतप्तः शक्तिमानप्यशक्तवत्। विश्वामित्रविना
शाय न चक्रे कर्म दारुणं। मृतांश्च पुनराहर्तुं यः स पुत्रान्यमक्षयात्। कृतांतं नातिचक्राम वेलामिव महो
दधिः। यं प्राप्य विजितात्मानं महात्मानं नराधिपाः। इक्ष्वाकवो महीपाला लेभिरे पृथिवीमिमां। पुरोहित
मिमं प्राप्य वसिष्ठमृषिसत्तमं। ईजिरे क्रतुभिश्चैव नृपास्ते कुरुनंदन। स हि तान्याजयामास सर्वान्नृप
तिसत्तमान्। ब्रह्मर्षिः पांडवश्रेष्ठ बृहस्पतिरिवामरान्। तस्माद्धर्मप्रधानात्मा वेदधर्मविदीप्सितः। ब्राह्म २५९
णो गुणवान्कश्चित्पुरोधाः प्रतिदृश्यतां। क्षत्रियेणाभिजातेन पृथिवीं जेतुमिच्छता। पूर्वं पुरोहितः कार्यः पा
र्थ राज्याभिवृद्धये। महीं जिगीषता राज्ञा ब्रह्म कार्यं पुरःसरं। तस्मात्पुरोहितः कश्चिद्गुणवान्विजितेंद्रियः
। विद्वान्भवतु वो विप्रो धर्मकामार्थतत्त्ववित् इत्यादिपर्वणि १६९ अर्जुन उवाच ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

किंनिमित्तमभूद्वैरं विश्वामित्रवसिष्ठयोः। वसतोराश्रमे दिव्ये शंस नः सर्वमेव तत्॥ गंधर्व उ॰ ॥
इदं वासिष्ठमाख्यानं पुराणं परिचक्षते। पार्थ सर्वेषु लोकेषु यथावत्तन्निबोध मे। कन्यकुब्जे महानासी
त्पार्थिवो भरतर्षभः। गाधीति विश्रुतो लोके कुशिकस्यात्मसंभवः। तस्य धर्मात्मनः पुत्रः समृद्धबलवा
हनः। विश्वामित्र इति ख्यातो बभूव रिपुमर्दनः। स चचार सहामात्यो मृगयां गहने वने। मृगान्विध्यन्वराहां
श्च रम्येषु मरुधन्वसु। व्यायामकर्शितः सोऽथ मृगलिप्सुः पिपासितः। आजगाम नरश्रेष्ठ वसिष्ठस्याश्र
मं प्रति। तमागतमभिप्रेक्ष्य वसिष्ठः श्रेष्ठभागृषिः। विश्वामित्रं नरश्रेष्ठं प्रतिजग्राह पूजया। पाद्यार्घ्याच
मनीयेन स्वागतेन च भारत। तथैव परिजग्राह वन्येन हविषा तथा। तस्याथ कामधुग्धेनुर्वसिष्ठस्य म
हात्मनः। उक्ता कामान्प्रयच्छेति सा कामान्दुदुहे सदा। ग्राम्यारण्याश्चौषधीश्च दुदुहे पय एव च। षड्रसं चा
मृतनिभं रसायनमनुत्तमं। भोजनीयानि पेयानि भक्ष्याणि विविधानि च। लेह्यान्यमृतकल्पानि चोष्याणि
च तथार्जुन। रत्नानि च महार्हाणि वासांसि विविधानि च। तैः कामैः सर्वसंपूर्णैः पूजितश्च महीपतिः। सामा
त्यः सबलश्चैव तुतोष स भृशं तदा। षडुन्नतां सुपार्श्वोरुं पृथुपंचसमायतां। मंडूकनेत्रां स्वाकारां पीनोध

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰
२६०

समनिंदितो।सुवालधिं शंकुकर्णीं चारुशृंगां मनोरमां।पुष्टायतशिरोग्रीवां विस्मितः सोभिवीक्षतां।
अभिनंद्य स तां राजन्नंदिनीं गाधिनंदनः।अब्रवीच्च भृशं तुष्टः स राजा तमृषिं तदा।अर्बुदेन गवां ब्रह्मन्मम
राज्येन वा पुनः।नंदिनीं संप्रयच्छस्व भुंक्ष्व राज्यं महामुने वसिष्ठ उ देवतातिथिपित्रर्थमाज्यार्थं च
पयस्विनी।अदेया नंदिनीयं चे राज्येनापि तवानघ विश्वामित्र उ क्षत्रियोहं भवान्विप्रस्तपःस्वाध्या
यसाधकः।ब्राह्मणेषु कुतो वीर्यं प्रशांतेषु धृतात्मसु।अर्बुदेन गवां यस्त्वं न ददासि ममेप्सितं।स्वधर्मं न
प्रहास्यामि नेष्यामि च बलेन गां वसिष्ठ उ बलस्थश्चासि राजा च बाहुवीर्यश्च क्षत्रियः।यथेच्छ
सि तथा क्षिप्रं कुरु मा त्वं विचारय गंधर्व उ एवमुक्तस्तदा पार्थ विश्वामित्रो बलादिव।हंसचंद्रप्रतीका
शां नंदिनीं तां जहार गां।कशादंडप्ररुदितां काल्यमानामितस्ततः।हंभायमाना कल्याणी वसिष्ठस्याथ २६०
नंदिनी।आगम्याभिमुखी पार्थ तस्थौ भगवदुन्मुखी।भृशं च ताड्यमाना वै न जगामाश्रमात्तत वसिष्ठ
उवाच शृणोमि ते रवं भद्रे विनदंत्याः पुनः पुनः।किं कर्तव्यं मया तत्र क्षमावान्ब्राह्मणो ह्यहं॥ ॥
गंधर्व उ साभयान्नंदिनी तेषां बलानां भरतर्षभ।विश्वामित्रभयोद्विग्ना वसिष्ठं समुपागमत्॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

गौरुवाच कषाग्रदंडाभिहतांक्रोशंतीमामनाथवत्। विश्वामित्रबलैर्घोरैर्भगवन्किमुपेक्षसे ॥
गंधर्व उ॰ नंदिन्यामेवक्रंदंत्यां धर्षितायां महामुनिः न चुक्षुभे न धैर्याच्च चचाल धृतव्रतः व
सिष्ठ उ॰ क्षत्रियाणां बलं तेजो ब्राह्मणानां क्षमा बलं। क्षमा मां भजते तस्माद्गम्यतां यदि रोचते नंदि
न्युवाच किन्नु त्यक्तास्मि भगवन्यदेवं त्वं प्रभाषसे। अत्यक्ताहं त्वया ब्रह्मन्नेतुं शक्या न वै बलात्॥ ॥
वसिष्ठ उ॰ न त्वां त्यजामि कल्याणि स्थीयतां यदि शक्यते। दृढेन दाम्ना बद्ध्वैष वत्सस्ते ह्रियते बलात्
गंधर्व उ॰ स्थीयतामिति तच्छ्रुत्वा वसिष्ठस्य पयस्विनी। ऊर्ध्वांचितशिरोग्रीवा प्रबभौ रौद्रदर्शना। क्रोध
रक्तेक्षणा सा गौर्हंभारवघनस्वना। विश्वामित्रस्य तत्सैन्यं व्यद्रावयत सर्वशः। कषाग्रदंडाभिहता का
ल्यमाना ततस्ततः। क्रोधरक्तेक्षणा क्रोधं भूय एव समाददे। आदित्य इव मध्याह्ने क्रोधदीप्तवपुर्बभौ। अं
गारवर्षं मुंचंती मुहुर्वालधितो महत्। असृजत्पह्लवान्पुच्छात्प्रस्रवाद्द्राविडाञ्छकान्। मूत्रतश्चासृजच्चापि
शबरांश्चैव पार्श्वतः। पौंड्रान्किरातान्यवनान्सिंहलान्बर्बरान्खसान्। चिबुकांश्च पुलिंदांश्च चीनान्हूणान्
सकेरलान्। ससर्ज फेनतः सा गौर्म्लेच्छान्बहुविधानपि। तैर्विसृष्टैर्महासैन्यैर्नानाम्लेच्छगणैस्तदा। नानाव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० रणसंछन्नैर्नानायुधधरैस्तथा। अवाकीर्यत संरब्धैर्विश्वामित्रस्य पश्यतः। एकैकश्च तदा योधः पंचभिः स
२६१ प्तभिर्वृतः। अस्त्रवर्षेण महता वध्यमानं बलं तदा। प्रभग्नं सर्वतस्त्रस्तं विश्वामित्रस्य पश्यतः। नच प्राणैर्वि
युज्यंते केचित्तत्रापि सैनिकाः। विश्वामित्रस्य संक्रुद्धैर्वासिष्ठैर्भरतर्षभ। सा गौः तत्सकलं सैन्यं कालयामा
स दूरतः। विश्वामित्रस्य तत्सैन्यं काल्यमानं त्रियोजनं। क्रोशमानं भयोद्विग्नं त्रातारं नाध्यगच्छत। दृष्ट्वा तन्म
हदाश्चर्यं ब्रह्मतेजोभवं तदा। विश्वामित्रः क्षत्रभावान्निर्विण्णो वाक्यमब्रवीत्। धिग्बलं क्षत्रियबलं ब्रह्म
तेजोबलं बलं। बलाबलं विनिश्चित्य तप एव परं बलं। स राज्यं स्फीतमुत्सृज्य तां च दीप्तां नृपश्रियं। भोगां
श्च पृष्ठतः कृत्वा तपस्येव मनो दधे। स गत्वा तपसा सिद्धिं लोकान्विष्टभ्य तेजसा। तताप सर्वान्दीप्तौजा ब्रा
ह्मणत्वमवाप्तवान्। अपिबच्च ततः सोममिंद्रेण सह कौशिकः॥ इत्यादिपर्वणि वासिष्ठे १६९ २६१
गंधर्व उ कल्माषपाद इत्येवं लोके राजा बभूव ह। इक्ष्वाकुवंशजः पार्थ तेजसासदृशो भुवि। स कदाचिद्व
नं राजा मृगयां निर्ययौ पुरात्। मृगान्विध्यन्वराहांश्च चचार रिपुमर्द्दनः। तस्मिन्वने महाघोरे खड्गांश्च ब
हुशो हनत्। हत्वा च सुचिरं श्रांतो राजा निववृते ततः। अकामयत्तं याज्यार्थे विश्वामित्रः प्रतापवान्। स तु रा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

जा महात्मानं वासिष्ठमृषिसत्तमं । तृष्णार्त्तश्च क्षुधार्त्तश्च एकायनगतः पथि । अपश्यदजितः संख्ये मुनिं
प्रतिमुखागतं । शक्तिं नाम महाभागं वसिष्ठकुलवर्द्धनं । ज्येष्ठं पुत्रं पुत्रशताद्वसिष्ठस्य महात्मनः । अप
गच्छ पथोस्माकमित्येवं पार्थिवोऽब्रवीत् । तथा ऋषिरुवाचैनं सांत्वयन् श्लक्ष्णया गिरा । मम पंथा महारा
ज धर्म एष सनातनः । राज्ञा सर्वेषु धर्मेषु देयः पंथा द्विजातये । एवं परस्परं तौ तु पथोर्थं वाक्यमूचतुः ।
अपसर्पापसर्पेति वागुत्तरमकुर्वतां । ऋषिस्तु नापचक्राम तस्मिन्धर्मपथे स्थितः । नापि राजा मुनेर्मा
नात्क्रोधाच्चाथ जगाम ह । अमुंचंतं तु पंथानं तमृषिं नृपसत्तमः । जघान कशया मोहात्तदा राक्षसव
न्मुनिं । कशाप्रहाराभिहतस्ततः स मुनिसत्तमः । तं शशाप नृपश्रेष्ठं वासिष्ठः क्रोधमूर्छितः । हंसि राक्ष
सवद्यस्माद्राजापसद तापसं । तस्मात्त्वमद्य प्रभृति पुरुषादो भविष्यति । मनुष्यपिशिते सक्तश्चरिष्य
सि महीमिमां । गच्छ राजाधमेत्युक्तः शक्तिना वीर्यशक्तिना । ततो याज्यनिमित्तं तु विश्वामित्रवसिष्ठयोः
। वैरमासीत्तदा तं तु विश्वामित्रोन्वपद्यत । तयोर्विवदतोरेवं समीपमुपचक्रमे । ऋषिरुग्रतपाः पार्थ वि
श्वामित्रः प्रतापवान् । ततः स बुबुधे पश्चात्तमृषिं नृपसत्तमः । ऋषेः पुत्रं वसिष्ठस्य वसिष्ठमिव तेजसा ।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अंतर्द्धीयततोत्मानंविश्वामित्रोपिभारत।तावुभावभिचक्रामचिकीर्षन्नात्मनःप्रियं।सतुशप्तस्तदाते
आ०प० नशक्त्रिणावैनृपोत्तमः।जगामशरणंशक्तिंप्रसादयितुमर्हयन्।तस्यभावंविदित्वासनृपतेःकुरुसत्त
२६२ म।विश्वामित्रस्ततोरक्षःआदिदेशनृपंप्रति।शापात्तस्यतुविप्रर्षेर्विश्वामित्रस्यचाज्ञया।राक्षसःकिंकरोना
मविवेशनृपतिंतदा।रक्षसातंगृहीतंतुविदित्वामुनिसत्तमः।विश्वामित्रोप्यपक्रामतस्माद्देशादरिंद
म।ततःसनृपतिस्तेनरक्षसांतर्गतेनवै।बलवत्पीडितःपार्थनान्वबुध्यतकिंचन।ददर्शाथद्विजःकश्चि
द्राजानंप्रस्थितंवनं।अयाचतक्षुधापन्नःसमांसंभोजनंतदा।तमुवाचाथराजर्षिर्द्विजंमित्रसहस्तदा।
आस्स्वब्रह्मंस्त्वमत्रैवमुहूर्त्तंप्रतिपालयन्।निवृत्तःप्रतिदास्यामिभोजनंतेयथेप्सितं।इत्युक्त्वाप्रययौ
राजातस्थौचद्विजसत्तमः।ततोराजापरिक्रम्ययथाकामंयथासुखं।निवृत्तोन्तःपुरंपार्थप्रविवेशम २६२
हामनाः।ततोर्द्धरात्रउत्थायसूदमानाय्यसत्वरं।उवाचराजासंस्मृत्यब्राह्मणस्यप्रतिश्रुतं।गच्छामुष्मि
न्वनोद्देशेब्राह्मणोमांप्रतीक्षते।अन्नार्थीत्वंतमन्नेनसमांसेनोपपादय गं१८३० एवमुक्तस्त
तःसूदःसोनासाद्यामिषंक्वचित्।निवेदयामासतदातस्मैराज्ञेव्यथान्वितः।राजातुरक्षसाविष्टःसू

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्वमाहगतव्यथः।अप्येनंनरमांसेनसूदयेतिपुनःपुनः।तथेत्युक्त्वाततःसूदःसंस्थानंवध्यघातिनां।
गत्वाजहारत्वरितोनरमांसमपेतभीः।सततत्संस्कृत्यविधिवदन्नोपहितमाशुवै।तस्मैप्रादाद्ब्राह्मणायक्षु
धितायतपस्विने।ससिद्धचक्षुषादृष्ट्वातदन्नंद्विजसत्तमः।अभोज्यमिदमित्याहक्रोधपर्याकुलेक्षणः।
ब्राह्मणउ यस्मादभोज्यमन्नंतेददातिसनृपाधमः।तस्मात्तस्यैवमूढस्यभविष्यत्यत्रलोलुपा।स
क्तोमानुषमांसेषुयथोक्तःशक्तिनापुरा।उद्वेजनीयोभूतानांचरिष्यतिमहीमिमां।द्विरनुव्याहृतेराज्ञः
सशापोबलवानभूत्।रक्षोबलसमाविष्टोविसंज्ञश्चाभवन्नृपः।ततःसनृपतिश्रेष्ठोरक्षसापहृतेन्द्रियः।
उवाचशक्तिंतंदृष्ट्वानचिरादिवभारत।यस्मादसदृशःशापःप्रयुक्तोयंमयित्वया।तस्मात्त्वत्तःप्रवर्तिष्ये
खादितुंमानुषानिह।एवमुक्त्वाततःसद्यस्तंप्राणैर्विप्रयुज्यच।शक्तिणंभक्षयामासव्याघ्रःपशुमिवेप्सि
तं।शक्तिणंतुमृतंदृष्ट्वाविश्वामित्रःपुनःपुनः।वसिष्ठस्यैवपुत्रेषुतद्रक्षःसंदिदेशह।सतान्शक्त्यवरान्पु
त्रान्वसिष्ठस्यमहात्मनः।भक्षयामाससंक्रुद्धःसिंहःक्षुद्रमृगानिव।वसिष्ठोघातितान्श्रुत्वाविश्वामित्रेण
तान्सुतान्।धारयामासतंशोकंमहाद्रिरिवमेदिनीं।चक्रेचात्मविनाशायबुद्धिंसमुनिसत्तमः।नत्वेवकौशि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कोष्ठेदंमेनेमतिमतांवरः।समेरुकूटादात्मानंमुमोचभगवानृषिः।गिरेस्तस्यशिलायांचतूलराशा
विवापतत्।नममारचपातेनसयदातेनपांडव।तदाग्निंसमिद्धंभगवान्संविवेशमहावने।तंतदासुसमि
द्धोपिनदहत्कृताशनः।दीप्यमानोप्यमित्रघ्न शीतोग्निरभवत्ततः।ससमुद्रमभिप्रेक्ष्यशोकाविष्टोम
हामुनिः।बद्ध्वाकंठेशिलांगुर्वींनिपपाततदंभसि।ससमुद्रोर्मिवेगेनस्थलेन्यस्तोमहामुनिः।जगामस
ततःखिन्नःपुनरेवाश्रमंप्रति इत्यादिपर्वणिवासिष्ठे १७ गंधर्वे ६ ततोदृष्ट्वाश्रमप
दंरहितंतैःसुतैर्मुनिः।निर्जगामसुदुःखार्तःपुनरप्याश्रमात्ततः।सोपश्यत्सरितंपूर्णांप्रावृट्कालेनवां
भसा।हृत्वाद्रुमान्बहुविधान्पार्थहरंतींतीरजान्बहून्।अथचिंतांसमापेदेपुनःकौरवनंदन।अंभस्यस्यानिम
ज्जेयमितिदुःखसमन्वितः।ततःपाशैस्तदात्मानंगाढंबध्वामहामुनिः।तस्याजलेमहानद्यानिममज्जसु
दुःखितः।अथछित्वानदीपाशांस्तस्यारिबलसूदन।स्थलस्थंतमृषिंकृत्वाविपाशंसमवासृजत्।उत्तता
रततःपाशैर्विमुक्तःसमहानृषिः।विपाशेतिचनामास्यानद्याश्चक्रेमहानृषिः।शोकेबुद्धिंतदाचक्रेनचैक
त्रव्यतिष्ठत।सोगच्छत्पर्वतांश्चैवसरितश्चसरांसिच।दृष्ट्वासपुनरेवर्षिर्नदींहैमवतींतदा।चंडग्राहवतींभी २६३

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मंतस्याः स्रोतस्यपातयत। सा तमग्निसमं विप्रमनुचिंत्य सरिद्वरा। शतधा विद्रुता यस्मात् शतद्रुरिति विश्रु
ता। ततः स्थलगतं दृष्ट्वा तत्राप्यात्मानमात्मना। मर्तुं न शक्यामीत्युक्त्वा पुनरेवाश्रमं ययौ। स गत्वा विविधांश्चै
लान् देशान् वृक्षांश्च विविधांस्तथा। अदृश्यंत्याख्यया वध्वा ह्याश्रमे त्वनुसृतोऽभवत्। अथ सुश्राव संगत्या वेदाध्ययन
निस्वनं। पृष्ठतः परिपूर्णार्थं षड्भिरंगैरलंकृतं। अनुव्रजति कोऽन्वेष मामित्येवाथ सोऽब्रवीत्। अहमित्यदृशं
तीमं सा स्नुषा प्रत्यभाषत। शक्तेर्भार्या महाभागा तपोयुक्ता तपस्विनी॥ वसिष्ठउ ॥ पुत्रिकस्यैष सां
गस्य वेदस्याध्ययनस्वनः। पुरा सांगस्य वेदस्य शक्तेरिव मया श्रुतः॥ अदृश्यंत्युवाच अयं कुक्षौ
समुत्पन्नः शक्तेर्गर्भः सुतस्य ते। समा द्वादश तस्येह वेदानभ्यस्यतो मुने॥ गंधर्वउ एवमुक्तस्तया हृष्टो व
सिष्ठः श्रेष्ठभागृषिः। अस्ति संतानमित्युक्त्वा मृत्योः पार्थ न्यवर्त्तत। ततः प्रतिनिवृत्तः स तया वध्वा सहानघ। कल्मा
षपादमासीनं ददर्श विजने वने। स तु दृष्ट्वैव तं राजा क्रुद्ध उत्थाय भारत। आविष्टो रक्षसोग्रेण इयेषात्तुं तदा मुनिं।
अदृश्यंती तु तं दृष्ट्वा क्रूरकर्म्माणमग्रतः। भयसंविग्नया वाचा वसिष्ठमिदमब्रवीत्। असौ मृत्युरिवोग्रेण दंडेन
भगवन्नितः। प्रगृहीतेन काष्ठेन राक्षसोऽभ्येति दारुणः। तं निवारयितुं शक्तो नान्योऽस्ति भुवि कश्चन। त्वदृतेघम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२६४

हाभागसर्व्ववेदविदांवरः।पाहिमांभगवन्पापादस्माद्दारुणदर्शनात्।राक्षसोयमिहाभ्येत्तुवैनूनमावांसमीह
ते॥ वसिष्ठउ ॥माभैः पुत्रिनभेतव्यंराक्षसात्तुकथंचन।नैतद्रक्षोभयंयस्मात्पश्यसित्वमुपस्थितं।रा
जाकल्माषपादोयंवीर्यवान्प्रथितोभुवि।सएषोस्मिन्वनोद्देशेनिवसत्यतिभीषणः गंधर्वउ तमाप
तंतंसंप्रेक्ष्यवसिष्ठोभगवानृषिः।वारयामासतेजस्वीहुंकारेणैवभारत।मंत्रपूतेनचपुनःसतमभ्युक्ष्यवारिणा
।मोक्षयामासवैशापात्तस्माद्घोरान्नराधिपं।सहिद्वादशवर्षाणिवसिष्ठस्यैवतेजसा।ग्रस्तआसीद्गृहेणेवपर्व
कालेदिवाकरः।रक्षसाविप्रमुक्तोथसनृपस्तद्वनंमहत्।तेजसारंजयामाससंध्याभ्रमिवभास्करः।प्रतिल
भ्यततःसंज्ञामभिवाद्यकृतांजलिः।उवाचनृपतिःकालेवसिष्ठमृषिसत्तमं।सौदासोहंमहाभागयाज्यस्तेमु
निसत्तम।अस्मिन्कालेयदिष्टंतेब्रूहिकिंकरवाणिते वसिष्ठउ वृत्तमेतद्यथाकालंगच्छराज्यंप्रशाधि २६४
वै।ब्राह्मणांस्तुमनुजेंद्रमावमंस्थाःकदाचन राजोवाच नावमंस्येमहाभागकदाचिद्ब्राह्मणर्षभान्।त्व
न्निदेशेस्थितःसम्यक्पूजयिष्याम्यहंद्विजान्।इक्ष्वाकूणांचयेनाहमनृणःस्यांद्विजोत्तम।तत्त्वत्तःप्राप्तुमि
च्छामिसर्व्ववेदविदांवर।अपत्यमीप्सितंमह्यंदातुमर्हसिसत्तम।शीलरूपगुणोपेतमिक्ष्वाकुकुलवृद्धये॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

गंधर्व० इदानीसेवतंतत्रराजानंप्रत्युवाचह।वसिष्ठःपरमेष्वासंसत्यसंधोद्विजोत्तमः।ततःप्रतिगतेका
लेवसिष्ठःसहतेनवै।ख्याततांपुरीमिमांलोकेष्वयोध्यामनुजेश्वर।तंप्रजाःप्रतिमोदंत्यःसर्वाःप्रत्युद्गताःस
दा।विपाप्मानंमहात्मानंदिवौकसइवेश्वरं।सुचिरायमनुष्येंद्रोनगरींपुण्यलक्षणां।विवेशसहितस्तेनव
सिष्ठेनमहर्षिणा।ददृशुस्तंमहीपालमयोध्यावासिनोजनाः।पुरोहितेनसहितंदिवाकरमिवोदितं।सचतां
पूरयामासलक्ष्म्यालक्ष्मीवतांवरः।अयोध्यांव्योमशीतांशुःशरत्कालइवोदितः।संसिक्तमृष्टपंथानंपता
काध्वजशोभितं।मनःप्रह्लादयामासतस्यतत्पुरमुत्तमं।तुष्टपुष्टजनाकीर्णा सापुरीकुरुनंदन।अशोभ
ततदातेनशक्रेणेवामरावती।ततःप्रविष्टेराजर्षौतस्मिंस्तत्पुरमुत्तमं।राज्ञस्तस्याज्ञयादेवीवसिष्ठमुप
चक्रमे।महर्षिःसंविदंकृत्वासंबभूवतयासह।देव्यादिव्येनविधिनावसिष्ठःश्रेष्ठभागृषिः।ततस्तस्यां
समुत्पन्नेगर्भेसमुनिसत्तमः।राज्ञाभिवादितस्तेनजगाममुनिराश्रमं।दीर्घकालेनसागर्भंसुषुवेनतुतं
यदा।तदादेव्यश्मनाकुक्षिंनिर्बिभेदयशस्विनी।ततोपिद्वादशेवर्षेसयज्ञेपुरुषर्षभः।अश्मकोनामरा
जर्षिःपौदन्यंयोन्यवेशयत् इत्यादिपर्वणिवासिष्ठे १७१ गंधर्व० आश्रमस्थाततःपु

श्री०प० त्रमदृश्यंतीव्यजायत।शक्तेःकुलकरंराजन्द्वितीयमिवशक्तिणं।जातकर्मादिकस्तस्यक्रियाःसमुनिस
२६५ त्तमः।पौत्रस्यभरतश्रेष्ठचकारभगवान्स्वयं।परासुःसयतस्तेनवसिष्ठःस्थापितोमुनिः।गर्भस्थेनत
तोलोकेपराशरइतिस्मृतः।अमन्यतसधर्मात्मावसिष्ठंपितरंमुनिः।जन्मप्रभृतितस्मिंस्तुपितरीवा
त्ववर्त्तत।सतातइतिविप्रर्षिंवसिष्ठंप्रत्यभाषत।मातुःसमक्षंकौन्तेयअदृश्यंत्याःपरंतप।तातेतिपरिपू
र्णार्थंतस्यतन्मधुरंवचः।अदृश्यंत्यश्रुपूर्णाक्षीशृण्वतीतमुवाचह।मातातततातेतिब्रूह्येनंपितरंपि
तुः।रक्षसाभक्षितस्तातततवतातोवनांतरे।मन्यसेयंतुतातेतिनैषतातस्तवानघ।आर्यएषपितातस्य न
पितुस्तवयशस्विनः।सएवमुक्तोदुःखार्त्तःसत्यवागृषिसत्तमः।सर्वलोकविनाशायमतिंचक्रेमहात्म
नाः।तंतथानिश्चितात्मानंसमहात्मामहातपाः।ऋषिर्ब्रह्मविदांश्रेष्ठोमैत्रावरुणिरन्त्यधीः।वसिष्ठोवा २६५
रयामासहेतुनायेनतच्छृणु वसिष्ठउ कृतवीर्यइतिख्यातोबभूवपृथिवीपतिः।याज्योवेदवि
दांलोकेभृगूणांपार्थिवर्षभः।सतानग्रभुजस्तातधान्येनचधनेनच।सोमांतेतर्पयामासविपुलेन
विशांपते।तस्मिन्नृपतिशार्दूलेस्वर्यातेकथंचन।बभूवतत्कुलेयानांद्रव्यकार्यमुपस्थितं।भृगूणांतु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

घनंज्ञात्वाराजानःसर्वएवते।याचिष्णवोभिजग्मुस्तांस्ततोभार्गवसत्तमान्॥भूमौतुनिदधुःकेचित्तेषांवि
त्तंयथेप्सितं।क्षत्रियाणांतदातातकारणांतरदर्शनात्॥ततोमहीतलंतातक्षत्रियेणयदृच्छया।खनता
धिगतंवित्तंकेनचिद्भृगुवेश्मनि।तद्वित्तंददृशुःसर्वेसमेताःक्षत्रियर्षभाः॥अवमन्यततःक्रोधाद्भृगूंस्तां
श्शरणागतान्।निजघ्नुःपरमेष्वासाःसर्वांस्तान्निशितैःशरैः॥आगर्भादवकृन्तंतश्चेरुःसर्वांवसुंधरां।
ततउच्छिद्यमानेषुभृगुष्वेवंभयात्तदा।भृगुपत्न्योगिरिंदुर्गंहिमवंतंप्रपेदिरे॥तासामन्यतमागर्भंभया
द्दध्रेमहौजसं।ऊरुणैकेनवामोरुर्भर्तुःकुलविवृद्धये॥तद्गर्भमुपलभ्याशुब्राह्मणीयाभयार्दिता।गत्वैका
कथयामासक्षत्रियाणामुपह्वरे॥ततस्तेक्षत्रियाजग्मुस्तंगर्भंहंतुमुद्यताः॥ददृशुर्ब्राह्मणींतेथदीप्यमानां
स्वतेजसा॥अथगर्भःसभित्त्वोरुंब्राह्मण्यानिर्जगामह।मुष्णन्दृष्टीःक्षत्रियाणांमध्याह्नइवभास्करः॥त
तश्चक्षुर्विहीनास्तेगिरिदुर्गेषुबभ्रमुः॥ततस्तेमोहमापन्नाराजानोनष्टदृष्टयः।ब्राह्मणींशरणंजग्मुर्दृष्ट्य
र्थंतामनिंदितां॥ऊचुश्चैनांमहाभागांक्षत्रियास्तेविचेतसः॥ज्योतिःप्रहीणादुःखार्ताःशांतार्चिषइवाग्नयः॥
भगवत्याःप्रसादेनगच्छेत्क्षत्रंसचक्षुषं।उपारम्यचगच्छेमसहिताःपापकर्मिणः॥सपुत्रात्वंप्रसादंनःकर्तु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०पु० मर्हसि शोभने। पुनर्हि प्रसादेन राज्ञः संत्रातुमर्हसि   इत्यादि पर्वण्योर्वे   १७२   ब्राह्मण्योवा
२६६ च   नाहं गृह्णामि वस्तात दृष्टिं क्रोधास्मि रुषान्विता। अयं तु भार्गवो नूनमूरुजः कुपितो ध्रुवः। तेन चक्षूं
षि वस्तात व्यक्तं कोपान्महात्मना। स्मरता निहतान्बंधून्वादत्तानि न संशयः। गर्भानपि यदा पूर्वं भृगूणां
घ्नत पुत्रकाः। तदायमूरुणा गर्भो मया वर्षशतं धृतः। षडंगश्चाखिलो वेद इमं गर्भस्थमेव ह। विवेश भृ
गुवंशस्य भूयः प्रियचिकीर्षया। सोयं पितृवधाद्व्यक्तं क्रोधाद्वो हंतुमिच्छति। तेजसा तस्य दिव्येन चक्षूंषि
मुषितानि वः। तमिमं तात याचध्वमौर्वं मम सुतोत्तमं। अयं वः प्रणिपातेन तुष्टो दृष्टीः प्रमोक्ष्यति   व
सिष्ठ उवाच   एवमुक्तास्ततः सर्वे राजानस्ते तमूरुजं। ऊचुः प्रसीदेति तदा प्रसादं च चकार सः। अनेनैव
च विख्यातो नाम्ना लोकेषु सत्तमः। स और्व इति विप्रर्षिरूरुं भित्वा व्यजायत। चक्षूंषि प्रतिलब्ध्वा च प्रति २६६
जग्मुस्ततो नृपाः। भार्गवस्तु मुनिर्मेने सर्वलोकपराभवं। स चक्रे तात लोकानां विनाशाय महामनाः। स
र्वेषामेव कार्त्स्न्येन मनः प्रवणमात्मनः। इच्छन्नपचितिं कर्तुं भृगूणां भृगुनंदनः। सर्वलोकविनाशाय तपसा
महतैधितः। तापयामास तांल्लोकान्सदेवासुरमानुषान्। तपसोग्रेण महता नंदयिष्यन्पितामहान्तात

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नस्तंपितरस्तातविज्ञायकुरुनंदनं।पितृलोकादुपागम्यसर्वेऊचुरिदंवचः पितरऊचुः और्व्व
दृष्टःप्रभावस्तेतपसोग्रस्यपुत्रक।प्रसादंकुरुलोकानांनियच्छक्रोधमात्मनः।नानीशैर्हितदातातभृगुभि
र्भावितात्मभिः।वधोह्युपेक्षितःसर्वैःक्षत्रियाणांविहिंसतां।आयुषाविप्रकृष्टेनयदानःखेदआविशत्।तात
दास्माभिर्वधस्तातक्षत्रियैरीप्सितःस्वयं।निखातंयच्चवैवित्तंकेनचिद्भृगुवेश्मनि।वैरायैवतदान्यस्तंक्ष
त्रियान्कोपयिष्णुभिः।किंहिवित्तेननःकार्यंस्वर्गेप्सूनांद्विजोत्तम।यदास्माकंधनाध्यक्षःप्रभूतंधनमाहर
त्।यदातुमृत्युरादातुंननःशक्नोतिसर्वशः।तदास्माभिरयंदृष्टउपायस्तातसंमतः।आत्महाचपुमांस्ता
तनलोकांल्लभतेशुभान्।ततोस्माभिःसमीक्ष्यैवंनात्मनात्मानिपातितः।नचैतन्नःप्रियंतातयदिदंक
र्तुमिच्छसि।नियच्छेदंमनःपापात्सर्वलोकपराभवात्।नहिनःक्षत्रियास्तातनलोकाःसप्तचपुत्रक।दूषयं
तिनतस्तेजःक्रोधमुत्पतितंजहि इत्यादिपर्वणिऔर्वे ७३ और्वउ० उक्तवानस्मियत्क्रो
धात्प्रतिज्ञांपितरस्तदा।सर्वलोकविनाशायनसामेवितथाभवेत्।वृथारोषप्रतिज्ञोवैनाहंभवितुमुत्सहे।
अनिस्तीर्णोहिमांरोषोदहेदग्निरिवारणिं।योहिकारणतःक्रोधंसंजातंक्षंतुमर्हति।नालंसमनुजःस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०ए० स्यरूक्त्रिवर्गंपरिरक्षितुं।असिष्टानांनियंताहिशिष्टानांपरिरक्षिता।स्थानेरोषःप्रयुक्तःस्यान्नृपैःस
२६७ र्वैर्जिगीषुभिः।अश्रौषमहमूरुस्थोगर्भशय्यागतस्तदा।आरावंमातृवर्गस्यभृगूणांक्षत्रियैर्वधे।सं
हारोहियदालोकेभृगूणांक्षत्रियाधमैः।आगर्भोच्छेदनाक्रांतस्तदामांमन्युराविशत्।संपूर्णशोकाः
किलमेमातरःपितरस्तथा।भयात्सर्वेषुलोकेषुनाधिजग्मुःपरायणं।तान्भृगूणांयदादारान्कश्चि
न्नाभ्युपपद्यत।मातातदादधारेयमूरुणैकेनमांशुभा।प्रतिषेद्धाहिपापस्ययदालोकेषुविद्यते।तदा
सर्वेषुलोकेषुपापकृन्नोपपद्यते।यदातुप्रतिषेद्धारंपापोनलभतेक्वचित्।तिष्ठंतिबहवोलोकेतदा
पापेषुकर्मसु।जानन्नपिचयःपापंशक्तिमान्ननियच्छति।ईशःसन्सोपितेनैवकर्मणासंप्रयुज्यते
।राजभिश्चेश्वरैश्चैवयदिवैपितरोमम।शक्तैर्नशकितात्रातुमिष्टंमत्वेहजीवितं।अतएषामहंक्रुद्धो २६७
लोकानामीश्वरोद्यवै।भवतांचवचोनालमहंसमभिवर्त्तितुं।ममापिचभवेदेवमीश्वरस्यसतोमहत्।
उपेक्षमाणस्यपुनर्लोकानांकिल्बिषाद्भयं।यश्चायंमन्युजोमेग्निर्लोकानादातुमिच्छति।दहेदेषचमा
मेवनिगृहीतःस्वतेजसा।भवतांचविजानामिसर्वलोकहितेप्सुतां।तस्माद्विधद्ध्वंयच्छ्रेयोलोकानांम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

चेश्वराः पितरऊचुः यएषमन्युजस्तेग्निर्लोकानादातुमिच्छति। अप्सुतंमुंचभद्रंतेलोका
ह्यप्सुप्रतिष्ठिताः। आपोमयाः सर्व्वरसाः सर्व्वमापोमयंजगत्। तस्मादप्सुविमुंचेमंक्रोधाग्निंद्विजसत्त
म। अयंतिष्ठतुतेविप्रयदीच्छसिमहोदधौ। मन्युजोग्निर्दहन्नापोलोकाह्यापोमयाःस्मृताः। एवंसत्यप्र
तिज्ञस्त्वंतथानघभविष्यसि। नचैवंसामरालोकागमिष्यंतिपराभवं वसिष्ठउ ततस्तंक्रोधजं
तातऔर्व्वोग्निंवरुणालये। उत्ससर्ज्जसचैवापउपयुंक्तेमहोदधौ। तस्मात्त्वमपिभद्रंतेनलोकान्हंतुम
र्हसि। पराशरपरांल्लोकान्जानन्ज्ञानवतांवरः इत्यादिपर्वणि १७४ गंधर्वेन्
एवमुक्तःसविप्रर्षिर्वसिष्ठेनमहात्मना। न्ययच्छदात्मनःक्रोधंसर्व्वलोकपराभवात्। ईजेवसमहातेजाः
सर्व्ववेदविदांवरः। ऋषीराक्षससत्रेणशाक्तेयोथपराशरः। ततोवृद्धांश्चबालांश्चराक्षसान्समहामु
निः। ददाहविततेयज्ञेशक्तेर्वधमनुस्मरन्। नहितंवारयामासवसिष्ठोरक्षसांवधात्। द्वितीयामस्यमा
भूंक्षंप्रतिज्ञामितिनिश्चयात्। त्रयाणांपावकानांवसत्रेतस्मिन्महामुनिः। आसीत्पुरस्ताद्दीप्तानांचतु
र्थइवपावकः। तेनयज्ञेनशुभ्रेणहूयमानेनशक्तितः। तद्विदीपितमाकाशंसूर्येणेवघनात्यये। तंव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सिष्ठादयः सर्वे मुनयस्तत्र मेनिरे। तेजसा दीप्यमानं वै द्वितीयमिव भास्करं। ततः परमदुःप्रापमन्यैरकोषि
रुदारधीः। समापिपयिषुः सत्रं तमत्रिः समुपागमत्। तथा पुलस्त्यः पुलहः क्रतुश्चैव महाक्रतुः। तत्राजग्मु
रमित्रघ्न रक्षसां जीविते प्सया। पुलस्त्यस्तु वधात्तेषां रक्षसां भरतर्षभ। उवाचेदं वचः पार्थ पराशरमरिंद
मं। कच्चित्तातापविघ्नं ते कच्चिन्नंदसि पुत्रक। अजानतामदोषाणां सर्वेषां रक्षसां वधात्। प्रजोच्छेदमिमं म
ह्यं न हि कर्तुं त्वमर्हसि। नैष तात द्विजातीनां धर्मो दृष्टस्तपस्विनां। शम एव परो धर्मस्तमाचर पराशर। शक्ति
वा पि हि धर्मज्ञं नातिक्रांतुमिहार्हसि। प्रजायाश्च ममोच्छेदं न चैवं कर्तुमर्हसि। शापाद्धि शक्तेर्वासिष्ठ तदा
तदुपपादितं। आत्मजेन स दोषेण शक्तिर्नीतस्ततो दिवं। न हि तं राक्षसः कश्चिच्छक्तो भक्षयितुं मुने। आत्मनै
वात्मनस्तेन सृष्टो मृत्युस्तदाभवत्। निमित्तमात्रस्तत्रासीद्विश्वामित्रः पराशर। राजा कल्माषपादश्च दिव २६८
मारुह्य मोदते। ये च शक्त्यवराः पुत्रा वसिष्ठस्य महामुनेः। ते च सर्वे मुदा युक्ता मोदंते सहिताः सुरैः। सर्वमे
तद्वसिष्ठस्य विदितं वै महामुने। रक्षसां च समुच्छेद एष तात तपस्विनां। निमित्तभूतस्त्वं चात्र क्रतौ वासि
ष्ठनंदन। स सत्रं मुंच भद्रं ते समाप्तमिव मस्तु ते गंधर्व उ एवमुक्तः पुलस्त्येन वसिष्ठेन च धीमता।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तदासमापयामाससत्त्रंशाक्तोमहामुनिः॥सर्वंराक्षससत्त्रायसंभृतंपावकंतदा।उत्तरेहिमवत्पार्श्वेउत्स
सर्ज्जमहावने।सतत्राद्यापिरक्षांसिवृक्षानश्मनएवच।भक्षयन्दृश्यतेवह्निःसदापर्वणिपर्वणि ६
स्वादिपर्वण्यपौर्वंसमाप्तम् १७५ अर्जुनउ० राज्ञाकल्माषपादेनगुरौब्रह्मविदांवरे।कार
णंकिंपुरस्कृत्यभार्यावैसन्नियोजिता।जानतावैपरंधर्मंवसिष्ठेनमहात्मना।अगम्यागमनंकस्मात्कृतं
तेनमहर्षिणा।अधर्मिष्ठंवसिष्ठेनकृतंचापिपुरासखे।एतन्मेसंशयंसर्वंछेत्तुमर्हसिपृच्छतः॥ गंध
र्वउवाच धनंजयनिबोधेदंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि।वसिष्ठंप्रतिदुर्धर्षंतथामित्रसहंनृपं।कथितंतेमया
सर्वंयथाशप्तःसपार्थिवः।शक्तिनाभरतश्रेष्ठवासिष्ठेनमहात्मना।सतुशापवशंप्राप्तःक्रोधपर्याकुले
क्षणः।निर्जगामपुराद्राजासहदारःपरंतपः।अरण्यंनिर्जनंगत्वासदारःपरिचक्रमे।नानामृगगणाकीर्णं
नानासत्वसमाकुलं।नानागुल्मलताच्छन्नंनानाद्रुमसमावृतं।अरण्यंघोरसन्नादंशापग्रस्तःपरिभ्रमन्स
कदाचित्क्षुधाविष्टोमृगयन्भक्षमात्मनः।ददर्शसुपरिक्लिष्टःकस्मिंश्चिद्वननिर्झरे।ब्राह्मणंब्राह्मणींचैव
मिथुनायोपसंगतौ।तौतंवीक्ष्यसुवित्रस्तावकृतार्थौप्रधावितौ।तयोःप्रद्रवतोर्विप्रंजग्राहनृपतिर्बला

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ता। दृष्ट्वा गृहीतं भर्त्तारमथ ब्राह्मण्यभाषत। शृणु राजन्मम वचो यत्त्वां वक्ष्यामि सुव्रत। आदित्यवंशप्र
भवस्त्वं हि लोके परिश्रुतः। अप्रमत्तः स्थितो धर्मे गुरुशुश्रूषणे रतः। शापोपहत दुर्द्धर्ष न पापं कर्त्तुम
र्हसि। ऋतुकाले तु संप्राप्ते भर्त्रास्म्यद्य समागता। अकृतार्थाप्यहं भर्त्रा प्रसवार्थं समागता। प्रसीद नृप
तिश्रेष्ठ भर्त्तायं मे विसृज्यतां। एवं विक्रोशमानायास्तस्यास्तु स नृशंसवत्। भर्त्तारं भक्षयामास व्याघ्रो मृ
गमिवेप्सितं। तस्याः क्रोधाभिभूताया यान्यश्रूण्यपतन्भुवि। सोग्निः समभवद्दीप्तः स्तं च देशं प्रदीपयत्
। ततः सा शोकसंतप्ता भर्तृव्यसनकर्षिता। कल्माषपादं राजर्षिमशपद्ब्राह्मणी रुषा। यस्मान्ममाकृ
तार्थायास्त्वया क्षुद्र नृशंसवत्। प्रेक्षंत्या भक्षितो मेद्य प्रियो भर्त्ता महायशाः। तस्मात्त्वमपि दुर्बुद्धे म
च्छापपरिविक्षतः। पत्नीमृतावनुप्राप्य सद्यस्त्यक्ष्यसि जीवितं। यस्य चर्षेर्वसिष्ठस्य त्वया पुत्रा विनाशिताः २६९
। तेन संगम्यते भार्या तनयं जनयिष्यति। स ते वंशकरः पुत्रो भविष्यति नृपाधम। एवं शप्त्वा तु राजानं सा
तमांगिरसी शुभा। तस्यैव सन्निधौ दीप्तं प्रविवेश हुताशनं। वसिष्ठश्च महाभागः सर्वमेतदवैक्षत। ज्ञा
नयोगेन महता तपसा च परंतप। मुक्तशापश्च राजर्षिः कालेन महता ततः। ऋतुकालेपि पतितो म

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दयंत्यानिवारितः। नहि सस्मार सनृपस्तं शापं काममोहितः।६॥ सोथ वचः श्रुत्वा संभ्रांतो नृपस
त्तमः। ततः शापमनुसंस्मृत्य पर्यतप्यद्भृशं तदा। एतस्मात्कारणाद्राजा वसिष्ठं सम्प्रयोजयत्। स्वदारे
षु नरश्रेष्ठ शापदोषसमन्वितः इति महाभारते आदिपर्वणि वासिष्ठं समाप्तम् १७६
अर्जुन उ अस्माकमनुरूपो वै यः स्यात् धर्मवेदवित्। पुरोहितस्तमाचक्ष्व सर्वं हि विदितं तव ॥
गंधर्व उ यवीयान्देवलस्यैष वने भ्राता तपस्यति। धौम्य उत्कोचके तीर्थे तं वृणुध्वं यदिच्छथ वैशं
॥ ततोर्जुनो स्त्रमाग्नेयं प्रददौ तद्यथाविधि। गंधर्वाय तदा प्रीतो वचनं चेदमब्रवीत्। त्वय्येव ताव
तिष्ठं तु हया गंधर्वसत्तम। कार्यकाले ग्रहीष्यामः स्वस्ति तेस्त्विति चाब्रवीत्। तेन्योन्यमभिसंपूज्य
गंधर्वः पांडवाश्च ह। रम्याद्भागीरथीतीराद्यथाकामं प्रतस्थिरे। ततउत्कोचकं तीर्थं गत्वा धौम्याश्रमं तु
ते। तं वव्रुः पांडवा धौम्यं पौरोहित्याय भारत। तान्धौम्यः प्रतिजग्राह सर्ववेदविदां वरः। वन्येन फलमूलेन पौ
रोहित्येन चैव ह। ते समाशंसिरे लब्धां श्रियं राज्यं च पांडवाः। ब्राह्मणं तं पुरस्कृत्य पांचालीं च स्वयंवरे। पुरोहितेन
तेनाथ गुरुणा संगतास्तदा। नाथवंतमिवात्मानं मेनिरे भरतर्षभाः। स हि वेदार्थतत्वज्ञस्तेषां गुरुरुदारधीः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० तेनधर्मविदापार्थायाज्याधर्मविदाकृताः।वीरांस्तुसहितान्मेनेप्राप्तराज्यान्स्वधर्मतः।बुद्धिवीर्यबलोत्साहैर्यु
२७० क्तान्देवानिवद्विजः।कृतस्वस्त्ययनास्तेनततस्तेमनुजाधिपाः।मेनिरेसहितागंतुंपांचाल्यास्तंस्वयंवरं ॥
इत्यादिपर्वणिस्वयंवरे १७७ वैशम्० ततस्तेनरशार्दूलभ्रातरःपंचपांडवाः।प्रययुर्द्रौपदींद्रष्टुं
तंचदेशंमहोत्सवं।तेप्रयातानरव्याघ्राःसहमात्रापरंतपाः।ब्राह्मणान्ददृशुर्मार्गेगच्छतःसंगतान्बहू
न्।तऊचुर्ब्राह्मणाराजन्पांडवान्ब्रह्मचारिणः।[illegible]कभवंतोगमिष्यंतिकुतोवाभ्यागताइह
॥ युधिष्ठिरउ० आगतानेकचक्रायाःसोदर्यानेकचारिणः।भवंतोवैविजानंतुसहमात्राद्विजर्षभाः॥
ब्राह्मणाऊचुः गच्छताद्यैवपांचालान्द्रुपदस्यनिवेशने।स्वयंवरोमहांस्तत्रभविताशुमहाधनः।एकसा
र्थंप्रयाताःस्मवयंतत्रैवगामिनः।तत्रह्यद्भुतसंकाशोभवितासुमहोत्सवः।यज्ञसेनस्यदुहिताद्रुपदस्यमहा २७०
त्मनः।वेदीमध्यात्समुत्पन्नापद्मपत्रनिभेक्षणा।दर्शनीयानवद्यांगीसुकुमारीयशस्विनी।धृष्टद्युम्नस्यभ
गिनीद्रोणशत्रोःप्रतापिनः।योजातःकवचीखड्गीसशरःसशरासनः।सुसमिद्धेमहाबाहुःपावकेपावकोप
मः।स्वसातस्यानवद्यांगीद्रौपदीतनुमध्यमा।नीलोत्पलसमोगंधोयस्याःक्रोशात्प्रवातिवै।यज्ञसेनस्यच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सुतां स्वयंवरकृतलक्षणां। गच्छामश्चैव यं द्रष्टुं तं च दिव्यं महोत्सवं। राजानो राजपुत्राश्च यज्वानो भूरिदक्षिणाः।
स्वाध्यायवंतः शुचयो महात्मानो यतव्रताः। तरुणा दर्शनीयाश्च नानादेशसमागताः। महारथाः कृतास्त्राश्च
समुपैष्यंति भूमिपाः। ते तत्र विविधान्दायान्विजयार्थं नरेश्वराः। प्रदास्यंति धनं गाश्च भक्ष्यं भोज्यं च सर्वशः। प्र
तिगृह्य च तत्सर्वं दृष्ट्वा चैव स्वयंवरं। अनुभूयोत्सवं चैव गमिष्यामो यथेप्सितं। नटा वैतालिकास्तत्र नर्त्तकाः सू
तमागधाः। नियोधकाश्च देशेभ्यः समेष्यंति महाबलाः। एवं कौतूहलं कृत्वा दृष्ट्वा च प्रतिगृह्य च। सहास्माभिर्म
हात्मानः पुनः प्रतिनिवर्त्स्यथ। दर्शनीयाश्च वः सर्वे देवरूपानवस्थितान्। समीक्ष्य कृष्णा वरयेत्संगत्यैकत
मं वरं। अयं भ्राता तव श्रीमान्दर्शनीयो महाभुजः। नियुज्यमानो विजये संगत्या द्रविणं बहु॥ युधिष्ठि
र उवाच परमं भो गमिष्यामो द्रष्टुं श्वैव महोत्सवं। भवद्भिः सहिताः सर्वे कन्यायास्तं स्वयंवरं॥ ॥
इत्यादिपर्व्वणि द्रौपदीस्वयंवरे १७८ वैशं एवमुक्ताः प्रयातास्ते पांडवा जनमेजय। राज्ञा दक्षि
णपांचालान्द्रुपदेनाभिरक्षितान्। ततस्ते तु महात्मानं शुद्धात्मानमकल्मषं। ददृशुः पांडवा वीरा मुनिं द्वैपा
यनं तदा। तस्मै यथावत्सत्कारं कृत्वा तेन च सत्कृताः। कथांते चाभ्यनुज्ञाताः प्रययुर्द्रुपदक्षयां। पश्यंतो र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०ए०
२७१

मणीयानिवनानिचसरांसिच।तत्रतत्रवसंतश्च शनैर्जग्मुर्महारथाः।स्वाध्यायवंतःशुचयोमधुराःप्रि
यवादिनः।आनुपूर्व्येणसंप्राप्ताःपांचालान्पांडुनंदनाः।तेतुदृष्ट्वापुरंतच्चस्कंधावारंचपांडवाः।कुंभकार
स्यशालायांनिवासंचक्रिरेतदा।तत्रभैक्ष्यंसमाजह्रुर्ब्राह्मणींवृत्तिमाश्रिताः।तान्संप्राप्तांस्तथावीरान्ज
ज्ञिरेननराःक्वचित्।यज्ञसेनस्यकामस्तुपांडवायकिरीटिने।कृष्णांदद्यामितिसदानचैतद्विवृणोतिसः।सो
न्वेषमाणःकौंतेयपांचाल्योजनमेजय।दृढंधनुरनानम्यंकारयामासभारत।यंत्रंवैहायसंचापिकारया
मासकृत्रिमं।तेनयंत्रेणसमितंराज्ञालक्ष्यंचकारसः॥ द्रुपदउ ॥इदंसज्यंधनुःकृत्वासज्यैरभिश्च
सायकैः।अतीत्यलक्ष्यंयोवेद्धासलब्धामत्सुतामिति वैशंप इतिसद्रुपदोराजास्वयंवरमघोषय
त्।तच्छ्रुत्वापार्थिवाःसर्वेसमीयुस्तत्रभारत।ऋषयश्चमहात्मानःस्वयंवरदिदृक्षवः।दुर्योधनपुरोगा २७१
श्चसकर्णाःकुरवोनृपः।ब्राह्मणाश्चमहाभागादेशेभ्यःसमुपागमन्।तेर्चिताराजगणाद्रुपदेनमहा
त्मना।उपोपविष्टामंचेषुद्रष्टुकामाःस्वयंवरं।ततःपौरजनाःसर्वेसागरोद्धूतनिस्वनाः।शिशुमारशिरः
प्राप्यन्यविशंस्तेस्मपार्थिवाः।प्रागुत्तरेणनगराद्भूमिभागेसमेशुभे।समाजवाटःशुशुभेभरतैःसर्वतो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ष्टतः॥प्राकारपरिखोपेतोद्वारतोरणमंडितः।वितानेनविचित्रेणसर्वतःसमलंकृतः।तूर्य्यौघशतसंकी
र्णःपरार्ध्यागुरुधूपितः।चंदनोदकसिक्तश्चमाल्यदामोपशोभितः।कैलाशशिखरप्रख्यैर्नभस्थलवि
लेखिभिः।सर्वतःसंवृतःशुभ्रैःप्रासादैःसुकृतोच्छ्रयैः।सुवर्णजालसंवीतैर्मणिकुट्टिमभूषितैः।सुखा
रोहणसोपानैर्महासनपरिच्छदैः।अग्राम्यसमवच्छन्नैरगुरोत्तमवासितैः।हंसांशुवर्णैर्बहुभिरायोजन
सुगंधिभिः।असंबाधशतद्वारैःशयनासनशोभितैः।बहुधातुपिनद्धांगैर्हिमवच्छिखरैरिव।तत्रनाना
प्रकारेषुविमानेषुस्वलंकृताः।स्पर्द्धमानास्तदान्योन्यंनिषेदुःसर्वपार्थिवाः।तत्रोपविष्टान्ददृशुर्म्म
हासत्वपराक्रमान्।राजसिंहान्महाभागान्कृष्णागुरुविभूषितान्।महाप्रसादान्ब्राह्मण्यान्स्वराष्ट्रपरि
रक्षिणः।प्रियान्सर्वस्यलोकस्यसुकृतैःकर्म्मभिःशुभैः।मंचेषुचपरार्द्ध्येषुपौरजानपदाजनाः।कृष्णादर्श
नसिद्ध्यर्थंसर्वतःसमुपाविशन्।ब्राह्मणैस्तेचसहिताःपांडवाःसमुपाविशन्।ऋद्धिंपांचालराजस्यपश्यं
तस्तामनुत्तमां।ततःसमाजोववृधेसराजन्दिवसान्बहून्।रत्नप्रवालबहुलःशोभितोनटनर्त्तकैः।वर्त्त
मानेसमाजेतुरमणीयेह्निषोडशे।आप्लुतांगीसुवसनासर्वाभरणभूषिता।मालांचसमुपादायकांच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० २७२ नीस्समलंकृताः। अवतीर्णा ततो रंगं द्रौपदी भरतर्षभ। पुरोहितः सोमकानां मंत्रविद्ब्राह्मणः शुचिः। प
रिस्तीर्य्य जुहावाग्निमाज्येन विधिवत्तदा। स तर्प्पयित्वा ज्वलनं ब्राह्मणान्स्वस्ति वाच्य च। वारयामास स
र्वाणि वादित्राणि समंततः। निःशब्दे तु कृते तस्मिन्धृष्टद्युम्नो विशांपते। रंगमध्यं गतस्तत्र मेघगंभीर
या गिरा। वाक्यमुच्चैर्जगादेदं श्लक्ष्णमर्थवदुत्तमम्। इदं धनुर्लक्ष्यमिमे च बाणाः श्रृण्वंतु मे भूपतयः
समेताः। छिद्रेण यंत्रस्य समर्प्पयध्वं शरैः शितैर्व्योमचरैर्दशार्द्धैः। एतन्महत्कर्म्म करोति यो वै कुले
नरूपेण बलेन युक्तः। तस्याद्य भार्य्या भगिनी ममेयं कृष्णा भवित्री न मृषा ब्रवीमि। तानेवमुक्त्वा द्रुपद
स्य पुत्रः पश्चादिदं तां भगिनीमुवाच। नाम्ना च गोत्रेण च कर्म्मणा च संकीर्त्तयन्भूमिपतीन्समेतान्॥
इति महाभारते आदिपर्व्वणि १७९ धृष्टद्युम्नउ दुर्योधनो दुर्विषहो दुर्मुखो दुष्प्रधर्ष २७२
णः। विविंशतिर्विकर्णश्च सहो दुःशासनस्तथा। युयुत्सुर्वासुवेगश्च भीमवेगरवस्तथा। उग्रायुधो बला
कीचकरकायुर्व्विरोचनः। कुंडकश्चित्रसेनश्च सुवर्च्चाः कनकध्वजः। नंदको बाहुशाली च सुकुंडो विकट
स्तथा। एते चान्ये च बहवो धार्त्तराष्ट्रा महाबलाः। कर्णेन सहिता वीरास्त्वदर्थं समुपागताः। असंख्याता

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

महात्मानः पार्थिवाः क्षत्रियर्षभाः। शकुनिः सौबलश्चैव वृषकोथ महद्बलः। एते गांधारराजस्य सुताः
सर्वे समागताः। अश्वत्थामा च भोजश्च सर्वशस्त्रभृतां वरौ। समवेतौ महात्मानौ त्वदर्थे समलंकृतौ। वृह
तो महिमांश्चैव दंडधारश्च पार्थिवः। सहदेवजयत्सेनौ मेघसंधिश्च पार्थिवः। विराटः सहपुत्राभ्यां शंखेनै
वोत्तरेण च। वार्द्धक्षेमिः सुशर्मा च सेनाविंदुश्च पार्थिवः। सुकेतुः सहपुत्रेण सुनाम्ना च सुवर्चसा। सुचित्रः
सुकुमारश्च वृकः सत्यधृतिस्तथा। सूर्यध्वजो रोचमानो नीलः चित्रायुधस्तथा। अंशुमांश्चेकितानश्च श्रेणि
मांश्च महाबलः। समुद्रसेनपुत्रश्च चंद्रसेनः प्रतापवान्। जलसंधः पिता पुत्रौ विदंडो दंड एव च। पौंड्रको वा
सुदेवश्च भगदत्तश्च वीर्यवान्। कलिंगस्ताम्रलिप्तश्च पत्तनाधिपतिस्तथा। मद्रराजस्तथा शल्यः सह
पुत्रो महारथः। रुक्मांगदेन वीरेण तथा रुक्मरथेन च। कौरव्यः सोमदत्तश्च पुत्राश्चास्य महारथाः। सम
वेतास्त्रयः शूरा भूरिर्भूरिश्रवाः शलः। सुदक्षिणश्च कांबोजो दृढधन्वा च पौरवः। बृहद्बलः सुषेणश्च शिबि
रौशीनरस्तथा। पटच्चरनिहंता च कारुषाधिपतिस्तथा। संकर्षणो वासुदेवो रौक्मिणेयश्च वीर्यवान्। शां
बश्च चारुदेष्णश्च प्राद्युम्निः सगदस्तथा। अक्रूरः सात्यकिश्चैव उद्धवश्च महामतिः। कृतवर्मा च हार्दिक्यः

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पृथुर्विपृथुरेव च। विदूरथश्च कंकश्च शंकुश्च सगवेषणः। आशावहोनिरुद्धश्च समीकः सारिमेजयः। वीरो
वातपतिश्चैव झल्लीपिंडारकस्तथा। उशीनरश्च विक्रांतो वृष्णयस्ते प्रकीर्तिताः। भगीरथो बृहत्क्षत्रः सैं
धवश्च जयद्रथः। बृहद्रथो बाह्लिकश्च श्रुतायुश्च महारथः। उलूकः कैतवो राजा चित्रांगद शुभांगदौ। वत्स
राजश्च मतिमान् कोशलाधिपतिस्तथा। शिशुपालश्च विक्रान्तो जरासंधस्तथैव च। एते चान्ये च बहवो ना
नाजनपदेश्वराः। त्वदर्थमागता भद्रे क्षत्रियाः प्रथिता भुवि। एते भेत्स्यंति विक्रान्तास्त्वदर्थे सत्यमुत्तमं॥
विध्येत य इदं लक्ष्यं वरयेथाः शुभेद्य तं इति महाभारते आदिपर्वणि १७९ वैशम् ॥
तेऽलंकृताः कुंडलिनो युवानः परस्परं स्पर्द्धमाना नरेंद्राः। अस्त्रं बलं चात्मनि मन्यमानाः सर्वे समुत्पेतु
रुदायुधास्ते। रूपेण वीर्येण कुलेन चैव शीलेन वित्तेन च यौवनेन। समिद्धदर्पा मदवेगभिन्ना मत्ता यथ २७२
था हैमवता गजेंद्राः। परस्परं स्पर्द्धया प्रेक्षमाणाः संकल्पजेनाभिपरिप्लुतांगाः। कृष्णा ममैवेत्यभिभाष
णा — नृपासनेभ्यः सहसोदतिष्ठन्। ते क्षत्रियाः रंगगताः समेता जिगीषमाणा द्रुपदात्मजां तां। चक्रा
न्निरे पर्वतराजकन्यामुमां यथा देवगणाः समेताः। कंदर्पमार्गणाभिनिपीडितांगाः कृष्णागतैस्ते हृदये

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्नरेंद्राः रंगावतीर्णाद्द्रुपदात्मजार्थं हृष्टं प्रचक्रुः सुहृदोपि तत्र। अथाययुर्देवगणा विमानै रुद्रादित्या
वसवो थाश्विनौ च। साध्याश्च सर्वे मरुतस्तथैव यमं पुरस्कृत्य धनेश्वरं च। दैत्याः सुपर्णाश्च महोरगाश्च
देवर्षयो गुह्यकाश्चारणाश्च। विश्वावसुर्नारदपर्वतौ च गंधर्वमुख्याः सहसाप्सरोभिः। हलायुधस्त
त्र जनार्दनश्च वृष्ण्यंधकाश्चैव यथाप्रधानं। प्रेक्षां स्म चक्रुर्यदुपुंगवास्ते स्थिताश्च कृष्णस्य मते महांतः
दृष्ट्वानु तान्मत्तगजेंद्ररूपान्पंचापि पद्मानिव वारणेंद्रान्। भस्मावृतांगानिव हव्यवाहान्कृष्णः प्रदध्यौ य
दुवीरमुख्यः। [illegible] शशंस रामाय युधिष्ठिरं स भीमं च जिष्णुं च यमौ च वीरौ। शनैः शनैस्तान्प्रशमीक्ष्य रामो
जनार्दनं प्रीतमना ददर्श। अन्ये तु वीरा नृपपुत्रपौत्राः कृष्णागतैर्नेत्रमनःस्वभावैः। व्यापद्यमाना ददृशुर्न्नता
न्थैसंदष्टनेत्रच्छदताम्रनेत्राः। तथैव पार्थाः पृथुबाहवस्ते वीरौ यमौ चैव महानुभावौ। तां द्रौपदीं प्रेक्ष्य तदा स्म
सर्वे कंदर्पबाणाभिहता बभूवुः। देवर्षिगंधर्वसमाकुलं तत्सुपर्णनागासुरसिद्धजुष्टं। दिव्येन गंधेन समाकुलं
च दिव्यैश्च पुष्पैरवकीर्यमाणं। महास्वनैर्दुंदुभिनादितैश्च बभूव तत्संकुलमंतरिक्षं। विमानसंबाधमभूत्समं
तात्सवेणुवीणापणवानुनादं। ततस्तु ते राजगणाः क्रमेण कृष्णानिमित्तं कृतविक्रमाश्च। सकर्णदुर्योधनर

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२७४

शाल्वशल्याद्रोणायनिष्क्राथसुनीथवक्राः।कलिंगवंगाधिपपांड्यपौंड्राविदेहराजोयवनाधिपश्चा
न्येचनानानृपपुत्रपौत्राराष्ट्राधिपाःपंकजपत्रनेत्राः।किरीटहारांगदचक्रवालैर्विभूषितांगाःपृथुवाह
वस्ते।अनुक्रमंविक्रमसत्वयुक्तावलेनवीर्येणचनर्दमानाः।तत्कार्मुकंसंहननोपपन्नंसज्यंनशेकुर्म
नसापिकर्त्तुं।तेविक्रमंतःस्फुरताहृदेननिःक्षिप्यमाणाधनुषानरेंद्राः।विचेष्टमानाधरणीतलस्थायथा
वलंशेक्षगुणक्रमाश्च।गतौजसःस्रस्तकिरीटहाराविनिश्वसंतःशमयांवभूवुः।हाहाकृतंतद्धनुषाहृदे
नविस्रस्तहारांगदचक्रवालं।कृष्णानिमित्तंविनिवृत्तकामंराज्ञांतदामंडलमार्त्तमासीत्।सर्वान्नृपांस्ता
न्प्रसमीक्ष्यकर्णोधनुर्द्धराणांप्रवरोजगाम।उद्धृत्यतूर्णंधनुरुद्यतंततस्सज्यंचकाराशुयुयोजवाणान्।दृष्ट्वा
सूतंमेनिरेपांडुपुत्राभित्वानीतंलक्ष्यवरंधरायां।धनुर्द्धरारागकृतप्रतिज्ञमत्यग्निसोमार्कमथार्कपुत्रं। २७४
दृष्ट्वातुतंद्रौपदीवाक्यमुच्चैर्जगादनाहंवरयामिसूतं।सामर्षहासंप्रसमीक्ष्यसूर्यंतत्याजकर्णःस्फुटितंध
नुस्तत्।।एवंतेषुनिवृत्तेषुक्षत्रियेषुसमंततः।चेदीनामंतकोवीरोवलवानंतकोपमः।दमघोषसुतोधी
रःशिशुपालोमहामतिः।धनुरादायमानस्तुजानुभ्यामगमन्महीं।ततोराजामहावीर्योजरासंधोमहा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वलः। धनुषोभ्याशमागत्य तस्थौ गिरिरिवाचलः। धनुषापीड्यमानस्तु जानुभ्यामगमन्महीं। ततउत्था
यराजासस्वराष्ट्राण्यभिजग्मिवान्। ततःशाल्योमहावीर्योमद्रराजोमहावलः। तदप्यारोप्यमाणस्तु जानुभ्या
मगमन्महीं॥ तस्मिंस्तुसंभ्रांतजनेसमाजेनिक्षिप्तवादेषुजनाधिपेषु। कुंतीसुतोजिष्णुरियेषकर्तुंसज्यंधनु
स्तत्सशरंप्रवीरः इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे १८ वैशं यदानिवृत्ताराजानोधनु
षःसंज्यकर्मणि। अथोदतिष्ठद्विप्राणांमध्याज्जिष्णुरुदारधीः। उदक्रोशन्विप्रमुख्याविधुन्वंतोऽजिनानिच।
दृष्ट्वासंप्रस्थितंपार्थमिंद्रकेतुसमप्रभं। केचिदासन्विमनसःकेचिदासन्मुदान्विताः। आहुःपरस्परंकेचि
न्निपुणाबुद्धिजीविनः। यत्कर्णशल्यप्रमुखैःक्षत्रियैर्लोकविश्रुतैः। नानतंवलवद्भिर्हिधनुर्वेदपरायणैः।
१८ तत्कथंत्वकृतास्त्रेणप्राणतोदुर्वलीयसा। वटुमात्रेणशक्यंहिसज्यंकर्तुंधनुर्द्विजाः। अवहास्याभविष्यंति
ब्राह्मणाःसर्वराजसु। कर्मण्येतस्मिन्नसंसिद्धेचापलादपरीक्षिते। यद्येषदर्पाद्धर्षाद्वाप्यथब्राह्मणचापलात्।
प्रस्थितोधनुरायन्तुंवार्यतांसाधुमागमत् ब्राह्मणाऊचुः नावहास्याभविष्यामोनचलाघव
मास्थिताः। नचविद्विष्टतांलोकेगमिष्यामोमहीक्षितां। केचिदाहुर्युवाश्रीमान्नागराजकरोपमः। पीनस्कं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

धोरुवा कुक्षश्च धैर्येण हिमवानिव। सिंहखेलगतिः श्रीमान्मत्तनागेंद्रविक्रमः। संभाव्यमस्मिन्कर्मेदमुत्सा
हाच्चानुमीयते। शक्तिरस्य महोत्साहान्नह्यशक्तः स्वयं व्रजेत्। न चतद्विद्यते किंचित्कर्म लोकेषु यद्भवेत्
ब्राह्मणानामसाध्यं च त्रिषु संस्थानचारिषु। अब्भक्षा वायुभक्षाश्च फलाहारा दृढव्रताः। दुर्बला अपि वि
प्रा हि बलीयांसः स्वतेजसा। ब्राह्मणो नावमंतव्यः सदसद्वा समाचरन्। सुखं दुःखं महद्ध्रस्वं कर्म यत्समु
पागतं। जामदग्न्येन रामेण निर्जिताः क्षत्रिया युधि। पीतः समुद्रोऽगस्त्येन अगाधो ब्रह्मतेजसा। तस्माद्ब्रु
वंतु सर्वे त्ववटुरेष धनुर्महान्। आरोपयतु शीघ्रं वै तथेत्यूचुर्द्विजर्षभाः। एवं तेषां विलपतां विप्राणां वि
विधा गिरः। अर्जुनो धनुषोभ्यासे तस्थौ गिरिरिवाचलः। स तद्धनुः परिक्रम्य प्रदक्षिणमथाकरोत्। प्रण
म्य शिरसा देवमीशानं वरदं प्रभुं। कृष्णं च मनसा कृत्वा जगृहे चार्जुनो धनुः। यत्पार्थिवै रुक्मिसुनीथवक्र
राधेयदुर्योधनशाल्वशाल्वैः। तदा धनुर्वेदपरैर्नृसिंहैः कृतं न सज्यं महतोपि यत्नात्। तदर्जुनो वीर्यवतां
सदर्पस्तदैंद्रिरिंद्रावरजप्रभावः। सज्यं च चक्रे निमिषांतरेण शरांश्च जग्राह दशार्द्धसंख्यान्। विव्याध ल
क्ष्यं निपपात तच्च छिद्रेण भूमौ सहसातिविद्धं। ततोंतरिक्षे च बभूव नादः समाजमध्ये च महान्निनादः। पु २७५

वर्ष
ष्पाणिवर्षानिव[...]देवःपार्थस्यमूर्ध्निद्विषतांनिहंतुः।विलक्षितास्तेनृपाश्चक्रुर्हाहाकारंचसर्वशः।न्य
पतंश्चात्रनभसःसमंतात्पुष्पवृष्टयः।शतांगानिचतूर्याणिवादकाःसमवादयन्।सूतमागधसंघा
श्चाप्यस्तुवंस्तत्रसुस्वराः।तंदृष्ट्वाद्रुपदःप्रीतोबभूवारिसूदनः।सहसैन्यश्चपार्थस्यसाहाय्यार्थमिये
षसः।तस्मिंस्तुशब्देमहतिप्रवृद्धेयुधिष्ठिरोधर्मभृतांवरिष्ठः।आवासमेवोपजगामशीघ्रंसार्धंयमा
भ्यांपुरुषोत्तमाभ्यां।विद्धंतुलक्ष्यंप्रसमीक्ष्यकृष्णापार्थंचशक्रप्रतिमंनिरीक्ष्य।आदायशुक्लंवरमाल्य
दामजगामकुंतीसुतमुत्स्मयंती।सतामुपादायविजित्यरंगेद्विजातिभिस्तैरभिपूज्यमानः।रंगान्निर
क्रामदचिंत्यकर्मापत्न्यातयाचाप्यनुगम्यमानः इत्यादिपर्वणिस्वयंवरे १९० वैशं
तस्मैदित्सतिकन्यांतुब्राह्मणाययदानृपः।कोपआसीन्महीपानामालोक्यान्योन्यमंतिकात्।अस्मान
यमतिक्रम्यतृणीकृत्यचसंगतान्।दातुमिच्छतिविप्रायद्रौपदींयोषितांवरां।अवरोप्येहवृक्षंतुफल
कालेनिपात्यते।निहन्मैनंदुरात्मानंयोयमस्मान्नमन्यते।नह्यर्हत्येषसंमानंनापिवृद्धक्रमंगुणैः।ह
न्मैनंसहपुत्रेणदुराचारंनृपद्विषं।अयंहिसर्वानाहूयसत्कृत्यचनराधिपान्।गुणवद्भोजयित्वान्नं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२७६

ततःपश्चात्तमन्यंत।अस्मिन्राजसमावाये देवानामिवसंनये।किमयंसदृशंकंचिन्नृपतिंनैवदृष्टवान्
।नचविप्रेष्वधीकारोविद्यतेवरणंप्रति।स्वयंवरःक्षत्रियाणामितीयंप्रथिताश्रुतिः।अथवायदिकन्ये
यंनचकिंचिद्बुभूषति।अग्नावेनांपरिक्षिप्ययामराष्ट्राणिपार्थिवाः।ब्राह्मणोयदिवाबाल्याल्लोभाद्वाकृत
वानिदं।विप्रियंपार्थिवेंद्राणांनैषवध्यःकथंचन।ब्राह्मणार्थंहिनोराज्यंजीवितंचवसूनिच।पुत्रपौत्रं
चयच्चान्यदस्माकंविद्यतेधनं।अवमानभयाच्चैवस्वधर्मस्यचरक्षणात्।स्वयंवराणामन्येषांमाभूदे
वंविधागतिः।इत्युक्त्वाराजशार्दूलाहृष्टापरिघबाहवः।द्रुपदंतुजिघांसंतःसायुधाःसमुपाद्रवन्।तान्
गृहीतशरावापान्क्रुद्धानापततोबहून्।द्रुपदोवीक्ष्यसंत्रासाद्ब्राह्मणांश्शरणंगतः।वेगेनापततस्तांस्तु
प्रभिन्नानिववारणान्।पांडुपुत्रौमहेष्वासौप्रतियातावरिंदमौ।ततःसमुत्पेतुरुदायुधास्तेमहीक्षितोब २७६
द्धतलांगुलित्राः।जिघांसमानाःकुरुराजपुत्रावमर्षयंतोर्जुनभीमसेनौ।ततस्तुभीमोद्भुतभीमकर्म्माम
हाबलोवज्रसमानसारः।उत्पाट्यदोर्भ्यांद्रुममेकवीरोनिष्पत्रयामासयथागजेंद्रः।तंवृक्षमादायरिपुप्र
माथीदंडीवदंडंपितृराजमुग्रं।तस्थौसमीपेपुरुषर्षभस्यपार्थस्यपार्थःपृथुदीर्घबाहुः।तत्प्रेक्ष्यकर्म्मातिम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नुष्यबुद्धिर्जिष्णुः स हि भ्रातुरचिंत्यकर्म्मा। विस्मिये चापि भयं विहाय तस्थौ धनुर्गृह्य समहेंद्रकर्मा। तत्रेस्य
कर्म्मातिमनुष्यबुद्धिर्जिष्णोः सह भ्रातुरचिंत्यकर्म्मा। दामोदरो भ्रातरमुग्रवीर्य्यं हलायुधं वाक्यमिदं बभा
षे। य एष सिंहर्षभखेलगामी महद्धनुः कर्षति तालमात्रं। एषोर्जुनो नात्र विचार्य्यमस्ति यद्यस्मि संकर्ष
णो वासुदेवः। यस्त्वेष वृक्षं तरसा विभज्य राज्ञां निकारे सहसा प्रवृत्तः। वृकोदरान्नान्य इहैतदद्य कर्त्तुं सम
र्थः समरे पृथिव्यां। योसौ पुरस्तात्कमलायताक्षस्तनुर्महासिंहगतिर्विनीतः। गौरः प्रलंबोज्ज्वलचारुघो
णो विनिःसृतः सोच्युत धर्मपुत्रः। यौ तौ कुमाराविव कार्त्तिकेयौ द्वावश्विनेयाविति मे वितर्कः। मुक्ता हि
तस्माज्जतुवेश्मदाहान्मया श्रुताः पांडुसुताः पृथा च। तमब्रवीन्निर्जलतोयदाभो हलायुधोनंतरजं प्रतीतः
प्रीतोस्मि दिष्ट्या हि पितृष्वसारं पृथां विमुक्तां सह कौरवाग्र्यैः इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरे ॥
॥ १९२ ॥ वैशं ॥ अजिनानि विधुन्वंतः करकांश्च द्विजर्षभाः। ऊचुस्तं भीर्न कर्त्तव्या वयं योत्स्यामहे
परान्। तानेवं वदतो विप्रानर्जुनः प्रहसन्निव। उवाच प्रेक्षका भूत्वा यूयं तिष्ठथ पार्श्वतः। अहमेनानऽ
जिह्मागैः शतशो विकिरन् शरैः। वारयिष्यामि संक्रुद्धान्मंत्रैराशीविषानिव। इति तद्धनुरानम्य शुल्कावा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
२७७
द्वंमहाबलः।भ्रात्राभीमेनसहितस्तस्थौगिरिरिवाचलः।ततःकर्णमुखान्दृष्ट्वाक्षत्रियान्युद्धदुर्म्म
दान्।संचेरतुरभीतौतौगजौप्रतिगजानिव।ऊचुश्चवाचःपरुषास्तेराजानोयुयुत्सवः।आहवेहिद्विज
स्यापिवधोदृष्टोयुयुत्सतः।इत्येवमुक्त्वाराजानःसहसादुद्रुवुर्द्विजान्।ततःकर्णोमहातेजाजिष्णुंप्र
तिययौरणे।युद्धार्थीवाशिताहेतोर्गजःप्रतिगजंयथा।भीमसेनंययौशल्योमद्राणामीश्वरोबली।दु
र्योधनादयःसर्वेब्राह्मणैःसहसंगताः।मृदुपूर्वमयत्नेनप्रत्ययुध्यंस्तदाहवे।ततोऽर्जुनःप्रत्यविध्यदा
पतन्तंत्रिभिःशरैः।कर्णंवैकर्त्तनंश्रीमान्विकृष्यबलवद्धनुः।तेषांशराणांवेगेनशितानांतिग्मतेज
सां।विमुह्यमानोराधेयोयत्नात्तमनुधावति।तावुभावप्यनिर्देश्यौलाघवाज्जयतांवरौ।अयुध्येतांसु
संरब्धावन्योन्यविजिगीषिणौ।कृतेप्रतिकृतंपश्यपश्यबाहुबलंचमे।इतिशूरार्थवचनैराभाषेतांपर २७७
स्परं।ततोऽर्जुनस्यभुजयोर्वीर्यमप्रतिमंभुवि।ज्ञात्वावैकर्त्तनःकर्णःसंरब्धःसमयोधयत्।अर्जुनेनप्र
युक्तांस्तान्बाणान्वेगवतस्तदा।प्रतिहत्यननादोच्चैःसैन्यानितदपूजयन् कर्णउ तुष्यामितेवि
प्रमुख्यभुजवीर्यस्यसंयुगे।अविषादस्यचैवास्यशस्त्रास्त्रविजयस्यच।किंत्वंसाक्षाद्धनुर्वेदोरामो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वा विप्रसत्तम ॥ अथ साक्षाद्धरिहयः साक्षाद्वा विष्णुरच्युतः ॥ आत्मप्रच्छादनार्थं वै वाकुबीर्यमयाश्रितः ॥
विप्ररूपं विधायेदं मन्ये मां प्रतियुध्यसे ॥ न हि मामाहवे क्रुद्धमन्यः साक्षाच्छचीपतेः ॥ पुमान्योधयितुं शक्तः
पांडवाद्वा किरीटिनः ॥ तमेवंवादिनं तत्र फाल्गुनः प्रत्यभाषत ॥ नास्मि कर्ण धनुर्वेदो नास्मि रामः प्रताप
वान् ॥ ब्राह्मणोऽस्मि युधां श्रेष्ठः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ ब्राह्मे पौरंदरे चास्त्रे निष्ठितो गुरुशासनात् ॥ स्थितोऽ
स्म्यद्य रणे जेतुं त्वां वै वीर स्थिरो भव वैशं एवमुक्तस्तु राधेयो युद्धात्कर्णो न्यवर्त्तत ॥ ब्राह्मं तेजस्त
था जय्यं मन्यमानो महारथः ॥ अपरस्मिन्रणोद्देशे वीरौ शल्यवृकोदरौ ॥ वलिनौ युद्धसंपन्नौ विद्यया च वले
न च ॥ अन्योन्यमाह्वयंतौ तु मत्ताविव महागजौ ॥ मुष्टिभिर्जानुभिश्चैव निघ्नंतावितरेतरं ॥ प्रकर्षणाकर्ष
णाभ्यामभ्याकर्षविकर्षणैः ॥ आचकर्षतुरन्योन्यं मुष्टिभिश्चापि जघ्नतुः ॥ ततश्चटचटाशब्दः सुघोरो ह्यभ
वत्तयोः ॥ पाषाणसंपातनिभैः प्रहारैरभिजघ्नतुः ॥ मुहूर्त्तं तौ तदान्योन्यं समरे पर्यकर्षतां ॥ ततो भीमः समु
त्क्षिप्य वाहुभ्यां शल्यमाहवे ॥ अपातयत्कुरुश्रेष्ठो ब्राह्मणा जहसुस्तदा ॥ तत्राश्चर्यं भीमसेनश्चकार पुरु
षर्षभः ॥ यच्छल्यं पातितं भूमौ नावधीद्वलिनं वली ॥ पातिते भीमसेनेन शल्ये कर्णे च शंकिते ॥ शंकिताः स

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
२७८

र्वे राजानः परिवव्रुर्वृकोदरं। ऊचुश्च सहितास्तत्र साधुभिर्मौ ब्राह्मणर्षभौ। विज्ञायेतां क जन्मानौ क्व निवा
सौ तथैव च। को हि राधासुतं कर्णं शक्तो योधयितुं रणे। अन्यत्र रामाद्द्रोणाद्वा पांडवाद्वा किरीटिनः। कृष्णा
द्वा देवकीपुत्रात्कृपाद्वापि शरद्वतः। को वा दुर्योधनं शक्तः प्रतियोधयितुं रणे। तथैव मद्राधिपतिं शल्यं
बलवतां वरं। बलदेवादृते वीरात्पांडवाद्वा वृकोदरात्। वीराद्दुर्योधनाद्वान्यः शक्तः पातयितुं रणे। क्रिय
तामवहारोऽस्माद्युद्धाद्ब्राह्मणसंयुतात्। ब्राह्मणा हि सदा रक्ष्याः सापराधापि नित्यदा। अथैनानुपलभ्येह
पुनर्योत्स्यामहे वयं। तांस्तथावादिनः सर्वान्प्रसमीक्ष्य क्षितीश्वरान्। अथान्यान्पुरुषांश्चापि कृत्वा तत्क
र्म संयुगे॥ वैशं ॥४ तत्कर्म भीमस्य समीक्ष्य कृष्णः कुंतीसुतौ परिशंकमानः। निवारयामहमहीपतीं
स्तान्धर्मेण लब्धेत्यनुसीयमनीयसर्वान्॥ एवं ते विनिवृत्तास्तु युद्धाद्युद्धविशारदाः। यथावासं ययुः स २७८
र्वे विस्मिता राजसत्तमाः। वृत्तो ब्रह्मोत्तरो रंगः पांचाली ब्राह्मणैर्वृता। इति ब्रुवंतः प्रययुर्ये तत्रासन्समागताः
। ब्राह्मणैस्तु प्रतिच्छन्नौ रौरवाजिनवासिभिः। कृच्छ्रेण जग्मतुस्तौ तु भीमसेनधनंजयौ। विमुक्तौ जनसंबाधा
च्छत्रुभिः परिवीक्षितौ। कृष्णयानुगतौ तत्र नृवीरौ तौ विरेजतुः। पौर्णमास्यां घनैर्मुक्तौ चंद्रसूर्याविवोदितौ। ते

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

थांमातावकुविघ्नंविनाशंपर्य्यचिंतयत।अनागच्छत्सुपुत्रेषुभैक्षकालेभिगच्छति।धार्त्तराष्ट्रैर्हतानस्युर्विज्ञा
यकुरुपुंगवाः।मायान्वितैर्वारक्षोभिःसुघोरैर्दृढवैरिभिः।विपरीतंमतंजातंव्यासस्यापिमहात्मनः।इत्ये
वंचिंतयामाससुतस्नेहावृतापृथुः।ततःसुप्तजनप्रायेदुर्द्दिनेमेघसंप्लुते।महत्यथापराह्णेतुघनैःसूर्य
इवावृतः।ब्राह्मणैःप्राविशत्तत्रजिष्णुर्भार्गववेश्मतत्॥ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे १८३
वैशं० गत्वातुतांभार्गवकर्म्मशालांपार्थौपृथांप्राप्यमहानुभावौ।तांयाज्ञसेनींपरमप्रतीतौभिक्षे
त्यथावेदयतांनराग्र्यौ।कुटीगतासात्वनवेक्ष्यपुत्रौप्रोवाचभुंक्तेतिसमेत्यसर्व्वे।पश्चाच्चकुंतीप्रसमीक्ष्य
कृष्णांकष्टंमयाभाषितमित्युवाच।साधर्म्मभीतापरिचिंतयन्तीतांयाज्ञसेनींपरमप्रतीतां।पाणौगृ
हीत्वोपजगामकुंतीयुधिष्ठिरंवाक्यमुवाचचेदम्॥ कुंत्युवाच इयंतुकन्याद्रुपदस्यराज्ञस्त
वानुजाभ्यांमयिसन्निसृष्टा।यथोचितंपुत्रमयापिचोक्तंसमेत्यभुंक्तेतिनृपप्रमादात्।मयाकथंनानृतमु
क्तमद्यभवेत्कुरूणामृषभप्रवीहि।पंचालराजस्यसुतामधर्म्मोनचोपवर्त्तेतनविभ्रमेच्च॥ वैशं०॥
सएवमुक्तोमतिमान्नृवीरोमात्रामुहूर्त्तंतुविचिन्त्यराजा।कुंतींसमाश्वास्यकुरुप्रवीरोधनंजयंवाक्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० २७८

मिदं वभाषे। त्वया जिता फाल्गुन याज्ञसेनी त्वयैव शोभिष्यति राजपुत्री। प्रज्वाल्यतामग्निरमित्रसिंह गृह्ण
ण्यापाणिं विधिवत्त्वमस्याः॥ अर्जुन उ ॥मा मां नरेंद्र त्वमधर्म्मभाजं कृथा न धर्म्मोयमशिष्टदृष्टः। भवा
न्निवेश्यः प्रथमं ततोयं भीमो महाबाहुरचिन्त्यकर्म्मा। अहं ततो नकुलोनंतरं मे पश्चादयं सहदेवस्तरस्वी॥
वृकोदरोहं च यमौ च राजंनियं च कन्या भवतो नियोज्या। एवंगते यत्करणीयमत्र धर्म्म्यं यशस्यं कुरु तद्विचिं
त्य। पंचालराजस्य हितं च यत्स्यात्प्रशाधि सर्वे स्म वशे स्थितास्ते वैशं जिष्णोर्वचनमाज्ञाय भक्तिस्ने
हसमन्वितं। दृष्टिं निवेशयामासुः पांचाल्यां पांडुनंदनाः। दृष्ट्वा ते तत्र पश्यंतीं सर्वे कृष्णां यशस्विनीं। संप्रेक्ष्या
न्योन्यमासीना हृदयैस्तामधारयन्। तेषां तु द्रौपदीं दृष्ट्वा सर्वेषाममितौजसां। संप्रमथ्येंद्रियग्रामं प्रादुरा
सीन्मनोभवः। काम्यं रूपं हि पांचाल्या विधात्रा विहितं स्वयं। वभूवाधिकमन्याभ्यः सर्वभूतमनोहरं। तेषामा २७८
कारभावज्ञः कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः। द्वैपायनवचः कृत्स्नं सस्मार मनुजर्षभः। अब्रवीत्सहितान्भ्रातॄन्मिथोभे
दभयान्नृपः। सर्वेषां द्रौपदी भार्य्या भविष्यति हि नः शुभा॥ वैशं ॥भ्रातुर्वचस्तत्प्रसमीक्ष्य सर्वे ज्येष्ठ
स्य पांडोस्तनयास्तदानीं। तमेवार्थं ध्यायमाना मनोभिरासां चक्रुस्त्वथ तत्रामितौजसः। वृष्णिप्रवीरस्तु कुरु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रवीरानाशंसमानः सहरौहिणेयः। अजातशत्रुं परिवार्य तांश्चाप्युपोपविष्टान्ज्वलनप्रकाशान्। ततोऽ
ब्रवीद्वासुदेवोभिगम्य कुंतीसुतं धर्मभृतां वरिष्टं। कृष्णोहमस्मीति निपीड्य पादौ युधिष्ठिरस्याऽजमीढस्य
राज्ञः। तथैव तस्याप्यनु रौहिणेयस्तौ चापि हृष्टाः कुरवोभ्यनंदन्। पितृष्वसुश्चापि यदुप्रवीरावगृह्णतां भा
रतमुख्य पादौ। अजातशत्रुश्च कुरुप्रवीरः पप्रच्छ कृष्णं कुशलं विलोक्य। कथं वयं वासुदेव त्वयेह गूढा
वसन्तो विदिताश्च सर्वे। तमब्रवीद्वासुदेवः प्रहस्य गूढोप्यग्निर्ज्ञायत एव राजन्। तं विक्रमं पांडवेयानतीत्य को
न्यः कर्ता विद्यते मानुषेषु। दिष्ट्या सर्वे पावकाद्विप्रमुक्ता यूयं घोरात्पांडवा शत्रुसाहाः। दिष्ट्या पापो धृतराष्ट्र
स्य पुत्रः सहामात्यो न सकामो भविष्यति। भद्रं वोस्तु निहितं यद्गुहायां विवर्धध्वं ज्वलना इवेध्यमानाः। न वो वि
दुः पार्थिवाः केचिदेवं यास्याव हे शिबिरायैव तावत्। सोनुज्ञातः पांडवेनाव्ययश्रीः प्रायाच्छीघ्रं बलदेवेन सार्धं
॥ इतिमहाभारते आदिपर्वणि १८६ वेशं धृष्टद्युम्नस्तु पांचाल्यः पृष्ठतः कुरुनंदनौ।
अन्वगच्छत्तदा यातौ भार्गवस्य निवेशने। सोज्ञायमानः पुरुषानवधाय समंततः। स्वयमारान्निलीनोभूद्भार्ग
वस्य निवेशने। सायं च भीमस्तु रिपुप्रमाथी जिष्णुर्यमौ चापि महानुभावौ। भैक्ष्यं चरित्वा तु युधिष्ठिराय निवे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२८०

दयांचक्ररदीनसत्वा॥८॥ततस्तुकुंतीद्रुपदात्मजांतामुवाचकालेवचनंवदान्या।त्वमग्रमादायकुरुष्वभद्रे
वलिंचविप्रायचदेहिभिक्षां।येचान्नमिच्छंतिददस्वतेभ्यःपरिश्रितायेपरितोमनुष्याः।ततश्चशेषंप्रविभ
ज्यशीघ्रमर्द्धंचतुर्द्धंममचात्मनश्च।अर्द्धंचभीमायचदेहिभद्रेयएषनागर्षभतुल्यरूपः।गौरोयुवासंहननो
पपन्नएषोहिवीरोबहुभुक्सदैव।साहृष्टरूपेवतुराजपुत्रीतस्यावचःसाध्वविशंकमाना।यथावदुक्तंप्रच
कारसाध्वीतेचापिसर्वेबुभुजुस्तदन्नं।कुशैस्तुभूमौशयनंचकारमाद्रीसुतःसहदेवस्तरस्वी।यथास्वकीया
न्यजिनानिसर्वेसंस्तीर्यवीराःसुषुपुर्धरण्यां।अगस्त्यशास्तामभितोदिशंतुशिरांसितेषांकुरुसत्तमानां।कुंती
पुरस्तात्तुबभूवतेषांपादान्तरेचाथबभूवकृष्णा।अशेतभूमौसहपांडुपुत्रैःपादोपधानीवकृताकुशेषु।नतच
दुःखंमनसापितस्यानचावमेनेकुरुपुंगवांस्तान्।तेतत्रशूराःकथयांबभूवुःकथाविचित्राःपृतनाधिका २८०
राः।अस्त्राणिदिव्यानिचैरथांश्चनागान्खड्गान्गदांश्चापिपरश्वधांश्च।तेषांकथास्ताःपरिकीर्त्यमानाःपं
चालराजस्यसुतस्तदानीं।शुश्रावकृष्णांचतदानिषण्णांतेचापिसर्वेददृशुर्मनुष्याः।धृष्टद्युम्नोराजपुत्रस्तु
सर्वंवृत्तंचतेषांकथितंचैवरात्रौ।सर्वंचराज्ञेद्रुपदायाखिलेननिवेदयिष्यंस्त्वरितोजगाम।पांचालराजस्तु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

विषमस्त्ररूपस्तान्पांडवानप्रतिविंदमानः। धृष्टद्युम्नं पर्य्यपृच्छन्महात्मा क्व सा गता केन नीता च कृष्णा। कश्चि
न्न शूद्रेण न हीनजेन वैश्येन वा करदेनोपपन्ना। कच्चित्पदं मूर्ध्नि न मे निविष्टं कच्चिन्न माला पतिता श्मशाने। क
च्चित्सवर्णप्रवरो मनुष्य उद्रिक्तवर्णोप्युत एव कच्चित्। कच्चिन्न वामो मम मूर्ध्नि पादः कृष्णाभिमर्षेण कृतो
द्य पुत्र। कच्चिच्च वर्षे परमप्रतीतः संयुज्य पार्थेन नरर्षभेण। वदस्व तत्त्वेन महानुभाव कोसौ विजेता दुहितु
र्म्ममाद्य। विचित्रवीर्यस्य सुतस्य कच्चित्कुरुप्रवीरस्य ध्रियंति पुत्राः। कच्चित्तु पार्थेन यवीयसाद्य धनुर्गृही
तं निहतं च लक्ष्यं॥ इत्यादिपर्वणि सप्ताशीतितमोत्तरशतोध्यायः १८७ वैशं ततस्तथो
क्तः परिहृष्टरूपः पित्रे शशंसाथ स राजपुत्रः। धृष्टद्युम्नः सोमकानां प्रबर्हो वृत्तं यथा येन हृता च कृष्णा॥
धृष्टद्युम्न उ योसौ युवा स्वायतलोहिताक्षः कृष्णाजिनी देवसमानरूपः। यः कार्म्मुकाग्र्यं कृतवानधिज्यं
लक्ष्यं च यः पातितवान्पृथिव्यां। असज्जमानश्च ततस्तरस्वी वृतो द्विजाग्र्यैरभिपूज्यमानः। चक्राम वज्रीव दितेः
सुतेषु सर्वैश्च देवैः ऋषिभिश्च जुष्टः। कृष्णा प्रगृह्याजिनमन्वयात्तं नागं यथा नागवधूः प्रहृष्टा। अमृष्यमाणे
षु नराधिपेषु क्रुद्धेषु वै तत्र समापतत्सु। ततोपरः पार्थिवसंघमध्ये प्रवृद्धमारुह्य महीप्ररोहं। प्रकालयन्नेव
पे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सपार्थिवो घ्रानूक्रुद्धोऽन्तकः प्राणभृतो यथैव। तौ पार्थिवानां मिषतां नरेंद्रौ कृष्णामुपादाय गतौ नराग्र्यौ। वि
भ्राजमानाविव चंद्रसूर्यौ बाह्यं पुराद्भार्गवकर्मशालां। तत्रोपविष्टार्चिरिवानलस्य तेषां जनित्री तिमम
प्रतर्क्यः। तथाविधैरेव नरप्रवीरैरुपोपविष्टैस्त्रिभिरग्निकल्पैः। तस्यास्ततस्तावभिवाद्य पादौ उक्ता च कृ
ष्णा त्वभिवादयेति। स्थितौ च तत्रैव निवेद्य कृष्णां भिक्षाप्रचाराय गता नराग्र्याः। तेषां च भैक्ष्यं प्रतिगृह्य
कृष्णा दत्त्वा बलिं ब्राह्मणसात्कृत्वा। तां चैव वृद्धां परिवेष्य तांश्च नरप्रवीरान्स्वयमप्यभुंक्त। सुप्तास्तु
ते पार्थिव सर्व एव कृष्णा च तेषां चरणोपधाने। आसीत्पृथिव्यां शयनं च तेषां। दर्भाजिनाग्र्यास्तरणोप
पन्नं। ते नर्दमाना इव कालमेघाः कथा विचित्राः कथयां बभूवुः। न वैश्यशूद्रौपयिकीः कथास्ता न च
द्विजानां कथयंति वीराः। निःशंसयं क्षत्रियपुंगवास्ते यथा हि युद्धं कथयंति राजन्। आशा हि नोऽप्यस्तं २८१
मियं समृद्धा मुक्ताङ्गि पार्थो भ्रूणमोग्निदाहात्। यथा हि लक्ष्यं निहतं धनुश्च सज्यं कृतं तेन तथा प्रसह्य
या च भाषन्ति परस्परं ते च्छन्नाश्चरंतेऽत्र चरन्ति पार्थाः। ततः स राजा द्रुपदः प्रहृष्टः पुरोहितं प्रेषयामास
तेषां। विद्याम युष्मानिति भाषमाणो महात्मानः पांडुसुतास्तु कच्चित्। गृहीतवाक्यो नृपतेः पुरोधा गत्वा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रत्नांसामभिधायतेषां।वाक्यंसमग्रंनृपतेर्यथावदुवाचचानुक्रमविक्रमेण।विज्ञातुमिच्छत्यवनीश्व
रोवः।पांचालराजोवरदोवरार्हीः।लक्ष्यस्यवेद्धारमिमंहिदृष्ट्वाहर्षस्यनांतंप्रतिपद्यतेसः।आख्यातव
ज्ञातिकुलानुपूर्वीपदंशिरःसुद्विषतांकुरुध्वं।प्राह्लादयध्वंहृदयंममेदंपंचालराजस्यसानुगस्य।ययां
दुर्हिराजाद्रुपदस्यराज्ञःप्रियःसखावात्मसमोबभूव।तस्यैषकामोदुहितामम्येयंस्नुषांप्रदास्यामिहिकौ
रवाय।अयंहिकामोद्रुपदस्यराज्ञोहृदिस्थितोनित्यमनिंदितांगाः।यदर्जुनोवैपृथुदीर्घबाहुर्धर्मेणविंदे
तसुतांममैतां।कृतंहितत्स्यात्सुकृतंममेदंयशश्चपुण्यंचहितंतदेतत्।अथोक्तवाक्यंहिपुरोहितंस्थि
तंततोविनीतंसमुदीक्ष्यराजा।समीपतोभीममिदंशशासप्रदीयतांपाद्यमर्घ्यंतथास्मै।मान्यःपुरोधा
द्रुपदस्यराज्ञस्तस्मैप्रयोज्याभ्यधिकाहिपूजा।भीमस्ततस्तत्कृतवान्नरेंद्रतांचैवपूजांप्रतिगृह्यहर्षात्।
सुखोपविष्टंतुपुरोहितंतदायुधिष्ठिरोब्राह्मणमित्युवाच।पांचालराजेनसुतानिसृष्टास्वधर्मदृष्टेनपथा
नकामात्।प्रदिष्टशुल्काद्रुपदेनराज्ञासानेनवीरेणतथानुवृत्ता।नतत्रवर्णेषुकृताविवक्षानचापिशीले
नकुलेनगोत्रे।कृतेनसज्येनहिकार्मुकेणविद्धेनलक्ष्येणहिविप्रकृष्टा।सेयंतथानेनमहात्मनेहकृष्णा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

जितापार्थिवसंघमध्ये।नैवंगतेसोमकिरघराज्ञासंतापमर्हत्यसुखायकर्तुं।कामश्चयोसौद्रुपदस्यरा
श्रा०प० २८२ ज्ञःसचापिसंपन्नइतिपार्थिवस्य।संप्राप्यरूपांहिनरेंद्रकन्यामिमामहंब्राह्मणसाधुमन्ये।नतद्धनुर्मद
वलेनशक्यंमौर्व्यासमायोजयितुंतथापि।नताकृतास्त्रेणनहीनजेनलक्ष्यंतथापातयितुंहिशक्यं।तस्मा
न्नतापंदुहितुर्निमित्तंपंचालराजोर्हतिकर्तुमद्य।नचापितत्पातनमन्यथेहकर्तुंचशक्यंसुविमानवेन।
एवंब्रुवसेवयुधिष्ठिरेतुपंचालराजस्यसमीपतोन्यः।तत्राजगामाशुनरोद्वितीयोनिवेदयिष्यन्निहसि
द्धमन्नं॥ इत्यादिपर्वणि १८८ दूतउवाच जन्यार्थमन्नंद्रुपदेनराज्ञाविवाहहेतोरुपसंस्कृ
तद्दा७ तंचा[illegible]नुवध्यंकृतसर्वकार्याः।कृष्णाचतत्रैवतुचिरंनकार्यं।इमेरथाःकांचनपद्मचित्राःसदश्वयुक्तावं
सुधाधिपार्हाः।एतान्समारुह्यपरेतसर्वेपांचालराजस्यनिवेशनंतत वेश्म ततःप्रयाताःकुरु २८२
पुंगवास्तेपुरोहितंतंप्रतियाप्यसर्वे।आस्थाययानानिमहान्तितानिकुन्तीचकृष्णाचसहैकयाने।श्रुत्वा
तुवाक्यानिपुरोहितस्ययान्युक्तवान्भारतधर्मराजः।जिज्ञासयैवाथकुरूत्तमानांद्रव्याण्यनेकान्युपसं
जहारफलानिमाल्यानिसुसंस्कृतानिचर्माणिवर्माणितथासनानि।गाश्चैवराजन्नथचैवरज्जुर्बीजा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

निचान्यानिकृषीन्निमित्तां।अन्येषुशिल्पेषुचयानपिसुः सर्वाणिकृत्यान्यखिलेनतत्र।क्रीडानिमित्ता
न्यपियानितत्रसर्वाणितत्रोपजहारराजा।वर्म्माणिचर्म्माणिचभानुमन्ति खड्गामहान्तोश्वरथाश्चचित्राः॥६॥
धनूंषिचाग्र्याणिशराश्चचित्राःशक्त्यृष्टयःकांचनभूषिताश्च।प्रासाभुशुंड्यश्चपरश्वधाश्चसांग्रामिकंचै
वतथैहसर्वं।शय्यासनान्युत्तमवस्तुवंतितथैववासोविविधंचतत्र।कुंतीतुकृष्णांपरिगृह्यसाध्वीमन्तःपु
रंद्रुपदस्याविवेश।स्त्रियश्चतांकौरवराजपत्नींप्रत्यर्चयांचक्रुरदीनसत्वाः।तान्सिंहविक्रांतगतीन्निरी
क्ष्यमहर्षभाक्षानजिनोत्तरीयान्।गूढोत्तरांसान्भुजगेंद्रभोगप्रलंबबाहून्पुरुषप्रवीरान्।राजाचरा
ज्ञःसचिवाश्चसर्वेपुत्राश्चराज्ञःसुहृदस्तथैव।प्रेष्याश्चसर्वेनिखिलेनराजन्हर्षंसमापेतुरतीवतत्र।
तेतत्रवीराःपरमासनेषुसपादपीठेष्वविशंकमानाः।यथानुपूर्वंविविशुर्नराग्र्यास्तथामहार्हेषुनवि
स्मयन्तः।उच्चावचंपार्थिवभोजनीयंपात्रीषुजांबूनदराजतीषु।दासाश्चदास्यश्चसुमृष्टवेशाःसंभोज
काश्चाप्युपजह्रुरन्नं।तेतत्रभुक्त्वापुरुषप्रवीरायथात्मकामंसुभृशंप्रतीताः।उत्क्रम्यसर्वाणिवसूनिरा
जन्सांग्रामिकंप्राविविशुर्नृवीराः।तल्लक्षयित्वाद्रुपदस्यपुत्रोराजाचसर्वैःसहमंत्रिमुख्यैः।समर्थया

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० मासन्नुपेत्य हृष्टः कुंतीसुतान्पार्थिवराजपुत्रान्॥ इत्यादिपर्वणि १८९ वैशं ततआहूय
२८३ पांचाल्यो राजपुत्रं युधिष्ठिरं। प्रतिग्रहेण ब्राह्मेण प्रतिगृह्य महाद्युतिः। पर्यपृच्छददीनात्मा कुंतीपुत्रं सुव
र्चसं। कथं जानीम भवतः क्षत्रियान्ब्राह्मणानुत। वैश्यान्वा गुणसंपन्नानथवा शूद्रयोनिजान्। मायामा
स्थाय मा विप्राः चरन्तः सर्वतो दिशं। कृष्णाहेतोरनुप्राप्ता देवाः संदर्शनार्थिनः। ब्रवीतु नो भवान्सत्यं संदे
हो ह्यत्र नो महान्। अपि नः संशयस्यान्ते मनः संतुष्टिमावहेत्। अपि नो भागधेयानि शुभानि स्युः परंतप।
इच्छया ब्रूहि तत्सत्यं सत्यं राजसु शोभने। इष्टापूर्तेन च तथा वक्तव्यमनृतं न तु। श्रुत्वा ह्यमरसंकाश तव वा
क्यमरिंदम। ध्रुवं विवाहकरणमास्थास्यामि विधानतः॥ युधिष्ठिर उ ॥मा राजन्विमना भूस्त्वं पां
चाल्य प्रीतिरस्तु ते। ईप्सितस्ते ध्रुवः कामः संवृत्तोऽयमसंशयं। वयं हि क्षत्रिया राजन्पांडोः पुत्रा महात्मनः। २८३
ज्येष्ठं मां विद्धि कौंतेयं भीमसेनार्जुनौ विमौ। आभ्यां तव सुता राजन्निर्जिता राजसंसदि। यमौ च तत्र कुंती च
यत्र कृष्णा व्यवस्थिता। व्येतु ते मानसं दुःखं क्षत्रियाः स्मो नरर्षभ। पद्मिनीव सुतेयं ते ह्रदादन्यं ह्रदं गता। इ
ति तथ्यं महाराज सत्यमेतद्ब्रवीमि ते। भवान्हि गुरुरस्माकं परमं च परायणं॥ वैशं ततः सद्रुपदो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

राज्ञा हर्षसमाकुललोचनः। प्रतिवक्तुं मुदा युक्तो नाशकत्तं युधिष्ठिरं। यत्नेन तु स तं हर्षं सन्निगृह्य परंतपः।
अनुरूपं तदा वाचा प्रत्युवाच युधिष्ठिरं। पप्रच्छ चैनं धर्मात्मा यथा ते प्रद्रुताः पुरात्। स तस्मै सर्वमाचख्यावा
नुपूर्व्येण पांडवः। तच्छ्रुत्वा द्रुपदो राजा कुंतीपुत्रस्य भाषितं। विगर्हयामास तदा धृतराष्ट्रं नरेश्वरं। आश्वा
सयामास च तं कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं। प्रतिजज्ञे च राज्याय द्रुपदो वदतां वरः। ततः कुंती च कृष्णा च भीमसे
नार्जुनावपि। यमौ च राज्ञा संदिष्टं विविशुर्भवनं महत्। तत्र ते न्यवसन्राजन्यज्ञसेनेन पूजिताः। प्रत्याश्व
स्तः ततो राजा सह पुत्रैरुवाच तं। गृह्णातु विधिवत्पाणिमद्यायं कुरुनंदनः। पुण्येऽहनि महाबाहुरर्जुनः
कुरुतां क्षणं॥ वैशं ॥ तमब्रवीत्ततो राजा धर्मात्मा च युधिष्ठिरः। ममापि दारसंबंधः कार्यस्तावद्
विशांपते॥ द्रुपद उ ॥ भवान्वा विधिवत्पाणिं गृह्णातु दुहितुर्मम। यस्य वा मन्यसे वीर तस्य कृष्णामुप
दिश॥ युधिष्ठिर उ सर्वेषां महिषी राजन्द्रौपदी नो भविष्यति। एवं हि व्याहृतं पूर्वं मम मात्रा विशांप
ते। अहं चाप्यनिविष्टो वै भीमसेनश्च पांडवः। पार्थेन विजिता चैषा रत्नभूता सुता तव। एष नः समयो राजन्रत्न
स्य सहभोजनं। न च तं हातुमिच्छामः समयं राजसत्तम। सर्वेषां धर्मतः कृष्णा महिषी नो भविष्यति। आनु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० २८४

पूर्वेणसर्वेषांरक्तानुज्वलनेकरान्॥ द्रुपद उ ॥एकस्यबह्व्योविहितामहिष्यःकुरुनंदनः।नैक
स्यावह्वःपुंसःश्रूयंतेपतयःक्वचित्।लोकवेदविरुद्धंत्वंनाधर्मंधर्मविच्छुचिः।कर्तुमर्हसिकौंतेयक
स्मात्तेबुद्धिरीदृशी॥ युधिष्ठिर उ ॥सूक्ष्मोधर्मोमहाराजनास्यविद्मोवयंगतिं।पूर्वेषामानुपूर्व्येण
यातंवर्त्मानुयामहे।नमेवागनृतंप्राहनाधर्मेधीयतेमतिः।एवंचैववदत्यम्बाममचैतन्मनोगतं।एषध
र्मोध्रुवोराजंश्चरैनमविचारयन्।माचशंकातत्रतेस्यात्कथंचिदपिपार्थिव द्रुपद उवाच ॥
त्वंचकुंतीचकौंतेयधृष्टद्युम्नश्चमेसुतः।कथयंत्वितिकर्तव्यंश्वःकालेकरवामहे वैशं ॥
तेसमेत्यततःसर्वेकथयन्तिस्मभारत।अथद्वैपायनोराजन्नभ्यागच्छद्यदृच्छया इत्यादिपर्वणि॥
१९ वैशं ततस्तेपांडवाःसर्वेपांचाल्यश्चमहायशाः।प्रत्युत्थायमहात्मानंकृष्णंसर्वेभ्यवादय २८४
न्।प्रतिनंद्यसतांपूजांपृष्ट्वाकुशलमंततः।आसनेकांचनेशुद्धेनिषसादमहामनाः।अनुज्ञातास्तुते
सर्वेकृष्णेनामिततेजसा।आसनेषुमहार्हेषुनिषेदुर्द्विपदांवराः।ततोमुहूर्तान्मधुरांवाणीमुच्चार्य
पार्षतः।पप्रच्छतंमहात्मानंद्रौपद्यार्थेविशांपते।कथमेकाबहूनांस्याद्धर्मपत्नीनशंकरः।एतन्मेभ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

गवान्सर्वंप्रब्रवीतुयथातथं व्यासउ अस्मिन्धर्मेविप्रलब्धेलोकवेदविरोधके।यस्ययस्यम
तंयद्यच्छ्रोतुमिच्छामितस्यतत्॥ द्रुपदउ अधर्मोयंममममतोविरुद्धोलोकवेदयोः।नह्येकाविद्य
तेपत्नीबहूनांद्विजसत्तम।नचाप्याचरितःपूर्वैरयंधर्म्मोमहात्मभिः।नचाप्यधर्म्मोविद्वद्भिश्चरितव्यः
कथंचन।ततोनाहंकरोम्येनंव्यवसायंक्रियांप्रति।धर्म्मःसदैवसंदिग्धःप्रतिभातिहिमेत्वयं धृष्ट
द्युम्नउ यवीयसःकथंभार्य्यांज्येष्ठोभ्राताद्विजर्षभ।ब्रह्मन्समभिवर्त्तेतसद्वृत्तःसंस्तपोधन।नतु
धर्म्मस्यसूक्ष्मत्वाद्गतिंविद्मःकथंचन।अधर्म्मोधर्म्मइतिवाव्यवसायोनशक्यते।कर्त्तुमस्मद्विधैर्ब्रह्मं
स्ततोयंनव्यवस्यति।पंचानांमहिषीकृष्णाभवत्त्वितिकथंचन युधिष्ठिरउ नमेवागनृतंप्राहना
धर्म्मेधीयतेमतिः।वर्त्ततेहिमनोमेत्रनैषोऽधर्म्मःकथंचन।श्रूयतेहिपुराणेपिजटिलानामगोतमी।
ऋषीनध्यासितवतीसप्तधर्म्मभृतांवर।गुरोर्हिवचनंप्राहुर्द्धर्म्मंधर्म्मज्ञसत्तम।गुरूणांचैवसर्वेषांमा
तापरमकोगुरुः।साचाप्युक्तवतीवाचंभैक्षवद्भुज्यतामिति।तस्मादेतदहंमन्येपरंधर्म्मंद्विजोत्तम॥
कुन्त्युवाच एवमेतद्यथाप्राहधर्म्मचारीयुधिष्ठिरः।अनृतान्मेभयंतीव्रंमुच्येहमनृतात्कथं॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अनृतान्मोक्ष्यसे भद्रे धर्मश्चैष सनातनः। न तु वक्ष्यामि सर्वेषां पांचाल शृणु मे स्वयं। यथायं विहितो धर्मो यतश्चापि सनातनः। यथा च प्राह कौन्तेय
स्तथा धर्मो न संशयः वैशं ततउत्थाय भगवान्व्यासो द्वैपायनः प्रभुः। करे गृहीत्वा राजानं राजवेश्म समाविशत्। पांडवाश्चापि कुंती च धृष्ट
द्युम्नश्च पार्षतः। विविशुर्यत्र तत्रैव प्रतीक्षन्ते स्म तावुभौ। ततो द्वैपायनस्तस्मै नरेन्द्राय महात्मने। आचख्यौ तद्यथा धर्मो बहूनामेकपत्निनां॥ ॥
व्यासउ × पुरा वै नैमिषारण्ये देवाः सत्रमुपासते। तत्र वैवस्वतो राजञ्छामित्रमकरोत्तदा। ततो यमो दीक्षि इत्यादिपर्वलि २८२ ॥ व्यासउ ॥
आ०प० २८५ तस्तत्र राजन्नामारयत्किंचिदपि प्रजानां। ततः प्रजास्ता बहुला बभूवुः कालातिपातान्मरणप्रहीणाः। सोमश्च
शक्रो वरुणः कुबेरः साध्या रुद्रा वसवोथाश्विनौ च। प्रजापतिर्भुवनस्य प्रणेता समाजग्मुस्तत्र देवास्तथा
न्ये। ततोब्रुवंल्लोकगुरुं समेता भयात्तीव्रान्मानुषाणां विवृद्ध्या। तस्माद्भयादुद्विजन्तः सुखेप्सवः प्रयाम स
र्वे शरणं भवन्तं पितामह उ किं वो भयं मानुषेभ्यो यूयं सर्वे यदामराः। मा वो मर्त्यसकाशाद्वै भयं
भवितुमर्हति देवा ऊचुः मर्त्या अमर्त्याः संवृत्ता न विशेषोस्ति कश्चन। अविशेषादुद्विजन्तो विशेषा
र्थमिहागताः भगवानुवाच वैवस्वतो व्यापृतः सत्रहेतोस्तेन त्विमे न म्रियन्ते मनुष्याः। तस्मिन्नेकाग्रे
कृतसर्वकार्ये तत एषां भवितैवान्तकालः। वैवस्वतस्यैव तनुर्विभूषिता वीर्येण युष्माकमुत प्रवृद्धा। सै २८५
षामन्तो भविता ह्यन्तकाले न तत्र वीर्यं भविता नरेषु व्यासउ ततस्तु ते पूर्वजदेववाक्यं श्रुत्वा देवा य
त्र देवा यजन्ते। समासीनास्ते समेता महाबला भागीरथ्यां ददृशुः पुंडरीकं। दृष्ट्वा च तद्विस्मितास्ते बभूवुस्तेषा
मिन्द्रस्तत्र शूरो जगाम। सोपश्यद्योषामथ पावकप्रभां यत्र देवी गंगा सततं प्रसूता। सा तत्र योषा रुदती ज

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

लार्थिनीगंगांदेवींव्यवगाह्यव्यतिष्ठत।तस्याअश्रुबिंदुःपतितोजलेयस्तत्पद्ममासीदथतत्रकांचनं।तदद्भुतंप्रेक्ष्य
त वज्रीस्तदानीमपृच्छत्तांयोषितमंतिकाद्धि।कात्वंभद्रेरोदिषिकस्यहेतोर्वाक्यंतथ्यंकामयेहंब्रवीहि ॥ स्त्र्युवा
च ॥ त्वंवेत्स्यसेमामिहयास्मिशक्रयदर्थंवाहंरोदिमिमंदभाग्या।आगच्छराजन्पुरतोगमिष्येद्रष्टासितद्रोदि
मियत्कृतेहं ॥ मासत ॥ तांगच्छंतीमन्वगच्छत्तदानींसोपश्यदारात्तरुणंदर्शनीयं।सिंहासनस्थंयुवती
सहायंक्रीडंतमक्षैर्गिरिराजमूर्ध्नि।तमब्रवीद्देवराजोममेदंत्वंविद्धिविश्वंभुवनंवशेस्थितं।ईशोहमस्मीति
समन्युरब्रवीद्दृष्ट्वातमक्षैःसुभृशंप्रमत्तं।क्रुद्धंचशक्रंप्रसमीक्ष्यदेवोजहासशक्रंचशनैरुदैक्षत।संस्तंभि
तोभूदथदेवराजस्तेनेक्षितःस्थाणुरिवावतस्थे।यदातुपर्याप्तमिहास्यक्रीडयातदादेवींरुदतींतामुवाच।
आनीयतामेषह्यतोहमारान्मैनंदर्पःपुनरप्याविशेत।ततःशक्रःस्पृष्टमात्रस्तयातुस्रस्तैरंगैःपतितोभूद्ध
रिण्यां।तमब्रवीद्भगवानुग्रतेजामैवंपुनःशक्रकृथाःकथंचित्।विवर्तयैनंचमहाद्रिराजंबलंचवीर्यंचतवा
प्रमेयं।छिद्रस्यचैवाविशमध्यमस्ययत्रासतेत्वद्विधाःसूर्यभासः।सतद्विवृत्यविवरंमहागिरेस्तुल्यद्युतींश्च
तुरोन्यान्ददर्श।सतानभिप्रेक्ष्यबभूवदुःखितःकच्चिन्नाहंभवितावैयथेमे।ततोदेवोगिरिशोवज्रपाणिंवि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२८६

विवृत्तनेत्रे कुपितोभुवाचा दरीमेतांप्रविशत्वंशतक्रतो यन्मांबाल्यादवमंस्थाः पुरस्तात्। उक्तस्त्वेवंविभुनादे
वराजः प्रावेपतार्त्तोभृशमेवाभिषंगात्। स्रस्तैरंगैरनिलेनेवनुन्नमश्वत्थपत्रंगिरिराजमूर्ध्नि। सप्रांजलिर्वैवृ
षवाहनेनप्रवेपमानःसहसैवमुक्तः। उवाचदेवंबहुरूपमुग्रंद्रष्टाशेषस्यभुवनस्यत्वंभवाद्य। तमब्रवी
दुग्रवर्च्चाः प्रहस्यनैवंशीलाःशेषमिहाप्नुवंति। एतेप्येवंभवितारःपुरस्तात्तस्मादेतांदरीमाविश्यशेध्वं।
तत्रप्येवंभवितारोनसंशयोयोनिंसर्वेमानुषीमाविशध्वं। तत्रयूयंकर्म्मकृत्वाविषह्यंबहूनन्यान्निधनं
प्रापयित्वा। आगन्तारःपुनरेवेंद्रलोकंस्वकर्म्मणापूर्वजितंमहार्हं। सर्वमयाभाषितमेतदेवंकर्त्तव्य
मन्यच्छविविधार्थयुक्तं पूर्वेंद्राऊचुः गमिष्यामोमानुषंदेवलोकात्दुराधरोविहितोयत्रमोक्षः
देवास्त्वस्मानादधीरन्जनन्यांधर्म्मोवायुर्मघवानश्विनौच। अस्त्रैर्दिव्यैर्मानुषान्योधयित्वाआगंतारः २८६
पुनरेवेंद्रलोकं मासत एतच्छ्रुत्वावज्रपाणिर्वचस्तद्देवश्रेष्ठंपुनरेवेदमाह। वीर्येणाहंपुरुषं
कार्यहेतोर्दद्यामेषांपंचमंमत्प्रसूतं। विश्वभुग्भूतधामाचशिबिरिन्द्रःप्रतापवान्। शान्तिश्चतुर्थस्तेषां
वैतेजस्वीपंचमःस्मृतः। तेषांकामंभगवानुग्रधन्वाप्रादादिष्टंसन्निसर्गाद्यथोक्तं। तांचाप्येषांयोषितंलो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ककान्त्यांश्रियंभार्य्यांव्यदधान्मानुषेषु।गिरेवसार्द्धंतुततःसदेवोजगामनारायणमप्रमेयं।अनंतमव्यक्त
मजंपुराणंसनातनंविश्वमनन्तरूपं।सचापितद्व्यदधात्सर्वमेवततःसर्वेसंबभूवुर्द्धरण्यां।सचापिकेशौ
हरिरुद्वबर्हशुक्लमेकमपरंचापिकृष्णं।तौचापिकेशौनिविशेतांयदूनांकुलेस्त्रियौदेवकींरोहिणींचा
तयोरेकोबलदेवोबभूवयोसौश्वेतस्तस्यदेवस्यकेशः।कृष्णोद्वितीयःकेशवःसंबभूवकेशोयोसौवर्ण
तःकृष्णउक्तः।येतेपूर्वंशक्ररूपानिरुद्धास्तस्यांदर्य्यांपर्वतस्योत्तरस्य।इहैवैतेपांडवावीर्य्यवंतःशक्रस्यां
शःपांडवःसव्यसाची।एवमेतेपांडवाःसंबभूवुर्य्येतेराजन्पूर्वमिंद्राबभूवुः।लक्ष्मीश्चैषांपूर्वमेवोपदि[illegible]
दिष्टाभार्य्यायैषाद्रौपदीदिव्यरूपा।कथंहिस्त्रीकर्म्मणोन्तेमहीतलात्समुत्तिष्ठेदन्यतोदैवयोगात्।
यस्यारूपंसोमसूर्य्यप्रकाशंगंधश्चाग्र्यःक्रोशमात्रात्प्रवाति।इदंचान्यत्प्रीतिपूर्वंनरेंद्रददानितेदिव्य
मत्यद्भुतंच।दिव्यंचक्षुःपश्यकुंतीसुतांस्त्वंपुण्यैर्दिव्यैःपूर्वदेहैरुपेतान्॥ वैशम् ॥ततोव्यासःपर
मोदारकर्म्माशुचिर्विप्रस्तपसातस्यराज्ञः।चक्षुर्द्दिव्यंप्रददौतान्ससर्वान्राजापश्यत्पूर्वदेहैर्यथावत्।त
तोदिव्यान्हेमकिरीटमालिनःशक्रप्रमुखान्पावकादित्यवर्णान्।बद्धापीडांश्चारुरूपांश्चयूनोव्यूढोर

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ॰प॰
२८१

स्कंधांस्तालमात्रान्ददर्श। दिव्यैर्वस्त्रैररजोभिः सुगंधैर्माल्यैश्चाग्र्यैः शोभमानानतीव। सा ह्यात्र द्रष्टान्याव
सूंश्चापि रुद्रानादित्यांश्च सर्वगुणोपपन्नान्। तान्पूर्वेन्द्रानभिवीक्ष्याभिरूपांश्चक्रात्मजं चेंद्ररूपं निशम्य।
प्रीतो राजा द्रुपदो विस्मितश्च दिव्यां मायां तामवेक्ष्याप्रमेयां। तां चैवाग्र्यां स्त्रियमभिरूपयुक्तां दिव्यां सा
क्षात्सोमवह्नि प्रकाशां। योग्यां तेषां रूपतेजोयशोभिः पत्नीं मत्वा हृष्टवान्पार्थिवेंद्रः। स तद्दृष्ट्वा महदा
श्चर्यरूपं जग्राह पादौ सत्यवत्याः सुतस्य। नैतच्चित्रं परमर्षे त्वयीति प्रसन्नचेताः स उवाच चैनं॥ ॥
व्यास उ॰ आसीत्तपोवने काचिदृषेः कन्या महात्मनः। नाध्यगच्छत्पतिं सा तु कन्या रूपवती सती। तो
षयामास तपसा सा किलोग्रेण शंकरं। तामुवाचेश्वरः प्रीतो वृणु काममिति स्वयं। सैवमुक्ताब्रवीत्क
न्या देवं वरदमीश्वरं। पतिं सर्वगुणोपेतमिच्छामीति पुनः पुनः। ददौ तस्मै स देवेशस्तं वरं प्रीतमानसः। २८१
पंच ते पतयो भद्रे भविष्यंतीति शंकरः। सा प्रसादयती देवमिदं भूयोऽभ्यभाषत। एकं पतिं गुणोपेतं त्व
त्तोऽर्हामीति शंकर। तां देवदेवः प्रीतात्मा पुनः प्राह शुभं वचः। पंचकृत्वस्त्वयोक्तोऽहं पतिं देहीति वै पुनः॥
तत्तथा भविता भद्रे वचस्तद्भद्रमस्तु ते। देहमन्यं गतायास्ते सर्वमेतद्भविष्यति व्यास उ॰ द्रुपदे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

घाहिसायज्ञेसुतावैदेवरूपिणी।पंचानांविहितापत्नीकृष्णापार्षत्यनिंदिता।स्वर्गश्रीःपांडवार्थंसमुस
मुत्पन्नामहामखे।सेहतप्त्वातपोघोरंदुहितृत्वंतवागता।सैषादेवीरुचिरादैवजुष्टापंचानामेकास्वकृ
तेनेहकर्म्मणा।सृष्टास्वयंदेवपत्नीस्वयंभुवाश्रुत्वाराजन्द्रुपदेष्टंकुरुष्व इत्यादिपर्वणि १९५
॥ द्रुपद उ ॥अश्रुत्वैवंवचनंतेमहर्षेमयापूर्वंयतितंसंविधातुं।नवैशक्यंविहितस्यापयानंतदेवेद
मुपपन्नंविधानं।दिष्टस्यग्रंथिरनिवर्त्तनीयःस्वकर्म्मणाविहितंनेहकिंचित्।कृतंनिमित्तंहिवरैकहेतो
स्तदेवेदमुपपन्नंविधानं।यथैवकृष्णोक्तवतीपुरस्तान्नैकान्पतीन्मेभगवान्ददातु।सचाप्येवंवरमित्य
ब्रवीत्तांदेवोहिवेत्तापरमंयदत्र।यदि चैवंविहितःशंकरेणधर्मोधर्मोवानात्रममापराधः।गृह्णंत्वि
मेविधिवत्पाणिमस्यायथोपयोषंविहितैषांहिकृष्णा वैशं ततोब्रवीद्भगवान्धर्म्मराजमद्यैव
पुण्याहमुतवःपांडवेयाः।अद्यपौष्यंयोगमुपैतिचंद्रमाःपाणिंकृष्णायास्त्वंगृहाणाद्यपूर्वं।ततोराजायज्ञ
सेनःसपुत्रोजन्यार्थमुक्तंबहुतंतदग्र्यं।समानयामाससुतांचकृष्णामाप्लाव्यरत्नैर्बहुभिर्विभूष्य।ततःसर्व
र्वेसुहृदोनृपस्यसमाजग्मुःसहितामंत्रिणश्च।द्रष्टुंविवाहंपरमप्रतीताद्विजाश्चपौराश्चयथाप्रधानाः॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०प०
२८८

ततोस्यवेश्माढ्यजनोपशोभितंविस्तीर्णपद्मोत्पलभूषिताजिरं।बलौघरत्नौघविचित्रमाबभौनभो
यथानिर्मलतारकाचितं।ततस्तुतेकौरवराजपुत्राविभूषिताःकुंडलिनोयुवानः।महार्हवस्त्रावरचंदनो
क्षिताःकृताभिषेकाःकृतमंगलक्रियाः।पुरोहितेनाग्निसमानवर्च्चसासहैवधौम्येनयथाविधिप्रभो।
क्रमेणसर्वेविविशुस्ततःसदोमहर्षभागोष्ठयथाभिनर्द्दिनः।ततःसमाधायसवेदपारगोजुहावमंत्रैः
र्ज्वलितंहुताशनं।युधिष्ठिरंचाप्युपनीयमंत्रविन्नियोजयामाससहैवकृष्णया।प्रदक्षिणंतौप्रगृही
तपाणीपरीणयामाससवेदपारगः।ततोभ्यनुज्ञायतमाजिशोभिनंपुरोहितोराजगृहाद्विनिर्ययौ।
क्रमेणचानेननराधिपात्मजावरस्त्रियास्तेजगृहुस्तदाकरं।अहन्यहन्युत्तमरूपधारिणोमहारथाःकौ
रववंशवर्द्धनाः।इदंचतत्राद्भुतरूपमुत्तमंजगाददेवर्षिरतीतमानुषं।महानुभावाकिलसासुम २८८
ध्यमावभूवकन्यैवगतेगतेहनि।कृतेविवाहेद्रुपदोधनंददौमहारथेभ्योबहुरूपमुत्तमं।शतंरथानांव
रहेममालिनीचतुर्युजांहेमखलीनमालिनां।शतंगजानामपिपद्मिनांतथाशतंगिरीणामिवहेमशृंगि
णां।तथैवदासीशतमग्र्ययौवनंमहार्हवेषाभरणांवरस्रजं।पृथक्पृथक्दिव्यदृशांपुनर्ददौतथा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रग्निसाक्षिकं। तथैव वस्त्राणि विभूषणानि प्रभावयुक्तानि महानुभावः। कृते विवाहे तु ततस्तु पांडवाः प्र
भूतरत्नामुपलभ्य तां श्रियं। [illegible]जकुरिंद्रः प्रतिमा महाबलाः पुरे तु पांचालनृपस्य तस्य ह इत्यादिपर्वे
णि ९२ वैशं पांडवैः सह संयोगं गतस्य द्रुपदस्य हा न बभूव भयं किंचिद्देवेभ्योपि कथंचन।
कुंतीमासाद्य ता नार्यो द्रुपदस्य महात्मनः। नाम संकीर्त्तयंत्योस्या जग्मुः पादौ स्वमूर्द्धभिः। कृष्णा च क्षौ
मसंवीता कृतकौतुकमंगला। कृताभिवादना श्वश्र्वास्तस्थौ प्रह्वा कृतांजलिः। रूपलक्षणसंपन्नां शीलाचा
रसमन्वितां। द्रौपदीमवदत्प्रेम्णा पृथाशीर्वचनं स्नुषां। यथेंद्राणी हरिहये स्वाहा चैव विभावसौ। रोहिणी
च यथा सोमे दमयंती यथा नले। यथा वैश्रवणे भद्रा वसिष्ठे चाप्यरुंधती। यथा नारायणे लक्ष्मीस्तथा त्वं
भव भर्तृषु। जीवसूर्वीरसूर्भद्रे बहुसौख्यसमन्विता। सुभगा भोगसंपन्ना यज्ञपत्नी पतिव्रता। अतिथीना
गतान्साधून्वृद्धान्बालांस्तथा गुरून्। पूजयंत्या यथान्यायं शश्वद्गच्छंतु ते समाः। कुरुजांगलमुख्येषु रा
ष्ट्रेषु नगरेषु च। अत्र त्वमभिषिच्यस्व नृपतिं धर्मवत्सलाः। पतिभिर्निर्जितामुर्वीं विक्रमेण महाबलैः। कु
रु ब्राह्मणसात्सर्वामश्वमेधे महाक्रतौ। पृथिव्यां यानि रत्नानि गुणवंति गुणान्विते। तान्याप्नुहि त्वं कल्या

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० णि सुखिनी शरदां शतम्। यथा च त्वाभिनंदामि वध्वद्य क्षौमसंवृतां। तथाभूयोभिनंदिष्ये जातपुत्रान्गुण
२८९ न्वितान्‌ वैशं ततस्तु कृतदारेभ्यः पांडुभ्यः प्राहिणोद्धरिः। वैडूर्य्यमणिचित्राणि हैमान्याभरणानि
च। वासांसि च महार्हाणि नानादेश्यानि माधवः। कंवलाजिनरत्नानि स्पर्शवन्ति शुभानि च। शयनासनया
नानि विविधानि महांति च। वैडूर्यवज्रचित्राणि शतशो भाजनानि च। रूपयौवनदाक्षिण्यैरूपेताश्च स्वलंकृ
ताः। प्रेष्याः सम्प्रददौ कृष्णो नानादेश्याः सहस्रशः। गजान्विनीतान्भद्रांश्च सदश्वांश्च स्वलंकृतान्। रथांश्च
दान्तान्सौवर्णैः शुभ्रैः पट्टैरलंकृतान्। कोटिशश्च सुवर्णं च तेषामकृतकं तथा। वीथीकृतममेयात्मा
प्राहिणोन्मधुसूदनः। तत्सर्वं प्रतिजग्राह धर्मराजो युधिष्ठिरः। मुदा परमया युक्तो गोविंदप्रियकाम्य
या॥ इत्यादिपर्वणि वैशं ततो राज्ञां चरै राप्तैः प्रवृत्तिरुपनीयत। पांडवैरुपसंपन्ना द्रौ २८८
पदी पतिभिः शुभा। येन तद्धनुरायम्य लक्ष्यं विद्धं महात्मना। सोर्जुनो जयतां श्रेष्ठो महाबाणधनुर्द्धरः॥
यः शल्यं मद्रराजं वै प्रोत्क्षिप्यापातयद्बली। त्रासयामास संक्रुद्धो वृक्षेण पुरुषान्रणे। न चास्य संभ्रमः क
श्चिदासीत्तत्र महात्मनः। स भीमो भीमसंस्पर्शः शत्रुसेनांगपातनः। ब्रह्मरूपधरांश्छ्रुत्वा प्रशान्तान्पांडुनंद

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नान्। कौंतेयान्मनुजेंद्राणां विस्मयः समजायत। सपुत्रा हि पृथा राजन्कुंती दग्धा जतुगृहे श्रुता। पुनर्ज्जातानि
व च तांस्तेऽमन्यन्त नराधिपाः। धिगकुर्वंस्तदा भीष्मं धृतराष्ट्रं च कौरवं। कर्म्मणाति नृशंसेन पुरोचनकृ
तेन वै। वृत्ते स्वयंवरे चैव राजानः सर्व एव ते। यथागतं विप्रजग्मुर्विदित्वा पांडवान्वृतान्। ~~कौंतेयान्मनुजे~~
~~द्राणां विस्मयः समजायत। सपुत्रा हि पृथा राजन्कुंती~~ अथ दुर्य्योधनो राजा विमना भ्रातृभिः सह। अश्वत्थाम्ना
मातुलेन कर्णेन च कृपेण च। विनिवृत्तो वृतं दृष्ट्वा द्रौपद्या श्वेतवाहनं। तं तु दुःशासनो व्रीडन्मंदं मंदमि
वाब्रवीत्। यद्यसौ ब्राह्मणो न स्याद्विंदेत द्रौपदीं न सः। नहि तं तत्त्वतो राजन्वेद कश्चिद्धनंजयं। दैवं च प
रमं मन्ये पौरुषं वाप्यनर्थकं। धिगस्तु पौरुषं तात धिग्यं ते यत्र पांडवाः। एवं संभाषमाणास्ते निंदंत
श्च पुरोचनं। विविशुर्हास्तिनपुरं दीना विगतचेतसः। त्रस्ता विगतसंकल्पा दृष्ट्वा पार्थान्महौजसः। मुक्ता
न्हव्यभुजश्चैव संयुक्तान्द्रुपदेन च। धृष्टद्युम्नं तु संचिंत्य तथैव च शिखंडिनं। द्रुपदस्यात्मजांश्चान्यान्स
र्वयुद्धविशारदान्। विदुरस्त्वथ तां श्रुत्वा द्रौपदीं पांडवैर्वृतां। व्रीडितान्धार्त्तराष्ट्रांश्च भग्नदर्पानुपाग
तान्। ततः प्रीतमनाः क्षत्ता धृतराष्ट्रं विशांपते। उवाच दिष्ट्या कुरवो वर्द्धंत इति विस्मितः। वैचित्रवीर्य्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्तुनृपोनिशम्यविदुरस्यतत्।अब्रवीत्परमप्रीतोदिष्ट्यादिष्ट्येतिभारत।मन्यतेसवृतंपुत्रंज्येष्ठंद्रुपदक
न्यया।दुर्योधनमविज्ञानात्प्रज्ञाचक्षुर्नरेश्वरः।अथत्वाज्ञापयामासद्रौपद्याभूषणंबहु।आनीयतां
वैकृष्णेतिपुत्रंदुर्योधनंतदा।अथास्यपश्चाद्विदुरआचख्यौपांडवान्वृतान्।सर्वान्कुशलिनोवीरान्पू
जितान्द्रुपदेनह।तेषांसंबंधिनश्चान्यान्बहून्बलसमन्वितान्।समागतान्पांडवेयैस्तस्मिन्नेवस्वयंबरे
॥ धृतराष्ट्र उ ॥यथैवपांडोःपुत्रास्तेतथैवाभ्यधिकोमम।यथाचाभ्यधिकाबुद्धिर्मममतान्प्रतितच्छृ
णु।यत्तेकुशलिनोवीरामित्रवन्तश्चपांडवाः।तेषांसंबंधिनश्चान्येबहवश्चमहाबलाः।कोहिद्रुपदमासाद्य
मित्रंक्षत्तःसपांडवं।नबुभूषेद्भवेनार्थीगतश्रीरपिपार्थिवः॥ वैशं ॥तंतथाभाषमाणंतुविदुरःप्रत्य
भाषत।नित्यंभवतुतेबुद्धिरेषाराजञ्छतंसमाः।ततोदुर्योधनश्चापिराधेयश्चविशांपते।धृतराष्ट्रमुपाग २८०
म्यवचोब्रूतामिदंतदा।सन्निधौविदुरस्यत्वांदोषंवक्तुंनशक्नुवः।विविक्तमितिवक्ष्यावःकिंतवेदंचिकीर्षि
तं।सपत्नवृद्धिंयत्तातमन्यसेवृद्धिमात्मनः।अभिष्टौषिचयत्क्षत्तुःसमीपेद्विषतांवरं।अन्यस्मिन्नृपकर्त
व्येत्वमन्यत्कुरुषेनघ।तेषांबलविघातोहिकर्तव्यस्तातनित्यशः।तेवयंप्राप्तकालस्यचिकीर्षांमंत्रयामहे।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

यथानोनग्रसेयुस्तेसपुत्रबलबांधवान् ॥ इत्यादिपर्ववत् ॥ धृतराष्ट्र उ ॥ अहमप्येवमेवैतच्चि
कीर्षामियथायुवां॥विवेक्तुंनाहमिच्छामित्वाकारंविदुरंप्रति।ततस्तेषांगुणानेवकीर्त्तयामिविशेषतः।ना
वबुध्येतविदुरोममाभिप्रायमिंगितैः।यच्चत्वंमन्यसेप्राप्तंतद्ब्रवीहिसुयोधन।राधेयमन्यसेयच्चप्राप्त
कालंवदाशुमे॥ दुर्योधन उ ॥ अद्यतान्कुशलैर्विप्रैःसुगुप्तैराप्तकारिभिः।कुंतीपुत्रान्भेदयामो
माद्रीपुत्रौचपांडवौ।अथवाद्रुपदोराजामहद्भिर्वित्तसंचयैः।पुत्राश्चास्यप्रलोभ्यन्तामामात्याश्चैवसर्वशः।
परित्यजेद्यथाराजाकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं।अथतत्रैववातेषांनिवासंरोचयंतुभो।इहैषांदोषवद्वासंव
र्णयंतुपृथक्पृथक्।तेभिद्यमानास्तत्रैवमनःकुर्वंतुपांडवाः।अथवाकुशलाःकेचिदुपायनिपुणानराः
इतरेतरतःपार्थान्भेदयंत्वनुरागतः।व्युत्थापयंतुवाकृष्णांबहुत्वात्सुकरंहितत्।अथवापांडवांस्तस्यां
भेदयंतुततश्चतां।भीमसेनस्यवाराजन्नुपायकुशलैर्नरैः।मृत्युर्विधीयतांछन्नैःसहितेषांबलाधिकः।
तमाश्रित्यहिकौन्तेयःपुराचास्मान्नमन्यते।सहितीक्ष्णश्चशूरश्चतेषांचैवपरायणं।तस्मिंस्त्वभिहतेरा
जन्हृतोत्साहाहृतौजसः।यतिष्यंतेनराज्यायसहितेषांव्यपाश्रयः।अजेयोह्यर्जुनःसंख्येपृष्ठगोपेवृको

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० दरो।तन्मृषेफाल्गुनोयुद्धेराधेयस्यनपादभाक्।तेजानानास्तदौर्बल्यंभीमसेनस्मृतेमहत्।अस्माद्बलवतो
२९१ ज्ञात्वानयतिष्यन्तिदुर्बलाः।इहागतेषुवातेषुनिदेशवशवर्त्तिषु।प्रवर्त्तयिष्यामहेराजन्यथाशास्त्रंनिव
र्हणे।अथवादर्शनीयाभिःप्रमदाभिर्विलोभ्यतां।एकैकस्तत्रकौन्तेयस्ततःकृष्णाविरज्यतां।द्वेष्यतांचैव
राधेयस्तेषामागमनायवै।तैस्तैःप्रकारैःसन्नीयपात्यतामाप्तकारिभिः।एतेषामप्युपायानांयस्तेनि
र्दोषमात्मनः।तस्यप्रयोगमातिष्ठपुराकालोतिवर्त्तते।यावदकृतविश्वासाद्रुपदेपार्थिवर्षभे।तावदे
वहितेशक्यानशक्यास्ततःपरं।एषाममममतिस्तातनिग्रहायप्रवर्त्तते।साध्वीवायदिवासाध्वीकिंवा
राधेयमन्यसे इत्यादिपर्वणि कर्णेन दुर्य्योधननवप्रज्ञानसम्यगितिमेमतिः।नह्युपा
येनतेशक्याःपांडवाःकुरुवर्द्धन।पूर्वमेवहितेसूक्ष्मैरुपायैर्यतितास्त्वया।इहैववर्त्तमानास्तेसमीपत २९१
वपार्थिव।अजातपक्षाःशिशवःशकितानैवबाधितुं।जातपक्षाविदेशस्थाविवृद्धाःसर्वतोद्यते।नोपा
यसाध्याःकौन्तेयाममैषामतिरच्युत।नचतेव्यसनैर्योक्तुंशक्यादिष्टकृतेनच।शङ्किताश्चेप्सवश्चैवपि
तृपैतामहंपदं।परस्परेणभेदश्चनाधातुंतेषुशक्यते।एकस्यांयेरताःपत्न्यांनभिद्यन्तेपरस्परं।नचापि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कृष्णा शक्येत तेभ्यो भेदयितुं परैः। परिघूनार्हहनवती किमुताद्य मृजावतः। ईप्सितश्च गुणः स्त्रीणां एक
स्याव कु भर्तृता। तं च प्राप्तवती कृष्णा न सा भेदयितुं क्षमा। आर्य्यव्रतश्च पांचाल्यो न स राजा धनप्रियः। न सं
त्यक्ष्यति कौंतेयान्राज्यदानैरपि ध्रुवं। तथास्य पुत्रो गुणवाननुरक्तश्च पांडवान्। तस्मान्नोपायसाध्यांस्ता
नहं मन्ये कथंचन। इदं त्वद्य क्षमं कर्तुमस्माकं पुरुषर्षभ। यावन्न कृतमूलास्ते पांडवेया विशांपते। तावत्प्र
हरणीयास्ते तत्तुभ्यं तात रोचतां। अस्मत्पक्षो महान्यावत् यावत्पांचालको लघुः। तावत्प्रहरणं तेषां क्रियतां
ता मा विचारय। वाहनानि प्रभूतानि मित्राणि च कुलानि च। यावन्न तेषां गांधारे तावद्विक्रम पार्थिव। याव
च्च राजा पांचाल्यो नोद्यमे कुरुते मनः। सह पुत्रैर्महावीर्यैस्तावद्विक्रम पार्थिव। यावन्नायाति वार्ष्णेयः क
र्षन्यादववाहिनीं। राज्यार्थे पांडवेयानां पांचाल्यसदनं प्रति। वसूनि विविधान्भोगान्राज्यमेव च केवलं। ना
त्याज्यमस्ति कृष्णस्य पांडवार्थे कथंचन। विक्रमेण मही प्राप्ता भरतेन महात्मना। विक्रमेण च लोकांस्त्रीन्
जितवान्पाकशासनः। विक्रमं च प्रशंसंति क्षत्रियस्य विशांपते। स्वको हि धर्मः शूराणां विक्रमः पार्थिवर्ष
भ। ते बलेन वयं राजन्महता चतुरंगिणा। प्रमथ्य द्रुपदं शीघ्रमानयामेह पांडवान्। न हि साम्ना न दानेन न भेदे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२९२
नच पांडवाः शक्याः साधयितुं तस्माद्विक्रमेणैव तान् जहि । तान्विक्रमेण जित्वेमामखिलां भुंक्ष्व मेदिनीं ।
अतो नान्यं प्रपश्यामि कार्य्योपायं जनाधिप ॥ वैशं ॥ श्रुत्वा तु राधेयवचो धृतराष्ट्रः प्रतापवान् ।
अभिपूज्य ततः पश्चादिदं वचनमब्रवीत् । उपपन्नं महाप्राज्ञे कृतास्त्रे सूतनंदन । त्वयि विक्रमसंपन्नमि
दं वचनमीदृशं । भूय एव तु भीष्मश्च द्रोणो विदुर एव च । युवां च कुरुतं बुद्धिं भवेद्या नः सुखोदया । त
तः आनाय्य तान्सर्वान्मंत्रिणः सुमहायशाः । धृतराष्ट्रो महाराज मंत्रयामास वै तदा ॥ इत्यादिप
र्वणि भीष्मउ नरोचते विग्रहो मे पांडुपुत्रैः कथंचन । यथैव धृतराष्ट्रो मे तथा पांडरसंश
यं । गांधार्य्याश्च यथा पुत्रास्तथा कुंतीसुता मम । यथा च मम ते रक्ष्या धृतराष्ट्र तथा तव । यथा च मम
राज्ञश्च तथा दुर्य्योधनस्य ते । तथा कुरूणां सर्वेषामन्येषामपि पार्थिव । एवं गते विग्रहं तैर्न रोचे संधा २९२
य वीरैर्दीयतामर्द्धभूमिः । तेषामयीह प्रपितामहानां राज्यं पितुश्चैव कुरूत्तमानां । दुर्य्योधन यथा रा
ज्यं त्वमिदं तात पश्यसि । मम पैतृकमित्येवं तेपि पश्यंति पांडवाः । यदि राज्यं न ते प्राप्ताः पांडवेया य
शस्विनः । कुत एव तवापीदं भारतस्यापि कस्यचित् । अथ धर्मेण राज्यं त्वं प्राप्तवान् भरतर्षभ । तेपि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

राज्यमनुप्राप्ताः पूर्वमेवेति मे मतिः। मधुरेणैव राज्यस्य तेषामर्द्धं प्रदीयतां। एतद्धि पुरुषव्याघ्र हितं स
र्वजनस्य व। अतोन्यथा चेत्क्रियते न हितं नो भविष्यति। न चाप्यकीर्त्तिः शकला भविष्यति न संशयः।
कीर्त्तिरक्षणमातिष्ठ कीर्त्तिर्हि परमं बलं। नष्टकीर्त्तेर्म्मनुष्यस्य जीवितं ह्यफलं स्मृतं। यावत्कीर्त्तिर्म्म
नुष्यस्य न प्रणश्यति कौरव। तावज्जीवति गांधारे नष्टकीर्त्तिस्तु नश्यति। तमिमं समुपातिष्ठ धर्म्मं
कुरुकुलोचितं। अनुरूपं महाबाहो पूर्वेषामात्मनः कुरु। दिष्ट्या ध्रियन्ते पार्था हि दिष्ट्या जीवति सा
पृथा। दिष्ट्या पुरोचनः पापो न सकामोत्ययं गतः। यदाप्रभृति दग्धास्ते कुन्तिभोजसुतासुताः। तदा
प्रभृति गांधारे न शक्नोम्यभिवीक्षितुं। लोके प्राणभृतं कञ्चिच्छ्रुत्वा कुंतीं तथागतां। न चापि दोषे
ण तथा लोको मन्येत् पुरोचनं। यथा त्वां पुरुषव्याघ्र लोको दोषेण गच्छति। तदिदं जीवितं तेषां तव
किल्बिषनाशनं। संमन्तव्यं महाराज पांडवानां च दर्शनं। न चापि तेषां वीराणां जीवतां कुरुनंदन। पि
त्र्यांशः शक्य आदातुमपि वज्रभृता स्वयं। ते सर्वे व्यवस्थिताः धर्म्मे सर्वे चैवैकचेतसः। अधर्म्मेण निर
स्ताश्च तुल्ये राज्ये विशेषतः। यदि धर्म्मस्त्वया कार्य्यो यदि कार्य्यं प्रियं च मे। क्षेमं च यदि कर्त्तव्यं तेषाम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२९३

ईप्रदीयतां इत्यादिपर्वणि द्रोणेन मंत्रायसमुपानीतैर्द्ध नराष्टु हितैर्नृप। धर्म्यमर्थ्यं
यशस्यं च वाच्यमित्यनुशुश्रुम। ममाप्येषा मतिस्तात या भीष्मस्य महात्मनः। संविभज्यास्तु कौंते
याधर्म एव सनातनः। प्रेष्यतां द्रुपदायाशु नरः कश्चित्प्रियंवदः। बहुलं रत्नमादाय तेषामर्थाय
भारत। मिथः कृत्यं च तस्मै स आदाय वसु गच्छतु। वृद्धिं च परमां ब्रूयात्त्वत्संयोगोद्भवां तथा। संप्रीय
मानं त्वां ब्रूयाद्राजन्दुर्योधनं तथा। असकृद्द्रुपदे चैव धृष्टद्युम्ने च भारत। उचितत्वं च योगस्य प्रिय
त्वं चापि वर्णयेत्। पुनः पुनश्च कौंतेयान्माद्रीपुत्रौ च सांत्वयन्। हिरण्मयानि शुभ्राणि बहून्याभ
रणानि च। वचनात्तव राजेंद्र द्रौपद्याः संप्रयच्छतु। तथा द्रुपदपुत्राणां सर्वेषां भरतर्षभ। पांडवानां
च सर्वेषां कुंत्या युक्तानि यानि च। एवं सांत्वसमायुक्तं द्रुपदं पांडवैः सह। उक्त्वाथानंतरं ब्रूयात्तेषा २९३
मागमनं प्रति। अनुज्ञातेषु वीरेषु बलं गच्छतु शोभनं। दुःशासनो विकर्णश्चाप्यानेतुं पांडवानिह।
ततस्ते पांडवाः श्रेष्ठाः पूज्यमानाः सदा त्वया। प्रकृतीनामनुमते पदे स्थास्यंति पैतृके। एतत्तव म
हाराज पुत्रेषु तेषु चैव हि। वृत्तमौपयिकं मन्ये भीष्मेण सह भारत कर्णेन योजितामा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नाम्यां सर्वकार्येषु नन्दरौ नमंत्रयेतां लब्धेयः किमद्भुततरं ततः। दुष्टेन मनसा यो वै प्रच्छन्नेनान्तरा
त्मना। ब्रूयाद्धि श्रेयसं नाम कथं कुर्यात्स तां मतां। न मित्रात्पथ्यकृल्लब्धेषु श्रेयसे वेतरायवा। विधि
पूर्वं हि सर्वस्य दुःखं वा यदि वा सुखं। कृतप्रज्ञो कृतप्रज्ञो बालो वृद्धश्च मानवः। स सहायोऽसहा
यश्च सर्वं सर्वत्र विंदति। श्रूयते हि पुरा कश्चिद्दंकुचीवहतीश्वरः। आसीद्राजगृहे राजा मागधानाम
हीक्षितो। स हीनः करणैः सर्वैः उछ्वासपरमो नृपः। अमात्यसंस्थः सर्वेषु कार्येष्वेवाभवत्तदा। त
स्यामात्यो महाकर्णिर्विभूवैकेश्वरस्तदा। स लब्ध्वा बलमात्मानं मन्यमानोऽवमन्यते। स राज्ञ उपभो
ग्यानि स्त्रियो रत्नधनानि च। आददे सर्वशो मूढ ऐश्वर्यं च स्वयं तदा। तदादाय च लुब्धस्य लाभाल्लो
भोऽभ्यवर्द्धत। तथा हि सर्वमादाय राज्यमस्य जिहीर्षति। हीनस्य करणैः सर्वैरुछ्वासपरमस्य चाप्य
नमानोपि तद्राज्यं न शशाकेति नः श्रुतं। किमन्यद्विहिता नूनं तस्य सा पुरुषेन्द्रता। यदि ते विहितं राज्यं
भविष्यति विशांपते। मिषतः सर्वलोकस्य स्थास्यते त्वयि तद्ध्रुवं। अतोन्यथा चेद्विहितं यतमानो न
लप्स्यते। एवं विद्धन्नुपादत्स्व मंत्रिणां साधुसाधुतां। दुष्टानां चैव बोद्धव्यमदुष्टानां च भाषितां॥ ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्रोणेन विप्रतेभावदोषेणयदर्थमिदमुच्यते। दुष्टपांडवहेतोस्त्वंदोषमाख्यापयस्युत। हितंतु
आ०प० परमंकर्णब्रवीमिकुलवर्द्धन। अथत्वंमन्यसेदुष्टंब्रूहियत्परमंहितं। अतोन्यथायत्क्रियतेतद्ब्रवीमिप
२९४ रंहितं। कुरवोवैविनंक्ष्यंतिनचिरेणैवमेमतिः इत्यादिपर्वणि विदुरउ राजन्निःसंश
यंश्रेयोवाच्यस्त्वमसिबांधवैः। नत्वशुश्रूषमाणेवैवाक्यंसंप्रतितिष्ठति। प्रियंहितंचतद्वाक्यमुक्तवान्
कुरुसत्तमः। भीष्मःशांतनवोराजन्प्रतिगृह्णासितन्नच। तथाद्रोणेनबहुधाभाषितंहितमुत्तमं। तच्च
राधासुतःकर्णोमन्यतेनहितंतव। चिंतयंश्चनपश्यामिराजंस्तवसुहृत्तमं। आभ्यांपुरुषसिंहाभ्यां
योवास्यात्प्रज्ञयाधिकः। इमौहिवृद्धौवयसाप्रज्ञयाचश्रुतेनच। समौचत्वयिराजेंद्रतथापांडुसुतेषुच।
धर्मेचानवरौराजन्सत्यतायांचभारत। रामाद्दाशरथेश्चैवगयाच्चैवनसंशयः। नचोक्तवंतावश्रेयःपुरस्ता २९४
दपिकिंचन। नचाप्यपकृतंकिंचिदनयोर्लक्ष्यतेत्वयि। ताविमौपुरुषव्याघ्रावनागसिनृपत्वयि। नमंत्र
येतांत्वच्छ्रेयःकथंसत्यपराक्रमौ। प्रज्ञावंतौनरश्रेष्ठावस्मिन्लोकेनराधिप। त्वन्निमित्तमतोनेमौकिंचि
ज्जिह्मंवदिष्यतः। इतिमेनैष्ठिकीबुद्धिर्वर्त्ततेकुरुनंदन। नचार्थहेतोर्धर्मज्ञौवक्ष्यतःपक्षसंश्रितं। एतद्धि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

परमंश्रेयोमन्येहंतवभारत।दुर्योधनप्रभृतयःपुत्राराजन्यथातव।तथैवपांडवेयास्तेपुत्राराजन्नसं
शयः। तेषुचेदहितंकिंचिन्मंत्रयेयुरतद्विदः।मंत्रिणस्तेनचश्रेयःप्रपश्यन्तिविशेषतः।अथतेहद
यराजन्विशेषःस्वेषुवर्त्तते।अन्तरस्थंविवृण्वानाःश्रेयःकुर्युर्न्नतेध्रुवं।एतदर्थमिमौराजन्महात्मा
नौमहाद्युती।नोचनुर्विहितंकिंचिन्नत्वेषतवनिश्चयः।यच्चाप्यशक्यतांतेषामाहतुःपुरुषर्षभौ।तत्त
थापुरुषव्याघ्रतवतद्व्द्वमस्तुते।कथंहिपांडवःश्रीमान्सव्यसाचीधनंजयः।शक्योविजेतुंसंग्रामेरा
जन्मघवतापिहि।भीमसेनोमहाबाहुर्न्नागायुतबलोमहान्।कथंस्मयुधिशक्येतविजेतुममरैरपि।
तथैवकुंतिनौयुद्धेयमौयमसुताविव।कथंविजेतुंशक्यौतौरणेजीवितुमिच्छता।यस्मिन्धृतिरनु
क्रोशःक्षमासत्यंपराक्रमः।नित्यानिपांडवेज्येष्ठेसजीयेतरणेकथं।येषांपक्षधरोरामोयेषांमंत्रीज
नार्द्दनः।किन्नुतैरजितंसंख्येयेषांपक्षेचसात्यकिः।द्रुपदःश्वशुरोयेषांयेषांश्यालाश्चपार्षताः।धृष्ट
द्युम्नमुखावीराभ्रातरोद्रुपदात्मजाः।सोशक्यतांचविज्ञायतेषामग्रेचभारत।दायाद्यतांचधर्म्मेणसम्य
क्तेषुसमाचर।इदंनिर्द्दिष्टमयशःपुरोचनकृतंमहत्।तेषामनुग्रहेणाद्यराजन्प्रक्षालयात्मनः।तेषाम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० नुग्रहश्चायंसर्वेषांचैवनःकुले।जीवितंचपरंश्रेयःक्षत्रस्यचविवर्द्धनं।द्रुपदोपिमहान्राजाकृतवैर
२९५ श्चनःपुरा।तस्यसंग्रहणंराजन्स्वपक्षस्यविवर्द्धनं।बलवन्तश्चदाशार्हावहवश्चविशांपते।यतःकृष्णस्
तःसर्वेयतःकृष्णस्ततोजयः।यच्चसाम्नैवशक्येतकार्य्यंसाधयितुंनृप।कोदैवशप्तस्तत्कार्य्यंविग्रहेण
समाचरेत्।श्रुत्वाचजीवतःपार्थान्पौरजानपदाजनाः।बलवद्दर्शनेहृष्टास्तेषांराजन्प्रियंकुरु।दुर्य्यो
धनश्चकर्णश्चशकुनिश्चापिसौबलः।अधर्म्मयुक्तादुष्प्रज्ञाबालामैषांवचःकृथाः।उक्तमेतत्पुराराज
न्मयागुणवतस्तव।दुर्योधनापराधेनप्रजेयंवैविनंक्ष्यति इत्यादिपर्वणि धृतराष्ट्र उ ॥
भीष्मःशान्तनवोविद्वान्द्रोणश्चभगवानृषिः।हितंचपरमंवाक्यंत्वंचसत्यंब्रवीषिमां।यथैवपांडवावी
राःकुन्तीपुत्रामहारथाः।तथैवधर्मतःसर्वेममपुत्रानसंशयः।यथैवममपुत्राणामिदंराज्यंविधीय २९५
ते।तथैवपांडुपुत्राणामिदंराज्यंनसंशयः।क्षत्तरानयगच्छैतान्सहमात्रासुसत्कृतान्।तयाचदेवरूपि
ण्याकृष्णयासहभारत।दिष्ट्याजीवंतितेपार्थादिष्ट्याजीवतिसापृथा।दिष्ट्याद्रुपदकन्यांचलब्धवन्तो
महारथाः।दिष्ट्यावर्द्धामहेसर्वेदिष्ट्याशान्तःपुरोचनः।दिष्ट्याममपरंदुःखमपनीतंमहाद्युते ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वैशं ततोऽगमद्विदुरोधृतराष्ट्रस्यशासनात्।सकाशंयज्ञसेनस्यपांडवानांचभारत।समुपादाय
रत्नानिवसूनिविविधानिच।द्रौपद्याःपांडवानांचयज्ञसेनस्यचैवह।तत्रगत्वासधर्मज्ञःसर्वशास्त्रविशा
रदः।द्रुपदंन्यायतोराजन्संयुक्तमुपतस्थिवान्।सचापिप्रतिजग्राहधर्मेणविदुरंततः।चक्रतुश्चयथान्या
यंकुशलप्रश्नसंविदं।ददर्शपांडवांस्तत्रवासुदेवंचभारत।स्नेहात्परिष्वज्यसतान्पप्रच्छानामयंततः।तैश्चा
प्यमितबुद्धिःसपूजितोहियथाक्रमं।वचनाद्धृतराष्ट्रस्यस्नेहयुक्तंपुनःपुनः।पप्रच्छानामयंराजंस्ततस्ता
न्पांडुनंदनान्।प्रददौचापिरत्नानिविविधानिवसूनिच।पांडवानांचकुंत्याश्चद्रौपद्याश्चविशांपते।द्रुपदस्यच
पुत्राणांयथादत्तानिकौरवैः।प्रोवाचचामितमतिःप्रश्रितंविनयान्वितः।द्रुपदंपांडुपुत्राणांसन्निधौकेशवस्य
च विदुरउ राजञ्छृणुसहामात्यःसपुत्रश्चवचोमम।धृतराष्ट्रस्सपुत्रस्त्वांसहामात्यःसबांधवः।
अब्रवीत्कुशलंराजन्प्रीयमाणःपुनःपुनः।प्रीतिमांस्तेदृढंचापिसंबंधेननराधिप।तथाभीष्मःशांतनवःकौ
रवैःसहसर्वशः।कुशलंत्वांमहाप्राज्ञःसर्वतःपरिपृच्छति।भारद्वाजोमहेष्वासोद्रोणःप्रियसखस्तव।समा
श्लेषमुपेत्यत्वांकुशलंपरिपृच्छति।धृतराष्ट्रश्चपांचाल्यत्वयासंबंधमीयिवान्।कृतार्थंमन्यतेऽत्मानंतथास

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२९६

वैपिकौरवाः।नतथाराज्यसंप्राप्तिस्तेषांप्रीतिकरीमता।यथासंबंधकंप्राप्ययज्ञसेनत्वयासह।एतद्विदित्वा
तुभवान्प्रस्थापयतुपांडवान्।द्रष्टुंहिपांडुपुत्रांश्चत्वरन्तिकुरवोभृशं।विप्रोषितादीर्घकालमेतेचापिनरर्ष
भाः।उत्सुकानगरंद्रष्टुंभविष्यन्तितथापृथा।कृष्णामपिचपांचालींसर्वाःकुरुवरस्त्रियः।द्रष्टुकामाःप्रतीक्ष
न्तेपुरंचविषयाश्चनः।सभवान्पांडुपुत्राणामाज्ञापयतुमाचिरं।गमनंसहदाराणामेतदत्रमतंमम।निसृष्टे
षुत्वयाराजन्पांडवेषुमहात्मसु।ततोहंप्रेषयिष्यामिधृतराष्ट्रस्यशीघ्रगान्।आगमिष्यन्तिकौन्तेयाःकुन्ती
चसहकृष्णया इत्यादिपर्वणि द्रुपद उ एवमेतन्महाप्राज्ञयथात्थविदुराद्यमां।ममापिपर
मोहर्षःसंबंधेस्मिन्कृतेप्रभो।गमनंचापियुक्तंस्याद्दृढमेषांमहात्मनां।नतुतावन्मयायुक्तमेतद्वक्तुंस्वयं
गिरा।यदातुमन्यतेवीरःकुन्तीपुत्रोयुधिष्ठिरः।भीमसेनार्जुनौचैवयमौचपुरुषर्षभौ।रामकृष्णौचधर्म २९६
ज्ञौतदागच्छंतुपांडवाः।एतौहिपुरुषव्याघ्रावेषांप्रियहितेरतौ युधिष्ठिर उ परवन्तोवयंराजन्स्त्व
यिसर्वेसहानुगाः।यथावक्ष्यसिनःप्रीत्यातत्करिष्यामहेवयं वैशं ततोब्रवीद्वासुदेवोगमनंरोच
तेमम।यथावामन्यतेराजाद्रुपदःसर्वधर्मवित् द्रुपद उ यथैवमन्यतेवीरोदाशार्हःपुरुषोत्तमः।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्राप्तकालंमहाबाहुःसाबुद्धिर्निश्चितामम।यथैवहिमहाभागाःकौंतेयाममसांप्रतं।तथैववासुदे
वस्यपांडुपुत्रानसंशयः।नतत्प्रायतिकौंतेयःपांडुपुत्रोयुधिष्ठिरः।यथैषांपुरुषव्याघ्रःश्रेयोध्याय(
तिकेशवः॥ वैशं ॥ततस्तेसमनुज्ञाताद्रुपदेनमहात्मना।पांडवाश्चैवकृष्णश्चविदुरश्चमहीपते
आदायद्रौपदींकृष्णांकुंतींचैवयशस्विनीं।सविहारंसुखंजग्मुर्नगरंनागसाह्वयं।श्रुत्वाचाप्यागता
न्वीरान्धृतराष्ट्रोजनेश्वरः।प्रतिग्रहायपांडूनांप्रेषयामासकौरवान्।विकर्णंचमहेष्वासंचित्रसेनंचभा
रत।द्रोणंचपरमेष्वासंगौतमंकृपमेवच।तैस्तेपरिवृतावीराःशोभमानामहाबलाः।नगरंहास्तिनपुरं
शनैःप्रविविशुस्तदा।कौतूहलेननगरंदीप्यमानमिवाभवत्।तत्रतेपुरुषव्याघ्राःशोकदुःखविनाश
नाः।ततउच्चावचावाचःपौरैःप्रियचिकीर्षुभिः।उदीरिताःअशृण्वंस्तेपांडवाहृदयंगमाः।अयंसपुरुष
व्याघ्रःपुनरायातिधर्मवित्।योनःस्वानिवदायानधर्मेणपरिरक्षति।अद्यपांडुर्महाराजोवनादिवजन
प्रियः।आगतःप्रियमस्माकंचिकीर्षुर्नात्रसंशयः।किंतुनाद्यकृतंतावन्सर्वेषांनःपरंप्रियं।यन्नःकुंतीसु
तावीरानगरंपुनरागताः।यदिदत्तंयदिहुतंविद्यतेयदिनस्तपः।तेनतिष्ठंतुनगरेपांडवाःशरदांशतं।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० ततस्ते धृतराष्ट्रस्य भीष्मस्य च महात्मनः। अन्येषां च तदार्हाणां चक्रुः पादाभिवंदनं। कृत्वा तु कुशलप्रश्नं
२८७ सर्वेणानगरेण च। न्यविशंताथ वेश्मानि धृतराष्ट्रस्य शासनात्। विश्रांतास्ते महात्मानः कंचित्कालं महा
बलाः। आहूता धृतराष्ट्रेण राज्ञा शांतनवेन च   धृतराष्ट्र उ   भ्रातृभिः सह कौंतेय निबोध गदतो मम
पुनर्नो विग्रहो माभूत् खांडवप्रस्थमाविश। न च वो वसतस्तत्र कश्चिच्छक्तः प्रबाधितुं। संरक्ष्यमाणान्पार्थेन
त्रिदशानिव वज्रिणा। अर्द्धं राज्यस्य संप्राप्य खांडवप्रस्थमाविश   वैशं   प्रतिगृह्य तु तद्वाक्यं नृप
सर्वे प्रणम्य च। प्रतस्थिरे ततो घोरं वनं तन्मनुजर्षभाः। अर्द्धं राष्ट्रस्य संप्राप्य खांडवप्रस्थमाविशन्। तत
स्ते पांडवास्तत्र गत्वा कृष्णपुरोगमाः। मंडयांचक्रिरे तद्वै पुरं स्वर्गवदच्युताः। ततः पुण्ये शिवे देशे शांतिं कृत्वा
महारथाः। नगरं मापयामासु द्वैपायनपुरोगमाः। सागरप्रतिरूपाभिः परिखाभिरलंकृतं। प्राकारेण च। २८७
संपन्नं दिवमावृत्य तिष्ठता। पांडुराभ्रप्रकाशेन हिमराशिनिभेन च। शुशुभे तत्पुरश्रेष्ठं नागैर्भोगवतीय
था। द्विपक्षगरुडप्रख्यैर्द्वारैः शोधैश्च शोभितं। गुप्तमभ्रचयप्रख्यैर्गोपुरैर्मंदरोपमैः। विविधैरतिनिर्विद्धैः
शस्त्रोपेतैः सुसंवृतैः। शक्तिभिश्चावृतं तद्धि द्विजिह्वैरिव पन्नगैः। तल्पैश्चाभ्यासिकैर्युक्तं शुशुभे योधरक्षि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तं। तीक्ष्णांकुशशतघ्नीभिर्यंत्रजालैश्च शोभितां॥ आयसैश्च महाचक्रैः शुशुभे तत्पुरोत्तमं॥ सुविभक्तमहा-
रथ्यं देवताबाधवर्जितं। विरोचमानं विविधैः पांडुरैर्भवनोत्तमैः॥ तत्त्रिविष्टपसंकाशमिंद्रप्रस्थं व्यरो-
चत। मेघवृंदमिवाकाशे विद्धं विद्युत्समावृतं॥ तत्र रम्ये शिवे देशे कौरव्यस्य निवेशनं॥ शुशुभे धनसंपू-
र्णं धनाध्यक्षक्षयोपमं॥ तत्रागच्छन्द्विजा राजन्सर्ववेदविदां वराः॥ निवासं रोचयंति स्म सर्वभाषाविदस्त-
था॥ वणिजश्चाययुस्तत्र नानादिग्भ्यो धनार्थिनः॥ सर्वशिल्पविदश्चैव वासायाभ्यागमंस्तदा॥ उद्यानानि च
रम्याणि नगरस्य समंततः॥ आम्रै राम्रातकैर्नीपैरशोकैश्चंपकैस्तथा॥ पुन्नागैर्नागपुष्पैश्च लकुचैः पन-
सैस्तथा॥ शालतालतमालैश्च वकुलैश्च सकेतकैः॥ मनोहरैः सुपुष्पैश्च फलभारावनामितैः॥ प्राचीनाम-
लकैर्लोध्रैरंकोलैश्च सुपुष्पितैः॥ जंबुभिः पाटलाभिश्च कुब्जकैरतिमुक्तकैः॥ करवीरैः पारिजातैरन्यैश्च विवि-
धैर्द्रुमैः॥ नित्यपुष्पफलोपेतैर्नानाद्विजगणायुतैः॥ मत्तबर्हिणसंघुष्टं कोकिलैश्च सदामदैः॥ गृहैरादर्शविम-
लैर्विविधैश्च लतागृहैः॥ मनोहरैश्चित्रगृहैस्तथा जगतिपर्वतैः॥ वापीभिर्विविधाभिश्च पूर्णाभिः परमांभ-
सा॥ सरोभिरतिरम्यैश्च पद्मोत्पलसुगंधिभिः॥ हंसकारंडवयुतैश्चक्रवाकोपशोभितैः॥ रम्याश्च विविधा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्तत्रपुष्करिण्योवनावृताः।तडागानिचरम्याणिबृहन्तिसुबहूनिच।तेषांपुण्यजनोपेतंराष्ट्रमाविशतांमहत्
पांडवानांमहाराजशश्वत्प्रीतिरवर्द्धत।तत्रभीष्मेणराज्ञाचधर्मप्रणयनेकृते।पांडवाःसमपद्यन्तखांड
वप्रस्थवासिनः।पंचभिस्तैर्महेष्वासैरिंद्रकल्पैःसमन्वितं।शुशुभेतत्पुरश्रेष्ठंनागैर्भोगवतीयथा।तान्नि
वेश्यततोवीरोरामेणसहकेशवः।ययौद्वारवतींराजन्पांडवानुमतेतदा इत्यादिपर्वणि जन
मेजयउ एवंसंप्राप्यराज्यंतदिंद्रप्रस्थेतपोधन।अतऊर्ध्वंमहात्मानःकिमकुर्वतपांडवाः।सर्वएवम
हासत्वाममपूर्वपितामहाः।द्रौपदीधर्मपत्नीचकथंतानन्ववर्त्तत।कथंचपंचकृष्णायामेकस्मिंस्ते
नराधिपाः।वर्त्तमानामहाभागानभिद्यन्तपरस्परं।श्रोतुमिच्छाम्यहंसर्वंविस्तरेणतपोधन।तेषांचेष्टि
तमन्योन्यंयुक्तानांकृष्णयासह वैशम् धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञाताःकृष्णयासहपांडवाः।रेमिरेखां २९८
डवप्रस्थेप्राप्तराज्याःपरंतपाः।प्राप्यराज्यंमहातेजाःसत्यसंधोयुधिष्ठिरः।पालयामासधर्मेणपृथिवीं
भ्रातृभिःसह।जितारयोमहाप्राज्ञाःसत्यधर्मपरायणाः।मुदंपरमिकांप्राप्तास्तत्रोषुःपांडुनंदनाः।कुर्वा
णाःपौरकार्याणिसर्वाणिपुरुषर्षभाः।आसांचक्रुर्महार्हेषुपार्थिवेष्वासनेषुच।नारदस्त्वथदेवर्षि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

राजगामयदृच्छया। आसनं रुचिरं तस्मै प्रददौ स्वं युधिष्ठिरः। देवर्षेरुपविष्टस्य स्वयमर्घ्यं यथाविधि। प्रा
दाद्युधिष्ठिरो धीमान्राज्यं तस्मै न्यवेदयत्। प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिः प्रीतमनास्तदा। आशीर्भिर्वर्द्धयित्वा
च तमुवाचास्यतामिति। निषसादाभ्यनुज्ञातस्ततो राजा युधिष्ठिरः। कथयामास कृष्णायै भगवंतमुपस्थि
तं। श्रुत्वैतद्द्रौपदी चापि शुचिर्भूत्वा समाहिता। जगाम तत्र यत्रास्ते नारदः पांडवैः सह। तस्याभिवाद्य चरणौ
देवर्षेर्द्धर्मचारिणी। कृतांजलिः सुसंवीता स्थिताथ द्रुपदात्मजा। तस्याश्चापि स धर्मात्मा सत्यवागृषि
सत्तमः। आशिषो विविधाः प्रोच्य राजपुत्र्यास्तु नारदः। गम्यतामिति होवाच भगवांस्तामनिंदितां। गतायाम
थ कृष्णायां युधिष्ठिरपुरोगमान्। विविक्ते पांडवान्सर्वानुवाच भगवानृषिः॥ नारद उ ॥ पांचाली
भवतामेका धर्मपत्नी यशस्विनी। यथा वो नात्र भेदः स्यात्तथा नीतिर्विधीयतां। सुंदोपसुंदौ हि पुरा भ्रा
तरौ सहितावुभौ। आस्तामवध्यावन्येषां त्रिषु लोकेषु विश्रुतौ। एकराज्यावेकगृहावेकशय्यासनाश
नौ। तिलोत्तमायास्तौ हेतोरन्योन्यमभिजघ्नतुः। रक्ष्यतां सौहृदं तस्मादन्योन्यप्रीतिभावकं। यथा वो नात्र
भेदः स्यात्तत्कुरुष्व युधिष्ठिर युधिष्ठिर उ सुंदोपसुंदावसुरौ कस्य पुत्रौ महामुने। उत्पन्नश्च क

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

थंभेदः कथंवान्योन्यमघ्नतां। अप्सरादेवकन्यावैकस्यचैषातिलोत्तमा। यस्याःकामेनसम्मत्तौजघ्नतु
आ०प० २९८ स्तौपरस्परं। एतत्सर्वंयथावृत्तंविस्तरेणतपोधन। श्रोतुमिच्छामहेब्रह्मन्परंकौतूहलंहिनः ६
स्यादिपर्वणि नारदउ शृणुमेविस्तरेणेममितिहासंपुरातनं। भ्रातृभिःसहितःपार्थयथावृत्तंयु
धिष्ठिरः। महासुरस्यान्ववायेहिरण्यकशिपोःपुरा। निकुंभोनामदैत्येंद्रस्तेजस्वीबलवानभूत्। तस्यपुत्रौम
हावीर्य्यौजातौभीमपराक्रमौ। सुंदोपसुंदौदैत्येंद्रौदारुणौक्रूरमानसौ। तावेकनिश्चयौदैत्यावेककार्य्या
र्थसम्मतौ। निरंतरमवर्त्तेतांसमदुःखसुखावुभौ। विनान्योन्यंनभुंजातेविनान्योन्यंनजल्पतुः। अन्यो
न्यस्यप्रियकरावन्योन्यस्यप्रियंवदौ। एकशीलसमाचारौद्विधैवैकोभवत्कृतः। तौविवृद्धौमहावी
र्य्यौकार्य्येष्वप्येकनिश्चयौ। त्रैलोक्यविजयार्थायसमाधायैकनिश्चयं। दीक्षांकृत्वागतौविंध्यंतावुग्रंते २९८
पतुस्तपः। तौतुदीर्घेणकालेनतपोयुक्तौबभूवतुः। क्षुत्पिपासापरिश्रांतौजटावल्कलधारिणौ। मलोप
चितसर्वांगौवायुभक्षौबभूवतुः। आत्मामांसानिजुह्वन्तौपादाङ्गुष्ठाग्रधिष्ठितौ। ऊर्द्ध्वबाहूचानिमिषौ
दीर्घकालंधृतव्रतौ। तयोस्तपःप्रभावेनदीर्घकालंप्रतापितः। धूमंप्रमुमुचेविंध्यस्तदद्भुतमिवाभव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

त्रृ। ततो देवाभयंचक्रुरुग्रंदृष्ट्वातपोस्यतत्। तयोर्विघ्नार्थमथोदेवाविघ्नानिचक्रिरे। रत्नैः प्रलोभया
मासुः स्त्रीभिश्चोभौपुनःपुनः। नचतौचक्रतुर्भंगंव्रतस्यसुमहाव्रतौ। अथमायांपुनर्देवास्तयोश्चक्रु
र्महात्मनोः। भगिन्योमातरोभार्यास्तयोश्चात्मजनस्तथा। प्रपात्यमानावित्रस्ताः शूलहस्तेनरक्ष
सा। भ्रष्टाभरणकेशान्ता भ्रष्टाभरणवाससः। अभिभाष्यततः सर्वास्त्राहीतिविचुक्रुशुः। नचतौचक्रतु
र्भंगंव्रतस्यसुमहाव्रतौ। यदाक्षोभंनोपयातिनार्तिमन्यतरस्तयोः। ततः स्त्रियस्ताभूतंचसर्वमन्तरधी
यत। ततः पितामहः साक्षादभिगम्यमहासुरौ। वरेणच्छादयामाससर्वलोकहितः प्रभुः। ततः सुंदोपसुं
दौतौभ्रातरौदृढविक्रमौ। दृष्ट्वापितामहंदेवंतस्थतुः प्रांजलीतदा। ऊचतुश्चप्रभुंदेवंततस्तौसहितौत
दा। आवयोस्तपसानेनयदिप्रीतः पितामहः। मायाविदावस्त्रविदौबलिनौकामरूपिणौ। उभावप्यमरौस्या
वप्रसन्नोयदिनौप्रभुः॥ ब्रह्मोवाच ॥ऋतेमरत्वंयुवयोःसर्वमुक्तंभविष्यति। अन्यद्वृणीतंमृत्योश्चवि
धानममरैःसह। प्रभविष्याव इतियन्महदभ्युद्यतंतपः। युवयोर्हेतुनानेननामरत्वंविधीयते। त्रैलोक्यवि
जयार्थायभवद्भ्यामास्थितंतपः। हेतुनानेनदैत्येंद्रौनवांकामंकरोम्यहं सुंदोपसुंदावूचतुः ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रा०प०
३००
त्रिषु लोकेषु यद्भूतं किंचित्स्थावरजंगमं। सर्वस्मान्नौ भयं न स्यादृतेऽन्योन्यं पितामह पितामह उ
यत्प्रार्थितं यथोक्तं च काममेतद्ददानि वां। मृत्योर्विधानमेतच्च यथावद्वो भविष्यति नारद उ ततः पिता
महो दत्त्वा वरमेतं तदा तयोः। निवर्त्य तपसस्तौ च ब्रह्मलोकं जगाम ह। लब्ध्वा वराणि दैत्येन्द्रावथ तौ भ्रातरा
वुभौ। अवध्यौ सर्वलोकस्य स्वमेव भवनं गतौ। तौ तु लब्धवरौ दृष्ट्वा कृतकामौ मनस्विनौ। सर्वः सुहृज्जनस्ता
भ्यां प्रहर्षमुपजग्मिवान्। ततस्तौ तु जटा भित्त्वा मौलिनौ संबभूवतुः। महार्हाभरणोपेतौ विरजोम्बरधारिणौ
।अकालकौमुदीं चैव चक्रतुः सर्वकामिकां। नित्यः प्रमुदितः सर्वस्तयोश्चैव सुहृज्जनः। भक्ष्यतां भुज्यतां नि
त्यं दीयतां रम्यतामिति। गीयतां पीयतां चेति शब्दश्चासीद्गृहे गृहे। तत्र तत्र महानादैरुत्कृष्टतलनादितैः।
हृष्टं प्रमुदितं सर्वं दैत्यानामभवत्पुरं। तैस्तैर्विहारैर्बहुभिर्दैत्यानां कामरूपिणां। समाः संक्रीडतां तेषामह ३००
रेकमिवाभवन्॥ इत्यादिपर्वणि नारद उ उत्सवे वृत्तमात्रे तु त्रैलोक्याकांक्षिणावुभौ। मंत्रयि
त्वा ततः सेनां तावाज्ञापयतां तदा। सुहृद्भिरभ्यनुज्ञातौ दैत्यवृद्धैश्च मंत्रिभिः। कृत्वा प्रास्थानिकं रात्रौ मघासु
ययतुस्तदा। गदापट्टिशधारिण्या शूलमुद्गरहस्तया। प्रस्थितौ सहधर्मिण्या महत्या दैत्यसेनया। मंगलै

स्तुतिभिश्चापिविजयप्रतिसंहितैः।चारणैःस्तूयमानौतौजग्मतुःपरयामुदा।तावन्तरिक्षमुत्पत्यदैत्यौकामग
मावुभौ।देवानामेवभवनंजग्मतुर्युर्द्धदुर्म्मदौ।तयोरागमनंज्ञात्वावरदानंचतत्प्रभोः।हित्वात्रिविष्टपंजग्मु
र्ब्रह्मलोकंततःसुराः।ताविंद्रलोकंनिर्जित्ययक्षरक्षोगणांस्तदा।खेचराण्यपिभूतानिजघ्नतुस्तीव्रविक्रमौ।
अन्तर्भूमिगतान्नागान्जित्वातौचमहारथौ।समुद्रवासिनःसर्वाम्लेच्छजातीर्विजिग्यतुः।ततःसर्वांमहींजेतु
मारब्धावुग्रशासनौ।सैनिकांश्चसमाहूयसुतीक्ष्णांवाक्यमूचतुः।राजर्षयोमहायज्ञैर्हव्यकव्यैर्द्विजात
यः।तेजोबलंचदेवानांवर्द्धयन्तिश्रियंतथा।तेषामेवंप्रवृत्तानांसर्वेषामसुरद्विषां।संभूयसर्वैःरस्माभिः
कार्य्यःसर्वात्मनावधः।एवंसर्वान्समादिश्यपूर्वतीरेमहोदधेः।क्रूरांमतिंसमास्थायजग्मतुःसर्वतोमु
खौ।यज्ञैर्यजन्तियेकेचिद्याजयन्तिचयेद्विजाः।तान्सर्वान्प्रसभंहत्वाबलिनौजग्मतुस्ततः।आश्रमेष्वग्निहो
त्राणिमुनीनांभावितात्मनां।गृहीत्वाप्रक्षिपंत्यप्सुविस्रब्धंसैनिकास्तयोः।तपोधनैश्चयेक्रुद्धैःशापाउक्ता
महात्मभिः।नाक्रामन्तस्तयोस्तेपिवरदाननिराकृताः।नाक्रामन्तयदाशापाबाणामुक्ताःशिलास्विव।निय
मान्संपरित्यज्यव्यद्रवन्तद्विजातयः।पृथिव्यांयेतपःसिद्धादान्ताःशमपरायणाः।तयोर्भयाद्दुद्रुवुस्तेवैन

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तेयादिवोरगाः मथितै राश्रमैर्भग्नैर्विकीर्णकलशस्रुचैः। शून्यमासीज्जगत्सर्वं कालेनेव हतंत्तदा। ततो राजन्न
आ॰प॰ दृश्यद्भिरृषिभिस्तौ महासुरौ। अनुमौ विनिश्चयं कृत्वा विकुर्वाते वधैषिणौ। प्रभिन्नकरटौ मत्तौ भूत्वा कुंजररू
३०१ पिणौ। संलीनमपि दुर्गेषु निन्यतुर्यमसादनं। सिंहौ भूत्वा पुनर्व्याघ्रौ पुनश्चान्तर्हितावुभौ। तैस्तै रुपायै
स्तौ क्रूरावृषीन्दृष्ट्वा निजघ्नतुः। निवृत्तयज्ञस्वाध्याया प्रनष्टनृपतिर्द्विजा। उत्सन्नोत्सवयज्ञा च बभूव वसुधा
तदा। हाहाभूता भयार्त्ता च निवृत्तविपणापणा। निवृत्तदेवकार्य्या च पुण्योद्वाहविवर्जिता। निवृत्तकृषिगो
रक्षा विध्वस्तनगराश्रमा। अस्थिकंकालसंकीर्णा भूर्बभूवोग्रदर्शना। निवृत्तपितृकार्य्यं च निर्वषट्कार
मंगलं। जगत्प्रतिभयाकारं दुःप्रेक्ष्यमभवत्तदा। चंद्रादित्यौ ग्रहास्तारा नक्षत्राणि दिवौकसः। जग्मुर्विषादं
तत्कर्म्म दृष्ट्वा सुंदोपसुंदयोः। एवं सर्वा दिशो दैत्यौ जित्वा क्रूरेण कर्म्मणा। निःसपत्नौ कुरुक्षेत्रे निवेशमभि ३०१
चक्रतुः इत्यादिपर्वणि नारद० ततो देवर्षयः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः। जग्मुस्तदा परामा
र्त्तिं दृष्ट्वा तत्कदनं महत्। तेभिजग्मुर्जितक्रोधा जितात्मानो जितेंद्रियाः। पितामहस्य भवनं जगतः कृपया
तदा। ततो ददृशुरासीनं सह देवैः पितामहं। सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव समन्तात्परिवारितं। तत्र देवो महादेवस्त

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

चाग्निर्वायुनासह।चंद्रादित्यौचशक्रश्चपारमेष्ठ्यास्तथर्षयः।वैखानसावालिखिल्यावानप्रस्थामरीचि
पाः।अजाश्चैवाविमूढाश्चतेजोगर्भास्तपस्विनः।ऋषयःसर्वएवैतेपितामहमुपागमन्।ततोभिगम्यतेदी
नाःसर्वएवमहर्षयः।सुंदोपसुंदयोःकर्मसर्वएवशशंसिरे।यथाहृतंयथाचैवकृतंयेनक्रमेणच।न्य
वेदयंस्ततःसर्वमखिलेनपितामहे।ततोदेवगणाःसर्वेतेचैवपरमर्षयः।तमेवार्थंपुरस्कृत्यपितामहम
चोदयन्।ततःपितामहःश्रुत्वासर्वेषांतद्वचस्तदा।मुहूर्तमिवसंचिन्त्यकर्तव्यस्यविनिश्चयं।तयोर्वधंस
मुद्दिश्यविश्वकर्माणमाह्वयत्।दृष्ट्वाचविश्वकर्माणंव्यादिदेशपितामहः।सृज्यतांप्रार्थनीयेकाप्रमदे
तिमहातपाः।पितामहंनमस्कृत्यतद्वाक्यमभिनंद्यच।निर्ममेयोषितंदिव्यांचिंतयित्वापुनःपुनः।त्रिषु
लोकेषुयत्किंचिद्भूतंस्थावरजंगमं।समानयद्दर्शनीयंतत्तद्यत्नेनविश्ववित्।कोटिशश्चैवरत्नानितस्या
गात्रेन्यवेशयत्।तांरत्नसंघातमयीमसृजद्देवरूपिणीं।साप्रयत्नेनमहतानिर्मितविश्वकर्मणा।त्रिषुलो
केषुनारीणांरूपेणाप्रतिमाभवत्।नतस्याःसूक्ष्ममप्यस्तियद्गात्रेरूपसंपदा।नियुक्तायत्रवादृष्टिर्नसज्जति
दिवौकसां।साविग्रहवतीवश्रीःकामरूपवपुष्मती।जहारसर्वभूतानांचक्षूंषिचमनांसिच।तिलंतिलंसमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० नीयरत्नानांयद्भिर्निर्मिता।तिलोत्तमेतिततस्यानामचक्रेपितामहः।ब्रह्माणंसानमस्कृत्यप्रांजलिर्वाक्यमब्र
३०२ वीत्।किंकार्यंमयिभूतेशयेनास्म्यद्येहनिर्मिता॥ पितामहउ ॥गच्छसुंदोपसुंदाभ्यामसुराभ्यांतिलो
त्तमे।प्रार्थनीयेनरूपेणकुरुभद्रेप्रलोभनं।त्वत्कृतेदर्शनादेवरूपसम्पत्कृतेनवै।विरोधःस्याद्यथाताभ्या
मन्योन्येनतथाकुरु नारदउ सातथेतिप्रतिज्ञायनमस्कृत्यपितामहं।चकारमंडलंतत्रविबुधा
नांप्रदक्षिणं।प्राङ्मुखोभगवानास्तेदक्षिणेनमहेश्वरः।देवाश्चैवोत्तरेणासन्सर्वतस्त्वृषयोभवन्।कुर्व
त्यास्तुतथातत्रमंडलंतत्प्रदक्षिणं।इंद्रःस्थाणुश्चभगवान्धैर्येणप्रत्यवस्थितौ।द्रष्टुकामस्यचात्यर्थं
गतयापार्श्वतस्तया।अन्यदंचितपक्ष्मान्तंदक्षिणंनिःसृतंमुखं।पृष्ठतःपरिवर्तन्त्याःपश्चिमंनिःसृतंमुखं।
गतयाचोत्तरंपार्श्वमुत्तरंनिःसृतंमुखं।महेंद्रस्यापिनेत्राणांपार्श्वतःपृष्ठतोग्रतः।रक्तांतानांविशालानांस ३०२
हस्रंसर्वतोभवत्।एवंचतुर्मुखःस्थाणुर्महादेवोभवत्पुरा।तथासहस्रनेत्रश्चबभूवबलसूदनः।तथादेव
निकायानांमहर्षीणांचसर्वशः।मुखानित्वभ्यवर्तंततयेनयातितिलोत्तमा।तस्यागात्रेनिपतितातेषांदृ
ष्टिर्महात्मनां।सर्वेषामेवभूयिष्ठमृतेदेवंपितामहं।गच्छंसातुतयासर्वेदेवाश्चपरमर्षयः।कृतमितिसेव

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तत्कार्य्यमेनिरेरूपसम्पदा। तिलोत्तमायांतस्यांतुगतायांलोकभावनः। सर्व्वान्विसर्ज्जयामासदेवानृषिगणां
स्तुतान्   इत्यादिपर्व्वणिसुंदोपसुंदोपाख्याने   नारदउ   जित्वातुपृथिवींदैत्यौनिःसपत्नौग
तव्यथौ। कृत्वात्रैलोक्यमेकाग्र्यंकृतकृत्यौबभूवतुः। देवगंधर्व्वयक्षाणांनागपार्थिवरक्षसां। आदायस
र्व्वरत्नानिपरांतुष्टिमुपागतौ। यदानप्रतिषेद्धारस्तयोःसन्तीहकेचन। निरुद्योगौतदाभूत्वाविजह्रातेम
राविव। स्त्रीभिर्म्माल्यैश्चगंधैश्चभक्ष्यैर्भोज्यैःसुपुष्कलैः। पानैश्चविविधैर्हृद्यैःपरांप्रीतिमवापतुः। अन्तःपु
रवनोद्यानेपर्व्वतेषुवनेषुच। यथेप्सितेषुदेशेषुविजह्रातेमराविव। ततःकदाचिद्विंध्यस्यप्रस्थेसमशि
लातले। पुष्पिताग्रेषुशालेषुविहारमभिजग्मतुः। दिव्येषुसर्व्वकामेषुसमानीतेषुतत्रवै। वरासनेषुसं
हृष्टौसहस्त्रीभिर्न्निषेदतुः। ततोवादित्रनृत्ताभ्यामुपातिष्ठन्ततौस्त्रियः। गीतैश्चस्तुतिसंयुक्तैःप्रीत्यर्थ
मुपजग्मिरे। ततस्तिलोत्तमातत्रवनेपुष्पाणिचिन्वती। वेशमाक्षिप्तमाधायरक्तेनैकेनवाससा। नदीती
रेषुजातान्साकर्णिकारान्विचिन्वती। शनैर्जगामतंदेशंयत्रास्तांतौमहासुरौ। तौतुपीत्वावरंपानंमदरक्ता
न्तलोचनौ। दृष्ट्वैवतांवरारोहांव्यथितौसंबभूवतुः। तावुत्थायासनंहित्वाजग्मतुर्यत्रसास्थिता। उभौच

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कामसंमत्तावुभौप्रार्थ्ययतश्चुतं।दक्षिणेतांकरेसुंदुं सुंदोजग्राहपाणिना।उपसुंदोपिजग्राहवामेपाणौ
श्री०प० तिलोत्तमां।वरप्रदानमत्तौतावीरसेनबलेनच।धनरत्नमदाभ्यांचसुरापानमदेनच।सर्वैरेतैर्मदैर्मत्ता
३०३ वन्योन्यंभ्रुकुटीकृतौ।मदकामसमाविष्टौपरस्परमथोचतुः।ममभार्यातवगुरुरितिसुंदोभ्यभाषत।म
मभार्यातववधूरुपसुंदोभ्यभाषत।नैषातवममैषेतितत्रतौमन्युराविशत्।तस्याद्रूपेणसंमत्तौवि
गतस्नेहसौहृदौ।तस्याहेतोर्गदेभीमेसंगृह्णीतामुभौतदा।प्रगृह्यचगदेभीमेतस्यांतौकाममोहितौ।अ
हंपूर्वमहंपूर्वमित्यन्योन्यंनिजघ्नतुः।तौगदाभिहतौभीमौपेततुर्धरणीतले।रुधिरेणावसिक्तांगौद्वावि
वार्कौनभश्च्युतौ।ततस्ताविद्रुतानार्यःसचदैत्यगणस्तथा।पातालमगमत्सर्वोविषादभयकंपितः।त
तःपितामहस्तत्रसहदेवैर्महर्षिभिः।आजगामविशुद्धात्मापूजयंश्चतिलोत्तमां।वरेणच्छंदयामासभ ३०३
गवान्प्रपितामहः।वरंदित्सुःसतत्रैनांप्रीतःप्राहपितामहः।आदित्यचरितांल्लोकान्विचरिष्यसिभाविनि।
तेजसाचसुदृष्टांत्वांनकरिष्यतिकश्चन।एवंतस्यैवरंदत्त्वासर्वलोकपितामहः।इंद्रेत्रैलोक्यमाधायब्र
ह्मलोकंगतःप्रभुः॥ नारद उ ॥एवंतौसंहितौभूत्वासर्वार्थेष्वेकनिश्चयौ।तिलोत्तमार्थेसंक्रुद्धौ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

वन्योन्यमभिजघ्नतुः। तस्माद्ब्रवीमि ते स्नेहात्सर्वान्भरतसत्तमाः। यथा वो नात्र भेदः स्यात्सर्वेषां द्रौपदी
कृते। तथा कुरुत भद्रं वो मम चेत्प्रियमिच्छथ॥ वैशं ॥एवमुक्ता महात्मानो नारदेन महर्षिणा।
समयं चक्रिरे राजंस्तेन्योन्यवशमागताः। समक्षं तस्य देवर्षेर्नारदस्यामितौजसः। द्रौपद्या नः समासी
नमन्योन्यं योभिदर्शयेत्। स नो द्वादशवर्षाणि ब्रह्मचारी वने वसेत्। कृते तु समये तस्मिन्पांडवैर्धर्मचारिभिः
नारदोप्यगमत्प्रीत इष्टं देशं महामुनिः। एवं तैः समयः पूर्वं कृतो नारदचोदितैः। न चाभिद्यंत ते सर्वे तदान्योन्ये
न भारत इत्यादिपर्वणि सुंदोपसुंदोपाख्यानसमाप्तम् वैशं एवं ते समयं कृत्वा न्यवसं
स्तत्र पांडवाः। वशे शस्त्रप्रतापेन कुर्वंतोन्यान्महीक्षितः। तेषां मनुजसिंहानां पंचानाममितौजसां। ब
भूव कृष्णा सर्वेषां पार्थानां वशवर्तिनी। अनुयातैश्च सा वीरैः पतिभिः सह पंचभिः। बभूव परमप्रीता ना
गैरिव सरस्वती। वर्तमानेषु धर्मेण पांडवेषु महात्मसु। व्यवर्द्धन्कुरवः सर्वे हीनदोषाः सुखान्विताः। अ
थ दीर्घेण कालेन ब्राह्मणस्य विशांपते। कस्यचित्तस्करा जह्रुः केचिन्नृप सत्तम। ह्रियमाणे धने तस्मि
न्ब्राह्मणः क्रोधमूर्छितः। आगम्य खांडवप्रस्थमुदक्रोशत्स पांडवान्। ह्रियते गोधनं क्षुद्रैर्नृशंसैरकृ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
३०४

ताम्नभिः।प्रसह्यचोद्यविषयादभिधावतपांडवाः।ब्राह्मणस्यप्रशांतस्यहविर्ध्वांक्षैर्विलुप्यते।शार्दूलस्य
गुहांशून्यांनीचःक्रोष्टाभिमर्दति।अरक्षितारंराजानंबलिषड्भागहारिणं।तमाहुःसर्वलोकस्यसमग्रं
पापचारिणं।ब्राह्मणस्वेहृतेचौरैर्धर्मार्थेचविलोपिते।रोरूयमाणेचमयिक्रियतामस्त्रधारणं ॥
वैशं ॥रोरूयमाणस्याभ्यासेभृशंविप्रस्यपांडवः।तानिवाक्यानिशुश्रावकुंतीपुत्रोधनंजयः।श्रु
त्वैवतन्महाबाहुर्माभैरित्याहतंद्विजं।आयुधानिचयत्रासन्पांडवानांमहात्मनां।कृष्णयासहतत्रासी
द्धर्मराजोयुधिष्ठिरः।सप्रवेशायचाशक्तोगमनायचपांडवः।तस्यचार्त्तस्यतैर्वाक्यैश्चोद्यमानःपुनः
पुनः।आक्रंदेतनुकौन्तेयश्चिन्तयानःसुदुःखितः।ह्रियमाणेधनेतस्मिन्ब्राह्मणस्यतपस्विनः।अ
श्रुप्रमार्ज्जनंतस्यकर्त्तव्यमितिनिश्चितः।उपप्रेक्षणजोधर्म्मःसुमहान्स्यान्महीपते॥यद्यस्यरुदतो ३०४
द्वारिनकरोम्यद्यरक्षणं।अनास्तिक्यंचसर्वेषामस्माकंचरक्षणे।प्रतिष्ठितश्चलोकेस्मिन्नध
र्म्मश्चैवनोभवेत्।अनादृत्यचराजानंगतेमयिनसंशयः।अजातशत्रोःसुमहन्ममचैवाप्रियंभवेत्
।अनुप्रवेशेराज्ञस्तुवनवासोभवेन्मम।सर्व्वमन्यत्परिहृतंधर्षणात्तुमहीपतेः।अधर्म्मोवामहान

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

स्तुवनेवागमनंममामाद्भारीरस्यापिनाशोनधर्म्मएवविशिष्यते।एवंविनिश्चित्यततःकुंतीपुत्रोधनं
जयः।अनुप्रविश्यराजानमामंत्र्यचविशांपते।धनुरादायसंहृष्टोब्राह्मणंप्रत्यभाषत।ब्राह्मणाग
म्यतांशीघ्रंयावत्परधनैषिणः।नदूरंतेगताःक्षुद्रास्तावद्गच्छावहेसह।यावदावर्त्तयाम्यद्यचौरह
स्ताद्धनंतव।सोनुसृत्यमहाबाहुर्धन्वीखड्गीरथीध्वजी।शरैर्विध्वंसितांश्चौरानवजित्यचतद्धनं।
ब्राह्मणस्वमुपाहृत्ययशःप्राप्यचपांडवः।ततस्तद्गोधनंपार्थोदत्वातस्मैद्विजातये।आजगामपु
नर्वीरःसव्यसाचीपरंतपः।सोभिवाद्यगुरून्सर्वांस्तैश्चापिप्रतिनंदितः।धर्मराजमुवाचेदंव्रत
मादिश्यतांमम।समयःसमतिक्रांतोभवत्संदर्शनेमया।वनवासंगमिष्यामिसमयोह्येषनःकृ
तः।इत्युक्तोधर्म्मराजस्तुसहसावाक्यमप्रियं।कथंचिदब्रवीद्वाचाशोकार्त्तःसज्जमानया।युधि
ष्ठिरोगुडाकेशंभ्राताभ्रातरमित्युत।उवाचदीनोराजाचधनंजयमिदंवचः।प्रमाणमस्मियदितेम
त्तःशृणुवचोनघ।अनुप्रवेशोयद्वीरकृतवांस्त्वममाप्रियं।सर्वंतदनुसृश्यामिव्यलीकंनचमेहृदि।
गुरोरनुप्रवेशोहिनोपघातोयवीयसः।यवीयसोनुप्रवेशोज्येष्ठस्यविधिलोपकः।निवर्त्तयस्वम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० हायालोकुरुष्ववचनंमम। नहितेधर्म्मलोपोस्तिनचमेधर्षणाकृता अर्जुनउ नव्याजेनचरेद्धर्ममि
३०५ तिमेभवतःश्रुतं।नसत्याद्विचलिष्यामिसत्येनायुधमालभे वैशं सोभ्यनुज्ञाप्यराजानंब्रह्मचर्य्यायदी
क्षितः।वनेद्वादशवर्षाणिवासायोपजगामह इत्यादिपर्वण्यर्जुनतीर्थयात्रायाम् वैशम् ॥
तंप्रयांतंमहाबाहुंकौरवाणांयशस्करं।अनुजग्मुर्म्महात्मानोब्राह्मणावेदपारगाः।वेदवेदांगविद्वांस
स्तथैवाध्यात्मचिंतकाः।लोकाश्चभगवद्भक्ताःसूताःपौराणिकाश्चये।कथकाश्चापरेराजन्श्रमणाश्चव
नौकसः।दिव्याख्यानानियेचापिपठंतिमधुरंद्विजाः।एतैश्चान्यैश्चबहुभिःसहायैःपांडुनंदनः।वृतःश्लक्ष्ण
कथैःप्रायान्मरुद्भिरिववासवः।रमणीयानिचित्राणिकाननानिसरांसिच।सरितःसागरांश्चैवदेशान
पिचभारत।पुण्यानिचैवतीर्थानिददर्शकुरुनंदनः।सगंगाद्वारमासाद्यनिवेशमकरोत्प्रभुः।तत्रतस्या ३०५
द्भुतंकर्मशृणुमेजनमेजय।कृतवान्यद्विशुद्धात्मापांडूनांप्रवरोहिसः।निविष्टेतत्रकौंतेयेब्राह्मणेषुचभार
त।अग्निहोत्राणिविप्रास्तेप्रादुश्चक्रुरनेकशः।तेषुप्रबोध्यमानेषुज्वलितेष्वनलेषुच।कृतपुष्पोपहारेषु
तीरांतरगतेषुच।कृताभिषेकैर्विद्वद्भिर्नियतैःसत्पथेस्थितैः।शुशुभेतीवतद्राजनगंगाद्वारंमहात्म

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भिः तथा पर्य्याकुले तस्मिन्निवेशे पांडुनंदनः। अभिषेकाय कौन्तेयो गंगामवततार ह। तत्राभिषेकं कृत्वा
स तर्प्पयित्वा पितामहान्। उत्तितीर्षुर्ज्जलाद्राजन्नग्निकार्य्यचिकीर्षया। अपकृष्टो महाबाहुर्न्नागराजस्य कन्य
या। अन्तर्ज्जले महाराज उल्लूप्या काममानया। ददर्श पांडवस्तत्र पावकं सुसमाहितं। कौरव्यस्याथ नागस्य भ
वने परमार्च्चिते। तत्राग्निकार्य्यं कृतवान् कुंतीपुत्रो धनंजयः। अशंकमानेन हुते स्तेनातुष्यद्धुताशनः। अग्नि
कार्य्यं स कृत्वा तु नागराजसुतां तदा। प्रहसन्निव तेजस्वी वाक्यमेतदुवाच ह। किमिदं साहसं भीरु कृतवत्य
सि भाविनि। कस्यायं सुभगे देशः का च त्वं कस्य चात्मजा उल्लूप्युवाच ऐरावतकुले जातः कौरव्यो
नाम पन्नगः। तस्यास्मि दुहिता राजन्नुल्लूपी नाम पन्नगी। साहं त्वामभिषेकार्थमवतीर्णं समुद्रगां। दृष्ट्वैव पुरु
षव्याघ्र कंदर्प्पेणास्मि पीडिता। तां मामनंगग्लपितां त्वत्कृते पांडुनंदनः। अनन्यां नंदयस्वाद्य प्रदानेनात्म
नोरहः अर्जुन उ ब्रह्मचर्य्यमिदं भद्रे मम द्वादशवार्षिकं। धर्म्मराजेन निर्द्दिष्टं नाहमस्मि स्वयं वशः।
तव चापि प्रियं कर्त्तुमिच्छामि जलचारिणि। अनृतं नोक्तपूर्व्वं च मया जातु वरानने। कथं च नानृतं तत्स्यात्तव चा
पि प्रियं भवेत्। न च पीड्येत मे धर्म्मस्तथा कुरु भुजंगमे॥ उल्लूप्युवाच ॥जानाम्यहं पांडवेय यथा चर

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० ३०६ सिमेदिनं। यथा च ते ब्रह्मचर्यमिदमादिष्टवान्गुरुः। परस्परं वर्त्तमानानां द्रुपदस्यात्मजां प्रति। यो नोत्र प्रविशेन्मो
हात्स नो द्वादशवार्षिकं। वने चरेद्ब्रह्मचर्यमिति वः समयः कृतः। तदिदं द्रौपदीहेतोरन्योन्यस्य प्रवासनं। कृतं व
स्तत्र धर्मार्थमत्र धर्मो न दुष्यति। परित्राणं च कर्त्तव्यमार्त्तानां पृथुलोचन। कृत्वा मम परित्राणं तव धर्मो न लु
प्यते। यदि वाप्यस्य धर्मस्य सूक्ष्मोपि स्याद्व्यतिक्रमः। स च ते धर्म एव स्याद्दत्वा प्राणान्ममार्जुन। भक्तां च भज
मां पार्थ सतामेतन्मतं प्रभो। न करिष्यसि चेदेवं मृतां मामुपधारय। प्राणदानान्महाबाहो चर धर्ममनुत्तमं
शरणं च प्रपन्नास्मि त्वामद्य पुरुषोत्तम। दीनानानाथान्कौन्तेय परिरक्षसि नित्यशः। साहं शरणमभ्येमि रोर
वीमि च दुःखिता। याचे त्वां चाभिकामाहं तत्कुरुष्व मम प्रियं। स त्वमात्मप्रदानेन सकामां कर्त्तुमर्हसि वैशं
॥ एवमुक्तस्तु कौन्तेयः पन्नगेश्वरकन्यया। कृतवांस्तत्तथा सर्वं धर्ममुद्दिश्य कारणं। स नागभवने रात्रिं तामु ३०६
षित्वा प्रतापवान्। उदितेभ्युत्थितः सूर्ये कौरव्यस्य निवेशनात्। आगतस्तु पुनस्तत्र गंगाद्वारं तया सह। परित्यज्य
गता साध्वी उलूपी निजमंदिरं। दत्वा वरमजेयस्त्वं जले सर्वत्र भारत। साध्या जलचराः सर्वे भविष्यन्ति न संश
यः॥ इत्यादिपर्वण्यर्जुनतीर्थयात्रायाम् वैशं कथयित्वा तु तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यः स भारत। प्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ययौहिमवतःपार्श्वंततोवज्रधरात्मजः।अगस्त्यवटमासाद्यवसिष्ठस्यचपर्वतं।भृगुतुंगेचकौंतेयःकृतवांछौ
चमात्मनः।प्रददौगोसहस्राणिसुबहूनिचभारत।निवेशांश्चद्विजातिभ्यःसोददत्कुरुसत्तमः।हिरण्यबिंदो
स्तीर्थेचस्नात्वापुरुषसत्तमः।दृष्टवान्पांडवश्रेष्ठःपुण्यान्यायतनानिच।अवतीर्यनरश्रेष्ठोब्राह्मणैःसहभा
रत।प्राचींदिशमभिप्रेप्सुर्जगामभरतर्षभः।आनुपूर्व्येणतीर्थानिदृष्टवान्कुरुसत्तमः।नदींचोत्पलिनींरम्या
मरण्यंनैमिषंप्रति।नंदामपरनंदांचकौशिकींचयशस्विनीं।महानदींगयांचैवगंगामपिचभारत।एवंसर्वा
णितीर्थानिपश्यमानस्तथाश्रमान्।आत्मनःपावनंकुर्वन्ब्राह्मणेभ्योददौवसु।अंगवंगकलिंगेषुयानि
तीर्थानिकानिचित्।जगामतानिसर्वाणिपुण्यान्यायतनानिच।दृष्ट्वाचविधिवत्तानिधनंचापिददौततः।क
लिंगराष्ट्रद्वारेतुब्राह्मणाःपांडवानुगाः।अभ्यनुज्ञायकौंतेयमुपावर्तंतभारत।सतुतैरभ्यनुज्ञातःकुंतीपुत्रो
धनंजयः।सहायैरल्पकैःशूरःप्रययौयत्रसागरः।सकलिंगानतिक्रम्यदेशानायतनानिच।वनानिरमणी
यानिप्रेक्षमाणोययौप्रभुः।महेंद्रपर्वतंदृष्ट्वातापसैरुपशोभितं।समुद्रतीरेणशनैर्मणिपूरंजगामह।तत्र
सर्वाणितीर्थानिपुण्यान्यायतनानिच।अभिगम्यमहाबाहुरभ्यगच्छन्महीपतिं।मणिपूरेश्वरंराजन्धर्मज्ञं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

चित्रवाहनो। तस्य चित्रांगदा नाम दुहिता चारुदर्शना। तां ददर्श पुरे तस्मिन्विचरंतीं यदृच्छया। दृष्ट्वा च तां व
रारोहां चकमे चैत्रवाहिनीं। तस्याः स पितरं गत्वा ज्ञापयत्स्वप्रयोजनं। देहि मे स्व सुतां राजन्क्षत्रियाय महा
त्मने। तच्छ्रुत्वा चाब्रवीद्राजा कस्य पुत्रोसि नाम किं। तमुवाच पांडवोहं कुंतीपुत्रो धनंजयः। तमुवाचाथ
राजा स सांत्वपूर्वमिदं वचः। राजा प्रभंकरो नाम कुलेस्मिन्संबभूव ह। अपुत्रः प्रसवेनार्थी तपस्तेपे स उत्त
मं। उग्रेण तपसा तेन देवदेवः पिनाकधृक्। ईश्वरस्तोषितः पार्थ महादेव उमापतिः। स तस्मै भगवान्प्रादा दे
कैकं प्रसवं कुले। एकैकः प्रसवस्तस्माद्भवत्यस्मिन्कुले सदा। तेषां कुमाराः सर्वेषां पूर्वेषां मम जज्ञिरे।
कन्या तु मम जातेयं कुलस्योत्पादनं ध्रुवं। पुत्रो ममायमिति मे भावना पुरुषर्षभ। पुत्रिकाहेतुविधिना
संज्ञिता भरतर्षभ। तस्मादेकः सुतो योस्यां जायते भारत त्वया। एतच्छुल्कं भवत्वस्याः कुलकृज्जायतामिति। ३०७
एतेन समयेनेमां प्रतिगृह्णीष्व पांडव। स तथेति प्रतिज्ञाय तां कन्यां प्रतिगृह्य च। उवास नगरे तस्मिंस्त्रिस्त्रः
कुंतीसुतः समाः। तस्यां सुते समुत्पन्ने परिष्वज्य वरांगनां। आमंत्र्य नृपतिं तं तु जगाम परिवर्तितुं॥ इ
त्यादिपर्वण्यर्जुनतीर्थयात्रायां वैशं ततः समुद्रे तीर्थानि दक्षिणे पुरुषर्षभ। अभ्यगच्छत्सुपु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

एषानि शोभितानि तपस्विभिः। वर्ज्जयंतिच तीर्थानि पंचतत्रतु तापसाः। आयकीर्णानियान्यास न्पुरस्तात्तु तप
स्विभिः। अगस्त्यतीर्थं सौभद्रं पौलोमंच सुपावनं। करंधमंप्रसन्नंच हयमेधफलंचयत्। भारद्वाजस्यतीर्थं
तु पापप्रसमनंमहत्। एतानिपंचतीर्थानि ददर्श कुरुसत्तमः। विविक्तान्युपलक्ष्याथ तानितीर्थानि पांडवः।
दृष्ट्वा च वर्ज्यमानानि मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः। तपस्विनस्ततो पृच्छत्प्रांजलिः कुरुसत्तमः। तीर्थानीमानि व
र्ज्यन्ते किमर्थं ब्रह्मवादिभिः तापसा ऊचुः ग्राहाः पंचवसंत्येषु हरंतिच तपोधनान्। अत एतानि
वर्ज्यन्ते तीर्थानि कुरुनंदन वैशं तेषां श्रुत्वा महाबाहुर्वार्यमाणस्तपोधनैः। जगाम तानितीर्थानि
द्रष्टुं पुरुषसत्तमः। ततः सौभद्रमासाद्य महर्षेस्तीर्थमुत्तमं। विगाह्य सहसावीरः स्नानं चक्रे परंतपः। अ
थतं पुरुषव्याघ्रमंतर्जलचरो महान्। जग्राह चरणे ग्राहः कुंतीपुत्रंधनंजयं। सतमादाय कौंतेयो विस्फुरंतं
जलेचरं। उदतिष्ठन्महाबाहुर्वलेन वलिनांवरः। उत्कृष्ट एवग्राहस्तु सोर्ज्जुनेन यशस्विना। वभूव नारी कल्या
णी सर्व्वाभरणभूषिता। दीप्यमाना श्रिया राजन्दिव्यरूपा मनोरमा। तदद्भुतं महद्दृष्ट्वा कुंतीपुत्रो धनंजयः।
तां स्त्रियं परमप्रीत इदं वचनमब्रवीत्। कावैत्वमसि कल्याणि कुतो वासि जलेचरी। किमर्थंच महत्पापमि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० दं कृतवती पुरा ॥ नार्य्युवाच ॥ अप्सरास्मि महाबाहो देवारण्यविहारिणी । इष्टा धनपतेर्नित्यं वर्गा नाम महा
२०८ बला । मम सख्यश्चतस्रोन्याः सर्व्वाः कामगमाः शुभाः । ताभिः सार्द्धं प्रयातास्मि लोकपालनिवेशनं । ततः पश्या
महे सर्व्वा ब्राह्मणं शंसितव्रतं । तपस्विनं रूपवंतमेकमेकांतचारिणं । तस्यैव तपसा वीर तद्वनं तेजसावृतं । आ
दित्य इव तं देशं कृत्स्नं स व्यप्रकाशयत् । तस्य दृष्ट्वा तपस्तादृग्रूपं चाद्भुतदर्शनं । अवतीर्णाः स्म तं देशं तपोवि
घ्नचिकीर्षया । अहं च सौरभेयी च समीची बुद्बुदा लता । यौगपद्येन तं विप्रमभ्यगच्छाम भारत । गायंत्योथ
हसंत्यश्च लोभयंत्यश्च तं द्विजं । स च नास्मासु कृतवान्मनो धीरः कथंचन । नाकंपत महातेजाः स्थितस्तपसि
निर्मले । सोशापत्कुपितोस्मांस्तु ब्राह्मणः क्षत्रियर्षभ । ग्राहभूता जले यूयं चरिष्यथ शतं समाः ॥ इ
त्यादिपर्व्वण्यर्जुनतीर्थयात्रायाम् ॥ वर्गोवाच ॥ ततो वयं प्रव्यथिताः सर्व्वा भरतसत्तम । आयाम श २०८
रणं विप्रं तं तपोधनमच्युतं । रूपेण वयसा चैव कंदर्पेण च दर्पिताः । अयुक्तं कृतवंत्यः स्म क्षंतुमर्हसि
नो द्विज । एष एव वधोस्माकं सुपर्य्याप्तस्तपोधन । यद्वयं शंसितात्मानं प्रलब्धुं त्वामुपागताः । अवध्यास्तु
स्त्रियः सृष्टा मन्यंते धर्म्मचिंतकाः । तस्माद्धर्म्मेण वर्द्ध त्वं नास्मान्हिंसितुमर्हसि । सर्व्वभूतेषु धर्म्मज्ञ मैत्रो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ब्राह्मण उच्यतोसत्सोम्यवु कल्याण एषवादोमनीषिणां। शरणंच प्रपन्नानां शिष्टाः कुर्वन्ति पालनं। शरणं
त्वांप्रपन्नाः स्मतस्मात्त्वंद्रष्टुमर्हसि वैशं एवमुक्तः सधर्मात्मा ब्राह्मणः शुभकर्मकृत्। प्रसा
दंकृतवान्वीरस्रविसोमसमप्रभः॥ ब्राह्मण उ शतंशतसहस्रांचसर्वमद्रव्यवाचकं। परिमाणंशतंतत्वे
तन्त्रे दमद्रव्यवाचकं। यदावचोग्राहभूता शृण्वन्तीः पुरुषानुले। उत्कर्षतिजलात्कश्चित्स्थलं पुरुषसत्त
मः। तदायूयं पुनः सर्वाः स्वंरूपं प्रतिपत्स्यथ। अनृतंनोक्तपूर्वंमे हस्ततापिकदाचन। नानिसर्वाणितीर्था
नि ततः प्रभृति चैव हि। नारीतीर्थानिनाम्नेह ख्यातिं यास्यंतिसर्वशः। पुण्यानि च भविष्यंति पावनानिमनी
षिणं वर्गोवाच ततोभिवाद्यतंविप्रं कृत्वाचैवप्रदक्षिणं। अचिन्त्ययामापसरस्तस्माद्देशात्सु
दुःखिताः। क्वनुनामवयंसर्वाः कालेनाल्पेननंतरं। समागच्छेम यो नस्तद्रूपमापादयेत्पुनः। तावयंचिंत
यित्वेह मुहूर्तादिव भारत। दृष्टवत्सोमहाभाग देवर्षिंतत्रनारदं। संप्रहृष्टाः स्मतंदृष्ट्वा देवर्षिममितद्यु
तिं। अभिवाद्यचतंपार्थ स्थितास्मव्रीडितानना। स नोऽपृच्छद्दुःखमूलमुक्तवत्योवयंचतत। श्रुत्वातत्तुय
थातत्त्वमिदं वचनमब्रवीत्। दक्षिणेसागरानूपेपंचतीर्थानि संतिवै। पुण्यानिरमणीयानि तानिगच्छत

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२०९

माचिरं। तत्रस्थाः पुरुषव्याघ्रः पांडवेयो धनंजयः। मोक्षयिष्यति शुद्धात्मा दुःखादस्मान्न संशयः। तस्य
सर्व्वा वयं वीर श्रुत्वा वाक्यमिहागताः। तदिदं सत्यमेवाद्य मोक्षिताहं त्वयानघ। एताः स्तु मम ताः सख्य
श्चतस्रोन्या जलेस्थिताः। कुरु कर्म्म शुभं वीर एताः पापाद्विमोचय॥ वैशं॥ ततस्ताः पांडवश्रेष्ठः स
र्व्वा एव विशांपते। तस्माच्छापाददीनात्मा मोक्षयामास वीर्यवान्। उत्थाय तु जलात्तस्मात्प्रतिलभ्य व
पुः स्वयं। तास्तदाप्सरसो राजन्नदृश्यन्त यथा पुरा। तीर्थानि शोधयित्वाथ तथानुज्ञाय ताः प्रभुः। चित्रां
गदां पुनर्द्रष्टुं मणिपूरपुरं ययौ। तस्यामजनयत्पुत्रं राजानं बभ्रुवाहनं। तां दृष्ट्वा पांडवो राजन्गोकर्णम
भितोगमत्॥ इत्यादि पर्व्वण्यर्ज्जुनतीर्थयात्रायां॥ वैशं॥ सोपरान्तेषु तीर्थानि पुण्यान्या
यतनानि च। सर्व्वाण्येवानुपूर्व्व्येण जगामामितविक्रमः। समुद्रे पश्चिमे यानि तीर्थान्यायतनानि च। ता २०९
नि सर्व्वाणि गत्वा स प्रभासमुपजग्मिवान्। प्रभासदेशं संप्राप्तं बीभत्सुमपराजितं। तीर्थान्यनुचरन्तं व
शुश्राव मधुसूदनः। ततोभ्यगच्छत्कौंतेयं सखायं तत्र माधवः। ददृशाते तदान्योन्यं प्रभासे कृष्णपांडवौ।
तावन्योन्यं समाश्लिष्य पृष्ट्वा च कुशलं वने। आस्तां प्रियसखायौ तौ नरनारायणावृषी। ततोर्ज्जुनं वासु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

देवस्त्नांश्चैत्यपर्य्यपृच्छत। किमर्थं पांडवेमानि तीर्थान्यनुचरस्युत। तातस्पार्ज्जुनो यथावृत्तं सर्व्वमाख्यातवांस्तदा।
श्रुत्वोवाच च वार्ष्णेय एवमेतदिति प्रभुः। तौ विहृत्य यथाकामं प्रभासे कृष्णपांडवौ। महीधरं रैवतकं वासा
यैवाभिजग्मतुः। पूर्वमेव तु कृष्णस्य वचनात्तं महीधरं। समन्तान्मंडयांचक्रुरुपजनाः कृष्णभोजनं। प्रतिगृह्या
र्ज्जुनः सर्व्वमुपभुंजश्च पांडवः। सहैव वासुदेवेन दृष्टवान्नटनर्त्तकान्। अभ्यनुज्ञाय तान्सर्व्वान्नर्च्चयित्वा च
पांडवः। शयनं सत्कृतं दिव्यमभ्यगच्छन्महाद्युतिः। ततस्तत्र महाबाहुः शयानः शयने शुभे। तीर्थानां
दर्शनं चैव पर्व्वतानां च भारत। आपगानां वनानां च कथयामास सात्वते। एवं स कथयन्नेव निद्रया ज
नमेजय। कौन्तेयोपहृतस्तस्मिं शयने स्वर्गसन्निभे। मधुरेण सगीतेन वीणाशब्देन चानघ। प्रबोध्यमानो
बुबुधे स्तुतिभिर्म्मंगलैस्तथा। स कृत्वावश्यकार्य्याणि वार्ष्णेयेनाभिनंदितः। रथेन कांचनांगेन द्वारकामभि
जग्मिवान्। अलंकृता द्वारका तु बभूव जनमेजय। कुंतीसुतस्य पूजार्थमपि निष्कुटकेष्वपि। दिदृक्षंतश्च कौन्ते
यं द्वारकावासिनो जनाः। नरेंद्रमार्गमाजग्मुस्तूर्ण्णं शतसहस्रशः। अवलोकेषु नारीणां सहस्राणि शता
नि च। भोजवृष्ण्यंधकानां च समवायो महानभूत्। स तथा सत्कृतः सर्व्वैर्भोजवृष्ण्यंधकादिभिः। अभिवाद्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० भिवाद्यांश्च सर्वैश्च प्रतिनिंदितः। कुमारैः सर्वशो वीरः सत्कारेणाभिवादितः॥ समानवयसः सर्वानाश्लि
३१० ष्य स पुनः पुनः। कृष्णस्य भवने रम्ये रत्नभोज्यसमावृते॥ उवास सह कृष्णेन बहुलास्तत्र शर्वरीः ॥ इत्या
दिपर्वण्यर्जुनतीर्थयात्रायाम् वैशं ततः कतिपयाहस्य तस्मिन्रैवतके गिरौ। वृष्ण्यंधकानाम
भवदुत्सवो नृपसत्तम॥ तत्र दानं ददुर्वीरा ब्राह्मणानां सहस्रशः। भोज्यवृष्ण्यंधकाश्चैव महे तस्य गिरेस्त
दा। प्रासादै रत्नचित्रैश्च गिरेस्तस्य समंततः। स देशः शोभितो राजन्कल्पवृक्षैश्च सर्वशः॥ वादित्राणि च तत्रा
न्ये वादकाः समवादयन्॥ ननृतुर्नर्तकाश्चापि जगुर्गीतानि गायनाः॥ अलंकृताः कुमाराश्च वृष्णीनां सु
महौजसां। यानैर्हाटकचित्रैश्च चंचूर्यंते स्म सर्वशः॥ पौराश्च पादचारेण यानैरुच्चावचैस्तदा। सदाराः सा
नुयात्राश्च शतशोथ सहस्रशः॥ ततो हलधरः क्षीवो रेवतीसहितः प्रभुः। अनुगम्यमानो गंधर्वैरभवत्तत्र ३१०
भारत॥ तथैव राजा वृष्णीनामुग्रसेनः प्रतापवान्॥ उपगीयमानो गंधर्वैः स्त्रीसहस्रसहायवान्॥ रौक्मिणे
यश्च शांबश्च क्षीवौ समरदुर्मदौ। दिव्यमाल्यांबरधरौ विजह्राते मराविव॥ अक्रूरः सारणश्चैव गदो बभ्रुर्वि
दूरथः। निशठश्चारुदेष्णश्च पृथुर्विपृथुरेव च॥ सत्यकः सात्यकिश्चैव ये चान्ये नानुकीर्त्तिताः॥ एते परिवृता

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्रीमिर्गघहै॥ श्र२९ थक्रथकातमुत्सवं रैवतके शोभयांचक्रिरे तदा। तथा कोलाहले तस्मिन्वर्त्तमाने महाशु
ते। वासुदेवश्च पार्थश्च सहितौ परिजग्मतुः। तत्र चक्रम्यमाणौ तौ वसुदेवसुतां शुभां। अलंकृतां सखीमध्ये
सुभद्रां ददृशतोर्जुनः। दृष्ट्वैव तामर्जुनस्य कंदर्पः समजायत। तं तदैकाग्रमनसं कृष्णः पार्थमलक्षयत। अ
ब्रवीत्पुरुषव्याघ्रः प्रहसन्निव भारत। वनेचरस्य किमिदं कामेनालोड्यते मनः। ममैषा भगिनी पार्थ सारण
स्य सहोदरा। सुभद्रा नाम भद्रन्ते पितुर्मे दयिता सुता। यदि ते वर्त्तते बुद्धिर्वक्ष्यामि पितरं स्वयं   अर्जु
न उवाच   दुहिता वसुदेवस्य वासुदेवस्य च स्वसा। रूपेण चैषा संपन्ना कमिवैषा न मोहयेत्। कृतमेव
तु कल्याणं सर्वं मम भवेद्ध्रुवं। यदि स्यान्मम वार्ष्णेयी महिषीयं स्वसा तव। प्राप्तौ तु क उपायः स्यात्तं ब्रवीहि
जनार्द्दन। आस्थास्यामि तदा सर्वं यदि शक्यं नरेण तत्   वासुदेव उ   स्वयंवरः क्षत्रियाणां विवा
हः पुरुषर्षभ। स च संशयितः पार्थ स्वभावस्यानिमित्ततः। प्रसह्य हरणं चापि क्षत्रियाणां प्रशस्यते। वि
वाहहेतोः शूराणामिति धर्म्मविदो विदुः। स त्वमर्जुन कल्याणीं प्रसह्य भगिनीं मम। हर स्वयंवरे ह्यस्याः
को वै वेद चिकीर्षितं। ततोर्जुनश्च कृष्णश्च विनिश्चित्येति कृत्यतां। शीघ्रगान्पुरुषानन्यान्प्रेषयामासतु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० स्तद्राधर्म्मराजायतत्सर्व्वमिंद्रप्रस्थगतायवै।श्रुत्वैववचमहाबाहुरनुजज्ञेसपांडवः॥ इत्यादि
३११ पर्वणिसुभद्राहरणे वैशं ततःसंवादितेतस्मिन्ननुज्ञातोधनंजयः।गतांरैवतकेकन्यांविदित्वाजन
मेजय।वासुदेवाभ्यनुज्ञातःकथयित्वेतिकृत्यतां।कृष्णस्यमतमादायप्रययौभरतर्षभ।रथेनकांचनांगेनक
ल्पितेनयथाविधि।शैब्यसुग्रीवयुक्तेनकिंकिणीजालमालिना।सर्व्वशस्त्रोपपन्नेनजीमूतरवनादिना।ज्व
लिताग्निप्रकाशेनद्विषतांहर्षघातिना।सन्नद्धःकवचीखड्गीबद्धगोलांगुलित्रवान्।मृगयाव्यपदेशेनप्र
ययौपुरुषर्षभः।सुभद्रात्वथशैलेंद्रमभ्यर्च्यवहिरैवतं।दैवतानिचसर्व्वाणिब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच।प्रद
क्षिणंगिरेःकृत्वाप्रययौद्वारकांप्रति।तामभिद्रुत्यकौंतेयःप्रसह्यारोपयद्रथं।सुभद्रांचारुसर्व्वांगींकाम
बाणप्रपीडितः।ततःसपुरुषव्याघ्रस्तामादायशुचिस्मितां।रथेनकांचनांगेनप्रययौस्वपुरंप्रति।ह्रियमा ३११
णांतुतांदृष्ट्वासुभद्रांसैनिकाजनाः।विक्रोशंतोऽद्रवन्सर्व्वेद्वारकामभितःपुरीं।तेसमासाद्यसहिताःसुधर्मा
मभितःसभां।सभापालस्यतत्सर्व्वमाचख्युःपार्थविक्रमं।तेषांश्रुत्वासभापालोभेरींसन्नाहिकींततः।समा
जघ्नेमहाघोषांजांबूनदपरिष्कृतां।क्षुब्धास्तेनाथशब्देनभोजवृष्ण्यंधकास्तदा।अन्नपानमपास्याथस

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मापेतुः समन्ततः। तत्र जांबूनदांगानि स्पर्द्धास्तरणवन्ति च। मणिविद्रुमचित्राणि ज्वलिताग्निप्रभाणि चाभे
जिरे पुरुषव्याघ्रावृष्ण्यंधकमहारथाः। सिंहासनानि शतशो धिष्ण्यानीव हुताशनाः। तेषां समुपविष्टानां
देवानामिव सन्नये। आचख्यौ चेष्टितं जिष्णोः सभापालः सहानुगः। तच्छ्रुत्वा वृष्णिवीरास्ते मदसंरक्तलो
चनाः। अमृष्यमाणाः पार्थस्य समुत्पेतुरहंकृताः। योजयध्वं रथानाशु प्रासानाहरतेति च। धनूंषि च महार्हा
णि कवचानि बृहन्ति च। सूतानुच्चुक्रुशुः केचिद्रथान् योजयतेति वा। स्वयं च तुरगान् केचिन्न्ययुंजन् हेमभूषिता
न्। रथेष्वानीयमानेषु कवचेषु ध्वजेषु च। अभिक्रंदे नृवीराणां तदासीत्तुमुलं महत्। वनमाली ततः क्षीबः
कैलासशिखरोपमः। नीलवासा मदोत्सिक्त इदं वचनमब्रवीत्। किमिदं कुरुथाप्रज्ञास्तूष्णींभूते जना
र्द्दने। अस्य भावमविज्ञाय संक्रुद्धा मोघगर्ज्जिताः। एष तावदभिप्रायमाख्यातु स्वं महामतिः। यदस्य रुचि
तं कर्तुं तत्कुरुध्वमतंद्रिताः। ततस्ते तद्वचः श्रुत्वा ग्राह्यरूपं हलायुधात्। तूष्णींभूतास्ततः सर्वे साधु साध्वि
ति चाब्रुवन्। समं वचो निशम्यैव बलदेवस्य धीमतः। पुनरेव सभामध्ये सर्वे ते समुपाविशन्। ततोऽब्रवीद्वासु
देवं वचो रामः परंतपः। किमवागुपविष्टोसि प्रेक्षमाणो जनार्द्दनः। सत्कृतस्त्वत्कृते पार्थः सर्वैरस्माभिरच्यु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
२१२

तानवसोर्हतितांपूज्यांदुर्बुद्धिःकुलपांसनः।कोहितत्रैवभुक्त्वान्नंभाजनंभेत्तुमर्हति।मन्यमानःकुलेजातम्
मात्मानंपुरुषःक्वचित्।इच्छन्नेवहिसंबंधंकृतंपूर्वंचमानयन्।कोहिनामभवेन्नार्थीसाहसेनसमाचरे
त्।सोवमन्यतथास्माकमनादृत्यचकेशवं।प्रसह्यहृतवानद्यसुभद्रांमृत्युमात्मनः।कथंहिशिरसोमध्येकृ
तंतेनपदंमम।मर्षयिष्यामिगोविंदपादस्पर्शमिवोरगः।अद्यनिष्कौरवामेकःकरिष्यामिवसुंधरां।नहि
मेमर्षणीयोयमर्जुनस्यव्यतिक्रमः।तत्तथागर्जमानंतुमेघदुंदुभिनिस्वनं।अन्वपद्यंततेसर्वेभोजवृष्ण्यंध
कास्तथा इत्यादिपर्वणिसुभद्राहरणे वैशं उक्तवत्सुयथावीर्यमसकृत्सर्ववृष्णयः।ततो
ऽब्रवीद्वासुदेवोवाक्यंधर्मार्थसंयुतं।नावमानंकुलस्यास्यगुडाकेशःप्रयुक्तवान्।सम्मानोभ्यधिकस्तेन
प्रयुक्तोयमसंशयः।अर्थलुब्धान्नवःपार्थोमन्यतेसात्वतान्सदा।स्वयंवरमनाधृष्यंमन्यतेचापिपांडवः। २१२
प्रदानमपिकन्यायाःपशुवत्कोनुमन्यते।विक्रयंचाप्यपत्यस्यकःकुर्यात्पुरुषोभुवि।एतान्दोषांस्तुकौंतेयो
दृष्टवानितिमेमतिः।अतःप्रसह्यहृतवान्कन्यांधर्मेणपांडवः।उचितश्चैवसंबंधःसुभद्राचयशस्विनी।
एषचापीदृशःपार्थःप्रसह्यहृतवानिति।भरतस्यान्वयेजातंशांतनोश्चयशस्विनः।कुंतिभोजात्मजापुत्रं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

कोनु मृषेत नार्जुनं न च पश्यामि यः पार्थं विजयेत रणे बलात्। अपि सर्वेषु लोकेषु सेंद्ररुद्रेषु मारिषा स
चनामरथस्ताद्दृक्‌मद्धीयास्ते च वाजिनः। यो ह्यपार्थस्य शीघ्रास्त्रः कोनु तेन समो भवेत्। तमभिद्रुत्य सां
त्वेन परमेण धनंजयं। निवर्त्तयत संहृष्टा ममैषा परमा मतिः। यदि निर्जित्य वः पार्थो बलाद्गच्छेत् स्वकं पुरं।
प्रणश्येद्वो यशः सद्यो न तु सांत्वे पराजयः। तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य तथा चक्रुर्जनाधिपाः। निवृत्तश्चार्जुनस्तत्र विवा
हं कृतवान्प्रभुः। उषित्वा तत्र कौन्तेयः संवत्सरपराः क्षपाः। विहृत्य च यथाकामं पूजितो वृष्णिनंदनैः। पुष्करे तु
ततः शेषं कालं वर्त्तितवान्प्रभुः। पूर्णे तु द्वादशे वर्षे खाण्डवप्रस्थमागतः। अभ्यागम्य च राजानं नियमेन स
माहितः। अभ्यर्च्य ब्राह्मणान्पार्थो द्रौपदीमभिजग्मिवान्। तं द्रौपदी प्रत्युवाच विनयात्कुरुनंदनं। तत्रैव ग
च्छ कौन्तेय यत्र सा सात्वतात्मजा। सुबद्धस्यापि भारस्य पूर्वबंधः श्लथायते। तथा बहुविधं कृष्णां विलपन्तीं ध
नंजयः। सांत्वयामास भूयश्च क्षमयामास चासकृत्। सुभद्रां त्वरमाणश्च रक्तकौशेयवासिनीं। पार्थः प्र
स्थापयामास कृत्वा गोपालिकावपुः। साधिकं तेन रूपेण शोभमाना यशस्विनी। भवनं श्रेष्ठमासाद्य वीर
पत्नी वरांगना। ववंदे पृथुताम्राक्षी पृथां भद्रा यशस्विनी। तां कुन्ती चारुसर्वांगीमुपाजिघ्रत मूर्द्धनि। प्रीत्या

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
३१३

परमयायुक्ताआशीर्भिर्युयुजेतुतां।ततोभिगम्यत्वरितापूर्णेंदुसदृशानना।ववंदेद्रौपदींभद्राप्रेष्याह
मितिचाब्रवीत्।प्रत्युत्थायतदाकृष्णास्वसारंमाधवस्यह।परिष्वज्यावदत्प्रीत्यानिःसपत्नोस्तुतेपतिः।त
थैवमुदिताभद्रातामुवाचैवमस्त्विति।ततस्तेहृष्टमनसःपांडवेयामहारथाः।कुंतीचपरमप्रीताबभूव
जनमेजय।श्रुत्वातुपुंडरीकाक्षःसंप्राप्तंस्वपुरोत्तमं।अर्जुनंपांडवश्रेष्ठमिंद्रप्रस्थगतंतदा।आजगामविशु
द्धात्मासहरामेणकेशवः।वृष्ण्यंधकमहामात्यैःसहवीरैर्महारथैः।भ्रातृभिश्चकुमारैश्चयोधैश्चबहु
भिर्वृतः।सैन्येनमहताशौरिरभिगुप्तःपरंतपः।तत्रदानपतिर्धीमानाजगाममहायशाः।अक्रूरोवृष्णि
वीराणांसेनापतिररिंदमः।अनाधृष्टिर्महातेजाउद्धवश्चमहायशाः।साक्षाद्बृहस्पतेःशिष्योमहाबुद्धि
र्महामनाः।सत्यकःसात्यकिश्चैवकृतवर्माचसात्वतः।प्रद्युम्नश्चैवशाम्बश्चनिशठःशंकुरेवच।चारु ३१३
देष्णश्चविक्रांतोझिल्लीविपृथुरेवच।सारणश्चमहाबाहुर्गदश्चविदुषांवरः।एतेचान्येचबहवोवृष्णिभोजां
धकास्तथा।आजग्मुःखांडवप्रस्थमादायहरणंबहु।ततोयुधिष्ठिरोराजाश्रुत्वामाधवमागतं।प्रतिग्र
हार्थंकृष्णस्ययमौप्रस्थापयत्तदा।ताभ्यांप्रतिगृहीतंतुवृष्णिचक्रंमहर्द्धिमत्।विवेशखांडवप्रस्थंपता

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

काध्वजशोभितां संमृष्टसिक्तपंथानं पुष्पप्रकरशोभितं। चंदनस्य रसैः शीतैः पुष्पगंधैर्विवासितां द
ह्यतागुरुणा चैव देशे देशे सुगंधिना। हृष्टपुष्टजनाकीर्णां वणिग्भिरुपशोभितां। प्रतिपेदे महाबाहुः सह
रामेण केशवः। वृष्ण्यंधकैस्तथा भोजैः समेतः पुरुषोत्तमः। संपूज्यमानः पौरैश्च ब्राह्मणैश्च सहस्रशः।
विवेश भवनं राज्ञः पुरंदरगृहोपमं। युधिष्ठिरस्तु रामेण समागच्छद्यथाविधि। मूर्ध्नि केशवमाघ्राय बाहुभ्यां
परिषस्वजे। तं प्रीयमाणो गोविंदो विनयेनाभ्यपूजयत्। भीमं च पुरुषव्याघ्रं विधिवत्प्रत्यपूजयत्। तांश्च वृ
ष्ण्यंधकश्रेष्ठान् कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः। प्रतिजग्राह सत्कारैर्यथाविधि यथागतं। गुरुवत्पूजयामास कां
श्चित्कांश्चिद्वयस्यवत्। कांश्चिदभ्यवदत्प्रेम्णा कैश्चिदप्यभिवादितः। तेषां ददौ हृषीकेशो जन्मार्थे धन
मुत्तमं। हरणं वै सुभद्राया ज्ञातिदेयं महायशाः। रथानां कांचनांगानां किंकिणीजालमालिनां। चतुर्यु
जामुपेतानां सूतैः कुशलशिक्षितैः। सहस्रं प्रददौ कृष्णो गवामयुतमेव च। श्रीमन्माथुरदेश्यानां दोग्ध्री
णां पुण्यवर्चसां। वडवानां च शुद्धानां चंद्रांशुसमवर्चसां। ददौ जनार्दनः प्रीत्या सहस्रं हेमभूषणं। तथैवा
श्वतरीणां च दांतानां वातरंहसां। शतान्यंजनकेशीनां श्वेतानां पंच पंच च। स्नानपानोत्सवे चैव प्रयु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
३१४

कं वयसान्वितं । स्त्रीणां सहस्रं गौरीणां सुवेशानां सुवर्चसां । सुवर्णनिष्ककंठीनामरोगाणां स्वलंकृतां । परि
चर्यासु दक्षाणां प्रददौ पुष्करेक्षणः । पृष्ठ्यानामपि चाश्वानां वाल्हिकानां जनार्दनः । ददौ शतसहस्रा
ख्यं कन्याधनमनुत्तमं । कृताकृतस्य मुख्यस्य कनकस्याग्निवर्चसः । मनुष्यभाराञ्छाशार्हो ददौ दशजना
र्दनः । गजानां तु प्रभिन्नानां त्रिधाश्रुतवतां मदं । गिरिकूटनिकाशानां समरेष्वनिवर्तिनां । क्लृप्तानां प
टुघंटानां चारूणां हेममालिनां । हस्त्यारोहैरुपेतानां सहस्रं साहसप्रियः । रामः पाणिग्रहणिकं ददौ पा
र्थाय लांगली । प्रीयमाणो हलधरः संबंधप्रतिमानयत् । स महाधनरत्नौघो वस्त्रकंबलफेणवान् । मह
गजमहाग्राहः पताकाशैवलाकुलः । पांडुसागरमाविद्धः प्रविवेश महानदः । पूर्णमापूरयंस्तेषां द्विषच्छो
कावहोभवत् । प्रतिजग्राह तत्सर्वं धर्मराजो युधिष्ठिरः । पूजयामास तांश्चैव वृष्ण्यंधकमहारथान् । ते स ३१४
मेता महात्मानः कुरुवृष्ण्यंधकोत्तमाः । विजह्रुरमरावासे नराः सुकृतिनो यथा । तत्र तत्र महानादैरुत्कृ
ष्टतलनादितैः । यथायोगं यथाप्रीति विजह्रुः कुरुवृष्णयः । एवमुत्तमवीर्यास्ते विहृत्य दिवसान्बहून् । पू
जिताः कुरुभिर्जग्मुः पुनर्द्वारवतीं प्रति । रामं पुरस्कृत्य ययुर्वृष्ण्यंधकमहारथाः । रत्नान्यादाय शुभ्राणि

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दत्त्वानिकुरुसत्तमैः।वासुदेवस्तुपार्थेनतत्रैवसहभारत।उवासनगरेरम्येशक्रप्रस्थेमहात्मना।व्यच
रद्यमुनातीरेमृगयांसमहायशाः।मृगान्विध्यन्वराहांश्चरेमेसार्द्धंकिरीटिना।ततःसुभद्रासौभद्रंकेश
वस्यप्रियास्वसा।जयंतमिवपौलोमीख्यातिमंतमजीजनत्।दीर्घबाहुंमहोरस्कंवृषभाक्षमरिंदमं।
सुभद्रासुषुवेवीरमभिमन्युंनरर्षभं।अभीश्चमन्युमांश्चैवततस्तमरिमर्द्दनं।अभिमन्युमितिप्राहुरा
र्जुनिंपुरुषर्षभं।ससर्वत्सामतिरथःसंबभूवधनंजयात्।मखेनिर्मथनेनेवशमीगर्भाद्धुताशनः।
यस्मिन्जातेमहातेजाःकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः।अयुतंगाद्विजातिभ्यःप्रादान्निष्कांश्चभारत।दयितो
वासुदेवस्यबाल्यात्प्रभृतिचाभवत्।पितृणांचैवसर्वेषांप्रजानामिवचंद्रमाः।जन्मप्रभृतिकृष्णश्चचक्रे
तस्यक्रियाःशुभाः।सचापिववृधेबालःशुक्लपक्षेयथाशशी।चतुष्पादंदशविधंधनुर्वेदमरिंदमः।
अर्जुनाद्वेदवेदज्ञःसकलंदिव्यमानुषं।विज्ञानेष्वपिचास्त्राणांसौष्ठवेचमहाबलः।क्रियास्वपिचसर्वा
सुविशेषानभ्यशिक्षयत्।आगमेचप्रयोगेचचक्रेतुल्यमिवात्मना।तुतोषपुत्रंसौभद्रंप्रेक्षमाणोधनं
जयः।सर्वसंहननोपेतंसर्वलक्षणलक्षितं।दुर्द्धर्षमृषभस्कंधंव्यात्ताननमिवोरगं।सिंहदर्पंमहे

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प०
३१५

घासंमत्तमातंगविक्रमं।मेघदुंदुभिनिर्घोषंपूर्णचंद्रनिभाननं।कृष्णस्यसदृशंशौर्य्येवीर्य्येरूपेतथाकृतौ।दद
र्शपुत्रंबीभत्सुर्मघवानिवतंयथा।पांचाल्यपितुपंचभ्यःपतिभ्यःशुभलक्षणा।लेभेपंचसुतान्वीरान्श्रेष्टान्पं
चाचलानिव।युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यंसुतसोमंवृकोदरात्।अर्जुनाच्छ्रुतकर्माणंशतानीकंचनाकुलिं।सहदे
वाच्छ्रुतसेनमेतान्पंचमहारथान्।पांचालीसुषुवेवीरानादित्यानदितिर्यथा।शास्त्रतःप्रतिविंध्यंतमूचुर्वि
प्रायुधिष्ठिरं।परप्रहरणज्ञानेप्रतिविंध्योभवत्वयं।सुतेसोमसहस्रेतुसोमार्कसमतेजसं।सुतसोमंमहे
ष्वासंसुषुवेभीमसेनतः।श्रुतंकर्ममहत्कृत्वानिवृत्तेनकिरीटिना।जातःपुत्रस्तवेत्येवंश्रुतकर्माततो
भवत्।शतानीकस्यराजर्षेःकौरवस्यमहात्मनः।चक्रेपुत्रंसनामानंनकुलःकीर्तिवर्द्धनं।ततस्त्वजीजन
त्कृष्णानक्षत्रेवह्निदैवते।सहदेवात्सुतंतस्माच्छ्रुतसेनेतियंविदुः।एकवर्षान्तरास्त्वेवंद्रौपदेयायशस्वि ३१५
नः।अन्वजायन्तराजेन्द्रपरस्परहितैषिणः।जातकर्माण्यानुपूर्व्याच्चूडोपनयनानिच।चकारविधिवद्धौम्य
स्तेषांभरतसत्तम।।कृत्वाचवेदाध्ययनंततःसुचरितव्रताः।जगृहुःसर्वमिष्वस्त्रमर्जुनाद्दिव्यमानुषं।दिव्य
गर्भोपमैःपुत्रैःव्यूढोरस्कैर्महारथैः।अन्विताराजशार्दूलपांडवामुदमाप्नुवन् इत्यादिपर्वणिसुभद्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

हरणंसमाप्तम् वैशं इंद्रप्रस्थेवसंतस्तेजघ्नुरन्यान्नराधिपान्।शासनाद्धृतराष्ट्रस्यराज्ञः
शांतनवस्यच।आश्रित्यधर्मराजानंसर्वलोकोवसत्सुखं।पुण्यलक्षणकर्माणंस्वदेहमिवदेहिनः।सस
म्यंधर्मकामार्थान्निषेवेभरतर्षभः।त्रीनिवात्मसमान्बंधून्प्रीतिमानिवमानयन्।तेषांसममविभक्तानांक्षि
तौदेहवतामिव।बभौधर्मार्थकामानांचतुर्थइवपार्थिवः।अध्येतारंपरंवेदान्प्रयोक्तारंमहाध्वरे।रक्षिता
रंशुभाल्लोकांल्लेभिरेतंजनाधिपं।अधिष्ठानवतीलक्ष्मीःपरायणवतीमतिः।वर्धमानोखिलोधर्मस्तेना
सीत्पृथिवीक्षितां।भ्रातृभिःसहितोराजाचतुर्भिरधिकंबभौ।प्रयुज्यमानैर्विततोवेदैरिवमहाध्वरः।
तंतुधौम्यादयोविप्राःपरिवार्योपतस्थिरे।बृहस्पतिसमामुख्याःप्रजापतिमिवामराः।धर्मराजे
ह्यतिप्रीत्यापूर्णचंद्रइवामले।प्रजानांरेमिरेतुल्यंनेत्राणिहृदयानिच।नतुकेवलदैवेनप्रजाभावेनरेमि
रे।यद्बभूवमनःकांतंकर्मणासचकारतत्।नह्ययुक्तंनचासत्यंनासह्यंनचवाप्रियं।भाषितंचारुभाष
स्यजज्ञेपार्थस्यधीमतः।सहिसर्वस्यलोकस्यहितमात्मनएवच।चिकीर्षन्सुमहातेजारेमेभरतसत्त
म।तथातुमुदिताःसर्वेपांडवाविगतज्वराः।अवसन्पृथिवीपालांस्तापयंतःस्वतेजसा।ततःकति

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

प्रयाहि स्वपुरीं भत्सुः कृष्णमब्रवीत्। उष्णानि कृष्ण वर्त्तन्ते गच्छामो यमुनां प्रति। सुहृज्जनवृतौ तत्र विहृत्य
मधुसूदन। सायाह्ने पुनरेष्यावो रोचतां ते जनार्दन वासुदेव उ० कुंतीमातर्ममाप्येतद्रोचते यद्वयं ज
ले। सुहृज्जनवृताः पार्थ विहरेम यथासुखम् वैशं० आमंत्र्य तौ धर्मराजमनुज्ञाप्य च भारत। जग्म
तुः पार्थगोविंदौ सुहृज्जनवृतौ ततः। विहारदेशं संप्राप्य नानाद्रुमवदुत्तमं। गृहैरुच्चावचैर्युक्तं पुरंद
रपुरोपमं। भक्ष्यैर्भोज्यैश्च पेयैश्च रसवद्भिर्महाधनैः। माल्यैश्च विविधैर्गंधैर्युक्तं वार्ष्णेयपार्थयोः। विवि
शान्तःपुरं तूर्णं रत्नैरुच्चावचैः शुभैः। यथोपजोषं सर्वश्च जनश्चिक्रीड भारत। स्त्रियश्च विपुलश्रोण्यश्चा
रुपीनपयोधराः। मदस्खलितगामिन्यश्चिक्रीडुर्वामलोचनाः। वने काश्चिज्जले काश्चित्काश्चिद्वेश्मसु
चांगनाः। यथादेशं यथाप्रीति चिक्रीडुः कृष्णपार्थयोः। द्रौपदी च सुभद्रा च वासांस्याभरणानि चाप्र ३१६
यच्छतां महार्हाणि स्त्रीणां ते स्म मदोत्कटे। काश्चित्प्रहृष्टा ननृतुश्चुक्रुशुश्च तथा पराः। जहसुश्च परा नार्यः
पपुश्चान्या वरासवं। रुरुधुश्चापरास्तत्र प्रजघ्नुश्च परस्परं। मंत्रयामासुरन्याश्च रहस्यानि परस्परं। वे
णुवीणामृदङ्गानां मनोज्ञानां च सर्वशः। शब्देन पूर्यते ह स्म तद्वनं सुमहर्द्धिमत्। तस्मिंस्तथा वर्त्तमा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नेकुरुदाशार्हनंदनौ।समीपेजग्मतुःकंचिदुद्देशंसुमनोरमं।तत्रगत्वामहात्मानौकृष्णौपरपुरंज
यौ।महार्हासनयोराजंस्ततस्तौसन्निषीदतुः।तत्रपूर्वव्यतीतानिविक्रांतानीतराणिच।बहूनिकथयि
त्वातौरेमातेपार्थमाधवौ।तत्रोपविष्टौमुदितौनाकपृष्ठेश्विनाविव।अभ्यागच्छत्तदाविप्रोवासुदेवधनं
जयौ।बृहच्छालप्रतीकाशःप्रतप्तकनकप्रभः।हरिपिंगोज्वलश्मश्रुःप्रमाणायामतःसमः।तरुणादि
त्यसंकाशःचीरवासाजटाधरः।पद्मपत्राननःपिंगस्तेजसाप्रज्वलन्निव।उपसृष्टंतुतंकृष्णौभ्राजमानं
द्विजोत्तमं।अर्जुनोवासुदेवश्चतूर्णमुत्पत्यतस्थतुः इत्यादिपर्वणिखांडवदाहे वैशं॥
सोब्रवीदर्जुनंचैववासुदेवंचसात्वतं।लोकप्रवीरौतिष्ठन्तौखांडवस्यसमीपतः।ब्राह्मणोबहुभोक्ता
स्मिभुंजेपरिमितंसदा।भिक्षेवार्ष्णेयपार्थौवामेकांतृप्तिंप्रयच्छतं।एवमुक्तौतमब्रूतांततस्तौकृष्णपां
डवौ।केनान्नेनभवांस्तृप्येत्तस्यान्नस्ययतावहे।एवमुक्तःसभगवानब्रवीत्तावुभौततः।भाषमाणौ
तदावीरौकिमन्नंक्रियतामिति ब्राह्मण उ नाहमन्नंबुभुक्षेवैपावकंमांनिबोधतं।यदन्नम
नुरूपंमेतद्युवांसंप्रयच्छतं।इदमिंद्रःसदादावंखांडवंपरिरक्षति।नचशक्नोम्यहंदग्धुंरक्ष्यमाणं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० महात्मना। वसत्यत्र सखा तस्य तक्षकः पन्नगः सदा। सगणस्तत्कृते दावं परिरक्षति वज्रभृत्। तत्र भूता
३२७ न्यनेकानि रक्षंते स्य प्रसंगतः। तान्दिधक्षुर्न्न शक्तोभि दग्धुं शक्रस्य तेजसा। समां प्रज्वलितं दृष्ट्वा मेघांभोभिः
प्रवर्षति। ततो दग्धुं न्न शक्तोभि दिधक्षुर्दावमीप्सितं। स युवाभ्यां सहायाभ्यामस्त्रविद्भ्यां समागतः। दहेयं
खांडवं दावमेतदन्नं वृतं मया। युवां ह्युदकधाराश्च भूतानि च समंततः। उत्तमास्त्रविदौ सम्यक् सर्वतो
वारयिष्यथ जनमेजय उ० किमर्थं भगवानग्निः खांडवं दग्धुमिच्छति। रक्षमाणं महेंद्रेण नाना
सत्वसमायुतं। न ह्येतत्कारणं ब्रह्मन्नल्पं संप्रतिभाति मे। यद्ददाह सुसंक्रुद्धः खांडवं हव्यवाहनः। एतद्वि
स्तरशो ब्रह्मन् श्रोतुमिच्छामि तत्वतः। खांडवस्य पुरा दाहो यथा समभवन्मुने वैशं० हंत ते कथयि
ष्यामि पौराणीमृषिसंस्तुतां। कथामिमां नरश्रेष्ठ खांडवस्य विनाशिनीं। पौराणः श्रूयते तात राजा हरिह ३२७
योपमः। श्वेतकिर्न्नाम विख्यातो बलविक्रमसंयुतः। यज्वा दानपतिर्धीमान्यथा नान्योस्ति कश्चन। ईजे च
स महायज्ञैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः। तस्य नान्याभवद्बुद्धिर्दिवसे दिवसे नृप। सत्रे क्रियासमारंभे दानेषु वि
विधेषु च। तस्यैवं वर्त्तमानस्य कदाचित्कालपर्य्यये। सत्रमाहर्त्तुकामस्य संवत्सरशतं किल। ऋत्विजाना

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्यपद्यन्तसमाहर्त्तुंमहात्मनः।सतुराज्ञाकरोद्यत्नंमहान्तंससुहृज्जनः।प्रणिपातेनसांत्वेनदानेनचमहा
यशाः।ऋत्विजोनुनयामासभूयोभूयस्त्वतंद्रितः।नेचास्यतमभिप्रायंनचक्रुरमितौजसः।सचाश्रम
स्थान्राजर्षिस्ताननुवाचरुषान्वितः।यद्यहम्पतितोविप्राःशुश्रूषायांचनस्थितः।आशुत्याज्योस्मियु
ष्माभिर्ब्राह्मणैश्चजुगुप्सितः।तन्नार्हतक्रतुश्रद्धांव्याघातयितुमुत्तमाः।अस्थानेवापरित्यागंकर्त्तुं
मेद्विजसत्तमाः।प्रपन्नएववोविप्राःप्रसादंकर्त्तुमर्हथ।सांत्वदानादिभिर्वाक्यैस्तत्वतःकार्यवत्तया।
प्रसादयित्वावक्ष्यामियन्नःकार्य्यंद्विजोत्तमाः।अथवाहंपरित्यक्तोभवद्भिर्द्वेषकारणात्।ऋत्विजोन्या
न्गमिष्यामियाजनार्थंद्विजोत्तमाः।एतावदुक्त्वावचनंविररामसपार्थिवः।यदानशेकूराज्ञानंयाज
नार्थंपरन्तपं।ततस्तेयाजकाःक्रुद्धास्तमूचुर्नृपसत्तमं।तवकर्म्माण्यजस्रंवैवर्त्तन्तेपार्थिवोत्तम।ततो
वयंपरिश्रान्ताःसततंकर्म्मवादिनः।श्रमादस्मात्परिश्रान्तान्सत्वंनस्त्यक्तुमर्हसि।बुद्धिमोहंसमास्था
यत्वरासंभावितोनघ।गच्छरुद्रसकाशंत्वंसहित्वांयाजयिष्यति।साधिक्षेपंवचःश्रुत्वासंक्रुद्धःश्वेतकि
र्नृपः।कैलाशंपर्वतंगत्वातपउग्रंसमास्थितः।आराधयन्महादेवंनियतःसंशितव्रतः।उपवासपरो

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०पु० ३१८ जनृ दीर्घकालमतिष्ठत। कदाचिद्द्वादशे काले कदाचिदपि षोडशे। आहारमकरोद्राजा मूलानि च फला
नि च। ऊर्द्ध्वबाहुस्त्वनिमिषस्तिष्ठन्स्थाणुरिवाचलः॥ षण्मासानभवद्राजा श्वेतकिः सुसमाहितः। तं त
था नृपशार्दूलं तप्यमानं महत्तपः। शंकरः परमप्रीतो दर्शयामास भारत। प्रीतोस्मि नृपशार्दूल तप
सा ते परंतप। वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्त्वमिच्छसि पार्थिव। एतच्छ्रुत्वानुवचनं स्मृतं तेन प्रभाषितं रुद्रस्याऽ
मिततेजसः। प्रणिपत्य महात्मानं राजर्षिः प्रत्यभाषत। यदि मे भगवान्प्रीतः सर्वलोकनमस्कृतः। स्व
यं मां देवदेवेश याजयस्व सुरेश्वर। एतच्छ्रुत्वानुवचनं राज्ञा तेन प्रभाषितं। उवाच भगवान्प्रीतः स्मित
पूर्वमिदं वचः। नास्माकमेतद्विषयं वर्त्तते याजनं प्रति। त्वया च सुमहत्तप्तं तपो राजन्वरार्थिना। याजयि
ष्यामि राजंस्त्वां समयेन परंतप रुद्र उवाच समा द्वादश राजेंद्र ब्रह्मचारी समाहितः। सततं त्वा ३१८
ज्यधाराभिर्यदि तर्प्पयसे नलं। कामं प्रार्थयसे यं त्वं मत्तः प्राप्स्यसि तं नृप। एवमुक्तस्तु रुद्रेण श्वेतकि
र्मनुजाधिपः। तथा चकार तत्सर्वं यथोक्तं शूलपाणिना। पूर्णे तु द्वादशे वर्षे पुनरायान्महेश्वरं। दृष्ट्वै
व च स राजानं शंकरो लोकभावनः। उवाच परमप्रीतः श्वेतकिं नृपसत्तमं। तोषितोहं नृपश्रेष्ठ त्वयेहा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

द्येन कर्म्मणा। याजनं ब्राह्मणानां तु विधिदृष्टं परंतप। अतोहं त्वां स्वयन्नाद्य याजयामि परंतप। मामांश
स्तु क्षितितले महाभागो द्विजोत्तमः। दुर्वासा इति विख्यातः स हि त्वां याजयिष्यति। मन्नियोगान्महातेजाः
संभाराः संभ्रियंतु ते। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रुद्रेण समुदाहृतं। स्वपुरं पुनरागम्य संभारान्पुनरार्जयत्। ततः
संभृतसंभारो भूयो रुद्रमुपागमत्। संभृता मम संभाराः सर्व्वोपकरणानि च। त्वत्प्रसादान्महादेव श्वो मे
दीक्षा भवेदिति। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं तस्य राज्ञो महात्मनः। दुर्वाससं समाहूय रुद्रो वचनमब्रवीत्। एष राजा
महाभागः श्वेतकिर्द्विजसत्तम। एतं याजय विप्रेंद्र मन्नियोगेन भूमिपं। वाढमित्येव वचनं रुद्रं ऋषिरुवा
च ह। ततः सत्रं समभवत्तस्य राज्ञो महात्मनः। यथाकामं यथोक्तं च सत्रं सुबहुदक्षिणं। तस्मिन्परिसमाप्ते
तु राज्ञः सत्रे महात्मनः। दुर्वाससाभ्यनुज्ञाता विप्रतस्थुः स्म याजकाः। ये तत्र दीक्षिताः सर्व्वे सदस्याश्च महौ
जसः। सोपि राजन्महाभागः स्वपुरं प्राविशत्तदा। ततो भगवतो वह्नेर्व्विकारः समजायत। तेजसा विप्रहीण
श्च ग्लानिश्चैनं समाविशत्। स लक्षयित्वा चात्मानं तेजोहीनं हुताशनः। जगाम सदनं पुण्यं ब्रह्मणो लो
कपूजितः। तत्र ब्रह्माणमासीनमिदं वचनमब्रवीत्। तेजसा विप्रहीणोस्मि बलेन च जगत्पते। इच्छेयं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० ३२९ त्वत्प्रसादेन आत्मनः प्रकृतिं स्थिरां। एतच्छ्रुत्वा कृतवान् भगवान् सर्वलोककृत्। हव्यवाहमिदं वाक्यमुवाच
प्रहसन्निव। त्वया द्वादशवर्षाणि वसोर्धाराकृतं हविः। उपयुक्तं महाभाग तेन त्वां ग्लानिराविशत्। तेज
सा विप्रहीणत्वात् सहसा हव्यवाहनः। मा गमस्त्वं यथा वह्ने प्रकृतिस्थो भविष्यसि। पुरा देवनियोगेन यत्त्व
या भस्मसात्कृतं। आलयं देवशत्रूणां सुघोरं खांडवं वनं। तत्र सर्वाणि सत्वानि निवसंति विभावसो। तेषां त्व
म्मेदसा तृप्तः प्रकृतिस्थो भविष्यसि। गच्छ शीघ्रं प्रदग्धुं त्वं ततो मोक्ष्यसि किल्बिषात्। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं पर
मेष्ठिमुखाच्च्युतं। उत्तमं जवमास्थाय प्रदुद्राव हुताशनः। आगम्य खांडवं दाव मुत्तमं जवमास्थितः। सह
सा प्राज्वलद् वह्निः क्रुद्धो वायुसमीरितः। प्रदीप्तं खांडवं दृष्ट्वा ये स्युस्तत्र निवासिनः। परमं यत्नमातिष्ठन्
पावकस्य प्रशांतये। करैस्तु करिणः शीघ्रं जलमादाय सत्वराः। सिषिचुः पावकं क्रुद्धाः शतशोथ सह ३२९
स्रशः। बहुशीर्षास्तथा नागाः शिरोभिर्जलसन्ततिं। मुमुचुः पावकाभ्यासे सत्वराः क्रोधमूर्छिताः। तथैवा
न्यानि सत्वानि नानाप्रहरणोद्यमैः। विलयं पावकं शीघ्रमनयन् भरतर्षभ। अनेन तु प्रकारेण भूयो भूयश्च
प्रज्वलन्। सप्तकृत्वः प्रशमितः खांडवे हव्यवाहनः इत्यादि पर्वणि खांडवदाहे वैशम्॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

सतुनैराश्यमापन्नस्तदाग्लानिसमन्वितः। पितामहमुपागच्छत्संक्रुद्धोहव्यवाहनः। तच्चसर्व्वंयथान्यायंब्र
ह्मणेसन्यवेदयत्। उवाचचैनंभगवान्मुहूर्त्तंसविचिन्त्यतु। उपायःपरिदृष्टोमेयथात्वंधक्ष्यसेऽनघ। खांड
वंदावमद्यैवमिषतोस्यशचीपतेः। नरनारायणौयौतौपूर्व्वदेवौविभावसो। संप्राप्तौमानुषेलोकेकार्यार्थं
हिदिवौकसां। अर्ज्जुनंवासुदेवंचयौतौलोकोभिमन्यते। तावेतौसहितावेहखांडवस्यसमीपतः। तौत्वंया
चस्वसाहाय्यंदाहार्थंखांडवस्यच। ततोधक्ष्यसितंदावंरक्षितंत्रिदशैरपि। तौतुसत्वानिसर्व्वाणियत्नतोवा
रयिष्यतः। देवराजंचसहितौतत्रमेनास्तिसंशयः। एतच्छ्रुत्वातुवचनंत्वरितोहव्यवाहनः। कृष्णपार्थावु
पागम्ययमर्थंत्वभ्यभाषत। तन्तेकथितवानस्मिपूर्व्वमेवनृपोत्तमः। तच्छ्रुत्वावचनंत्वग्नेर्बीभत्सुर्ज्जातवेद
सं। अब्रवीन्नृपशार्दूलतत्कालसदृशंवचः। दिधक्षुंखांडवंदावमकामस्यशतक्रतोः॥ अर्ज्जुनउ ॥
उत्तमास्त्राणिमेसन्तिदिव्यानिचबहूनिचा। यैरहंशक्नुयांयोद्धुमपिवज्रधरान्बहून्। धनुर्म्मेनास्तिभगवान्
बाहुवीर्येणसम्मितं। कुर्व्वतःसमरेयत्नंवेगंयद्विषहेन्मम। शरैश्चमेर्थोबहुभिरक्षयैःक्षिप्रमस्यतः। न
हिवोढुंरथःशक्तःशरान्ममयथेप्सितान्। अश्वांश्चदिव्यानिच्छेयंपांडुरान्वाततरंहसः। रथंचमेघनिर्घोषं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
३२०

सूर्यप्रतिमतेजसं। तथा कृष्णस्य वीर्येण नायुधं विद्यते समं। येन नागान्पिशाचांश्च निहन्यान्माधवो रणे। उ
पायं कर्म्मसिद्धौ च भगवन्वक्तुमर्हसि। निवारयेयं येनेन्द्रं वर्षमाणं महावने। पौरुषेण तु यत्कार्य्यं तत्कर्त्तास्मि च
पावकाकरणानि समर्थोस्मि भगवन्दातुमर्हसि इत्यादिपर्वणि खांडवदाहे वैशं एवमु
क्तः स भगवान्धूमकेतुर्हुताशनः। चिन्तयामास वरुणं लोकपालं दिदृक्षया। आदित्यमुदके देवं निवसंतं
जलेश्वरं। स च तच्चिंतितं ज्ञात्वा दर्शयामास पावकं। तमब्रवीद्धूमकेतुः प्रतिगृह्य जलेश्वरं। चतुर्थं लोकपाला
नां देवदेवं सनातनं। सोमेन राज्ञा यद्दत्तं धनुश्चैवेषुधी च ते। तत्प्रयच्छोभयं शीघ्रं रथं च कपिलक्षणं। का
र्यं च सुमहत्पार्थो गांडीवेन करिष्यति। चक्रेण वासुदेवश्च तन्ममाद्य प्रदीयतां। ददानीत्येव वरुणः पावकं
प्रत्यभाषत। तदद्भुतं महावीर्यं यशःकीर्तिविवर्द्धनं। चित्रमुच्चावचैर्वर्णैः सर्वशस्त्रैरनाहतं। सर्वशस्त्र ३२०
प्रमाथि च। सर्वायुधमहामात्रं परसैन्यप्रधर्षणं। एकं शतसहस्रेण सम्मितं राष्ट्रवर्द्धनं। चित्रमुच्चावचैर्व
र्णैः शोभितं श्लक्ष्णमव्रणं। देवदानवगंधर्वैः पूजितं शाश्वतीः समाः। प्रादाच्चैव धनूरत्नमक्षय्यौ च महेषु
धी। रथं च दिव्याश्वयुजं कपिप्रवरकेतनं। उपेतं राजतैरश्वैर्गंधर्वैर्हेममालिभिः। पांडुराभ्रप्रतीकाशैर्म

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

नोवायुसमैर्ज्जवैः।सद्वीपिकरणैर्युक्तमजय्यंदेवदानवैः।भानुमंतंमहाघोषंसर्व्वरत्नमनोरमं।ससर्ज्जयंसु
तपसाभौमनोभुवनप्रभुः।प्रजापतिरनिर्द्देश्यंयस्यरूपंरवेरिव।यस्मसोमःसमारुह्यदानवानजयत्प्रभुः
।नवमेघप्रतीकाशंज्वलंतमिवचश्रिया।आश्रितौतंरथश्रेष्ठंशक्रायुधसमानुभौ।तापनीयासुरुचिरा
ध्वजयष्टिरनुत्तमा।तस्यांतुवानरोदिव्यःसिंहशार्दूलकेतनः।विनर्दन्निवतत्रस्मसंस्थितोमूर्ध्न्यशोभत
शोभतः।ध्वजेभूतानितत्रासन्विविधानिमहान्तिच।नादेनरिपुसैन्यानांश्रुत्वासंज्ञाप्रणश्यति।सतंना
नापताकाभिःशोभितंरथसत्तमं।प्रदक्षिणमुपावृत्यदैवतेभ्यःप्रणम्यच।सन्नद्धःकवचीखड्गीवद्धगो
धांगुलित्रकः।आरुरोहतदापार्थोविमानंसुकृतीयथा।तच्चदिव्यंधनुःश्रेष्ठंब्रह्मणानिर्म्मितंपुरा।गां
डीवमुपसंगृह्यवभूवमुदितोऽर्जुनः।हुताशनंपुरस्कृत्यततस्तदपिवीर्य्यवान्।जग्राहवलमास्थायज्य
याचयुयुजेधनुः।मौर्व्यांतुयोज्यमानायांवलिनापांडवेनह।येऽशृण्वन्कूजितंतत्रतेषांवैव्यथितंमनः।
लब्ध्वारथंधनुश्चैवतथाक्षय्यौमहेषुधी।वभूवकल्यःकौन्तेयःप्रहृष्टःसाह्यकर्म्मणि।वज्रनाभंततश्च
क्रंददौकृष्णायपावकः।आग्नेयमस्त्रंदयितंसचकल्पोऽभवत्तदा।अब्रवीत्पावकश्चैवमनेनमधुसूदन।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

अमानुषानपि रणे जेष्यसित्वमसंशयं। अनेनतुमनुष्याणांदेवानामपिचाहवे। रक्षःपिशाचदैत्यानांना
श्री०प० गानांचाधिकस्तथा। भविष्यसिनसंदेहःप्रवरोपिनिवर्हणे। क्षिप्तंक्षिप्तंरणेचैतत्त्वयामाधवशत्रुषु।
३२१ हत्वाप्रतिहतंसंख्येपाणिमेष्यतितेपुनः। वरुणश्चददौतस्मैगदामशनिनिःस्वनां। दैत्यान्तकरणींघो
रान्नाम्नाकौमोदकींप्रभुः। ततःपावकमब्रूतांप्रहृष्टावर्जुनाच्युतौ। कृतास्त्रौशस्त्रसंपन्नौरथिनौध्व
जिनावपि। कल्यौस्वोभगवन्योद्धुमपिसर्वैःसुरासुरैः। किंपुनर्वज्रिणैकेनपन्नगार्थेयुयुत्सुना॥
अर्जुनउ चक्रपाणिर्हृषीकेशोविचरन्युधिवीर्यवान्। चक्रेणभस्मसात्सर्वंविसृष्टेनतुवीर्य
वान्। त्रिषुलोकेषुतन्नास्तियन्नकुर्याज्जनार्दनः। गाण्डीवंधनुरादायतथाहमपिमहेषुधी। अहमप्यु
त्सहेलोकान्विजेतुंयुधिपावक। सर्वतःपरिवार्यैवदावमेतंमहाप्रभ। कामंसंप्रज्वलाद्यैवकल्पौस्वः ३२१
सहकर्म्मणि। एवमुक्तःसभगवान्दाशार्हेणार्जुनेनच। तैजसंरूपमास्थायदावंदग्धुंप्रचक्रमे। सर्व
तःपरिवार्याथसप्तार्च्चिर्ज्वलनस्तथा। ददाहखाण्डवंदावंयुगान्तमिवदर्शयन्। प्रतिगृह्यसमाविश्य
तद्वनंभरतर्षभ। मेघस्तनितनिर्घोषैःसर्वभूतान्यकंपयन्। दह्यतस्तस्यचवभौरूपंदावस्यभारत।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

मेरोरिवनगेंद्रस्यकीर्ण्यस्यांशुमतोंशुभिः॥ इत्यादिपर्वणिखांडवदाहे वैशं नोरथा
भ्यांरथश्रेष्ठौदावस्योभयतःस्थितौ॥ दिक्षुसर्व्वासुभूतानांचक्रातेकदनंमहत्। यत्रयत्रचदृश्यन्तेप्रा
णिनःखांडवालयाः। पलायन्तःप्रवीरौतौ समस्योभयतःस्थितौ तत्रतत्राभ्यधावतां॥ छिद्रंनशस्मत्प्रप
श्यन्तिरथयोराशुचारिणोः। आविद्धावेवदृश्येतेरथिनौतौरथोत्तमौ। खांडवेदह्यमानेतुभूतानिशन
संघशः। उत्पेतुर्भैरवान्नादान्विनदन्तःसमन्ततः। दग्धैकदेशाबहवोनिष्टप्ताश्चतथापरे। स्फुटिताक्षावि
शीर्णाश्चविप्लुताश्चसहस्रशः। समालिंग्यसुतानन्येपितॄन्भ्रातॄनथापरे। त्यक्तुन्नशेकुःस्नेहेनतत्रै
वनिधनंगताः। संदष्टदशनाश्चान्येसमुत्पेतुरनेकशः। ततस्तेतीव्रघूर्ण्यन्तःपुनरग्नौप्रपेदिरे। दग्धपक्षा
क्षिचरणाविचेष्टन्तोमहीतले। तत्रतत्रस्मदृश्यन्तेविनश्यन्तःशरीरिणः। जलाशयेषुतप्तेषुक्वाथ्यमानेषु
वह्निना। गतसत्वाःस्मदृश्यन्तेकूर्म्ममत्स्याःसमन्ततः। शरीरैरपरैर्दीप्तैर्देहवन्तइवाग्नयः। अदृश्यन्तव
नेतत्रप्राणिनःप्राणसंक्षये। कांश्चिदुत्पततःपार्थःशरैःसंछिद्यखंडशः। पातयामासविहगान्प्रदी
प्तेकृष्णवर्त्मनि। तेशराचितसर्व्वांगानिनदन्तोमहारवान्। ऊर्द्ध्वमुत्पत्यवेगेननिपेतुःखांडवेपुनः॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

रारैरभ्याहतानां च संघशोस्मवनौकसां॥ विरावः सुमहानासीत्समुद्रस्येव मथ्यतः। वक्रेश्चापि प्रदी
प्तस्य खमुपेत्य महार्चिषः। जनयामास सुमहत्त्रासं दिवौकसां। तेनार्चिषा सुसंतप्ता देवाः सर्षि
पुरोगमाः। ततो जग्मुर्महात्मानः सर्वएव दिवौकसः। शतक्रतुं सहस्राक्षं देवेशमसुरार्दनं॥ ॥
देवा ऊचुः॥ किं न्विमे मानवाः सर्वे दह्यन्ते चित्रभानुना। कच्चिन्न संक्षयः प्राप्तो लोकानाममरे
श्वरः॥ वैशं ॥ तच्छ्रुत्वा वृत्रहा तेभ्यः स्वयमेवाभ्यवेक्ष्य च। खाण्डवस्य विमोक्षार्थं प्रययौ हरिवा
हनः। महता रथवृन्देन नानारूपेण वासवः। आकाशं समवाकीर्य प्रववर्ष सुरेश्वरः। ततो ऽक्षमा
त्राव्यसृजन्धाराः शतसहस्रशः। चोदिता देवराजेन जलदाः खाण्डवं प्रति। असंप्राप्तास्तु ता धारास्ते
जसा जातवेदसः। ख एव समशुष्यन्त न काश्चित्पावकं गताः। ततो नमुचिहा क्रुद्धो भृशमर्चिष्मत ३२२
स्तदा। पुनरेव महामेघैरंभांसि व्यसृजद्बहु। अर्चिर्धाराभिसंबद्धं धूमविद्युत्समाकुलं। बभूव तद्व
नं घोरं स्तनयित्नुसमाकुलं इत्यादिपर्वणि खाण्डवदाहे वैशं तस्याथ वर्षतो वा
रि पाण्डवः प्रत्यवारयन्। शरवर्षेण बीभत्सुरुत्तमास्त्राणि दर्शयन्। खाण्डवं च वनं सर्वं पाण्डवो बहु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भिन्नैरैः प्राछादयदमेयात्मा नीहारेणेव चंद्रमाः। न च स्म किंचिच्छक्नोति भूतं निश्चरितुं ततः। संछाद्य
माने खे वाणै रस्यता सव्यसाचिना। तक्षकस्तु न तत्रासीन्नागराजो महाबलः। दह्यमाने वने तस्मिन्
कुरुक्षेत्रं गतो ह्यसौ। अश्वसेनो भवत्तत्र तक्षकस्य सुतो बली। स यत्नमकरोत्तीव्रं मोक्षार्थं जातवे
दसः। स शशाक स निर्गन्तुं निरुद्धोऽर्जुनपत्रिभिः। मोक्षयामास तं माता निगीर्य भुजगात्मजा। त
स्य पूर्वं शिरो ग्रस्तं पुच्छमस्य निगीर्यते। निगीर्यमाणं सा क्रामन्सुतं नागी मुमुक्षया। तस्याः शरेण
तीक्ष्णेन पृथुधारेण पांडवः। शिरश्चिच्छेद गच्छन्त्यास्तामपश्यच्छचीपतिः। तं मुमोचयिषुर्वज्री वात
वर्षेण पांडवं। मोहयामास तत्कालमश्वसेनस्त्वमुच्यत। तां च मायां तदा दृष्ट्वा घोरां नागेन वंचितः। द्वि
धा त्रिधा च खगतान् प्राणिनः पांडवोच्छिनत्। स शशाप तं च संक्रुद्धो वंचनान्नाममनुस्मरन्। देवराजोपि तं
दृष्ट्वा संरब्धं समरेऽर्जुनं। स्वमस्त्रमसृजत्तीव्रं छादयित्वाखिलं नभः। ततो वायुर्महाघोषः क्षोभयन्सर्व
सागरान्। वियत्स्थो जनयन्मेघान् जलधारासमाकुलान्। ततोऽशनिमुचो घोरांस्तडित्स्तनितनिस्व
नान्। तद्विघातार्थमसृजदर्जुनोप्यस्त्रमुत्तमं। वायव्यमभिमंत्र्याथ प्रतिपत्तिविशारदः। तेनेंद्राशा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

निमेघानां वीर्यौजस्तद्विनाशितं। जलधाराश्च ताः शोषं जग्मुर्नेशुश्च विद्युतः। क्षणेन चाभवद्व्योम संप्रशा
आ०प० शांतरजस्तमः। सुखशीतानिलवहं प्रकृतिस्थार्कमंडलं। निष्प्रतीकारहृष्टश्च हुतभुग्विविधाकृतिः।
३२३ सिच्यमानो वसौघैस्तैः प्राणिनां देहनिःसृतैः। प्रजज्वालाथ सोर्चिष्मान्स्वनादैः पूरयन्जगत्। कृष्णाभ्यां
रक्षितं दृष्ट्वा तं च दावमहंकृताः। खमुत्पेतुर्महाराज सुपर्णाद्याः पतत्रिणः। गरुत्मान्वज्रसदृशैः पक्षतुंड
नखैस्तथा। प्रहर्तुकामो न्यपतदाकाशात्कृष्णपांडवौ। तथैवोरगसंघाताः पांडवस्य समीपतः। उत्सृजंतो
विषं घोरं निपेतुर्ज्वलिताननाः। तांश्चकर्त शरैः पार्थः सरोषाग्निसमुक्षितैः। विविशुश्चापि तं दीप्तं देहाभा
वाय पावकं। ततोसुराः सगंधर्वाः यक्षराक्षसपन्नगाः। उत्पेतुर्नादमतुलमुत्सृजंतो रणार्थिनः। अयःकण
पचक्राश्मभुशुंड्युद्यतबाहवः। कृष्णपार्थौ जिघांसंतः क्रोधसंमूर्छितौजसः। तेषामभिव्याहरतां शस्त्रवर्षं ३२३
च मुंचतां। प्रममाथोत्तमांगानि बीभत्सुर्निशितैः शरैः। कृष्णश्च सुमहातेजाश्चक्रेणारिविनाशनः। दैत्य
दानवसंघानां चकार कदनं महत्। अथापरे शरैर्विद्धाश्चक्रवेगेरितास्तथा। वेलामिव समासाद्य व्यतिष्ठन्न
मितौजसः। ततः शक्रोतिसंक्रुद्धस्त्रिदशानां महेश्वरः। पांडुरं गजमास्थाय तावुभौ समुपाद्रवत्। वेगेना

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

शनिमादाय वज्रमस्त्रं वसोस्सृजत्। हतावेताविति प्राह सुरानसुरसूदनः। ततः समुद्यतं दृष्ट्वा देवेंद्रेण महाश
निं। जगृहुः सर्वशस्त्राणि स्वानि स्वानि सुरास्तथा। कालदंडं यमो राजन् गदां चैव धनेश्वरः। पाशं च तत्र वरु
णो विचित्रां च तथा शनिं। स्कंदः शक्तिं समादाय तस्थौ मेरुरिवाचलः। ओषधी दीप्यमानाश्च जगृहातेश्विना
वपि। जगृहे च धनुर्द्धीतां मुशलं च जयस्तथा। पर्वतं चापि जग्राह क्रुद्धस्त्वष्टा महाबलः। अंशस्तु शक्तिं जग्रा
ह भगस्तु देवः परस्वधं। प्रगृह्य परिघं घोरं विचचारार्य्यमाऽपि। मित्रश्च क्षुरपर्य्यंतं चक्रमादाय तस्थिवान्।
पूषा भगश्च संक्रुद्धः सविता च विशांपते। आत्तकार्मुकनिस्त्रिंशाः कृष्णपार्थौ प्रदुद्रुवुः। रुद्राश्च वसवश्चैव
मरुतश्च महाबलाः। विश्वेदेवास्तथा साध्या दीप्यमानाः स्वतेजसा। एते चान्ये च बहवो देवास्तौ पुरुषोत्तमौ।
कृष्णपार्थौ जिघांसंतः प्रतीयुर्विविधायुधाः। तत्राद्भुतान्यदृश्यंत निमित्तानि महाहवे। युगांतसमरूपा
णि भूतसंमोहनानि च। तथा दृष्ट्वा सुसंरब्धं शक्रं देवैः सहाच्युतौ। अभीतौ युधि दुर्द्धर्षौ तस्थतुः सज्यकार्मु
कौ। आगच्छतस्ततो देवानुभौ युद्धविशारदौ। प्रताडयेतां संक्रुद्धौ शरैर्वज्रोपमैस्तदा। असकृद्भग्नसंकल्पाः
सुराश्च बहुशः कृताः। भयाद्रणं परित्यज्य शक्रमेवाभिशिश्रियुः। दृष्ट्वा निवारितान्देवान्माधवेनार्जुनेन च।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०पु० आश्चर्यमगमंस्तत्र मुनयो नभसि स्थिताः। शक्रश्चापि तयोर्वीर्यमुपलभ्य शरद्रणे। बभूव परमप्रीतो भूय
३२४ श्चैतावयोधयत्। ततोऽश्मवर्षं सुमहद्व्यसृजत्पाकशासनः। भूय एव तदा वीर्यं जिज्ञासुः सव्यसाचिनः। तच्छरैरर्जु
नो वर्षं प्रतिजघ्ने समर्षणः। विफलं क्रियमाणं तत्समवेक्ष्य शतक्रतुः। भूयः संवर्धयामास तद्वर्षं पाकशासनः। सो
श्मवर्षं महावेगैरिषुभिः पाकशासनिः। विलयं गमयामास हर्षयन्पितरं तथा। तत उत्पाट्य पाणिभ्यां मंदराच्छि
खरं महत्। सद्रुमं व्यसृजच्छक्रो जिघांसुः पाण्डुनंदनं। ततोऽर्जुनो वेगवद्भिर्ज्वलिताग्रैरजिह्मगैः। शरैर्विध्वंसयामा
स गिरेः शृंगं सहस्रधा। गिरेर्विशीर्यमाणस्य तस्य रूपं तदा बभौ। सार्कचंद्रग्रहस्येव नभसः परिशीर्यतः।
तेनाभिपतता दावे शैलेन महता भृशं। शृंगेण निहतास्तत्र प्राणिनः खांडवालयाः इत्यादि पर्वणि खांड
वदाहे वैशम् तथा शैलनिपातेन भीषिताः खांडवालयाः। दानवा राक्षसा नागास्तरक्ष्वृक्षवनौकसः ३२४
। द्विपाः प्रभिन्नाः शार्दूलाः सिंहाः केसरिणस्तथा। समुद्विग्ना विससृपुस्तथान्या भूतजातयः। तं दावं समुदैक्ष
न्त कृष्णौ चाभ्युद्यतायुधौ। उत्पातनादशब्देन संत्रासित इवास्थिताः। तद्वनं प्रसमीक्ष्याथ दह्यमानमनेकधा।
कृष्णमभ्युद्यतास्त्रं च नादं मुमुचुरुल्बणं। तेन नादेन रौद्रेण नादेन च विभावसोः। ररास गगनं कृत्स्नमुत्पात

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

जलदैरिवा।ततःकृष्णोमहाबाहुःस्वतेजसाभास्करंमहताचक्रंव्यसृजदत्युग्रंतेषान्नाशायकेशवः।तेनार्त्ताजात
यःकृष्णःसदानवनिशाचराः।निकृत्ताशतशःसर्व्वेनिपेतुरनलंक्षणात्।तत्रादृश्यन्ततेदैत्याःकृष्णचक्रवि
दारिताः।वसारुधिरसंपृक्ताःसंध्यायामिवतोयदाः।पिशाचान्पक्षिणोनागान्पशूंश्चैवसहस्रशः।निघ्नं
श्चरतिवार्ष्णेयःकालवत्तत्रभारत।क्षिप्तंक्षिप्तंपुनश्चक्रंकृष्णस्यामित्रघातिनः।छित्वानेकानिसत्वानिपाणिं
मेतिपुनःपुनः।तथातुनिघ्नतस्तस्यपिशाचोरगराक्षसान्।बभूवरूपमत्युग्रंसर्व्वभूतात्मनस्तदा।समेतानां
तुसर्व्वेषांदानवानांचसर्व्वशः।विजेतानाभवत्कश्चित्कृष्णपांडवयोर्मृधे।तयोर्बलात्परित्रातुंतंचदावंय
दासुराः।नाशक्नुवन्शमयितुंतदाभूवन्पराङ्मुखाः।शतक्रतुस्तुसंप्रेक्ष्यविमुखानमरांस्तथा।बभूवसु
दितोराजन्प्रशंसन्केशवार्जुनौ।निवृत्तेथदेवेषुवागुवाचाशरीरिणी।शतक्रतुंसमाभाष्यमहागंभीर
निस्वना।नतेसखासंनिहितस्तक्षकोभुजगोत्तमः।दाहकालेखांडवस्यकुरुक्षेत्रंगतोह्यसौ।नचशक्यौ
युधाजेतुंकथंचिदपिवासव।वासुदेवार्जुनावेतौनिबोधवचनान्मम।नरनारायणावेतौपूर्व्वदेवौदिवि
श्रुतौ।भवानप्यभिजानातियद्वीर्यौयत्पराक्रमौ।नैतौशक्यौदुराधर्षौविजेतुमजितौयुधि।अपिसर्व्वेषु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प०
३२५

लोके षु पुराणा हृषिसत्तमौ। पूजनीयतमावेता वपि सर्द्धैः सुरेश्वरैः। यक्षराक्षसगंधर्व्वनरकिन्नरपन्नगैः
तस्मादितः सुरैः सार्द्धं गंतुमर्हसि वासव। द्रष्टुं वाप्यनुपश्यैतत् खांडवस्य विनाशनं। इति वाक्यमुपश्रुत्य
तथ्यमित्यमरेश्वरः। क्रोधामर्षौ समुत्सृज्य संप्रतस्थे दिवं तदा। तं प्रस्थितं महात्मानं समवेक्ष्य दिवौकसः
। सहिताः सेनया राजन्ननुजग्मुः पुरंदरं। देवराजं तदा यांतं सह देवैरवेक्ष्य तु। वासुदेवार्जुनौ वीरौ सिंहना
दं विनेदतुः। देवराजे गते राजन् प्रहृष्टौ केशवार्जुनौ। निर्व्विशंकं वनं वीरौ दाहयामासतुस्तदा। समारुत इवा
भ्राणि नाशयित्वार्जुनः सुरान्। व्यधमच्छरसंघातैर्देहिनः खांडवालयान्। न च स्म किंचिच्छक्नोति भूतं निश्च
रितुं ततः। संछिद्यमानमिषुभिरस्यता सव्यसाचिना। नाशक्नुवंश्च भूतानि महांत्यपि रणेऽर्जुनं। निरीक्षितुम
मोघास्त्रं योद्धुं वापि कुतो रणे। शतं चैकेन विव्याध शतेनैकं च पत्रिणां। व्यसवस्ते पतन्नग्नौ साक्षात्कालहता
इवा। न चालभंत ते शर्म्म रोधःसु विषमेषु च। पितृदेवनिवासेषु संतापश्चाप्यजायत। भूतसंघाश्च बहवो दी
नाश्चक्रुर्म्महास्वनं। रुरुदुर्व्वानराश्चैव तथा मृगतरक्षवः। तेन शब्देन वित्रेसुर्गंगोदधिचरा झषाः। विद्याधर
गणाश्चैव ये च तत्र वनौकसः। न त्वर्जुनं महाबाहो नापि कृष्णं जनार्दनं। निरीक्षितुं वै शक्नोति कश्चिद्योद्धुं कु ३२५

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

ततः पुनः। एकायनगता ये पि निष्पेतुस्तत्र के चन। राक्षसा दानवा नागा जघ्ने चक्रेण तान् हरिः। ते तु भिन्नशि
रोदेहाश्चक्रवेगाद्गतासवः। पेतुरन्ये महाकायाः प्रदीप्तेव सुरेन सि। समांसरुधिरौघैश्च वसाभिश्चापि त
र्पितः। उपर्याकाशगो भूत्वा विधूमः समपद्यत। दीप्ताक्षो दीप्तजिह्वश्च संप्रदीप्तमहाननः। दीप्तोर्ध्वकेशः
पिंगाक्षः पिबन्प्राणभृतां वसां। तां स कृष्णार्जुनकृतां सुधां प्राप्य हुताशनः। बभूव मुदितस्तृप्तः परां नि
र्वृतिमागतः। अथासुरं मयं नाम तक्षकस्य निवेशनात्। विप्रद्रवन्तं सहसा ददर्श मधुसूदनः। त
मग्निः प्रार्थयामास दिधक्षुर्वातसारथिः। शरीरवान् जटी भूत्वा नदन्निव बलाहकः। जिघांसुर्वासुदेव
स्तं चक्रमुद्यम्याधिष्ठितः। स चक्रमुद्यतं दृष्ट्वा दिधक्षन्तं च पावकं। अभिधावार्जुनेत्येवं मयः त्राहीति चा
ब्रवीत्। तस्य भीतस्वनं श्रुत्वा माभैरिति धनंजयः। प्रत्युवाच मयं पार्थो जीवयन्निव भारत। तं न भेतव्य
मित्याह मयं पार्थो दयापरः। तं पार्थेनाभये दत्ते नमुचेर्भ्रातरं मयं। न हन्तुमैच्छद्दाशार्हः पावको न ददाह
वा। ~~अश्वसेनं मयं चैव~~ तस्मिन्वने दह्यमाने षडग्निर्न ददाह च। अश्वसेनं मयं चैव चतुरः शार्ङ्गकांस्तथा
॥ इत्यादिपर्वणि खाण्डवदाहे जनमेजय उ किमर्थं शार्ङ्गकानग्निर्न ददाह तथा गते।

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० तस्मिन्वने दह्यमाने ब्रह्मन्नेते न्यचक्षमे। अदाहे ह्यश्वसेनस्य दानवस्य मयस्य च। कारणं कीर्तितं ब्रह्मन् शा
३२६ र्ङ्गकानां न कीर्तितं। तदेतदद्भुतं ब्रह्मन् शार्ङ्गकानाम नामयं। कीर्तयस्वाग्निसम्मर्दे कथं ते न विनाशिताः
॥ वैशं ॥ यदर्थं शार्ङ्गकानग्निर्न ददाह तथा गते। तत्ते सर्वं प्रवक्ष्यामि यथाभूतमरिंदम। धर्मज्ञानां
मुख्यतमस्तपस्वी संशितव्रतः। आसीन्महर्षिः श्रुतवान्मंदपाल इति श्रुतः। समार्गमाश्रितो राजन्नृषी
णामूर्द्ध्वरेतसां। स्वाध्यायवान्धर्मरतस्तपस्वी विजितेंद्रियः। सगत्वा तपसः पारं देहमुत्सृज्य भारत। जगा
म पितृलोकाय न लेभे तत्र तत्फलं। स लोकानफलान्दृष्ट्वा तपसा निर्ज्जितानपि। पप्रच्छ धर्म्मराजस्य स
मीपस्थान्दिवौकसः ॥ मंदपाल उ ॥ किमर्थमावृता लोका ममैते तपसार्ज्जिताः। किं मया न कृतं तत्
त्र यस्यैतत्कर्म्मणः फलं। तत्राहं तत्करिष्यामि यदर्थमिदमावृतं। फलमेतस्य तपसः कथयध्वं दिवौक ३२६
सः ॥ देवा ऊचुः ॥ ऋणिनो मानवा ब्रह्मन् जायन्ते येन तच्छृणु। क्रियाभिर्ब्रह्मचर्येण तपसा च न संशयः
। तदपाक्रियते सर्वं यज्ञेन तपसा श्रुतैः। तपस्वी यज्ञकृच्चासि न च ते विद्यते प्रजा। त इमे प्रसवस्यार्थे तव
लोकाः समावृताः। प्रजायस्व ततो लोकानुपभोक्ष्यसि पुष्कलान्। पुन्नाम्नो नरकात्पुत्रस्त्रायते पितरं श्रु

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

तिःतस्मादपत्यसन्तानेयतस्वब्रह्मसत्तम वैशं तच्छ्रुत्वामंदपालस्तुवचस्तेषांदिवौकसां॥क्व
नुशीघ्रमपत्यंस्याद्बहुकुलंचेत्यचिन्तयत्।सचिन्तयन्नभ्यगच्छत्सुबहुप्रसवान्खगान्॥शार्ङ्गिकांशार्ङ्गि
कोभूत्वाजरितांसमुपेयिवान्॥तस्यांपुत्रानजनयच्चतुरोब्रह्मवादिनः॥ताननपास्यसतत्रैवजगामलपि
तांप्रति।बालान्सुतानंडगतान्सहमात्रामुनिर्वने।तस्मिन्गतेमहाभागेलपितांप्रतिभारत।अपत्यस्नेह
संयुक्ताजरितावह्वचिन्तयत्।तेनत्यक्तानसंत्याज्यानृषीनंडगतान्वने।नजहौपुत्रशोकार्त्ताजरिताखाण्ड
वेसुतान्॥बभारचैतान्संजातान्स्ववृत्त्यास्नेहविक्लवा।ततोग्निंखाण्डवंदग्धुमायान्तंदृष्टवानृषिः।मंदपा
लश्चरंतस्मिन्वनेलपितयासह।तंसंकल्पंविदित्वाग्नेर्ज्ञात्वापुत्रांश्चबालकान्॥सोभितुष्टावविप्रर्षि
र्ब्राह्मणोजातवेदसं।पुत्रान्प्रतिवदन्भीतोलोकपालंमहौजसं मंदपालउ त्वमग्नेसर्वलोका
नांमुखंत्वमसिहव्यवाट्।त्वमंतःसर्वभूतानांगूढश्चरसिपावक।त्वामेकमाहुःकवयस्त्वामाहुस्त्रिविधं
पुनः।त्वामष्टधाकल्पयित्वायज्ञवाहमकल्पयन्॥त्वयाविश्वमिदंसृष्टंवदंतिपरमर्षयः।त्वदृतेहिज
गत्कृत्स्नंसद्योनश्येद्धुताशनः।तुभ्यंकृत्वानमोविप्राःस्वकर्मविजितांगतिं।गच्छंतिसहपत्नीभिःसुतै

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० रपि चत्राश्च ते॥ त्वामग्ने जलदा नाकुः खे विषक्ता सविद्युतः। दहंति सर्वभूतानि त्वत्तो निष्क्रम्य हेतयः। जात
३२७ वेदस्त्वयैवेदं विश्वं सृष्टं महाद्युते। त्वय्येव कर्मविहितं भूतं सर्वं चराचरं। त्वयापो विहिताः पूर्वं त्वयि सर्वमिदं ज
गत्। त्वयि हव्यं च कव्यं च यथावत्संप्रतिष्ठितं। त्वमेव दहनो देव त्वं धाता त्वं बृहस्पतिः। त्वमश्विनौ यमौ मित्रः
सोमस्त्वमसि चानिलः॥ वैशं ॥ एवं स्तुतस्ततस्तेन मंदपालेन पावकः। तुतोष तस्य नृपते मुनेरमित
तेजसः। उवाच चैनं प्रीतात्मा किमिष्टं करवाणि ते। तमब्रवीन्मंदपालः प्रांजलिर्हव्यवाहनं। प्रदहन् खांड
वं दावं मम पुत्रान्विसर्जय। तथेति तत्प्रतिश्रुत्य भगवान्हव्यवाहनः। खांडवे तेन कालेन प्रजज्वाल दि
दृक्षया॥ इत्यादिपर्वणि खांडवदाहे वैशम् ततः प्रज्वलिते वह्नौ शार्ङ्गकास्ते सुदुः
खिताः। व्यथिताः परमोद्विग्नाः नाधिजग्मुः परायणं। निशम्य पुत्रकान्बालान्माता तेषां तपस्विनी। जरिता ३२७
दुःखशोकार्त्ता विललाप सुदुःखिता जरितोवाच अयमग्निर्दहन्कक्षमित आयाति भीषणः। जग
त्संदीपयन्भीमो मम दुःखविवर्द्धनः। इमे च मां कर्षयंति शिशवो मंदचेतसः। अवर्हाश्चरणैर्हीनाः पूर्वेषां
नः परायणं। त्रासयंश्चायमायाति लेलिहानो महीरुहान्। अजातपक्षाश्च सुताः न शक्ताः शरणे मम। आ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

दायचनशक्नोमिपुत्रांस्त्वरितुमात्मना। नचत्यक्तुमहंशक्ता हृदयंदूयतीवमे। कन्नुजह्यामहंपुत्रंकमादाय
व्रजाम्यहं। किन्नुमेस्यात्कृतंकृत्यंकिंवामन्यतपुत्रकाः। चिन्तयानाविमोक्षंवोनाधिगच्छामिकिंचन। छादयि
ष्यामिवोगात्रैःकरिष्येमरणंसह। जरितारौकुलंह्येतज्ज्येष्ठत्वेनप्रतिष्ठितं। सारिसृक्कःप्रजायेतपितॄणां
कुलवर्द्धनः। स्तंवमित्रःस्तपःकुर्यात्द्रोणोब्रह्मविदांवरः। इत्येवमुक्त्वाप्रययौपितावोनिर्घृणःपुरा। कमु
पादायशक्येयंगंतुंकष्टापदुत्तमा। किंनुकृत्वाकृतंकार्यंभवेदितिचविह्वला। नापश्यत्स्वधियामोक्षंस्व
सुतानांतदानलात्॥ वैशं ॥एवंब्रुवाणांशार्ङ्गास्तेप्रत्यूचुरथमातरं। स्नेहमुत्सृज्यमातस्त्वंपतयत्र
नहव्यवाट्। अस्मासुहिविनष्टेषुभवितारःसुतास्तव। त्वयिमातर्विनष्टायांनन्नःस्यात्कुलसन्ततिः। अन्वेव
क्ष्यैतदुभयंक्षेमंस्याद्यत्कुलस्यनः। तद्वैकर्तुंपरःकालोमातरेषभवेत्तव। मात्वंसर्वविनाशायस्नेहंकार्षीःसु
तेषुनः। नहीदंकर्ममोघंस्याल्लोककामस्यनःपितुः॥ जरितोवाच ॥इदमाखोर्बिलंभूमौवृक्षस्यास्य
समीपतः। तदाविशध्वंत्वरितावह्नेरत्रनवोभयं। ततोहंपांशुनाछिद्रमपिधास्यामिपुत्रकाः। एवंप्रतिकृतं
मन्येज्वलतःकृष्णवर्त्मनः। ततएष्याम्यतीतेग्नौविहंतुंपांशुसंचयं। रोचतामेषवोवादोमोक्षार्थंचहुताश

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० नान्॥ शार्ङ्गका ऊचुः ॥ अबर्हान्मांसभूतान्नः क्रव्यादाखुर्विनाशयेत्। पश्यमाना भयमिदं प्रवेष्टुं नात्र
३२८ शक्नुमः। कथमग्निर्न्न नो दहेत् कथमाखुर्न्न नाशयेत्। कथं न स्यात्पिता मोघः कथं माता ध्रियेत नः। विलस्था-
खोर्विनाशः स्यादग्नेराकाशचारिणां। अन्ववेक्ष्यैतदुभयं श्रेयान्दाहो न भक्षणं। गर्हितं मरणं नः स्यादा-
खुना भक्षिते विले। दिष्टादिष्टः परित्यागः शरीरस्य कृताशनात् इत्यादिपर्वणि खांडवदाहे
जरितोवाच अस्माद्विलान्निष्पतितं माखुं श्येनो जहार तं। क्षुद्रं पद्भ्यां गृहीत्वा च यातो नात्र भयं हि वः।
शार्ङ्गका ऊचुः न हृतं तं वयं विद्मः श्येनेनाखुं कथंचन। अन्येपि भवितारोत्र तेभ्योपि भयमेव नः। संश-
यो वह्निरागच्छेद्दृष्टं वायोर्न्निवर्त्तनं। मृत्युर्न्नो विलवासिभ्यो विले स्यान्नात्र संशयः। निःसंशयात्संशयिते
मृत्युर्मातर्विशिष्यते। खे चर त्वं यथान्यायं पुत्रानाप्स्यसि शोभनान् जरितोवाच अहं वेगेन तं यां- ३२८
तमद्राक्षं पततां वरं। विलादाखुं समादाय श्येनं पुत्रा महाबलं। तं पतन्तं महावेगात्त्वरिता पृष्ठतोन्वगां। आ-
शिषोस्य प्रयुंजाना हरितो मूषिकं विलात्। यो नो द्वेष्टारमादाय श्येनराज प्रधावसि। भव त्वं दिवमास्थाय
निरमित्रो हिरण्मयः। स यदा भक्षितस्तेन श्येनेनाखुः पतत्रिणा। तदाहं तमनुज्ञाप्य प्रत्युपायां पुनर्गृहांप्र

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

विशाघ्नुंविलंपुत्राविस्रब्धंनात्रवोभयं।श्येनेनममपश्यन्त्याहृतआखुर्महात्मना शार्ङ्गाऊचुः ॥
नविद्महेहृतंमातःश्येनेनाखुंकथंचन।अविज्ञायनशक्यामःप्रवेष्टुंविवरंभुवः जरितोवाच अ
हंतमभिजानामिहृतंश्येनेनमूषिकं।नास्तिवोत्रभयंपुत्राःक्रियतांवचनंमम शार्ङ्गाऊचुः नत्वं
मिथ्योपचारेणमोक्षयेथाभयाद्धिनः।समाकुलेषुज्ञानेषुनबुद्धिकृतमेवतत्।नचोपकृतमस्माभिर्न्नचा
स्मान्वेत्थयेवयं।पीड्यमानाबिभर्ष्यस्मान्कासतीकेवयंतव।तरुणीदर्शनीयासिसमर्थाभर्तुरेषणे।अनुग
च्छपतिंमातःपुत्रानाप्स्यसिशोभनान्।वयमग्निंसमाविश्यलोकान्प्राप्स्यामशोभनान्।यदास्मान्नदहेदग्नि
रायास्त्वंपुनरेवनः वैशं एवमुक्त्वाततःशार्ङ्गीपुत्रानुत्सृज्यखांडवे।जगामत्वरितादेशंक्षेममग्नेरना
मयं।ततस्तीक्ष्णार्च्चिरभ्यागात्त्वरितोहव्यवाहनः।यत्रशार्ङ्गाबभूवुस्तेमंदपालस्यपुत्रकाः।ततस्तेज्वलितंदृ
ष्ट्वाज्वलनंतेविहंगमाः।जरितारिस्ततोवाचंश्रावयामासपावकं इत्यादिपर्व्वणिशार्ङ्गोपाख्याने
जरितारिरुवाच पुरतःकृच्छ्रकालस्यधीमान्जागर्त्तिपूरुषः।सकृच्छ्रकालंसंप्राप्यव्यथांनैवैतिकर्हिचित्।य
स्तुकृच्छ्रमनुप्राप्तंविचेतानावबुध्यते।सकृच्छ्रकालेव्यथितोनश्रेयोविंदतेमहत् सारिसृक्कउवाच ॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० धीरस्त्वमसिमेधावीब्राह्मणक्रतुभिर्दंवनः।प्राज्ञःशूरोवहूनांहिभवत्येकोनसंशयः॥ स्तंवमित्रउ ज्येष्ठ
३२९ स्तातोभवतिवैज्येष्ठोमुचतिकृतुतः।ज्येष्ठश्चेन्नप्रजानातिकनीयान्किंकरिष्यति॥ द्रोणउ हिरण्यरेता
स्त्वरितोज्वलन्नायातिनःक्षयं।सप्तजिह्वाननःक्रूरोलेलिहानोविसर्प्पति वैशं एवंसंभाष्यतेन्योन्यं
दपालस्यपुत्रकाः।तुष्टुवुःप्रयताभूत्वायथाग्निंशृणुपार्थिव जरितारिरु आत्मासिवायोर्ज्वलन
शरीरमसिवीरुधां।योनिरापश्चतेशुक्रयोनिस्त्वमसिचांभसः।ऊर्ध्वंचाधश्चसर्प्पंतिदृष्टतःपार्श्वतस्तथा।अ
र्चिषस्तेमहावीर्य्यरश्मयःसवितुर्यथा॥ सरिसृक्कउ ॥मातापुत्रनष्टापितरंनविद्मःपक्षाजातानैवनो
धूमकेतो।ननस्त्राताविद्यतेवैत्वदन्यस्तस्मादस्मान्त्राहिवालांस्त्वमग्ने।यदग्नेतेशिवंरूपंयेचतेसप्तहेतयः
तेननःपरिपाहित्वमार्त्तान्नःशरणैषिणः।त्वमेवैकस्तपसेजातवेदोनान्यस्तप्ताविद्यतेगोषुदेवा।ऋषी ३२९
नस्मान्बालकान्पालयस्वपरेणास्मान्प्रेहिवैहव्यवाह स्तंवमित्रउ सर्वमग्नेत्वमेवैकस्त्वयिसर्वमि
दंजगत्।त्वंधारयसिभूतानिभुवनंत्वंबिभर्षिच।त्वमग्निर्हव्यवाहस्त्वंत्वमेवपरमंहविः।मनीषिणस्त्वांजा
नन्तिवहुधाचैकधापिच।सृष्ट्वालोकांस्त्रीनिमान्हव्यवाहकालेप्राप्तेपचसिपुनःसमिद्धः।त्वंसर्वस्यभ

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

भुवनस्य प्रसूतिस्त्वमेवाग्ने भवसि पुनः प्रतिष्ठा द्रोण उ त्वमन्नं प्राणिभिर्भुक्तं मन्त्रमूर्तो जगत्पते। नित्यं
प्रवृद्धः पचसि त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं। सूर्यो भूत्वा रश्मिभिर्जातवेदो भूमेरम्भो भूमिजान्नां रसांश्च। विश्वानादाय
पुनरुत्सर्गकाले दृष्ट्वा सृष्ट्या भावयसीह शुक्र॥ त्वत्त एता पुनः शुक्र वीरुधो हरितच्छदाः। जायन्ते पुष्करिण्य
श्च समुद्रश्च महोदधिः। इदं वै सद्मतिग्मांशो वरुणस्य परायणं। शिवस्त्राता भवास्माकं मास्मानद्य विनाश
य। पिङ्गाक्ष लोहितग्रीव कृष्णवर्त्मन्हुताशनः। परेण प्रैहि मुञ्चास्मान्सागरस्य गृहानिव वैशम्प॥
एवमुक्तो जातवेदा द्रोणेन ब्रह्मवादिना। द्रोणमाह प्रतीतात्मा मंदपालप्रतिज्ञया अग्निरु ऋषिर्द्रो
णस्त्वमसि वै ब्रह्मैतद्व्याहृतं त्वया। ईप्सितं ते करिष्यामि न च ते विद्यते भयं। मंदपालेन वै यूयं मम पूर्वं नि
वेदिताः। वर्जयेः पुत्रकान्मह्यं दहन्दावमिति स्म ह। तस्य तद्वचनं द्रोण त्वया यच्चेह भाषितं। उभयं मे गरी
यस्तु ब्रूहि किं करवाणि ते। भृशं प्रीतोस्मि भद्रं ते ब्रह्मन्स्तोत्रेण सत्तम द्रोण उ इमे मार्जारकाः शुक्र
नित्यमुद्वेजयन्ति नः। एतान्कुरुष्व दग्धांस्त्वं हुताशन सबान्धवान्। तथा तत्कृतवानग्निरभ्यनुज्ञाय शार्ङ्ग
कान्। ददाह खाण्डवं दावं समिद्धो जनमेजय इत्यादिपर्वणि खाण्डवदाहे शार्ङ्गोपाख्याने २२५

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

श्री०प० वैशं मंदपालोपिकौरव्यचिंतयामासपुत्रकान्। उक्त्वापिचसतिग्मांशुंनैवशर्म्माधिगच्छति। सतप्यमा
२२० नःपुत्रार्थेलपितामिदमब्रवीत्। कथंन्वशक्ताःशरणेलपितेममपुत्रकाः। वर्द्धमानेहुतवहेवातेचाशुप्र
वायति। असमर्थाविमोक्षायभविष्यन्तिममात्मजाः। कथंतुशक्तात्राणायमातातेषांतपस्विनी। भविष्य
तिहिशोकार्त्तापुत्रत्राणमपश्यती। कथमुड्डीयनेशक्तान्पतनेचममात्मजान्। सन्तप्यमानाबहुधावास
मानाभिधावती। जरितारिःकथंपुत्रःसारिसृक्कःकथंचमे। स्तंबमित्रःकथंद्रोणःकथंसाचतपस्विनी। ला
लप्यमानंतमृषिंमंदपालंतथावने। लपिताप्रत्युवाचेदंसासूयमिवभारत। नतेपुत्रेष्ववेक्षास्तियानृषी
नुक्तवानसि। तेजस्विनोवीर्य्यवंतोनतेषांज्वलनाद्भयं। त्वयाग्नौतेपरीताश्चस्वयंहिममसन्निधौ। प्रतिश्रुतं
तथाचेतिज्वलनेनमहात्मना। लोकपालोनतांवाचमुक्त्वामिथ्याकरिष्यति। समर्थंवंधुकृत्येनतेनतेस्वस्थ २२
मानसं। तामेवतुममामित्रांचिंतयन्परितप्यते। ध्रुवंप्रसक्तभावोसितस्यांपुराभवः। नहिपक्षवता
न्याय्यंनिःस्नेहेनसुहृज्जने। पीड्यमानमुपद्रष्टुंशक्तोनात्माकथंचन। गच्छत्वंजरितामेवयदर्थंपरितप्य
से। चरिष्याम्यहमप्येकायथाकुपुरुषाश्रिता मंदपालउ नाहमेवंचरेलोकेयथात्वमभिम

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

न्यसो।अपत्यहेतोर्व्विचरेतन्नकृच्छ्रगतंममा।मूतंहित्वाचरिष्याभिलपितेयंसुमंदधीः।अवमन्येततंलोको
यथेच्छसितथाकुरु।एषहिप्रज्वलन्नग्निर्लेलिहानोमहीरुहान्।आविग्नेहृदिसंतापंजनयत्यशिवंतथा॥
वैशं तस्माद्देशादतिक्रान्तेज्वलनेजरितापुनः।जगामपुत्रकानेवजरितापुत्रगृद्धिनी।सातान्कुशलि
नःसर्व्वान्विमुक्तान्जातवेदसः।रोरूयमाणाददृशेवनेपुत्रान्निरामयान्।अश्रूणिमुमुचेतेषांदर्शनात्सा
पुनःपुनः।एकैकश्येनयत्पुत्रंक्रोशमानान्वपद्यत।ततोभ्यगच्छत्सहसामंदपालोपिभारत।अथतेसर्व्वएवै
नंनाभ्यनंदंस्तदासुताः।लालप्यमानमेकैकंजरितांचपुनःपुनः।नचैवोचुस्तदाकिंचित्तमृषिंसाध्वसाधु
वा मंदपालउ ज्येष्ठःसुतस्तेकतमःकतमस्तस्यचानुजः।मध्यमःकतमश्चैवकनीयान्कतम
श्चते।एवंब्रुवन्तंदुःखार्तंकिंमांनप्रतिभाषसे।कृतवानपिहिंसायांनैवशान्तिमितोलभे जरितोवाच
किंतुज्येष्ठेनतेकार्य्यंकिमनंतरजेनते।किंवामध्यमजातेनकिंकनिष्ठेनवापुनः।यांत्वंमांसर्व्वतोहीनामुत्सृ
ज्यासिगतःपुरा।तामेवलपितांगच्छतरुणींचारुहासिनीं मंदपालउ नस्त्रीणांविद्यतेकिंचिदन्य
त्रपुरुषान्तरात्।सापत्नकमृतेलोकेनान्यदर्थविनाशनं।वैराग्निदीपनंचैवभृशमुद्वेगकारिच।सुव्रताचा

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ०प० पि कल्याणी सर्व्वभूतेषु विश्रुता। अरुंधती महात्मानं वशिष्ठं पर्य्यशंकत। विशुद्धभावमत्यन्तं सदा प्रियहिते
३३१ रतं। सप्तर्षिमध्यगं वीरमवमेने च तं मुनिं। अपध्यानेन सा तेन धूमारुणसमप्रभा। लक्ष्यालक्ष्या नाभिरूपा
निमित्तमिव पश्यति। अपत्यहेतोः संप्राप्तं तथा त्वमपि मामिह। इष्टमेवं गते हि त्वं सा तथैवाद्य वर्त्तसे। न
हि भार्य्येति विश्वासः कार्य्यः पुंसा कथंचन। न हि कार्य्यमनुध्याति नारी पुत्रवती सती॥ ॥वैशम्॥ ॥
ततस्ते सर्व्व एवैनं पुत्राः सम्यगुपासते। स च तानात्मजान्सर्व्वान्नाश्वासयितुमुद्यतः इत्यादिपर्व्व
णि खाण्डवदाहे शार्ङ्गोपाख्याने मंदपाल उ युष्माकमपवर्गार्थं विज्ञप्तो ज्वलनो मया। अ
ग्निना च तथेत्येवं प्रतिज्ञातं महात्मना। अग्नेर्वचनमाज्ञाय मातुर्धर्म्मज्ञतां वचः। भवतां च परं वीर्य्यं पूर्व्वं ना
हमिहागतः। न सन्तापो हि वः कार्य्यः पुत्रका हृदि मां प्रति। ऋषीन्वेद हुताशोपि ब्रह्म तद्विदितं च वः॥ ३३१
वैशं एवमाश्वासितान्पुत्रान्भार्य्यामादाय स द्विजः। मंदपालस्ततो देशादन्यं देशं जगाम ह। भगवा
नपि तिग्मांशुः समिद्धः खाण्डवं ततः। ददाह सह कृष्णाभ्यां जनयन्जगतो हितं। वसामेदोवहाः कुल्या
स्तत्र पीत्वा च पावकः। जगाम परमां तृप्तिं दर्शयामास चार्जुनं। ततोऽन्तरिक्षाद्भगवानवतीर्य्य

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

पुरंदरः। मरुद्गणैर्वृतः पार्थं केशवं चेदमब्रवीत्। कृतं युवाभ्यां कर्मेदममरैरपि दुष्करं। वरं वृणीतं तुष्टो
स्मि दुर्लभं पुरुषेष्विह   वैशं   पार्थस्तु वरयामास शक्रादस्त्राणि सर्वशः। अहं तु तस्य शंकस्तु
कालं च केम हाद्युतिः। यदा प्रसन्नो भगवान् महादेवो भविष्यति। तदा तुभ्यं प्रदास्यामि पांडवास्त्राणि स २२
र्वशः। अहमेव च तं कालं वेत्स्यामि कुरुनंदन। तपसा महता चापि दास्यामि भवतोप्यहं। आग्नेयानि
च सर्वाणि वायव्यानि च सर्वशः। मदीयानि च सर्वाणि ग्रहीष्यसि धनंजय। वासुदेवोपि जग्राह प्रीतिं
पार्थेन शाश्वतीं। ददौ सुरपतिश्चैव वरं कृष्णाय धीमते। एवं दत्वा वरं ताभ्यां सह देवैर्मरुत्पतिः। हु
ताशनमनुज्ञाप्य जगाम त्रिदिवं प्रभुः। पावकश्च तदा दावं दग्ध्वा समृगपक्षिणं। अहानि पंच चैकं च वि
रराम सुतर्पितः। जग्ध्वा मांसानि पीत्वा च मेदांसि रुधिराणि च। युक्तः परमया प्रीत्या तावुवाचाच्युता
र्जुनौ। युवाभ्यां पुरुषाग्र्याभ्यां तर्पितोस्मि यथासुखं। अनुजानामि वां वीरौ चरतं यत्र वांछितं। एवं तौ
समनुज्ञातौ पावकेन महात्मना। अर्जुनो वासुदेवश्च दानवश्च मयस्तथा। परिक्रम्य ततः सर्वे त्रयोपि
पुरुषर्षभाः। रमणीये नदीकूले सहिताः समुपाविशन्   इति श्रीमहाभारते शतसाहस्र्यां सं

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

आ० प० संहितायां वैयासिक्यां आदिपर्व्वणि खाण्डवदाहः समाप्तः शुभमस्तु य इदं श्रावयेद्वि
३३२ द्वान् ये हेदं शृण्युर्नराः। सर्व्वपापविनिर्मुक्ताः कामान्प्राप्नुवन्ति शाश्वतान्। गोभूहिरण्यवस्त्रैश्च श्रावकं
श्च विविधैस्तथा। पूजयेद्वाचकं भक्त्या कृष्णो भवति पूजितः। यः कृत्वा आदिपर्वैतद्वाचकं यस्तु पू
जयेत्। स राजसूयस्य फलं प्राप्य पार्थः सर्वकुटुम्बथा। ब्रह्महत्यादिकं पापं नश्यते शृण्वतस्तथा। सा
क्षाद्विष्णुमिमं तेन दृष्टा पूज्यतमो भवेत्॥ ॥इत्यादिपर्वः समाप्तः श्रीविक्रमादित्य
संवत् १७४६ ज्येष्ठवदि अष्टम्यां गुरुवासरे॥ ॥लिखितमिदं पुस्तकं उपाध्याय इन्द्रशर्म्मणः
श्रीवागट निवासिनः लेखकपाठकयोः शुभं भूयात् यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लि
खितं मया। यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते तैलाद्रक्षेज्जलाद्रक्षेद्रक्षेच्छिथिलबंधना ३३२
त्। मूर्खहस्ते न दातव्यं एवं वदति पुस्तकम्॥ ॥श्रीगोपालो जयति कृष्णाय नमः॥

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri

© Dharmarth Trust J&K. Digitized By eGangotri